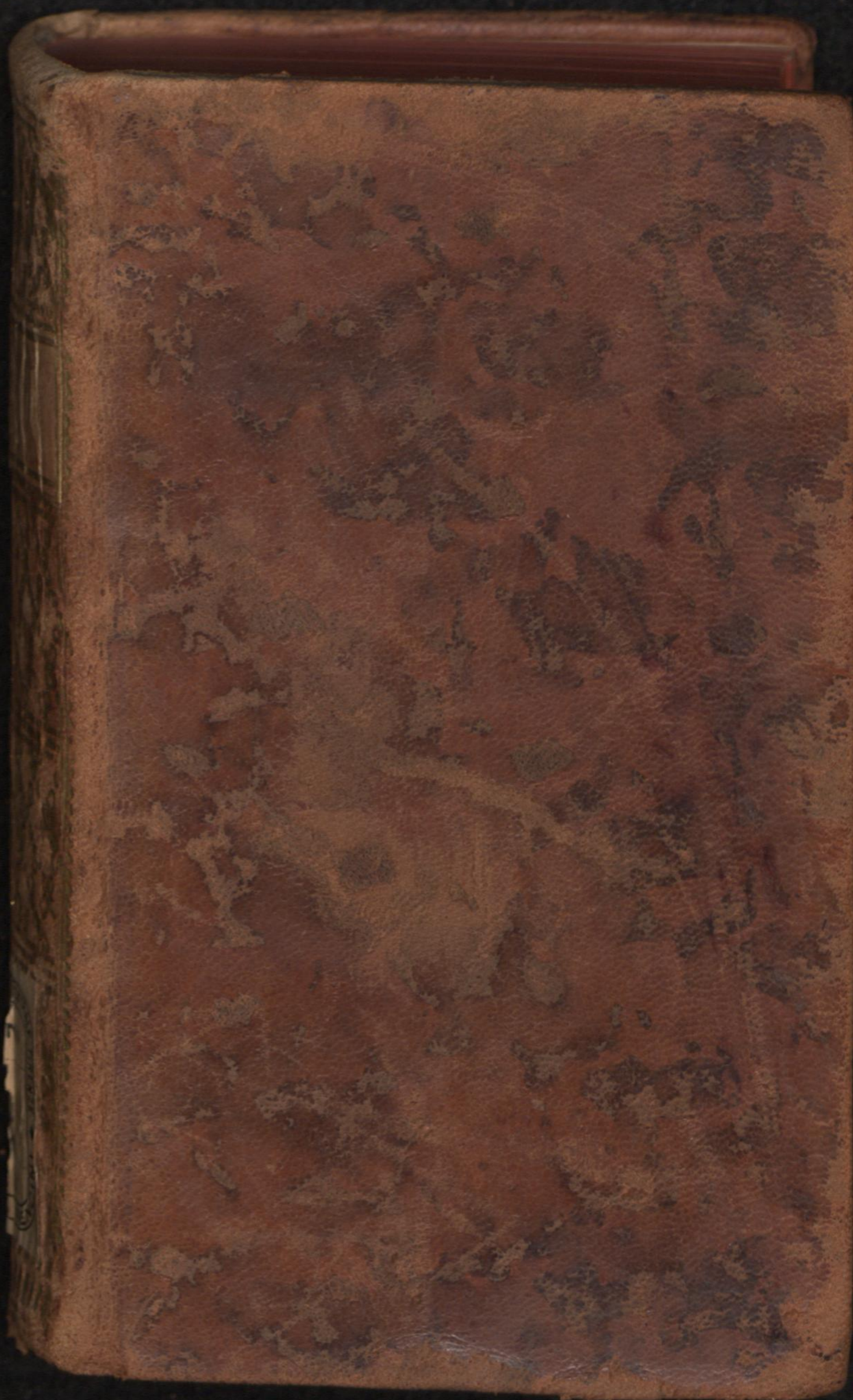
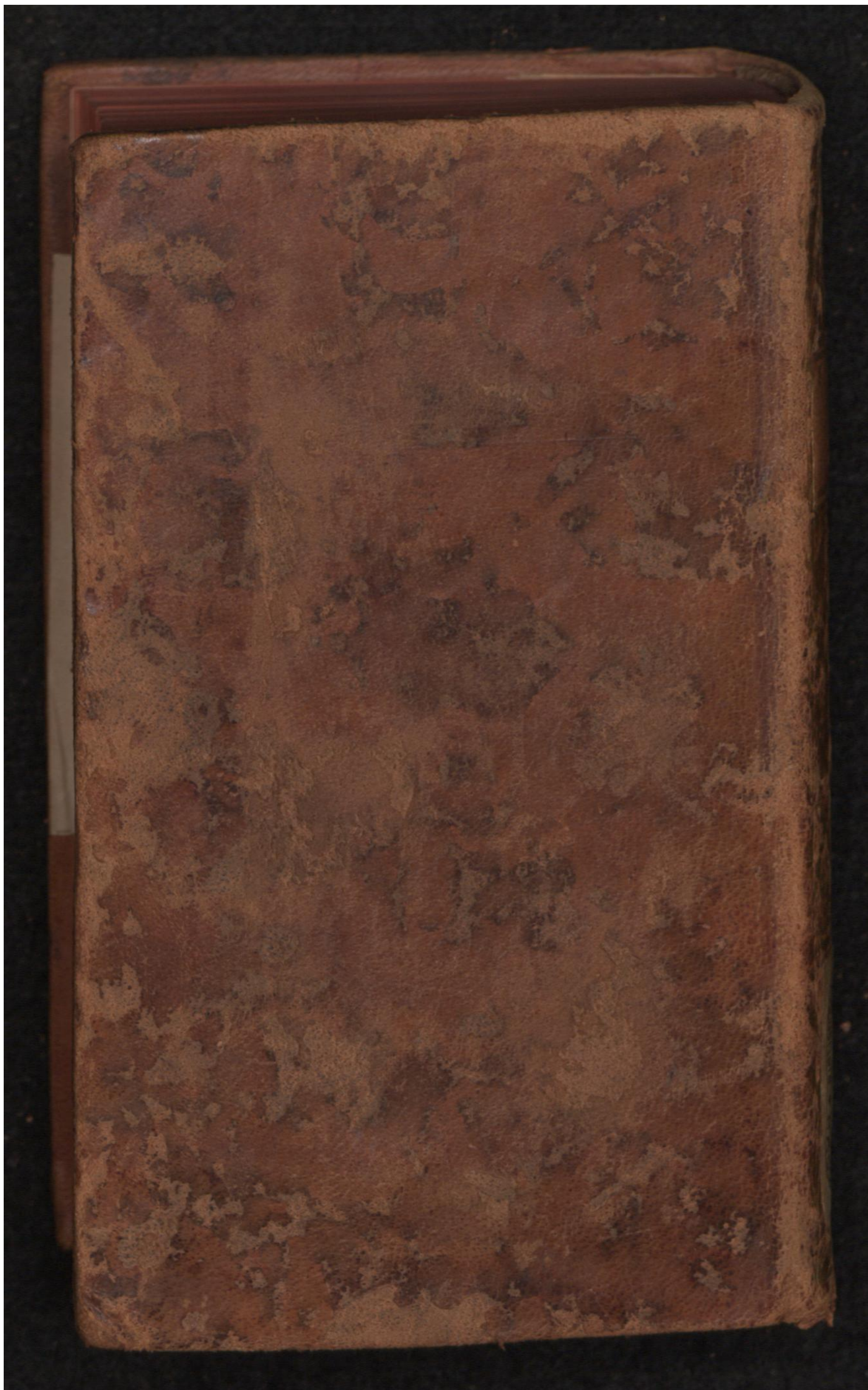



PONTANI
OPERA
BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE-FIRENZE
RACCOLTA NENCINI
ALDINI
II
5
19





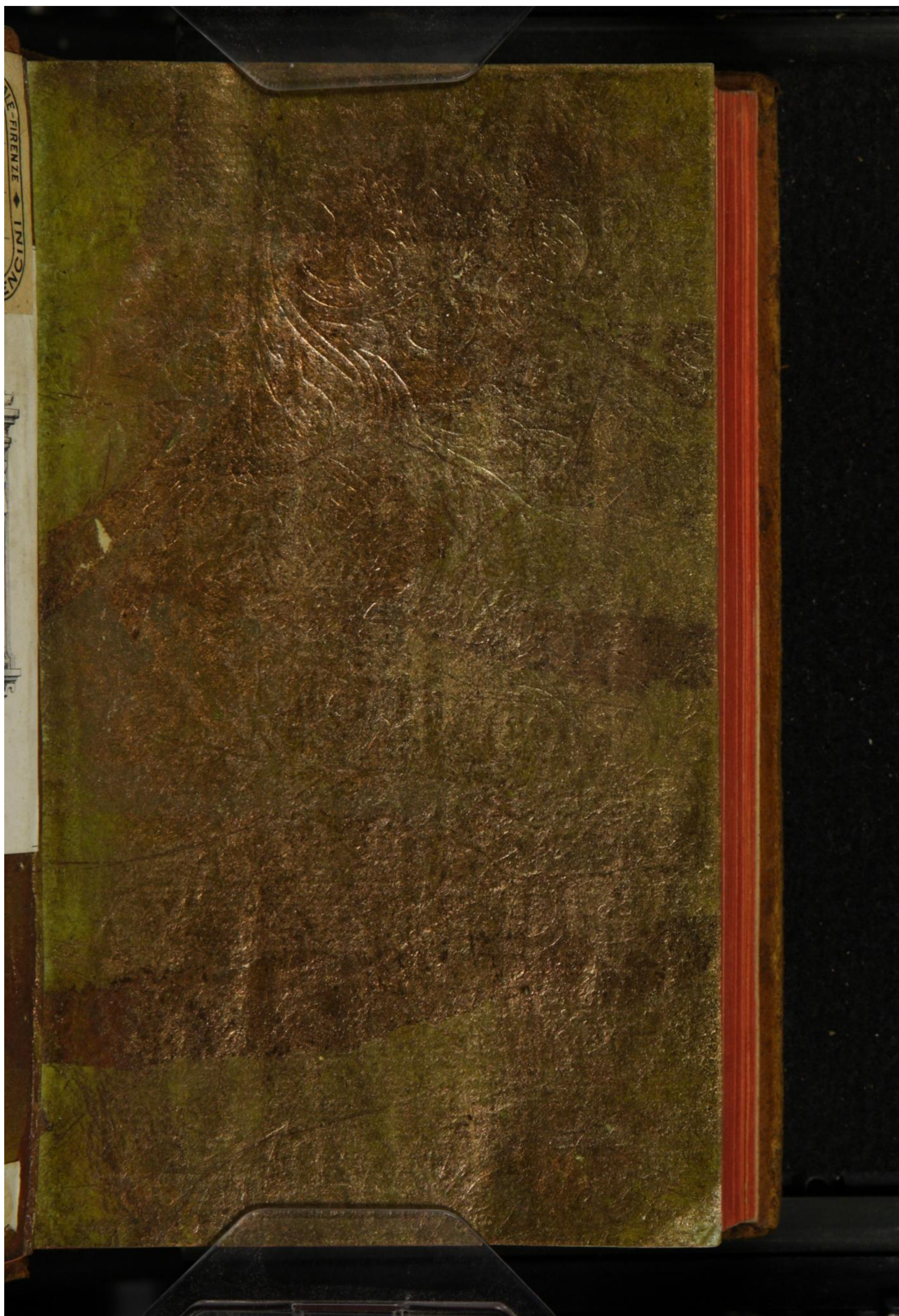


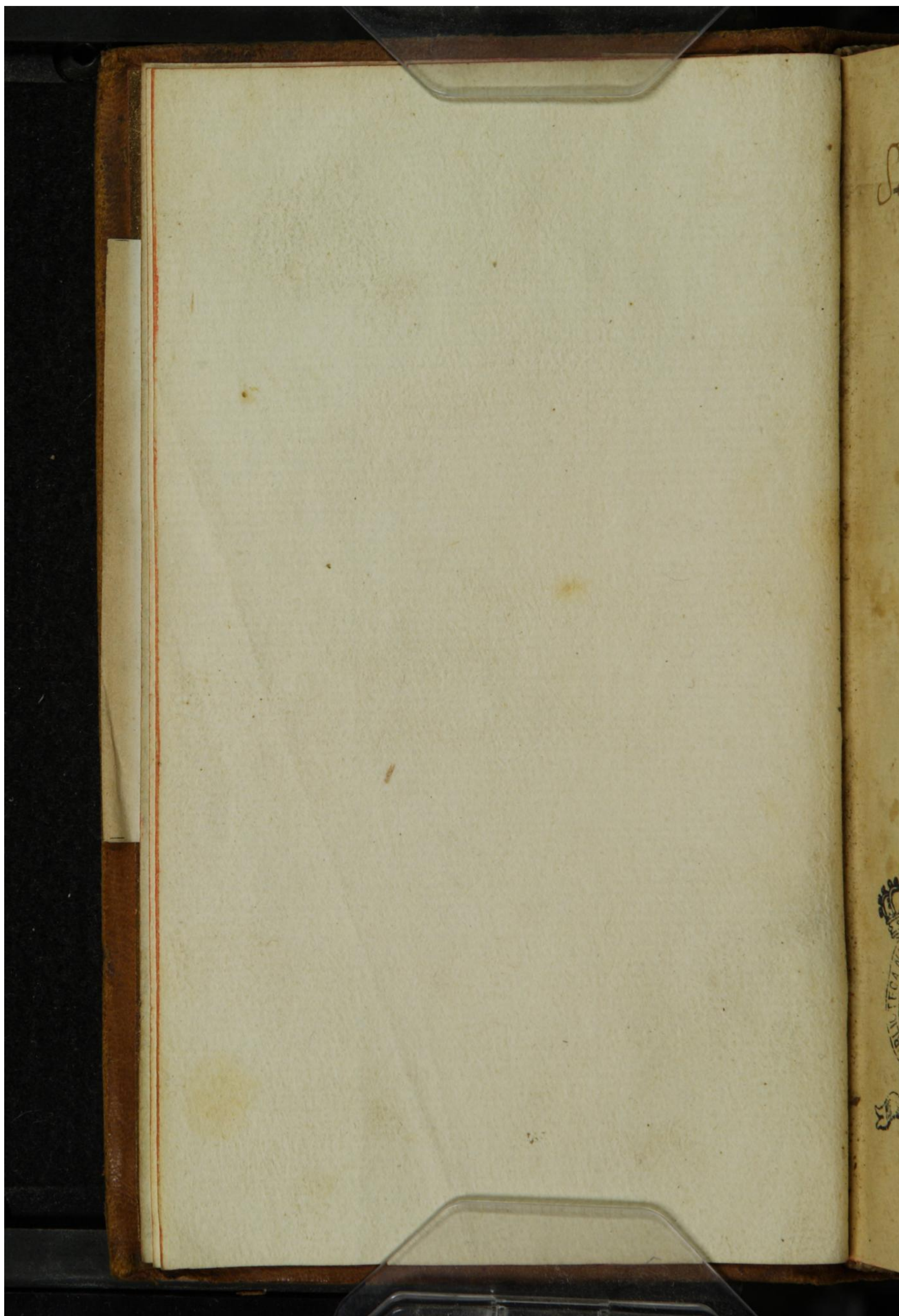






Ex Libris Joannis Nencini
1874





fuit
~~Sum~~ Spiritus Martinaj Cumensis
Hemel os Antony lupens. lum.

OPERA IOANNIS IOVIANI PONTANI.

De Fortitudine: Libri duo.

De Principe: Liber unus.

Dialogus qui Charon inſcribitur.

Dialogus qui Antonius inſcribitur.

De Liberalitate. Liber unus.

De Beneficentia: Liber unus.

De Magnificentia: Liber unus.

De Splendore: Liber unus.

De Conuiuentia: Liber unus.

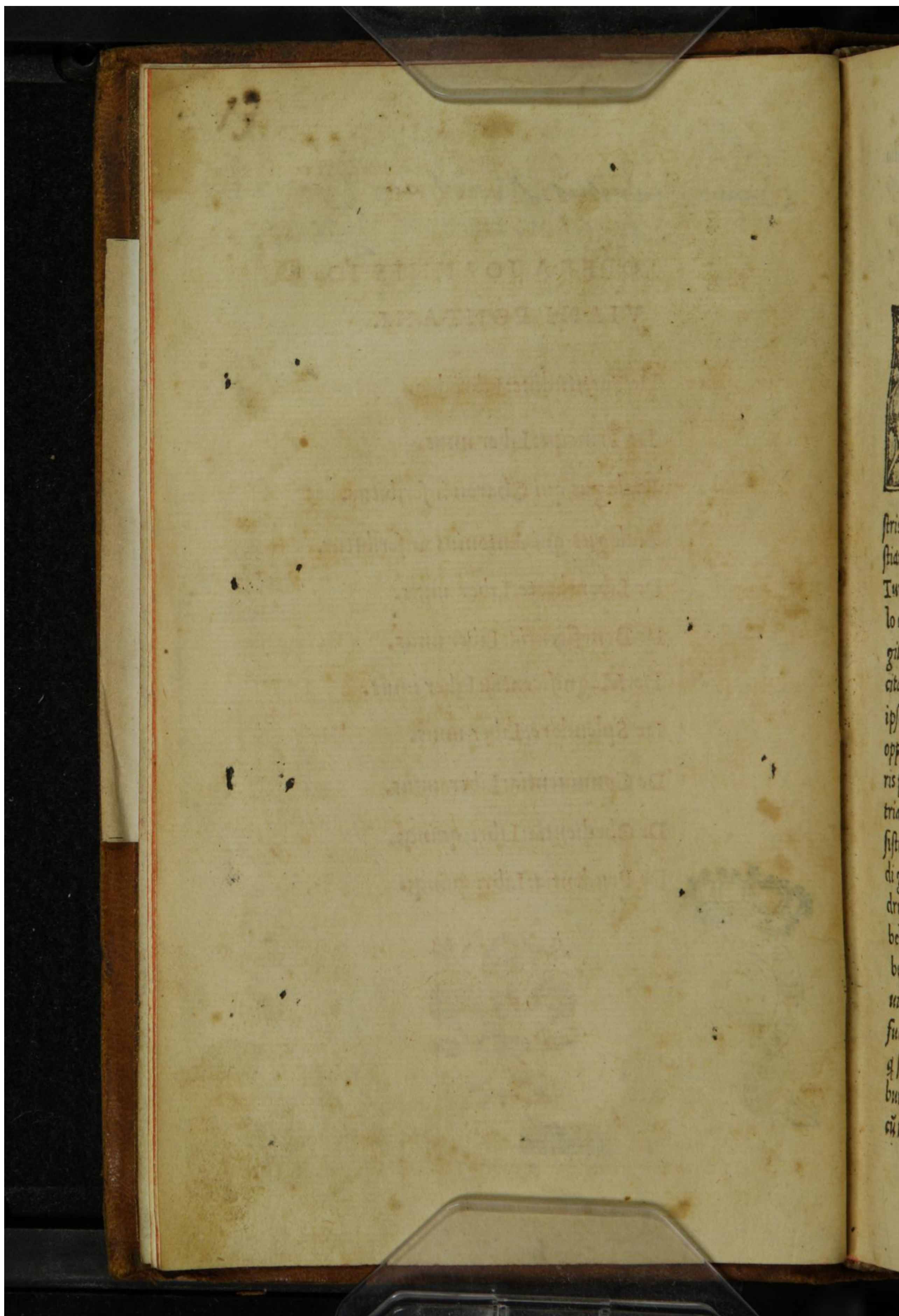
De Obedientia: Libri quinq;.

De Prudentia: Libri quinq;.





Cumer &c



IOANNIS IOVIANI PONTANI DE FORTITVDINE AD AL'FONSVM DVCEM CALABRIAE LIBER PRIMVS INCIPIT QVI EST DE FORTITVDINE BELLICA ET HEROICA.



Ictori tibi Dux Alfonse: ac libertatis patriæ pro pugnatori, debetur a ciuibus tuis corona ea, quam e quærcu statuere maiores illi omniũ bonarũ artiũ, ac præcipuæ fortitudinis, muneratores nõ minus liberales, ꝙ æstimatores prudẽtes. Repulisti em̃ a ceruicibus corũ: imo a nostris: imo Italiæ totius, grauissimũ iugũ seruitutis. qđ christiano etiã nomini imminebat, Terra mariq; grassantibus Turcis: occupata repentino adortu salentinorum parte: nullo obsistente exercitu: ac finitimis populis tãtũ de fuga cogitãtibus. In tãta itaq; ciuiũ cõsternatiõe periculorũq; atrocitate: qđ unicũ uisu; est publicæ salutis remediũ, euocatus ipse a patre ex etruria: ubi biennio pluribus expugnatis oppidis, fugatoq; aduersariorũ exercitu, multa rei militaris præclara facinora edideras, ꝙ celerrime trepidanti patriæ subuenisti. Achimeti uiolẽtos ĩpetus fortissime repressisti. Traĩciẽtẽ eũ in macedoniã maioris exercitus traducẽdi gratia, nauali prælio superasti: post circũsessis intra hydruntẽ hostibus, qnto mẽse ad deditionẽ coactis, confecisti bellũ: maxima tua cũ gloria, lõge tamẽ maiori tuorũ ciuium beneficio: ac tametsi omniũ opiniõe citius: nõ tamẽ serius ꝙ uirtus atq; idustria exigebat tua. huius aũt obsidiõis quãta fuerit atrocitas declarat, ꝙ e ueteranis tuis paucissimi reliq sũt cũ pene fortissimus qsq; tũ Miles tũ Cẽturio aut tribunus, ꝓ aggere aut fossis, aut cõscẽdis mænibus ceciderit cũ tamẽ e reliquo exercitu ad tria milia, gladio aut tormen

tis muralibus cæsa fuerint: ex aduersarijs uero cum obsidionis initio supra quinq; milia delectorũ Militũ in oppido essent, non multo amplius duobus millibus deditionis tempore numerati fuerint. Cũ interim bis ipse erũpẽte hoste prælio dimicaueris, neq; ante inter confertissimos pugnare destiteris, q̃ magna illorũ strage edita, in fossas aut in mare precipites egeris. Iure igitur a ciuibus tuis debent̃ tibi omnia quæ fortissimo Imperatori, quæ publicæ libertatis defẽsori, deberi, tũ ueteri, tũ nouo instituto intelligunt̃. Me aũt in publica hac lætitia: tametsi idem quod cæteros gaudium tenet, ac gratificandi tibi studium: tamen ut iuuẽtutis tuæ institutorem: ut preconẽ rerũ a te gestarũ licet hac ĩ parte, non satis parẽ honeri me intelligã, decet præter cæteros aliquid & me & te dignum agere: quod & gratitudinẽ testetur meam, & magnitudini conueniat tuæ. De fortitudine igitur, in qua ipse enitescis cũ excellentia principũ cæterorum, libros nuper a me scriptos tibi offero, ac nomini tuo dedico & quidem ut debitos. quid enim fortissimo Imperatori aut conuenientius offertur, aut magis debetur, q̃ q̃ de fortitudine? Qui quidem ipsi libri, erunt apud te gratitudinis atq; obseruantiæ monumentum meæ: Tu autem & libris & Auctori perpetuo ornamento.

Psam autẽ fortitudinem, priscis illis tẽporibus tãto in precio fuisse constat, ut in quibus maior uideretur, eos & heroes uocarent, & Semideos uenerarentur. Hinc Hercules cœlum meruit: hinc quæcunq; in orbe terrarũ præclara essent, atque admirabilia, ad Herculem a posteris relata sunt: Et Romani licet uirtutũ essent omniũ mirifice studiosi, tamen ut qui iudicarẽt hominis excellẽtiã in fortitudine maxime esse positam, uirtutem eam agnominarũt. quod Eneæ quoq; ad Ascaniũ uerba declarãt apud Virgiliũ. Disce puer uirtutẽ ex me, uetumq; laborẽ.

Quo magis cōtēnendi uident̄:qui ad uoluptatē oīa referūt,
non illā q̄dē qua nec ipsa uacua est fortitudo:uerū quæ ani
mi uires haberet:hominēq; ipm̄ de suo statu deijciat. Nihil
uero tā esse aduersum fortitudini,q̄ȝ est uoluptas ista blan
da & umbratilis,illud plane docet q̄ fortes in ijs exercent̄,
quæ maxime laboriosa et molesta sunt,nihil aūt difficile q̄d
nō idē laboriosum.nec ulli sunt absq; molestia labores:quos
uirtus hæc maxime sequitur:quāq; uolūtas interdū,ipsa a
deo est agēdi cupida & studiosa,ut ne ullā quidē sentiri in-
ter agēdū molestiā patiatur. Ad hāc igit̄ qui sese instituet,
is Horatiū audiat præcipiētē,sub diuo ac trepidis in rebus
uitam agendā:q̄d cōsiliū uel cū primis nos admonet despi
ciendæ uoluptatis eius quæ īdigna sit uiro. Nāq; ut homo
ex animo existit & corpore,sic duplex est uoluptas : atq;
altera quidē sensuū ministra:& quasi titillatrix quædā &
illecebra:altera uero actionū parū tū comes:tū socia:in qui
bus animus imperat:eaq; a claris atq; honestis laboribus
ducit ortū. Et per illā quidē ubi modus abest,ubi ratio nul-
la moderat̄,etiā infra bestias deijcimur.hac uero q̄ȝ quisq;
nostrū habet animū recte informatū.quoq; plura gessit ac
maiora,tāto magis fruitur,& tanq̄ȝ exultat in rerū recor-
datione præteritarum. Ac prioris quidem species apparet
initio blanda. Qualis tamen sit in exitu Sirenū cantus Ho-
mero auctore docent. Posterioris uero huius origo a labori-
bus,molestijs,ærūnis,difficilibusq; inceptis manat. Tamen
si laboriosa,& molesta,quā ob causam suspiciantur,& quē
afferre fructum consueuerint,intueri uolumus,& cōside-
rare,facile appareat finis ipse periucundus,ac plenus ēt in
credibilis uoluptatis. Quam multas curas grauissimasq;
cogitationes poetæ suscipiunt ob unam famam,cui tantope
re seruiunt. At qui aut nihil est iucundius gloria:aut ea es-
se sine multa etiam uoluptate nequit. In equestribus ludis

quæ concursores patiãtur, uidere licet q́ꝫ sint grauia. est eñ decernendũ sub grauissimis armis. Sub sole: in puluere sen sim immittẽdus equus: hasta in ipso interim cursu dirigenda: ꝑcutiẽdus aduersarius: ictusq́ꝫ grauissimi excipiẽdi, etiã cũ uitæ periculo. Hæc dũ geruntꝰ, uoluptas nulla sentitur, quæ tamen quanta existit, ubi inter gratulãtiũ uoces, cum spectantis populi plausu uictorẽ præco pronũciat, ornatum q́ꝫ uictoriæ præmijs domum turba reducit? Itaq́ꝫ ut uoluptas illa eneruata & languida cuius nutrix est culcitra q́ꝫ longissime a fortitudine abest, sic eam fortitudo uoluptatẽ assequitur quæ recte honesteq́ꝫ factorũ est comes, ut dixi, ut nõ mõ sit eius admiralibis opera, uerũ etiã iucũda possessio.

Labores non esse imperandos.

i Am uero labores improbãdi nõ sunt, quãdo ad agẽdum nascimur: nec nisi agẽdo uirtutẽ assequi atq́ꝫ fœlicitatem possumus. Nulla etiam de minoribus uel artibus uel disciplinis, absq́ꝫ labore, aut cõparari aut retineri diutius comperata: sine exercitatione etiã multa potest. Existit eñ ab exercitatione habitus: quem ut non facile quis ualet exuere, sic perdifficile est induere: siquidem cõpescendæ sunt naturales appetitiones, consuescendũq́ꝫ in multis quibus ipsa initio natura quodãmodo reluctatur ac repugnat. Et Cicero determinat laborẽ, functionem esse quãdam uel animi, uel corporis grauioris operis, uel muneris. Igitur si exercitatione & quidem diuturna cõperatꝰ habitus, qui nisi cũ difficultate etiã magna nõ perficitur. Si durũ est & asperũ naturæ repugnare: & quæ perfecta sunt opera, ea si elaborata dicimus, Si deniq́ꝫ uirtus per quam ad humanã fœlicitatẽ ꝓxime accedimus absq́ꝫ grauiori corporis animi q́ꝫ comperari nequit opere & munere, quis dubitet, nõ modo improbandos labores non esse, uerum etiam per quãutiles ac necessarios? Age si quispiã in tanto constituatur ocio

mētis atq; corporis, ut nihil omnino cogitare habeat: ac nē plātula quidem ei mouēda sit pedis, Quid erit homine hoc miserius? qui ne hominis quidem nomine censeatur appellā dus? hinc nimirum est ꝙ pleniore illos uoce laudamus, qui maiori in periculo uersari, uictoriā sibi ac gloriā per uirtutem peperere, ꝙ̄ quibus aut fortuna ipsa, aut hostis ignauia illā obiecerit. Cariora quoque sunt illa pro quibus adipiscendis grauiora passi sumus quam quæ casus obtulerit, aut sors alia. Quæ res efficiunt, labores ipsos tum maxime utiles ac necessarios, sine quibus uirtutes cōperari nequeāt tum uehementer gratos ac iucūdos ubi finem pertigerint: qui quidem ipse sit plenus honestissimæ uoluptatis.

Passiones non frustra homini a natura esse datas.

Sed nec quas nunc passiones uocamus: Cicero animi morbos atq; affectiones, alij affectus uocant, frustra sunt homini a natura datæ in quibus regendis sedādisq; ratio primo uersetur: quippe cum sint hæc prima quædam uirtutum erudimenta. Moueri eñ necesse est atq; affici? nec nisi prius quis afficiatur, accedat ad agendum. Mouent igitur affectus & excitant: atq; ubi uehementiores fuerint, etiam impellunt. hinc agendi studium atq; cupiditas nunc remissior, nunc uehementior, sadatior aliquādo. Ac prima quidem titillatio fere est a sensibus, per quos tanquam per fenestras aliquas accessus est ad animum: qui ratione adhibita motus eos sedat: moderatur: regit. & quidam quasi Dux a uia rectoque declinare non patitur. Quo circa cū sit homini a natura tributū, ut se uitā corpusq; qđ Cicero ait tueat̄, declinetq; ea quæ uideāt̄ nocitura, timere eū necesse ē: et quæ nocitura appeāt recusare, ꝓfutura uero appetere ac seq̄. hic existit cū timore ac mali fuga metus:

Itē appetititio cū spe boni & fiducia. Ex eodē quoq; fonte manat amor atq; odiū: amantur enim utilia & iucūda: molesta uero & incommoda odio habentur. de quibus nō nūc est uberius differendi locus. Cum igitur hæc se sic habeāt, natiq; ad agēdum simus: & ut agamus, naturales illi motus atq; impulsus nos excitent, e quibus aut passiones existunt, aut ijdem ipsi magis sunt passiones, quis non uideat as: nec temere nec frustra esse homini a natura tributas: a quibus ut dictum est, & excitemur ad agendū: & in ijs sedandis regēdisq; quales futuri simus, maxime cernamur. Et uero quis esset circunspectioni locus, si nihil omnino timeretur? quis placabilitati misericordiæq;, si dolēdi nobis affectum natura eripuisset? quis emulationi, si nullus esset ad laudem instinctus ac gloriam? & ut longius etiam progrediamur, quid decios? quid Paulum ad mortem etiam uoluntariam perpulit, nisi tāta illa patriæ libertatisq; homini ingenita charitas? sed quid duos aut tres istos admiramur tantopere? qn̄ integros quoq; exercitus ob summum hoc patriæ libertatisq; studium occidione occisos intelligamus? audiamusq; eximium Poetam dicentem Aeneadæ in ferrum ꝓ libertate ruebant. Quam multa grauiaq; parentes perpetiuntur in liberis tollendis. quorum suscipiendorū naturalem nobis inesse cupiditatem, testes sunt beluæ: quæ tutandos ob catulos etiam in uenabula ferantur: Quidā ultimas terras adiere obsolam sciendi cupiditatem, nec uero ulli existerēt clari nobilitatiq; labores: nulla eximia opera, nisi naturalis quidam impulsus excitaret ad honorem: ad decus: ad gloriam. Quid ꝑ alij dum indigne ferūt seruire patriā, tirannos aut pepulere, aut suis etiam manibus confecere. Ex quibus plane constat effectus hos, non modo, nō frustra uerumetiam necessario a natura tributos.

Quas passiones fortitudo moderetur.

De fortitudine bellica & heroyca.

q Vando plane docuimus improbandos labores non esse: sine quibus nec uirtutes comperari: nec retineri cõperatæ diutius possint ostendimusq; affectus ipsos non frustra homini a natura esse datos reliquum est ut uideamus qui sint affectus illi quibus regendis sedãdisq; fortitudo preposita est. Principio ut quæ bona sunt, natura appetimus, sic a malis natura declinamus qđ paulo est ante dictum. declinamus aũt mala quia uideãtur nocitura. Quæ uero nocitura apparent, metuunt. naturaliter igitur & mala & nocitura omnia quæq; nocendi uim habeant mala uidẽtur, metũ incutiũt. Et sane naturalem esse malorũ metũ, manifestissime omniũ ĩfantuli docẽt: quos nulla ad huc rerũ experiẽtia aut usus mouet. sed natura ipsa optima magistra. Hi ẽm etiã dormiẽtes: & terrẽtur et expallescũt, & e somno metu excitantur. Contra uero bona quæ apparẽt blãdiuntur, aliciunt q̃ ad se se, Itaq; uti adipiscẽdis bonis existit animi exhortatio quædã, naturalisq; cõfirmatio quæ fiduciã gignit rerũ aggrediẽdarũ, sic ex malorum uel oppinione uel sciẽtia terror et fractio illa ex qua rerũ existit agẽdarũ fuga. Quocirca cũ duo hi affectus alter ab agendo deterreat, ad agẽdũ alter ĩuitet, metus. s. atque fiducia, utriusq; nimirũ fortitudo moderatrix erit: nã metus cũ recessuq; quẽdã animi & tanquã fugã habeat, sedabit illũ fortitudo & mirũ ĩmodũ confirmabit: Quin etiã fiduciæ legẽ statuet quæ ubi plus æquo est animosior, a recto rationeq; recedat oportet. Recte igitur Cicero q̃ sit fortis eundẽ ait esse fidentem. qui aũt fidẽs eũ non extimescere. Quod sit ut confido, sic confidentia laudis esset, nequaquã recentes quidã scriptores, dũ cõfidẽtiã recusant, audaciã dixissent: quæ tũ est, cum quis audet, nõ cũ afficitur. Etenim fiducia affectus est: audacia uicium. & ob audaciam quidem uituperamur: cũ ex fiducia nec laus manet nec uituperatio.

Fortitudinem in mediocritate eſſe poſitam.

e St igitur uirtutis huius propriũ affectus hos moderari ac ſub rõne continere, quo medium retinere poſſit. a quo mediocritas dicta eſt. Eſt enim fortitudo cum ſit uirtus, mediocritas ſit quædã oportet. mediũ autem ea uis ac natura eſt ut in neutram extremorum parte; propendat: ab utroq; enim recedit, quãdo utrumq; inequabile eſt: quippe cum alteri exuperãtia, alteri defectus inſit. quod cum ſit, inter illa duo extrema quæ ſunt parum ac nimis. Virtus neceſſe eſt conſtituatur: eritq; uirtus ut Horatius definit, medium uiciorum atq; utrinq; reductum. Cũ autem in ipſa uicia hinc deficiendo: illinc exuperando præcipitemur, efficitur ut mediũ illud aut perinde deſeramus ac ſi contemptui ipſum habeamus, ita quidẽ de uia digreſſi ut modum menſuramq; ſpõte exceſſerimus, aut ab eo ſic recedamus, ut non modo recuſare uerum etiam reformidare ipm medium uideamur. Ex quo fit ut nec rerum nec mẽſura ratione habita: nunc exuperante animo: nunc rurſus deficiente, proprium uirtutis munus implere nequeamus. Nec uero audiendi ſunt qui aduerſus hæc diſſerere cœperũt, minuti philoſophi, aut potius nullo modo philoſophi: qui mihi illud ſane, uelle ſuadere uidentur, ut de hominu; actionibus tollatur mẽſura: ea uidelicet ſine qua ne artifices quidem conſumatum facere aliquid ualeant: eſt enim artificis: & optimi cuiuſque maxime, metiri quæ facit: atque ad menſuram redigere ac numeros: quo ſingulæ ſibi inter ſe partes cõueniant: quibus ipſe dimetiendis æquandiſq; intentus: ut qui a ſuis numeris rectaque menſura nulla e pte recedat, opus ſuum tale efficit: cui quod de opere dici maxime conſumato ſolet, nihil addi queat, nihil eximi: quod præſtare atque efficere propriũ eſt menſuræ. Quocirca quãdo omnis affabrefactio ex eo eſt ut nec magis quid aut produ

ctum habeat, aut subductum, quã ratio quã natura: quam res denique ipsa quæ fit postulat, nimirum laus omnis tu; artificis, tum operis est a medio: Cuius ut dixi iudex est mẽsura. Docent hoc pictores in primis, & cælatores & q uocãtur Architecti, rerum quoq; scriptores ac Poetæ duo ante omnia fugiunt, alterum ne q d insolẽs ac turgidum in dicendo habeant. alterum ne q d humile & abiectum: quæ cũ fugiant quodnam magis sequentur: quam quod inter duo hæc positum & constitutum est? Id cerne nisi medium esse nequit, quando ab utroq; extremo quæ medij natura est recedit. Ergo etiam poetæ uirtus, ac laus, ex hac medij obseruatione gignitur. Quid ꝙ physicis quoq; placet, ab uno ad alterum extremum, nisi per medium aditum esse nullũ. S; linquamus hac in parte physicos, ne aliunde magis quam a re ipsa sumere argumenta uideamur. nec poetica profecto, nec ars ulla tam est exacta: tanque operi examussim faciendo intenta. quã est uirtus quæ tãto magis mensurã exigit, ꝙ in faciendis opibus facilius est inuenire mediũ, q̃ in ipsis aut actionibus aut affectibus. An queso, ut Aristotelis uerbis utar, facile est decernere quonãmodo irascendum sit: atque aduersum quos: & quãto etiam tempore: siquidẽ medium ipm ad eũ etiã, qui irascitur referendum est. quæ res tã tã aliqñ efficit inueniendi medij difficultatẽ, ut aliquãtulũ in ipsa ira efferuescere, nũc mediũ sit, qđ alio ĩ tpe, & aliam ob cãm, & in hoĩe alio fuerat uiciosum. Ac de medio qdem nũc hactenus, de quo alias plura, atq; appositiora: siquidẽ locũ hũc ĩ quo uirtutũ ipsarũ fundamẽta collocata sunt, & a quo actiones nostræ regulã accipiũt, & uerbis, & rõnibus locupletare ẽ in aĩo: ut intelligãt oẽs mediocritatẽ ubiq; eẽ seqndã. Qm̃ aũt ut docuimus, fortitudo mediocritas q̃dã ẽ, eaq; ꝓspiciť ĩ metu sedãdo, fiduciaq; regẽda: ipse nos locus ãmonet pauca quædã de metu, deque fiducia dicere:

fortitudo mediocritas est, timere q̃dẽ: & fortẽ op;. Ad hæc quædã sunt suapte natura adeo terribilia: ut qui ea non timuerit, magis sine ullo esse sensu, aut ꝓrsus rationis, suique oblitus uideri, quã fortis debeat, nonnulla etiam quæ metuere honestũ sit. De metu igitur prius ut non solum intelligamus, timẽdũ ne sit forti: sed cũ iure metuẽda quædam sint sciamus, timendis illius adesse modum ac legem oportere: deinde de fiducia disseremus.

Quæ sunt illa quæ honeste rationabiliterq; timeantur.

i Gitur si natura custos est, & conseruatrix sui, recte profecto ac naturabiliter quæcunq; nocẽdi uim habeant metuũtur. atq; ut illa quæ ad salutẽ incolumitatemq; naturæ ipsius aduentum habẽt, bona existimantur, sic quæ offutura uident mala. Quæcũq; itaq; mali speciẽ præ se ferũt, ea naturali nos afficiũt metu, quãobrẽ, mala omnia naturaliter metuũtur: quæ quãquam fortasse mala per se non sunt, ipsa tamẽ opinione formidantur: non omnium tamen quæ in malis numerãtur una est ratio: differunt enim inter se, ꝙ alia honestum est metuere, quæ ni metuantur, turpe ac flagitiosum ducimus. Quid enim improbius q̃ ĩfamiã non uereri? quã qui nõ uereatur hic (q̃d longissime discessit a fortitudine) impudentissimus sit necesse est. Nihil aũt tã esse potest alienũ ab eo uiro que; iure oẽs nõ solũ probãt. uerũetiã admirãtur, Cuius etiã ꝓpriũ est agẽdis honestis decus assequi, q̃ impudẽtia atq; improbitas, quæ laes totius est honestatis. Quotus etiam pater est qui filio grauius ægrotanti aut manũ in acie cũ hoste conserenti, nõ timeat etiã quã grauissime? Quod quidẽ humani atq; amãtis patris est: nõ ĩbecilli & fracti hominis. Quis rogo nisi impurissimus, ideq; abiectissimus, filiarũ atq; uxoris pudicitiã securus neglexerit? de qua ꝓbatissimus quisq; maxime solet esse solicitus. Inuenti tamẽ sunt

qui paupertatẽ ne curauerit quidẽ. qui in exilio etiã sponte uixerint. Hos nescio an in hoc fortitudinis genere collocẽ, quando nec timidos recte fortasse dixerim, qui proscriptiones: inopiam: orbitatem uereantur.: quiq; tum inuidiã populi: tũ principũ impotentiã fugiunt: ferunt tamen & hi suam laudẽ: neq; enĩ facile est aut patriæ desideriũ ferre patienter: aut in tenui re æquo animo uiuere. De quibus plura post & suo loco: diximus de metu: dicamus de fiducia.

De fiducia.

Iam uero discrepat a timendo cõfidere: quã assequẽdi boni studiũ a mali fuga: & quãquã alter alteri cõtrarius, uterq; tamẽ naturalis est affectus: nãq; ut mala naturaliter metuimus, & quia metuimus, declinamus, sic bona naturaliter expetimus: excitamurq; aggrediẽdis illis quibus ea nos assecuturos confidimus. Atque ut quædam honestũ est metuere, quæ qui nõ metuat, recte dici fortis nequeat: sic rursus in quibusdã cõfidere inhonestũ: quales nequã serui introducũtur in comedijs, quos etiã gratulãtes scapulis suis uideas apud Plautũ. huic nomẽ est confidẽtia turpissimarũ actionũ Dux, & quasi magistra. Quare nec metus semper turpis: nec ubiq; confidere est honestum.

Quæ sint illa in quibus fortitudo uersetur.

Quibus explicatis restat quærere, cuiusmodi sint illa in quibus fortitudo ipsa uersetur. Nã licet cuncta metuãtur, quæ nocẽdi uim habeãt, ut dictũ est, non tamẽ in his omnibus, de quo nũc agimus, uir fortis conspicitur. An fortasse, ut excellentis est medici, grauissimos morbos, lætalesq; plagas sanare, sic ẽt fortis est uiri in ijs uersari, seq; inuictũ prestare, q̃ maxime omniũ formidabilia uideãtur? siquidẽ fortitudinis materia et quidam quasi campus, sunt difficillima quæq; pericula: atq; illa maxime quæ mortem uideantur allatura: qua nihil sit omnino terribilius. Quip

pe cũ hominẽ ipm funditus tollere, atq; extinguere existi-metur: quãq; sunt q aliter de morte sentiũt: ut nuper Franciscus sarciola Aragoniæ præfectus. Is eñ ex diutino morbo animã cũ iã ageret, atq; ex ijs q astabant. Theologis officij causa, quidã mortẽ dixisset, omniũ maxime terribilẽ esse, quasi spiritu resumpto (cũctis obstupescẽtibus) succlamasse in eum dicit. Potuit in homine bene instituto, qui celestem sibi ac sempiternã uitã polliceret, spes æterni boni, mortis metũ adimere. Sed cũ homo ex anima sit & corpore, si naturam ipsa; sequi, nec obliuisci homines nos esse uoluerimus, nihil profecto uideatur morte formidolosius: quæ corporis fabricam: quæ sensus omnis: actiones deniq; ipsas pœnitus tollat, & nihilum redigat: quæ rõ cũ sit q̃ maxime naturalis, necesse est sit ẽt q̃ maxime uera. Quid q alijs dũ amoris ĩpotẽtiã ferre nequit, laqueo guttur frangit? alius dum ægerrime fert seruitutẽ, ferrũ adigit ĩ præcordia: ut illius onus morte stati; excutiat? quæ res efficit, ut morte aliquid terribilius uideat. qua de re haud multo post, uberius. Q m̃ aũt generosissimus quisq; laudis est, decorisq; appetẽtissimus qbus ut potiat, nihil nõ paratus sit & ferre & ppeti: ex hoc naturæ atq; ai motu: & quodãmodo ĩpetu, ad laudẽ ac decus: ut Cicero ait, illa pericula adeũtur in prœlijs. non sentiunt uiri fortes in acie uulnera: uel sentiũt, sed mori malunt, q̃ tãtũmodo de dignitatis gradu dimoueri: nec uero quocũq; ĩ periculo, sed ubi aut ex uictoria, aut ex morte decus illd' senserĩt se adepturos, siqdẽ ignauissimi ẽt. Nautæ, tamẽ ferẽdis procellis assueti, nõ perturbãtur marinis tempestatibus: quorũ qdẽ, mors, an quicquã potest habere præclarum? Plebij quoq; homines & ĩ umbra educati, corporis cruciatus (petiuntur. Iidẽ gladiorũ uibratus & hosticũ tubæ sonũ ferre nequeãt. Q uocirca fortis uir qq; plane dicẽdus est uir, ex morte, quæ quidẽ futura sit multo pulcher

rima, decus illud adipisci cōtẽdet; cuius est quam maxime studiosus: quo ut potiat̃, difficillima quæq; ꝑicula spōte adibit: ĩ q̃bus ꝑuincẽdis: aut si hoc minus contigerit, in oppetẽda morte laudẽq; & decus collocatũ intelligit. Cũ rescindi pōtẽ iubebat Horatius, an nō ĩtelligebat q̃d ageret: Charitas tamẽ patriæ ut idem ait Cicero ac nobilitas mortis & gloria, eripiebat oẽm animo uulnerũ atq; aquarũ metũ. Idẽ licet de Epaminōda dicere: quãuis alter liberã relinq̃re patriã cōtẽderet: alter quã ipse in libertatẽ uẽdicasset ĩperãtẽ relinq̃ret. Ad Hercules cũ uirus illd' intra uenas fureret: rabieq; anhela artus squalẽtis ureret exclamat, dolet: Cœlũ implet lamẽtationibus. O misera uirtus, summus Alcidæ dies, nullũ malũ ꝓsternit. ĩpẽdo male in nulla uitã fata. pro mũdi arbiter, superiq; quōdã dextræ testes meæ: ꝑ cũcta tellus, herculis uestri placet mortẽ ꝑire dirus o uobis pudor, o torpe fatũ. foemina herculæ necis auctor feret? Vides ut se miserũ iudicet: q̃ nō ꝑclaro aliquo facinore mortẽ suã faciat insignẽ? Vtinã meo cruore satiasset suos, nemeea pestis rictus, aut centũ anguibus uallatus Hydrã tabe pauissem mea: Vtinã fuissem ꝑda cẽtauris datus, aut inter umbras uinctus æterno miser saxo sederẽ, spolia cũ traxi ultima, fato stupẽte nũc ab ĩferna styge lucẽ recepi Ditis euici minas. ubiq; me mors fugit, ut læto inclyto fortis carerẽ. Intelligebat qualis mors fortẽ deceret. itaq; q̃d ad extremũ subdit? perdidi mortem hei mihi totiẽs honestã. titulus extremus q̃s ẽ? Et q̃m ne in ipsa q̃dẽ morte succũbẽdũ esset Herculi, quærit quō emori honeste q̃at. Itaq; ait. Nũc mors legat̃ clara, memorãda, inclyta: me digna ꝑrsus nobilẽ hũc faciã diẽ. Cædatur omnis silua. At ubi sese in ardẽtã illã Pyrã ingessit, quo uultu mortẽ sustulit? quo nemo uitã: & inter uapores positus & flãmæ minas, immotus, inconcussus, in neutrũ latus correpta ferens membra, hortat̃, monet: gerit, ali

quid:ardens omnibus fortẽ addit animũ miniſtris. Vrere ardentẽ putes. Iacuit igit̃ ſui ſecurus, & cœlum intuens, quæ ſunt oculis arce an ex aliqua pater reſpiceret. Quibus uero laudibus: quãtaq; gloria fortiũ uirorum obitus ſint ꝓſequendi, illud plane docet, ꝙ hominũ cõſenſu Hercules in deorũ eſt numero habitus. Et uero florentiſſimæ urbes, populiq; bene inſtituti, Reges itẽ, iis qui in bello, in maximis reipublicæ ꝑiculis mortẽ oppetiſſent, ſtatuas ponere, honores q̃ maximos habere, ẽt inter diuos referre conſueuerũt a quibus ne chriſtiani quidẽ diſſentiunt: qui diuinos honores martyribus tribuunt, licet illorũ mortes ad deũ potius q̃ ad uirtutẽ decuſq; referant. Quocirca cũ pulcherrimũ ſit in bello mori, atq; in maximis belli periculis: qui intrepidũ ſe: atq; inuictũ in iis geſſerit, is ẽ quẽ uiuũ ſuſpicimus in quẽ mortuũ honores cõferimus ac titulos: pulchrũq; mori ſuccurrit in armis, ait poeta excellentiſſimus: intelligit qualis uirũ fortẽ mors deceat. Quid illa Mezentii uerba, q̃ ſunt uiro forti digna, q̃ ẽt ꝓpria, ſi dolor aliq̃to fuiſſet ſedarior: aut hodie mecũ ſpolia illa cruẽta et caput æneæ referes: laudiſq; dolorũ uictor eris mecum, aut aperit ſi nulla uiã uis, occũbes pariter, neq; enĩ fortiſſime credo, iuſſa aliena pati: & dominos dignabere teucros. Vides qua fiducia magnũ ac ſi dignũ aggredi facinus paret? quo etiã animo decernat mori? ſi fortuna parũ fauiſſet incepto. honeſtã mortẽ turpi uitæ anteponit. Senior ille phorbas apud Statiũ, uide quo adhortationis ac laudis genere proſequatur in bellum proficiſcentes. Ite alacres: ueſtri nunquam morientur honores: bellaq; perpetuo memorabunt carmine muſæ. & uiuis illis, & mortuis honores proponit, etiam ſempiternos. At æneas grauiſſima illa tempeſtate uexatus ingemit: & duplices tendens ad ſidera palmas, talia uoce refert. O terq; quaterq; beati, Quis ante ora patrum.

Troiæ sub mœnibus altis cõtigit oppetere. Quorsum hæc finguntũ a Poeta in uiri Ducisq; fortissimi persona, ut quẽ hostiles tot congressus nunq̃ fregissent, præruptus ille a-quæ mons tã humiliter atq; infracte, de sua suorũq; coegerit salute desperare? an q id moriendi genus nullũ esset decus allaturũ? nec uirtuti suæ ullum sentiret locũ inter transtra remosq; relictũ? itaq; nõ fert grauato animo mori, sed q sic moriundum esset. Idem dico de Hippomedõte. Is enĩ diu inter aquas colluctatus, cũ tandẽ a torrente raperetur: exclamat, queritũ: deos incusat q tam indigne secum agere-tur. Fluuio ne (pudet) Mars inclyte merges hãc animã? segnesq; lacus & stagna subibo, ceu pecoris custodis, subiti torrentis iniquis interceptus aquis. Adeo ne occumbere ferro nõ merui? Peracta est pars hæc poetarũ magis auctoritate atq; sententijs, q̃ philosophorũ. Nõ q nõ etiã philosophi uirtutẽ hanc mirũ immodũ laudẽt, sed q poetæ magis magisq; admirentũ illã, & pleniori quodã ore efferant: Quippe q dũ nõ mõ inuictã, sed ne supabilẽ qdẽ fortitudinẽ uolũt ostẽdere: Amphyaraũ illũ uiuũ armatũ: e curru pugnantẽ: hiatu repente facto, ad inferos ruere magisq; descẽdere faciunt: qui ne tum quidem aut arma manu, aut frena remittit, uerũ sicut erat, rectos defert in tartara currus, ut magnifice ac luculenter de eo Statius canit. Et uiri tamen. fortes in mari deprehensi a tempestatibus, nõ ita erunt cõsternati, ut humiles dimissiq; appareant. Tolerabunt itaq; procellas: non eo tamen quo Nautæ animo: qui cum ferendis tempestatibus sint assueti, & bene sperant se inuicem confirmantes: & suum interim munus exequuntur: Cum illi ut parum assueti, atq; inexperti de salute subinde desperẽt, ac tale mortis genus q̃ molestissime ferunt: cum etiam intelligant nullam in ijs se dignam nauare operam posse. A quo animo fuit Aiax in tanta illa tẽpestate nautarũq; cõ-

sternatione, ne minimũ q̃dẽ a seipso recessit. Quocirca ope-
ræ preciũ est nosse quæ de illo Euribates refert: Nil ratio et
usus audet in magnis malis. tenet horror artus. oĩs officio
stupet: Nauta relicto. remus effugit manus. In uota miseros
ultimus cogit timor. Ecce alia clades fulmĩe irati Iouis, Ar
mata pallas, quicq̃d aut hasta minax: aut ægide: aut furore
gorgoneo põt, Aut igne patris tẽtat. & cœlo nouæ spirant
procellæ. Solus ĩuictus malis luctat̃ Aiax. Vela cogẽtẽ hũc
sua, tẽso rudẽte flãma pstrinxit cadẽs. librat̃ alte fulmẽ, hoc
toto ĩpetu tortum reducta Pallas excussit manu, ĩmitata pa
trẽ trãsit Aiacẽ et ratẽ, ratisq; ptẽ secũ et Aiacẽ tulit, nil ille
motus. Ardua ut cautes salo ambustus extat: dirimit ĩsanũ
mare, fluctusq; rũpit pectore: & nauẽ manu cõplexus in se
traxit: & cæco mari collucet Aiax. omne resplẽdet fretũ. tã
dẽ occupata rupe furibũde ĩtonat super asse nũc se pelagus
aut ignes iuuat: Vicisse cœlũ palladẽ, fulmẽ mare. Itaq; nõ
aliter q̃dẽ uinci potuit, q̃ ubi rupẽ tridẽte subruit pulsam
pater Neptunus, imis excrẽs undis caput, soluitq; mõtem:
quẽ cadẽs secũ tulit: terraq; & igne uictus & pelago iacet.
Cæsar optasse dicit̃ ut repẽtina aliqua morte decũberet, in
morbis eñi nolebat iacere: ad hæc iudicabat in lecto, inter fo
menta mori, habere nihil posse q̃ esset forti uiro dignũ. Ia-
cobus caldora mira cum animi uoluptate præseferebat, q̃ in
pugna casurus esset: sic animi a mathematico prædictũ acce
perat. Is cũ aliquãdo graui esset morbo correptus sentiretq;
medicos de salute desperãtes. At qui bono uos inq̃t animo
esse uolo: in bello eñi atq; in acie armato mihi, nõ in lecto sub
culcitra est cadẽdũ. q̃d postea cõtigit, nã dũ collẽ Sãnij ca-
stellũ oppugnat: dũ ex equo milites cohortat̃, animã repẽte
extulit, nullo doloris signo dato: præter q̃ q̃ dũ satellitibus
equo expirabũdus aufertur, atq; in tuguriũ sub tecto collo
cat̃, nutu laborisq; significauit, uelle se in tabernaculo uita

fungi: idignū Imperatore duces sub tugurio emori. Dela-
tus itaq; in tabernaculū statim & acquieuit et diē obijt. Quo
circa fortis uir in rebus omnibus in quibus munere fungi
suo potest, officiūq; cū dignitate facere: & i qbus mori pul
chrū fuerit, inuictū sese atq; impauidū præstabit, atq; in ijs
maxime quæ in acie diffillimisq; belli periculis pugnando
contingunt: quæq; mortem etiam nobilissimam repēte alla
tura uideantur. Ac de ea morte in qua uiri fortis magni-
tudo elucescit, Hæc nunc dixisse sufficiat.

Quæ sunt illa quæ terribilia dicuntur.

D Iximus de metu: de fiducia: de morte. Videamus
si placet, cuiusmōi sint illa quæ terribilia dicūtur,
quæ bifariā partit̄. Aristoteles. Alia eñ eē uult quæ omni-
no captū hominis exuperēt: quippe qbus nec uires nostræ
pares sint, nec ullus humanæ prudētiæ rationiq; uel tolerā
dis illis, uel peruincēdis locus relinquat̄: quæ quidē, timere
nec degenerantis sit animi, cū nihil inde laudis possit deco
risq; comperari si minus formident̄: nec turpitudinis infa-
miaq; sit (ut par est) timeāt̄: quādo cuiq; sanæ mētis æque
sunt extimescenda. atq; ea qdē metuere sani potius q̄ imbe-
cilli est animi. Nō semel padus solito plenior uicina ripis lo-
ca, gregibus accolisq; spoliauit. aliquādo & a torrentibus
castella sunt hausta. Si Platoni credimus, oceanus fines olī
suos trāsgressus, Ispaniā, Italiā, Græciā, præterq̄ q essent
montes q̄ eminētissimi, aquarū suarū mole inuoluit hausit
q;: quæ res q̄m est poetarū celebrata carminibus, apd' non-
nullos, fabulæ magis q̄ historiæ fidē habet. an nō hæc tibi
uiant̄ iure etiā fortissimos quosq; debere concutere? Quis
ætnæ incendia: eructantis illius uerticis liquefactos igne
lapides non expaueat? Paucis ante annis cum terra mouis-
se, quot oppida urbesq; non quassauit modo, uerum etiam
funditus euertit? ut qui reliqui sunt, nihil ea nocte me-

minerint miserabilius: Cecidere ea strage in hirpinis: Samnio: Lucania, eaq; Campaniæ parte que cis liri; ē ad quatuor et uiginti hominū millia. Dicat nūc aliquis Terræmotū nullo esse pacto formidādū. Cōtēdat ēt hic suum fortitudini locū esse. Hæc igitur aliaq; huiusmodi fortes ignauiq; iusta metuēt. Alia uero quæ cōcutere quidē animos soleant, non tamen ut aut tolerandis ipsis humana uirtus satis non sit, aut acrius ingruētibus parū cōstāter resistere ualeat: Quādoquidē eadē ipsa ut uiribus inferiora per sæpe uincat, qualia sunt bellica pericula: & ea maxime que homini ab homine inferūtur: quorū ratio hec est, ut tum magis quam oportet, tū minus quam opus est, aut etiam quantū oportet timeri usu ueniat. Idem quoq; de iis dicendū, quæ nouo noīe fortasse audacius, placet tamē fiducialia dicere, nanq; alia sunt quibus nulla queat humana uis aspirare: alia quibus aggrediendis magis minusue aut quam opus est confidamus: ac tametsi factu atq; aggressu difficilia sint, effici tamen possint.

Cur bellica pericula sint grauiora.

VT autem bellica pericula, & sint & uideantur grauiora, hinc est quod euidētiora cū sint, magis sentiuntur: neq; enim aut morbo languentibus nobis, aut ī mari a tempestate deprehēsis: statim mors ante oculos obiicitur: nec species eius tam feda horribilisq; apparet. quid quod ipse gladius dū stringitur, dū uibratur: dū micat: ex ipsa cōfestim uibratione nescio quomodo commouet terrificatq; animum, qui quod uim habere illū lædēdi intelligit: repēte cōcutitur ac perhorrescit: Quod aquarum nec motus efficit: nec tactio, & morbi quoq; & ipsa in lecto cubitatio: mortē faciunt leuiorem. Quæ plerumq; sensim & inter fomenta obrepit, complexusq; amicorum: nec tam est aduersus naturam. At in bello, atq; ubi manus conseruntur, uidere licet illos membratim concidi, hos tormentis repente rapi, alios

curribus aut equis, cum misera corporis laceratione obteri nec ulla omnino nisi uiolẽtia esse cedes potest. Ad hæc i bello atq; inter pugnandum, plurima repente accidunt. repentina autem & nec opinata magis ac magis animũ perturbant: quæ tolerare, aut uincere, longe est difficilius. Quid ꝙ comites morborum dolores, quæq; mala morbi afferunt, ꝙ uitari nequeant, ipsa etiã necessitas tolerabiliora efficit. At bellorum difficultates: quæq; acerba plurima in prælijs contingũt, ꝙ ipsa nos mens uitari posse moneat, ac subinde fugæ ammonere soleat, eo ægregius est perpeti: atq; eorum impetus ferre difficilius, ipsa ẽt recusante natura. Hec igĩt taliaq; bellicos casus grauiores, magisq; formidabiles faciunt. In quibus quoniam fortitudo ipsa uersatur, existitq; ex ijs, ut ante disseruimus, uidendum est quousq; uirũ fortem, tum timere deceat, tũ confidere, quo mediũ illud retineat, quod sapientes in omni uita: atq; actione probant.

Quousq; timẽdũ sit forti: et q̃ sint tolerãda et quẽ ad finẽ.

t Imebit igitur illa, quippe qui hominem se esse meminerit: uerum ut decet, & quã opus est: siquidem a modo mensuraq; minime recedet: naturamq; ita sequetur, quæ hunc metuendi affectum mortalibus non frustra dedit, ut rationẽ non abijciat qua eum moderetur. Idẽ quoq; quæ dura ceciderint, tolerabit feretq; acerba, eadem hac ratione & Duce & comite, atq; hæc quide; honesti & pulchri gratia, quod uirtus hæc ubiq; respectat, & assequi nititur. Inspiciendum etiam non modo ut modus mensuraq; adhibeatur ut dixi, sed ea adhibita, loci quoq; habeatur ac temporis ratio. Videndumq; quamobrem & cuius gratia in quo primum peccari solet, ꝙ nonnunq̃ etiam illa metuunt quæ nullo modo sint metuenda: deinde errant, ꝙ tametsi timeri quædam oporteat, timentur illa quidem aut

non perinde ut oportet: aut ubi minime opus est, deniq; nõ quã ob causam timeri debeãt. Hæc enĩ & si qua sunt de genere eodẽ: circũspiciẽda sunt forti: in quibus qui labitur, is & arce fortitudinis necesse est corruat. Ah te ne frigora lædãt. Ah tibi ne teneras glacies secet aspera plãtas. Hac mollicia qui liquescat, & tanq; fluat, quid expectare ab eo, nisi lãguidũ ac muliebre potes? Sed hæc in amãtis persona fortasse non omnino dedeceãt, quãq; etiã in amãte rident. In eo uero quem ad præclaras atq; arduas res, ipse impellere animus debet, Quid esse põt indignus q̃ tanta hæc corporis animiq; teneritas? cũ ne apis qdẽ aculeũ ut Cicero ait, sit laturus, absq; summis clamoribus. At quo animo & dicuntur & audiũtur illa? Durũ a stirpe genus, natos ad flumina primũ deferimus, sæuoq; gelu duramus & undis. Venatu inuigilãt pueri syluasq; fatigãt, Flectere ludus equos & spicula tendere cornu. At patiẽs operũ paruoq; assueta iuuentus, aut rastris terrã domat, aut quatit oppida bello. Omne euũ ferro teritur, uersaq; iuuencũ terga fatigamus hasta, nec tarda senectus debilitat uires animi: mutatq; uigorẽ. Canitiẽ galea premimus. Vides ut in eo gloriatur, q a primis statim annis, duratus laboribus per omnẽ uitæ cursum desidiã ignoret? neq; norit unq; quid lusus eẽt ac mollicies? & sane iure gloriat̃ ut uir, ac plane uir. Videre licet alios nimis puerili animo cuncta pauẽtes: alios quãq; grauioribus in rebus atq; periculis adeo tamẽ consternari, ut etiã cogitatu excutiãtur. Atq; illi quidẽ in eo peccãt, q metuenda ac nõ metuẽda iuxta pauitent: hi q a mõ mensuraq; ita decidãt, ut pene uideãtur exanimes. Sunt etiã quos ipsa præmeditatio territet: quæ res: magnas aliquando copias, nullo premente hoste fudit: fugauitq;. Cæsar cũ ad solam famam aduentãtiũ germanorũ suos ita uideret exterritos, ut permulti e castris iam abirẽt, qbus nõ artibus terrorẽ illũ

sola opinione cōceptum, e militum suorum animis excutere conatus est? Interdum etiā præteritorum periculorum: aut acceptæ cladis memoria animos deijcit: quam ob causam, duces ipsi ubi confligendum fuerit, abolere student omnem ex militu; animis aliquando acceptam calamitatem. Quocirca pro contione hortantur, confirmant, ueteres uictorias, & fortissimi cuiusq; operam, commemorant: hostium res eleuant: sua consilia, suas artes: ijs uerbis, uultu, gestu explicant, ut uicisse se iam uideri uelint. Et uero quid ignauius ac fractius, q̃ ubi arcem teneas q̃ munitissimam, inermiū, atq; paucorum agros populantium, minas perhorrescere? Nam quāq; hostē timere, prudentis & cauti est hominis, consternatissimi tamē est animi: uinci ab ignauia. In agro Sorano uicus est cognomento Albus. Is uicus arcem habet & natura & manu ægregie munitā. Ricius impiger Dux, eam Arcem cum obsedisset diutius, nec aliā potiundæ illius rationem uideret, nisi per uanam aliquam formidinem custodum animis territatis, magnam uim lapidum sub ipsius rupem arcis noctu a militibus comportandam curauit. Interdiu interstrepi festinariq; iussit, æquæ ac magna manus offodiendo cuniculo occupata esset. idem insequente etiam nocte faciundū curauit. Vbi uero dies alter illuxit, magnis sublatis clamoribus, omnem illam conuectorum lapidum uim præcipitari per decliuiorem rupem quam maxima poterat festinatione imperauit: ipse minitabundus arcis custodes territare, ac nisi intra quampaucissimas horas deditionem fecissent: fore ut arce per uim occupata, ferro ad unum omnes cæderet. Confestim itaque seq;, arcemq;, (tantū apud ignauissimos homines formido ipsa ualuit) dedidere. Et cum tam multa, diuersaque fingere metus soleat, sint que uariæ metuendi causæ, uidendum est ne inopes consiliorum effecti, in eo peccemus ut timendi causas ignore-

mus: fugiatq; nos rerum nostrarum ratio. Eripit autem metus: non modo consilium ubi uehementius turbarit animũ: uerũ etiã si remissior primo fuerit, post tamen pluribus simul oblatis causis, mentẽ ipsam adeo labefactat, ut nõnũq; quãq; iure quidem metuimus, specie tamẽ decepti nõ quã ob causã; debemus, metuamus. Quid (cũ ait Thyestes) causam timoris ipẽ quam ignoro exigis. nihil timẽdum uideo: sed timeo tamen. Fit etiam aliquando ut animus ipẽ futurorum praescius, imminentia mala praesagiat. & q̃q̃ causa timoris non apparet, timet tamen. Haec igitur aliaq; huiusmodi uidenda sunt forti. Idem quoq; asperis, atq; periculosis rebus tolerandis, adhibendus est delectus, siquidem & temporis, & loci, ratio habẽda est retinẽdus etiam modus, nec toleranda sunt, quae forti uiro aut parum conuenerint, aut certe oĩno dedecuerint. Vlisses tamen etiam seruorum, ancillarumq;, cõtumelias pertulisse dicitur, ne dum ut mulieribus inseruierit. Sed aliud erat Vlyssi propositũ, aliud esse debet huic de quo nunc disputamus. Et Vlysses quidẽ plura subdole. at noster hic minime fallax erit. Decet enim fortem ueritatis studiũ: neq; enim insidijs maliciaq; grassatur: q̃bus (ut Cicero rectissime sentit) nemo fortitudinis gloriam consecutus est, Nihil enim rectum, aut honestum, esse potest remota iusticia.

Quousq; debeat uir fortis cõfidere.

Adem etiam fiducialiũ lex est: in quibus plane uidendũ est: ne cupidi, immoderati, improbi, parũq; considerati, atq; incompositi, uideamur. Quid aũt uel inconsideratius, uel improbius, quam ea uelle aggredi, quae nulla sint ratione aggrediunda? Quid magis incompositum, quã nec temporis nec loci rationẽ habere? aut q̃d immoderatius, quam a mensura ordineq; recedere? Cũ primis autem uidẽdum est, q; id quod aggredi paramus iustũ

sit. Siquidem animi magnitudo iusticia uacans, immanitatis potius quam uirtutis nomen accipit. Immanis Annibal qui nulla lacessitus iniura, bellū Saguntinis intulit: quod ut iniuste suscepit, sic crudeliter administrauit. īmanis Catilina: qui dum pro suis, aut paucorū tantum cōmodis, non pro cōmuni salute laborat: nefarium patriæ bellum intulit. dum que ad id quod sibi proposuerat, peruenire posset, urbis incēdium, ac bonorum ciuiū interitum parat. Nec uero in gerendis rebus id solum cōsiderari oportet q̄ iuste atq; honeste, sed uires cuiusq; metiendæ sunt, nec turpiter succumbamus: tanq̄ honeri omnino impares. Varro, Flaminiusq;, alter ad Trasimenū, alter ad Cannas, dū Hannibalis artes despiciunt, dum quales haberent exercitus, deniq; dū seipsos parum noscunt, rem Romanā pene funditus subuertere. Nicolaus picininus & ante eum Mutius, qui cognominatus est Sfortia clarissimi ambo duces, non semel rem parum ꝓspere gessere, dum nimium confidunt: dum incœpta supra facultates suscipiunt. Fortem nāq; ut minime insidiosum, sic uel cum primis cautum, æquum rerum suarū æstimatorem uolumus. Quo in genere laudis, maiores nostri Quintum Maximum primum esse uoluerunt. non mediocrem etiā hinc laudem tulit Franciscus sfortiæ filius, q̄ post Mediolanensibus imperauit: aut nunc fert Federicus Vrbinas. Cauenda quoq; non modo turpia quæ uideantur ac feda, uerum etiam sordida: quibus quid magis esse alienum ab eo potest uiro, quem admirabilem efficere fortitudo debeat? Quocirca si constare sibi undiq; fortis debet, ita quidem & metuet, & tolerabit, & confidet, & aggredietur, ut in ijs, alijsq;, quæ ex eodē sunt genere, nūq; a seipso recedat. Quippe cui nō actionum modo ipsarum, uerū earū rerū omnium quæ actiones tū antecedant, tum assequant̄, aut ijs tanq̄ collaterales assideant, ratio diligenter tenen-

da est, Vbiq; igitur dignitatem ita tuebitur, & in agēdo, & in tolerando, ut rōnis numeros suos expleat. Quod tū maxime consequetur, ubi finem ipsum circūspiciens ad illū tanq̄ ad metam recta uia properauerit. Cū aute; pulchri, honestiq;, gratia: omnis ab eo suscipiatur actio, cunctaq; ad decus referat, hoc assequi non aliter poterit, q̄ si diligētissime in cūctis dignitatis suæ rōnem habuerit. Cuiusquidem tuendæ non una ut dixi cautio est, siquidē tum in metuendo, atq; fidendo, tum in tolerando, atq; aggrediendo, deniq; in tota ipsa agendi ꝑgressione, ita eum singula circunspicere, sic cuncta metiri, oportet, ut qui intelligat ad fortitudinem nisi per fortia, ad decus, quoq; ac pulchrum nisi per honesta, decoraq;, perueniri nequaq̄ posse: ut a primis statim progressionibus ad finem usq; perpetuo quasi quodam sibi tenore constet: Idemq; ubiq; appareat. Atq; ut fortem ipm̄ tanq̄ suis liniamentis inūbremus. Qui quæ oportet, & quō oportet, & cuius etiam rei gratia, & quādo etiā oportet, tolerat atq; perpetitur. Quiq; item ut par est, & metuit, & confidit: agitq; pro dignitate, atq; ut ratio recta præcipit: hic est quem querimus fortem: cuius tolerantia atq; perpessio, actio item, atq; aggressio, suscepta est, honesti & pulchri gratia. quando (ut magistro placet Aristoteli) actionis cuiusq; finis est ad habitum referēdus. & uiro forti, fortitudo ipā honestū ac pulchrū est: aut quia secus quidem atq; aliter se habere, atq; agere, turpe esset ac dedecorosum. Siquidem & populus Romanus, & potētissimi sæpe reges, leuissimas sociorū iniurias, armis uindicādas suscepere: nō tam laudis, atq; honesti gratia, q̄ ut dedecus ac turpitudinē fugerent: qn̄ ex ulciscēda iniuria, nō tanta parata laus erat, quāta ex desertis socijs infamia.

Vtrum in metu an in fiducia moderanda uir fortis magis perspicitur.

Edare autē metū q̃ fiduciā regere cum ſit diffici-
s lius, fortis uir in illo q̃ in hoc magis & perſpicie-
tur, & nobilitabitur. Quocirca: iure illi plurimū
laudātur, q difficiles atq; aſperas res aīo erecto & magno
ferētes, metum reppulere: doloriſq; (cuius acerrimi ſunt)
morſus, euaſere uictores. Nā fortitudini metus cū reluctet̄
magis q̃ fiducia: pferre q̃ aggredi et difficilius ē, et animi
ēt firmioris: qppe cū ferēti acerba, utpote ī re præſenti, dolo-
res, aliaq; mala añ oculos obuerſent̄: & ſpecie quidē feda,
magiſq; ac magis formidoloſa. Qui uero aut iā aggredit̄,
aut iā eſt aggreſſurus, malū ipm ut futurū magis aīo cer-
nit, q̃ re ipſa ſentit. quin tolerantia cum ſit diuturnior, ag-
greſſio ipa breuis eſt momēti. Ad hæc aggreſſores ipi ptes
ſuſcipiunt potiores: qbus q reſiſtunt, in hoc etiā laborant,
ꝙ ptes ſuſtinent imbecilliores. Inde militare illud dictū, du-
plicatis uiribus q adoriant̄ pugnare. An ullis unq̃ in bel-
lis Romana uirtus q̃ in ſcd'o punico bello clarior enituit?
Quocirca aſperis in rebus q nō turbatur, nec tumultuans
qd' Cicero ait de gradu deijcitur, ſed præſenti animo, &
cōſilio, utit̄, ille ſibi iure primū in arce fortitudinis locū uē-
dicat. At nō ſentiet uir fortis uulnera, aut nō dolebit? Imo
& ſentiet, cū ſit hō, et dolebit, et grauiter ſecum agi intelli-
get: feret tñ nō æquo tm̄ aīo, uerū ēt magno atq; iuicto: ꝙ ho-
neſtū, ꝙ pulchrū, ꝙ ſe dignum id iudicet: at ſi ſecus fecerit,
turpe, molle, fœmineū eē. Et eñ Marius cū ſine ullo gemi-
tu ſecabat̄: uicebat qdē dolorē, magis q̃ nō ſentiebat. Theſe-
us poſt grauiſſimos illos labores exhauſtos, apd' Sene. quæ-
rit̄: Sed q; ppetiēdis defeſſum malis fatet̄. S; feſſa uirtus ro-
bore ātiquo caret, trepidātq; greſſus. Heu labor q̃tus fuit
Phlegetōte ab imo petere lōgiquū æthera, piterq; et mortē
fugere, et Alcidē, ſeq. Et apd' Maronē, Aeneas poſt pallan-
tis funus ēt īgemiſcēs. Nos alias hic ad lachrymas, eadem

horrida belli fata uocãt. Idẽ quoq; mori fert grauiter, neq; enim uitam odit, ut q sciat se maxime dignum, qui uitæ ipsius bonis perfruatur, intelligatq; honestã sibi materiam ac causam præberi sæpius utendæ uirtutis uiuendo diutius. Qui hoc mihi uidetur admirabilior, laudibusq; maioribus prosequendus, q uitæ suæ partũ per labores ac pericula in dubijs atq; asperis rebus, in bello deniq; decus anteponat.

Qui nihil timeant eos aut insanos aut torpidos esse.

cVm autem & metuere uirum fortem, & cõfidere, ac mediu; in utroq; retinere (ut dictũ ẽ) oporteat, uideamus si placet, & qui sint, & quo etiã nomine appellentur: qui tu; in hoc, tum in illo, mediũ deserunt, & tanq; in præceps relicta ratione rapiũtur: nec uero in eo solũ peccatur, q quidã nimis multa fiducia, in ijs quæ terribilia sunt, utunt: sed q metũ ipsum qui homini naturalis est, omni e parte abijciunt: & hi quidẽ uix nomẽ habẽt, res tamen ipsa intelligit. Omnẽ pfecto metũ exuisse, hominis est, aut parũ sanæ mẽtis, aut prsus stupidi, atq; obtorpescentis Quis eñi nisi demẽs, atq; in furorẽ actus, aut non rationis modo, sed pene sensum ipsorum expers factus, diluuiones non horreat, motusq; terrarũ atq; incẽdia? Hæc igit taliaq; non metuere, uidetur magis non sentiẽtis cuiuspiã, aut insani hominis, q; sensu rationeq; bene utentis esse.

Quales & qui sunt q timidi aut audaces dicuntur.

qVi uero nimis extimescit: eum timidũ ac meticulosum dicimus, q nec in eo solũ peccat, q etiã nõ metuenda pauitat, s; q ea quæ timẽda sũt nequaq;, ut oportet timeat. Itaq; trepidat, horrescit, pallet, fugit animus, metu mẽbra quatiũtur. quæ res efficit, ut q; hic a metu uincitur, tã illic a fiducia deseratur, nec solũ uiribus defectus, uerũ etiã spe destitutus. siquidẽ cuncta nimiũ formidãtẽ, necesse est spe quoq; destitui. Atq; ut timidi est, tum

quæ metuēda nō sunt metuere, tū in iis quæ metu digna uideant, a modo uiq; recedere, sic duplex peccatū est eius, q nimis etiā cōfidit: nā e nimia fiducia, & aggredit̄ quæ aggrediēda nullo modo sint, & postq̄ est aggressus, uiribus animoq; ita deficit, ut quātū antea rectā fidendi atq; aggrediēdi regulā prægrediebat̄, tātū post, & fortasse uehementius superet̄ a metu. Itaq; & cōfunditur, & cōsternat̄, et ab incepto ignauiter desistit. Ad hæc ante congressum nimis etiā festinat, & calet, & rapitur, ac gestit. postq̄ in ipso periculo positus, hæret, hebetat̄, tabescit, friget, me tutela deciduut. Quare & arrogans idē hic esse solet: siquidē plura sibi q̄ suus captus est arrogat. Et gloriosus, simulatorq; uirtutis est, quando quod assequi nullo modo potest, fortis uult uideri: e quo etiam numero sunt: quos græco nomine thrasones dicimus nostro milites gloriosos.

Fortē iure mediū tenere inter timidum & audacem.

q Vo circa cū & timidi, & audaces, & fortes, i iisdē (ut dictū ē) uersent̄: & illi qdē nimiū aut timendo, aut cōfidēdo, a recto rationeq; longius abeāt, fortes profecto quod est inter utrosq; mediū retinebūt. Quare nō modo quæ ferenda sunt, & cuius oportet gratria, & quando etiā oportet, eorū perpessores erunt, nec tātū; ut par est metuēt, atq; cōfidēt, agentq; pro dignitate, atq; ut ratio rectūq; docuerit: uerū etiā bene utiq;, recte q̄ sperabūt, ac nullo modo confundentur. Atq; ut ante cōgressum sedatiores sunt, sic in ipsis cōgressiōibus, plane impigri, atq; alacres, erunt. Idem nihil ad ostentationē referūt, nihil inane sequūtur, uerā laudē cōcupiscunt. non tumultuat̄ uir fortis, neq; est seditiosus, aut iusti honestiq;. contemptor, aut detractator imperii, neq; rerum suarum prædicator, præterq̄ ubi necessitas ac ratio aliter tulerit. Atq; ut laudari ab aliis sua non illibenter audit (nā & si conscientia sua contentus esse

potest, letatur tamē habere rerum a se gestarum testes) sic aliorum recte facta libenter cōmemorat: in quibus laudādis neq; parcus esse debet neq; adulator. Vt aūt habitus ipse q sit, plane intelligatur, placet fortitudinē ipā; definire: quæ profecto mediocritas quædam est: in iis periculis obeūdis, rebusq; periculosis aut puincēdis, aut perferēdis, quæ mortem allatura etiā repente uideri possint.

De timidis.

Tq; ut aliquanto distinctius rē ipam exequamur, a habet metus animi fractionē, & quasi fuga;. Itaq; meticulosos: nō res solum, atq; pericula, uerū rumores ipsi etiā incerti, & uani, & ipā (ut dici solet) umbra psæpe deterret. Videre licet illorum ora atq; artus, q pallor ac tremor occupet. Nanq; ubi animū terror cōcussit, tu; statim pallor sequitur, & tantus aliqn̄ tremor, ut etiam dētes crepitent. Tum pauor inuadit, & pauoris comes exanimatio cōturbatioq;, ut nullus eis locus tutus eē, nullū afferri posse auxiliū ac præsidiū uideatur. Excidunt cogitata, non solū cōsilia uariant. Etenim conturbationis propriū est, mētem labefactare. Ex quo fonte cogitationes atq; cōsilia ipsa manant. hinc formido existit, metus ut Cicero ait pmanēs: & pigritia quæ ut Cicero etiam definit metus est cōsequētis laboris: Impigros enī appellare illos maxime rerū scriptores solēt, qui militares libenter adeant: & ignauia quæ a nauanda opa animū deterret: & segnities plena humilitatis ac remissionis, & diffidentia quæ aggredi aut nihil pmittit, aut ab incepto turpiter uti desistatur cogit, metum ipm cōsequūtur. Proprium etiā meticulosorū est (nā quāq; minus usitatum nomen est meticulosus q timidus: utimur tn̄ nō minus libenter. siquidem timor: unde timidus ducit, metu ipo continetur: Est enim timor, mali appropinquātis metus, ut uideri possit: rectius etiā meticulosus q timidus

hic ipse a nobis uocari. Sed nec erimus de uerbo soliciti, quod usus iam probauit: utemurque utroque pro arbitrio) Est inquam proprium timidorum: frangi animo, ubi labores suscipiendos intelligunt, & uiribus statim defici. Quid enim timido imbecillius? atque illa quidem infractio: hæc imbecillitas dicitur. Idem periculis atque aduersis repente oblatis ita consternantur, ut prope uideantur attoniti: nam doloribus quod succumbant, post uidebimus. Declarant Tyranni: quantos impulsus habeat etiam ad crudelitatem metus (quamuis crudelitas ipsa alio e fonte manare uideatur) & quod male diuturnus sit imperij custos. Itaque: quotus inuentus est Tyrannus, qui non fuerit crudelis atque grassator? Proponatur ante oculos Dionysius, proponatur Pheræus Alexander, proponatur Phalaris, aliique innumerabiles. Quam uero referta suspitionibus atque insidijs eorum uita sit, ex eo apparet, quod raro fere Tyrannus nisi ueneno perijt aut gladio. Abstinebo a commemoratione recentium Tyrannorum, ne uiuentes uidear uelle offendere. Timidis igitur uix ulla unquam solet esse securitas, aut quies. Quocirca: timidus quisque Dux, est imprimis fugax. atque ut illi uitio nomen est timiditas, sic hæc fugacitas recte dicitur. Enecat etiam metus: non solum prosternit, Itaque Lycas ille dum furentem fugit Herculem, complexus aras ipse tremebunda manu, mortem motu consumpsit, ut nimio de metu, exanimatus, mortem non sensisse uideatur. Et quoniam dubijs in rebus (ut ait Statius) pessimus augur est timor, necesse est hunc eundem dies & noctes solicitari. Has animi solicitudines ac uexationes, quando omnem auferunt rerum meliorum expectationem desperatio sequi solet, quæ omni consilio, ratio neque destituta, semper in preceps rapit: atque propellit. Omnino meticulosi ob summam animorum mollitiam atque imbecillitatem, in doloribus cernuntur quod sint de

missi. Itaq; nihil durum tolerare possunt, nihil asperum pa ti. Statim concidunt fœmineum in modum: eorum sunt mu liebres eiulatus ac lamentationes. Nec uero in uno tan tum doloris genere labascit confestim ac succũbit timidus, sed ubiq; idem esse solet ac sui similis. Qui amans egens in gressus est princeps amoris uias, is superauit erũnas Her culis, erũnis finis. Vim amoris ferre non potest: atq; adeo nõ potest, ut erũnas Herculis ferre putet esse facilius. Aspera res dolor est. quis negat? & quem pati ac tolerare sit ꝑ quã difficile, nemo it inficias: sed aliud est sentire dolorẽ ac mo ueri eo: aliud frãgi ac deiici. Itaq; audiamus quid ẽt Nutri cula de hac ipsa re sentiat. Quisquis in primo obstitit pepu litq; amorem, tutus ac uictor fuit. Qui blandiẽdo dulce nu triuit malum, sero recusat ferre quod subiit iugum. Vides iudicio etiã mulierculæ superari amorẽ posse? potest Initio. S; ubi semel iugum imposuit: difficile excutitur. An igno ras æquũ animum, optimum erũne condimentum esse? ut sa pienter dicitur apud Plautum. Philoctecta pati uulnus nõ potest. Quare mori cupit, & e sullimi saxo in fluctus deiici præ dolore ac cruciatu: quid esse dicas infractius? Quando autẽ sanatus est, tolerabilis certe dolor eius erat. Recte igi tur ac uere in Hercule œteo dicitur. pepulit uires põdusq; mali, casus animo ꝗ tulit æquo. Nec prætereatur nutrix il la, quæ tantopere de doloris impotentia quæritur. O q̃ cru entus fœminas stimulat dolor. Cum patuit una pellici & nuptæ domus. Scylla & charibdis Sicula contorquens fre ta, minus est timenda. nulla non melior fera. Quid ipsa de se dit Deianira? est aliquid hydra potius: Iratæ dolor nuptæ Hecuba in canẽ uersa dicitur in fabulis: In lapide; Niobe: Vtraq; obluctum atq; mœrorem. Quorsum hæc? ut intelli gamus muliebre esse, omnino dolori succumbere. In quo ui tio ut dixi, late patet timidorum imbecillitas atq; infractio.

Adhibenda

Adhibenda est igitur in cõsiliũ ratio: quæ ferẽdũ nõ modo patienter doceat, uerũ etiã superandũ. Siquidẽ ut Medeæ quoq; uerbis loquamur, nunquã potest nõ esse uirtuti locus quæ quoniã in mediocritate perspicitur, in eo timidi peccãt ꝙ eam in doloribus q̃ longissime relinquunt. Quocirca dũ amorem, dum paupertatẽ, dũ exiliũ, seruitutẽ, carcerem, orbitatẽ, infamiã, morbos, aliaq; molesta atq; erumnosa tolerare nequeunt, dum doloribus excruciati finire semel illos: & cũctis liberari molestijs uolunt, aut laqueo, aut gladio, nõnunq̃ casibus, aliq̃n inedia uitã finiũt. Id quod nõ ad fortitudinem: sed timiditatem potius referendũ est. Quandoquidẽ mollis atq; imbecilli est animi, laboriosa ac molesta deuitare uelle: quodq; pulchrũ est toleratu, nõ tñ nolle perpeti, uerũ quod laboriosum esse appareat prorsus recusare, & spõte ẽt fugere. Quãq̃ aũt tolerãtia ipsa uideri fortasse potest, aut nihil omnino, aut certe parũ laudis decorisq; nõ nunq̃ allatura: ipsa tñ molestiarum recusatio & dolorum fuga, turpis atq; indecora censenda est. Nõ est ut putas uirtus pater timere uitam (sic enim Antigone Oedipodẽ alloquitur mori iam destinãtẽ n) sed malis urgentibus obstare: nec se uertere aut retrodare. procul qui fata cauit, ac uitæ bona proiecit, atq; abscidit, & casus suos onerauit, ipsi (ceu uideo) nullo est opus, quare ipse mortẽ cupiat: aut quare petat. Vtrumq; timidi est uelle. Quamobrem timidi est mortẽ sibi consciscere, quo molestijs ac laboribus defungatur. Videamus quid Virgilius de ijs sentiat. Quã inquit uellent æthere in alto: nunc & pauperiem, & duros perferre labores. Habet Cato defensores suos? quid ni habeat? cum in eo defendendo libertatis patrociniũ suscipiat. Sed certe nõ ita multos annos Catoni perferendũ erat, dum Brutus Cæsarem conficeret. Habeant & illi philosophi qui mortem sibi consciuisse memorantur, ut corporis carcere effracto, se in

libertatẽ assererent: cũ quibus quãto præstãtius ac melius esset actum, si nõ ante abire uoluissent e uita, q̃ exanclatis prius iis quæ sunt hominũ, & quidẽ philosophorũ hominũ. Labeo Marsus calamitate illa Macedonica, cũ celer hostis premeret, seq; natumq; gladio traiecit: ne uictoris Octaui uultũ sustineret, ut in eius sepulchro hodie quoq; scriptum legit. Firmioris certe hominis erat, nõ fugere ex acie, aut in ipsa iã fuga cõuerso equo, insequẽti hosti armatũ pectus offerre. Potuisset Cassius etiã si Brutus ceciderat reparare exercitũ: nec tã repẽtino cõsilio famulo iugulũ suum præbere. Sed hæc parcius reprehendunt ꝓpter auctoritatẽ maximorũ ducum, q hiuiusmodi exẽpla ipsi aut primi edidere, aut ab aliis edita quasi legẽ quandam fuere secuti. Regius etiã mos fuit, uenenũ secũ ferre ad incerta fortũæ. itaq; & Aemilii Pauli honoratior mors fuit, q capitale esset militẽ Romanum ex acie fugere. Et Iunius Brutus Romanæ libertatis assertor, in prouocantẽ Tarquiniũ ipse belli dux equũ statim adegit, q hæc laus esset temporũ illorũ. Nero Claudius sane q̃ seruiliter mortuus est? sed o uocem omni mollitia liquescẽtẽ, ubi est ĩquit decocta mea? aquã decoctã requirebat in fuga. Nuper mercator cũ abnegari sibi depositam pecuniã cerneret: se ipsum gladio traiecit. Qui q̃ seruilis, & supra q̃ dici potest humilis, atq; abiectus esset, illud declarat, q nõ modo pecuniã q̃ uitam cariorẽ habuerit sed q amissa pecunia sese uicturũ diffideret. nõ multis ante annis Ioannes Salernitanus adolescẽs cingulo se suspendit ad fenestrã, in quã mulieris a se amatæ ꝑfectus erat: ut nõ tantopere admirari debeamus, quod de Iphide a poetis scriptum est. si uoluisset esse tolerantior, paulatim aut uim amoris repulisset, aut mulieris forsan in se animũ traduxisset. In Salẽtinis in uico Castriniano biẽnio ante puella cui Necara nomẽ erat, dũ obiicitur in cõuiciis, q a Leontio cui pa-

cta fuerat spreta ac repudiata esset, nullo dato respõso, sese statim deiecit in puteũ. Maiora quotidie & a uiris & matronis opprobria sustinent: & ꝑ patientiã ea sæpe qs assequit̃ quæ alia rõne aut uia nequeat asseq̃. Atq; ut nihil omnino aliud fortiter ferendo adipiscat̃ illud certe adipiscit̃, qđ inuictũ sese, ꝙ deniq; uirũ esse ostẽdit. Ad hæc huiusmodi mortes qđ habere possunt præclarũ, qñ ꝓposita est ijs laborũ atq; erumnarũ fuga, ut sæpius est dictũ? Etenim mori ipsi uolũt, nõ quia pulchrũ id iudicẽt, sed ut moriẽtes mala defugiãt: nec uidẽt alios uiriliter tolerando, ab exilio in patriã ad gerẽdos magistratus reuocatos, alios reparato rursus exercitu mutata belli fortuna, ex uictis euasisse uictores: multos etiã ĩ tenuissima reuixisse honoratissimos. Abũdat huiusmodi exẽplis hominũ uita. Atq; ut ad rem redeamus, mollissimi ac liquescentis est animi, hæc similiaq; morte uolũtaria deuitare. Cuius rei, illud quoq; certissimũ est indicium, ꝙ in doloribus atq; aduersa fortuna constituti optare mortẽ soleãt: cũ qui uoluptatibus abundẽt, prosperaq; fortuna utuntur, ij uel ipsum mortis oderint nomen. Ac de timidis quidem nunc hactenus.

De audacia & audacibus

t Imiditati contraria est audacia: quando illa nimiũ metuit: cõtra hæc nimiũ cõfidit, atq; etiã audet. Est autẽ audacis propriũ, & antequã periculũ adeat, & postquã adijt, supra q̃ satis est confidere. Qui ꝙ supra uires conatur, audetq; ultra q̃ ratio recta exigit, necesse est in ipsa congressione, atq; inter decertandum, uiribus atq; animo deficiatur. Ac tametsi initio uidetur audax habere quiddam forti simile, ac illius animum præseferre, post tamen ut parum firmis uiribus, imparq; incœpto succumbit, atq; in timiditatem recidit. Etenim audaces: ante

pericula adita, laboresq; susceptos, nimis acres uidentur: suntq; ad incipiendũ præcipites: post uero magis magisq; deficiunt: uideriq; incipiũt similiores hæsitantibus, donec concidunt animis, apparentque ipsis etiã timidis imbecilliores. Audiamus quid de Phætonte loquatur Ouidius: cuius quam audax inceptũ, & uiribus impar esset, filio pater ostendit. magna petis Phaeton, & quæ non uiribus istis munera conueniãt, nec tã puerilibus annis. Sors tua mortalis. nõ est mortale quod optas. Plus etiã q̃ quod superis contingere possit, poscis & affectas: & quæ sequunt̃. Luculentissime eñ locũ hunc executus est poeta. Quibus tamen Phaeton nequaquã deterritus. Occupat ipse leuem iuuenili corpore currum: statque super manibusq; leues contingere habenas gaudet: & inuito grates agit inde parẽti. nec multo post, ubi cõcaluisse equos sensit, q̃ repente infractus est anio, ut nec sciat qua creditas sibi habenas flectat: nec qua iter sit: nec si sciat equis imperet. Itaq; ut summo despexit ab æthere terras infœlix Phaeton penitus penitusq; iacentes, palluit: & subito genua intremuere timore: sũt oculis tenebræ per totum lumen obortæ, & iam malet equos nunquam tetigisse paternos: nam curru excussus atq; e cœlo præcipitatus in terra ignota ignobiliter mortuus dicitur. est igitur audaciæ coniuncta temeritas, infœlix humanarũ actionum & dux & comes. Nihilominus & audacibus aliquando fortuna aspirat, sed cum uir fortis nihil ad fortunam referat, immo omnia in seipso reposita & collocata habeat, ut quæ forti uiro in adoriundis periculis, iisdemq; superandis eadem illa fortunæ beneficio, audaci eueniant, ueram tamen fortitudinis laudem non est adeptus: ut qui in spectaculis istriones cum sint, regum tamen personas gerunt. Quamobrem simulator quidem uirtutis est audax, & tanquam adumbrata quædam persona, quæ qualis sit,

res ipsa indicat. Ac tametsi uiro etiam forti fortuna nonnũquam opitulatur, nihilominus fortuna etiam aduersante, quod suum munus est, edere non recusat. Nec ignoramus (ut etiam Statius ait) esse ubi det uires nimius timor: nam & timidissimæ quædam beluæ, ubi nullum habere se profugium clausæ sentiunt, ferociores factæ ob desperationem etiam acerrime pugnant. Quæ res efficit ut nec desperatio uerum assequi fortitudinis nomen queat: neq; enim per desperationem peruenire ad fortitudinem ac decus potest, quando ne in Physicis quidem dari illud solet, ut eadẽ ipsa sint ex quibus idem aliquid effici soleat. Si quidem frigus (quod caloris proprium est) nonnunquam urit. Ad hæc cũ uirtus omnis moralis sit uoluntaria, desperatio coactu; qd ac uiolentum potius uidetur esse, cuius principia & causæ forinsecus magis proficiscantur, quæ uoluntatẽ ipsam trahant, uexantq;. Quid q̧ desperantes nihil omnino pẽsi habent, cum fortes seq; suasq; res atq; actiones bene pensent, ac rõne moderentũ? Et illi qdẽ de salute initio ualde soliciti, post desperãt. Forti uero quãquã cara uita est, adipiscẽdi tñ decoris gratia, labor, atq; conatus omnis, ab eo sponte suscipitur. Licet autem medium nonnũquam efficiatur, quod aliis medium non erat, aliud tamen est desperare, aliud mori decernere. & hoc quidem neq; consilii, omnisq; omnino rationis est expers. Quid q̧ hic cum mori iam decreuerit, animo composito, minimeq; conturbato, accedit ad finem quem sibi iam proposuit. Contra alter eorum quæ agit pleraq; non intelligit: cum fortes nunquam non intelligentes agant. Quæ quidem res etiam efficit, ne irati fortes esse queant, uti paulo post docebimus. Quin etiam in repẽtinis & nec opinatis per habitum fortes agũt, qualis nullus est desperantibus. Igitur nec hi: nec qui e nimio metu strẽnue aliquid uidentur agere, in fortium sunt numero collocandi

Nec uero quæ de Sabinis mulieribus tradita sunt, icciro minus pleno sunt ore laudanda, q̄ Liuius dicat: uicto malis muliebri pauore, ausas in tela se uolitantia inferre, neque enim inuidendum est tam raro memorabiliq; facinori. At non est muliebris uirtus fortitudo? uidelicet Amazonides fortes non sunt habitæ? nec illa Scytarum regina? Rarum est mulierem fortem euadere, immo rarissimum, non tamen ut fieri nō possit. Quinimo quo est rarius, & sexus ille imbecillior, eo præclarius ac nobilitari dignius factū. Itaque putādum est mulieres illas ut fœminas, ut insuetas, statim ad primum armorum aspectum exhorruisse: nā & ipsa gladiorum micatio est ipsis etiam uiris horribilis. Post ubi sese in consilium uocauere: ratioq; uires suas coegit, & illinc parentes: hinc uiros pugnare: ac sese, aut coniugibus, aut patribus: fortasse etiam utrisq; orbas eo certamine futuras reputauere: & quid se in tanto discrimine facere deceret, qd etiam ratio posceret intellexere: tum quidem non uicto malis pauore, sed forti tum consilio, tum animo in medias acies intulere. At qua mente? ut si impetrare precibus possent prælium dirimerent, sin minus ut corpora sua parentu; ac coniugum telis, id est morti q̄ honestissimæ obiícerent. Vir bello acerrimus Aurelianus Augustus non triumphasset de Zenobia, neque decem in triumpho mulieres duxisset, quas uirili habitu pugnantes inter Gotos cœperat, cum reliquæ in prælio fortiter dimicantes cecidissent: quas originem ab ipsis Amazonibus ducere, titulus indicabat. Qualis autem Zenobia ipsa fuerit, ea quæ de Odenato uiro eius scribuntur, docere satis possunt. Fuit enim Odenatus uir acer, ac maxime inclytus: quem primam ætatem satis constat exegisse in capiendis leonibus, pardis, ursis, cæterisque siluestribus animalibus, famem, æstus, frigora, plu-

nias in siluis ac montibus iusta perferentem: quibus dura tum facile postea bellicas difficultates, tum aduersus alios, tum maxime aduersus Persas tulisse, non aliter etiam Zenobiam coniugem assuetam, quam marito fortiorem fuisse perhibent, solitam etiam inter pedites ipsos uersari, ac plura passuum millia pedibus simul agere. Orientis totius mulierum omnium nobilissimam, & ut Cornelius Capitolinus tradit, etiam fortissimam. Audiamus etiam quæ de Zenobia, ipse Aurelianus ad senatum scripsit. Audio patres conscripti mihi obijci, q̄ indignum uiro, indignum triumpho fecerim, qui de Zenobia triumpharim: ne illi mediusfidius qui me accusant, abunde etiam laudarent, si scirent quæ illa est mulier: qua prudentia, constantia, grauitate, liberalitate, seueritate etiam cum usus uocaret: ausim dicere Zenobiæ fuisse, q̄ uir eius Odenatus Persas uicerit: ac fugato Sapore Ctesiphontem usque penetrauerit. Possum etiam affirmare, tanto Aegypti atque orientis populis mulierem terrori fuisse, ut se non Arabes, non Saraceni, non Armenij mouere ausi sint. Haud ego illam incolumem esse iussissem, ni scirem quantum inde populo Romano profuturus sim. quippe cuius liberorumque eius imperio oriens seruiret. Sed iam ad audaces redeamus: qui quales sint, cum in prouocãdo, tum post prouocationem ipsam in conserendis manibus, Taurea ille Campanus docere satis potest: nã uerbis quũ re ferocior (ut est apud eundem Liuium) cum Claudio Asello milite Romano, quem etiam contempto iure hospitij prouocauerat, equo cõgressus, ubi aliquantum pugna extracta, sine ullo esset uulnere: minitabundusque dixisset in cauam uiam dimittendum esse, ubi consertis manibus decernerent, nullo ibidẽ equis ad euagandũ dato

spacio, & Romanus confestim equum in uiam egisset, ipse repente concitato equo, Capuam refugit. In quem illud in drancem Turni dici rectissime potest, ꝙ ei uẽtosa in lingua pedibusq; fugacibus Mauors esset. Et sane audaces uẽtosi sunt ac tumidi: pluraq; sibi arrogant: ut qui uideri fortes uelint. Quo de genere sunt etiam milites gloriosi. Curate ut splendor meo sit clypeo clarior, q̃ solis radij esse olim cũ sudum est solent, ut ubi usus ueniat, contra conserta manu præstringat aciem oculorum in acie hostium. Hic qui tam multa magnaq; uideri uult promittere, ubi in conspectum aduersarij uenit, ut statim sese perijsse dicit? ac deprecabundus uapulat, uincitur, tandemq; exolutus habere se gratiã dicit. Etenim gloriosissimus quisq; est elata insolentiq; oratione: atq; ut seipsum iactat extollitq; sua, sic alienæ laudis est perq; inuidus: & tanquam contemnit absentes. Idem ubi in aduersarium ĩcidit, nec uerbis nec re substat: sed perhorrescit conturbaturq; tanquam deprehensus. Stolidorũ uero quæ laus esse potest? in quibus nullus periculorum delectus, nihil in re gerenda pensi. Siquidem magis impetu ac temeritate rapiuntur, q̃ certo animi iudicio: & ita quidem sese periculis obiectant ut uix sentiant quid parẽt, aut quid sequantur.

Audaciã minus quã timiditatẽ recedere a medio.

q Voniam autem quales et qui audaces essent, abũde ut uidetur expressimus: ac de timidis satis multa diximus: iam ad fortes transeamus. Nec tamen me præterit, rerum scriptores solere etiam audaciam laudare: itaq; audaciam in bello pro muro haberi dicunt: & q̃ audacissime iri in hostem, atq; aduersus pericula uolunt. Est enim facilius audentem moderari ac retinere, q̃ excitare atq; impellere metuentem. Siquidem audaces non tam re-

cedunt a medio: cuius etiã ꝓpter fiduciã uidentur esse quodãmõ participes. Nunc quod restat quod aperire ꝙ maxime cupimus, exequamur.

De fortitudine heroyca deque uiris fortibus.

Excellentem, atq; heroycam, quandam uirtutẽ eẽ fortitudinem plane constat, siquidem in maximis maximeq; difficilibus uersatur periculis, mortemq; contẽnit, decoris adipisci gratia. Et ut Maro inquit Vitam pro laude paciscitur. Eadem labores q per se molesti sunt, non modo patitur, uerum etiam perpetitur, in quibus ꝑpetiẽdis exultat, maiorq; existit aduersa quoq; ita fert, ut fortunã infra se positam habere uideatur: omniaq; quæ possunt homini euenire sic contemnit, ut quasi pro nihilo ducat: habita tamen eorum ratione atq; delectu. Hæc igitur taliaq; præstare atq; efficere: generosissimi & maxime præstãtis ẽ animi, qui ꝙ rationes inueniũtur (quando p̃stans oẽ perrarum) ideo pleniori quodã ore laudãtur, & in honore atq; admiratiõe habẽtur etiã summa. Hos græci heroes dixerũt quorum honoratissimum Herculem faciunt, ob totiens exãclatas erumnas, totq; monstra perdomita: ut nec iniuria: q̃ bellica a multis dicit̃, heroycã agnominare placuerit ab heroybus, Hãc igitur qui fuerit amplexatus: qui grauissimis rebus ac laboribus perferendi, quiq; difficillimis belli ꝑiculis, aut peruincendis assueuit, aut ita sese instituit, ut si minus id assequi possit, pulcherrima morte decũbat, is ille est sine controuersia fortis atq; in heroũ numero percẽsendus, qui quoniam & timet, & confidit, & tolerat ubi & ꝙ opus est, & quã ob causam debet, atq; ut recta monet ratio, nimirum mediũ, ut diximus, inter audacem, & timidũ tenet locum: quorum alter cum nimis omnia metuat, necesse est ut paru; admodum fiduciæ habeat: deterreaturq; ab aggrediendo, alter quia supra uires, supraq; ꝙ ratio ipsa

docet confidit, nec quæ debet atq; ut debet metuit, turpiter ab īcœptis: atq; ab iis quæ aggressus ē ut desistat oportet: corruatq; sub mole rerum quibus est impar: ut hæc & alia pauloante de eodem ipō dicta sunt. Et quoniam nisi assuescendo fortis euadere nullus potest: quod idem de temperato & iusto dicitur: oportet primum ut assuescat pati, laboriosa, dura, aspera, difficilia toleratu, periculosa aditu, per quæ fit ad fortitudinem uia. Nō ita me genitor bellis assue tus Opheltes, Argolicū terrorem inter, Troiæq; labores, sublatum erudiit: a teneris se annis institutum tolerandis militiæ laboribus ac bellorum periculis, ait apud Virgiliū Euryalus. & Camillæ illi armentalis equæ mammis, ac ferino educatæ lacte, pater metabus, spicula ex humero late suspendit & arcum. Ac pro crinali auro, & lōge pallæ teg mine. Tigridis exuuiæ per collum a uertice pendent, Virgi lio itaque authore etiam mulier huiusmodi laboribus assue ta, ægregiam sibi ex fortitudine cōparare laudem poterit: unde & uiragines dictæ: per has etiā artes gēs Amazonū immortale est nomē adepta. Quocirca perpessorē esse opor tet uirum fortem, & contemptorem rerum erumnosarum, quibus tolerandis sese intendat ad firmitatem. Idem placide quoq; & sedate adit pericula. Vnde Virgilius ut fuit ægregius pictor fortitudinis ait. Olli surridēs sedato pectore Turnus, Incipe siqua animo uirtus & consere dextram. Et ꝑfecto ni sedato sit animo, necesse est inter congrediendum turbari eum atq; confundi. Eundem quoq; uultum at q; animum in tolerandis malis retinebit, ut non solum non appareat cedere eū ac ueluti pōdere pressum labescere, sed placide etiā ac sedate ferre, & onus ipsum quodāmodo con temnere: atq; ex ipō contemptu sese intendere ad firmitatem. Inter illa quæ putant cuncti aspera, fortis fui lætusq;. Recte sane gloriatur Thyestes. Iram quoq; abiiciet illam,

quæ mentem atq; consilium, rationem deniq; ipsam a uero rectoq; detorq̃t: atq; ubi uehementior fuerit, ꝓpe ad insaniam impellit. Quãobrem iratus aliquis, aut furoris stimulis percitus, uirum fortem præstare nequit. Cuius rei idẽ nos admonet poeta, cum ait. Et si continuo uictorem ea cura subisset. Rumpere claustra manu, sociosque immittere portis. Vltimus ille dies bello gentiq; fuisset. Sed furor ardentem cædisq; insana cupido, egit in aduersos. Neq; enim uir fortis cæde lætatur: & tanq; saginatur cruore: quod irati est ac furentis in acie: quãq; enecat uictoriæ, non necis gratia: quod etiam Liuius confirmat cum ait. Cædes inde fugientium, qualis ubi ira magis q̃ uirtute res geritur. Vides ut ab ira uirtutem separet? Itaq; ferarum est ista sanguinolentia. Et quoniam de heroyca uirtute disseruimus, heroũ quoq; agamus exemplis, a poetis ea mutuati, q fortissimorum hominum facta, præclarissimis sunt uersibus illustrare conati. Quid de Hercule etiam infante in Tragœdijs dicitur? Gemina cristati caput angues ferebant ora, quos cõtra obuius reptauit infans: igneos serpentum oculos remisso pectore ac uultu placido intuens. Arctos serenis uultibus nodos tulit: & tumida guttura tenera elidens manu prælusit Hydræ. Quid de eodem parante se in pyram conijcere Philocteta refertur? Quis sic triumphans lætus in curru stetit uictor? quis illo gentibus uultu dedit leges tyrannus? quanta pax obitus tulit? uultus petentis astra non ignes erant. Quædam etiam nationes & in ijs Lacedæmonij instituisse dicuntur, ut præcinentibus tybijs, cantibusque remissioribus, milites in pugnam procederẽt. Sedatis cñi ac maxime cõpositis animis, iri adcõferẽdã manũ uolebãt. Et tñ in cõgressiõibus deterret aduersarium uir fortis: ac terrẽtis speciẽ præsefert: quod de Turno idem

Virgilius dicit. Tremunt in uertice cristæ sanguineæ: Clipeoque micantia fulmina mittit. Claudianus pauorem atque formidinem Martis aurigas facit. Nec uero leonis illa pellis, herculeus ornatus, significare uidetur aliud, quamque Hercules ut erat fiduciæ atque animorum plenus, terrorem iis incutiebat qui secum congrederentur. Idem ille Turnus de quo supra est dictum, docet fortem uirũ, nihil dolo agere: nihil fraude moliri, sed sola niti uirtute, eamque unam sequi. Tenebras inquit & iertia furta Palladii cæsis summæ custodibus arcis ne timeãt, nec equi clausa condemur in aluo. Luce palam certum est igni circundare muros. Et Capaneus haud quamque passus esset, cum hoste dolo contendere ut de eo scribit Statius. Etenim fortissimus quisque cum iusti honestique maxime studiosus sit: necesse est sit non solum non fallax, sed ueritatis cum primis amicus. Quem tamen ut fraudibus uacuum, sic cautum prudentemque esse uolumus: nãque ut a iusticia: sic a prudentia seiungi fortitudo nequit. Quid enim turpius quam decipi, præsertim ubi est de uita gloriaque cõtẽtio? Cæsar quãque toties collatis signis, cũ Gallis dimicasset, ubi cum exercitu in Affricam traiecit, ad pugnandum cunctatior factus dicitur, quod id genus hominũ fallax maximeque insidiosum esse intelligebat. Quando aũt instituì atque assuescere necesse est eum qui fortis euasurus est, ac magna est uis exempli, proponẽdus uidetur huic aliquis: quem imitetur: cuius gloriam tãque ducem habeat, eoque quodam quasi authore nitatur. Disce puer uirtutem ex me uerumque laborem: quid ultra. Tu facito mox cum matura adoleuerit ætas: sit memor, & te animo repentem exempla tuorum, & pater Aeneas et auunculus excitet Hector His Aeneas uerbis Ascanium filium hortatur, atque ad uirtutem inuitat. Euander quoque ad hunc ipsum Aeneam ait. Hũc tibi præterea spes & solatia nostra, Pallãta adiungã,

sub te tolerare magistro militiã, & graue Martis opus: tua discere facta assuescat: primis & te miretur ab annis, Intelligebat quantũ cõfert exemplũ atq; imitatio. Cæsar cũ Alexandri sepulchrũ inuisisset, ab illo ita discessit, ut iam tum quæ postea gessit, animo conciperet. Alexandrũ ipsum liberi patris gloria, tanq̃; admotis stimulis impulit, ad decus, ad famã, ad immortalitatẽ comparandã. Minori Affricano maior: maiori pater patruusq; exẽpla domestica præbuere. Quamobrẽ ad fortitudinis laudẽ adipiscendam, multum etiam conferet imitatio.

De uirtutibus quæ fortitudini famulantur.

Assidet itaq;, & tanq̃; ministrat fortitudini tolerantia q̃ est æqua laborum ac molestiarũ perpessio: & a duricia imbecillitatis molliciei q; expultrix. Assidet & patiẽtia, stabilis item & firma ꝑpessio eorũ omniũ q̃ dura, aspera, difficilia, grauia: erũnosa cõtingere unq̃; possũt. Firmitas quoq; quæ periculosis atq; aduersis nullo modo succumbendũ esse doceat. Item animi magnitudo quæ nihil humile, nihil obiectum agi sinat. Fidẽtia quoq;, q̃ uires atq; animos ubiq; suggerat: & despiciẽtia quæ mala oĩa contemnenda suadeat: cunctaq; ṗter uirtutẽ pro nihilo ducenda moneat. Cõfirmatio etiã, quæ ẽ robusti ac uirilis animi institutio urgentibus malis minime cedendi. Generositas item, q̃ suadeat cuncta, præter decus laudẽq; contẽnenda. Præsto est etiã cautio animiq; cõpositio, quarum altera doceat non esse periculis temere obiectãdũ, altera ne dolore, ira, libidine, aut impetu uicti rapiamur. Quid de cõstãtia dicam? q̃ nõ modo fortitudinis, sed temperãtiæ quoq; fida comes ẽ: quãdo dolores reprimit: uoluptates euagari nõ sinit, resistit periculosis: nõ cedit aduersis: cõpescit impetus: iram cohibet: libidini reluctatur: nõ cõcutitur repẽtinis: nõ opprimit̃ malorũ aceruis, immota inuictaq;, & ubiq; ac si-

bi semper constans. Est huic adiuncta etiã cõtentio, inde di
cta, ꝙ totis uiribus cõtendat, ut uictrix cõpósq; euadat.

Qui ob edictũ aut pœnæ metũ pugnãt fortes non esse.

Ic; aũt alio atq; alio mõ fortitudo dicat̃, ut plenius
l explicabimus, hic tñ quẽ nũc istituimus, quẽ hero
um maxime similẽ uolumus, quia nihil habere co-
actum, nihil arcessitum, sed suis uiribus suaq; uirtute niti:
sibiq; undiq; constare debet adibit quidem pericula non ut
tyrũculus quidam, quem tum edicta ducum pœnæq; statu-
tæ fugientibus, tum increpatiões cõmouere soleãt, sed quia
honestum per se ac pulchrũ ducit fortiter facere. Etenim ty
ro ubi maior hostiũ uis ingruit, cui sese imparẽ iudicet, edi
ctorũ oblitus, ac pœnarum: nihilq; infamiã ueritus, statim
in fugã uertitur, præfertq; turpissimã fugã morti quã ho-
nestissimæ.

Gladiatores fortes non esse.

Adem fere gladiatorũ ratio est: quippe qui exerci-
e tatione freti: ac digladiãdi' peritia non animi firmi
tate, in certamen ꝓdeunt, facile enim quæ quis no-
rit aggredi parat, tentatq; quæ sæpius est expertus. Quo-
rum euentus in re dubia & aspera, fere nõ alius esse solet,
q̃ quibus aliquid præter spem opinionẽq; euenit. nãq; ubi
pericula & hostium impetus longe superarint, mentemq;
metus concusserit, nihil est eis fugacius. Et gladiatores q-
dem aliiq; armorum uel usu uel scientia freti: pugnaces re
ctius q̃ fortes dicuntur.

Quod si uiri fortis propositum.

Vo autem cõsilio, quo que animo congredi uir for-
q tis incipiat, apud Maronem Pallas ille demõstrat.
Aut spoliis ego iam raptis laudabor opimis, aut læ
to insigni. Congredi in animum induxerat, ut aut uirtute
uinceret, aut mortem oppeteret q̃ honestissimã, Quid au-
tem inde quæratur, quodue expectetur præmiũ, apud eum-

dem poetam Nisus docet inquiēs, facti sibi famam sat esse.
Siquidē fortis uiri merces, quam appetiuisset, pro quã tantos etiam labores subijt, laus est ac famæ decus ægregium: quæ recte honesteq; factorum comites esse solent, quãq; & conscientia contentus esse potest, & suas res sic ab alijs laudari audit, ut ad seipm̃ potius respicere uideatur. Quocirca cum & sciat quid paret: & quo tēdat, intelligatq; quid se deceat, & quomodo & quid etiam præstandũ sit. Ad hæc cum ab ipã uoluntate, honestæ præclaræq; actiões pficiscãtur: cumq; & ante agendum & inter agendum, prudens ac rectum iudicium adhibendum sit, quis dubitet uirũ fortem non modo scientem intelligentemq; ad rem gerendam accedere, uerum etiam uolentem eligentemq;, quo sibi undecunq; ab ipso statim initio continue ad finem usq; q̃; con summatissime.

Fortem uirum maxime in repentinis enitescere.

r Epẽtina quoq; & nec opinata, uel cum primis uiri fortis magnitudinē ostendunt, in quibus eo maior cernitur, ꝙ illis sese inuehentibus nõ solum nõ cædit, aut animo consternatur, sed quod maximum est: cum nullus in ijs quæ repente accidunt, relinquatur consilio atq; electioni locus nullumq; ad colligendas uires, animumq; confirmandum spacium detur, ipso tamen habitu, & obsistit illis: & ingruentibus obuiam procedit: quod præstare eo est præclarius quo difficilius. Nam in ijs quæ prouisa & bene ante prospecta sunt, consilium, ratio ipsaq; animi confirmatio, & ad eligendum, & ad aggrediendum plurimum adiumenti afferunt. Nec quæ prospecta sunt, eo pro parum opitulantur, quod aut omnino nihil, aut certe parũ quod inopinatum sit secũ afferunt, quod deijcere atq; conturbare possit animum: cum ij quibus pericula repẽte obijciuntur: necesse sit habitu solo nitantur: quando nec in-

capiendo consilio, nec in ratione ineunda, præsidij se habere quicq̃ intelligunt,

Fortem nihil simulatum aut inflatum habere sed æquabilem ac temperatum esse debere.

q Vamobrem cum oĩa in fortitudine solida esse debeant, sibiq; apte undiq; firmiterq; constare, nihil fucatum habere fortẽ par est, neq; esse gloriosũ, uanumq; rerum ostẽtatorẽ: quanq̃ locus tempus, fortuna, res sæpe ipsa, de se suisq; ut prædicet meritis exigit. Ac tũ quidem ad rem ip̃am atq; ad tp̃a non ad ostẽtationem quæ dicit, referre ip̃m apparebit. Sum pius Aeneas raptos qui ex hoste penates, Classe ueho mecum fama super æthera notus. Fuerat enim ad ignota loca, atq; ad barbaros tempestate delatus. Et Scipio quo tp̃e cum Annibale parabat confligere, celsus corpore, uultuq; adeo læto milites allocutus dicitur, ut uicisse cũ iã crederes. Et uero fortis uir quo plura gessit, maioribusq; se dignũ laudibus sentit, eo maiorem æquabilitatem, moderationem, continentiamq; retinere debet: seq; intra gyrum rationis coercere. Idem Scipio in medijs difficillimi belli apparatibus, bonarum artiũ studia non prætermisit, philosophorũ scholas crepidatus frequentans: ac post tot uictorias, ne animum tantarum rerũ conscium, sibiq; præsidentem insolescere pateretur, in eruditorũ hoĩm familiaritatibus, multaq; librorũ lectione uersatus est. Q uãto q̃ Alexãder rectius, quem præliorum fœlicitas, rerum humanarum, ac sui ipsius, immemorem fecit. Q uid autẽ indignius q̃ pati eũ animum insolescere ob res gestas, quẽ nũq̃ casus, nũq̃ q̃uis aduersa fortuna demiserit? ut a quo pectore demissio hũilitasq; aliena sp̃ fuit, in eo ĩsolẽtia tumorq; dñet: cũ ĩflatio ip̃a erroribus referta sit: atq; in falsis opinionibus uersata, turpiter ab oĩbus irrideat, atq; ab illis maxime, qui coram adulari consueuere.

Q ui ob

Qui ob amorem pugnent fortes non eſſe.

s Ed nec in ordine fortium collodandi uidentur, q ob libidinem amoreſq; uel adoriũtur periculoſa, uel perpetiuntur triſtia. Nam & amantes multa audẽt plura etiam quamuis grauia, æquo animo ferũt: in eo tamẽ peccant, q uel aggrediuntur quæ aggredienda non ſunt, uel tolerant q̃ tolerari nullo modo debeãt: nec quam ob cauſam debeant: quippe quibus propoſita ſit uoluptas ea, quæ homini cum beluis eſt cõmunis, indignum ſane preciũ. Galeatius Mantuanus uir ſane impiger, Papiæ cum hibernaret, forte in ponte puellam quam unice amabat obuiam habuit. ea ut per blandam aliquam iocandi ſpeciẽ, amãtem ad colloquium inuitaret, quin tu inquit belliſſime amator qui tantum tibi armatus in acie places, e ponte in amnẽ amoris gratia deſilis? Hoc ille audito, concitato repente equo, ſeſe demiſit in fluuium: quo exanimato, uix Ticino natabundus emerſit. An hic tibi magnus uidebitur? cui nihil aliud tanto fuerit quæſitum periculo, q̃ ut mulierculæ & quidẽ iocanti ſatiſfaceret, quæ ſeſe ne id aſpiceret auertiſſe dicatur. Leuitas hæc eſt, & quidẽ plena ſtoliditatis, Galli, Britanni, Germani, ſed Galli maxime, dum alius aliã inter amantes amoris cauſam atq; patrocinium ſuſcipit, ut quem ſtrenuũ nacti ſunt: in certamen prouocãt, pugnæ legibus propoſitis, interdũ adeo duris, ut in certamen prodeundũ ſit, corpore maiore parte exarmato, concurrendumq; haſtis et equis primo: deĩde pedibus res gerẽda, cominus gladio ac ſecuri. Quo quid uideatur ſtolidius? quippe cum uitã, ob tam leuem & quidem turpem cauſam manifeſtiſſimis periculis ſponte obijciant. Ad hæc adulteri, inceſti, atq; id genus, legibus damnãtur: quas impudẽtiſſime uiolãt: cũ fortes uiri leges tueãtur: quippe quæ optimis & fortiſſimis q̃buſq; præmia, honoreſq; decernunt. In Italiæ nobilibus ur

bibus equestres ludi fiunt simulatæ pugnæ imagine. His in ludis pulchrũ est exerceri, cũ sit ueræ pugnæ meditatio. In quibus tñ nullus quãq; uictor, potest ueræ uirtutis laudem assequi: siquidẽ uerũ decus ex imaginario certamine comparari nequit. In quo etiã corporis q̃ animi uires præstare magis soleant. Ad hæc in ea concursione emori, quam tantã afferre laudem potest? quando nihil ægregium ei est morti propositũ. Sed exercitationis huius laus est omnis, q̃ adolescentibus sit quoddam militiæ rudimentum: nec ueteratos patiatur armorum lõga intermissiõe desides fieri.

De pugnantibus ob iram uel dolorem.

r Estat etiam de dolore iraq; dissercre: qui affectus quantos habeant impetus, poeta declarat cum ait, dolor iraq; mentem præcipitant. Siquidem doloris atq; iræ stimulis agitati perinde ut cæci in pericula ferunt. Quãquã ira ipsa quæ rationi obsequitur: quæ mouet aĩos præclaras ad res adoriundas, & tanq̃ ignes quosdam exuscitat, est etiã laudanda: neq; eñ frustra homini a natura inest. Sed ubi uehementior fuerit, ubi contẽpto rationis imperio, amẽs atq; in furorẽ acta desæuit, tum quid habet q̃d accusari iure non debeat? Est autem ira ulciscendi cupiditas quædã: uel ut Cicero definit, libido puniendi eius q̃ uideatur læsisse iniuria. Qui uero reponendæ uindictæ dat operã, is utpote læsus dolet. Est itaq; etiã iræ comes dolor, qui & ipẽ ulcisci cupiat. Vbi uero ultus quis est, tũ sedata ira doloreq; cõpresso, uoluptatem ex uindicta capit: atq; eo maiorem quo acerbior uindicta fuit. At fortes honestatem expetiscunt ac decus, non ulciscendi uoluptatem: per quam ad feritatẽ dilabãtur: sequũturq; nõ motus inordinatos ac uiolentos, sed rectam rationem: quæq; ab ea proficiscuntur recta honestaq; consilia quamobrem feritas hæc quidẽ magis q̃ fortitudo uideri potest, siquidẽ feræ ubi uulneratæ

telũ ſenſere, dolore rabieq; præcipites, in percuſſores rapiuntur. Et huiuſmodi quidẽ homines feri ſunt, atroces, ſanguinolenti, eorum ſunt truces uultus, fedi animi, impetus quales ſæuientium beluarũ. gaudet cruore fedari ſanguinolentia, Exultat cædẽdo atrocitas. nihil eſt feritate impetuoſius: nihil magis rabioſum. Quæ uitia longe ſunt a uiro forti aliena. Sed qm̃ ut iam diximus, naturale eſt homini iraſci, ac ꝑ iram uigor quidã animo ſumminiſtratur, q alacritatem gignit illam, in qua non parum eſt ad res arduas aggrediẽdas eaſdemq; ſuperandas momenti: uidendũ eſt forti quouſq; iraſcendum, & quam etiã ob cãm: ne rõnis præteriẽs regulã, modũ relinquat, quo relicto, non eſt cur laudare irã recte poſſis, a qua ferarũ more rapiamur.

Fortes non eſſe qui p̃teritis uictorijs confiſi pugnent.

P Rœteritæ quoq; uictoriæ, ac fœliciter ſæpius tẽtata pericula aĩos faciunt uincendiq; ſpem erigunt. Ob hanc uero ip̃am ſpem ſunt qui periculũ adeãt: quippe cum confidant nullis interim perpetiẽdis acerbis, ſe ſuperiores euaſuros: qui mihi haudquaq; temulentis multũ diſſimiles uidentur: qbus ex uino nihil eſt cõfidentius. Etenim temulentia plena eſt animorum & ſpei. Hi igitur cũ omnia proſpere ſibi ceſſura ſperent, hac ſpe fiduciaq; congreſſi, ubi ſecus qd accidit, ſtatim incœpta deſerunt: nec reputant q; ſit turpe terga dediſſe. Iudicant enim præſtabilius eſſe ignauiter fugiendo uitam tueri, quam fortiter repugnando ægregie cadere. Nec uero multum differre ab his uidentur, qui rem ſibi cum ignauo futuram hoſte putant. Itaq; acriter initio rem gerunt, nec tam uiribus freti ſuis, q; hoſtis ignauia. At ubi aduerſarium reſiſtere, telaq; regere, ac comminus gladio manum cõferturum intelligunt, abiectis armis, fuga ſalutem quærunt. Quod de Treueris apud Cæſarem legimus, qui ar-

bitrati Labienum fugere, cum flumen transissent, ubi sense re illum signum suis dare, ne primum quidem impetum sustinuere. seq; statim in fugã uertere. Alij ex improuiso adorti, aut plures pauciores, aut armati iermes, aut e superiore, sibiq; plane commodo illati loco, his ipsis de causis, certa uincendi spe capta, aduersarium inuadunt: quos ubi spes frustrata fuerit, illico pedem referentes uideas. Et quidem ad primum aduersarij telũ. Quid ꝗ dum se cum imbecillioribus dimicaturos putant, cum alijs præter opinionem id est cum ignoto congrediuntur hoste? Horum omniũ unũ uidetur esse cõsilium, ut futuros se superiores sperent, nullis tolerandis aduersis, nullo aut certe ꝗ̃ leuissimo obeundo periculo. Nam fortunæ qui fidit, is externo fauore, non sua uirtute nisus, ubi parum aspirantem sibi eã uiderit, statim animũ summittit, deq; gradu deijcitur. Quocirca cum ab his lõge secus fortis uir sentiat, seq; oppido aliter ĩstituat, an est cur eorum de quibus loquimur, aliquem in fortium referre numerum debeas?

De fortitudine ciuili & ijs qui ob honorem pugnent.

q Voniam autem in bene constitutis ciuitatibus, magna est honorũ reuerẽtia, plurimumque in ijs opes ac potentia ualent, ægregius quisque ciuis quo maiores honores consequatur, seque suasque actiões ad populi maxime opinionem refert: idque potissimum & agit & cõminiscitur, quo bene de se ciues sentiant, ut per hanc opinionem honores ipsos facilius consequatur: maioremque sibi in republica locum cõparet. Quocirca totos se ad populi uoluntatẽ cõponunt: cuius auras potissimũ captant: nihil opibus, nihil clientelis potius iudicantes. Et hi quidẽ honorẽ expetũt, quem quoniã rebus cæteris anteponũt, pati repulsam atq; inhonoratos uiuere, turpissimũ esse ducunt: quin uita ipsis molestissima esse appareat, si uel exigua honoris, aut

famæ iactura subeunda fuerit. Itaque quæ agunt, honoris cã agũt: cuius sunt q̃ studiosissimi: turpia defugiũt, ne ꝓcul a republica ciuilibusq; muneribus uiuendũ sit. Quare timẽt opprobria, fugitãt increpatiões, nihil magis q̃ malã de se populi opinionẽ ueriti. Adeunt etiã libenter pericula tolerantq; quæ grauia & acerba uideantur, ꝙ intelligant fortissimos quosq; a ciuibus maxime honorari, & in precio esse: ignauissimos uero iacere atq; contemni. Et hi quidẽ cũ de conseruando nomine, auctoritateq; solliciti sint: cum patrias leges, improbamq; de se populi opinionẽ cumprimis uereantur: cũ denique honestatem sequantur, siquidem honesti ipsius idest honoris gratia, Labores publicaq; munera suscipiunt, ad fortitudinem propius uidentur accedere. In eo tamẽ peccãt, ꝙ nõ aut tolerãt molesta, aut aggrediuntur periculosa, ut fortiter agant: sed id metuunt, ne si cessarint, ex declinatione & fuga sequatur infamia atque inhonoratio. Quamobrẽ non id primũ agunt, ut recte faciãt, atq; ut recte agendo decus adipiscantur, uerũ ut infamiam fugiant, deuitentque accusationes ac uulgi rumores & opprobria, illorum similiores qui a turpibus continent, nõ honesti & recti gratia, sed id tm̃modo cauent, ne cõuictos pœna sequatur. Siquidem remotis arbitris, facta spe impune grassandi, nulla hõestatis eos capiet reuerẽtia. In eo igitur a uiris fortibus maxime differunt, ꝙ cũ ipsi ciuiles tantum honores & appetiscant & quærant, satis habent infamiã defugisse, cũ illorũ animi in sola decoris cõparatione cõquiescant, & ita quidẽ infamiã ac turpitudinẽ fugitent, ut qui decori assequendo tãtũmodo intenti sint. Ad hæc noster hic fortis turpitudinem propter se uitat, quam ille ad inhonorationem referat, authoritatisque iacturam. Quamobrẽ ꝙ labores adit ac pericula, & quidem pudoris atq; honesti gratia ciuilis quædã appellata est fortitudo, tametsi ut ostẽ

ſum eſt a uera pfectaq; fortitudine multũ diſtet: Titi, Herminius ac Lartius fortiſſime rẽ gerẽtẽ Horatiũ cõſpicati, cũ ipſi a fugiẽdo deſtitiſſent ita qđẽ pugnauere, ut appareret eos ignominiã magis ueritos, q̃ ut pro patria fortiter agerẽt, dimicare. Itaq; ad extremũ nõ expectata pontis ruina, ad ſuos refugere, q̃ incœpto perſiſtere maluerunt. Quocirca tanti facinoris laus ac præmium apud Horatiũ ſolũ mãſit: publico totius populi patrũq; teſtimonio. Cæſar in inſidias delatus, cũ ſuos fugientes cerneret, nũc hos manibus prenſando, nunc illos obiurgãdo. Scuto deniq; e ſiniſtra fugientis militis ablato, pugnam fortiter dimicãdo reſtituit: atq; ex inſidijs cum exercitu ſic euaſit, ut ſolus ipẽ fortiter feciſſe, cæteri ob pudorem magis q̃ ob uirtutẽ rem geſſiſſe uideantur.

De militibus.

d D uerã etiã fortitudinẽ proxime uidentur milites accedere quãdo labores ẽt grauiſſimos ſuſcipiunt, & pericula adeunt pſæpe maxima. S; cum nũc minis ac metu pœnarum, nunc exhortatiõibus precibuſq; adducti: aut prædæ cupiditate capti: aut exercitatione peritiaq; rei bellicæ freti, magiſq̃ uirtute ipã rem gerant, pugnaces potius quã fortes uideri iure poſſunt. Nec uero inficiamur uniuerſas aliquando copias uideri fortiter egiſſe. Sed cum hæc ipſa uirtus tam ſit rara, tanq; excellens, uidendũ eſt quomodo tanta tamq; eximia laude exornemus etiã multitudinem, cui ut ſit idem quod forti uiro ppoſitum, ſinguli tamen ut ſibi omni e parte cõſtent, fieri uix poteſt. Eſt enĩ res tum imprimis difficilis, tum ſupra q̃ dici poteſt rara. Nam quãq̃ uirtus expetendam ſeſe omnibus præbet, paucos tamen eius pertingit poſſeſſio. Quod ſi quis unquam uel populus uel exercitus, eiuſmodi laudibus dignus fuit, is profecto populus romanus fuit: cuius hæ laudes proprie uideantur, propter tam multa ab eo fortiſſime

gesta, ut quod in maximis populis nationibusq;, uix pau-
cos contingit uel ciues uel imperatores, id populũ romanũ
etiam uniuersum contingant: siquidẽ nõ prædæ cupiditate,
sed pro patria, pro libertate, pro honestate, pro decore bella
& religiose suscepit, & fortiter administrauit. Qua igit̃
animi magnitudine toties hostem uicit? qua cõstantia ma-
xime laboriosas atq; erumnosas res, & pertulit & supera-
uit? qua etiã alacritate incurrit in mortẽ, ubi fugæ indigni
tas uitæ honestati obstitisset? Nec sit mihi nũc de singulis
imperatoribus aut consulibus sermo, quos nõ fabulosa cõ
mẽta, sed res ipsæ fecere tã illustres, q̃ hodie et sunt, et olim
erũt. De populo ipso loquor, cuius res gestæ quales fuerĩt,
orbis terrarũ perdomitus docet. Omnino militaris siue sciẽ
tia siue disciplina, præceptis atq; exercitatiõe cõstat. Quã
ob causam milites nõ nisi iussi, castra mouẽt, iter faciunt,
signa sequũt: ac facta pugnãdi potestate, manũ cũ hoste cõ-
serũt, freti maxĩe exercitatione atq; armorũ usu. Quos nũc
ira incensos uideas, nũc fame tanq̃ feras in pericula rapi,
alibi irritãt eos increpationes, aut ꝓposita præmia, timent
ignominiã, uerẽtur ĩfamiã si cesserint, ac tũ hostis gladiũ,
tum ĩperatoris secures. Consul Romanus in agrũ Gallicũ
cum traiecisset exercitũ, põtẽ rescindi iussit, ut sublata fu-
gæ spe, milites scirent omnem in gladio spem positam esse.
Qui reliqui fuerũt e clade Cannẽsi, eos Senatus deportari
in Siciliã iussit, non nisi bello finito sublata facultate in Ita
liam redeundi. Annibal cũ duce Romano in Africa confli-
cturus, suis edixit, ut quẽ ex acie fugientem cernerent, ha-
bitum pro hoste cæderent. Appius Claudius re cum Vol-
scis male gesta, ob militum contumaciam, in desertorem si
gnorũ exercitũ acriter pro concione inuectus, Centuriones
uirgis cecidit, ac securi percussit. Reliqui forte dicimus
quisq; ad supplicia lecti. Hæc aliaq; huiusmodi uim ne-

cessitatemq; afferre uidētur. Cogunt enim, cū fortitudo uoluntaria esse debeat. Horū igitur studium ac munus, ē belligeratio & præda, pſertim ubi mercēnarij fuerint, qualis est temporis huius militia. Quocirca exercitatio ipsa, assiduaq; laborū perpessio, frequētiaq; certamina, præstant milites pugnaces, impigros, acres, strenuos, alacres, quæ militares præcipue uirtutes esse dicūtur. Etenim pugnacitas est siue studiū, siue uoluntas ꝓpensior pugnæ cū hoste conserendæ. Impigros eos dicimus, qui instructo paratoq; ad militares labores suscipiēdos sunt animo. Acres, qui uehementes pſeferūt impetus: & uires quasi maiores, Alacres, qui uolēti ac læto animo ferūtur in hostem. Nam strenuus, quando nomē a sternēdo ductū est, a strato sæpius aduersario, aut ꝗ uiribus cōtēdat oīibus, ut illū sternat, dictus uidetur. Ex diuturna itaq; laborū perpessione, milites tū quæ alijs aspera uidentur tolerāt: tū ꝗ in periculis uersati diutius, plura contēnunt: quæ bellicæ rei impitos terrificant. Iidem quia nouerūt qua ratione ictus aduersarij declinari queāt, quomodo etiā petēdus hostis sit, nōnūq; armatis inermes occurrunt. Ex quo fit ut fortes uideātur. Nō esse autem eos plane fortes, tū quæ supra diximus satis docent, tū ꝗ ubi acrius hostis ingruerit, aut ubi locus iniquior fuerit proiectis armis uertuntur in fugam.

Feroces non esse fortes.

SEd nec feroces in fortiū numero uolumus. Siquidem maiore ferātur impetu, nec qua debeant ratione pericula metiantur. Quinetiā ad feritatē dilabātur. ad hæc ferox ingeniū, & gentes quasdā natura feroces dicimus. Nemo autem natura, aut ingenio fortis est, quare ferocia hæc aut militum est, aut barbarorum, non uirorū fortium.

Exempla ueræ fortitudinis.

Erat autem fortitudinis exẽpla Græci Barbariq́ue edidere permulti: sed Romanorũ longe maximus ẽ numerus, cuius mihi prīceps uidetur Horatius Cocles. Siquidẽ in summa reipublicæ calamitate, in maximo euidentissimoq́ue populi Romani periculo, urgente grauissimo hoste, pro salute publica, cæteris etiã fugã capessentibus, solus ipse se hostibus obiecit. at quo animo? ut dũ põs rescinderetur, hostis impetũ detineret: interim pugnãdo, non quod desperantiũ est, uitam contẽneret, sed simul & hostem feriret, & corpus suum in quo salutẽ patriæ positam sentiebat tueretur: non tamẽ ut mori pro communi salute recusaret. Atq́ue ubi põtem rescisum intellexit, nõ arma proiecit, quibus hostes potirentur, nõ seipsum in tãta ruina deseruit: sed natabundus ad suos saluis armis rediit. Cuius pulcherrimum facinus, non ciuiũ modo atq́ue inimicorũ animos admiratiõe impleuit. Sed si quid est quod deos immortales, mortalium uiribus factũ moueat. cum primis credendũ est, rarissimum hoc maximeq́ue admirandũ facinus deos mouisse. Sed o uocẽ maxime memorabilẽ, rediens re infecta hostis, se quidẽ Romano potitum, solo ab Horatio uictum esse prædicabat. Sequitur Publius Decius Murena, quanq́uam in re satis dispari Is Tribunus militũ, inducto ab Aulo Cornelio īcaute in cauam uallem exercitu, circaq́ue infessam ab hoste, cum omnia metus plena, ipsumq́ue consulẽ consternatũ cerneret, ductis secum legionis unius hastatis, euadens in cacumẽ hosti imminens, pauentibus re inopinata Sannitibus, spacio cõsuli ad subducendũ agmen in æquiorem locũ dato, sua exercitũ uirtute seruauit. Neq́ue hoc facto cõtẽtus, macti uirtute inquit milites estote, qui alios seruastis, uosmetipsos seruate: digni quidem qui pauci pluribus salutẽ peperistis: nullius ope indigeatis. ne fame ac siti moriẽdũ hic sit, ferro uiã apiamus. Quid cũ hostiũ castra ui prupissent, uictoresq́ue cõsulis castris ap-

propinquarent? quãdo inquit milites uestrũ hoc factum omnis posteritas laudibus feret, lucẽ expectemus. Neq; enim ciuium seruatores, hostiũ uictores tãtis e periculis reduces tenebre ac silentiũ decent. Luce ac die opus ẽ. Ingressus igitur castra triumphãti similis, nõ expectauit ut moris erat: a consule concionẽ iam habente laudari, sed confirmato ad hostem inuadendũ cõsule, Sãnites sua maxime opera fusos cæsosq;, & castris exutos reddidit. Post quam uictoriã aurea corona, & centũ bobus, eximioq; uno albo, auratis cornibus donatus a consule, ipse bouem Marti eximiũ immolauit. centum boues in milites diuisit: periculorũ ac uirtutis socios. Vides q̃ hic undiq; sibi constet? Pugna ad Veserim cum Latinis conserta, cũ in magno discrimine res esset, & iam Romanus miles læuo cornu cæderet: cõsul Decius ut corpore suo rem Romanã tueretur, rogato põtifice ut praeiret, uerba quibus se ꝓ legionibus deuoueret, deos rite precatus, cinctusq; cinctu gabino, armatus in equũ insiluit, seq; inconfertos maxime hostes immittẽs, signa primo latinorũ turbauit: deinde in totã pœnitus aciẽ peruadẽs, cum oĩa terrore cõpleret, ibi magna strage edita, hostiũ telis obrutus ita cecidit, ut ex eo cõsternatæ latinorũ cohortes in fugam uerterent. Intelligis q̃ cõposito aĩo, uolũtariæ morti pro cõmuni salute se obtulit? q̃ anteq̃ caderet dignũ uiro in tã graui periculo munus edidit? Secutus paternũ exemplũ & filius legit. Coruinus cõsul cũ in ãcipiti esse loco rẽ cerneret: agedum milites, ut me in hostẽ inuectũ: ut ferro uiã sternentẽ uideritis, sic ꝓ se quisq; operã nauate: statim oĩa qua maxĩe stat acies, patefacta cernetis. Quo dicto ipse primus in hostem illatus: cũ quo gradũ cõtulerat statim obtruncat. Qua e re accẽsis militibus, ac renouato prælio, Sãnites in fugã sese dedere. Mutiũ Scæuolam minus libẽter hoc in ordine collocarim, ꝙ eius factũ uideri potest fraude

non caruisse. illud præclarũ ꝙ errantẽ dextrã, ipse tam atroci supplicio affecerit. Barbarus miles quasi nouũ aliqd afferret, ad Alexandrũ imperatorem romanum auditu imperatorẽ Romanũ auditu impetrato, gladio illũ cõfecit in tabernaculo. Feritas hæc est, & quidẽ fraudis, atq; immanitatis plena. Idem a Germano milite tentatũ aduersum Augustũ Cæsarẽ scriptũ legimus.

De quibusdam uiris fortibus.

S Ed qui Romanorũ fortissimus fuerit, in dubiũ uerti uideo. Aliĵ eñ Lucio Sicinio Dẽtato palmã tribuũt, cuius hæc laus est, ut cẽties manũ cõseruerit, octies ex ꝓuocatione uictor. Quadraginta cicatricibus aduerso tantum corpe nobilis, spolia cœperit uigintiquattuor. Donatus ipse hastis puris duodeuiginti. Phaleris uigintiq̃nq;: torqbus tribus & octoginta. Armillis centũ quadraginta. Coronis ciuicis quidẽ quattuordeci;, aureis octo, muralibus tribus: obsidionali una. Aliĵ Marco Sergio, ꝙ tribus et uigiti uulneribus honeste acceptis: ac neutra manu, neutro pede satis utilis, sinistra manu sola quater pugnauerit. Ferreaq; dextra sibi relegata manũ cõseruerit. Cremonã obsidione liberauerit. Placentiã tutatus fuerit. Duodena castra hostiũ in gallia cœperit. Cũq; aliĵ uictores hoim fuerĩt. Ipse ut Plinius ait, uicerit & fortunã: Mãliĵ Capitolini decora, eodẽ Plinio teste, his minora nequaq; fuissent, si nõ ad ultimum oĩa ꝑdidisset. Regno suo inseruiẽs. Siqdẽ adolescẽs bina ex hoste spolia cœpit, Eq̃s oĩm primus murali corona dõatus. Sex ciuicis: septẽ & trigĩta donis. Duodetrigĩta cicatricibus aduerso corpe acceptis: Magistro eqtũ Seruilio seruato: humero ac femore grauiter ictis, qđq; oĩm maximũ, Capitolio a Gallis defenso. Nec mihi silẽtio prætercũdus uidetꝰ ꝓbus, is q multis post hos sæculis Romanũ tenuit imperiũ. hic bello Sarmatico tribunus, trãsmisso Danubio, multa fortiter fecit: q̃ e re ꝑ cõcione laudatus ẽ. Cõatusq; hastis pu

ris quattuor: coronis uallaribus duabus: ciuica una, uexillis puris quattuor, armillis aureis duabus: torq̄ aureo uno: patera item una librarũ quinq; ad rẽ diuinã. quo etiã tẽpore Valeriũ Fecianũ adoleſcentẽ nobilẽ a Quadorum libera uit manu. unde Valerianus Auguſtus ciuica eum donauit: addita legione tertia, quæ fœlix dicebatur: ueſtes etiam triplices: ac ſalarium duplex dari iuſſit. Cui poſt Aurelianus Auguſtus decumanos etiã ſuos credidit. Tacitus quoq; Auguſtus, cũ orienti toti ducẽ præfecit: tradiditq; ſalariũ quintuplex. geminauit ẽt ornamẽta militaria: & cõſulẽ creauit: q̧ illũ pro uirtutibus Capitolina maneret palmata. Idem Marmaridas acri pugna uicit: Afros rebellionem parãtes coercuit. Aradionem ſingulari certamine uicit: occiſumq; ingenti ſepulchro donauit trecentorũ pedũ in latitudine Vicit etiã Palmirenos: maximãq; orientis partẽ, in Aureliani poteſtatẽ redegit. Creatuſq; militari conſenſu imperator, Galliã recuperauit, cæſis ꝓpe quadringentis millibus Germanorũ. Rhetias pacauit, Illirios: Sarmatas, finitimaſq; gentes ita cõpreſſit: ut q̄ illi occupaſſet, prope ſine bello receperit. Palpherũ latronẽ Iſauricũ cœpit. Blẽmes ſubegit Ptolemaidẽ iuri Romano integram reſtituit: ſuiq; cõſcius, paucis anteq̃ moreretẽ diebus gloriatus eſt, breui ſe facturum, ne populo Romano milites neceſſarij uiderent̃. Hæc ſunt ueræ fortitudinis exẽpla, e plurimis hauſta & tanquã delibata. Reliquum eſt ut quando de heroyca bellicaq; uirtute diſſeruimus, et qui qualeſq; fortes eſſent expreſſimus, quæ reſtant quæramus, ſi prius tamen uiderimus quod cẽ uictoris officium debeat.

De officio uictoris.

Vius ut arbitror prima eſt clæmẽtia: eſt eñ uictis e ꝑcendũ quatenus tñ ratio patit̃: ſiq̧dẽ uidendũ ne renouari bellũ poſſit. Atq; ut ſeditionũ pricipes pu

niendi, ubi alia ad securitatē nulla est uia, Sic imbellis multitudo etiā fouēda. Meminerimus tñ nō unā esse aiaduertēdi rationē, ac nōnunq̄ noi nostro consulendū potius q̄ peccata uindicāda. Quam Hannibal crudelis inuictos, tā Pyrrhus humanus ac māsuetus fuit. Alexāder incendisse regiam illam dicit̄, ut furenti scorto satisfaceret. Alfonsus parci Neapolitanis iussit: atq; a direptione captæ p uim urbis statim contineri, fraternæ necis oblitus. Munius qui Acaicus est cognominatus, nō sine magna etiā nota Corinthum sustulit. Quocirca post uictoriā nullus iræ, nullus cupiditati locus permittēdus est. Temperādi sunt animi: neq; insolescendū ob res ad uolūtatē cedentes. Quin cū maxime e sententia fluunt omnia, tunc maxime considerāda est rerū humanarū imbecillitas, fortunæq; incōstantia, cogitādūq; hominē esse se: qua e cogitatione æquabilitas illa gignit̄, quæ ubique atq; ab omnibus semper est laudata. Ita tamen amplectenda placabilitas atq; lenitudo, ut dignitas retineat̄, quæ uacare debet fastidio. Fugiēda cū primis impotētia. nihil superbe, nihil arrogāter, nihil auare improbeq; agēdū Tyrannorū hæc sūt, ut iniuriæ ac cōtumeliarū plena. Quid de crudelitate dicā, quæ omni est humanitate exuta? Quid enī Lutio Sylla īmanius? Quid Cæsare uictore mitius? Ita q; illius uictoria nobilitata ē direptiōibus, exiliis, cædibus. huius nō mō facta, uerū etiā dicta, summā humanitatē, singularēq; placabilitatē præseferunt. Videamus itaq; qd ad Oppiū & Cornelīū scripserit. Gaudeo me Hercule uos significare litteris, q̄ ualde pbetis ea quæ apd Corfiniū gesta sunt. Cōsilio uestro utar libēter: & hoc libētius, q̄ mea spōte facere cōstituerā: ut q̄ lænissimū me præberē, & Pōpeium darem operam ut reconciliarem. Tentemus hoc modo si possumus hominum uoluntatem recuperare & diuturna uictoria uti, quoniam reliqui crudelitate odium effu-

gere non potuere: neq; uictoriã diutius tenere, pæter unũ Lucium Syllam, quẽ imitaturus nõ sum. Hæc noua sit uincendi ratio: ut misericordia & liberalitate nos muniamus. Id quẽadmodũ fieri possit, nõnulla mihi in mẽtẽ ueniũt, & multa reperiri possunt. De his rebus rogo uos ut cogitationẽ suscipiatis. Nec uero laudamus, q̃ patriæ bellũ intulerit q̃n subuertisse oĩa uisus est, cũ Regiã Sellã insedit: togataq; purpura per urbẽ processit. Quocirca dũ amicis auctoritatem nõ tribuit, dũ se ciuem obliuiscitur a paucis occisus est. At Scipio tot populorũ ac gentiũ uictor: nõ solũ ab æquabilitate non recessit, sed, cũ uideret iniquius secũ agi, curia atq; urbe sponte excessit. Occiso Auidio Cassio qui res nouas in oriente molitus fuerat, qua mansuetudine atq; placabilitate Marcus Aurelius Antonius fuerit usus, Scripta docet ad Faustinã uxorẽ epistola, cũ ea imitius consuluisset. Tu quidẽ mea Faustina religiose pro marito, proque liberis nostris agis. Relegi enĩ epistolã tuã in Formiano, quia me hortaris ut in Auidij cõscios uindicẽ. Ego uero, & eius liberis parcã, & genero, & uxori, & ad Senatũ scribam, ne aut ꝓscriptio grauior sit, aut pœna crudelior. Nihil est enim q̃d imperatorẽ Romanũ melius cõmendet gẽtibus q̃ clæmẽtia. Hæc Cæsarẽ deũ fecit. Hæc Augustum consecrauit. Hæc patrem tuũ præcipue ornauit. Deniq; si ex animi mei sententia de bello esset iudicatum, nec Auidius esset occisus. Esto igit̃ secura. Dij metuẽtur. Dijs pietas mea cordi est. Ad Senatũ aũt in hãc sentẽtiã scripsit. Deportati redeãt ꝓscripti bona recipiãt: atq; utinã possem multos ab inferis excitari. Quare Auidij Cassij liberis, & genero: & uxori ueniã dabitis. Quid dicã ueniã, cũ illi nihil fecerint? Viuãt igit̃ securi sub Marco Antonio. Viuãt in patrimonijs parentum: sint diuites: sint securi: sint uagi & liberi: & per ora omniũ ubiq; populorũ circũferãt & meæ & uestræ pietatis

exemplũ. In ipso quoq; uincẽdi cursu magnopere uidendũ, ne studio cædis, aut rapinarũ, bellũ gerere uideamur. Cæsar etiã in hostes mitis. Multa in ipso ciuili bello a Põpeio ac Pompeianis ducibus fœde, atq; ĩmaniter facta. Sunt enĩ & sua aduersus hostẽ iura seruanda. Rebus uero cõpositis obliuiscendũ iniuriarũ, induendaq; tũ amici tum patroni persona. Cũq; moderate oĩa trãquilleq; admĩnistrãda sint, hoc nõ alio assequi modo facilius poterimus ꝙ̃ si diligentissime seruatis legibus operã demus, ut æquo inter oẽs iure uiuat᷑. Secus enĩ agere, & iniquius se atq; insolentius gerere quid est aliud ꝙ̃ uictoriã fœdare, hominẽq; exuere?

Liber secundus. De fortitudine domestica.



Vperiore libro satis ut arbitror de fortitudĩe bellica quã heroycã uocauimus dictũ est. Et ꝗ ac quales fortes essent explicatũ. Reliquũ᷑ de illa fortitudinis ꝑte dicẽdũ, quæ illos potius spectat, ꝗ ꝓcul a bellicis periculis uiuũt: ꝗ̃q̃ & eos quoq; de ꝗbus disseruimus, genus hoc laudis ꝑtingit. Siꝗdẽ magni ẽt duces: tũ liberos amisere tũ patria aliqñ pulsi ĩ exilio uitã egere: aut deleto exercitu sæuiẽtẽ ĩ fortunã experti fuere, cũ maxĩo rerũ uitæq; discrimine. Quæ pars qñ nullũ nõ attingit hominũ uitæ genus, de hac quoq; præcepta trademus. Nã ꝗ̃q̃ maiores ex bellica fortitudine laudes manãt, ex hac certe non minus uberes bñ informãdis atq; excolẽdis animis fructus ꝑcipi solẽt. Nãq; in ciuitatibus cũ alij respublicas admĩnistrẽt: alij rebus tãtum suis studẽtes, priuatã & ꝗdẽ ociosam magis uitã sequãtur, quotus ꝗsq; ẽ ꝗ hũanos casus & reflantis fortunæ ꝓcellas nũꝗ̃ sit exꝑtus? qui singulis pene diebus experiat᷑? Quid enim in hominũ uita cõmunius ꝗ̃ ægritudo, luctus, exiliũ, egestas, carcer, orbitas, repulsa, infamia? dolores ex patria, liberis, parentibus, uxoribus, propinquis, amicis? Quæ

aliaq; huiusmodi cum ratio ipsa toleranda doceat, præsto est fortitudo, quæ omnia quæ contingere homini possunt, magnitudine sua inferiora ducens: non modo constanter ferenda suadeat, uerum maioribus etiã uiribus statuat superãda. Placet igitur hãc domesticã appellare: siquidẽ nõ in bello, belliciſq; laboribus ac periculis, sed domi atq; intra priuatos etiã penates existit: tum fortuitos, aut naturales casus ferendo constanter: tum ea agendo, quæ ad patriæ incolumitatem, authoritatis conseruationẽ saluteq; rerum tũ publicarũ, tũ priuatarũ spectent, ac tũ cognatorum, tum amicorum atq; clientũ, rebus cõsulãt. Nam & huic quoq; labores, molestiæ, pericula itẽ, et graues sunt casus propositi. Etenim eorum qui publicas res tractãt referta est uita, nõ laboribus modo ac molestijs plurimis, sed grauibus etiam casibus exposita. Iam uero quid molestius paupertate? qui acriores morsus q̃ amissæ libertatis ac patriæ? Cuiusmodi rerũ perpessione, an quæ potest in homine ciuili maior esse gloria? Huic itaq; suus quoq; hostis imminet. An nõ turpissimum est frangi doloribus? eneruari uoluptatibus? uinci cupiditate? dedecorantẽ humanæ naturæ excellentiam: seq; etiam infra bestias deijcientem.

Quæ uitanda sint.

Quoniam autem ut ab Horatio recte præcipitur, uirtus est, uitiũ fugere: primaq; sapientia est caruisse stultitia, primum conãdũ est, ut uitia deuitemus, illa præsertim quæ ipsi fortitudini maxime aduersari uideãtur. Est enim imbecilli & mollis animi, laboriosa & molesta fugere: quorum e fuga nascitur desidia: effœminatio, & harum comes nequitia. Iam uero qui uinci se a doloribus sinit, habeat necesse est infractum animum. Cogitationes plenas langoris, consilia abiecta. Quid q; q̃ dolores reformidat, tã sequit̃ uoluptates? quibus ẽt sese dominãdum permittat.

Seruile omnino genus hominũ horũ: atq; in humana effi-
gie beluarũ naturã retinens, a quibus quid est, qđ publice
priuatimue expectari laude dignum queat? Ponatur añ ocu
los Heliogabalus, aut si externa te magis delectant. Sarda
napalus, indigni qui inter hoies referantur: ne dum ut in
principum numero sint habendi. Quã aũt feda detestabilis
q; uoluptas ista sit, in iis libris plenius expressimus, q sunt
a nobis de obedientia scripti. Cupiditas uero, malorũ oim
ciuilium origo & fomes est. Cuius tanq̃; e seminario pullu
lat ambitio? rapacitas, impotentia. Eius etiam illa cũprimis
noxia & pestilens uis est, q nimũ ab æquo rectoq; ubiq; de
torquet. Hæc igitur siue uitia, siue affectus: necesse est do-
mari & coerceri ab iis qui tum rẽpublicã recte administra
re uelint: tum domesticas facultates conseruare atq; etiã au
gere honeste studeãt. Quibus coercitis forti necesse est ani
mo, tum familiares curas obeant, tum ciuilia munera, qbus
obeundis illud statim uidendum est ne honestas deseratur.
Hac enim deserta, nullus esse fortitudini locus potest. Quo
circa oĩs laborũ ac molestiarũ susceptio ad honestatem refe
renda est. Honoris etiã ac dignitatis ratio tenẽda. Arrogã-
tia cũ primis etiã ab iis qui magistratus gerũt remouenda
est, retinenda tñ maiestas. Quo tẽpore minime sunt exercẽ-
dæ simultates. q si in contentionẽ ueniendum fuerit, ita qui
dem contendendũ est, ut appareat nõ priuati odiĩ: sed publi
ci boni gratia, talis suscepta esse contentio, quæ etiam acer-
bitate sit uacua, Sed hæc plenius ab iis tractantur, qui de
gerenda republica præcepta tradunt. Sicut igitur ciuilia
munera fortiter ab illis obeunda sunt, qui in magistratu cõ
stituuntur, oĩsq; cogitatio & cura ad publicã salutẽ referẽ
da, ita quæ aduersa cõtigerint ferẽda cõstãter: quæ ut mul-
ta etiã contingant necesse est, propter rerũ humanarũ incõ
stãtiam. Quo tempore maxime debet elucescere ingeniĩ ui-

gor, firmitasq; animorũ: & uires ipsæ magis ac magis intẽ dẽdæ. Capiẽdaq; cõsilia aut plena roboris aut saltẽ nequaquã imbecilla. Existũt p sæpe & in Republica seditiones: quæ arte industriaq; cõpescendæ sunt: quæ ubi sedari & coerceri nequeũt: fortissime eundũ est contra: proq; libertate oppetẽda mors est. Existũt & aliæ tũ difficultates, tũ pericula, quibus uigilãdo, agẽdo, multa pspiciẽdo firmiter occurrendum sit. Quæ quidẽ efficiũt ut urbanæ res nequaquã bellicis minores nõnullis uisæ sint: nec minus clara utiliaq; uideãt, quæ domi gerunt atq; in toga, quã quæ foris atq; in caliga. Quocirca moderãtẽ Rẽpublicã, cũprimis uirilẽ maximeq; cõfirmatũ habere animũ oportet, pp ter multa tũ laboriosa & molesta, tum dubia & aspera, quæ plurimis e locis atq; causis solẽãt tanquã pullulare. Atq; hæc quidẽ de illa domesticæ fortitudinis parte quæ rerum publicarum administratores attingit, satis sit admonuisse.

Officia fortitudinis domesticæ.

P Rima uero et præcipua domesticæ fortitudinis laus est illa, q non illi summũ malũ in dolore posuerint. Quidã summũ bonũ in indolentia, docent nõ modo constanter ferendo dolori resistere, uerũ etiã uiriliter repellẽdo eũ superare. Sed cũ sint multiplices dolendi causæ: ac tã aperte fortunæ ictibus simus expositi, difficile dictu est cuius doloris morsus sint acriores, cũ nõ oẽs uno modo aut dolorem metiãtur, au doloris causam reputẽt: & cuiq; fere in quo tunc est, dolor maximus uideat. Sed circunspicienti res humanas & causas cõsideranti nimirũ ut uoluptatũ ac bonorũ delectus est aliquis: sic & dolores inter se differre apparebit, nõ solũ magnitudine uerũ etiã qualitate, Quis enim nõ iudicet maiorẽ esse iacturã præstantis filij, ac magnũ in Republica locum tenẽtis, quã infantuli? eius qui sit unicus, quã qui in aliquo liberorũ numero? qui rei publicæ suæ prin

ceps falsis populi accusationibus in exilium pulsus est, quàm qui priuatus ciuis & nocens?

De toleranda euersione patriæ.

Q Voniam autem optimus & generosissimus quisq; ciuis patriam cumprimis amat, necesse est ut huic ex patria euersa dolor sit quàm acerrimus: in qua nõ solum genitus sit, altus, educatus, sed liberos quoq; sustulerit: honores tulerit, magistratus gesserit, ac magnorũ uirorũ familiaritates, & amicitias iũxerit: Itaq; quo maior & diuturnior est ex amissa patria dolor, eo firmiorem habere animũ oportet: & tanquam acrius futurum sit maiore cum hoste certamẽ, armis sese ualidioribus instruere. Cũq; nõ prædã ex agris, s; arcẽ ipsam perire sentiat, coactis in unũ uiribus pugnabit. Esse in hominũ sic & urbium interitus. futurã quoq; aliquãdo orbis deflagrationem: præponet sibi ante oculos, Athenas: Lacedæmonem, Thebas, Crotonem, Tarentum, Beneuentum, Capuam, Syracusas, Numantiam, Carthaginem, Romam, Ipsas quoq; nationes stirpitus esse sublatas: deleta imperia, Reges extinctos, & genus ipsum hominum aliquando uniuersum, pœne absortum diluuione fuisse, nec indignãdum esse, manere nostram quoq; rempublicam commune omnium fatum. Quæ acciderint, naturalia esse: & quanquã rara, tamẽ necessaria. Nihil enĩ quod aliquãdo cœperit nõ ĩteriturũ. Multũ etiã ad cõsolãdũ cõferet illorũ enumeratio, qui fortiter & ipsi sustinuere. Hiq; tanquã socij asciscẽdi sunt. Præponat ãn oculos Clitomachus Carthaginẽsis, qui nõ ipse tãtũ forti animo tulit, sed ciues quoq; cohortatus ẽ suos: ad exidiũ patriæ uiriliter ferendũ, Præponat etiã Stilbon Megarensis, quia patria capta ac direpta, interrogãti Demetrio nihil se amisisse respõdit. Nã

Archimenides, Syracusarum direptionē ne sensisse quidē uideri potest qui radiū tenens ac lineas ducens, geometricæ figuræ contemplandæ intentus cū esset, a milite cōfossus fuerit. Talibus igitur munitionibus & his tāq; propugnatoribus tutanda est arx: sedandusq; initio dolor, post etiam ex animo repellendus.

De tolerando exilio.

p Roscriptionis exiliiq; facilior consolatio atq; ut in deleta patria ipsa necessitas rerūq; humanarū cōditio, sic in adēpta restituendæ illius spes solari uehementer potest. Plurimi enim ab exilio reuocati legūtur, id quod quotidie uidemus. Cicero de se restituto etiā gloriatͬ. Quid q̈ alii sponte in exilio māsere, ut Rutilius: alii ipsi sibi illud elegere, ut Scipio: qui quā ciuitatem tot nō modo uictoriis exornauerat auxeratq; imperio, uerū etiā a calamitosissimo ac diuturno bello liberauerat, in ea uiuere noluit. Metellus quoq; in exiliū ire, q̄ Saturnini Tribuni plebis iniquissimas leges pati maluit. Albutium æquissimo animo Athenis philosophatū legimus. Marcellū Mitylenis. Publius Ouidius exiliū nō solū tulit fortiter, uerum multa quoq; in eo scripsit. Cuius quid eē potest illa uoce firmius. Omne solū forti patria est, ut piscibus æquor, ut uolucri uacuo qcquid in orbe patet. Pallas strocta Florentia pulsus, Paduæ ita uixit ut exiliū ad ociū litterarū conuertisse uiderectͬ. Et superior quidem tomitanos apud quos exulabat, q̄q; barbaros atq; efferatis moribus, traxit tamen ad studia litterarum, sua etiam illorum lingua multa scribens, quæ frequēti populo recitauerit. Quid q̈ integræ aliquando nationes, deserta natali terra, sedes alias quæsiere? Quid eñ tot græcorū coloniæ, nisi uoluntaria exilia, aut olim fuere, aut nūc sunt illiricorum? qui nuper in diuersa Italiæ loca migrauerunt. Vrbes quoq; quas incolimus, quo frequentiores sunt,

eo plures in iis esse uidemus, qui patria sponte excesserint. Ac ne te illud moueat quod non ibidem manere ubi natus es potes, illud respice, omnia incessabili motu laborare, ac nihil in terris esse quod in quo primum ceperat: consistat. Nam quod carissima multa & animo tuo maxime grata relinquenda sunt, consolari te uehementer potest, uel quod uirtutes tuæ quibus nihil esse carius, nihil tibi gratius debet, tecum profecturæ quocunque terrarum sunt, uel quod breui non solum multa, uerum etiam omnia necessario tibi reliquenda erunt.

De toleranda repulsa.

e T quoniam plurimum quidem ab iis qui respublicas gerunt, honori tribuitur, estque magna populi opinio de iis qui magistratus gerunt, necesse est ut dolor qui e repulsa concipitur, & magnus & acer sit. Mouet enim indignitas rei: & quod alios præferri sibi difficile est pati Sed consolabitur nos tum conscientia nostra, quod ita quidem uixerimus, ut digni eo munere uideremur, tum populi incostantia, & falsa plærunque opinio: & quod multorum est capitum belua ut inquit Horatius. Ad hæc quod multi & magni quidem uiri, spretis publicis muneribus, ad uitam se priuatam contulere. Qua constantia tulit Cato etiam duplicem repulsam? qua Lælius & sapiens, & bonus uir? qua etiam Publius Nasica uir optimus Senatus iudicio comprobatus? Refert Cicero scriptum apud Fannium fuisse, Publium Rutilium fratris repulsam consulatus, tam ægre tulisse, ut ob eam causam e uita recesserit. O fractum atque abiectum hominem. At Dioclitianus qua erat despicientia rerum humanarum, Romano se imperio abdicauit: ad quod gerendum cum reuocaretur, uocatis in hortos suos oratoribus, ita quidem respondit, ut rogaret eos lactuculas inspicerent, quas manu sua & seuisset, & coluisset. Quo dicto declarauit pluris se uitam illam quietam & tranquillam

facere, q̃ redire ad imperiũ administrãdũ. Sylla quãq; honoris cupiẽtissimus, dictaturã tãdẽ deposuit, passus & ipse in præturæ petitione repulsam. Augustus nõ semel cogitasse dicitur de administratiõe reipublicæ populo romano reddenda: nec desijt ut Seneca tradit quietẽ sibi precari & uagationẽ a republica petere. Ergo qđ tẽpus, qđ satietas põt in hoĩe bñ instuto, ratio nõ poterit? Quocirca nõ mõ patienter ferenda repulsa est, uerũ etiã oblati honores nõnũq; recusandi, ut nobis ipsis uiuere aliquãdo possimus. Nec uero uita ꝓcul a republica atq; a gerẽdis magistratibus improbãda est, qñ ut Horatius recte censet, nec uixit male qui natus moriensq; fefellit. Nec solum aũt philosophi ac litterarum studijs dediti, Sed principes quoq; ciuitatũ, in agris ꝓcul a publicis administrationibus id sibi uitæ genus cõsilio delegisse uidẽt. Quo tpe haud scio an etiã gloriosiores magisq; admirabiles eẽnt, q̃ cũ in foro curiaq; uersarent.

De toleranda paupertate.

d Iuitiæ quoq; quoniã tanti habẽtur, ut in eis nõnulli bonorũ finẽ collocare sint ausi, paupertas nõ solum quia difficilis & anxia, sed ꝙ opprobriosa sit & dolore afficere, & contrahere animum solet. Desunt eñ instrumenta, tũ ad liberalitatẽ splẽdoreq;, tũ ad usus uitæ alios ẽt necessarios. Quocirca minime toleratu facilis uidetur: quinĩmo & animũ conficit & pressu suo uehementer deijcit. Sed præsto erit fortitudo, quæ doceat naturales illas non esse, immo ut quotidie uidemus multis exitio fuisse: quarum cupiditate & studio uita hominum imprimis uexetur. Quippe cũ habendi libido uix unq̃; satietur, quoq; plura possideantur magis augeatur atq; excrescat. eius sunt furta, cõpilationes latrocinia, fœnora, falsæ obsignationes, rapinæ, & plæraq;

mortalium mala. Contra multos in re tenui uixisse honora
tos, plenos fidei, probitatis, sapientiæ, gloriæ. Cumq; pau-
pertas liberior, & magis secura sit, icirco nonnulli, & p̄
stãtes q̃dẽ uiri, aut abiecerũt illas, aut parum oĩno curaue
re: in quibus & philosophi permulti, ut Democritus, Cra
tes, Epicurus, Zeno, sed longe maximus est christianorum
numerus, qui sorte sua læti, cum intelligerẽt modicis natu
ram contentã esse, spretis diuitijs, uiuẽdi securitatem secu-
ti sunt. Fabricius cœnabat lætus fictilibus suis. Seranus
agresti mẽsa, q tamen & quales tũ ciues, tum imp̄atores.
Atilius & Cincinatus ab aratro ad summos magistratus
uocati sunt. Atilio regulo fortissimo uiro exiguus fundus
satis fuit. Aemilius Scaurus Romani senatus sua ætate pri
ceps, in parua pecunia claruit. Aemilius sexdecim uno tem
pore unam domunculã fuisse, & fundum unũ apud Vale-
rium legimus. Pauli q Persen duxit ante triumphũ, tã exi
lis census fuit, ut post mortẽ satis non esset ad uxoris dotẽ
redimendã. Gnei Scipionis filia ex publico dotata ẽ. Quid
ꝙ Publio Scipioni funus de publico exolutum ob rei fami-
liaris angustias? Menenio item Agrippæ iusta a populo fa
cta, collatis in capita cestantibus. Valerio Publicolæ mor-
tuo, funebris lectus et rogus defuisse dicitur. Itaque ob do
mesticas diuitias litterarum hominum, aut principum in
republica, nemo habitus est melior. Senecam diuitiæ non
probiorem reddidere, sed maledictis hominũ magis exposi
tum. Quare ob amplitudinẽ pecuniæ q̃ illũ secuta mors ẽ?
q̃ tot Græciæ prĩcipes causa, tot Romanos in exiliũ expulit
nisi hn̄di cupiditas effrenatior? Frãciscus aliquot añ sæcu-
lis: nup̄ Bernardinus tũ res hũanas despiciẽdo, tũ docẽdo
ꝗ̄ essent cõtẽnẽdæ, uterq; post mortẽ in deorũ nũerũ hoĩm
cõsensu relatus est. Nihil possedit Paulus gentiũ institutor
Socrates oraculo sapiẽtissimus indicatus, modico cõtẽtus,

uixit. Hieronymo christianæ religionis acerrimo asserto ri, non domus, non fundus fuit: & ne xp̃m ad exemplũ citẽ paupertatis atq; inopiæ solitudo & herbæ, Ioannã baptistam sic aluere uti diuina uox eius e desertis eripuerit, homines ad dei cognitionẽ atq; ad bñ uiuendũ inuitãs. Sed fuerit hi religioni dediti atq; in solitudine uiuẽtes. An tibi uideatur Iulianus Imperator religioni inseruisse, aut in solitudine uixisse, qui & xp̃m contempserit, & Romanũ Imperiũ tenuerit? Is igit̃ apud quos hoĩes? palã in exercitu cõcionabundus. Mihi inquit milites, nec facultates suppetũt nec propinquitas generi, q̃quis ortus sim nobilis, præter solũ pectus omni liberũ metu. Nec pudebit imperatorẽ cũcta bona in animi cultu ponentẽ, profiteri paupertatẽ honestã. Nã & Fabritij quanq̃ re quidem familiari satis angusta, gessere bella etiã grauissima: & gloria mirũimmoduũ abũdauere. Hæc igitur aliaq; eiusmodi ante oculos ꝓponẽtẽ, licebit non modo paupertatẽ ferre patiẽter, sed illam etiam ridere. Sed sit hoc difficilius. Illud certe nõ modo non est difficile, uerũ ẽt naturale, paupertatem tranquille traducere, q̃ñ natura paucis cõtenta ẽ, ac uir bonus eã sequit̃ ducẽ.

De seruitute toleranda.

i Am uero libertas inter præcipua bona cũ habeat̃, quid libero homini accidere seruitute indignius põt? Sed si excutere uim fortitudinis uolumus, non alia in re tam se acrẽ, tamq; robustũ: q̃ in captiuitate uiriliter tolleranda præstabit. Cum amissa libertate, quæ nostra erant oĩa simul amissa uideant̃, patria, parentes, uxor, liberi, amici, necessarij, domus, fundus, suppellex, pecunia, honor deniq; ac decus omne, ut perferendis ijs tormentis quæ illorũ amissorũ memoria ac dolor admouet, eo firmior & cõtẽtior futura sit. Quo casu hi ut difficiliores grauioresq; uirilius contentiusq; ferendi sunt. Quid autem præclarum quod nõ

idem arduũ ut Cicero ait, quos ut æquius feramus, propo-
nendi ante oculos sunt non priuati modo ciues aut philoso
phi, sed clarissimi ẽt duces ac reges. Iugurtha regno amis-
so Romam captiuus ductus, ad carceris hostiũ etiã iocatus
dicit. Carolus malatesta uictus captusq́ a philippi Mariæ
Mediolanensis ducibus admirabilem in captiuitate præse-
gessit animi firmitatẽ. Alfonsus rex neapolinatorũ non ani
mũ modo generosum, uerũ ẽt regiã dignitatẽ captiuus reti
nuit. Q uinetiã potẽtissimos populos seruire sæpe contigit:
& quotidie etiã contingit. Seruiuit Atheniensis populus
Macedoniæ regibus. Cartago romanis primo, post & Vuã
dalis. Ipsa mundi caput Roma, pressis tandem ceruicibus,
Gotorũ iugũ seruiliter traxit. Non multis ante annis Con-
stantinopolis cũ reliqua græcia religandas manus Turcha
rũ insolentiæ p̃buit, Igitur quod florentissimi populi, maxi
mi etiã Reges passi sunt, & nos ita tolerabimus, ut rerum
humanarũ conditionẽ ignorare minime uideamur. An indi
gnaberis homũcule iisdem te quibus & reges & rationes
legibus subiectũ esse? At graue est seruire, graue profecto,
humanum tamen : quod nec uni sed innumerabilibus,
non raro, sed sæpissime cõtigit. Q uo calamitosius quid est,
in eo perpetiendo, tanto maiores atq́ admirabiliores appa-
rebimus. Q uid enim præstantius q̃ contra fortunã obdu-
ruisse? Ignis aurum explorat. tẽpestas gubernatorẽ. bellicæ
imperatorem difficultates ostendunt. Fortem uirum quem
iure uirum dicimus difficillima quæq́ ac maxime calami-
tosa probant . Nihil potest tam acerbum contingere, quod
non æquus animus tolerando maturet. nihil tam angu-
stum in quo non euagari animus suapte natura liber
queat. Illud quoq́ præcipue considerandum, desisse du-
rum ac miserũ esse, in quo nos diutius consuetudo detinuit
quod olim spartiatæ sentientes, pueros aris admotos donec

multus e uisceribus sanguis flueret, uerberibus cædendos instituerunt: quo a primis statim annis assueti, cōprimēdis doloribus discerent patibiles illos esse: nec iudicarent erumnosum, in quo ab ineunte ætate consueuissent. Sed cum sit triplex captiuatis genus, primum tolerabilius est, quod ei proposita spes ē libertatis redimēdæ. qua in re solus fere aut herus aut carcer uidetur patienter tolerādus: ut nuper Brocchardus Persicus nouē circiter annorū carcerem sic pertulit, ut interim plura scripserit, Versibus ēt multa iocatus. quo in tēpore consolari multa possunt: memoria rerum præteritarum. Spes etiam futurorum: lectio item assidua, & quod fortunæ siue ludus inconstans sit, siue rerum humanarum cōuersiones naturales ac necessariæ. In secūdo uero midius tetriusque malum, seruitus proposita est, absque ulla plærumque spe sui in libertatem uendicandi. Quocirca & consilijs & rationibus necessitatis utendum erit: nec cōmittendum: ut ægre ferendo, quod eijci nulla rōne potest: onus grauius premat: quin uires ipsæ magis magisque intendendæ ad firmitatem sunt. Etenim onera cōtemptis uiribus, minus sentiunt: remissis, pressius grauant. Cumque cætera nobis bona seruitus abstulisse uideatur, ne animi quoque bona auferat, uiriliter pugnandum est. An etiam illud uerebimur, ne fidem, probitatem, continentiam, parsimoniam, taciturnitatem, optimas cogitationes, æquam mentem, rectam cōsulendi, ac sentiendi rationem nobis eripiat? Eripitur quidem libertas inuito ac repugnanti. bona uero animi, præterquam uolenti eripi nullo modo possunt. Non extorsit fidem, non integritatem, non regendi prudentiam Niceto: ammissa libertas: qui Reginorum tyranno cui seruiebat mortuo, liberorum illius cura ex testamento domini sibi tradita, ea imperiū auctoritate administrauit, uti Reginus populus seruo parere nō indigne ferret. Post adultis liberis, ea fide, domesticas

opes atq; imperium gubernandum reddidit, ut uix exiguũ uiaticum secum detulerit, quo redire Olympiam in patriã posset. Mihi quidem uidetur, Niceto seruitus ornamẽto ac gloriæ non opprobrio fuisse. Nõ detraxit Esopo, captiuitas aut animi firmitatem in neruo apud iudices, aut fidelitatẽ aduersus herum periclitantem. Cuius cõstantia eo fuit admirabilior, q ab ipo nullius extorqueri tormẽtis potuit, qđ postea dñs etiam confessus est. Latitantem in agro Reatino Vrbinum seruus cum alia saluum facere ratione nequiret, irruẽtibus qui illum conficerẽt militibus, domini ornamentis indutus, proq; domino in cubiculo quiescens, iugulum suum præbuit, ac pro domini uita suam sponte obtulit. quæ unq; pietas aut animi gratitudo, quæ tanta uitæ rerumq; humanarum contemptio, cõparari cum hac poterit? Nescio quorũ aliorũ bello punico scđo fidelior fortiorq; fuerit opera q Volonũ. Nobiles qdã grãmatici, clari etiã philosophi ac poetæ serui cũ fuerĩt, docere satis possum etiã in hac seruilis uitæ conditione ingenuis artibus, ac liberalibus studijs locum suũ relictũ esse. In tertio mors ipsa & quidẽ indignitatis & cõtumeliarũ plena plærũq; expectat. Cuius facies eo fedior ac miserabilior apparet, q sit etiã sepultura carẽdũ. Hoc cuiusmodi futurũ sit nõ sentiẽti, qs non uidet? ac si differre qcquã habeat, Vermibus ne an coruis esca fit putridum ac fetens cadauer. Mori uero in carcere an opprobriosum cuiq; uideri potest, in quo Socrates mortuus, e quo Aristides ad supplicium ductus? alter sapientissimus uir, alter innocẽtissimus. Vnde tot etiam e christianis sanctissimi uiri ad cœlum migrauerint? In morte autem cum duo cõsiderãda sint, mors ipa & mortis genus: de morte quidem sic est sentiendum: humanorum finem esse malorum. ac licet accersenda, aut cõsciscenda nunq; sit, nec dei sit in iussu e uita migrandum, semper tamẽ in meliorẽ partẽ ac-

cipienda est, per quam parata sit bonis æterna quies, fruen dumq; cum dijs immortalibus æuo sempiterno. Quod ut assequamur, petenda est a deo peccatorum uenia. Cuius ea lenitas est ut facile placetur, si pœnitere ex animo senserit. Quam ad rem omnis animi conscientia, cogitatioq; uertenda est, sperandumq; nullum esse tam detestabile peccatũ, quod ille non sit condonaturus, dum ex animo nos pœnite at. Quo in tẽpore id præstandum est, quod præstari ab illis solet qui longum & difficile iter susceptũ conficere studẽt. Quod si quis ita persuasum habeat, ut interire simul cum corpibus aĩos credat, hũc illa cõsolari merces põt ꝙ carẽdũ sit ꝑpetuo malis oĩbus, atq; ut nihil post mortẽ boni: sic nihil ẽt mali, qđ autẽ maius preciũ q̃ꝫ ꝑpetua malorũ omniũ carentia? Cui illud fortasse morte ipa grauius uidebitur, ꝙ cum in uoluptatibus sensuum omnia reponat, moriendo amittat, ꝓpter quod uiuere solum uelit. Quod si reputaue rit quod quantaq; ex uoluptatibus pullulent mala, quot afferantur tormenta, & sensibus & corpori in quo oĩa collocauit, desinet admirari tãtopere uoluptates. Quid obsecro boni habet ebrietas, immo quid non potius mali? quando oĩ e parte turpissima est. Quid usus ueneris nimiaq; illa resolutio, quas afferre solet ægritudines? quas cœnæ regales atq; assiduæ? quid eneruata mollities & langor deses atq; iners? ut facile in his mali plurimũ sit, illic minimũ boni, aut quicquid est certe q̃ꝫ breue. quos cruciatus afferunt laterũ dolores? quæ tormenta admouet podagra? quibus stimulis pungit capitis ad pulmones atq; ad pectus abscessus? quid suppliciorũ est in cruditate? qui tortus in neruorum dolori bus, atq; in urinæ difficultate pugiones? Nã langorẽ atq; desidiam muscarũ pulicũq; aculei tantopere turbãt, ut ad eorũ infœlicitatem muscæ natæ uideãtur. Quid igitur de his sentias quorũ tã expetita bona muscæ, pulicesq; cõtami

nant? Sed iam mortis genus uideamus: an quem mors ipsa non terret, terrere debeat mortis genus? Atqui in re militari bellicisq; difficultatibus maior e maioribus periculis laus manat, ac gloria, nec uicisse ĩbecillũ et fugacẽ hostẽ, sꝫ strẽnuũ acriterq; resistẽtẽ, manusq; cõserentẽ, hoc illud decus est, hæc uirilis illa & homine digna, plausibilisq; commendatio. Vbi eñ aut qua e re tanta esset fortitudinis commẽdatio, nisi tum malorum reliquorum, tum mortis ipsius quã optimus quisq; numerabit in bonis, tã feda ac terribilis species offerret? Ad eã igitur fortissimo animo rerumq; oĩm contemnentissimo eundũ optimo cuiq; est. qua contempta, & moriendi genus cõtemnatur necesse est. Iulianus moriens cũ uideret qui aderant mortẽ suam ferre impatientius, uehemẽter eos increpasse legitur, ꝙ humile esset, cœlo diisq; cõciliatum principem lugeri, quinetiam iisdem astãtibus, cum Maximo & Prisco grauissimis philosophis de animorũ æternitate subtilius disputasse. Cũq; ipm terrere genus soleat, aut ꝓpter ꝓpositos cruciatus ante mortem, aut ꝙ iacendũ sit sub diuo, alterũ obduratissimo aĩo ferẽdũ est: siquidem infracte ferenti omnia sunt grauiora. Alterũ oĩno contemnẽdum, quãdo eorum quæ post mortem corpori accidũt, nihil ad mortuũ pertineat. Regulus quo animo ultimos & longos cruciatus sustinuit? quid sustinuit, qui ita uicerit ut uix sensisse illos uideret. Quã generosa & uirilis illa Laurentii uox. Vere inquit: assum hoc est. Ipsi spectauimus annis superioribus Maurisium seruũ, cũ a Neapolitano prætore candenti forcipe concideretur (liberũ eñ hominem occiderat) trahereturq; per urbem ad maius supplicium, nullos unquam eiulatus misisse, non uultum mutasse, non statum corporis. Qui cũ pectus brachiaq; ad neruos ossaq; ustilata & concisa essent, protento collo, ita os carnifici obtulit, ac si secum non ageretur. At nõ sentiebat,

quid ni, qui etiā ignito ferro cederetur. nec breuis erat dolor, sed diuturnior: nec ex una tantum corporis parte, sed simul e pluribus. oīa tamē uicit animi obduratiōe ac pertinacia. Eiusdē natiōis seruus, cū dn̄i mortē uidicasset, inter tormenta, ridētis semper speciem gessit. Nobis pueris duo Ausculani iuuenes, iussu Ioānis Sfortiæ ꝙ urbi præerat in carcerem coniecti, cū a custode carceris accepissent, mane se capitis supplicio educendos, dij boni, quod exemplum posteris reliquere. Lyram sibi afferri rogauere, & cœnā q̄ꝫ maxime opiparam. Quibus impetratis, ubi summa cū uoluptate cœnassent, in cātu, choreis, ac lusibus reliquam noctem exegere. Macti uirtute qui nō e squalore & lachrymis, sed e conuiuio ad mortem profecti estis. Quid duos Zenones commemorem? quorum alter quāq̄ꝫ conuictus, ip̄e tamē doloris uictor, nedum ut conscios delendæ Tyrannidis indicaret, Agrigentinos ipsos ad conficiendum Phalarim inuitabat. Alter tanq̄ꝫ suppliciis expugnatus perinde ac conscios indicare Clearco uellet, aurem tyranno mordicus arripuit. Quid Anaxarchum Syracusanumq; Theodorum? e quibus hic oībus modis excruciatus, tandem uictum se malis simulans, a sociis cōsilij sui, in Thrasonē qui Hieronymo maxime carus fidusq; erat, atq; in insontis quosdam alios auertit indicium. Ille a Timocreonte rege captus linguā in faciē eius expuit, dum post laceratū reliquū corpus, linguā quoq; excisurū se minitetur. Plena est exēplorum nostra, idest christiana historia, nec duos licet aut tres ex ea ꝓferre, sed plurimos, nec sigillatim: sed gregatim: nec uiros tantū, sed mulieres: easq; non modo natu grandiores, uerū etiā puellas, quarū animi esse solēt maxime imbecilli. Quibus exemplis confirmati non mortem modo patiēter ferendā, sed genera mortis contēnenda esse doceamur. Quid ꝙ alij dū offirmatis animis cruciatus perferunt, & uitæ & uocis com

potes euadere? in quibus Aretaphila cyrenaica, quæ in ueneno dephensa, dũ a Nicocrate tyranno a quo in matrimonium ducta erat, Phedimo priore marito per dolũ occiso, omni tormentorũ gñe torquet præposita etiam questioni Caluia socru, ita sibi constitit, ut absoluta deniq; per Leandrũ generũ suũ Tyrãnũ interemerit: quẽ Leãdrum, cũ idẽ ipse post fratris necẽ Tyrannidẽ occupasset, Anabilybis opera quem pecunia corruperat usa, popularibus suis occidẽdũ præbuit: q culleo insutũ in mare piecerunt. Itaq; supra muliebrẽ naturã offirmate ferendo, & uitæ suæ consuluit & patriæ: quã in antiquã libertatẽ restituit. Puer Alexãdro sacrificãte, dũ cãdentẽ carbonẽ acerra plapsum brachioq; exceptũ non excutit, Mutius dum errantẽ dextrã sponte in ignem iniicit, docere satis possunt quãtũ in animis hoim firmitatis sit ac roboris: si constare ipsi nobis uelimus.

De cæcitate & malis aliis corporis.

d 'E cæcitate oculorũ, de manuum pedũq; contractiõibus, de surditate, de totius interdũ corpis debilitate, de oi deniq; casu ferẽdo ubi calamitatis, eadẽ rõ est. Vincẽda est sensuũ mollities, adhibẽdusq; i cõsiliũ aius, & ita in acie stãdũ aduersum corpis mala, ut cũ impare aius debeat, ignauiter effracteq; a corpe uinci, & tãq; in fugã uerti nullo mõ patiatur. Nec mihi satis cõstãter egisse Iob ille uidetur, q ubi corpus scabie peti sensit ac tabe, ẽt in diẽ nata lẽ inuectus legit: q mihi nõ aliter egisse uidet, q̃ qui hostiles agrorum incursus populationesq; fortiter ferũt: ubi uero ad manus uẽtum est, deterriti præsentia, armis abiectis aut fugiunt, aut manus hosti religandas porrigunt. Quo tempore totis ut aiunt uiribus dimicandũ esset. In singulare certamen ituri: armis se ualidioribus instruunt: & quia caput pectusq; peti hostilius uident eas ptes & obtegũt diligentius & cautius etiã tuẽtur. Tũc in singulare certamẽ

cum fortuna descēditur, cū corpus ab ea uexatur: cætera exteriora sunt, Itaq; tanq̃ agri populātur. Debilitauit aut etiam abstulit lumen oculorū, aut casus aliquis, aut ægritudo uidendū: ne animi lucem ac rationis radios hebetet, uel extinguat. Contraxit neruos, aut membrū aliquod, curandu; ne qua pars animæ nobilior utiliorq; contrahatur dolore nimio, cuius morsus acuantur eidem cedēdo muliebriter. Idē quoq; faciendum in aliis tum corporis tum externis malis. Qui ab hostibus oppugnātur, ubi fossas impleri, ubi quassari urbis muros uident, alias intus fossas faciūt, alios muros extruunt. Hoc idem nobis sequendum est. Cōfecit ægritudo aliquam corporis partē. Labefactauit fortuna rem familiarem. Instruamus animum patientia ad sustinendum. Muniamus continentia ad repellendum: & ad peruincendum, pectus armemus fortitudine. non deerunt illorum exēpla qui non tantū similia, uerū etiam maiora perpessi sunt: nec priuati solum homines & in scholis educati: sed principes ciuitatū, s; reges. Marius quo animo secari passus est? Rex Alfonsus qua constantia uiri? Ioannes qui ei successit. Aragoniæ rex, tam sine ullo pene sensu, candens chirurgi ferrū tulit, ut supra q̃ oportebat ureretur. Sed hæc sit medici culpa, illius certe constantia quā nō laude atq; admiratiōe digna est? Nicolaus picininus quāuis cōtracto magna e parte corpore, non tamen minus prudenter, laboriose, impetratorie, bella etia; difficillima administrauit. Federicus Vrbinas tam æquo animo fert, altero se oculo captū esse, ut interdū etiā in seipm iocet. Homerus utroq; etiam oculo captus, ita q̄dē mentis oculis usus est, ut nō modo poetis uerū etiā philosophis, reliquisq; doctis hoībus lumē & tanq̃ lucernā accēderit. Nō detraxit Caio Druso auctoritatē oculorum cæcitas, cuius domus, ut Cicero meminit, a consultoribus quotidie complebatur. Non Caio Aufidio aut Senato

ris munus, aut scriptoris. Quippe qui in Senatu sententiã diceret, nec amicis deliberantibus deesset: & græcam historiam scriberet. non Democrito indagatricem illam rerũ naturæ solertiam. Nam Diodorũ Stoicum familiarem suũ idẽ Cicero refert, multo etiã magis assidue, q̃ antea in philosophia uersatum, cũ & fidibus Pythagoreorum more uteretur, & qđ fieri posse uix uidebatur, geometriæ munus tueretur. In Appio Metelloq; magni ciuis & egregij Senatoris dignitas etiam amplificata uidetur. Dij boni quam audientiam Nicolaus cæcus habebat. Cum festis diebus etruscis numeris, aut sacras historias, aut annales rerum antiquarum e suggestu decantaret? Quis doctorum hominum qui florentiæ permulti tunc erant, cõcursus ad eum fiebat? Lippus florentinus puer uidit, nunc adolescens quãq; utroq; oculo captus, non minus tamen assidue rhetorum ac philosophorum auditoria frequentat. Mirum illi studium rerũ antiquarũ. Mira cura latini sermonis: mira etiam in amicorum congressionibus iucunditas: & cum paupertate simul ac cæcitate laboret, licet adolescens (quæ ætas minime apta est patientiæ) utrumq; malum ea æquitate fert, ut neutrũ sentire uideatur, Nec desunt hac in parte magnorũ uirorũ exempla Belisarius ille totiens dux ac uictor, tãdem iussu imperatoris cæcatus, & quidem ob inuidiã, quæ res eo duriorem efficere cæcitatem poterat, frequẽti in uia tuguriolum sibi statuit, ubi uitam egit, uictum mendicãs a prætereuntibus. Cuius ea patientia fuit, ut nõ aliter quæstus fuerit, q̃ ut diceret, Viator da obolũ Belisario, quẽ uirtus extulit, cæcauit inuidia. Gloriabatur Ennius q̄ cũ podager eẽt, tum bene poetaretur. Matthæus Aquilanus q̄ nuper obijt licet pedibus & manibus captus, mirum quantum neapolitanis in studijs proficeret philosophiam, theologiam, naturales res assidue docens. Ad Cosmi florentini amplitudinẽ

non parũ uidet̃ contulisse podagra. Nã cũ domi cõtineret, nõ solũ Florẽtinæ res, sed pene Italiæ totius, q̃ tũc ĩ magnis erat belli ardoribus, ad eũ deferebant̃. Cuius domus nõ priuati ciuis, sed curia potius iudicari poterat: cũ interea magnificẽtia tẽpla ædificãda curaret, et libros undiq; in bybliothecas suas cõgereret, nõ miore diligẽtia q̃ sumptu. Vidimus Antoniũ Panhormitã multos annos tormina & urinæ difficultatẽ tã sedate ferre, ut et̃ dissimulare uideri posset ægritudinẽ. Quocunq; te uerteris, p̃sidia aderũt, quæ pugnanti opẽ ferãt. Quotus spectatus miles est, qui modo aliquid strenue egerit, cui nõ ab imp̃atore periculosa & aspera demãdent̃? Etẽĩ quis patiẽtiæ cõstantiæq;, quis continẽtiæ ac fortitudini locus, si nunq̃ aduersa, nũq̃ difficilia oblata fuerint? Demetriũ philosophũ dicere solitũ legimus, nihil eo infœlicius, cui nihil unq̃ euenisset aduersi. Euadũt in bello Tribuni Ducesq;, nõ in pace, arma ferendo, nõ cõmessando. Impiger extremos currit mercator ad Indos. Per mare pauperiẽ fugiẽs per saxa, per ignes. Nos in ocio & plumis, si dijs placet, uirtutẽ assequemur? Quis bonus agricola, cui nõ fodiẽdo, arãdo, rũcando, cõcaluerit manus? Quis nisi per uigilias multas, multãque abstinẽtiã factus est doctior? Abstiuuit uenere & uino qui Pythia cãtat. An existimãdũ est hominẽ ad hoc genitũ, ut desidia marceat, uentiletq; flabellũ in umbra? Quod nisi ad res magnas illas quidem ac laborũ & molestiarũ plenas nati essemus, nũq̃ his animis tanq; eximia corporis fabrica natura nos instruxisset. Equi laudantur nõ qui ad præsepe saginati uix semista dij cursum ferunt, sed q̃ excursionibus assueti, multa passuum milia sine sudore indefatigati quotidie pene conficiunt. Quã differt uenaticus ab aulico cane: quiq; in delicijs habeat̃? ille nãq; pernicitate ac uiribus ĩ cãpis emicat: atq; aduersus feras audax fert̃: hic desidia piger ac tardus ubi na-

ribus aprū sensit, in fugā uersus ad uenatorem refugit. In surditate uero quid nā est mali inqt Cicero: cuius integrū locū ponā? Erat surdaster Marcus Crassus sed aliud mole stius q̄ male audiebat, etiā si ut mihi uidebat̄ iniuria. Epicu rei nostri græce fari nesciunt, nec græci latine. Ergo hi in il lorū, illi in horū sermone surdi: oēsq; itē nos in ijs linguis, quas nō intelligimus, quæ sunt innumerabiles, surdi pro fecto sumus. At uocē citharædi nō audiūt. Nec stridorē qdē serræ cū acuit̄, aut grūnitū cū iugulat̄ sus: nec cū qescere uo lunt fremitū murmurātis maris. Et si cantus eos forte de lectat, primū cogitare debēt, antequā hi sunt inuēti, multos beatos uixisse sapiētes. deinde multo maiorē percipi posse le gēdis his q̄ audiēdis uoluptatē, tū ut paulo añ cæcos ad au riū traducebamus uoluptatē, sic licet surdos ad oculorū. Et em̄ qui secū loq poterit, sermonē alterius nō reqret. Cōgerā tur in unū oīa ut idē oculis & auribus captus sit, premat̄ etiā doloribus acerrimis corporis, qui primū per se ipsi plæ rūq; cōficiūt hominē, sin forte longinquitate pducti, uehe mētius tamē torqueāt q̄ ut causa sit cur ferant̄. Quid est tā dē dij boni q̄ laboremus? portus enim præsto est quoniam mors ibidem & unde nihil sentiendi receptaculum.

De orbitate toleranda.

o Rbitas quoq; uel imprimis grauis uidetur, nā & soli esse nolumus, & cum naturalis etiam sit cupi ditas procreandi, quibus tam multa indulseris, ac tantum studij laborisq; contuleris, quos etiam senectutis tibi bacu lum promiseris: eorum amissorum desiderium ferre constā ter, maioris est operæ. Cum autem & qui liberos nunq̄ su scepere & qui susceptos extulere orbi dicantur, illi unum sentire solitudinis dolorē uidēt̄. Hi uero qm̄ quos carissimos habebāt, eos amisere, tāto grauius uulnus accepe, q̄ parta

ac retenta diutius illa demum amittere, & difficilius est et acerbius etiam angit. Quocirca teipsum ut cõsolari possis, respicere præsertim illos oportet, quibus cum longe melius actũ esset si nunquã liberos suscepissent. Non uidisset Priamus tot suas suorumq; calamitates ac funera. Sed fabulas omittamus Marcus Antonius is qui philosophus cognominatus est, nihil tulit in uita grauius q̃ Cõmodum filiũ. Augustus filias, sua Carcinomata palã appellabat, quas tandẽ cũ sustinere nõ posset, ab oculis remotas relegauerit. Ioannes rex Aragoniæ pene regno pulsus est, ob Caroli filij ambitionẽ ac puersa cõsilia. Lodouico Galliæ regi filius, is qui nunc Gallis imperat: tantæ fortitudini fuit, ut de eo in carcerẽ conijciẽdo cõsiliũ cœperit, quo cognito filius sibi fuga cõsuluerit. Frãcisci Foscari Venetorũ pricipis, quẽ sua ætas iure sapientem credidit, flagitiosus filius fœlicitatẽ infecit: quem sæpius tortum ob parricidij suspitionem, tandẽ in exilium ut eijceret coactus est. Sed Regias relinquamus: quæ (non dicam urbs) sed pene uicinia, nõ plures domos liberorum improbitatibus miserabiliter affectas habet? alius parentes ueneno sustulit. alius alea patriã rem assumpsit. hic furtis aut adulterijs, ille falsis obsignationibus aut parricidijs (sunt aũt infinita flagitiorum genera) nõ parẽtis mõ, sed omnem cognationẽ dehonestauerit, ac pluribus modis solicitã habuerit? Optabat ille in quẽ tã multa dij immortales cõtulissent, Augustũ dico, celebs uixisse, atq; sine natis mori. Quãobrẽ mala plurima q̃bus pressi sunt q̃ liberos habẽt, cõsolari poterũt nõ habẽtẽ, q̃ se carere illis sentiant. Qui susceptos amisere, si q̃ multa sint uitæ hominum mala pbe cõsiderauerit, bene ẽt cũ illis actũ iudicabũt, dolorẽq; tẽperabũt: ne tã suis incõmodis angentur, q̃ illorũ sorte lætabũtur, & cũ inuidẽtis sit, bonis alienis dolere, hoc se crimine liberabũt: nec tã seipsos amare ostẽdẽt, ut liberos non

sua illorũ gratia, sed ꝓprũs cõmodis ꝓsecuti uideanť. Atq; ut amãdi sunt liberi, qđ naturale est, sic qđ naturale quoq; est mori, in hoc ut cæteris in rebus naturæ cedendũ est. Vt nox diei, sic uitæ mors succedit. Nõ qcũq; flores, uere in ramis nitescunt, ad fructũ perueniũt. Vt florũ, sic hominũ caduca & fragilis est natura. Serius aut ocius ad imã ꝓperãdũ est sedẽ, ut ait Ouidius Nihil aut tardũ aut immaturũ qđ naturale. Sed poterat diutius uiuere. Primũ hoc ignoro quis ita exploratũ hoc habet? Deinde qui scis an longior uita ad fœlicitatẽ magis q̃ ad erumnas miseriãq; esset illi futura? Quo quis in portũ citius applicat, eo celerius uota debet exoluere. Nauigatiõis q̃ simillima est hominũ uita. Nũq̃ cursus adeo secundus fuit, ut nõ ꝓ uentorũ arbitrio, uela intendẽda essent. Sic uitæ nostræ quota pars est, quã ad arbitriũ nostrũ uiuamus? Quãdiu quis in alto teneť sui iuris nõ est: tũc esse liber incipit, cũ in portũ delatus est. Fortunæ ac miseriarũ mãcipiũ ẽ uita, Libertatis initiũ mors uidetur: post quã nulla fortunæ dominatio, nullus laboribus ac miserijs locus relinquiť, in uiris p̃sertim bonis: quos maxima etiã præmia manere in cœlis, & poetæ & philosophi, & Theologi uno simul ore cõsentiũt. Nec nos ij sumus qui animos una cũ corporibus ĩterituros putemus. Qui tamẽ si nulli post mortẽ sunt, idẽ futurũ ẽ: qđ antequã nasceremur erat: quietis, silentij ac cessationis plena oĩa, ut si mors libertatis initiũ non sit, finis prorsus sit seruitutis ac miseriarũ. at mortuus ẽ adolescẽs, nec potuit uitæ mũeribus frui. Quæ sunt ista quæso mũera? an lãguere? ægrotare? angi? p̃mi? sollicitari? nũq̃ quiescere, nũq̃ in tuto cõsistere? Infinitas dolendi, ac timẽdi causas sentire? ut qui immature mortuus dicitur nõ tã bonis ereptus quã malis liberatus uideať. At parentes illũ suos sepelire q̃ a parẽtibus sepeliri decuit. Ecce ad propria rursus commoda quæstus tuos reuocas: & natu

ræipsi uis præscribere:bene cũ illo actũ est. Noli beatitudi- ni eius inuidere:qui si ꝓpterea cõmoueris, ꝙ non & mori tibi cum eo contigit. Lachrymas seda, & læto potius animo mortẽ expecta. Equi metæ proximi etiã alacriores ferũtur. Poetæ ultimos actus maiore quadã hilaritate exequuntur. Et qm̃ ultima magis spectantur, ad illa sic te instituito, ut uideri possis nulla de re in uita magis q̃ꝫ de morte cogi- tasse. Non potest ad mortem suam forti animo accedere, qui alienam tantis lamentationibus prosequatur. Obierunt li- beri:cognati, amici, cogitato idẽ te iter breui quoqꝫ ingres- surum. Dices ereptos esse. Nemo suum eripit:repetit natu- ra quod suum est:qui si inuitus reddas, nõ illas inique tecũ agere, sed tuipse qui debitum nolis reddere iniustus uidea- re. At solitudo te excruciat, qui scis an rectius uicturus sis hoc mõ? q̃ꝫ multas familias pessundedit frequentia? Quos- dam etiam meliores sibi adoptasse q̃ꝫ genuisse filios satis cõ stat. Nõ potest in solitudine uiuere, qui uirtutes familiares habeat:& qui multos amat, is a multis ametur necesse est. Nec te ex aliena fortasse familia instituẽdus hæres solicitet Horatius & Virgilius hæredem Augustũ scripsere. Atta- lus rex populũ Romanũ. meliorẽ neqꝫ hic neqꝫ illi hæredem instituere potuere. Deniqꝫ qui digniores hæredes q̃ꝫ dii im mortales? Atqꝫ ut ad rẽ ipsam regrediamur. Qđ tẽpus fa- cit (cuius propriũ est dolores lænire) faciat sapiẽtia. Ad na- turæ necessitatẽ æquitas accedat animi, quæ onus ipm faci- et leuius, ferẽdo non modo patiẽter sed illud etiã elato ani- mo contemnẽdo, quãdoquidẽ eodem cuncta spectant ac stul titia summa sit ut ait Cicero, frustra confici mœrore: cũ in telligas nihil posse profici. Mirum etiam immodũ exempla conferent. Emilianus Scipio iisdem fere quibus patrẽ triũ- phantẽ diebus, funera duorũ fratrũ spectauit, & quãquã adolescẽs, tulit tñ æquissime. Scipioni Africano in exilio pa

tientia sic comitata est, ut nunciata fratris morte, quē aliis difficillimis in malis habuerat animum retinuerit. Sextus Pōpeius Gnei fratris sororis: Augustus generorū, nepotū sororis, filiorum mortes cōstantissimo animo pertulere. M. Antonius in fraterna morte admirabilem præsetulit animi magnitudinem. Lutium Syllam: quominus aduersus hostē rem ægregie gereret, mors filii nō deterruit. Paulus in ipō pene triumpho duorū filiorum obitum, ea constantia tulit, ut bene secum egisse deos immortales diceret, quos precatus eēt, ut si quid populo Romano immineret aduersi in domum suā aduerterent. Quod quia præstitissent, gratias illis agere. Iulius Cæsar audita filiæ morte in Britannia, die tertia imperatoria ad munera rediit. Bibulus audita morte duorum filiorum, ita seipm uicit, ut die postero ad solita rei publicæ officia processerit. M. Aurelius Antonius quinq; tantum diebus filiū luxit, cum interim alios ipse consolaretur: atq; ad publica munera rediit. Q. Martius rex unico filio (& eo quidem magnæ spei) amisso: ea magnitudine animi dolorē cōpressit, ut a rogo iuuenis statim curiā petierit, Senatum uocauerit. Horatio Puluillo ædem Iouis dedicanti: postēq; tenenti, cū filii mors nūciaretur, idē uultus mansit, tantaq; animi firmitas, ut nec manū mouerit, nec faciē reflexerit. Caius quoq; Cæsar Augustus: idē & Pontifex maximus filiæ mortē pacatissime tulit: quam & pro rostris laudauit, collocato ante se illius corpore: ac tātum uelamēto interiecto, ne pōtificis oculi polluerentur. Disserēti inter familiares Anaxagoræ de natura rerum, nunciata dicitur filii mors, atq; ubi paulum modo tacitus substitisset conuersus ad illos. Sciebam inquit me genuisse mortale;. Pericles duobus filiis in paucissimis diebus orbatus, nihilominus iisdem diebus grauissime concionatus est, candidatusq; de patrio more caput coronatum habuit. Xenophon rem di-

uinam non intermisit, cũ sacrificãti nunciaretur filiũ apud Mantineam occubuisse. Quin ubi acerrime pugnantẽ cecidisse intellexisset, quem detraxerat capiti coronã reposuit: egitq; diis gratias qui talẽ sibi filiũ dedissent, qui ꝓ patria non dubitasset occũbere. Dion in cubiculo cũ amicis sedẽs, audito ingenti tumultu clamoreq; domesticorũ, ubi sciscitãti responsum ẽ, e summo culmine prolapsum filiũ interiisse, nullo doloris signo dato, iussit illum ad sepulturã a mulieribus ferri: atq; hoc dicto cœptum continuauit sermonem. Rex Antigonus morte Alcionis filii hactenus cõmotus ẽ, ut diceret aliquãto q̃ putasset serius illũ occidisse. Quippe quem propriæ salutis paternorũq; præceptorum immemorem nosset. Hos igitur nobis proponamus oportet, quorum exemplis formati, doceamur orbitatẽ nõ modo sedate ac trãquille ferre, sed mortẽ quoq; ipsam omnino contẽnere. Quã ad rem mulierũ exẽpla non minus conferent, atq; haud scio an magis etiã q̃ uirorũ, siquidem in imbecilliore sexu conspecta constantia plus etiã mouet. Cornelia post duodecim partus amissos, Tiberiũ & Caium cæsos atq; insepultos uidit. Sed quid hac eius uoce generosius? nam miserã eam ob talem tantãq; iacturã ꝑdicãtibus matronis respondit. Nũq̃ me ego fœlicẽ nõ dicã, quæ Graccos pepererim. Cornelia diui Drusi filiũ in ipsis penatibus incerto auctore occisum tulit q̃ pacatissime. Rutilia ea quæ Cottam filium in exiliũ secuta fuerat, cum reducẽ amisisset: eam firmitatẽ retinuit, ut post elatu; funus, eius lachrymas nemo uiderit. Liuia quoq; generosissimi filii Drusi posito corpore, finẽ etiã lachrymis suis posuit. An non rectius in extinctis filiis, hæ tibi fecisse uidentur, q̃ Artemisia illa in coniuge amisso? quæ diutius uiro superstes in ꝑpetuo luctu atq; mœrore uixit: quo etiam confecta cõtabuit. quæ ut maxime pia fuerit, & supra q̃ dici potest coniugii memor, omnia tamen corrupit, dolori sese

discruciandam tam submisse, molliter, effracte, abiecteque perferendo. Sed quid te ad clarissimorũ uirorũ ac nobiliũ matronarum exempla uocẽ? cũ humiles mulierculæ, obscuriq; homuntiones, suorũ obitus non modo fortissimis animis sustinuerint, sed dijs quoq; gratias egerint, quod matura illis morte cõsuluissent. Paucis ante annis femella Amatriciana cũ intellexisset filiũ nimis demisso animo ad suppliciũ trahi, filio occurrens sedare illũ lachrymas, atq; abijcere mẽtem iussit, cœlum ac solem ut respectaret subinde admonẽs, quod ille cum faceret, an inquit ignoras fili cõfestim te in arces illas emigraturũ? ac uix momenti dolorẽ, perpetuã tibi & quietem, & uoluptatẽ pariturũ? Eodẽ ex oppido Homullus, iuris tamẽ peritus, causam Romæ cum diceret, de morte filij nũcio accepto, cõtinuauit causam eodem uultu, uoceq;, qua perorata, ad illos qui aderãt cõuersus, quæso inquit permittite me horam filio qui diem obijt indulgere. Egressusq; prætorij camerã, post horã ad munus redijt. Quid aut huius cõstantia, aut illius offirmatiõe maius? Quos imitati sic quidẽ quibus mori cõtigit gratulabimur tanq; aut beatis, aut humanis miserijs penitus uacuis, ut non ad expectandã mortẽ exilij & carceris huius finẽ, instituamus. quo liberati, aut perpetuã tranquillitatẽ, aut saltem rerũ omnium cessationem: et ut bonorũ sic malorũ cunctorũ priuationẽ simus adepturi. Illud uero uehemẽter angere, ac mœrore cõficere animũ solet, si naufragio perijt, si hostili gladio cæsus iterijt, si diutino morbo correptus inter dolores ac morborum cruciatus expirauit. Primũ scire quæro cur naufragiũ, cur gladius horreatur? an fortasse quia mortem afferãt? hoc illud est. nam si damnũ, si mortẽ non afferãt, nequaq; timeantur. Quid igitur stultius, q; cum mortis solatiũ inueneris, de illo quod per se nec dãnosum nec odiosum est dolere? Deinde quid te uiolentia cruciat, ex qua merces tanta parta sit? perpetua ces-

satio a laboribus, aut sempiterna tranquillitas, At credo si offenso pede lapidem excusseris, sub quo thesaurus sit absconsus, ex quo inuento diues efficiare: non maledices offensioni, neq; illam ægre feres: quin bene tecum actum dices: etiam si unguem euulseris, si digitum fregeris. Ad sanitatem per ignem, sectionem, & amarissimas potiones peruenitur. Ad uictoriã per pericula & sanguinem. Messem ac uindemiam, labor & sudor plurimus antecedit. Hæc est humanæ uitæ conditio. Quid ꝙ etiam maximi uiri tũ Græci latiniq;, tum barbari permulti mortem sibi consciuere? In Cantabris atq; apud illos populos qui hodie Buschaini uocantur, montanæ mulierculę, dum infantulis blandiuntur, dum fœliciter illis optant. Nate inquã, nate mi, transeat te tragula. hiis uerbis bene precantur: siquidem graue apud eos opprobrium habetur in culcitra mori. Vnum autem consolari exemplum uel solum poterit, quod nunc refero. Acceperat Rex Persarum Harpalum in conuiuio cui filios epulandos, ut suam in illum iram euomeret, apposuerat. Inter cœnandum subinde quærebat, an concinna, an opipara cõditura esset. Eo satiato, filiorum capitibus in mẽsam allatis percũctatus est: an comiter ab se fuisset acceptus, respondit Harpalus uultu quammaxime tranquillo, oẽm apud regem cœnam iucundam esse. Viderat filios crudelissime cæsos: in frusta mutilatos, excoctos, in lancibus appositos, ab se comesos, oraq; illa, quæ totiens se patrem appellassent, quæ ipse totiens exosculatus esset, ante se tam fœde, tam miserabiliter constituta, & tamen non solũ lachrymas tenuit, dolorem suppressit, gemitum coercuit, sed placido uultu, comiq; sermone conuiuæ personam retinens ac gratias agenti similis, cœnam laudauit. Subiiciam ex eodẽ etiam genere alterum. Traiecerat Cambyses iratus simul atq; ebrius, Trabeaspæ familiaris sui filiũ sagitta: atq; apto

illius pectore iusserat inspici, an cor quod petierat fixum esset: cui cum infixam sagittam renunciassent, tunc ad patrē qui astabat conuersus, ecquid inquit certam tibi habere manum uideor? Ad quæ ille confestim, nullo perturbationis signo dato, ne Apollinem quidem potuisse certius figere respondit. Vides ut maxime acerbam ac nefariam filij mortē dissimulando præterijt, quid præterijt, qui adulando etiam risit? Nam quod ad morbi longinquitatem, & cruciatus attinet, sicuti præterita pericula nequicq̄ metuūtur, ita præteritis nostrorū cruciatibus frustra angimur. Quid enim inanius q̄ de amici carcere tristem esse, ubi is se in libertatem uendicauerit? cum gratulationis sit, non tristiciæ locus. Parta uictoria, nemo duces, nemo milites, ob perpessos labores, erumnasq; miseratur. Sed publicæ gratulatiões, sed honores triumphiq; apparantur. Verum nescio quomodo nimis imbecilli & leues in hoc sumus, dolorīq; assentientes. Moritur e nostris aliquis repentina morte. Querimur q̄ licuerit ultima illum suis mandata dare: q̄ non inter fomenta, & medicas manus decesserit. At alium miseramur q̄ diutius malis quassatus, & tanquā excruciatus doloribus nō cesserit naturæ: sed expugnatus potius morbis conciderit. Illum q̄ procul a carissimorum complexu, in longinqua & ignota terra decubuerit. Cōtra hic nos affligit, q̄ in domo propria antecq̄ moreretur tot suorū lachrymas ac gemitus uiderit: matrem deos incusantē audierit: uxorē quæ illi carissima erat aspexerit: scindētē capillos, et pugnis pectus tūdētē, & ne mariti mortē uideret, præmori cupiētē, sororē, liberos, necessarios quæstibus cœlū īplētes, oēs denīq; domus angulos, plenos gemitus, lamētatiōis, planctus, ut hæc ipsa mortē faciāt lōge amariorē. Diem obijt alius siue filius, siue nepos, siue necessarius, siue notus, in tenera ætate: male habet nos: lacerat uexatq; animum, q̄ fructum uitæ non attigerit, q̄ ante nos destituerit, quam frui eo potuerimus,

q̄ illam quam nobis ob ægregiam indolem ꝓmittebamus, spem frustratus abruperit. Rursus alium miserabiliter ꝓsequimur, q̄ diutius uiuendo plurima aduersa tulerit. Charissimorũ funera uiderit, & ita ad uitæ metam peruenerit, ut interim in ipso cursu oĩa referta difficultatibus periculisq; expertus sit. Deniq; si pauper decessit, in egestate illũ uixisse lamẽtamur. Si diues infœlicẽ dicimus, q̄ a tãta opulentia abreptus fuerit: milleq; ipsi uias facimus ad quæstus atq; mœrores, tanta in animis hoĩm leuitas atq; infractio inest.

De tolerandis iniurijs & contumelijs.

i Am uero cõuitia iniuriæ: contumeliæ: impudenter dicta aut facta, eadẽ æquitate tolerãda sunt. Quin etiã ridenda nonnunq̄. Socrates in Xãthippen tũ alias, tum cum lotium elueret, etiam dicto iocatus est. Idem pugno cæsus hactenus quæstus est ut diceret, iniquius cũ hominibus agi, q̄ nescirent quando galeati domo prodire deberent. Antonius pius domum homuntionis ingressus, percunctatusq; unde columnellas quasdã pophireticas sibi comparasset: quid audiuit princeps maximus: & patriæ pater optimus? Cum in domum alienam ueneris, & surdus & mutus esto. Quod dictum tantum abfuit ut moleste tulerit, ut tanq̄ præceptum quoddam alijs seruandum tradiderit. Marcus Antoninus qui Pio successit, ita oblitus dicitur iniuriarũ Cassij qui in Syria rebellauerat, ut & morte eius grauaretur, & liberos post patris cædem summa humanitate prosequeretur. At filius Cõmodus fœdissimus & uir et princeps, balneatorem conijci in ardentem fornacẽ iussit, q̄ lauaturus balneũ tepidius inuenisset. quid hac ĩpatiẽtia, ĩmo impotentia tetrius? Idem Antoninus huius pater grauissimas tum aliorum tum Faustinæ uxoris iniurias etiam dissimulauit. Dictator maximus, qua cõfirmatõe tulit æquatam sibi magistri equitum potestatem? Non succẽsuit actio

poetæ Cæsar, quod ille sibi non assurrexisset. Q. Valerium Catullum etiam in cœnam adhibuit condonata uenia carminum in se scriptorum. Augustus cum multorum maledictis uexaretur satis habuit respondere, quod in ciuitate libera, & linguas esse liberas oporteret. At quam imbecille quam fracte fidus Cornelius, qui lachrymas etiam tenere in senatu nequijt cum a Corbulone Struthiocamelus depilatus uocaretur. Quanto uirilius Epaminondas, qui nequaquam contumeliose secum actum iudicauit, cum delatum sibi uideret uiarum sternendarum ministerium, quanquam satis sciret esse illud sordidissimum. Alfonsus Rex Neapolitanorũ, admirabili dissimulatione præterijt, quorundam oblatrationes ac maledicta. Quinetiam illatas iniurias uindicare cum posset, obliuisci maluit. Adrianus seruum qui in se armatus irruisset, condonata uenia curari iussit, quod esset furiosus. Cato petenti cuidam ueniam a quo fuisset in balneo per imprudentiam percussus. Atqui respõdit, nunquã tu me: quod meminerim percussisti. Quæ autem contumeliosior esse potest ultio, si ulcisci cupias, quam iudicare aliquem indignum de quo ulciscare? Cum improbus quidam Aristidæ os sputo inquinasset, risit ipse hominis improbitatem ac satis habuit dicere magistratui qui astabat, admonendum illũ esse, ne post id, simile aliquid faceret. Atque ut a quo Socrate cepimus in eo desinamus, quis plura passus est unquam? Quem comici etiã dicacissime prosciderint? omnia tamẽ Socrates risit: quem secutus Antisthenes, matrem Barbaram obijcienti, & matrem deum Barbarã fuisse. Idæa enim fuerat respondit. Sed harum genere laudum christiani maxime omnium claruere, siue e martyribus, siue e cõfessoribus, siue ex ipsis apostolis exempla quærantur. Nam ut christũ ad hoc uocemus, nec fas ducimus: cuius tamen unum illud dictum docere mortalis satis potuit, quam essent hæc cõtẽnẽda.

Pater ignosce illis, quid faciant nesciunt. Nec uero sic tolerranda hæc uidentur, ut non aliquando sint etiã uindicãda ne improbitati ex impunitate addatur audacia. Quo tempore illud uidendum est, ne ira, dolore, impotẽtiaue superemur. Quæ nam tanti est animaduersio aut uindicta ista, per quã deserto officio ad turpia flagitiosaq; impellare? Tedius Pollio mancipia murenis obiiciebat: quid hoc aliud est q̃ exuto homine beluã induere? Offendimur inquit Seneca, si qs sermonem nostrũ imitatur: si quis incessum, si quis uitiũ aliquod corporis aut linguæ exprimat, quasi notiora illa fiant alio imitante, q̃ nobis facientibus. Senectutẽ quidam inuiti audiunt, & canos & alia ad quæ uoto peruenitur. paupertatis maledictum quosdã perculsit. quæ sibi obiecit qsq; abscondit. Itaq; materia petulantibus, & per contumeliam urbanis detrahitur, si ultro illam & prior occupes. Nemo risum præbuit, qui ex se cœpit. Vatinium hominẽ natum ad risum & ad odium scurram fuisse & uenustũ, & dicacem, memoriæ proditum est, in pedes suos ipse plurima dicebat, et in fauces concisas. Sic inimicorũ quos plures habebat q̃ morbos, & in primis Ciceronis urbanitatem effugerat. Si hoc ille potuit duritia oris qui assiduis cõuitiis pudere dedidicerat, cur is non possit, qui studiis liberalibus ac sapiẽtiæ cultu ad aliquem ꝑfectum peruenerit? Adiice q͂ genus ultionis est, eripere ei qui fecit factæ contumeliæ uoluptatẽ Hæc Seneca prudenter atq; ad rem. Quamobrem ut cæteraomnia q̃ putantur mala, sic & hæc & alia generis eiusdem, aut patienter toleranda sunt, aut despicienter etiã cõtemnenda. quandoquidem nullum tam acerbum inferri uulnus potest, cui æquus animus salubriter non medeatur: nec tam grauis morbus aut dolor accedere, quem si non statim sanare, pedetẽtim tamen progrediendo lænire, atque ad sanitatem perducere queat.

HAec sunt domesticæ fortitudinis munera: cuius præceptis confirmati, ingruenti fortunæ reluctemur. cui licet multiplices sint artes ac nocendi rationes, ubiq; tamen armis his tecti fidenter resistemus, siue patriã aliaq; q̃ externa dicuntur bona eripere a nobis conabitur, aut etiam iam eripuit: siue corpus petierit: pro cuius corrumpendis bonis hostili nobiscum animo in certamen descenderit, cuius acutissima tela, ac micantis gladij aciẽ, clypeo fortitudinis muniti, sic retundemus, ut quo feriat, aut non habeat, aut si iã percusserit, non tamen uictrix insultare ceruicibus nostris queat: sed leuiore uulnere illato, quod in primo cõflictu contingere solet post acri pugna conserta, maioribus uiribus repulsa cedat: defessaq; ac uicta tandem uertatur in fugam. Quid ꝙ animi etiam bona, ne aut extrinseca ui corrumpantur, aut etiam eripiantur, eiusdem fortitudinis armis ac p̃sidiis tuti prohibebimus. Neq; enim torquebimur inuidia, cõficiemurq; liuore, ubi in exigua re nostra, quos minime fortasse deceat, bonis plurimis abundare uiderimus, neq; sup̃bia efferemur, ubi omnia nobis secunda atq; e sententia cesserint. Non rapiet nos cupiditas, non pessundabit ambitio: non deniq; a uia rectoq; detorquebit auaritia, pestis degenerantium animorum. Vt non alibi siue in prosperis aut aduersis rebus externis, siue in malis corporis perferẽdis: aut in bonis animi conseruandis, maius homines præsidium q̃ in fortitudine collocatum habeant.

Ioannis Iouiani Pontani: De fortitudine opus finit fœliciter.

Ioannis Iouiani Pontani ad Alfonsum Calabriæ Ducem: De Principe Liber fœliciter incipit.



Vblius Cornelius Scipio: Dux Alfonse: cui post ex uirtute Africano fuit cognomen: cum sibi ædilitatem petenti, Tribunos plebis uideret obsistere: q nondum ad petendum legitima ætas esset. Satis inquit annorum habeo si me Quirites habilem facere uolunt: Fretus enim uirtutibus suis: quãq; adolescens & ante tẽpus, Magistratum tamen petere a populo non dubitauit. Te aũt uix dũ ãnos pubertatis egressum, nec id petentẽ, pater uicarium regni creauit: decreuitq; prouinciã Calabriã uidelicet nõ annis aut ætati hæc tribuens tuæ, sed uirtutibus quarum tanta apud omnes sit expectatio, ut cunctorũ & populorum, & procerũ regni oculos in te unũ conuerteris. Et Scipio quidem eum se gessit in ædilitate, ut Quirites postea non pœnituerit, tanto fauore ad ferenda suffragia in tribus suas discurrisse, Te autem decet anniti: ut & patris iudiciũ & expectationẽ de te omniũ exuperes: quod facile quidẽ præstabis: si tibi ipse non defueris, Non deeris autem tibi, si recta præcipientibus, si honesta monentibus obtẽperaueris, si & ij quibus præpositus es & cæteri oẽs, iustitiam, pietatem, liberalitatem, clemẽtiam in te sitas esse intellexerint. Nihil enim ad conciliandos subiectorum animos tam ualet, q̃ iustitiæ ac diuini cultus opinio. Prudenter igitur Maro Phlegiam illum suũ inducit: iustitiam: religionemq; collaudantem his uerbis. Discite iusticiam moniti & nõ temnere diuos, Iustitia enim in quo fuerit, eius imperium æquo omnes animo patiũtur: illiusq; moderationi sese etiam sponte subijciunt: quod de Cyro illo legimus: quem non iustitie solum sed omniũ etiam regiarum uirtutum exemplum fuisse creditum est. Quãtum autem ad popularem comparandam beniuolẽtiam religionis ualeat opinio, Docuit

nio, Docuit Macedo Alexander: qui etiam superstitionem laudare solitus est: tanquam per eam in plebis animos recto res ipsi illaberentur. Qua uirtute & Cyrus hic de quo dixi: & Camillus & Africanus: & præstantissimi quiq; uiri excelluerunt. & Auus tuus Alfonsus omnes ætatis suæ multorumq; ante sæculorum reges superauit: quē sacra stata ritusq; christianos ac solemnes cerimonias tāto cultu obseruasse certum est: ut ne ab ipsis etiam sacrosanctis pontificibus in hoc uinceretur.

Qui imperare cupiunt: duo sibi proponere imprimis debent. Vnum ut liberales sint: alterum ut clæmentes. Princeps enim qui liberalitatem exercuerit: ex hostibus amicos: ex alienis suos: ex infidis fidos faciet. Peregrinos etiam: & in extremis terris agentes: ad sese amandum alliciet. Clæmentiam in quo esse senserimus, illum omnes admiramur: colimus: pro deo habemus. Vtraq; autem princeps deo maxime similis efficitur. Cuius proprium est benefacere omnibus parcere delinquentibus. Fugiēda autē omnino est adulatio. Aures enim adulantibus qui præbeat, is omnino suus esse desinet: ex aliorum assentationibus q̄ ex sua conscientia seq; suaq; ipse metiens. Ambitionem quoq; ut quæ multorum ac magnorum malorum altrix & parens sit, ab aula tua eiectam exterminabis: de qua idē sentio: quod Thomas Pontanus gentilis meus uir & doctrina & multarum rerum usu, clarus: quem dicere solitū accepi. Vrbium regnorumq; pestem esse ambitionem. Recte imperator Romanus Alexander, quendam ex iis qui popularem auram tanto studio captabat: ut in ea bonorū fines poneret: palo affigi iussit: excitatoq; mox igni ex materia minime arida, faucibus fumo cōclusis extingui: affirmans iure illum fumo perire, quod fumū & uēdere: & emere solitus esset. Princeps qui sese hoiem esse meminerit nunq̄ superbia efferetur: æquali

tatem sectabitur: & cum omnia maxime e sententia cedere sibi uidebit: tum maxime credet præesse rebus humanis deum: cui superbia ipsa mirum in modum displiceat.

Quæ promittas: & cui etiam promittas uideto.

Non modo autem facultatum ac meritorũ: sed etiã tēporum atq; ingeniorum habenda est ratio. In quo & alia multa consideranda sunt: & illud maxime quod nihil turpius sit: q̃ fidem non seruare: cuius tanta uis est: ut etiã hosti si data sit, seruare tamen eã oporteat. Et cũ sit fides ut ab antiquis definitur dictorũ cõuentorũue cõstantia & ueritas Nihil antiquius ueritate ipsa pricipi esse debere, Declarat id quod a maioribus nostris sapientissime institutũ est: ut liber euãgelicorũ quo diuina continetur ueritas, diebus singulis osculãdus principi offeratur: cum in re diuina adest: ut ex eo colendæ ueritatis admonitus: meminerit studiosissimum se eius esse debere.

Imprimis autem studere oportet, ut qui te adeunt, facilem esse intelligant. Nihil enim tam alienum est a principe, nec quod aliorum in se odiũ tantopere cõcitet: q̃ asperitas, & ea quæ morositas dicitur. Contra uero in omni uita maxime laudatur comitas grauitate tēperata. Auus tuus hac una re potissimum beniuolentiã hominum sibi cõciliabat, q̃ neminē patiebat̃ tristē a se abire: illudq; Titi frequēs in ore habebat. Non oportere quēq; a sermone principis tristem discedere.

Qui tēperãtē te senserit, turpia nunq̃ petere audebit. O te fortunatũ Marce Cato, inquit Cicero: a quo rē iprobã petere nemo audeat. Tũ pfecto principatu isto dignus iudicaberis, & boni regis spē pollicebere: cũ iprobos insectaberis: oderis intēperãtes, reijcies mandaces. Admonitores quoq; uoluptatũ, ut pestē pnitiosissimã fugito: sunt em̃ animi q̃uis bene instituti coinquinatores. Quibus q delectet̃:

impoſſibile ē illũ ſeruare aliquē uitæ modũ. Huius erit īpu
dica pueritia: adoleſcētia effœminata: ſenectus īfamis. Ha
bebat Nero Claudius plurimos uoluptatũ conquiſitores:
quem tandem ipſe exitum uitæ habuit? quem & alij multi
ac fere omnes ab eo non diſſimiles.

Ambigam q̄d fuerit in Scipione laudabilius: fortitudo
ne in bellis gerēdis in omni uita cōtinentia? Altera eñ bis
aut ter hoſtē ſuperauit, altera ſeipſum ſp̄: q̄d eo fuit admira
bilius: ꝙ plurimi inuēti ſunt, & inueniuntur quotidie, qui
hoſtem uicerint: rariſſimi qui ſeſe præſertim cum uictoria
inſolentes intemperatoſq; efficiat.

Qui alijs præeſt, oīno uacuus eē debet affectibus. Ira
namq; rectum quid ſit cernere minime patitur: odium ad
iniqua impellit. Amor iudiciũ impedit, trahit ad uim īferē-
dam libido: ſtimulat ad uīdictam dolor: īuidia præcipitāter
agit. Maxime aũt hominis eſt: et eius p̄ſertim hoīs qui prin
cipatũ gerat, præſertim animo in aduerſis uti: nec aduerſan
ti fortunæ ſuccũbere. Ferdinandus pater in initio regni,
cũ multorũ ſimul procerũ ac populorũ, nōnũq; ēt integra-
rum prouinciarum ad Ioānē Andegauienſem defectiones
nunciarentur, nunq̄ mutauit uultum: nedum ut animo
conſternaretur. In ipſos defectores nullo unq̄ contume-
lioſo dicto uſus. Nunciata rebellione magni cuiuſdam uiri,
quē honoris cā non nomino: tametſi famæ ſuæ minime ipſe
pep̄cerit: hactenus cōmotus eſt, ut diceret dolere ſe, ꝙ talis
uir & e tanta familia ortus, ſeq; maioribuſq; ſuis indignũ
feciſſet. Cæterũ xp̄o gratias agere, ꝙ ne minimam quidem
ipſe tanti patrādi facinoris cauſam illi præbuiſſet. Quid
illd̄ nōne inuicti ē & ex aduerſis ēt uires reſumētis animi?
Accepta Sarnenſi clade, cum præter pauca admodũ oppi-
da uniuerſum regnum ab rege deſciuiſſet, conueniſſentq;
Ennecus Geuara comes Arianēſis: & Honoratus Funda

nus, habendi Senatus gratia in extremis & prope despe-
ratis rebus. Ferdinãdus freq̃uẽti senatu adeo magnifice de
rebus suis locutus est, ut non modo illorũ animos confirma
uerit: sed uel affirmauerit, breui se hostẽ pulsurũ: traditurũ
q̃ liberis suis regnũ multo stabilius q̃ sibi fuisset a patre
relictũ. Illud etiã in aduersis cõfirmare maxime nos debet,
q̃ ad summa nõ nisi maximis cũ laboribus & periculis per
uenitur. Ad hæc quotus est qui aut patre aut præceptore
aut domino ita facili & læni uti cupiat, ut obiurgari se ab il
lo nunq̃ uelit? Sapienter igit̃ dictum est. Quos deus amat:
corrigit & castigat. Quapropter tenere hoc oportet: q̃ re-
rum humanarũ & imbecillitatis nostræ, moderator & re-
ctor deus, hoc maxime modo temeritati hominum consulat.
Multos eñ (quod quotidie etiã uidemus) secunda fortuna
præcipites egit, cũ quibus quanto melius actũ esset: si non
plenis semper uelis, sed aduerso interim uento delati essent
Quid quod non raro uidemus aduersas res magnorũ præ-
buisse causas bonorũ. Alfonsus de quo dixi, & sæpius dicã,
nauali prælio superatus, a Genuense capitur, tanq̃ regno
Neapolitano: quod postea contigit ex captiuitate potiturus
ac nisi uictus prius, non esset tandem uictor futurus. Adde
quod nescio, quo pacto parta ac retenta cum labore magis
nos delectãt: carioraq̃ multo habemus q̃ si aut casu aliquo
oblata essent: aut si curã eorũ nullã habere nos oporteret.

Secundæ quoq̃ res sunt tanq̃ speculũ quoddã nostri,
quæ ut de Magistratu dicere solemus. qualis quisq̃ sit, aper
tissime ostendũt. Quãobrẽ tum maxime seruanda erit con-
tinentia: cum quicquid libuerit licuerit. Cohibendus erit
animus ne efferatur, ne insolescat, ne obliuiscatur sui ipsi-
us, atq̃ ita instituendus: ut se e libertate in seruitutem, e
diuitijs in paupertatem: & ex alto atq̃ illustri loco in infi-
ma obscuraq̃ deijci aliquando cogitet. Bellorophontes ut

est in fabulis, cum equo illo allato ferretur, & sublimem tẽ neret aera, præceps excussus est: quo casu ut ẽ in uetere uersu miser ac mœrens terris errauit alienis: quod euenire sæpissime ijs solet, qui secundis rebus inflati, superbe nimis & intemperanter agunt. Beatum illum Plato dicit, & Cicero refert: cui etiam in senectute contigerit, ut sapientiam, uerasq; opiniones assequi possit, (præclare quidem) sed ut in senectute ualeamus assequi, iacienda sunt fundamenta ab adolescentia, quibus bene iactis, tanq̃ in domo bene ædificata non est uerendum ut corruamus. Optima autem fundamenta sunt adolescentis ad sapientiam assequendam: si cum sapiens id ætatis esse non possit propter temeritatem atq; inscitiam, qua nec uidere nec agere res optimas ualet, quod certe potest, eorum qui sapientes cõsuetudine delectetur: quo de genere est illud eiusdem Ciceronis, cum ait. Ita se a patre deductum ad Sceuolã sumpta uirili toga, ut quoad posset & liceret, a senis latere nunq̃ discederet. Primũ enim est, ut colere sapientes assuescat. Secundum autem ut illorum dictis aures libenter adhibeat. Tertium ut eorum se q̃ maxime similem esse uelit: quorum non modo facta, sed etiã imitari cõtẽdat. Ex quibus pricipijs usus, deĩde ꝓgressionibus, ad quã cõtendit, sapientiã uictor consequetur.

Delegit pater tuus tum uiros primarios, tum in omni genere laudis probatos homines, quorum consilijs & admonitionibus formarere: nonq; ꝙ ipse per te tibi non sufficias sed (quod nouellæ solent arbores) ut ijs tanq̃ adminiculis quibusdam innitare. hi tibi de rebus grauioribus differentes audiendi sunt, non minus quam ipsi philosophi. Quibus enim ad res gerendas melioribus uti potes magistris, quam ijs qui multa & magna gesserint? Auus tuus Alfonsus (ne a domesticis recedam exemplis) Antonio poetæ incredibili quadam uoluptate operam dabat: aliquid ex prisco

rum annalibus referenti, quinetiã ueterum ab eo scriptorũ lectiões singulis diebus audiebat: ac licet multis magnisq́ interim grauaretur curis: nunq̃ tñ passus est horam libro dictam a negocijs auferri. Mirum est enĩ quantum ualeat ad optimã uitæ institutionem assidua & diligens lectio. Nã si ut Scipionem dicere de se solitum scribit Crispus: maiorum imagines mirũ in modũ intuentes, ad uirtutẽ excitãt: quanto magis illorum dicta factaq́ imitatione digna, sæpius animo repetita, et ante oculos posita commouere debeãt. Auus nunq̃ sine libris in expeditionẽ profectus, tẽtorium in quo asseruabãtur, iuxta se poni iubebat. Cũq́ nullas Fabiorum, Marcellorum, Scipionum, Alexandrorum, Cæsarum haberet imagines alias, quas ĩtueretur, libros inspiciebat: quibus gesta ab illis continerentur: cuius te nomen referentem: hoc eius exemplum, ut alia multa imitari maxime oportet: ut enim auo turpe non esset uinci a nepote in litteris: sic nepotem te gloriæ eius deesse turpe sit & dedecorosum. Neq́ illis assentiendum est, qui litteras accusant, q̃ si propterea contemnendas ducunt q̃ discendæ non sint: tanq̃ non necessariæ, nescio quid sit quod ipsi discendũ putent Quid est enim per Christum tam necessarium q̃ multa scire: atq́ ea tum in cognitione naturæ & rerum occultarum: tum in memoria rerum præteritarum, & clarorũ uirorũ exemplis posita? nisi quid honestum, quid turpe, quid bonum quid malum, quid expetendum, contra quid fugiendũ, q̃d ægrotantibus iucundum, quid ualentibus noxium sit, scire ipsi non putent necessarium. Qua uero ratione lautius conuiuium paretur: scire solum putent esse necessarium. Sciũt fortasse quod sint indignæ homine: ũ falluntur omnino & quod dici solet tota errãt uia. Quid enim homine dignius, q̃ inter cæteros excellẽtem esse? Excellere autem doctrina prædictos, uel ex eo iudicari potest, q̃ in maximis gerendis



rebus, consiliisq; capiendis, primum semper locum ii tenent qui docti habentur. Neq; enim pueros statim grammaticis esse tradendos, a quibus erudiantur, consentirent omnes, si litteræ indignæ illis futuræ essent, postq; uiri euasissent. Sed sunt quidam qui ut ignorantiam suam de qua etiã gloriari audent, defendant: ipsi de litteris litteratisq; hominibus male sentiant, malo ocio & langori dediti. Licet autem non omnes qui inter doctos numerantur nota careant, uitium tamen non ad litteras, sed ad ipsorum ingenia referendũ: quãq; litteræ ipsæ ꝓpter celebritatẽ cõspectius illa efficiant. Sed & hoc necesse est, ut & ipsi fateantur. Ex iis etiam opus quos idiotas uulgus appellat, quiq; litteras nesciant, plurimos esse teterrimorum uitiorũ maculis respersos inquinatosq;, qui ut aliis careãt, illo certe non carent, ꝙ indocti ignorantesq; sunt: quo quid aut esse contemptius, aut homine indignius potest? Vrbe perterrita, & quid consilii caperet incerta metu Catilinæ, coniuratorumq; aliorũ, plebis patrumq; communi consensu maturatum est ad consulatum demandandum. M. T. Ciceroni, quãq; nouo homini et inquilino, primariis ciuitatis uiris præteritis, uidelicet nõ Harpianum aut maiorum imagines: tantam ei expectationem comparauerant: sed insignes litterarum tituli: & adducta e rhetorum scholis in forum, senatumq; eloquentia.

Mortuo Nicolao quinto põtifice maximo: quod de Marino Tomacello, q per id tempus Romæ agebat, audiui: cũ ei successisset Calistus: timeretq; ne a Iacobo Picinino bellum moueret: atq; ad eũ accessisset magnus qdã uir: nouo tamẽ ꝙ immineret bello ꝑterritus, nõ esse inqt qd Picininum uereretur. Haberet enim ecclesiam Christi tria millia & amplius litteratorum hominum, quorum consiliis sapientiaq; omnes omnium simul Europæ ducum conatus facile reprimi atq; contũdi possent. Sed nõ sit mihi longius nunc cum

his certamen. Neq; enim litteræ patrocinio meo indigent: apud te præsertim, Locus hic tm̄ attingendus fuit, non explicandæ laudes earum, in quibus cōnumerandis finem facio: ne illas laudans uidear de meis studijs aliquid prædicare. illud tn̄ nullo modo p̄terierim: q̄ uicto captoq; Antonio Caldora, Auus tuus cū exercitu in Pelignos ꝓfectus, cum ꝑuenisset in locū unde Sulmo poterat despici: percūctatus, An ea ut ferretur Ouidij eēt patria: & q aderant affirmassent, urbē salutauit, gratiasq; genio loci egit: in quo tātus olim poeta genitus esset: de cuius laudibus cū nō pauca disseruisset: tandē famæ eius magnitudine cōmotus, Ego inq̄t huic regioni quæ nō parua regni Neapolitani: nec contēnēda ꝑs est, libenter cesserim: si tp̄ibus meis datum eēt hunc poetam ut haberēt: quē mortuū pluris ipse faciā, q̄ omnis Aprutij dn̄atum. Et qm̄ nō semꝑ agendis negocijs occupati esse possumus: & a libris secedendū est aliqn̄: faciendæq; sunt intermissiones: ac quærēda tū animi, tū corporis laxamenta: uidere oportet ut cessatio oīs careat ignauia: ne cū relaxari q̄rimus, desidiosi effœminatiq; efficiamur: eritq; ocium ut sine negocio sic absq; segnitia: nā ut agrum q̄uis uberi sit solo: prudens tn̄ agricola cessare patitur: qui tn̄ si diutius cesset sentibus fructicibusq; obsitus squallet: sic ubi animū ocio torpere nimio patiemur: efficietur ut iure illa in nos dicātur: pluma Sardanapali epicuri de grege porcū: & si qua dici aut fingi possunt indigniora opprobria. In hac cessatione dandus erit locus aliquis iocis: facetijsq; quibus animus recreetur. Quodq; ait Laberius, facundū comitem in uia ꝓ uehiculo esse, ad istā quā dico cessationē trāsferendū. Adhibendi sunt etiā musici, qui tū cātu, tū chordis oblectent aīum, & curas ꝑmulceāt. dandū quoq; aliq̄d histrionibus. Auus tuus meridianis horis, arcu se cum iuuenibus exercebat. Augustus pila & folliculo. Venatio quoq; &

ducupium, corpus animumq́; maximeq́; reficiũt. Pater tuus
istud ætatis equis operã dabat. Cyrus apud Astyagẽ auũ,
puer equũ agere, & conclusas horto feras iaculo ferire. do
ctus postq̃ adoleuit, aut aprum aut leonem in siluis petebat
Itaq; nõ iniuria apud Maronem præcipue laudi datur Pico
ꝙ esset equum domitor debellatorq; ferarum.

Oĩum aũt primũ studere oportet: ut ab ĩis potissimũ ame-
re, q̃bus corpis ac rerũ familiariũ curã pmiseris: qđ facies
uiues securior: & amor iste cũ inter familiares altius ege-
rit radices, latius postea euagatus: non mõ inter populares
subiectosq;, sed externos quoq; diffundet. Quẽ eñ quisq;
amat, cũ si fieri possit, uiuere ppetuo expetit: nulliq; minus
exercitu opus ẽ (q̃q̃ haud scio an ulli maiores sint copiæ)
q̃ ei q plurimũ armet. Iure igr̃ uideri põt dictũ quod Tho-
mas põtanus libẽter usurpabat amorẽ nunq̃ fecisse stipen-
diũ. Illud ẽt eiusdẽ ẽ nõ minus prudẽs. Amorẽ inermẽ q̃dẽ
incedere, dormire tñ loricatũ. Ad cõseruãdũ aũt: & magis
indies augẽdũ familiariũ, & eorũ quos ĩtimos habeas amo
rẽ, illđ maxime ualet ut amari se abs te ĩtelligãt. Vetus eñ
est & prudẽs. Si uis amari ama. Quod ex eo potissimũ iudi
cabũt: si secũdis rebus suis senserit te lætari: dolere pluri-
mũ aduersis. Deuinciet aũt illorũ aĩos, ac ĩprimis fidos fa-
ciet liberalitas gratitudini cõiuncta: quæ in principibus mo
dũ nõ põt excedere: q̃q̃ nec semp: nec cũ oĩbus eadẽ sit lex
tenẽda: ne dũ assuescũt quotidie accipere si retrahere aliq̃n
manũ necessitas coegerit: aut honesta rõ suaserit, mutent
aĩum, & tanq̃ iniuriã aliquã acceperit, quærãt quo nã mõ
ualeant ulcisci. Multũ ẽt cõferet humanitas: qua uirtute cũ
excellas, necesse est nõ mõ ut ab intimis tuis amere multũ:
sed a cæteris oĩbus. Cyrus hic quẽ imitari te maxime cupio
qua tẽpestate ob ĩopiã liberalitate uti minime poterat, be-
niuolẽtiã suorũ humanitate conabat̃ asseq. Quippe quibus

etiã in faciundo opere adiutor adeſſet ac laborũ ſocius. Nã poſtea q̃ regno Aſſyriæ potitus eſt, nullũ in eos liberalitatis genus exercere prætermiſit. Cũ non pecuniã ſed amicos quibus ipſe plurimũ contuliſſet diuitiarũ, ſuos eſſe theſauros duceret. Quãq̃ nõ mõ familiares & amicos, ſed e ſubiectis unũquẽq; adeo lætaret̃ copia rerũ abũdare, ut bõi regis ꝓpriũ offm̃, qn et opus eẽ diceret: ẽt ciuitates btãs efficere,

Non tam aũt ſtudendũ eſt ut liberalis habeare atq; humanus, q̃ cauendũ ab iis uitiis, quæ his uirtutibus dicunt̃ cõtraria. Non ſentiẽt te auidũ alieni: neq; inhiantẽ iis quæ ipſi in delitiis & cara admodũ habeãt. Dominũ em̃ cupidũ neceſſe eſt rapacẽ fieri iure iniuriaq; uim inferentem, ut cupito potiat̃. Hinc ꝓſcriptiones, exilia, cruciatus, cædes: hinc etiã poſtea contigit, uere illud dici. Ad generũ cereris ſine cæde et uulnere pauci. Deſcẽdũt reges et ſicca morte tyrãni

Ad hæc qd magis alienũ a regibus aut ipſorũ ſecuritati minus cõducẽs, q̃ ꝙ cũ ipſi præbere ſe cæteris debeãt humanitatis exẽplũ: difficiles et ſuꝑbos agãt? Inhumanitas eni; mater eſt odii: ut ſuꝑbia crudelitatis: malus utraq; & uitæ & principatus cuſtos. Me puero Angellottus Cardinalis ꝙ aſperiorẽ ſe, et nimis etiã tenacẽ erga ſuos ꝑberet: a famulo quẽ cubiculi curã habere iuſſerat, iugulatus ẽ. Quid tyrãnis eueniet, qñ ii q ſacroſancti habent̃, hũc exitũ uitæ nõ euadũt? quẽ cũ ſemꝑ timeãt: qbus eos neceſſe eſt curis angi & tãq̃ adhibitis tormẽtis cruciari nocteſq; dieſq;? Tradũt Maſſiniſſam cuius olim in Africa late patẽs fuit imperiũ, cũ ne filiis qdẽ fideret, corꝑis cuſtodiã cõmiſiſſe canibus, quos multos feroces et alebat. quã hic ſecurus uixerit, ex hoc uno plane iudicari põt: ꝙ canibus q̃ filiis plus fidei haberet. Quo ut nõ ſecuriores: ſic nõ minus infœlices uixerunt Phæreus Alexãder, & Syracuſanus Dionyſius: quorum alter ad Theben uxorẽ quẽ ꝑdite ẽt amabat: cũ ĩtroire uellet,

barbarũ quẽdã, & eũ notis cõpunctũ threiciis, ut Cicero refert, stricto gladio iubebat anteire: præmittebatq; stipatoribus suis, q muliebres arculas p̄scrutarent. Et ne qd' in uestimẽtis telũ occultaret exquirerẽt. Alter uero cũ duas haberet uxores, Aristomadẽ & Dorida, neutrius unq̄ cõplexũ petiisse dicit, nisi uestibus prius excussis. In cubiculũ quoq; qd' lata cinxerat fossa, ligneo põte sese recipiebat. Quin etiã filias a qbus an̄ tõdebat: ubi adultas uidit, ueritus cultrũ illis cõmittere, cãdẽte carbõe capillũ sibi aduri faciebat.

Venetiis etiã s̄nia est: nec auctoritate carẽs: nec euentu: alienã uirtutẽ regibus sp̄ esse formidolosam. Quibus si tanta eẽt cura uirtutis honestãdæ: q̄tis præmiis minus bonos interdũ p̄sequũtur: p̄fecto regũ res quietius haberent nec misceri eas cerneremus, aut regna ipa pulsis iustis dn̄is ad ignotos nõ raro trãsferri. Quãobrẽ qm̄ regni Neapolitani & ampli et opulẽti successio ad te p̄tinet hortor ac moneo: uti paterna auitaq; imitatus uestigia: eũ te a puero institu as: ut p̄batissimos quosq; et uirtute præditos cõplecti assuescas. Est aũt uirtutis ea natura ut in quo sit, latere diu non possit. Sedebat aliqñ Antonius Panhormita de lectione fessus in uestibulo Pliniani sui: quæ uilla ẽ haud p̄cul Neapoli in littore Resinati. Cũq; ĩter eos qui aderãt esset de uirtute quæstio, dixissetq; Antonius splendidissimũ eius lumen esse, præteriens Villicus, nescio q̄ inquit uirtus ista quã dicis splendeat Antoni. Sed certe scio me diutius illius contẽplandæ desiderio captũ intueri eã nunq̄ potuisse. Ad quæ surridens Antonius. Tu quidẽ bone uir de asello quẽ p̄ imprudentiam amissum nondum inuenisti, dicere bellissime poteras. Sed dic quæso quid putes esse in orbe splendidissimum? Solem inquit ille. Atqui solem cæci non uident respondit: ꝗ ii sint oculis capti. Multo ergo splẽdidior est uirtus, quam etiam cæci apertissime uideant.

Prima igitur ſpes quã polliceri de te populis debes (q̃d quidem facis) illa ſit, ut delectari te præſtantiſſimorũ homi num conſuetudine intelligãt: quod cernentes ſperabũt fu turum te eũ, in quo ſint repoſita uirtutibus præmia: quam tui expectationẽ magis magiſq; indies & concitabis & au gebis: ſi quo maiorẽ quis uirtutis opinionem præbuerit: hoc illum in honore maiore haberi abs te cognouerint: quorum hominum & ſi exiguus eſt numerus (uirtus enim ut cæte ra bona rara eſt) idem tamẽ circa uirtutẽ cõtingit quod cir ca bonarũ artium quãq; uidemus ſolere contingere. Vt enĩ ſi aut poeticæ aut phyſicæ ſit honor ꝓpoſitus, magnus erit illorum numerus, qui clarere in eis ſtudeant: eodẽ modo plu rimi ut uirtutẽ aſſequãtur, contẽdent: ſi præmia quoq; quæ uirtuti debentur: una ſe conſecuturos ſperauerint. Lauren tius Vallenſis cum ab eo quæſiſſet Nicolaus quintus põti fex maximus, cur ſenex iam et in latinis litteris conſumma tus, tanto ſtudio græcas diſceret. Vt duplicem inquit abs te Pontifex mercedem accipiam.

Et quoniã fortuna principũ in edito, et prælustri ſita eſt loco: præbetq; ſeſe ſpectandã omnibus: ſtudendũ eſt ut dicta factaq; tua omnia eiuſmodi ſint, quæ non modo laudem tibi atq; auctoritatẽ pariãt: ſed & familiares & populares ipos ad uirtutẽ excitent. Ad quam nulla eos res magis excitabit ꝙ̃ ſpectata ipſis uirtus tua & mores ꝙ̃ probatiſſimi. Prudẽ tiſſime igitur Claudianus componitur orbis regis ad exem plar. quid illud. Nonne prouerbij locũ tenet? Dominus qua lis ſit, familiam oſtendere?

Maxime aũt opinionẽ, tum ſubiectorũ, tũ cæterorũ hoĩm cõciliabit ea q̃ nunc a quibuſdã etiã non indoctis uiris, q̃ſuis parum ꝓprie maieſtas uocatur. Sed nõ ſit mihi de uerbo cõ trouerſia, uulgus in hoc ſequar, in quo ueniã mihi dari a te poſtulo. Eſt aũt ea principũ propria: cõparaturq; arte & di

ligentia multa: habetq́ ortũ a natura. Primũ igitur oportet teipſum ut cognoſcas intelligaſq́ te gerere principis pſonã quod intelligẽs in omnibus tũ dictis tũ factis grauitatẽ ſeruabis atq́ cõſtantiã. Cũq́ omnis tũ cõſultatio, tũ actio ſit de conſiliis capiẽdis: aut de rebus publicis, aut priuatis in capiendis cõſiliis oportet multa audire: plurima circũſpicere cauſam ſingulorũ q̃ dicuntur exquirere: nõ ſtatim aſſentiri: nec ſemp etiã palam improbare: oculis nutuq́ multa declarare: multa etiã penſitantẽ animo, uultu pteferre: ſententias aliorũ ita examinare: ut mẽtes dicẽtiũ uideare uelle introſpicere. quod ipſe ſentias: aut nõ ſtatim, aut ſolũ paucis aperire. In dicẽdo cautũ & breuem eſſe, p rerũ tamen qualitate. parce rephendere: rarẽter & nõ niſi maxima ex cauſa obiurgare. Laudare cũ grauitate: iracũdiã cohibere, tãq̃ maieſtatis inimicã: in nullo ita efferri, ut qđ aiũt lineã trãſeas. Ex his igiť atq́ aliis q̃ natura, tp̃s, res et ars docuerit, de q̄bus nulla certa p̃cepta tradi poſſent: naſcetur admiratio quædam: ſine qua maieſtas eſſe nullo modo poteſt.

Publicæ uero res (uoco autem publicas: quæ ad quietem populorum & regni moderationem pertineãt) arte alia tractandæ ſunt. Vrbium legatis conſpectum tuum adeũtibus, manſuetum te & facilem præbeas, mandata referentes eo uultu audies: ut fiduciam eis ad dicendum des. Cum uero dimittentur, ita eos dimittes: ut qui honeſta & iuſta facile abs te impetrari poſſe intelligant. nec his contentus, honoribus quoq́ & donis quæ grata illis eſſe foreq́ cognoueris, honeſtabis atq́ afficies. Quæ uero aut minus honeſta: aut nõ ſatis æqua petierint, ea nõ ſemper, nec palã, nec triſtiore uultu: aut grauioribus uerbis denegãda ſunt: ſed potius oſtendendum eſt, non iõ ea te non cõcedere ꝙ nolis, ſed ꝙ illis inutilia iudices: quodq́ ea rõne ipſorũ rebus melius conſulatur. Vbi autem de iure agitur: nullũ a te perſonarũ

discrimen habeãt, sed ipsarũ legũ p̱sonã induas, quæ eædem semper sunt oĩbus: populos etiã oportet: tũ litteris tũ nũtijs pro rebus tp̱ibusq; sæpius ut horteris moneas, excites, nec semp̱ expectabis dũ rogẽt q̃d: sed ultro: & nõ rogatus bñfi ciũ cõferes: præmia quoq; p̱ponẽda sunt ijs artibus quas ce lebriores in ciuitate senseris. Præsens, eum te erga ciues ge res, ut necessitatibus suis patrẽfamilias: iuridicẽdo præto rẽ: ciuilibus simultatibus dissensioĩbusq; cõpositorẽ adesse sentiãt: gaudentẽ suis secũdis ac florẽtibus rebus, dolentẽ aduersis, ac totis uiribus pericula uimq; p̱pulsantẽ: demũ q; & absentẽ & præsentẽ eã te rerũ suarũ hẽre curã intelli gãt: ut tãq; dñm uereant̃: colãt ut patronũ. In iudicijs autẽ seuerũ: in rñsis grauẽ et circũspectũ sentiãt: gratũ in sermo ne: acrẽ in sentẽtijs: minime tñ cõtentiosum. Sint uerba ut sine sup̱cilio, sic nõ absq; grauitate & penso. In facinorosos aũt & eos quos pœnis afficiẽdos leges sanxerint, sic aiad uertas: ut non hoiem sed crimẽ insectari ac punire uideare. His atq; similibus amor conciliabitur & reuerentia fide les & diuturni. Maiestatis comites: quãquam poetæ ex ho nore & reuerentia natam eam uelint.

De priuatis quoq; aliquid præcipiẽdũ est, si enim oĩa per sequi uelim: uereor ne modũ excedat præceptio. Ad hæc nõ pauca sunt quæ ut hic probantur: sic alibi improbãda sunt. Mutantur enim multa pro locis: rebus: temporibus: quorũ quidem natura ipsa erit optima magistra, & ipsarũ tum re rum, tum temporũ atq; ingeniorũ obseruatio, ex qua ars cõ stat. Priuata igitur: cum aut extrinsecus erga eos qui pri uati sint: aut erga teipsum sint consideranda: quẽ te gerere erga alios debeas. Lex hæc erit, ut peregrinos humaniter excipias: attentus audias, liberaliter tractes: in oĩbus facilẽ te eis & benignum præbeas. Studeas etiam antequam te adeant, quoad poteris nosse quod sit suum ipsorũ ingeniũ:

quibus cum uixerint: quas artes fuerint secuti: quas etiam
sequantur opiniones: actionesue: tristes ne sint: an hilares:
suaues in sermone an duriores, quæ afferant mãdata: quid
impetrare cupiãt: publiceʼ ueniant an priuatim: mores quo
ꝙ nationum & studia sunt diligenter noscenda. His enim
cognitis facile intelliges quid agere teipsum oporteat. Ad-
hibitos in cœnam laute accipies: inter discumbendum allo-
quere familiariter: multum delectari te illorum sermõe ostẽ
des: multa etiam ab ipsis de moribus nationum, de situ loco
rum, de iis quæ inter peregrinandum memoratu digna ui-
derint audierint ue, doceri studeas. Inuitãdi sunt etiam ex
iis qui aderint de rebus tũ iocosis, tum grauibus, ut aliqd
dicant: quod tum admirationem tum uoluptatẽ pariat. Cũ
uero in eũ sermonem tecum uenerint, ut impetrare aliquid
abs te contendant, tum oportet ut liberalitatẽ munificenti
amq; præteferas: & ubi aut dignitas tua: aut ea quæ ab il-
lis petentur exigent, religionem, iustitiam, continentiam,
mansuetudinem. Cum autem dimittendi sunt, blandis uer-
bis, & comi sermone alloquere: nec cõtentus iis quibus eos
donaueris, multa quoq; & ipse pollicebere, & per alios of-
feres.

E subiectis autem quorum tibi aut ingenium, aut fides,
aut multa rerum experientia cognita fuerit, præficies ma-
gistratibus, prosequere salariis alium belli rebus, alium pa
cis designabis: bonis consilio & iustitiæ cultoribus, urbiũ
aut prouinciarum curã demandabis, probatæ fidei, & inge
nii minime uarii præficies arcibus, administrandis pecu-
niis, thesaurisq; conseruandis, quos frugi, diligentes, indu
strios abstinẽtes scieris. In hos seuerũ: in illos facilẽ ꝓ cau-
sis: ĩgeniis, tpibus, locisq;, te exhibebis: sciẽs sũmũ ius sum-
mã interdũ iniuriã eẽ: nõ raro ẽt magis ex æquo et bono ꝙ
iure agendũ: quædã ẽt magis ignoscẽda eẽ ꝙ puniẽda: nõ

nulla ēt prætereũda tãq̃ ignores, aut in aliđ tp̄s differẽda.

Optime etiam haberet, si unũquemq; e subiectis domini cognoscerent. Nam ut bonis locus & gratia apud illos eēt: sic malis improbisq; paratum supplicium, quod quoniã tũ naturæ humanæ imbecillitas non patitur: tum fortuna inconstantia prohibet: cũ præter opinionem plura contingãt: præstandum est ut si non omnes, plurimos tamẽ cognoscas. sciasq; quod nullus mercator capiendis soluendisq; nũmis ignorat, quanti quisq; sit expendendus. Sũma etiam cura attendes, ut quos iuri dicendo præfecturus es, auaricia cæterisq; malis libidinibus animum liberum atq; inuictũ gerant. Vim a quoq; ita prohibeas, ut nullius rei acriorem te q̃ legum ac libertatis defensorem ostendas, nihilq; nisi qđ iustum & honestum sit ab ullo exigas.

Cum familiaribus quoq; negligendum non est: qualis ipē futurus sis. Nã ut est apud Iuuenalẽ. Lingua mali pars pessima serui est. Infamia eñi ut Nicolaus Maria Buzutus eques neapolitanus dicere solet, domesticum malũ est, quæ in domus penetralibus nata: ubi paulum modo adoleuerit furtim se domo surripiens orbem peruagetur. Quamobrẽ danda est opera, ut familiares quiq; aulici hodie uocantur, optime de te sibi persuadeant: quod his moribus artibusq; facillime assequeris, si facilem, comem, benignum, liberalẽ, erga eos te præbueris: facile condonantem peccata: ac recte facta in maius etiam extollentem. Si unusquisq; partes suas pro ministerio opera, ingenioq; suo ualere apud te intellexerit. Si ex ijs quæ ipē spõte tua in ipsos conferes, sibi polliceantur te & non rogatum maiora indies in se collaturũ, & a rogato quæ petent facillime exoraturos.

Lodouici Pontani grauissimi uiri, & sua ætate iurisconsultorũ principis nobilis sententia est: neminem posse in literis clarũ euadere: nisi qui plurima legerit, audierit, memoriæ

moriæ mādauerit:quā ſi ſubtilius intueri uelimus,intelli-
gemus regem etiam bonū eſſe nequaq̄ poſſe,niſi ſæpe &
multum legat:multos multa referentes audiat: lecta atq̄
audita memoriæ mandet:quod etiā Homerus comprobare
uidet̄,qui Vlixē quē ſapiētem affingere uolebat,ab ipſo ſta
tim op̄is initio his laudibus tanquā circūſcripſerit:qui mo-
res hominum multorū uidit & urbes.Quāobrē ſi amari a
familiaribus,quod unum præ oībus ſtudes,uis:ſi futuri bo
ni regis expectationē concitare,quod ſolum a dijs immorta
libus optas:id de te imprimis præſta,ut nō uni ex omnibus
addictus uiuas:: qđ maxime alienū ē a principe:ſed teipm̄
omnibus tanquā per uices partire palā faciens,unū te eſſe
ad quē referri omnia & uelis:et debeāt.Vt enim male actū
eſſet cū genere humano,ſi uni ſe deus aut paucis admodū
præberet exorandū,Eodē modo male cū principū regūq̄
familiaribus,ſi in tanta multitudine uni,aut paucis admo-
dum locus fideſq̄ ſit.Nullus enim familiaribus maior eſt
dolor,q̄ ubi cū principe ſuo ueluti p̄ interpretē agēdū ſit.
Oportet eñ q̄ amari a ſuis & minime peccare in republica
uelit,plurimis oculis:plurimiſq̄ auribus ut utat̄ .Iacobus
Caldora dux ætatis ſuæ clariſſimus dicere ſolebat,eo die
multū ſe pecūiæ cōparaſſe,quo multos audiſſet:cū multum
audire,maximos theſauros eſſe duceret.Vultus etiā bonus
& læta ut dicitur frōs incredibile eſt q̄tū adiuuēt.Clarum
nāq̄ eſt illud,dextera corpus paſci,animū uultu.

Totius autem maieſtatis fundamentū eſt,ſi tecū ita qui
dem uiuas,ut minime a te ipſe diſſentias,in omnibuſq̄ tū
dictis tum factis fidē ut teneas:atq̄ cōſtātiā:quodq̄ in alijs
repræhendendum iudices,ſeuerus in te iudex prius corre-
xeris:animumq̄ prauis cupidinibus minime obnoxiū geſ-
ſeris.Si quemadmodum poteſtate & imperio:ſic iuſticia,
pietate,cōſtantia,moderatione,præcedere alios cōtenderis.

Si ut fraudulenti & perfidi nomen abominabere, ita nec semper, nec omnibus tantam fidem adhibebis: aut in dicendo aut in consulendo aut in aliis quæ plurima in uita mortaliũ dubia & incerta cõtingunt: ut nõ existimes posse aliquãdo eos decipi, errare, labi: cũ ueritas plurima habeat diuerticula: & ut Narcissus theologus acutissimus uir dicere solet in latebris habitet. Patiẽtia quoque æstus, algoris, inediæ, nõ modo commẽdatur in principibus, sed tanq̃ necessaria desideratur. Cibo etiã & potu ut cæteris corporis uoluptatibus maxime temperandũ. Quid enim magis contra maiestatem, q̃ qui aliis imperet, eum uino intemperãtiæq; seruire? quod monstro simile est. Si enim ut est apud Nasonem. Non bene conueniũt, nec in una sede morantur Maiestas & amor, quanto minus ebrietas & temulentia, quæ sordidis etiam hominibus maximo uitio datur. Somnus quoq; immoderatus & non concessæ uiris delitiæ: omnino fugiendæ. Eneruat enim somnus, delitiæ effœminãt. Principem nãq; in umbra & plumis ut aiũt assidue agentem, multa uitia necesse est circunsistere: cũ uoluptatum titillantium nutrix sit culcitra: cui morbo multum adiiciunt secreta cubiculorum cõclauia. Quamobrem recte ab Horatio dictũ est. Ociũ & reges prius & beatas ꝑdidit urbes.

Non parum etiam in gestu positũ est. Sit igitur incessus non mollis, non concitatus, nõ dissolutus: medium inter hæc tenendũ. absit ab omni corporis motu rusticitas: & petulẽtia, manuũ complosio, et brachiorum cõcitata motio, omnino inepta. Quid uultus illa contortio q̃ uitiosa? quid risus perfusio & cachinni pene singultãtes quam turpes? quid capitis cum ceruice quassatio q̃ uulgaris? & penẽ dixerim equis hinnientibus quam hominibus magis conueniens. In oculis quoq; nõ paruã natura posuit motuum ani

mi declarationem. Quamobrem ab eorum motionibus omnis erit abiiciendi leuitas atque impudentia: & cum nulla corporis pars uacare debeat cõtinẽtia oculos maxime oportet principem habere continentes: nihil fœdum, uarium, crudele, inuidum, uanum, in illorum appareat motu: atque obtutu, nihil in superciliis, nihil in fronte.

Vestitus quoque & totius corporis ornatus aptus, & decens multum conferet, & ad retinendã, & ad augendam quam dico maiestatem: quem & si mutari oporteat, pro locis, negociis, caussis, ætatibus, temporibus (non enim idem est senum, qui & iuuenum: idem belli qui & pacis: idem aduersis, qui & secundis rebus: idem in iudiciis: qui etiam in spectaculis) danda tamen est opera, ut nos & ubique & semper ii simus, quos esse conuenerit. neu inter triumphãtes pullati: in funerũ uero pompis sericati: diuersicoloresque incedamus. Vtinam autem non eo impudentiæ peruentum esset: ut inter mercatorem & patritium nullum sit in uestitu cæteroque ornatu discrimen. Sed hæc tanta licentia repræhendi potest: coerceri non potest: quanquam mutari uestes sic quotidie uideamus, ut quas quarto ante mense in deliciis habebamus nunc repudiemus: & tanquam ueteramẽta abiiciamus. quodque tolerari uix potest nullum fere uestimẽti genus probatur, quod e galliis non fuerit adductum, in quibus leuia plæraque in precio sunt: tametsi nostri persæpe homines modum illis & quasi formulã quandã præscribant. Vt non omnis color: nec omne pannorũ: aut sericorum genus. Sic nõ omnis uestitus & ornatus principẽ decet: cum uestimenta quædam gregariorum tantum sint aut remigum: eodemque modo colorum: alii sint puerorum, alii senum: seruorum alii, alii ingenuorum.

Inter has igitur tãtas uarietates: ac diuersitates eligere

oportet quid maximē conueniat. Quod si quando in dubiū cadet, tunc illa ratio tenenda erit: ut ea minus probes, quæ ad dignitatē hoīs pricipisq; maiestatē minus facere iudicabis Calceū.n.rostratū, & reiectu; ab occipitio an̄ oculos capillū, qs dubitet nō mō principi, sed ne pudēti qdē adolescētulo non conuenire? quāquā remittere aliquid de maiestate aliquādo permissum sit: quod licet interdum permittatur, memores tamen esse oportet illius quod a Nasone dictū præcepti loco habendū est. Fine coli modico forma uirilis amat. Quo enim pertineat muliebris & in adolescente, & in sene cultus, nimiaq; in comendo diligētia, omnes intelligūt. Sit igitur cultus qui dignitatem augeat, non formam uenustet: licet forma ipsa de cultu plurimum capiat adiumenti: ac nonnunq̄ etiam quæ insunt a natura uitia, cultus accessione aut minuantur, aut contegantur. Sed quis probet contortos in ānulum capillos, & ad humeros usq; deiectos? quis non horreat barbam ad pectus promissam, & prominentes in collo aut brachijs setas? q̄q̄ hæc quarundam nationum propria sunt. E cultu enim uenustatē quærere mulierum est: horrorem autē barbarorum: nobis uero & uirilis & italica disciplina tenēda est, non q̄ ab alijs gētibus, si qua digna apud eas uidebuntur, accipienda nō sint, quæ quidem quotidie accipimus, sed ut sciamus nullam esse nationem quæ tanto studio, q̄to italici homines grauitati inseruiāt. Qualis autem ornatus maxime deceat, aut in excolendo quæ sit meta, difficile dictu est: cum nihil sit hodie in his perpetuum: nec quod præceptis aut regulis comprǽhēdi satis queat: nisi forte illud perpetuum sit, ut medium teneamus: quod ego & si in priuatis quibusq; uiris probem, tamen quoniam in principe augustius quiddam esse & debet & exigimus, uereor ne medium ipsum parum sit.

Hanc conseruandæ, augendæq; maiestatis partem. Dux

Alfonse: quam adhuc persequor, uideo totam fuisse ab anti
quis philosophis prætermissam: nullus enim qui exquiret,
aut ipẽ sciam aliquid de hoc præcipit. Nam quæ a Cicerone
& prudẽter & distincte de decoro dicuntur multa, ea tum
priuatorum tum magistratuum qui a priuatis ad certum
tempus geruntur, personas respiciunt: non regũ. quanquã
multa illinc transferri ad hæc possunt. Quam partem si di
ligentius persequi uelim (nõ enim ignoro q̃ late tractatus
hic pateat) necesse esset auocari me ab his negocijs: quibus
deesse: nec ipẽ possum: nec a patre permittitur tuo. Quod si
illud quod scriptoribus dari solet, ocium mihi concessum
esset, nihil quod ad hanc præceptionem pertineret, præter
misissem: nec quæ nunc attigi, breuiter perstrinxissem: sed
diuisa in species ac partes suas non in una coarctassem epi
stola, sed uoluminibus pluribus explicassem. Dixissem nam
q; qualem conueniret esse in conuiuijs principem: qualem
in ludis: qualem in cerimonijs: qualem in iure dicundo. nec
tacitus præterijssem, qualem eius regiã esse oporteret, aut
quibus instructam ornamẽtis, apparatibusq;. & cum fama
maxime constet maiestas. Nam negligẽdum a principibus
non est. Quid exteræ quoq; natiões de se sentiant, hanc eti
am partem copiosius essem executus: q̃ ut dixi occupatiões
meæ non patiuntur, & epistola finem quærit: cui tamẽ hoc
etiam accedet: ut qualem esse principis orationem deceat,
breuiter explicem.

Cum igitur duo tantum sint quibus ab animãtibus cæ
teris magna cum excellentia differamus animus & oratio.
Sitq; oratio index eorum quæ animo aut cõceperimus, aut
sentiamus, omni arte studendum est: talis ut oratio sit, quæ
nihil obscenum, stultum, temerarium, inuidum, superbum,
leue, cupidum libidinosum, immite animo, cogitationibus
q; inesse indicet tuis: sed quæ præseferat in serijs rebus gra

nitatem, in iocosis leporem urbanitatemq;: in dubijs circun-spectionem: ueritatē in iudicijs & seueritatem: in aduersis ac tristibus fortitudinem: in lætis prosperisq; mansuetudinem, facilitatem, humanitatem.

Sint uerba rebus conuenientia: quibus etiā accedat uultus, & totius etiam corporis motus aptus ac decens. Cauere autem oportet ne uerba ipsa sint plebeia aut peregrina aut militaria. plebeia nanq; sordida sunt & ridicula: peregrina licet interdum nouitate ipsa placeant, tamē non sine dicentis audiuntur repræhensione. In militaribus uero inest temerarium nescio quid atq; inconditum.

Ipsa tamen oratio sit minime concitata aut trunca: lenē esse cupio & fluentē: quæq; simplicitatē quandā indicet: et qđ uelit paucis: apte tamen colligat: q̄q̄ nonnūq; res ipsa exigit ut impetū faciat oratio, & tanq; manū cōferat: ac nūc feriat: nunc minetur. Sed quoniam nō sine quibusdā iræ stimulis & concitatione animi uehementiore fieri hoc potest: quandocūq; continget ut in dicendo repræhensorē, obiurgatorem ue agere necesse sit, quo ad fieri possit obiurgatio ira uacet, quæ ubi est, maiestas nullo modo retineri potest. Vocem nobis ipsa natura nascentibus dedit: cui tamē ex arte non parum accedit adiumēti: maxime autem ꝓbatur clara et suauis, nec languens nec canora, quam tamē nunc demittere: nunc tollere, proq; affectibus animi, aut inflectere, aut mutare oportebit, ut non solum rebus uerba, sed uox quoq; utrisq; conueniat.

h Aec ad te scripsi dux Alfonse breuius q̄ tantæ rei præceptio exigit: nec me fallit q̄ latus hic campus sit: & ad differendum & ad præcipiendum. Sed non fuit propositi mei regem ut instituerem. Quamobrem leges hæc tu quidem non eo consilio a me scripta, ut aliquid doceare: sed ut hæc legens, teipsum, eaq; quæ cum summa omniū lau

de agis, recognoscas: teq; indies magis ad gloriam excites. Scias autem qui agendũ id cuiq; præcipiat, quod ille agat: eum nõ præcipientis, sed laudantis potius ꝑsonam induere. Quod ego hac epistola feci: quem si librum appellare malueris, non repugnabo auctoritati tuæ: queq; si sensero tibi nõ displicere (nam ut laudari postulem nimis impudẽter ingenio suo blandientis esset) breui sequẽtur alij, quos futuros arbitror non inutiles.

Ioannis Iouiani Pontani Libellus de Principe finit fœliciter.

Ioannis Iouiani Pontani Dialogus qui Charon inscribitur.



Vi magistratum Aeace gerunt: ijs nũq; sine negocio ocium esse debet. Aea. Prudenter atq; e re dictum a te ẽ Minos, nã & in ocio cogitare oportet de negocio: & ubi liberior aliquãto factus est curis animus: qa tũ longe maxime, quid uerũ sit cernit, exercẽdus hic est: a sene præsertim, cui non ut ineũti ætati pila & trochulus: sed rerum optimarũ cognitio atq; scientia curæ esse debeat. Mi. Scilicet non dies noctesq; aut dormienti tibi, aut potanti optatum illud a dijs obtigit, nati ut sint myrmidones: sed animum colenti & prudenter ac pari iure moderanti populos. Aea. Sunt hæc Minos ut dicis, quæ dijs immortalibus tribuere solebam, quorum erat muneris, ut boni prudentesq; haberemur. Eorum ergo beniuolentiam non thure & extis magis quã recte agendo, prudenter consulendo, iuste imperando, conciliare studebam mihi. Minos. Deorũ profecto, deorum est ut dicis ista benignitas: quos non

hedorum sanguis, aut frugum primitiæ placatos faciunt. Sed innocentia: ueritas: castitas: fides: cõtinentia: quæ sunt illorũ munera, qubus qui utantur: ijs consilia ipsi sua aperiunt, seq; inspiciendos præbent, quin quod deorũ est proprium, non abstinẽtes modo, & moderatos quos nouerint, in cœlum ad se, ut scimus euocant, uerũ incontinentius qui uixerũt dum pœniteat, dum in uiã redeãt, in eos quoq; clementes sunt atq; benefici. Etenim deus ille optimus maximus non tã peccata ulciscitur quã miserat & parcit. Amat hominũ genus: & dum aut pestem illis: aut tempestates immissurus est in iram eorum sceleribus prouocatus, nunc mõstris præmonet: nunc per ostenta declarat, & cum maxime iratus est per crinitas stellas, ut procurationem adhibeant qua placatus ipse sententiam mutet. Et certe maximas fore in terris discordias, & calamitates auguror. Meministi eñi ut excussa est nuper terra, ut mouit ab imis usq; sedibus, et q̃; sæpe. Pessima quædam uidentur portẽdi mortalibus: & animus scire auet. Quamobrem si uidetur (ferias enim agimus & collega Rhadamãthus hodierno satis est muneri) contendamus ad ripam et sub amœna cupressorum umbra considamus tantisper, dum e terris aliquis ad nos eat, ad quod uel inuitare leuis aquarum decursus potest, uel quod nostra scire interest, quid agant homines, ut ad illorũ actiones iudicia comparemus. Aea. Recte Minos & commode, nã & mens ipsa præsagit triste nescio quid, ac periculosum imminere mortalibus: & ipse meministi, nuper dum in sacerdotes illos sententiam diceres: queri eos & ægre ferre laborare Italiã seditionibus, magnosq; in ea legi exercitus. Quamobrẽ in pratũ hoc descendamus si placet. Mi. Descendamus, et si tibi uidet̃ Charõtẽ ad nos uocemus. Nã et ipse ociosus ẽ. Aea. Et ociũ agit: et orõ eius erudita et grauis ẽ.

Charon Minos Aeacus.

Quidem uel ex hoc conditionē hominū infœlicem
e indico, quod sperato omnes uictitant: quid enim eorum est spe inanius? Mi. Quæ nā sunt ista Charō? Cha. Cuia ea est oratio? quos ego ꝓcul uideo? O æquissimi animarū iudices saluete multū, & per stygem unde uobis tantum est ocij a foro ac iudicijs? Mi. Eadē nostri huius ocij causa est, quæ & tui. Scis enim ꝙ hoc triduū nihil ad nos animarum traieceris. Cha. Istud ipsum mecum admirabar atq; adeo īdignabar, ita spe deceptum me mea, ut in Plutonis ærarium, ne collybum quidem, triduo hoc toto contulerim. Itaq; quæ uita esse potest mortalibus, inter tot, ac tam uarias necessitudines? quos spes tam assidue frustretur, ac ludat: eorumq; uel maximum hunc errorē esse duco, ꝙ inter deas spem numerant, quæ humanæ fortunæ ancilla est: uaria: inconstans: fallax: pellacissimaq; & bonorum & malorum omnium: quod modo tyrānus declarauit, qui dum regnum animo concipit, spe sua lusus, uix tandem ad ripam huc peruenit, nudus, plorabundus, claudus, senili gressu: fallentibus uestigijs ex tot tantisq; male partis diuitijs uix annulum secum ferens. Aca. Doctiorem te factum portitor gaudemus: & per herebum egregie philosopharis. Charō. Quid ni philosopher? qui tot annos doctissimos homines qui trans ripam inhumati errant, differentes audiam? eorū ego disputationibus mirifice delector: & ubi uacat etiā auditor fio: magnāq; ex eorū dictis uoluptatē, uberēq; fructū capio: quosdā tñ ut ridiculos ægre fero: & stomachor: sunt enī partim nimis captiosi & fallaces, partī inanes et lubrici: qualis Parisius sophistes: qui nuꝑ cōgressus est mecū: et per Plutonē ꝙ audacissime. Morieris Charō uociferabatur Ego me q de mortaliū nō essem nūero, moriturū negabā. at ille morieris inclamabat. Quinā hoc fiet inquam? Tū ille distortis suꝑcilijs. Charo inquit es. Omnis autē Charo morti

est obnoxia. morieris igitur. Et cum diutius uixeris, breui morieris. Tum ego, ut qui eius amentiam non ferrem uix continui quin eum in fluuium deturbarim. Quid alter, q̃ pene risu me confecit? Remus inquit Romuli frater fuit: plures istic remos habes, plures ergo fratres tecum sunt Romuli. Hoc audito Aeace ita sum risu cõmotus ut dirumpi timuerim. Sed & tertius cum me soluentem uideret, audi inquit Charon, & disce. Recte inq̃ hospes admones, nunq̃ enim satis quisquam didicit. Disce inquit ille. Nouũ est hoc. Palus inquam est quam nauigas. Palus autẽ lignũ est. Lignum ergo non aquam nauigas. Vix hic finierat, cũ quartus quoq; ægre ferens priorem illum argumentatum, & me inquit audi. Tribus portitor manibus uteris: etenim palma manus cum sit, et tribus ipse palmis remiges, tribus profecto manibus uteris. Atq; ferenda hæc fortasse uideantur in pueris, dum ingenium acuunt. Senes uero tam insigniter delirantes, & eos præsertim qui de natura ac deo disserunt, quis ferat? Nuper superstitiosulus quidam, cum ex eo quærerem, nunquid e terris noui inquit afferret, plures qui diem obierant reuixisse, quocirca scire e uobis uehementer cupio qui animarum omnium tenetis numerum, an earũ aliquæ aut ipsæ aufugerint, aut furto subreptæ uobis fuerint: ego certe scio neminẽ unã retro a me reuectã. Aea. Et priora illa Charõ oĩno contẽnenda nõ sunt: pertinẽt eñ ad quærendã ueritatẽ. Et posteriora hæc nequaq̃ improbãda, q̃ppe cũ religionẽ augeãt. quædã etiã suapte natura nobis sunt incognita. Cha. Sint ista ut dicis, quando nihil ad nos attinent, quãobrẽ missa nunc faciamus. Sed quod nunc mihi in mẽtẽ uenit, & admirari nunq̃ ipse satis possum, si per leges uestras licet nosse id ex te uelim, cur postq̃ de tyranni capite sentẽtiã tulistis, nõ inter sontes cũ & scelerosos, uerũ trãs ripã illã, ubi solus agit, relegastis? Aea. Hone

ſtū ſane eſt ſcire qđ poſtulas, æquius tamē erit id te ex Mi-
noe quærere cuius illđ fuit iudiciū. Cha. Nimirum ut alia
Minois oīa, ſic & hoc ē cognitu digniſſimū. quāobrē opti-
me Minos ut cuius iudiciū admiramur, eius quoq; tenea-
mus cōſiliū, ne grauere palā illud nobis facere. Mi. Et faci-
le eſt docere, qđ poſtulas, et ego libēter hoc fecero, pertinet
eñ ad ſapientiā, cuius te ſtudioſum eſſe factū magnopere
lætor ac laudo: quamobrē ut cōſiliū illud de relegando tyrā
no iuxta mecū teneas, ſic habeto: præterq̄ ꝙ uarius, perfi-
dus, īmanis & ſupra q̄ dici poſſit rapax fuerit, ſeditioſiſſi-
mus omniū mortaliū, & fuit, & ipſe confeſſus ē nullius ad
hibitis tormentis. Itaq; dies nocteſq; nihil unquā aut cogi-
tauit aliud aut egit, q̄ quomodo lites ſerere: tumultus ex-
citare, bella mouere, aut augere mota poſſet, pacis ac quie-
tis inimicus. Eū ego cui aliena documēto eſſent pericula,
ne inter manes ſeditionē aliquādo faceret, e Republica eſſe
duxi eiectū urbe noſtra, omniq; qđ lethe cingit ſolo, trās ri
pā illā īter errātes umbras extermīare, qui et legē ſtatuere
placuit, ne cui adire illū, neue īſpectare liceret a cēteſimo la
pide. Cha. Et iuſte & prudēter factū Minos. ſed quid ꝙ ſep
timo quoq; die in rubetā uerſus, ubi diē totū cōcrepuit: ue-
ſperi ab hydro depaſtus interit: maneq; ī umbrā reuiuiſcit?
Mi. Quod fecit patitur, uorare alios ſuetus, ipſe nūc deuo-
rat. Cha. Quā iure, quā merito. Atq; utinā mortalibus no-
ta ſupplicia hæc cēnt: moderatiores illos ſperarem fore, mi-
nuſq; ambitioſos: nec tā alieni appetētes. Mi. An obſecro Py
thagoræ oblitus es? & meminiſſe certe debes: uenit eñ ad
nos torrida facie, uſtilato capillo, adeſis naribus: nā dū in-
ter mortales hæc prædicat, dū ſuppliciorum eos horū ammo
net, igne ab nefarijs adoleſcētibus ædibus iniecto occiditur
Cha. O bone Plutō, quænā hæc ē tāta ingratitudo, atq; īma
nitas? hoccine docēdi atq; īſtituēdi p̄miū? Mi. Ingratiſſimū

est genus hominum atq; incontinentissimum. Omitto poe-tas, qui primi de inferis uera prodiderunt, quos nunc omnes contemnunt. Socratem ueneno petierunt: uirum sane optimum, ac sapientissimum, & profecto quæ in christum egerint, nosti. Nam & lateris & pedum eius uulnera attrectauimus, uix credentes tantum homines facinus admittere ausos. Cha. Et quidem ille ueritatem docebat. Mi. O Charon Charon, ignorare uideris ueritatem semper odio fuisse mortalibus. eam ex hominum cœtu eiectam, atq; in exilio agentem, dum restituere christus nititur, quæ passus est, nosti. Cha. Vnde hæc hominibus improbitas Minos? Nam & homo ipse fuisti, & diu Cretensibus imperasti, res eorum moderatus? Mi. Quã mox istud. nunc illud inspice & cõsidera, quod unũ tibi cum primis eorũ declarare possit ĩprobitatem. Cha. Expecto quod nã hoc sit. Mi. Audi & detestare. Nam & ipsis nunc mortalibus detestabilissimum uideri satis scio, quod christus ab his hominibus quos docuisset: quibus cum tot annos innocentissime conflictatus esset: crudelissime occisus sit, a nobis uero & turbis his quibus esset incognitus, ubi primum uisus, statim cultusq; & adoratus fuerit. Cha. Quod quidem facinus imprimis abominor, & causam nunq; admirari satis possum. Mi. Admirari desinas si mẽtem ad philosophiam reuocaueris: etenim oportet memorem esse philosophantem: & profecto dies ille memorabilis apud manes fuit, quo uocatus est in iudicium stragirites ille qui se Peripateticum agnominabat, quod de præceptore suo partim perperam sensisset: partim ingratus in eũ fuisset. Hunc itaq; die dicta, cum rerum a se commentarum rationem redderet: quasi ab initio dictionis differere ita memini. Duplicem esse hominis naturã, alteram rationalem, alteram carentem ratione. atq; hoc ipsum quod ratione careret duplex esse dicebat. alterum prorsus semotum a ratione;

alterum uero solere a d rationem sese adiungere, eiq; obtem
perare. Cupiditates igitur appetitionesq; uehemẽtes atq;
incompositas nullis adhibitis frenis solere partem illã quæ
rationis esset audiens, ita deiicere de statu suo, ut nullũ ea
ad medium illud retinendũ adiumentũ afferre posset: hinc
ortum ducere uitia: seditionesq; cieri & bella, cæteraq; ori-
ri mortalium mala. hinc ueritatẽ molestã illis esse ob eamq;
causam nec audire, nec pati eos uelle, q iusta honestaq; præ
cipiant. hoc itaq; plane in ignem pythagoram coniecit. hoc
Socratem ueneno extinxit hoc ipsum item christum cruci
affixit. Cæca igitur mortalitas suisq; uicta libidinibus: atq;
in furorem acta, quẽ occidit, nosse nec potuit nec uoluit, nec
siqui bene illum norant: tutari potuere, quippe qui admodũ
essent pauci. Rara est enim oĩs bonitas. At manes quod cor
poribus nõ impedirentur, cognouerunt illũ: et qui corporis
contagione mundi atq; expurgati omnino erant: secuti etiã
sunt. Cha. Et quanta cum frequentia & plausu. a corpore
igitur oĩs illa malorum origo, & causa: ꝗ ab animo? Mi.
Origo quidẽ tota est a corpore: uerũ & animus accusandus
est, qui uinci se, cũimperare debeat: sinit. Fœlicem te igitur
Charõ qui corporis uinculis solutus ac liber semper fuisti,
nec te aut titillantes illæ uoluptates corporum dominæ com-
mouerũt unquam aut cupiditates egerunt præcipitem, quæ
in hominibus infinitæ quidem sunt atq; insatiabiles. Sed
nos fortasse longiores sumus: muneriq; isti tuo quod uaca-
tionẽ uix ullam patitur, impedimentum dicendo attulimus
Cha. An quod esse põt molestũ tempus: quod philosophiæ
impẽditur? Atq; utinam succisiua hæc tẽpora sæpius daren-
tur. Sed tamen quãtum munus hoc meũ cui deesse ne mini
mũ, ut scitis, possum patitur: id omne ad philosophiã confe
ro, ea laborũ meorũ solatrix est, & comes: ea solũ esse me nõ
sinit, atq; a multitudine quæ me assidue circũsistit, longius

etiam segregat. Aea. Aciem intende Minos, nam cũ Charonte sermon ẽ istũ dũ habes, sub occidentẽ ipsum: quasi nubẽ quãdã eãq; perq; tenuẽ uidere uisus sum: quæ ni me oculus fallit cogi paulatim ĩcipit. Cha. Quanã e cœli regione? Aea. Ab occidẽte: paulum ab leua tñ. Cha. An tenuissimus quidã fulgor eã præcedit? Aea. p̃cedit. Mi. bene habet. Mercurij agnosco talaria: quãobrẽ portitor illuc in ulteriorẽ ripã Cymbã adige. Nos hic potius Mercurium maneamus,

Minos. Aeacus.

N Aeace consideremus quanta sit uis institutiõis? quem nunc philosophum uidemus is principio remex erat. quid ociosus ageret? quid si a primis annis audisset philosophos? Aea. Nec aio uolenti quicq; potest esse difficile nec ætas ad discendum tarda est ulla. Nam q̃q; adolescentiæ flores magnã præseferũt spẽm, omnis tñ fructus est ingrauescẽtis ætatis. Mi. Verissimum hoc quidẽ Sed tñ nescio quõ, quod nobis pueris contingebat, uehemẽtior quidam instinctus adolescentes impellit ad uirtute; & laudẽ. In senibus tarda ac remissa sunt omnia. Aea. Maior est in illis impetus, ratio imperfectior. In his autem quia ratio perfecta, uita etiã perfectior est. Adolescentulorũ quoq; studium omne: cum sit propter laudem. Senũ gratuita uirtus est. Mi. Ita natura comparatum est, quæ ab initio curã hominis ac rationẽ habens, uti e floribus fruges, sic ex adolescentulorum temeritate, atq; inscitia, senum uoluit prouenire sapientiam. Meministi quod pueris nobis studium esset, dum nisi inuiti in ludum atq; ad grammaticum non ibamus: animus omnis erat in nucibus. Delitiæ nostræ catellus, Coturnix, Monedula. Ex his tamen initijs uide quos uterq; progressus fecerimus. Nam & tunc ferocissimis gentibus beneuiuẽdi leges tulimus, et nũc deũ uolũtate animis præsumus iudicãdis. Itaq; cũ ætate simul crescit

sapientia, cuius puer studiosus esse non potest, in quo maturum nihil sit. Et cũ ætas omnis ad sapientiã ꝓperet, lõgissime ab ea distat pueritia, quæ tenerrima cum sit, paulatim ẽ assuefacienda. Aea. Prudentissima in hoc quoq; artifex natura fuit, & fabricã suam admirabili artificio cõposuit, nimis tamen arctos illi terminos statuisse uisa est, satisq; breuem uitã dedisse homini, quẽ ad tam multa, ac magna genuisset. Ipsi scimus quosdam, dum rerũ nobis suarũ rationẽ reddunt: quantopere admirati fuerimus: quibus ad ꝑfectã sapientiam præter tempus nihil aliud uisum sit defuisse.

Mi. Vide quæ loquaris Aeace, & altius rem intuere. Quæcunq; natura fabricata est intra certos terminos compescuit. Haberent cupressus hæc quo cacumen extenderent, sed et his suus est crescendi modus. Habent terræ: habent maria fines suos: hominum quoq; uti corporibus, ita & cognitioni quidam fixus est limes, quin etiam naturæ ipsius finita uis est. Atq; ut octogentorum annorum hominis uita esset, nihilo tamen plus ꝙ nunc saperet, cum octogesimum agit annum: quod non dierũ spatia, sed humani qualitas corporis efficit. Etenim octingenario illi in tanto longiore adolescentia, non maior contigisset rerum cognitio ꝙ octogenario huic in lõge breuiore. Nam & stirpes & animalia quæ diutius uiuunt: tardius fructus ac fœtus proferunt. Citius quibus breuior data est uiuendi meta: quodq; ipsi sæpe uidimus, qui pueri nimis cito sapiunt, aut non multo post diem obeunt, aut ubi uiri euasere multum de illo amittunt acumine, & studio. Sed cum sit genus hominum superbissimũ, sua parũ sorte contenti, uitæ breuitatem accusant, nec intelligunt qui plures ætates uixisse memorant̃, eos nec Solonẽ, nec Catonẽ supasse uirtute ac sapiẽtia: quos ipsi causas suas dicentes cũ audissemus, ægre tulimus, tale illud col-

legarum par nobis a Plutone non dari. Quod autẽ defuisse illis tempus putes, cognoscendo uero, qui etiam cœlũ dimẽsi sunt stadiis, quiq; parilis ne an impar esset stellarũ numerus, scire tam laborauerunt? His & ocium & uita superabundasse mihi uisa est. Nam quid de iis dicendũ ducas, qui succis rerumq; plurimarũ temperamentis adhibitis, & in unum coaceruatis, multoq; igne conflatis, faciẽdo auro, dies noctesq; ac uitam totam conterunt? quod quidẽ abuti est et natura & tempore. Quid qui cõmenti sunt deos inter se bellum gerere: quorum cum uulnera: tum casus alios describunt? Nonne qui nugis iis occupati fuere iure uidentur de leuitate sua: q̃ de uitæ breuitate debuisse queri? Aea. Rerũ simul naturam & hominũ expressisti uanitatem: ut uere ut aperte. Et ꝑfecto ita res habet, ut qui nimio plus sapere studeant: ii demum præter cæteros desipere inueniantur. Sed cohibenda est oratio, considerandumq; quid est ꝙ Mercurius e tãta multitudine uix sese queat eximere. Mi. Recte mones: & quidem ille frequenti circũsæptus est turba. An q̃ ex omni sint hominum colluuione, secernere umbras nitit̃, et earum frontes inurere? quo & genus illarũ, & artes, et disciplinæ facilius cognosci a nobis ualeant.

Mercurius. Pyrichalcus.

Ecede istinc tu cũ ueniali hac plebecula. Pyrichalce inure hos nota illa iudaica. Py. Genus agnosco: artem scire cupio. Mer. Feneratores hi oẽs. At uos sinistram in ripam concedite. Sequimini hunc. Lænones properate: nosti qui sint, & notis quibus inurendi. Pyr. Artem noui, sed ut uideo, gens non una est. Flandrius hic est: germanus ille: manus ista partim Illyrica est: ptim Italica. Hui quantus Hispanorum numerus: quantus Græcorum: et ꝑfecto e cuiusq; nationis populis plurimos cũ hic lænones uideam, rarissimas necesse est in terris pudicas inueniri mu-

lieres

lieres. Heus ministri candentē illam laminam deproperate Mer. Et hos statim ustilato. Pyratæ sunt Sardi, Siculi, Celtiberi. Py. Videlicet his omnibus urēdæ frontes, naresq; mutilandæ? Mer. Ferrum expedi. dextrorsum huc uos. Hi Galli sūt: fartores: caupones: coci: tibycines: aleones: ebriosi omnes ac stolidi. Py. Si recte memini guttur his compūgendū, clauus cerebro figendus est. Mer. Atq; nullū est gallis cerebrum, quocirca uentres potius figito. Cæterā illam multitudinē e cuiusq; modi hoīm genere secerni iubeto faber, dū ego insignioris notæ quosdā tanto in populo seligo. Ecquis hic est audacia tā pdita? Vultum agnosco. Et qdem sceleratissimus hic fuit, Petrus Bisuldunius Celtiber. At duo illi post hunc q latitant uelati puniceo galericulo, et hi pditissimi fuere sacerdotū omniū. Alter Ludouicus Aquileiēsis patriarcha, Samorēsis cardialis alter. Pyrichalce, æreū his galerū capiti imprimito. Idq; imprimis uideto ut sic candens. Bisuldunio illi auriculas detōdeto. Hæc agito. Charon enī ut uideo hic me in portu manet manibusq; & capite iā pridem innuit. Accedam ad eum ut cur accersar ex eo cognitū habeam.

Charon. Mercurius.

Saluum te ac sospitē uenisse Mercuri gaudeo. Mer. Vbi nam est Charō philosophia, quā pfiteris? deū sospitē uenisse gaudes: ac si nocere quippiam possit deo. Cha. Et deus male habitus ab hominibus fuit, dum inter eos ageret, & cœlum uereor ut securum sit, tot tam inter se dissentientibus dijs: quorum alius sacrum immittere ignem dicitur. promittere sanitatē alius. Hic bellis gaudet: pacem ille procurat: est qui cæcitatem inferat. Est qui lumē restituat. Multi feriunt: nōnulli medentur. Quid hoc diuersius? Iure igitur periculosam mihi deorum uitam arbitror: in tanta uarietate ac discrepantia: præsertim cū e supremis cœli regionibus deiectus: & quidem nō unus: sed magnus

etiam deorũ numerus aliquando fuisse indicatur. Quãobrẽ non est quare salutationem hanc meã accuses: nã cũ alia te pericula euasisse gaudeo. Tum uel cum primis magnã mihi uoluptatem affert, ꝙ mulierum euaseris ueneficia q̃ & manes assidue uexant. Nihil horũ timendũ nũc dijs est: postq̃ desierunt puellas rapere. Cha. Cõsenuerũt ne cœlestes: an spadones lex aliqua fieri eos iussit? Mer. Fuerunt illa prioribus seculis. dũ Lacedæmonij nudas uirgines luctari ad Eurotam una cũ adolescentulis uolebant: eorum ludorum cœlites & ipsi spectatores cũ adessent: ac nõnũq̃ ad cœnas uocati, merito exarsere in libidinem. Nunc uero mulieres, ꝙ aut clausæ tenentur, aut multis circunseptæ tunicis incedunt deos non cõmouẽt. Lex quoq; lata est: cui & dij omñes subscripsere, qua cautum est, nequam mortalem, cuiq̃ liceat immortali cognoscere. Cha. Quænam causa ferendæ legis? Mer. Forte Iupiter in Tarentinam uirginem cõmotus cum esset, uersus ipe in adolescentulum: dũ illius os nimis efflictim suauiatur (quod erat q̃ fucatissimum) labem inde contrahit, dentisq; haud multo post de contractu illo amisit. Tum dij ægreferentes regem suum esse edentulũ promulgãdæ legis auctores fuere. Cha. An quæso Iupiter nũc est sine dentibus? Mer. Minime. Nã cum renasci nequirẽt deo tam annoso, elephantinos sibi faciundos curauit. Mulcta uero hæc statuta est mulieribus, ut uenire ãplius in deorum complexus nõ liceat: permissum tñ est sacerdotibus ꝙ eorũ sint ministri, ut in eum succedãt locum. Cha. Hoc est credo quare delectat diu uiuere, ꝙ noua quotidie discãtur. Verũ ne cõgressus hi nostri utriusq; simul munus impediant, etẽm inter nauigãdũ multa satis cõmode trãsigemus. Scias & quid est, ꝙ ego te uelim, & q̃d tibi facto sit opus. Ambo te iudices. Minos dico, & Aeacus, illic in ripa expectãt, mirifice cupiẽtes tecũ colloqui: q̃ñ triduũ iã e terris ad

uenit nemo: multa em̃ uerent. Itaq; æquũ censeo ut illorum præuertens imperijs ꝙ primũ nauiculã ascẽdas. Q d' facies rẽ tũ illis gratissimã, tum te ip̃o dignã feceris, & cõpungẽ dis his tp̃s Pyrichalco dederis, qd' te primũ curare oportet. quis.n.tãtos greges nouerit, ni notis quisq; suis signati ue nerint? Mer. Recte suades. mos eis gerẽdus est. Tu si tibi ui det uelũ explica, nã a tergo lænis exortus est flatus. Char. Perꝗ libenter. Hac.n.rõne citius ꝓuehemur in portũ: & remigãdi mihi diminuetur labor. Mer. Q uã pleno uelo feri mur? Cha. auras sol citauit, æstiuis diebus suscitari hac ea dẽ hora quæ solẽt. Mer. Q uinã uẽti diebus his uobis flaue re? Nã in terris magnã uitibus, maiorẽ oleis, citrisq; bore as uastitatẽ intulit. Cha. Nobis Acherõtius, ac solito clæmẽ tior. Mer. Charõ Charõ. qd, ꝙ uideo. crudo pisce hoĩem ue sci? Cha. Ne mirare. Cynicus hic diogenes est. Mer. Q uid quæso. Viuit ne in flumine? Cha. Viuit. Nã ripæ ut uides al tissimæ cũ sint, nec ip̃e qcq̃; oĩno habeat, quo haurire aquã possit: maluit hic ubi & pisces hẽat & aquã paratissimã ꝙ in alijs herebi locis uitã agere. Mer. Valẽtissimo utit̃ stoma cho. qs quæso fluuidus ille? quẽ subinde uidemus, ꝑinde ac si mergus esset, nunc mergere, nũc emergere, qd' alias uidi nunꝗ. Cha. Nihil minus ignoras. Thebanus Crates ẽ. Au rũ quæritat, qd' olim ꝓiecerat. Mer. Recte teneo. Eũdẽ me mini cũ Athenis aliq̃n Panathenæorũ die essem, irrisum eũ uehementer a peripatheticis: primũ ꝙ is rerũ fines ignora ret, nec quarũ rerũ usus esset bonus, eadẽ quoq; posse fieri bonas intelligeret. Etem̃ pecunias usus cõparari gratia, quæ ut nec bonæ ꝑ se sint nec male, prudẽtẽ: tñ atq; honestũ pos sessorẽ usu ip̃o bõas efficere. Deĩde ꝙ male sensisset de phĩa Q uẽ em̃ melius, honestius, sanctius, ꝙ philosophũ pecunia uti posse? Deniq; si oneri haberet diuitias, cur nõ alijs poti us ferendas atq; utendas dedisset, quas ip̃e imprudentissi

me in mare abiecisset, ubi nec hominibus nec piscibus usui esse possent. Cha. Et quidẽ iure irrisus. Sed quæso Mercuri, qn̄ in Athenarũ mẽtionẽ incidimus, dicas cur nõ Atheniẽsis populus quas Plato tulisset leges, acceperit? cuius et eloquẽtiã & doctrinã (plures eñ dies mecũ habui disserẽtẽ) magnopere sum admiratus. Mer. Magna illos mouit ratio. Nã cũ de illius legibus Kalendis græcis cũ populo esset actum: ita plebs sciuit. Quãdo Respublica quã Plato institueret apud germanos esset, accederet Plato ad barbaros: esse apud illos Vbiorũ ciuitatẽ quæ leges eas seruaret: populũ Atheniẽsem sineret his legibus uiuere, quas a maioribus sapiẽtissimis uiris latas accepisset. Senatus quoq; cõsultũ in hæc scriptũ est uerba. Quãdo græci pro recipienda Helena uiroq; restituẽda uniuersi cõiurassent, bellũ Troianis intulissent, sumptus tãtos fecissent, Græciã omni pene nobilitate exhausissent, tot clades passi essent, non licere Platonis leges accipi quæ mulieres cõmunes, uxorẽ nemini certã esse, pudicitiãq; quæ una aut certe maxima mulierũ uirtus esset nullã in ciuitate esse uellet. Hoc ego senatus cõsultũ & Athenis & in plærisq; aliis græciæ cõuentibus recitatũ memini. Discipulus quoq; eius Aristoteles multũ de illius auctoritate detraxit. Fuit.n. magistro argutior, nec tã recessit a ciuili cõsuetudine. Cha. Et magnæ et honestæ causæ fuerũt. Eius igit̃ libri a multis cõdemnãtur: discipuli uero legunt̃. Mer. Quid ni: et magno in honore habent̃, etiã apud barbaros. Cha. Eram ipse fortasse, & quidẽ erã de labore fessus: & mens aliis occupata. Sed tñ uisus est Aristoteles nimis obscurus & cautus, cũ hac eadẽ in cymba quædã ex eo quærerẽ. Quinetiã licet mecũ dum loquerẽt corporis uinculis solutus uiueret: nihil tñ certi adhuc de immortalitate animæ respõdebat. Post tot igitur sæcula scriptor tã argutus & subtilis nõ usq; adeo est ut arbitror

intellectu facilis. Mer. Vix risum teneas Charō, si tibi ipse retulero, quā facete rhetor argutulū quēdā philosophū nuper irriserit. Nā cū ille nimis intorquere Aristotelis sensa uellet. Auditores rhetor inqt scitote, nō cū philosopho mihi: uerū cū sutore cōtētionē eē: qd' eñ sutoris est proprium, dentibus alutam producere hoc noster hic in Aristotelis dilatandis dictis facit: quocirca uidēdū est tibi philosophe ne genuinos relinquas in corio. Hinc factum est Charon tritum illud iam, bene dētatum esse theologū oportere. Cha. Festiuissime rhetor is, sed obscuritas utrunq; fortasse & philosophū excusauerit & theologum. Mer. Nequaq; in obscuritate oïa, uerū ut mihi uidetur duplex rei huius est cā. altera q' qui nunc philosophantur ignorāt bonas litteras, quarū Aristoteles grauis etiā auctor fuit. Altera q' dialectica corrupta fuerit a Germanis primū & gallis, deiñ & a nostris. In eaq; maximā nūc quoq; ruinā faciūt. Cha. His nuper artibus me adortus est Sophistes Mer. Videlicet ex horū erat numero, & fortassis ex illorū ordine, q fratres dicunt. Cha. Recte: nā pnomē ei frater erat. Mer. Cautissimū itaq; oportet esse te, ac uersutissimū, quotiēs in eorū aliquē incideris. Nihil est eñ qd' argumētādo nō cōsequātur, immo qd' nō extorqueāt. & scin quō? ut uelis nolis assentiēdū sit eorū dictis, facileq; hoc pacto efficiare e Charonte asinus. Cha. Nimis ridiculus es q id arbitrere, in asinū me ne illos captiunculis suis uersuros quasi apuleiū amatorio poculo? quē ego uix agnoui cū hac iter faceret. Nā auriculas ac supcilia adhuc retinebat asini. Egregie tñ philosophabat & iucūdus ī disserēdo erat. eū ego cū in aliis multis ridebā, tū in hoc q' hordeaceū panē siligineo præferret, & eñ uestigia qdā ī eo reliqua erāt asinini gustus, et pene subrudebat. Verū ut ad sophistas redeā nō est cur illos magnopere timeā: quippe qui cognitis recte principiis, dū be-

ne partiar: dũ uere definiã: capi ab illis nullo modo possim. Sed dic Mercuri obsecro, qđ nunc genus hominũ in terris lætius ac liberius uiuit? Mer. Sacerdotes lætius, quos etiã in funeribus cantãtis audias. Liberius medici, ut qbus permissum sit hominẽ impune occidere. Cha. An non capitale apud illos est parricidiũ? Mer. Etiã medicos tñ lex nõ modo absoluit, uerũ mercedẽ quoq; eis statuit. Cha. Quã inique cõparatũ. Mer. Quinimo iure eos lex absoluit. Siquidẽ medicus nõ occidit, uerũ qui medici utũt cõsilio & opera. Quã quidẽ uel magno cõducũt precio. Cha. Igitur ciuiles hoc leges considerant? Mer. Considerãt. prudentissimi eñ mortaliũ fuere, qui primi eas tulere, maximãq; habuere rationem ciuiliũ actionũ omniũ et publicarũ et priuatarũ: qppe q nullã nec uitæ nec artis nec facultatis cuiuspiã partẽ cõtẽpsere: nulliusq; unquã patrisfamilias tã exacta fuit domesticæ rei diligentia & cura, q̃ horũ ipsorũ humanæ societatis. Verũ qui eas nunc interpretañt, prudẽtiã in malitiam uertentes iura uenditant, leges cõtaminãt, fas, nefasq; solo discernũt precio: ut nulla homini in uita maior sit pestis, quã ubi eorũ indiget patrocinio. Quocirca factũ prouerbiũ est, litis comitẽ miseriã esse. Cha. Hoc illud ẽ q nup præco dũ eos ad prætores citaret, forensis harpias icrepitabat. Sed iã Mercuri colligendorũ rudẽtũ tẽpus nos admonet. horaq; descẽsionis appetit. Itaq; quãq̃ orationis nunq̃ me satietas capere põt tuæ, quippe cum idẽ ipse sis & eloquentissimus, & humanarum diuinarumq; rerũ prudentissimus. Videndum tamen est ne nostrum hoc quærendi studiũ, ab agẽdis nos rebus auocet, neue summũ magistratum qui deꝰ aduentu tam solicitus est tuo, spe ducamus longiore. Mer. Hoc est quod mecum adeo ipse lætor, tam secundo flatu cursum nos hunc confecisse. Et uero me ipsum expedio, ac si tibi uidetur, illic ubi minime cenosum est uadum descendamus. Inde pedibus

ad prætores iter faciemus per amœnissima illa prata & secundum riuulum illũ qui tã læniter immurmurat, atq; hoc non tã mea causa (ipse eñ talaribus ubi opus est utor, & in quotidianis fere sum tũ itineribus tum deambulationibus) quã tua. Cui qñ nam toto anno contingit cymbã semel egredi, et breui saltem deambulatiũcula uti? Cha. Vt recte dicis ut rem mihi gratã facis: illam ipsam igitur maxime uirẽtẽ ripã teneamus, & per Plutonẽ q̃ fons ille limpidũ scaturit Ramũ illũ Mercuri q̃ rapti cõprehende. Mer. Cõprehẽdi. bene habet, cõtinẽs iam nostra est. Cha. Licet igiẽ descẽdas: tãtisper me in herba manens, dũ paxillo illi nauiculã illigo.

Charon Mercurius ambulantes.

e T inter graues occupatiões cessatio grata est omnis Et siqua interim uoluptas offertur, ea q̃ ẽ suauis? Equidem ego ita semper duxi, uoluptatem raram esse debere, ac tum maxime delectare cum sit q̃ honestissima. Ocium uero nunq̃ ipse probaui: nisi quod cum reficiendis corporibus, tum leuandis animis concedatur. Ne biẽnio toto maiorem hac cœpi uoluptatem ut blande riuus hic subsilit? Vide q̃ perspicuus est: q̃ etiam nitido fluit alueo? Mer. Talis clitumnus per umbras fertur, & q̃q̃ multarũ ille est aquarum diues, hic tamen q̃ gurgites nullos efficit. Sed continuo & læni currit tractu, ripas habet amœniores & magis delectat. Sed qualia tibi prata uidentur hæc Charon? Cha. quã grata florũ amœnitas? et quãta copia? ut halatiles Hæ sũt ferrugineæ? Mer. Violas eas mortales uocãt, ex his sibi coronas faciũt: multoq; miscẽt ligustro. Cha. Q đ ẽ obsecro ligustrũ? Mer. Quod in margine illo: tã cãdido flore nitet. Cha. Albicãtiũ nostri uocãt. quã me limes ille delectat?

Mer.Et quanto in precio flos is habetur apud superos.ro-
ſam uocãt.Cha.Videlicet roratilem dicis.Mer.Eam ipſam
roratilem.Verum age:illuc reſpice.An quicquam totis his
pratis illo tibi uideatur hiacyntho pulchrius?Cha. Atqui
ut ſcias Mercuri flos ille lachrymulas mane mittit.hic mœ
rentiolum olitores nominant.Mer.Et apud mortales quaſ-
dam habere notas doloris dicitur.Cha.Itineris laborem nõ
ſenſimus in tanta hac florum uarietate,cuius quo paulum
admodum neſcio quid reliquum uidetur,eo magis properã
dum cenſeo.Mer.Hoc ipſum conſiderantis eſt uiri,in ipſa
quoq; uoluptate tẽpus nõ labi fruſtra ſinere.Cha.Atqui la
bor in uoluptate non ſentitur:& actio etiam omnis in ipſo
agendi curſu eſt periucunda.Sed pratis iam præteritis um
bras ſubimus :ac ni me oculus fallit ſub procera illa,& an-
noſa cupreſſo iudices præſtolantur.Quocirca in nemore ne
oberremus,defixa in cupreſſum acie ad eos contendamus.

Minos Aeacus

q Vam iuuit utrunq; noſtrum facilis iſta deambu-
latio?& ſeſſio hæc q̃ poſtea ſuauis fuit,procul a iu
diciĩs ꝓcul a forenſi ſolicitudine?ut dies hic(qui Cretenſiũ
ac meus maxime mos fuit)albo ſit lapillo numerandus : &
tamen ceſſatio ipſa nec deſes fuit nec languida.Aea.Impri
mis me ſilentiũ beauit:& cõcẽtus ille auium tam diuerſa-
rum:qui cæteris ab rebus omnibus ſic auertit animũ ut nul
la interim de re alia aut ſoliciti fuerimus aut locuti.Quid
umbræ amœnitas?quid arbuſcularum tam ordinata diſpo-
ſitio?riuuliq; interlabentes tã læto,tã florido,ac frondenti
margine?Acceſſit Mercuriĩ aduentus qui omnẽ expectatio
nis noſtræ ſolicitudinem leuauit,ac nauigatio tam ſecunda:
& ni me fallunt aures,utriuſq; pedũ Charõtis atq; Mer-
curiĩ ſtrepitũ ſubaudire inter uirgulta uiſus ſum.& per
Plutonem eccos.Humilior eos excepit Iuniper.iã apparẽt.

Mi. Vt libenter eos uideo: ut Mercurij aduētu gaudeo: atq; adeo nihil nostræ huic uoluptati defuisse uidet̃ quin omni e parte numeros impleuerit suos. Sed q̃d ꝙ Mercurius solito incedit lentior. Aea. Ne uereare expectandi Charontis it tardior gratia. Is enim tar diusculus est, quando q̃ exercentur in naui brachijs q̃ pedibus magis ualent.

Minos Aeacus Mercurius Charon.

e Xpectatus uenis, atq; adeo desideratus, mihiq; et collegæ huic, Deus sapientissimus nuncius diligentissimus. Cha. Solidissimā nobis affers adueniens uoluptatem, facturus eam oratione tua lōge solidiorē. Mer. Quod aduentus uobis uoluptatem attulerit meus gaudeo. Idq; est mihi q̃ iucūdissimū: et si q̃d ē q̃d ego ipse uel dicēdo uel respondendo delectare possim amplius, id in uoluntate situm est uestra. dica; ubi iusseritis, aut si interrogare malueritis respondebo. Imperia enim uestra utpote æquissimorum præsidū fore q̃ æquissima satis scio. Quid enim uterq; uestrū nisi honestissimum exigere, præsertim a Mercurio potest? Enim iudices ꝙ dicere hic liceat nimis q̃ male de me est meritum humanum genus. furtis me præficiūt, ac præstigijs: qui sim uel acerrimus furum ultor, præstigiasq; usq; adeo oderim, ut quotidie insecter magis. Sed cū in plærisq; alijs, tum in hoc maxime peccant homines, ꝙ scelerum suorum deos tum authores faciunt, tum magistros. Mihi & dijs cæteris nulla maior est q̃ honesti cura. Atq; adeo tupitudinē omnem detestatam habemus, ut precibus hominum quanq̃ honestis, tamen si turpem aliquem finem respectent, aures præbeamus occlusas. Quod autem Minos deum me appellas: ac sapientissimū dicis: facis pro tua illa ueteri in me, dum inter homines ageres obseruantia: & cultu: tamen sic

habeto: deũ esse me, & e cœlestiũ numero, ubi in cœlis aut terris uagor. Hic uero apud inferos tum apparitoris: tũ lictoris fungi non dei officio. Sapientissimũ uero nec me, nec deorum quenquam dixeris, neq; enim tali dij indigent nomine: quippe qui labi, errare, decipi, ignorare nequeãt. At apud mortales qui tanta offusi sint caligine & nube, nomẽ ipsum sapientis inuentum est, ut ab ignorante & stulto is qui saperet discerneretur, quanquam uere sapiens apud illos adhuc inuentus est nemo. Lictor igitur atq; apparitor ad uos uenio, uestris imperijs pariturus. Mi. Et deũ te Mercuri, ut par est ueneramur, & sapientissimum appellamus, quando quo te honestiori exornemus nomine, nõ habemus: ac tametsi lictoris fungare muneribus, nonne ipse scis etiã inter mortales maximorum regum lictores in maximis quibusque magistratibus ius dictionemque exercere? Quãobrem & nobis ut imperes iusque fasque est. Nostra uero interest tibi ut obediamus, studeamusque doctiores a te fieri, quando & doctrinæ inuentor fuisti, & rerum occultissimarum interpres. Aeacus. Quod pace tua Minos dixerim, neque cum Mercurio contendendum est tibi, qui primus & prudentiæ & eloquentiæ præcepta tradiderit. Neque expectatio nostra longiorem fert cunctationem: æquius igitur magisque ex usu fuerit: quam primum ei causas explicare, cur hic eum iam dudum præstolemur. Mercurius. Et dei est, cui cogitationes quoq; hominum notæ sunt, id non expectare, dum explicetis: & Charon certiorem me solicitudinis fecit uestræ. Principio Italia unde ipse nunc uenio magnis quassata est terrarum motibus, permultaque oppida prostrata solo iacent. Fontes plurimi partim mutarunt iter, partim exaruere. Videas editissimos montes illic subsedisse. Hic iuga maiore quadam ui suis auulsa radicibus, longius perlata: magnosque hia-

tus factos: maiores paludes. Minos. Patidre quæso Mercuri (auditores enim sumus) inter explicandū sciscitari quædam nos, & causas ex te quærere. Mercu. Oppido q̃ libenter. Mi. Dicas igitur. Nunquid salutis remediū, ne cunctæ domus corruant, inuentum atq; adhibitum in tanta hac calamitate sit ab hominibus. Mercu. Non usq;quaq; firmum, sed tamen salubre pro tempore. Tignis procerioribus parietes uinciunt, eaq; concatenant: cum quibus quanto salubrius actū esset si affectus suos uincirent ratione. Nec cogitationes tam euagari finerent. qđ singulis uix sæculis semel accidit, in eo auertendo magnopere occupati sunt oẽs, quæ uero pic̄ula ac mala singulis pene momẽtis suæ ipsorū nefariæ cupiditates afferūt, ad ea uolẽtes lætiq; ferūt. Nocte una post aliquot ẽt sæcula, q̃ ad uiginti hoĩm millia sub tectis opp̄ssa sunt, oẽs hoc horrẽt, icusātq; ac dānāt naturā, quæ uix scio quāobrẽ āplius illos ferat. At bella, quæ unius horæ momento, & fere quotannis, multa hoĩm millia exhauriūt, Interdum regna tota populosissimasq; extinguunt nationes, qua non arte quærunt? in his sese exercent. Hic illis ludus. hæ delitiæ sunt, Sūmū habetur decus, caput hostis affixum hastæ referre. Aea. Nihil profecto uideo eos mutasse in melius. Ex quo ipsi homines esse desijmus. Mer. Vix unū. Aea. Quodnam illud? Mer. Imperitantibus uobis, uiri uxores adulteras repudiabāt. At nūc ferro enecant. Mi. Quid Mercurium ea quærendo fatigas, quæ tute probe noueris? An non cōpertum satis habemus deteriores illos quotidie atq; in dies fieri, Mer. Exequamur igitur alia. Exortus est cometes qui cū grauissima bella, tum regnorum portẽdere euersiones soleat omnium mentes atq; animos concussit, etiā futurorum metu malorum: æquissimeq; cum illis agit deoru; omniū maximus: qui nō præsentibus solū malis eos crucidt, sed futurorum metu solicitat, atq; hanc præcipue

pœnam illis statuit, qui quæ futura sint, scire nimis q̄ labo rant. Mi. Cur oro Mercuri, rerum euenta nescire hominē deus uoluit? quorū cognoscendorum tam sunt studiosi oēs? Mer. q̄ inutilem sciret futurorū scientiā mortalium generi. Mi. Quonā pacto inutile esse potest, qd' euēturū sit nosse? siquidē mala uel euitari penitus, uel ex parte saltē aliqua mi nui cognita possēt: bona uero anteq̄ euenirēt ip̄a etiā spe, atq; expectatione mirū immodū delectarent animum. Mer. Oīs quæstio quæ de cōsilijs habetur ac decretis magni dei, p̄fana est: minimeq; nobis dijs permissum est, ea in uulgū depromere. Tamen sic habetote, Quæcūq; eueniunt ea aut fortuito cōtingere, aut fato euenire, id est diuino consilio & ordine. Si fortuito, stultū est uelle homines id assequi rōne cuius rō nulla sit. Sin fato, q̄q̄ insita est homini sciētiæ cu piditas, parum tñ capacem eū natura fecit cognoscendi fu turi: cuius cognitio captū hominis excedat. Etenim eius di uinus sit animus, moles tñ corporis, cuius quasi uinculis & carcere tenetur cōpeditus, minus illū habilem atq; ido neum reddit, cui ip̄a sese diuinitas pandat. Cūq; euenta ip̄a aut bona sint aut mala, mala prius intellecta miseram affe runt solicitudinē nōnunq̄ & desperationē. Deus aūt non eo cōsilio hominē genuit, ut miserabiliorē q̄ suapte natura sit, efficere illū uelit futurorū cognitione malorū, quæ sciat euitare illū minime posse. bona uero tametsi uitā iucundio rem expectādo facerēt, tamē qui scierit ea sibi necessario euē tura, is deses, ignauusq; efficietur, quippe cum certū habe at euentura etiā dormiēti. At deus hominē ad agēdum cō parandāq; agendo uirtutē creauit, ægre patiens illum quie scere, nisi tantū quantū animorū leuationi aut reficiendis corpibus necessario detur: qui ne desidiosus efficeretur at q; ignauus, egestatem illi rerum omnium, comitē dedit: la borareq; in incerto eum uoluit, dum semper eius certus la

bor esset. Sed his parum ipsi fortasse cõtenti, media quædã eẽ dixeritis: quæ suapte natura ac simpliciter, nec bõa sint, nec mala. Media quoq; hæc siue ea casu ferãtur, siue fati cõ tineantur necessitate, q̄ dubia appareant, satis fuerit cum eueniunt prouidere homines, ut in suam quisq; utilitatem: quoad possit, uel cõuertat ea, uel si minus id assequi ualet: saltem hoc assequatur, ne rebus damno sint familiaribus: & si ne hoc quidem, ut q̄ fieri possit minimum incõmodẽt. Igitur casus atq; fortuna ut dixi cũ ab omni ꝓcul rõne se-iuncta incerta, inconstansq; feratur, quonãmodo quod na-tura sua incertum sit, certum id efficere, & quod incõstãs firmũ reddere rõ poterit? & cuius certitudo nulla est, qua id rõne futurũ mortalis q̄spiam possit assequi? Quæ si nec sciri nec cõprehendi rõne anteq̄ eueniunt pñt, euitari quo-nã pacto poterunt? ubi igitur ista utilitas futurorum cogni tionis erit hoim̄ generi? Fatum uero uitari multominus po terit, quippe cum nõ secus necessarium sit q̄d fato euentu-rum est ut eueniat, ac illud idem postq̄ euenit necessarium est euenisse. At liberæ sunt hoim̄ uoluntates. sint, dum uolẽ di libertas ista uel cum primis efficiat, nihil esse utile mor-talibus futuras res nosse. quarum cognitio q̄d habere põt utile, si ubi quid euenerit, uelint nec ne id hoĩes, aut ꝓhen dere, aut labi sinere, in sua ipsorum uolũtate sit positũ? Et profecto quæ tã certa futuris de rebus longe prius secernẽ di uolũtas esse potest homini? quẽ sat scimus in pñtibus hæ sitare adeo ut momẽto eodem nunc hanc, nunc illã & q̄dẽ contrariã identidem ꝓbet, dãnetq; sententiã? persæpeq; añ q̄ quid constituat certum habeat, occasio ipã prætereat. Ve rum de fato atq; fortuna Minos hactenus. Vtinã ne in scho las qui philosophi uocãtur hæc ipã introduxissent: magis-q; sese institutos uellẽt, ad ea ubi euenissent ferẽda, q̄ quæ rendo illa tp̃s frustra terere, supraq; uires intẽdere. Quid

enim. aut stultius q̃ hominẽ officium hoīs nolle curare: aut magis temerariũ q̃ hunc eũdẽ hominem suis neglectis muneribus uelle futurorũ sciẽtiã (quæ unius est dei possessio) inuadere? Quamobrẽ redeamus ad crinitã. Hanc obstupefacti mortales, utinã tam noscerent q̃ admirãtur. quã cum oẽs metuant: omnes tamen male ominantur regibus, quasi nõ priuata quoq; regum mala in publicam cedãt perniciẽ. Equidẽ olim ludis megalẽsibus Romæ cũ essem, recitarenturq; in theatro græcorũ ac Troianorũ res, exclamare iter recitandũ e doctioribus quendã memini, nobileq; hoc fudisse exametrum, Quicquid delirant reges, plectunt achiui. Et uero ita cõparatum est ut regũ peccata, populi plærũq; luãt. Aea. Ipsi hæc olim magis experti sumus, q̃ nunc audita referimus. Et causam requirentes inueniebamus reges idẽ in populis ius habere, quod in corpore animus. Atq; ut animorũ perturbationes corpus inficerẽt, ita & regũ uitia subiectos populos. Quoniã aũt in regũ mẽtionẽ incidimus dicas uelim prudẽtissime Mercuri, quæ nunc eorũ qui ciuitates moderant̃ uita est: qui mores, quæ studia, quale imperiũ, q̃ quietus eorũ status? Nã quos paucis ante diebus ꝓ tribunali causam dicentes audiuimus, nõ satis dignam nobis spe; dedere successorũ suorũ. Mer. Prætereũda nũc hæc arbitror: nã & illic apud mortales de ijs loqui satis tutum nõ est. Et hic apud uos parũ nunc quidem necessarium esse duco. Satq; hoc sit nosse, ꝙ eorũ alij partim male habẽt populos suos, partim ipsi male habentur a populis. Tertium quoq; portentum nimis grauiter eos uexat. Cõplures enim dies Sol radios nullos misit: aerq; oẽs ceruleus uisus est, quæ res omnium animos ad superstitionem uertit. Cha. Obsecro æquissimi iudices, æquis animis patiamini quædam et me e Mercurio quærere. Mi. Iusq; fasq; est. atq; (ut pro collega etiam pollicear) operæprecium fuerit te tantum philo

sophum audire quærentē. Cha. Et habet nunc a me uobis, & referetur olim gratia. Quamobrem Mercuri si placet, quādo & his gratissimū fore iam ipse nosti, explices oro q̃ uobis dijs grata sit ista superstitio. Mer. Nihil ea molestius Cha. Qui quæso? Mer. Quia ridicula cum sit superstitio, qui ea in deos utitur illos quoq; ridiculos facit. Cha. Mirū ꝙ superstitionē ridiculā dicas? Mer. Atqui ne dum ridicula infœlix etiam est, quæ cuius animum occupauit: nihil est eo homine miserius: cuius quæ nā uita esse potest dum omnia pauet: cuncta formidat: quodq; infœlicissimum est, dies ac noctes terit, deos obtundendo, quos non multus sermo, trepidæq; mussitationes, aut excitæ frigidissimis persæpe causis lachrymæ. Sed honestæ grauesq; actiones: ac rectæ uolūtates moueant. An Charon eos esse deos iudicas, qui hominum gaudeant lachrymis? & bonos & iustos, & cōtinentes non lachrymosos deus diligit, etenim quid inde aut utilitatis deo, aut honoris ubi nudis quis pedibus tēpla adit? Medicis utile fortasse. At deus cur gaudeat hominum morbis, q̃ tot herbarū genera quæ salubres illis eēnt genuerit? Atq; ut uerū noscatis, nullū grauius malū homines inuasit superstitione & studio ac metu isto in deos tam inani & frigido, nec tam uera religio dijs est grata q̃ molesta superstitio, quæ q̃ sit detestabilis, hinc tute iudicato, ꝙ tanq̃ cæde saginemur: ac sanguine hominē hō nobis mactat: quin & ꝓpriū fundit sanguinē. Cha. Facinus q̃ nefandissimū. An obsecro sceleribus his sacerdotes ac pōtifices nō eūt ipsi obuiā? quāq̃ ex omni hominum numero atq; ordine, quos ipse quotidie transueho, fœdioribus compunctū notis uideo neminem. Mer. Nulli de uera religione sunt minus soliciti, quippe quorum studium est ampliare rem familiarem: congerere pecuniam, atq; in saginandis corporibus occupari: & cum nimis improbe auari sint omnes, nemo cœnat lau-

tius, nemo uestit elegantius. Dudum sacerdos Cardinalis obsonatorē suū q̄ in emendo lupo pisce pecuniæ pepercisset (Erat aūt preciū aurei sexaginta) quibus non maledictis est insectatus? parūq; abfuit, quin illi domo interdixerit, ut uitæ suæ parum studioso. Ac ne erres Charon uitā nunc quæ olim gula dicebat̄ uocant. Alter quoq; sacerdos eiusdē collegij moriēs exoleto legauit aureū triginta millia. Cha. Vtinam quibus hæc audio carerē auribus. tantū ne facinus impunitū abire, cæteri mortales sustinēt? Mer. Superstitiōe tenent̄. Cha. Iam assentior, nihil esse infœlicius superstitiōe. Mer. Quantula sunt hæc. Sacrū quoq; sanguinem ueneno tingunt. Cha. Vtinā nescirē philosophiā. Dispudeatq; talibus nunc deū ministris uti. Quamobrē sapientissime Mercuri: relictis sacerdotibus perge de superstitiōe dicere, quæ mortalis oēs tam infœliciter uinctos atq; oppressos teneat. Mer. Primum ea in mulierculis inuenitur quā maxima. illæ ut picturā nectæ sunt aliquā ibi eā cōsulunt, & ut cæteras res taceā. Si anserculū uel gallinulam pituita occuparit, quibus tū precibus ac lachrymis illā obsecrant, pueros puellasq; uix septennes nugis his imbuūt. Sed quid de aniculis & puellis loquor: qui sciam deos solicitari quotidie a principibus uiris, ubi falco lōgius euolauit, ubi equus pedē cōtorsit: quasi aucupes dij sint, qui accipitrū curā habeāt, aut tanq̄ fabri ferrarij equorū contusa & morbos curent, atq; ex hoc quæstu rem familiarē augeant. Videas in templis affixos accipitres ēt argēteos, & equos, & aues loquaculas. Cha. Iam ut prædicas nihil est homīe inanius. Mer. Inaniora his audies: non pedes modo & manus e cæra aut metallo suspendūt tholis, sed & obscœnas corporis partes, & quod medico erubescunt ostendere: id ante deorum effigies collocare non pudet. Atq; ut uana illorum ingenia magis ac magis rideas, rem supraq̄ dici possit inanem ac despicabilem

ſpicabilem accipe. Martinu; Galli, Hiſpani, Germani, Itali ſic colunt, ut turpe ſit eius feſto die ebrium ac madentē nõ eſſe. Itaq; nihil eſt in terris eo die uinoſius: nihil petulãtius In quodam Germaniæ oppido ubi Martini dies illuxit, ſtatuam eius per publica oppidani loca efferũt, qui ſi clarus ſerenuſq; fuerit operæpreciũ ē quis ſuauiori poſſit uino Martinum inſpergere. oẽs uiæ plenæ ſunt uaſculis, nullus ē qui non Martinũ comitetur lagenatus, atq; hac ratione ꝑ uias, porticus, templa uino ille madẽs fertur. At ſi pluerit, nihil eſt Martino contẽptius. Luto totus conſpergitur, uiæq; & cloacæ in eũ eluuntur. Neapoli Campanorũ urbe celebri Maio menſe ſacerdotes per urbē coronati incedunt, quaſi amantes adoleſcẽtuli. Sed hoc quidē leuius fuerit. Rẽ noſce, dignam tamen, quæ a ſapientibus uiris clauſis auribus audiatur. Vbi omnis populus in templo conuenit, de trabibus ſummi tecti, reſti deligata porcella demittitur, ac multo ſapone circunlita. Adſunt agreſtes ad ludũ uocati. Ibi oritur magna contentio, agreſtibus ut ea potiãtur annitentibus, ꝗ uero appẽſam illam tenẽt agreſtium manus arte ludẽtibus ac nunc ſubtrahentibus funem, nunc in diuerſa laxãtibus. Dum hæc gerũtur, turba ludo intẽta: & nunc his nũc illis plaudẽte, ibi quaſi hymber magna uis aquarũ maior iuris, atq; urinæ e tecto compluribus ſimul, locis diffunditur. agitur etiam humanis excremẽtis, nec prius ceſſatur, ꝗ̃ agreſtes ꝓcella ui potiti ſint. Quid igitur tibi uidetur Charõ? Cha. Quod pace dixerim tua Mercuri, non uideo cur hæc ſint condẽnanda. Mer. Iocaris fortaſſe. Cha. Immo ſerio dico. Nam & illi officium ſuum aduerſus Martinum faciũt, utpote qui ebrij cum ſint, a uini ac gẽtis natura minime recedunt. Et hi qui porcellam luſitant, palam faciũt æque ac ſues luto, humanũ omne genus ſuperſtitionis cœno ſordibuſq; uolutari. Mer. Fateor me ratiõibus iſtis uictum. Cha.

Hoc est philosophari: sed nescis. Mercuri paulo ante ꝗ̃ mihi animũ pupugeris. Vbi campanas nominasti. nimis enim sum ueritus ne de Campanis dicturus esses aliquid. Quarũ nõ mõ sonitũ, uerũ ẽt nomẽ ipm odi. Nã ꝗ pati eas hoies possint saneꝗ̃ miror, cum me interdũ hic obtundãt, quarũ fragor, ad arborẽ illã usqꝫ, quæ ad septem millia passuum a nobis hinc abest ꝑueniat. Nescis quam dicã arborẽ: timonis ficum. Timonis enim quod iudices hi recordantur, cum in se dicta esset sñia, petijt dari sibi ficum eam, & restim in loco illo solitario. Habere eñi odio frequentiam hoim, ac uelle ibi quæstum facere carnificinũ, daturã eã ficum quotannis magnũ Plutoni prætoriũ, lege dicta, ne cui añ cognitã causam, nisi ex ea se arbore liceret suspẽdere. Mer. Noli obsecro irridere homines ꝙ cãpanas tam sæpe pulsitent. Cha. Desipere me uis. Mer. Immo sapere magisqꝫ sapis, quãꝗ̃ multũ ipe sapis. oẽs hoies Charon. ꝗ̃ꝗ̃ uentris multũ, capitis certe minimũ habent: atqꝫ hoc quãtulũcũqꝫ est habere nollent. Quocirca diu quæritantes, quanã rõne facilius illud ꝑderent, cãpanas adinuenerunt. Cha. Bellissime. par pari rettulisti. Verũ ego dũ quærendi sum studiosior, uereor ne prætoribus prudẽtissimis uiris quibus nullũ frustra tẽpus præterit oratio mea, si nõ molestior certe longior uisa fuerit. Quã obrẽ dicendi finẽ faciã, si hoc a uobis impetrauero iudices, ut quod unũ scire uehemẽter cupio, id ex Mercurio intelligã, nõ ꝙ mea intersit aliqd (quid. n. Charõti cũ hoim leuitate) nisi ꝙ sapiẽtiores illos uellẽ. Mi. Tuũ hoc studiũ. Sapientia nostra ẽ. & ꝑ stygẽ sermo hic, qui de supstitiõe est a deo habitus, rerũ naturæ maxime cõuenit. Sed tñ nescio quomodo dũ hoies ipsi essemus: gentibusqꝫ imperaremus, gubernãdis populis, ea necessaria uisa est, adeo uidet̃ male agi cũ ijs ciuitatibus in quibus supstitio nulla est. Vñ nãqꝫ tñ boni in hoim uita, ut multitudini nota eẽ possit uera religio?

Sed perge Charon: nihil te impedimus. Cha. Vtar pmisso: breui tñ dicēdi uobis possessionē restituturus. Ne te igit pigeat deus, & mihi, & his declarare inter tot hominū genera, si te sors aliqua hominem fieri & inter mortales uersari ut mortalem cogeret, quē te esse hominē malles? Mer. Absit a deo quæcunq; necessitas. Ex hoc eñi ipō ꝙ deorū sum nūcius, & hominū res disqro, satis supq; detestari possum humanā conditionē. Noui hominū labores: noui miserias. quibus quid esse pōt erūnosius? Iure igitur ne dum recusem hominis subire uelle affectus: perturbatiões, ægritudines nec animi minus q̃; corporis, humanam uitam misereor, ut quā omni e parte infœlicissimam iudicem. Sicque habeto Charon, quæ bona huic generi natura tribuerit, ea omnino esse quampaucissima, atque ea quantulacunque sunt (sunt autem minutissima) dum uincuntur homines cupiditatibus, dum perperam agunt atque eligunt, ita sane corrumpuntur quæ natura sunt bona, nequiter illis utentes in perniciem suam uertant. Verum inter tot ac tam uarias hominū species, quosdam nimis quam odi atque execror. Charon. Quinam sunt isti? Mercurius. Iudæorum nomen quam infensissime insector. Charon. Scilicet recutiri times ac fœnerare. Mercurius. Nequaquam, siquidem commune est illud Turcis, Mauris, Syris hoc omnibus. Verum ne superstitio prorsus me miserrimū faceret, Charon. Nihil habent ergo iudæi, quod ipse probes? Mercurius. Vix unum. Charon. Quodnam est illud? Mercurius. quod nihil de sepultura curant. in ꝑratis ac sub diuo humantur. At christianus de sepulchro quam de domo solicitus magis est, quid quod perinde ac si cum mortuis bellum gerant qui nunc uiuunt, quæ mortui aut ipsi sibi dum uiuerent sepulchra posuerunt, aut testamento faciūda cauerūt, eiectis

inde cadaueribus, ea sibi per uim occupāt, ut nec uiuis, nec mortuis christianis ulla sit requies aut locus ullus suus. Cha. Satis cognitum habeo nihil nec christianis nec cæteris hominibus diu suum esse. Itaq; recte plane facere eos iudico, qui mortuis inuideant. Sed iam tēpus est me hinc abire: tu uero his reddare. Vtinā & me sermonibus adesse his liceret. Verū muneri concedendū est, plurimos eñ expectare in portu uideo. nec committendum ut dum sciendi uoluptate capimur, ab agēdis rebus quæ quidē necessitas é, auocemur.

Charon Diogenes Crates.

Salue Diogenes. ut recte? Di. Heroice, ac magis etiā q̄ heroice. Heroes eñ quāq; male assa, bubula tamen uescebātur: ego uero pisce, & quidem crudo. quæ res effecit, ut magna me e parte in piscis naturā induerim. Nā quod hominis propriū est ambulare, id omnino dedidici: tā tū natito. Cha. Rē igitur mihi gratissimā feceris, si dū illuc in portum reuehor, natitans mecum serio aliquid loquere, quo laborem hunc meum dicendo leues. Di. Dū ne me canē appelles. Cha. Quid si piscicanē. Di. Perplacet. Cha. Dicas igitur obsecro Piscicanis, an eorū quæ in uita egeris, alicuius te nunc delectet memoria? Di. Multorum: atq; unius maxime. Cha. Nam cuius obsecro? Di. Dicam cum aliquando & esurirem & algerem una, nec haberē unde cōmodius: e deo quodā ligneo igniculum mihi paraui, & cœnulam eo coxi. Cha. Num non deus ille telū in te aliquod torsit seq; est ultus? Di. Fumulum statim in oculos immisit, quē ego buccis pileoloq; cōfestim pepuli. Cha. Gladiatoris hoc fuit magis q̄ philosophi. Di. Quid mirum? Gladiatoriam didiceram. Nam cum Athenis olim agerē Platoniq; in scola docenti bipedem pennatam obtulissem, tū ille amice Diogenes inquit qui tam robustos lacertos habeas. Noli obsecro ante a nobis discedere, q̄ te gladiatorio in ludo dies aliquot exer

cueris. Tum ego didici gladium agere: ac cæsum ferire, & punctim. Cha. Qui aduersus deum arte hac pugnaueris, leges quam statuunt pœnam in eos qui sacras res uiolant, arte qua declinasti? Di. Facile id quidem fuit. Nam cum frequenti populo contra me ageretur, Tum ego. Prætor inquã tute scis me canem esse, quod & ipse confiteor. Leges autẽ hominem, nõ canem puniunt. Lege igitur mecum agere, nihil tibi omnino licet: quo dicto cum qui aderant assensissent, illico me prætor absoluit. Cha. ꝙ bellissime. Cuius nã alterius secundo tibi loco iucunda est recordatio? Di. Huius quæ me beat. Cum uenisset ad me Alexãder, egoq; in dolio intus conquiescerem, uerererq; ne discedente illo, milites quos secum comites adduxerat (Erant autem ꝙ importunissimi) per cliuũ me illũ deuoluerent. Consilium cœpi hoc, quod euentus ipse cõprobauit optimum. Vesperi cœnitaueram polentulam, cauliculosq; cum cœpa, & rapũ tostulũ. Vires igitur oẽs uentris coegi, & crepitum quãtum potui ieci maximũ: quo perculsi occlusis naribus statim uersi sunt in fugam. Cha. Igitur qui uires orientis fregere, eos tu cõmento isto uicisti tam facile? Di. Ne mirare: siquidẽ ex meo hoc inuento commenti nũc sunt bõbardas quibus muros urbium, & quod maius est arces diruant. Cha. Igitur qui regem liberalissimnm cõtẽpsisti, pauper credo decesseris. Di. Nemo philosophorum omnium amplius legauit testamẽto: ut qui aliquot anteꝗ̃ morerer diebus accerserim maximum ad me canũ omnis generis numerũ, eisq; legauerim domos nobilitatis ac principũ omniũ. caueri mq; ut ne per ociũ uoluptatibus fruerẽtur, die illos uenatibus exercerent, noctu ne quietos somnos agerent: latrando, ululandoq; interturbarent eos. Sed obsecro philosophe Charon, nolis mihi impedimento esse. Nullũ uideo quẽ expiscatũ uolo in cœnam: & iam aduesperascit. Vale igitur. Cha. Homo hic & uiuus

& mortuus contemptui omnes habet. Sed bene habet. Craten uideo: eum congrediebar. & bene ualeas Crates, & fortuna meliore utare. Cra. Nec ualere recte potest cui quotidie stultitia lugenda, ac luenda sit sua, nec fortuna secunda uti, qui per temeritatem illam sibi aduersam facit. Cha. Ecquæ inueniendæ pecuniæ relicta est spes? Cra. Nihil huc usq; indicij habeo. Cha. Cessa paulum a labore & mecũ hos inuise, qui mœsti lamentantesq; in portu manent. Cra. Satis habeo de meo quod lugeam, ne quærã aliunde. Sed parce obsecro Charõ. Loculos quosdã procul uideo super aquas ferri, magnum hoc indiciũ est. Cha. Infœlix hic, miseria; sua facile & alios miseros faceret. Quocirca & huius & infœlicium omniũ fugienda est cõsuetudo atq; familiaritas: qui cum ipsi nec leuationem ullam, nec rationem accipiant, nescio quomodo aliorũ infixam animis doloris notam quandã relinquũt. abeat igitur sua cũ miseria. Mesatius erit remo incumbere quando uentus nihil uelum promouet.

Minos Mercurius Aeacus.

Quid autem portenta sibi ista uolunt? Mer. Pestem significant & bellũ. Mi. Bellũ ne? a quibus? Mer. A sacerdotibus. Mi. Ab ijs igitur inferetur bellũ: quos maxime deceret pacis auctores esse? Mer. Verbis pacem. cæterum rebus bellum petunt. Mi. inferendi belli quænã causa? Mer. Ampliandi regni cupiditas. Mi. Horum igitur malorum causa est auaritia? Mer. Ea ipsa quæ in hoc hominum genere quanta sit dici uix potest. Mi. Videlicet obliti sunt iustitiæ? Mer. Quæ obsecro haberi potest iustitiæ ratio, ubi regnat auaritia? Mi. Quid quæ in Italia urbes florent: eæ nõne pro tuenda libertate conspirant? Mer. Earum nomine quidem libertas est, re autem tyrannis mera, quodq; alius alio magis rapere de publico studet. Ciues quotidie proscribuntur? nec ratione in illis uiuitur, nec consilio: uerum cupi

ditate ac partium studio. Mi. O libertatem cito perituram. Quid reguli? Mer. Mirifice dissentiunt. & ꝙ præsentibus solum uoluptatibus intenti sunt, nihil sunt de futuro solici-ti, nec uident haud multo post seq; suasq; urbes in aliorum potestate futuras. Vana sunt eorũ ingenia, corrupti mores, animiq; qui nihil principibus, nihil Italicis hominibus di-gnũ concipiant. Mi. Interijt Romana uirtus. & uero Mer-curi, quãuis græcus ipse fui, dũ considero nullos populos, gentẽ nullã, nec fortiores habuisse, nec iustiores ciues, ꝗ ẽt bene uiuendi formulas nationibus tradiderint, mirũ immo-dum commoueor, tantopere non Romã modo uerũ Italiam omnem ingenijs destitutam esse ac uiris. Mer. Caret plærũ q; successoribus uirtus, & cũ bonis alijs caueri testamento possit, uirtus in hæreditatis appellationẽ minime cõcedit. Regnorũ ut principium sic etiã finis est, perinde enim ut dies, ortus atq; occasus habent. Multũ in hominũ ingenijs tempus ualet: plurimum institutio. Cæterum cœlestis ordo, mundiq; conuersiones mouẽt & agũt cuncta. Quas Aeace græcia illa tua olim tam clara & nobilis, quas inquã passa est calamitates, & urbiũ & ingeniorũ? ꝗd dixi passam: quæ nulla iam est. cõuersus sum ad te Aeace, quẽ uideo iam dudũ ingemiscere, ac uix tenere posse lachrymas. ubi genus illud tuum? ubi successio tam illustris? Sed uetera sint ista nimis. ubi musæ illæ atticæ? Quid musas requiro, cum Athenæ ipsæ uix ullum teneant nunc uestigium, ut pœne cum omni græcia in somnos abierint. Victor barbarus omnia pos-sideret tantum. Verum excisæ urbes sunt: deleta nobi-litas: artes, disciplinæq; extinctæ, & illa ipsa libertas: triste nunc atq; infœlix est seruitium. Quæ causa est ut arbitror, cur paulo ante Minos ferret tam grauiter Italiam quassari bello, ne græcarum disciplinarum memoria quæ illic quasi reliquiæ quædam seruatur, funditus sublata intereat. Aea.

Et internitione generis, & patriæ excidio si non mouear inique fecerim. Moueor certe. Nam q̃q̃ nihil illa post mortem ad nos attinẽt, tamen nescio quomodo sicut recte actorum conscientia, ita naturalis illius amoris uis quædam remanet generoso cuiq; post mortem quæ de rebus eorũ, quos amauimus, qui uiui sunt habeat nos solicitos. Sed consolatur me, uel quod non nihil cœpit unquam quod non idem finiat. Nec ortũ prorsus quicq̃ est: quod non idem occidat. Omnia enim sub hac necessitate: quæ naturæ quidẽ lex, dei uero uoluntas est, laborãt: uel quod haud multis post sæculis futurum auguror: ut Italia cuius intestina te odia male habẽt Minos in unius redacta ditionem resumat imperij maiestatẽ. Mi. Hæc ipsa me spes uehementer delectaret, ni deterrerẽt ea quæ deus hic paulo ante de rebus Italicis nobis rettulit. Mer. Et alia quoq; multa deterrere te iure possunt. parum etenim considerare uideris, q̃ breuis sit e Macedonia, Epiroq; in Apuliã, Calabriamq; traiectus, q̃ etiã facilis in Venetiam e Dalmatia transitus: cum paucis ante diebus magnam in Liburniæ finibus Turcæ impressionem fecerint. Aea. Quanq̃ timenda hæc sunt, tamen si uetera respicimus, nõ ab Asia aut Græcia: uerum a Gallis Germanisq; timendũ Italiæ semper fuit. Mer. Multa fert dies: ac tametsi ubiq; sibi fatum constet, eius tamen explicatio decipere hominum mentes consueuit, dum rerum conuersiones easdem censent. Aea. Nos o Minos & Græciæ calamitates & Italiæ casum satis diu fleuimus: ac temperandum est nobis: considerandũq; quid est quod magistratũ deceat: & cũ sciamus dei prudentia mũdum regi omnem, quid opus est de rebus humanis tam esse solicitos, quas deus ipse moderetur? Mi. Sapientissime dicis: quamobrẽ si tibi uidetur quãdo Charon iam e portu soluit ad collegã properemus: cui ut scimus solitudo semper fuit molestissima. Aea. Est et alia

causa quæ properandum esse multo magis cogat. Nam si ut deus iã docuit pestis Italiæ portẽditur, nostra interest prouidere, ne imparati offendamur, in tãta ac tam diuersa morientium multitudine. Mer. Equidẽ & ego id uobis censeo faciẽdum: quãdo quæ cupiebatis ex me iã intellexistis. Atq; adeo ut hæc certius sciatis, maximã hoĩm internitionẽ cum cœli significent. Tum multa partim ex aquis: partim e terra atq; aere signa portẽdũt, quæ hoc ip̃; significare cõsueuere. Mi. Nos igit' præimus: te ip̃m cũ multitudine ꝓ tribunali præstolaruri. Mer. Vos p̃cedite. Ego hic interim Charontem moror.

Mercu. pedanus et theanus et Menicellus grãmatici.

Haselus ille nimis grauis est uectoribus, remoq; uix agi potest. hoc est qđ mortales usurpãt. qui nimis properet, sero eum peruenire. Sed quænã hæc est umbra quæ tã sola uolitat? heus tu, cuius istud est simulacrum? Pe. Pedani grammatici. Mer. Quid tibi uis tam solus? Pe. Teipsum quærebam maiagenite. Mer. Quanã gratia? Pe. Oratũ uenio quædam meo nomine ut discipulis referas, quod te uehementer confido facturum: cum litterarum author atq; excultor fueris. Mer. Facile hoc fuerit. Quamobrẽ explica quid est quod referam uelis. Pe. Virgilium nuper a me conuentum dicito, quærentiq; ex eo mihi quot uini cados decedẽti e Sicilia Aeneæ acestes dedisset. Errasse se respondisse: neq; enim cados fuisse, sed amphoras. Ea. n. tempestate cadorũ usum in Sicilia nullum fuisse: partitum autem amphoras septem in singulas triremes: accessisseq; aceti Sextariolum: idq; se compertum habere ex oenosio, Aeneæ uinario. ex Hipparcho autem mathematico intellexisse Acesten ipsum uixisse annos centum uiginti quattuor mẽses undecim, dies undetriginta: horas tris: momẽta duo ac semiatomũ. Mer. Idẽ ego memini me ex Aceste ipso audi

re.Pe.Erasse itē se, q̄ Caietam Aeneæ nutricē dixisset, quæ fuisset tubicinis Miseni mater: nec dedisse illam loco nomē, q̄ ibi fuisset sepulta. Sed q̄ cum in terram descendisset legē dorum oleorum gratia: fuisset illic a Siluano uim passa. Anchisæ quoq; nutricem fuisse a Palamede raptam cū is agrū Troianū popularetur: excedereq; tum illam annos centum & uiginti fuisseq; ei nomen. Psi. Quæ q̄ notā haberet quādā i frōte: hinc palamedē litterā Psi. Et formasse et noiasse. Mer. Magna sunt hæc litterator, cognituq; dignissima. Pe. Maiora ac multo digniora his audies. Mer. Solis uidelicet litteratoribus tm̄ sciendi studiū est post mortem? Pe. His nimirū solis. Equidē & illud percunctari uolui, dextro ne, an sinistro priore pede e naui descendens Aeneas terrā Italicā attigisset: ad quod Poeta ipse respondit, satis se cōpertū habere, neutro priore pede terram attigisse, sed sublatū humeris a remige cui nomē esset naucis, atq; in littore expositū, iūctis simul pedibus in harenas insiliisse, idq; ex ipso remige habere se cognitū. Mer. O diligētiā singularē. Pe. Illud quoq; Atlantiade, q̄d cū gratia fiat tua, uel cūprimis auditores meos, q̄ sunt in Cāpania doctos facito. Horatiū fuisse Abstemiū, q̄d ex eo sum sciscitatus. uinū autē tantopere ab illo laudatū, in præconis patris honorē, qui cū uoce nō posset, potādo certe uino oēs sui temporis præcones superasset. Vnū uero me, ne ex ipso quidem Cæsare scire potuisse cum Galliā desciberet in tris ne an tres partes diuisam scriptum reliquisset. Mer. Demiror cū tā ipse accuratus atq; humanus fuerit. Pe. Irā id effecisse arbitror in quam ob accusationem exarserat Theani litteratoris qui eū reprǽhēdere esset ausus q̄ carros nō currus dixerit. At a Tibullo a'bio comiter fuisse exceptū. Cūq; pedanū me uocari dicerē gaudio eū exiliisse, arbitratū pedo, in cuius agro rus habuisset oriūdum esse: atq; huius rei gratia docuisse me nomē senex, apd' ue-

tustissimos latinos cõmunis fuisse generis'.ꝓptereaq; di-
xisse se cũ de anicula loquerẽt.merito tot mala ferre senem.
Mer.Orem nobili dignam grammatico.Pe.Lucretiũ quoq;
nimis mihi familiariter deblãditum: quod diceret gramma
ticos debere a se amari ꝓpter morbi similitudinem, omnis
enim dementia quadam agi:propterea docuisse me nomen
illud potis.Apud maiores suos etiam neutri generis uim
habuisse:quoru; exemplo dixisset.Nec potis est cerni quod
cassum lumine fertur.At Iuuenalem nimis me grauiter ob
iurgasse,quod dicerem oleagina uirga pueros a me uerbe-
rari solitos:oportuisse em̃ ferula illos percuti.Quocirca Ar
cas deus monitos facias uerbis meis grãmaticos oẽs, feru-
la ut utãtur.Mer.faciã libẽter,o Archadice magister. Sed
quis est ꝗ tã te irridet a tergo?illum respice.The.Ego sum
Theanus grãmatista.Pe.Errasti grãmaticũ te, nõ grãma-
tistã debuisti dicere.Addisce igitur.The.Peccasti. Addisce
enim nõdũ quisq; dixit. Itaq; disce,nõ addisce dixisse opor
tuit.Pe.Rursum peccasti:dicere em̃ nõ dixisse oportebat di-
ci.The.Et tu rursum itẽ peccasti,nã nõ oportebat,sed opor
tuit dicẽdũ erat.Pe. Prisciano caput fregisti:neq; em̃ erat:
sed fuit dicere debueras.The.Prisciano pedes fregisti. De-
buisti ei nõ debueras.Pe.Immo debueras,nõ debuisti.The.
Immo debuisti nõ debueras.Pe.Immo hoc.The. Immo illud.
Pe.Immo ego.The.Immo tu.Pe.Immo bm̃.The.Immo male
Pe.Hei mihi.The. Hei tibi.Mer.Reuerẽtius grammatici.
uerbis em̃ nõ manibus cõtẽdẽdũ uobis est,deo præsertim ar
bitro. Quamobrem bonis & honestis posthac uerbis de
litteratura cõtẽdite.Sed bm̃ h;.Tertius ut uideo adest siue
iudex:siue litigator.Mẽ.Ego diutius grammaticũculi inep
tiolas ferre uestras nequeo.Theanus.At ego ĩsolẽtiã tuã la
turus hodie nullo sũ mõ.Quãobrẽ ꝗ tibi tm̃ tribuas. Meni
celle dicas uelim,cur lapidem hũc,petrã uero hãc dicimus.

Men. Videlicet quia lapis agendi uim habeat, lædit enim pedem. At petra quia pede teratur ad patiendi genus transiit. Mer. Nihil est grammatico insulsius. Vide quam hi desipiant. cum petra græca sit dictio: lapis uero fuerit a labando dictus tertia immutata littera quia labent ex eo ambulantium uestigia. The. Qui de lapide, petraque hoc sentias, de manu quid mihi respondes? Meni. An non manus faciendo operi occupata aliquid semper patitur. The. At nunc agit cum te uerbero. Hem tibi. Men. Heu me miserum. The. Quid te miserum? rationem afferas oportet, cur manus cum in pugnum coit, cum uerberat, dici hic non debuerit. Men. Nihil mihi tecum erit amplius. Quamobrem oratum te Mercuri uolo, ut cum primum Neapolim in opicos perueneris, in eo conuentu qui ociosis fieri diebus ad arcum solet, Iouianum Pontanum conuenias, uerbisque commonefacias meis posthac ut sit cautior atque ut curso a uerbo quod est curro deducat non cursito. Panhormitam quoque Antonium acriter increpitato quia epistolutiam in diminutione protulerit. Mer. At ego Menicelle pro Antonio, hoc tibi respondeo Italicam linguam non modo nouas diminutiones fecisse, uerum etiam augentium uocum formas quasdam inuenisse detractionis, ac ignominiæ gratia. Quocirca Antonii nomine te tantum grammaticonem ualere iubeo. Tu uero pedane. an quid habes præter cætera eruditione dignum tua? Pe. Vnum hoc. Boetium non a boetia in qua ipse natus non fuerit dictum: sed agnomentum hoc illi fuisse a uescenda bouum carne, quod ipsius me Boetii cocus docuit. Mer. Per iouem mira agnominatio. tu quid ad hæc Theane? The. Eiiciendos hereditate pedani liberos, eius bona publice uendenda, redhibendamque auditoribus, quam pedanus ab illis acceperit pecuniam. Merc. Atqui ego tuis uelmaxime liberis auendum præiudicium hoc censeo.

Charon Vmbræ diuersæ.

Scendite infœlices umbræ.quid miseræ ante diem
a fletis?quasi parum sit,tum dolere, cum malum ue
nerit.Tu uero tam culta,& procax umbra, quænã
es?Vm.Cipria meretrix.Cha.Vbi gentium quæstum feci
sti?Vm.Romæ.Cha.Quis iste comes?Vm.Sacerdos cardi-
nalis qui me amauit.Cha. Miror quomodo senem puella:
meretriculam sacerdos in delitijs habuerit.Vm. Mea illũ
forma:illius me aurum cœpit. Cha.Plus igitur apud eum
forma q̃ religio,apud te precium q̃ aut senectus,aut illius
os ualuit.Vmb.Aurum mihi suauissimum fuit,quo ille &
oris deformitatem & senectutem sæpissime redemit suam.
Ad hæc q̃q̃ senex,salacissimus tamen fuit.utinamq; sola il
li fuissem satis.Cha.Mirum homo tam senex ꝙ tam esset li
bidinosus?Vm.Ego ubi primum ad eum sum accersita, pu-
taui me cum adolescentulo coiturã.At ubi ætatẽ uidi, & os
distortum cœpi queri,meq; deceptam esse ab lænone incla-
mitare.Tum ille.Ne inquit querare animula,nã cuius nũc
tortum os fugis,haud multo post rectũ neruum experiere:
qđ fuit.Nihil enim illo tentius passa sum unquã.Char.Ite
infœlices in ignem coituræ: æuũq; illic miserrimũ acturæ.
quis tu cucullatus?Vm.Frater.Cha.Ordo quis?Vm. Non
semel ex ordine in ordinem transij.Cha.Quæ causa? Vmb.
Facilius ut deciperẽ.Die mulieres audiebam pctã confiten
tes.noctu græcabar in ganeis.Charõ.Vnde tibi suppetebat
ad id pecunia?Vm.E fraude & furto.decipiebam muliercu
las:surripiebam sacra.Cha.Et fraudem & sacrilegiũ flam
mis lues.At tu,tam nitida cute,atq; anatino gressu,quẽ nã
profiteris?Vm.Episcopum.Cha.Mirum qui tam sis uẽtri-
cosus?Vm.Minime mirum:quippe cũ huic soli studuerim,
in eumq; cõgesserim oẽm ecclesiæ cẽsum meæ. Quinetiam
fœnerarui.Cha.Satis igitur tibi nõ erat,qđ ex ecclesia quo-
tannis rediret?Vm.Illud uẽtri satis erat;at fœnus seruie-

bat peni complures enim concubinas alebam: & corrumpe bã libenter auro maritatas mulieres. Cha. Infœlix cui tantus sit uẽter ferẽdus pedibus adeo imbecillis Infœlicior cui animus oneri, at uẽter penisq; dii fuerint. Infœlicissimus q te ipm cũ minime noueris, deũ cui ministrabas multominus cognoscere potueris. Abi igit ĩfœlicissime. Sera eñ pœnitẽtia est tua. Tu uero quænã demissa facie, atq; ore tã pudẽti? Vm. Infœlix puella. Cha. Quæ tã acerbi luctus est causa? Vm. Vtinã carerẽ memoria. Cha. Noli amabo spem ponere: nã si coacta quippiã peccasti, leuiore pœna afficiere. Vm. Miserã me, decepta fui. Cha. Quidnã per fraudẽ amisisti? Vm. Virginitatẽ infœlix. Cha. Quis te decepit? Vm. Senex sacerdos. Cha. Arte qua? Vm, Adibã sæpe tẽpla deũ orãs ut nuptiæ faciles, uir mihi foret e sententia. Ibi tũ antistes me collaudare: spem bonã polliceri: seq; mihi facilẽ offerre. Igitur ubi sæpius me cõfitẽtẽ audit & simplicitatem agnoscit meã. Desine inquit filiola uirũ a deo petere, qui te innuptã esse iubeat. Tũ ego quia & tu id pater mones, & uelle deũ dicis, Deo uirginitatẽ meã do, dedicoq;. Tum ille me collaudata qd' deo dedisti filia, id alicui necesse est ecclesiæ ut dices. Tũ ego cui nã pater ecclesiæ prius eã dicẽ q̃ tuæ? Atq inquit ille qm̃ oblatiunculæ istius, ecclesiæ meæ noie capiam me possessionẽ oportet: quo deo sit acceptior, abi filiola mane ad me reditura. Etem̃ nocte hac deũ orabo: ut ratã istã, rectamq; uelit esse dicationẽ. Tu postquam laueris nouo induta suppraro ad me redi. Nihil enim nisi mundum fas est nos attrectare. hocq; imprimis effice, sola ac sine teste ut uenias. In iis enim quæ deus manu capit, nulli adhibẽdi sunt testes? Mane itaq; ad eum ubi ueni: tum ille me in cellã induxit, ĩ qua summi dei posita esset statua quã circa magna cereorũ uis erat accẽsa. ubi ambo orauimus: filiola inquit, & tunicã & supparũ exue. Deus eñ & cœlestes oẽs nudi

cũ ſint, nuda ſibi offerri uolũt. Vbi ego nuda aſtitiſſem, tũ ille papillas has pertractãs: hæ inquit eccleſiæ meæ ſunt. Tũ mẽtũ manu demulcẽs, et hoc eccleſiæ eſt meæ. Hinc genas ſummis delibãs digitis, filia inquit, oris poſſeſſio, non niſi ore capiũda eſt, meq; ter oſculatus cũ fuiſſet, & labia hæc meæ ſunt eccleſiæ, ſic pectus, ſic uentrẽ eccleſiæ ſuæ eſſe cũ dixiſſet, ut iacerẽ iuſſit. Iacui infœlix: tũ ille genu innixus, femoraq; cõtrectans. Deus ait, qui tumida hæc femora, caſtigatulũq; uentrẽ cũ brachiolis his teretibus tam uenuſte molliterq; formaſti: aſpice uirgunculã tuam: & iſta poſſeſſione lætare. Ter hæc cecinit, ibi ut oĩa trãſigeret, id reſpexit quo mulieres ſumus: & illud inquit filia manu capiẽdũ eſt. Verũ ut oris capta eſt ore poſſeſſio, ſic tui quoq; illius, meo hoc eſt capiẽda. utinãq; tunc expiraſſem miſera. Cha. Quomodo deceptã te poſtea ſenſiſti? Vm. Dũ ille ſtudioſius fundũ colit ſuũ: grauida facta ſum, tandẽq; e partu mortua Cha. Nũquid nõ ille te abſoluit morientem? Vm. Abſoluit. Cha. Læta eſto. Nã iudices & ipſi abſoluent. Sed heus tu, quid miſer rides? crede mihi nõ eſt nunc ridẽdi locus. Vm. Nulla mihi eſt, quã tibi credã pecunia. Cha. Talis ne tu es, qui ludere Charontẽ uelis? Vm, Atqui nec talis ipſe unq̃; luſi, nec teſſeris. Cha. Hic hõ cauillatur, & in mœrore etiã iocari cupit. Dico ego tibi. aliũ paulopoſt ſermonẽ ſeres, ubi ad forũ ueneris. Vm. Vendi in foro alium nõ ſeri ſolet. Cha. Suauiſſimus hic eſt ut uideo. Dic quæſo quam artẽ exercuiſti? Vm. Martẽ ipſe nõ exercui: ſed male me Mars habuit. Cha. Tu me facetiſſime hõ tuis iſtis dictis uel in riſum rapis. Vm. Ego amice, rapis nũq̃; ſum uſus, magis me delectauit cœpa & porrum. Cha. Videlicet ſuæ cuiq; ſunt uoluptates. Vm. Nullam ego e ſue uoluptatem cœpi unq̃;. Ego ne beſtiolam tam immundam in delicijs haberem? parce oro Charon delicatior ego fui q̃; reris. principes

uiros in iocis habui, nõ bestiolas. illos mihi ludos faciebam. Cha. Tũ tu histrio fuisti? Vm. Etruria mihi patria fuit non Istria: cui nihil aliud curæ fuit unq̃, q̃ ut nunq̃ dolerem, nunq̃ irascerer. Vt quis uxorem ducebat, ridebã: efferebat quis filiũ, ridebã. insaniebat amore alius ridebam. Ridebam ubi quis nimis sumptuose uestiret, nimis magnifice ædificaret, ubi prædia nimis ãpla emeret. Ridebã demũ oĩa. Semel aũt in omni me flere uita memini, q̃ matre mortua, ubi illã sepelirẽ terra mihi emenda in sancto fuit, tum nimis. grauiter hominũ conditionẽ fleui: ac de religione sum quæstus. Sed tamen haud multo post dolorem hunc cõpressi, atq; ad naturam redii: meq; ipsum ridere cœpi, qui non & id quoq; risissem. Cha. Sub huius risu latet sapientia. Vm. Quid tute tecũ loqueris? audacter dic quod uelis, non te ludo amplius. Cha. Rẽ mihi gratissimã feceris, si uitæ tuæ genus ordine explicaueris. Vm. Q̃d' ipm uehemẽter iuuat. Quid eñ iuuare magis aut potest, aut debet, q̃ ubi uitæ suæ cursum quis repetens, nihil inuenit, cuius pœnitere iure debeat? Principio cum uiderẽ nostram Rempublicam ab improbis ac seditiosis ciuibus administrari, publicis muneribus abstinui, meq; ad priuatam uitam contuli. Nulli rei præterq̃ agro colendo intentus. Siquidem exercere mercaturã nolui, ne aut fœnerãdum esset, aut fortuna continue timẽda. Nec seruilẽ quæstum probaui aliquẽ. In suburbano mihi uita fuit Raro in urbẽ accedebã, atq; eo cum uenissem, decretum erat mihi, nemini molestiæ esse, nocere nulli, nihilq; molesti ex aliorum aut dictis aut factis capere. Ridẽs ingrediebar urbem. Ridens exibam. ubi quem amicum aut notũ uidebam, salutabam illum: curabamq; congressus nostri ut essent q̃ iucundissimi. Si quam uel de nostra, uel de Italiæ Republica facere mentionẽ cœpisset, statim ualere eũ iubebã. Tẽpla castus mane adibã. neq; cũ sacerdotibus arctiorẽ
habere

habere familiaritatem uolui.ubi rem diuinam fecissent, abi
bam illico.Doctos quosdam amabã: qui nõ tam acuto essent
ingenio quam recto iudicio.eorum disputationes libẽter au
diebam. Si quis e notis aut familiaribus, quos habere haud
quaq; multos uolui,aduersi aliquid accepisset,cõsolabar il-
lum,meiq; ut similis esset rogabã.Nã & fortunæ ludos ri-
dendos esse,& naturæ necessitatẽ nullo pacto dolendã.His
actis referebam me in suburbanũ.ibi ꝑtim legendo: partim
deambulãdo,aut aliquid in agro agendo,dies cõficiebam.
noctu nisi quantum quieti dandum esset,cæterum tempus,
lucubrando transigebam.exibã interdũ in quadriuia, atq;
ubi festi essent dies,ibi uillicos de ꝓsticis temporũ,de na
tura terræ,de insitione,de seminibus, de irrigatione, deq;
aliis rusticæ rei ministeriis differentes audiebã,fieriq; stu-
debam eorum sermone prudentior.Et quoniam cognoscerẽ
res hominũ tam diuersis ac uariis periculis esse expositas.
Si quid uel in agro uel in domo aduersi accidisset, ubi cõdi
tionem risissem humanã,curabam arte id, industriaq; cor-
rigere.ab litibus semper abhorrui:& foro:conuiuia fugie-
bam,tenuissimus mihi uictus erat,non ut naturam defrau
darẽ,sed ne multũ indigerẽ medico: ac ne te multis morer,
ita me semꝑ gessi,ut ꝗ non humanis me rebus sed illas mihi
subiectas uellẽ.Cha.Igitur qui omnia ridebas de morte so-
licitus nũq; fuisti? Vm. Semel in omni uita de morte cogita
ui,licet eam quotidie ante oculos haberẽ, reputansq; & qd
illa uellet sibi,& quod ego aduersus eã comparare possem
præsidiũ.Vnum tãdem hoc mihi in animo sedit, ut honeste
tranquilleq; ætatẽ ducendo uiuerem.Cha. Quod aduersus
pauꝑtatẽ inuenisti remedium? Vm. Vt iudicarem pauperẽ
esse nequaq; posse,qui secundũ naturã uiueret.Cha.Quod
aduersus honores atq; ãbitionẽ? Vm. ꝙ grauissimi casus nõ
nisi ex alto essent loco. Cha. Qd aduersus falsos rumores?

Vm. Rectam conscientiã. Cha. Vnq̃ ne te mouit supstitio? Vm. Deum ubi perspexissem, sacerdotũ mẽdaciĳ aures occludebam. Cha. Quomodo, cũ inuidia? Vm. Qui doluerim nunquam, riderem omnia, quo pacto inuiderẽ? Cha. Ecquando ne iratus fuisti? Vm. Semel in omni uita, neq; mea causa sed q̃ uiderẽ innocentẽ hominẽ iniuste plecti, maledixi concimbus, qđ non de iniusto iudicio prouocarent: quos ubi uidi mussitare, ac tyrannorũ uim timere statim me repressi, atq; ad risum rediĳ. Cha. In militiã ne aliquãdo pfectus? Vm. Semel lituũ audiĳ. Cha. Quid? reges ne, aut regulũ quẽpiã secutus. Vm. Minime: mihi enim ipsi me, nõ regulis natum esse uolui. Cha. Liberos ne suscepisti? Vm. Quos statim extuli, & quod bñ actũ cũ illis iudicarẽ, deo gratias egi. Cha. Igitur & uxorem duxisti? Vm. Non tã mea q̃ parentũ gratia. ea cum trienniũ mecũ exegisset, morte diem obĳt, ex eo celebs uixi. Cha. Cur non alterã duxisti? Quia scirẽ temeritatem non semp fœlicẽ esse, & qđ bene in illa successisset ueritus sum in secunda periculũ facere, neq; asserere libertatem uolui. Cha. Quã sæpe cum illa litigabas? Vm. Nunq̃. nã & illa uirgũcula ac suauis erat, & ego ridere assueram domi, nõ minus q̃ foris. Cha. Quid de hominũ rebus sentiebas? Vm. Vanitatẽ ac stultitiã esse oĩa. Cha. Fœlicẽ te: q ista noueris. Vm. Nec fœlicẽ quenquam nec sapientem dixeris, nulli enim tot affuere unquam bona, ut non ei plura defuerint: nec quisquam tam sapiens habitus est usquam, ut non & illi ad ueram perfectamq; sapientiam defuerit multum. Nam cum humanæ res imperfectæ sint omnes, quid earum possit esse perfectum? Cumq; nihil sit in eis constans, fœlix quinam esse potest, cui memento interdum aduersa plurima succedãt. Cha. Nõ dixi te fœlicem hospes, sed fœlicem qui ista noueris. Vm. Nõ ex bonorũ cognitione humana existit fœlicitas, uerũ ex eorũ possessione & usu. Cha. At ego

te, & fœlicem ex hoc iudicauerim: quod cũ intelligeres ne-
minẽ esse posse fœlicem, ita tamen ipse uixeris: et sapientẽ,
quod in tanta hominum uanitate atq; ignorantia sapientẽ
te non minus uideri nolueris, quam posse esse iudicaueris.
Sed quis hic est: tã molestus & impudens? Vm. Noli quæso
ei irasci. Amicissimus hic mihi fuit. Cha. Miror qui inter
duos tam dissimilibus moribus ulla potuerit esse familiari
tas. Vm. Si amici proprium est prodesse amico, plura in me
contulit. Nam tribulis meus cum esset, & quotidie litiga-
ret cum uxore, primum docuit cauendas esse secundas nu-
ptias: deinde cũ nulla in re, & mihi et uicinis cæteris esset
molestus, patientissimum me reddidit mortalium omnium.
An quod maius in amicum conferri ab amico beneficiũ po
test, quã ut recte ab illo instituatur? Iure igitur hunc ama-
ui & mihi amicum esse duxi. Cha. Ex omni parte sapientia
se ostẽdit tua. Tu uero molestissime homo, quid tibi uolebas
istis moribus? Vm, Quod ipse sum consecutus. Cha. Quod
nam illud? Vm. Quod ut erã musca, sic habebar ab oĩbus.
Cha. Vnũ illud puto tibi uehementer. doluit, aculeis quod
careres. Vm At uerba, mihi erãt aculei, quibus ego, uel uin
cebam culices. Cha. Digna tibi ꝓ factis istis, & a culicibus
& a crabronibus infligetur pœna. uerum age hospes ætru
sce, qñ percunctari singulos agendo remo nimis magno est
impedimẽto, & iudices iam abiisse e ripa uideo, edoce in tã
ta multitudine si quos ipse noueris. Vm. Geretur tibi mos.
hic qui se primũ offert, mẽdacissimus fuit oĩm, quos unquã
uiderim. Illud autẽ maximũ indicat mendaciorum quibus
usus est unquam, quod cum uxore (ut ex eo aliqñ quãdo au
diui) nunquam se litigasse asseuerauerit. Is qui eũ sequit:
adolescẽs in maximis uixit diuitiis: senex in summã inopiã
redactus est, quippe cuius studiũ fuerit ex ære fumũ, e fu-
mo metallum facere. Nam dum aurum ex fornace quærit,

sua omnia in ignem coniecit. Tertius ille non modo libidinosissimus, uerum etiã immanis fuit, qui nec brutis abstinuerit. Duo illi, alter perniciosissimus assentator fuit: læno alter pellacissimus, quibus artibus primos sibi & ad Cæsares, et ad põtifices aditus fecere. At ille alius accusãdo maximas cõparauit diuitias, cui cum præter insimulationem ac maledicentiam nihil dulce esset. Arte hac primũ apud principes locum tenuit. Quæ ego magis scio, quod mihi relata essent a tribulibus, quam ꝙ nosse ea studerem. At illum tam seuera, & tristi fronte, & noui & suspexi utpote omnium quos ipse uiderim integerrimum: & certe natum ad recte informandos animos, qui cum & uerbis philosopharet, & moribus, quæ ipe dissereret ea re atq; exẽplo comprobabat. Cuius operæprecium fuerit audire orationem. Cha. Nihil est quod magis cupiã. Sed quænam illi patria? Vm. Ab umbris ducebat originem. Cha. Hospes umber aduentum ad manes tuum gratulor. Tum qđ liberatus sis oĩno curis ijs, quæ mortales habeant tam male, tum quod audire te uehementer cupio. Noui enim quantus sis philosophus. Quãobrem (unde tibi maxime uidetur) exordiens, perge de uirtute dicere, dum illuc in portum deferimur. Vm. Nec ingratum est quod postulas: nec difficile. Et quoniam de uirtute ut dicam exigis. Nescio quid audire ipse malis, quã quæ uis sit eius: & qui capiãtur inde fructus. Etẽĩ cum inter deos atq; homines tantũ intersit quãtum norunt oẽs, nec solum spacio sed natura, nonne admirabilis uirtutis uis hæc est ꝙ & deos hominibus conciliat in uita, & post mortem, illorũ cœtui eos adiungit? Nam cũ uirtus medium quoddam sit, extrema quæ uideant in agendo fugiẽs, quæ maxima illius laus est, hæc certe sũma est uis eius, ꝙ eadẽ hæc ipsa uirtus inter deum atq; hominẽ medium tenet, quo quidẽ dempto medio, nullus est ad deũ accessus, nulla quæ ad illũ ꝑducat

uid: quæ & ipsa principio deũ cognouerit, & qui secũdum se uixissent inter diuos retulerit. Cætera cum fluxa & fragilia sint auferri tpis mom̃eto possunt, at uirtus firmum & stabile bonũ est. Quæ cũ nullius sit externæ rei indigens, alia tamen omnia absq; illa manca sunt, hucq; atq; illuc incerta feruntur. Fœlicem igit̃ q bene agendo, recteq; intelligendo perfectam fuerit uirtutem assecutus: q cupiditates compescẽs, & quasi extra pericula positus liber ac securus uixerit. Cumq; sibi ipse lex esset, leges nequaquam timuerit: & tanq̃ omnia sub pedibus subiecta haberet, tutus incesserit contra populi rumores, cõtra tyrãnorum libidines, atq; aduersus fortunã ita steterit, ut ingruentẽ eã a se reppulerit. Neq; manum porrexerit blandienti. Cha. Quã uere & supra q̃ dici põt magnifice de uirtute locutus es? Ac per Plutonem oratio ista hominũ exp̃ssit fœlicitatem, quã parum tamen animo cernentes, cæcitate sua in perniciẽ magis uolentes eunt, q̃ coacti trahũtur. Quotus enim ex his quos innumerabiles quottidie transueho, non seipsum incusat? non stultitiam, quãquam sero queritur suam? Quo magis optimi hospites uestrum utriq; gratulor, qui & in agẽdo & in perspiciendo, ueritatem sic secuti atq; adepti fueritis: ut q̃ e uulgi ignorantia longissime recessistis, tã ad fœlicitatem proxime accessisse uideamini. Sed iam ut uidetis cursum hunc confecimus, & me traijciendis alijs opus est regredi: uos ut descendatis. Ite igitur fœlices: & quo animo uitam traduxistis, mortem etiam feratis, per quam iam estis immortalitatis uiã ingressi. Tu uero sapiẽtissime Mercuri gregem hunc coge: & ubi uidebitur ad iudices propera. Mer. Ego uero propero: uos sequimini.

Grex umbrarum nocentium.

Pergamus miseros uisere manes.
Flendo in lucis prodimus auras.

Flendo transfigimus tempora uitæ.
Triſtem flendo nauimus amnem
Et quod reſtat iter, hoc quoq; flendo
Infœlices conficiamus.
Minois miſeris ora ferenda:
Et formidata Aeacus umbra:
Spectanduſq; truci cum Rhadamanto
Nos latranti cerberus ore,
Nos & multiplici gutture ſerpens,
Paſcetq; atro trux leo rictu.

Grex umbrarum innocentium.

Nos fauoni lænis aura,
Et uirenti prata flore,
Nos beatis rura campis:
Perpetuiq; manent tempora ueris.
Mella nobis ſponte manent.
Vina largo fonte ſudent:
Ac liquenti lacte riui,
Grataq; decutiant balſama rami.

Ioannis Iouiani Pontani Dyalogus qui inſcribitur Charon finit fœliciter.

Ioannis Iouiani Pontani Dyalogus qui Antonius inſcribitur.

Hoſpes Siculus Compater Neapolitanus.



Væ nam quæſo bone ciuis Antoniana eſt porticus? Com. Antoniũ ne hoſpes reqris, an eã quæ ab illo porticus Antoniana dicit̃? Ho. Et porticum ipſam noſſe, & Antoniũ uidere cupio: audio enim pomeridianis horis illic conuentum haberi litteratorum hominũ. Ipm

autem Antonium q̃q̃ multa dicit, plura tamẽ ſciſcitari q̃ docere ſolitum: nec tam probare quæ dicantur, q̃ Socratico quodam more irridere diſſerentes. Auditores uero ipſos magis uoluptatis cuiuſdam eorum quæ a ſe dicãtur plenos domum dimittere, q̃ certos rerũ earum quæ in quæſtione uerſentur. Com. Hæc illa eſt porticus: ſane dignus tali conuentu locus: in qua deſiderare nunc quidem Antonium poſſumus: uidere amplius nõ poſſumus. Etenim ſolitudo ipſa meuſq; hic ornatus plane tibi declarare poſſunt, amiſiſſe nos Antonium. neq; enim unq̃ dicam mortuum, quem putem uiuere: quod & ipſu; paucos antequam decederet dies acerrime diſſerentem audiuimus: neq; eius me mors angit, quæ uita eſt bonis, ſed q; iucundiſſima eius conſuetudine, ſapientiſſimiſq; colloquijs eſt carendum. Quid enim erat lætis in rebus Antonio iucũdius? quid rurſus in turbatis atq; aſperis gratius? Incredibilis quædam in eius oratiõe uis inerat res humanas contemnendi, ferendiq; fortuitos caſus æquo animo: quippe cũ omnia referret ad deum: diceretq; latere nos & bonorum & malorum cauſas. Pleraq; autem uideri quæ nõ eſſent mala, ut quæ obiecta nobis eſſent a deo, quo humana in ijs conſtantia fortitudoq; eniteſceret (Quotum enim fortẽ inueniri, ſi quieta & ſecura omnia nobis forẽt) natos eſſe homines ad comparandam uirtutem, ad excolendos animos: neminem autem ſine laboribus plurimis poſſe hoc aſſequi: ſed decipi opinione, nimiſq; demiſſe ac molliter nobiſcum nos ipſos agere. quæ fluant aquas ſalubriores eẽ, magiſque probari, quæ uero reſtagnent: noxias ac peſtilentes eſſe. nullum fortem agricolam cui non incalluerint manus: nec medicum bonum qui non plurimis ac maxime grauibus morbis curandis uerſatus ſit ipſe diutius. Milites ab aſſuetudine perpetiendorum laborum, exanclatiſq; periculis laudari, nullos deniq; artifices claros euadere,

præterq̃ quos assiduus labor lõgaq; exercitatio docuisset. Optimo itaq; & fortissimo cuiq; labores ac molestias offerri a deo: eamq; ueluti materiã præberi in qua sese exerceat, cũ excellẽtia hominũ cæterorũ. Tũ iperatores ipsi quos præcipue anĩet, & quorũ uirtus est ꝓspectior, ĩjs grauissima et periculosissima quæq; demãdẽt. Atque hanc quidẽ ipsam, non quæ prædã quæritaret maxime illustrẽ militiã esse. Et uero ignaui esse: imbecilli: desidis, odisse labores, fugitare molestias, uelleq; in ocio ac sub umbra marcescere. Sed cum Antonio optime iam actũ fuerit. ad te hospes potius reuertar. Hæc inquã illa est porticus in qua sedere solebat ille senum omniũ festiuissimus. Cõueniebãt aũt docti uiri, nobilesq; itẽ homines sane multi. ipse quod in ꝓximo habitaret, primus hic cõspici, ĩterim dũ senatus ut ipse usurpabat cogeretur, aut iocãs cũ prætereũtibus, aut secũ aliquid succinens: quo animũ oblectaret. Vt nuper paucos ante q̃ morbo aggrauaret̃ dies recitare eum memini: cui ego adessem una, & Herricus iste pudericus quẽ hic uides. Est autẽ carmen quo uti oppidatim dicebat apulos ad sanandũ rabidæ canis morsum: insomnes eñi noctes sabbato lustrare oppidum. Vithũ nescio quẽ e diuorũ numero implorãtes: idq; tribus sabbatis noctu cũ peregissent, tolli rabiẽ omnem, uenenũq; extingui. quod carmen quia memoria teneo, referã illud si placet. Ho. At qui pergratũ mihi feceris. Com. Alme Vithe pellicane, orã qui tenes apulã: littusq; polignanicũ, qui morsus rabidos leuas: irasq; canum mitigas, tu sancte rabiem asperam rictusq; canis luridos, tu sæuã prohibe luem. I procul hinc rabies, procul hinc furor omnis abesto. Ho. Sane luculentum carmẽ, & per q̃ facilem apulis ipsis deũ. Com. Fœlicissimos omniũ eos mortalium dictitare solebat Antonius. Ho. Qui regionem incolerent tam intemperatã? Cõ. Etenĩ cæteros quidẽ homines cũ nulli nõ stulti essent, uix stulti-

tiæ suæ ullã satis honestam afferre causam posse, apulos uero solos, paratissimã habere insaniæ excusandæ rationem: araneũ illum scilicet, quã Tarantulã nominant: e cuius amorsu insaniant homines. idq; esse q̃ fœlicissimũ, q̃ ubi quis uellet, insaniæ quem suæ fructum cuperet, etiã honeste caperet. Esse aũt multiplicis ueneni araneos, atq; in ijs etiam qui ad libidinem commouerẽt: eosq; cõcubitarios uocari: ab hoc araneo ãmorderi q̃ sæpissime solere mulieres: licereq; tum illas fasq; esse libere atq; impune uiros petere, q̃ id uenenum alia extingui ratione nequeat. ut quod alijs flagitiũ mulieribus: id apulis remediũ esset. An nõ summa hæc tibi quædam fœlicitas uideatur? Ho. Per Priapum summa. Cõ. Parce hospes obscœnis obsecro. Ho. Atqui putabam mihi in Osca regione uti obscœnis licere: cũ populariter audiã iurari per deorum uentres perq; iecinora, atque per eã partem cuius ipos etiã Cynicos perpuderet. Com. An ignoras pessimum morũ ductorẽ populũ esse? quid enim habet, quod maximo etiã iure non improbes? atque hanc quidẽ iurandi impuritatem mare attulit: utinamq; hoc solũ a Catalanis didicisset noster populus. Sicam ab ijs accepimus: nec est, q̃ Neapoli, q̃ hominis uita minoris uendatĩ. q̃ nisi uester Blãcas Esculapius alter curator accessisset maiorẽ ciuiũ partẽ excisis auribus, labijs, aut naso mutilo uideres. Scortari quoq; sine pudore didicimus, atq; in ꝑpatulo habere pudicitiam. Iuuentus nostra lustris dedita quod locandis noctibus a meretricula quæritur, ipsa die ligurit. Ideoq; innocẽtissimus oli populus dũ a Catalonia reliquaq; Hispania cõportãdis gaudet mercibus: dũ gentis eius mores ammiratĩ ac probat, factus est inquinatissimus. Sed quando accusari hæc possunt magisq̃ corrigi, nec satis est tutum, dicere de populi moribus desinamus. Quod autẽ ad iusiurãdũ attinet Scythas maxime laudare solebat Antonius, quibus non

per deorum capita aut corda ut his ipsis hispanis, non per corpora ut nostris, sed per conuictum iurare mos esset. At pœnos maxime irridere, qui per triplex iurarent uxoris repudium: quippe quã ubi ter quis repudiasset, reuocare amplius in domum fas non esset Sed qui præterit percunctandus est, ut Antonium iam agamus.

Compater neapolitanus. peregrinus.
hospes siculus collocutores.

h Eus uiator. Pe. Sessores saluete. Co. Tu ut uideo de sole æstuas. Per. At uos ut sentio de umbra frigetis Co. Hic hõ sitit ni fallor. Per. Hi madescũt qđ satis scio. Co. Heus hospes dic quæso. Per. Heus ciues tacete obsecro. Co. At nos scire ex te quædã uolumus. Per. At ego sciscitari pauca. Co. Sciscitator. uacat. atq; ẽt si placet sedeto. Per. Ad regẽ ꝓpero, ad regiã utra ducit uia? Co. Vtraq;. Sed quænam salutandi regis causa? hoc eñ ipsum scire cupimus. itaq; uicẽ redde. Per. Nimis ꝗ; timeo nostræ Reipublicæ, ne paucis post annis occidione occidãt populi. Co. Ab gladio ne an a pestilentia, an a diluuione timẽdũ est nobis? Equidem & te siderum progressiones obseruasse reor, quando astrologorũ est has clades prædicere. Per. Certiora affero. maxima in singulis nõ modo oppidis, sed pene domibus uis est Gallorũ septennũ. eos satis compertũ est anno septimo parere, enasciq; basiliscos serpentes, quorũ obtutu homines infecti pereant. ꝙ nisi a rege probe prospectum fuerit, actũ est de regni Neapolitani populis. opus autẽ esse ut singulis in oppidis, singuli deligant̃ cauti & sollertes uiri, qui hæc mala Gallorum cæde procurent, uideantq; ne quid Respublica detrimẽti capiat. Ego hac de causa atq; ut Reipublicæ prosim meæ, ad regem eo, uos ualete. Co. Abi bone ciuis, deq; patria benemerite. Dii boni, ꝗ; multiplex est hominũ stultitia? ꝗ; inanes cogitationes? quid uanitatis in uita? quanta inanissima

rum etiã rerum ſolicitudo. An eſt hoſpes quod irridere hoc homine magis poſſis? ſi ridenda quã miſeranda potius ſtulticia ẽ noſtra. Ho. Quid obſecro ad hæc Antonius? Co. Fabellã hic aliquã ſubtexuiſſet qua declarare amplius poſſet hominum leuitatem. Calletiam olim mulierculã uictũ quæritaſſe Caietæ. Hanc cætera uitæ munera obiiſſe ſatis laborioſe atq; induſtrie. Cum aũt Alfonſus rex Caietæ diuerſaretur aliquando, uideretq; Calletia, tum uiros tũ matronas omnes deniq; id agere, quo maxime modo regem honorificentiſſime exciperet, eam pannis ſupra pudenda cõuolutis proficiſcentẽ ad rẽ diuinã regem, et præcedere in pompa nudato femore, & recedentẽ in regiã eodem habitu reducere ſolitam, nulliſq; abduci potuiſſe rationibus, quin hoc honoris genere (ſic eni dicebat) regem proſequeretur. Quocirca explicandis fabellis Antonius uel improbare quippiam ſolebat uel laudare. Ho. Belliſſimum hominem. Sed præconem hunc audiamus qui tantam ſibi facit in populo audientiam. regium uidelicet edictum. nunq; uidi turgidiores buccas. Puto ego hominẽ fermẽto ueſci. quos clamores dii boni? Præco. Licere faſq; eſſe Iouianum Pontanum qui habitat in proximo, tuto egredi domo: tuto per urbem incedere. tuto etiam de rebus latinis latinum hominem diſſerere. Iſtos uero græciſſantis homines, atq; italogræcos: nihil ei maledicere: nihil inceſſere: non oculis: non barba: non ſupercilijs, non deniq; ulla græca arte illudere. Hoc regem ipſum edicere. Si quis ſecus fecerit, barbam ei euellere impune licere pilleum auferre: crepidulas eripere. Quod edictum ſanctũ eſſe omnes ſciunto, idq; tuba hac teſtor. Ho. Quid obſecro Iouiano huic græci ne tam ſunt infeſti? Co. Quin ipſe græcorum eſt ſtudioſiſſimus, eorumq; ueneratur diſciplinas, ac ſuſpicit ingenia: nec eſt quod græcos timeat. Eſſe autem noſtratis quoſdam adoleſcentes; eoſque nuper e græcia

rediisse, qui cũ nec graece sciant, nec latine, esse tamen glo riosissimos, quibus si barbã pilleolũq; ademeris, nihil omnino græcũ habeant. Eos ait & græcæ, & latinæ orationis inculcatores esse: ubi cũ græcis fuerint, mussitare: cum latinis aũt mirũ esse, q̃ graece oĩa. hinc illos irasci & pene furere: horũ timeri audaciam, ceruicesq; insolentissimas. Ho. Quid ipse didicit ne græcas litteras? Co. Eas adolescẽs attigit: sed in Italia, nã in græcia magis nũc Turcaicum discas q̃ græcũ. Quicquid eñ doctorũ habẽt græcæ disciplinæ, in Italia nobiscũ uictitat. Ho. Satis hæc noui. Sed obseruemus pilleatulũ hunc. Co. Recte mones. Ho. Quidnã is succinit? at uide q̃ sibi placet, atq; utinã præteriens salutaret. Per. αριςον μεν υδωρ ο Quid sibi hæc uolunt uerba? Co. Rem optimam ait esse aquam. Ho. An hic nos accusat ut parum sobrios? ego tam insignẽ iniuriam non feram. Co. Parce hospes. Pindarica est sentẽtia, etiã ab Aristotele laudata. Per. δε χρυσοσ αι θομενον πυρ ατε διαπρεπει νυκτι μεγανοροσ εξοχα πλουτον. Ho. An pergit maledicere? Co. Desine commoueri. Aurum laudat. Ho. Heus tu græcanice homo, quid malam in rem nõ te hinc proripis. Iudæis aurũ & fœneratoribus laudato. Co. Irã ponito. abijt. Hos uentris crepitibus similes dicebat Antonius: nares tm̃ offendere, cætera uẽtũ esse: siquidẽ uẽtosos esse ac putidos. Sed quãdo suffarcinatulus iste iã abijt, nos ab Antoniana consuetudine aut quærendi aliquid aut dicẽdi ne recedamus. Et iã dudũ uideo Herricũ hunc dicere aliquid uelle. Quamobrẽ dicentẽ audiamus.

Herricus pudericus. adolescens. senex. hospes.

Mmonuere me qui nuper præteriere adolescentuli Neapolitanæ nobilitatis, quæ prope iã interijt. Etenim cum considero iuuentutẽ nostram præter maiorũ instituta, domi ac sub porticibus desidere. Eos uero

Rempublicam amminiſtrent, publicorum oblitos morum,
nihil niſi ſuas tm̃ res agere, atq; in priuatū cõſulere, nõ poſ
ſum nõ deplorare noſtræ nobilitatis interitu;. Dij boni? La
diſlao Rege quæ noſtrorum ciuium domi foriſq; erat indu
ſtria? q̃ honeſta de omni uirtute contentio? Certamen erat
domi ne ſenes æquitate atq; cõſilio, an foris iuuẽtus fortitu
dine ac fide maiore Rempublicam gererẽt. Itaq; uideres ſe
niores præſidere prouincijs, moderari populos: iuuenes
in maximis rebus ac periculis regi adeſſe: certare quis for-
tiorẽ nauare poſſet operam. Adoleſcentulos mirumimmo-
dum a primis annis meditari patrium decus, equitando, ia
culando, ſemper aliquid agendo, quo ipſorum apparere poſ
ſet induſtria. nunc placet ocium atq; mollicies. Sequimur
Scorta, deſidemus in ganeis. Alea in manibus eſt atq; fri-
tillus. turpiſſima quæque habentur in precio. Cõtentio eſt
cuius uxor, ſoror, filia, pluris ueneat: nullumque inter
ignauos fortiſque diſcrimen, niſi ꝙ fortitudo odio eſt atq;
contemptui, ignauiſſimus quiſque maxime carus acce-
ptuſq; multitudini. Iura, pietas, decus, demum omnia
uenalia. Sed me ipſum compeſcam, reuertarq; ad Antoniū,
atq; hunc qui præterit potius adoleſcentem percunctabor.
Amobo unde tantum hilaritudinis tecum affers bone adole
ſcẽs? Adol. Meo ab antiſtite. Her. Obſecro niſi præproperas
hilaritudinis tantæ nobis rationem explica. Adol. Labora-
bat ex inteſtini leuitate meus antiſtes: de cuius ſalute medi
ci cum deſperaſſent, unus Panuntius archiater, ſolam hãc
ſalutis relictam ſpem docuit: ſi diſploſo inteſtino animam in
cluſam expederet. Eum igitur, cum diem totum deos orans
contriuiſſet, nec aliquid exploderet, reuerſus Panũtius mo-
nuit, uti corporis ſalute deſperata, pro animæ ſalute deos
fatigaret. Tum ille in deos deaſq; conuerſus, integram fere
noctem in gemitu lamentationibuſq; exegit, dum peccatorũ

cōdonationem ac uitæ cœlestis tranquillitatē cælites ipsos orat. aderat familiaris ingenio non adeo superstitioso: qui antistitis quæstus precesq; non satis æquo ferens animo, ecque nam tandem inquit pater dementia ista est: putare deos, cœli tibi particulam donaturos, qui ne leuissimi quidem pedi liberales esse uoluerint? hac urbanitate captus antistes: cum in risum solueretur, intestinum exoluit, quo de risu in crepitū exoluto, statim morbo liberatus est. Hæc lætitiæ meæ causa, hæc uoluptas est, qui herum saluum factū tantopere gaudeam. Is igitur post aliquot dies confirmatis ac refectis uiribus, cum ludere quantillum cupiat, frontonillam accersit, quam intellexit non multos ante dies, facere quæstum cœpisse. me qui scortillum nossem rogatum mittit, uti eum lauerit leueritq; ad cœnam eat. Dixi quæ cupiebatis. abeo, uos ualete. Her. O sæcula, o mores. fuit fuit olim in sacerdotibus christianis continentia & castitas: dum innocentia in honore, dum paupertas in precio fuit. Nunc (proh pudor) quæ non secta mundior sacerdotio est? Ecce autem qui leuare dolorem hunc queas, senex præterit, octogenarius, cantitans amore insaniens. e media scilicet Valētia delatum hoc est. Audiamus si placet? SEN.

Ne rugas Mariana meas, neu despice canos.
De sene nam iuuenem dia referre potes

Her. Bellissimum senem. Videtis q; blande salutat fenestrellas? q; larga etiam manu rosam spargit? quid hoc sene delirius? Sen.

Digna Iouis thalamis o & Ioue digna marito,
Quid mirum si me candida nympha fugis?

Her. Etiam lachrymatur. Sen.

Delitiæ Mariana meæ si diggeris annos,
Iuppiter hac fiet iam ratione senex.

Her. Lepidissimã argumentationem. Sen.
Et cani flores, orientia sidera cana,
Canaq; quæ torquet spicula blandus amor.
Her. Canitiẽ sane iuuenilem sed cõpellemus hoiem, Amãtissime adolescẽs per cũ quẽ colis amorẽ, perq; uiridem atq; florẽtẽ ætatẽ tuã, eamq; quã deperis uirginem rogatus, & nos de amoribus solicitos nostris adi atq; alloquere. Equidẽ uel ex te uno iudicari plane potest, recte sensisse illos qui uenerẽ elegãtiarũ deã fecere. quid eñ te qui in ueneris cõtubernio uiuis elegãtius? Age amabo q̃ tibi cũ amoribus tuis blãde? q̃ e sentẽtia? Sen. Suauissime: quippe cũ decreuerim quæcũq; in amore hoc mihi accidãt, iucũdam in partẽ accipere, irascit̃, aduersat̃, cõtẽnit, fugit, ad uoluptatẽ refero: grauissimeq; obiurgãdos cẽseo, qui regnũ amoris accusant Bellissimi pueri: lænissimi heri, indulgẽtissimi Dei. hic mũditias: nitorẽ: ornatũ leporẽ: cõptum: ludos: iocũ: carmẽ: elegantiã: delitias: omnẽ deniq; uitæ suauitatẽ inenit. Me qui senex sũ, ætatis huius molestiarũ oblitũ, nõ tñ inuitũ, sed uolẽtem quoq; ad suauissima quæq; secum trahit. Sequor conuiuia, cantus, hymeneos, choreas, põpas, festos dies: theatra. Sed iam asserenascit. illã ego ad fenestrã uideo, quæ me immortaliũ uitã agere inter mortales facit. o fulgentissimũ iubar, ac rerũ specimẽ. Her. O inane & lubricũ caput. Ne aũt delirantem hunc senẽ hospes mirere, ciuitas nostra tota delirium est. utināq; non tã uere, urbem hanc solã liberã esse usurpasset Antonius: in qua una, cuiq; qđ libitũ esset liceret. Sed comprimẽda est oratio. Euphorbia trãsit. assurgamus mulieri, atq; offam hanc cerbero obiiciamus. Et iã præteriit: abiit: bene habet. salua sunt omnia. Memor es hospes beluæ illius quam dux pœnorũ Annibal uidit in somnis, siluas, agros, uillas, oppida, quaq; incederet cũcta ua-

ſtantem? Hæc illa eſt belua: nequaq̃ tamẽ ut illa ſomnium, ſed hiſtoria, & uera quidem belua. Ciues quidẽ cæteri, aut horologium, aut galli cantũ ſecuti, e ſomno cubilibuſq; excitantur. at uicinia̅ noſtrã Euphorbiæ clamores ne uidere q̃dem ſomnũ noctibus patiũtur, quaſi dies agere q̃etos ualeamus. Clamat. inclamat, frendit, dentitonat, hinnifremit, rixatur, furit. ueru, pelues, patinas iaculatur, titionatur, candelabratur: nouis enim uocibus, nouus beluæ huius furor exprimendus eſt: atq; utinã exprimi plane poſſet. ancillas alias delumbat fuſtibus, alias mutilat gladio: has unguibus excecat: illas pugnis exoſſat. q̃d multis opus eſt? peſtis quidẽ ipſa Euphorbia peſtilẽtior nõ eſt. Ferũt Germanos olim prædicare ſolitos, ſe a Dite patre ortos. ego uel deierare auſim, tris illas furias, herebum quoq; ipſum Euphorbia prognatos eſſe. Ho. Dij talẽ peſtem auertite. Quid obſecro de hac Antonius? Her. Optime conſultũ iri Romano põtifici, ſi Euphorbia hæc in ſummo alpiũ iugo cõſtitueret: cuius uociferationibus mométo eodẽ Germaniæ, Galliæ, Britãniæ ad terrarũ cõciliũ accerſiri poſſẽt, orbis eñ cãpanã Euphorbiã eſſe. Ho. O falſum atq; urbanũ hominem. Sed q̃ nã hi ſunt quos compoſito admodũ gradu, uultuq; adeo graui cõcedẽtes ad nos uideo? Her. Iunior ille Eliſius Gallutius ſuaui uir ingenio. Andreas alter contrarius, facundus ac p̃ſtans rhetor. grauiſſimi uterq; uiri, noſtroq; ex ordine, quibus aduenientibus de more collegij huius aſſurgendum eſt.

Andreas contrarius. Compater. Herricus. Eliſius.

grammaticos. S Alutem uobis multam atq; opulẽtã dicũt Eliſij Camenæ. Com. At nos & Eliſiũ habere, et Andreã opulenter ſaluũ eſſe iubemus: neq; eñ grãmaticos adeo ueremur, ut opulentiã cũ ſalute coniũgere timeamus. An. O minime ſuperſtitioſum hominem. Sed ut hoc facilius condonetur a nobis tibi, tamen ne in grammaticorum iram incidas

cidas etiā atq; etiam uide. Com. An oblitus es Antonij, cas
tellorum (hoc enim uerbo utebatur) eos perſimiles dicen
tis, qui de oſſibus deq; fruſtillis ac miculis ſi quæ forte ſub
menſam decidant, rixentur. Odi ego cimicū genus, ſtoma
chorq; agreſtem acerbitatem ac putidas inſectationes. Sed
amabo quinam inter uos ſermones erant? An. Hoc ipſum
agebamus, aut potius indignabamur, ab rabioſa eorū gar
rulitate, tuti nihil eſſe, ſiue uerſiculum edideris, ſiue epiſto
lam ſcripſeris. quorum ipſorum ſcriptis oculū ſi admoris,
nihil inertius, nihil inconcinnius, nihil oſcitatius uideas:
quippe cum nihil ſupra grammaticum habeant. Et tamen
operæprecium eſt uidere, neglecto aut potius abiecto Cice
rone, quantam præſeferant dicendi artem, atq; ſcientiam,
inuadere rhetorū materiam, quorum etiam agros depopu
lati, ꝙ uideant acutiora quædam ut ipſi putant: a Quinti
liano tradi, in Ciceronem ſublatis ſignis agmineq; inſtru
cto procedunt: nec intelligunt Ciceronem ſic a Quintilia
no laudari, ut hunc ſuſpiciendum: hunc imitādum eſſe mo
neat, dono quodam prouidentiæ genitum in quē totas uir
tutes ſuas, eloquentia experiretur. Id deniq; non immerito
cōſecutū, ut Cicero iā non hoīs nomen ſed eloquentiæ ha
beatur? ꝙ ſi loqui uera uolumus, illa uel ſumma Quintilia
ni laus eſt, ꝙ diuinæ Ciceronis eloquētiæ diligētiſſimus ob
ſeruator atq; īſpectator fuerit. Quid enī ꝗuis acute ab eo ī
dicendi arte præcipitur, quod nō e Ciceronis fonte hauſtū
ſit? quid tam rarū aut ſepoſitum oſtendit, quod non Cicero
nis orationum exēplis teſtimonijſq; doceamur, illum oran
tem egiſſe: quæ poſt a Quintiliano rhetoribuſq; alijs conſi
derata, atq; animaduerſa ſcriptis obſeruanda tradantur?
Arguitur Ciceronis de oratoris fine ſententia, ꝙ non ſit di
cere appoſite ad perſuaſionem, ſed ſit ſolu; bene dicere ora
toris finis: nec uident acutiſſimi homines duplicem in ora

tore finem considerãdum esse: quod Boetius quidem uidit, si nõ tam acutus grãmaticus, at certe rerũ naturæ peritissimus: ac definiẽdi magnus artifex. Ait enim, ꝙ inter dialecticam atq; rhetoricã itereſt, id in materia nõ cerni, quippe cũ utraq; thesim atq; hypothesim subiectã habeat, sed in usu, cum altera interrogatiõe, altera perpetua oratiõe utatur: ac dialectica itegris silogismis, rhetorica enthymematibus gaudeat. Item in fine, ꝙ dialectica q̃ uult extorquere ab aduersario conatur: rhetorica iudici persuadere: siquidẽ dialecticus dialecticũ tãtum habet aduersum se cõstitutum: orator uero hĩs; etiã iudicẽ, qui inter se adq; aduersariũ sentẽtiam ferat. Quocirca oratoris finem duplici ratiõe considerãdũ esse censet: alterum quidem in oratore ipso, in iudice uero alterũ in ipso qdem bene dicere: quod qd est aliud q̃ dicere apposite ad psuasionem? In iudice uero persuadere: neq; enim si qua impediãt oratorẽ quominus psuadeat, dum officiũ suũ fecerit, iccirco finẽ consecuturus nõ est: siquidem qui officio suo cognatus ẽ finis eũ facto officio cõseqtur: ac tametsi eũ qui extra positus ẽ, finem nõ semper attingit, fine tamẽ suo contentus esse potest, sentiens artẽ ipsam, qui suus est fine non fraudari. Etenim medici opa cum in sanitatẽ intẽta sit, imperatoris in uictoriã, licet neuter finem q extra constitutus est nõnũq; adipiscatur, uterq; tamen suũ assequit, si alter ægrotum recte curauerit: alter exercitũ ac rem bellicam bene administrauerit. Duplex igitur oratoris finis est bene dicere: ac persuadere: quod utrũq; Cicero complexus est, et cum ait oratoris officiũ esse dicere apposite ad persuasionẽ: nam qui apposite dicit: bene quidem dicit. id quod Quĩtiliani sentẽtiæ conuenit, indicãtis rhetoricæ finem ac summum esse bene dicere. Et cum post subdit oratoris finem esse psuadere dictione, quia oratoris dictio apud iudicem est, complectitur qui sit pro suscepta causa bene dicendi finis. ꝙ si ora-

tor dicendo persuadet, neq; enim temere a Cicerone dictum est, persuadere dictione, nec Quintiliano, nec oblatratoribus his dicere opus est, quod pecunia etiam persuadet: quod forma: quod alia etiam multa, nam nec pecunia dicẽdo persuadet, nec forma, trahit enim animos hominum pecunia rerum utilium cupiditate ac gratia, forma uoluptatis. Ostendere autem cicatrices inde susceptum est: quod insitus est homini naturaliter misericordiæ affectus: qui tum uidẽdo: tum audiẽdo mouetur: idq; cõsilij prudẽtiæq; est agere. quo orator cum utitur, non quidem dicendo, sed agendo persuadere conatur. Licet huiusmodi actiones oratoris proprie sint, unde agere dicitur: quibus etiam uerba, gestumq; idoneũ accommodat. Et cicatricum quidem ostentatio, non multum habitura est uirium si oratio defuerit, quæ lachrymas ac misericordiam excitet. Nam auctoritas, dignitas, aspectus, si mutus fuerit, quomodo persuadeat, aut quid persuadeat? quod uero ad meritorum recordationem attinet, an parum tibi loqui merita ipsa uidentur? quæ beneficiorum in Rempublicam, quæ rerum fortiter gestarum memoriam reuocent, quæ gratitudinis ammoneant? Etenim eorũ qui diẽ obiere: siue amici, siue inimici fuerint, cum recordatio nos subit, quod ab ijs recte aut male facta quæ in mentem ueniunt loquẽdi uim quandã habeãt, uel excitatur in nobis desiderium, uel odium renouatur. Quocirca loquuntur hæc quodammodo per se, ac nihilominus ut iudices, ut auditores moueãt, dicẽte indigent, qui quo fuerit eloquẽtior, eo magis cõmouebit. Ac mihi quidem uidetur Cicero, tum addẽdo apposite ad persuasionẽ, tũ dicendo persuadere dictione, auertisse a se id quod Quintilianus, pace eius dixerim, nõ mõ nõ auertit, sed ne quidẽ uidit. Si quis enim quod declamatores faciũt, nullo dato iudice cãm domi fingat, & utriusq; (idest suas, & aduersarij) partes agat: hinc accusando, illinc defen-

dendo, huius nimirũ erit finis tantũ bene dicere. Quid enĩ aliud in causa domi composita, nullo uero aduersario, nullo iudice quæretur nisi solũ bene dicere? quo fit ut ĩ causa ficta idẽ sit finis qui est in uera bñ dicere: neq; interfingere, & apud iudicẽ uere agere aliquid intererit. quo q̃d magis abso nũ? quid magis absurdũ? Hoc uidens Cicero declamatorem sic ab oratore seiunxit, ut q̃d unũ intereat, id officiũ ac finẽ oratoris ostẽdendo exciperet, cauillãq; auerteret. Inter officiũ autẽ & finẽ parũ interesse Cicero ipse ostendit, cum docet in officio q̃d fieri, in fine quid officio cõueniat considerari. Videtis q̃ plane per officiũ expresserit finẽ qui in oratore cõsiderat ? cũ quid fieri cõueniat, ait. Porro quid facere oratorẽ cõuenit, aut quæ eius officij partes sunt, nisi bene dicere? quod quibus artibus & quæ faciẽdo assequi possit, ipse iam tenet: per finẽ uero ostenderit, id quod benedicendo quærit, persuadere. nam cũ ipsæ hominũ actiones ob finem aliquem suscipiãtur, ac finis alius aliũ respectare uideatur, finis ille quẽ in oratore ipso constitutũ diximus, hoc est bene dicere, in aliũ illũ finem intendit qui extra positus est: sicuti recte curandi finis ægroti sanitatẽ, ac rei bellicæ bene administrãdæ honeste uictoriã respicit, ab illis enĩ ad has est uia. Etenĩ cum finis in rebus humanis sit ut opinor ad quẽ cuncta referantur, & cuius gratia fiũt cætera omnia, nimirum ut sit finis oratoris benedicere, benedicẽdi ipsius finis est persuadere. Itaq; si oratorẽ considerare uolumus ut dicentem tantum, finis eius erit bene dicere: sin ut agentẽ in foro ac iudicis animũ quibus potest artibus in sententiã suã atq; in causam quã agendã suscepit trahere contẽdentẽ, Ciceronis de fine sententia erit absoluta, Quintiliani uero mãca atq; imperfecta. Non cõsiderari autem forum: forensisq; actiõis finem ab eo qui dicit oratoris finem esse benedicere, quamuis paucis, manifesto tamen ostendemus. Quintiliani

ipsius cum de rhetoricæ nomine latine interpretãdo loquitᷣ uerba hæc sunt. Nam oratoria sic efferetur ut elocutoria: oratrix ut elocutrix. Illa aũt de qua loquimur rhetorice talis est, qualis eloquentia. Igitur si rhetorica eloquentia est, & orator erit eloquens. Eloqui autem aliud non est q̃ bene dicere: qui enim eloquitur bene dicit: & eloquentia erit bene dicendi siue facultas siue ars, siue sciẽtia. Quare dicere oratoris finem esse bene dicere, eius est, qui nec susceptæ in foro dictionis finem considerat: ut si quis aratoris finem dixerit bene arare, cũ bene arandi finis sit serere. Nec clientem respicit, non secus ac siquis dixerit, medici finem esse bene curare: quæ definitio ægroti ipsius qui medicum sibi adhibuit nullam uidetur habere rationem. At qui dicit oratoris finem esse dicere apposite ad persuasionem, & eius qui dicit, & eius pro quo dictio suscepta est, rationẽ cõplectitur. Quæ finitio perfecta quidẽ est, cũ & officium eius qui dictionem suscepit ostendat, & causam id est finem, cur officium susceptum sit, declaret. Qua tamen in re pertinaciores non erimus, ut q̃ onus hoc defendendi Ciceronis, aduersus Quintilianũ nõ susceperimus quippe qui non oblatrando, sed quærendo modestissime, oratoris finem inuestigare nititur, quem quodã in loco dicentem audiamus. Nã illud genus ostentationi cõpositum, solam petit audiẽtium uoluptatem. ideoq; oẽs dicendi artes aperit, ornatumq; orationis exponit, ut qui non insidietur, nec ad uictoriã, sed ad solum finem laudis & gloriæ tendat. Quare quicquid erit sententijs populare, uerbis nitidũ, figuris iucundũ, translationibus magnificũ, cõpositione elaboratum, uelut institor quidã eloquentiæ intuẽdũ & pene pertractandum dabit: nã euentus ad ipsum, non ad causam refertur. At ubi res agitur, & uera dimicatio est, ultimus sit famæ locus. Videtis ut his uerbis uictoriam quæri, non bene dicendi laudẽ & gloriã

ostendit? Sentitis quid dicit, cum euentum non ad ipsum, sed ad causam referri dicit? Et quod hoc fortasse minus apertũ esset, subdit ubi res agitur, & dimicatio uera est, ultimus sit famæ locus, docẽs in uictoriã totis uiribus incumbẽdũ, quæ quidẽ nisi persuaso iudice, ac benedicẽdi arte uiribusq; eloquẽtiæ expugnato comparari nequeat. Verum aduersus grammaticos istos inquam grammaticos hæc dicenda susce pimus, quorũ dentibus ut nihil mordacius, sic morsibus ue nenosius nihil est: errasseq; non parum uideri potest Anto nius qui catellorum eos persimiles, ac non canes, immo ra bidas canes, aut uenenosas potius aspides diceret. Operæ preciũ est etiam uidere quibus latratibus, quoq; impetu in Ciceronianam status definitionem ferantur. Sed nolo uo bis hospiti pręsertim huic, cẽ molestior. Com. Et hospiti huic & cæteris qui assumus rem gratissimã feceris, quod decla rare nostrum omniũ tibi abũde perspectũ in Ciceronem stu dium potest, & hospitis tanta in te audiendo attentio. Sed de Antonio aliter tibi psuadeas uelim. narrare em̃ solebat, grãmaticorũ rationẽ nullã esse prætoribus: quippe qui fu rentiũ in numero haberẽtur, Cumq; furoris atq; amentiæ genera licet diuersa, comprehensa tamẽ a physicis essent so lã grãmaticorũ uesaniam, non modo incõprehensam, uerũ etiã incõprehensibilẽ esse, quam nouo quodã ficto nomine labirynthiplexiam uocabat. Referebat enim sybillã nutricẽ suam quotiẽs grãmatico cuidã qui per id tẽpus Panhormi docebat obuiam fieret, carmine usam, quo Siculi aduersum canes rabidas uterentur. Solas etiam grammaticorum ani mas post mortem nõ expurgari: quodq; infernus eas expiã das non caperet statim redire in corpora, ac propter ea con tingere ut indies atq; in sæcula grãmatici demẽtiores eẽnt Platonẽq; hoc ipsum latuisse, itẽ Virgiliũ, Dantiumq; qui de rebus infernis ultimus scripsit. Hæc hãbui quæ pro an

tonio excusando dicerẽ. Tu perge Andrea & Ciceronianã status defensionem aduersus Antonianos catellos: uel tuas potius aspides aggredere. An. Faciã eo libẽtius ꝙ Herricũ nostrũ uideo ex orõne hac quæ aduersum grãmaticos habita est mirificã uoluptatẽ cœpisse. Her. Dici uix potest: ꝙ̃ me sermo iste delectet, præsertim cũ in memoriam ueniat, inter duos olim grãmaticos gladijs actã rẽ esse, dũ alter alteri uitio daret, ꝙ uerbo impleo generãdi casum adiũxisset, ac neuter memor esset Liuij hoc ipso casu utẽtis libro quarto. Ne ita oĩa Tribuni potestatis suæ implerẽt, ut nullũ publicum consilium sinerent esse. Itẽ quinto libro. ipse multitudinem quoq;, quæ semꝑ ferme regenti est similis, religionis iuste impleuit. Sexto etiã casu utitur cum ait carcerẽ impleueritis principibus. adeo promiscue ueteres uerbum hoc & secundo & sexto casui iunxere: quod docti illi & acuti grammatici dum ignorant, dum alter alterius sinum atq; os despuit, res ad gladios uenit, tandemq; a grãmaticis ad chirurgos. Sed quæ mihi multa generis huius in mẽtẽ ueniũt referre desinam, ne tibi sim impedimento, quare quod cœpisti perge exequi: ac uoluptate hac nos exple. An. Primo loco Ciceronem uideamus. Cõstitutio est prima cõflictio causarũ ex depulsione intentionis profecta, hoc modo fecisti, non feci, aut iure feci. Deinde Quintiliani status qui sit ex ipsius uerbis intelligamus. Statũ quidã dixerunt primam causarum conflictionem quos recte sensisse parum elocutos puto. Non enim est status prima conflictio fecisti non feci, sed quod ex prima cõflictione nascitur. Et paulo post. si eñ dicat quis sonus est duorum inter se corporum conflictio, erret opinor: non enim sonus est conflictio, sed ex cõflictione. Hæc uterq; de status constitutionisq; definitione. Nos quid definitio ipsa sit, primũ uideamus, quæ ut doctissimis uiris placet orõ est explicans quid sit id de quo est quæstio

Quocirca propriũ definitionis esse uidetur explicare, hoc est distincte atq; expresse demõstrare rei quæ definit̃ substãtiã, seu quid illud ipm̃ de quo quærit̃ sit. Hoc eñ intellecto, ipsa res ut intelligat̃ oportet: siquidẽ id qđ ante definitionẽ erat (ut ita dixerim) confusum & complicatũ, ubi definitio accessit, distinctũ atq; explicatũ cernitur. Etenim cũ hoc ipsum nomẽ homo parũ expresse quid homo ipse sit indicet, ubi dixeris hominẽ esse animal rationale, mortale, qđ erat inuolutum, nec satis patebat, fit expressum & clarũ: ipsaq; substãtiæ explicatio fit, quotiens genus quo quid continetur, & species illæ quæ differentiæ uocantur definitionem ipsam abunde simul constituũt: qua hunc in modum constituta, quæ confusa erant, diffusius tractata cernuntur. Ex quibus efficitur: ut genere differentiisq; monstratis, substãtia ipsa appareat. His sic explicatis uideamus harum utra definitionum, rem quæ definitur melius clariusq; ostẽdat, cum uideamus de re ipsa quæstionem non esse, siquidem Quintilianus ipse qui hac definitione usi essent, recte quidam sensisse, parum tamẽ elocutos putat. Ciceroniana ni fallor definitio, quæ genus & differentias explicat, substãtiam profecto ipsam explicat. nam conflictio, generis locum obtinet: omnis enim status conflictio est, non contra. siquidem non soli oratores confligunt perinde ut nõ solus homo est animal: sed athletæ, sed milites, sed exercitus etiam confligunt. Prima uero cum dicitur, species ac differẽtia indicatur. Siquidẽ plures quæstionũ status esse, eadem in causa possunt, qđ ipse quoq; Quintilianus ostẽdit. Prima igitur conflictio, species quædã conflictionis est, sicuti rationale species quædam animalis. deinde additur ex depulsione intẽtionis profecta. Quo addito plane declaratur conflictionẽ hinc ex intẽtione, illinc ex depulsione nasci, ut intelligat̃ quemadmodũ non omne rationale animal, ut Plato putat,

mortale est, sic non omnẽ conflictionem, ex telorũ missiliũq; iaculatione ac manuum consertione: cuiusmodi militaris cõflictus est existere. Videtis ut his in definitione simul positis, res ipsa non implicata & in abdito posita, sed explicata atq; in lucẽ tracta cernatur? Contra Quintiliani definitio, nõ solũ rem ipsam in lucẽ nõ educit, sed audiẽtẽ statim turbat, & cogitationẽ eius ad plura ac diuersa trahit. In lucẽ aũt non exponi rem ex Quintiliani definitione, hinc probatur, ꝙ genus ipsum nimis remoto e loco apparet: cum sit res, siue ut hodie dicũt ens. dicitur enim id quod ex prima confluctione nascit̃, idest res quæ inde nascit̃. Ac tametsi uerũ est ꝙ cõflictio causarũ sit res, sit ens, tamẽ hoc ipm̃ ens, maxime generale est, siquidẽ & lapis, & lignũ, & lana, et corpus, & color, & uox, & formæ, & statura, & cœlũ, & animal, & quodcũq; in naturalibus est: ens ac res est. Itaq; genus hoc cõfundit, magis q̃ explicat, dũ auditoris mentẽ in tam multa ac diuersa rapit. Illud deinde quod ex prima confluctione nascitur, magis ac magis & turbat & confumit: & quasdam quasi tenebras illorum qui audiunt menti bus offundit, cum dicimus hõ est, id quod ex corpore et aĩa constat, quod ipsum non modo de boue, crocodilo, ape, serpente, pisce, accipitre, sed de arbore: herba, fruticeq; dici potest: nec aliud est dicere, q̃ ꝙ animans est quod genus plurima diuersaq; complectitur: siquidem & arbores, & herbæ, & frutices animantes sunt, anima eñ cõstãt & corpe Quod si dicere malueris hõ est, id quod ex animali rationali mortali est, hominis substantiã nõ solũ nõ explicabis, neq; in apertũ proferes, sed rẽ ipsam magis ac magis implicabis Neq; eñ homo solũ est ex animali rationali mortali, sed cõiugiũ, sed familia, sed ciuitas, sed humani generis societas. At dicere hõ est aĩal, rõnale mortale, nõ solũ mentẽ nõ cõfundit, sed rem ipsam plane ostendit. Idꝙ quod definitur,

& quod definit, ita sibi inuicem conueniunt, ut mutuam conuersionem alternatim faciant siquidē & animal rationale mortale est homo: id quod non usu uenit, cum dicitur, homo est id quod ex corpore & anima est, & quod ex corpore & anima est, homo est, cū possit esse accipiter, piscis, equus apes, ulmus, brasica, uitis, ligustrū: quæq; animantes sunt, e corpore & anima sunt. Itaq; cū dicimus constitutio est prima cōflictio causarum nata ex intentione depulsionis, ita sibi quod definit definiturq; inuicem consentit, ut conuertere liceat pari maxime conuenientiæ consensu: recte enim explicateq; dicetur, prima causarū conflictio ex intentionis depulsione nata, conflictio est. Contra confusa nimis definitio erit, nec cum eo quod finitur pari modo consentiens, si dixerimus ut Quintiliano placet, status est id quod ex prima conflictione causarum nascitur. Idq; quod ex prima conflictione causarum nascitur est status: cum e prima conflictione in qua causa consistit, plura nascantur, quæ ad statum & causam faciunt, ut cum signa ex quibus coniectura capitur afferuntur, cum testes in medium adducuntur, cum leges recitantur, cum de legibus pugnatur, & huiusmodi alia quæ nō modo cōflictionē sequūt, sed absq; iis cōflictio esse nequeat. Age consideremus rē maxime similē, militarē conflictū, nō sonum ut Quintilianus. Si quis dixerit militarem conflictum esse id quod existit ex militum certamine, manibusq; consertis, primum nec rem ipsam distincte explicabit, nec conuertere alterū in alterum tā æqua reciprocatione poterit, ut recte dicatur id quod ex militū certamine, manibusq; cōsertis existit, cōflictus militaris est, neq; eni ex militum certamine, manuūq; cōsertione solus cōflictus existit, sed cædes, mutilationes, percussiones, uulnera, fuga, uictoria. Itaq; cū hæc audiunt ꝙ quid potissimū intelligere habeatur incertū sit, distrahetur huc atq; illuc animus: rapie-

turq; in plura atq; diuersa. At si dixero cõflictũ militarem esse militum manum cõserentiũ certamẽ, statim genus appa rebit, id est certamen. Omnis eñi conflictus certamẽ est. At non contra certamen omne cõflictus est: nam & puellæ cer tant de forma, & reges de magnificentia: cum addo manũ conserentium, speciem differentiamque sic exprimo, ut ni hil dubium, nihil in confuso relinquatur, licebitq; magno utrimq; consensu conuertere, militum manum conserentiũ certamen conflictum esse militarem: ac militarem conflictũ, cõserentiũ manũ militũ certamẽ esse. Illud igitur inter Ci ceronis Quintilianiq; definitionẽ interest, quod inter has quas modo posui militaris conflictus definitiones. Ac si lo qui uera uolumus, altera idest Ciceroniana est philosophi rem explicantis atq; ante oculos ponentis. altera eius qui id potius quærere uideatur, ut qui audiunt cæcutiãt, magisq; ut recte uideant. Quoniam igitur Quintilianus ipse recte quidem sensisse, parum tamen elocutos putat, qui sic statũ definiere, uidete obsecro uter ipsorum rem eloquatur. Mihi quidem Cicero eloqui rem & explicare, Quintilianus uero balbutire quodammodo (tanti uiri pace dixerim) uidetur. Poteram multa quæ de ratione definiendi a doctis uiris tra duntur hunc in locum conferre, quæ non duxi esse necessa ria contentus paucis his ostẽdisse, Ciceronem bene, expres se, caute, plane, statum definiisse. Quam nostram defensio nem tantũ ab accusando Quintiliano abesse uolumus, ut uideri uelimus, non aduersus Quintilianũ causam susce pisse, sed ut qui potius Ciceronẽ, a grãmaticorũ qui nũc ui uunt rabidis morsibus liberare studeremus. Tu uero Her rice uicem redde, & quam aduersus grammaticos bilem pauloante concoxeras, meo etiam rogatu euome. Aut si te capitis fortasse grauat abscessus. Elisio nostro pro uinciam hanc delega. Herricus Quin potius quando in

Virgiliū quoq; dentes exacuere, & me tussis male habet, maximi Poetæ, studiosissimus poeticæ Elisius patrocinium suscipiat. Quod te Elisi suauissime per Antonij nostri manes, quando qua te maiore obtestatione cogã nõ habeo, oro atq; obtestor Eli. Et poterat Andreas, & sponte etiã debebat, prouinciã hãc pro Virgilio suo suscipere. Quis em̃ Andrea Virgilij studiosior? ac dignitatis excellentiæq; carminis atq; operis eius inspector acutior? Sed me uel obtestatio ad hoc impellit tua, uel ꝙ abunde multa memini quæ de Virgilij laudibus dicere solebat Antonius: cuius memoriã hospiti huic ut siculo, quẽ esse siculũ ornatus ipse indicat, arbitror ꝗ gratissimam. Cæterum Andreas & quæ a me referentur locupletare rõnibus poterit, & tanꝗ iudex aduersus Virgiliocarpos sedere. Cui magis enim dicere Virgiliomastigas liceat? Atq; hinc potissimum incipiã: de quo me pauloãte Claudianus ammonuit. Cuius uersus sunt de mõte ætna. Nunc mouet indigenas nimbos, piceaq; grauatum Fœdat nube diem: nũc motibus astra lacessit Terrificis: dãnisq; suis incendia nutrit. Virgilij sunt. Portus ab accessu uentorum immotus & ingens. Ipse, sed horrificis iuxta tonat ætna ruinis. Interdumq; atram prorũpit ad æthera nubem. Turbine fumantem piceo, & candente fauilla. Attollitq; globos flammarum & sidera lambit. Interdũ scopulos, auulsaq; uiscera montis. Erigit eructans: liquefactaq; saxa sub auras. Cũ gemitu glomerat: fũdoq; exæstuat imo. Hos Fauorinum philosophum dixisse aliquãdo Gellius scribit, a Virgilio inchoatos magisꝗ factos, ꝙ absolui quãdo mors præuerterat nequissent. Et Fauorinus quidem ea uerecundia usus uidetur, ut excusasse, magisꝗ incusasse Virgilium uideri possit: quẽ Antonius nõ poterat de moderatione hac nõ laudare. Cæterũ nõ omniũ esse de lineamentis, inumbrationibus, artificioq; poetarũ iudiciũ ferre, quæ præter ꝗ a

non est cuiusuis poetica iudicare.

poetis ipsis uix cognoscerētur. quod in pictura quoq; cōtingit in qua multa sunt, quæ nisi summi etiā artifices non uideant. Aetnæ montis naturam, id consilij non fuisse sibi Virgilius ipse præsefert, ut uellet pro assumpta & quodāmodo destinata materia describere: nec rei causas exq̄rit ut Claudianus, nec spumātis materiæ flumina ostēdere uult ut pindarus: sed cū describere portū Aeneæ ore cœpisset: dixissetq; ab accessu uentorum immotū & ingentē ipm quidē, subdidit rē maxime admirabilē: adeoq; mōstrosam, cuius Aeneas ipse memor factus eēt, ut a portus descriptiōe, rei ipsius miraculo auerteret. Ipe inquit portus ingēs quidem hoc est nauiū plurimarum capax, sed uisu, sed auditu mirabile est ætnam mōtē terrificis iusta ruinis tonare: qua cōmotus ammiratione atq; a portu auersus, in illa explicanda primū ab auditu cœpit. Videtis artificiosi poetæ prudens consiliū, q̄ in ammirabili re enarrāda tractū se ammiratione ipa ab initio statim ostēdit? audire est inquit, cū nulli corporū uideantur conflictus, e quibus soni fiunt, nō sonitū modo, ac si parum esset sonitū dicere, sed tonitrū ex horrificis mōtis eius ruinis. Quæ in aere maximo cū terrore fierēt, ea dixit sub terris fieri. Simul cū rei miraculo cām quoq; leuiter attingit: nam neq; decebat Aeneam, causas incēdij atq; fragoris illius exactius quærere aut aperire. Tātus aūt fragor nisi e fractione esse nō poterat, quā fractionē ruinas nominās ostendit. Cū etiā dicit tonat, montē cōsragosum innuit. Nā q; conflictus illi, & tanti sub terris fragores nisi in concauo & cauernoso fieri nequeunt: easq; conflictiones uentorum atq; ignium in cauernis esse dicit, ut cōfligentium nubium tonitrua imitētur. Singulis uerbis rē auditu mirabilem facit, q̄ iusta, q̄ tonat, q̄ ruinis & quidē horrificis: cū horror absq; mēbrorū cōcussione, animiq; consternatiōe nō cōtingat. Dehinc cū auditui satisfecisset, trāsit ad uisum ali

quanto longius in parte hac immoratus, ut per hunc sensum rem admirabiliorem redderet, quod uidendo quam audiendo apparere plura soleāt. Vtque audiētiū aīos magis ac magis rei miraculo afficeret, nō secernit ea quæ noctu, quæue interdiu uiderētur ut Pindarus. Dicit interdum idest nūc hoc, nunc illud, dū non uult diem a nocte secernere. Atram prorumpit ad æthera nubem. Videtis ut a se non recedit, dixit tonat. dixit nubem. tonare enim & nubescere in aere cōtingit. Cernitis ut rem effert, cum non fumum sed nubem, & quidem atram, & prorumpit, quod uiolentum uerbum est, & æthera potiusque aerem, ut nimium impetum absolueret. Fumantem: non ita quidem ueritatem uelat, ut nō suis aliquando nominibus rem exprimat. Fumi enim exaspiratione ignea, non nubes exurgunt turbine piceo. & impetum & colorem non sine quadam animi commotione designat. Est enim turbo uentus & tortuosus, & uiolentus, & fortasse respexit turbinis ipsius glomerationē. Ad hæc piceus color in nubibus terrificus est. duo hæc simul coniunxit, ut rei miraculum augeret. Nec nō flammas, fumos, lucem, tenebras, fauillas simul miscet, & turbinem piceū, et fauillā candentem. quid amplius? globos etiam flammarum attollit. & tamquam satis hoc nō uideretur lambit etiam sidera, ut quo ultra prodiret non haberet. Non possum primo loco non magnopere Gellium admirari, uel potius ridere, qui Virgiliū arguat, quod dixerit fumantem turbine piceo, & fauilla candente: cū nec fumare soleant, ut ipse dicit, nec atra esse, quæ sunt candentia, nisi si peruulgate dixit & improprie, cādēte pro feruente, non pro ignea & relucenti: quod candens est a candore dictum, nō a calore. O bone Gelli, cum noctis istas atticas scriberes, non potuisti non aliqn̄ dormitare. ignorabas an parū aīaduertebas, antiquissimū & latinissimū hūc loquendi morem Virgilio etiā familiarissimū? neque enī dixit

gelliū
Virgilio

fumantē cādēte fauilla, sed nubē candente fauilla. ut puel la forma adeo uenusta, & magno uir ingenio. & qđ in loco maxime simili legitur. Ipse quirinali lituo, paruaq; sedebat Succinctus trabea. atq; ut ibi nō succinctus Quirinali lituo, sed succinctus parua trabea. Quirinalemq; tenens seu gestans lituum, sic neq; hic nubē fumantē fauilla cādente, sed fumantem turbine piceo, & emittentē seu spargentē atq; efflantē simul candentem fauillā Expressit aūt qđ fieri saepissime in aere uidemus, ut e nigerrimis nubibus post tonitrum, erūpāt fulgura & coruscatiōes, uideatq; interdū coelū dehiscere. flāmasq; euomere. Dici nō potest, q̄ sibi undiq; in eorū quae fiūt in aere, similitudine constet. Solebat irridere Antonius, q Virgiliū diceret uoluisse mōtis aetnae flagrātiā ad pindari imitationem exequi: eosq; censebat & caecutire et delirare, nec Fauorinū, s; Fabarinū naso suspēdere cū nemo tā auersi aut pui eēt igenij q nō palā uideret Virgiliū se totū a pindarica enarratiōe auertisse, ut nec uerbis, nec trāslatiōe qua ille utit̄, pte aliqua similis eē uellet. Etenī Pindarus ad fontiū, fluminū, fluctuū similitudinē, rē oēm exequitur: amnes in incēdij enarratiōe imitatus. At noster nulla hmōi similitudine usus, rebus ipsis inhaerēs, & q̄ potest, & Aeneae narrātis dignitas patit̄, uerbis explicās, ab ipo igne & a nubibus, & ab ijs quae in aere fiūt, nō recedit Et Pindarus quidē solū fluxū, & scaturiginē habet: quā in aquis imitetur. Virgilius omnia p materia, proq; suscepta explicatione a rebus ipsis nō aliunde sibi dicenda, atq; ostēdenda assumit. Videriq; Virgilius pōt, parū hac in pte Pindarū pbauisse, qui dū se totū ad amnes, ad fluctus, ad scaturiginē uertit, eructationem ipsam quaeq; inter erūpendū eructandumq; cōtingerent inexpsse leuiterq; attigerit: nec monstrum illud suum, tum auditu tum uisu mirabile plene absoluerit. Referam Pindari uerba a Gellio ipso con-

uersa. Sane eructantur inaccessi ignis purissimi ex imis fontes. Flumina uero interdiu quidem inundant fluctũ fer-uentem fumi. At per noctes punica proglomerata flamma ad profundũ põti, fert solum: cum strepitu illa uulcani fluẽta serpentia emittit sæuissima: monstrum profecto tũ uisu tum auditu mirabile. At Virgilius & aures & oculos, animũ admiratione implet, cũ mõtem tonare dit, & e terræ penetralibus atras nubes prorumpere fumare piceum turbinem, uolitare candentem fauillam, attolli globos flammarũ quid amplius? lambere etiam sidera, & tamen a rei natura non recedit: siquidem eructatio illa talis est, prætereꝗ̃ ꝙ sidera non lambit. Sed hæc exuperantia poetarum est propria, & haud scio an alibi magisꝗ̃ hic deceat. Ac tanquã minora hæc quæ dicta sunt essent: quippe quæ frequenter cõtingãt, ea subdit quæ ut maiora, & rarius contingerent, & longe mõstrosiora essent. Itaq; & scopulos erigit, & auulsa montis uiscera erutat, & saxa sub auras glomerat, & quidem liquefacta, & cum gemitu. Ac ne quid quod mouere admiratione possẽt prætermitteret, quid ultimo loco põit? fundoq; exæstuat imo: quod cũ oculis exponere nõ posset, animis existimendum permisit. Quid hoc Virgiliano monstro absolutius? & tamen docet glomeratus eos fieri nõ posse nisi uẽto igneq; intus æstuante. Ac Pindaro quidẽ dare potest uemiã lyricum carmen. At Virgilio implenda erat tuba illa heroica, & magno personandum ore: neq; ut illi succinendum: qui a lyra sua nõ ita longe recessit. Quocirca noster heros tubã sic implet ut mõstrum pindaricũ, per tonitrũ, ruinas, turbinem, picem, candentẽ fauillã, erectos scopulos, auulsa uiscera, saxa liquefacta, sub auras ad sidera usq; intonet: & aures, oculos, animos, admiratione simul atq; horrore compleat. Tonat ætna ruinis. cæpit Virgilius a tonitru, in quo Pindarus obmutescit. post etiam, tempus nullum secernit,

tum ut rem

tum ut rem admirabiliorē faceret, tū ut qualis res ipsa esset exprimeret: neq; enim noctu solū flammarū illi globi cernū tur, sed etiā interdiu, quotiens & aer est nubilus, & cacumen mōtis exhalatis incēdij fumigatiōibus caligat: atq; offunditur. An nō die medio, cum cœlū maxime nubilū est, uidentur coruscationes & medijs e nubibus ignes emissi? qđ poeta noster sentiēs, nō ante dixit candēte fauilla, q̄ præmisit turbine piceo, ne a rerū natura recederet. Ad hæc nō nisi post multos annos cōtingit amnes illos Pindaricos fluere: cum Virgiliana tonitrua, fragoresq; & fumi picei, & prorumpētes in cœlū nubes, fauillæq; frequētiores contingāt, præsertim flāte aut impendēte austro. Ac nihilominus post liq̄scere saxa: & auelli mōtis uiscera ostēdit: adeo nihil prorsus omittit. Videturq; noster Maro rem ipsam & loci situm contemplatus, siquidem cacumē mōtis qua tanta fumigatio emittitur, hiatum habet profundissimū ac late amplu;, quē dixerūt craterem. hodie plæriq; os uocāt, exesis undiq; atq; exustis rupibus. Quocirca non uti e fontibus fluere ignes possunt, sed materia ipsa uiuentorū incēsa, & diutius intra cauernas exagitata, tandem euomitur, magnoq; in aerē impetu effertur: post in partē qua uētus inclinat decidēs, igne liquefacta defluere incipit. Vnde alibi ut rei huius peritus dixerat. Vidimus undātem ruptis fornacibus Aetnam, Flāmarumq; globos, liquefactaq; uoluere saxa. Et hic uere ac naturaliter dicit. Interdum scopulos, auulsaq; uiscera montis, Erigit eructās: liquefactaq; saxa sub auras, Cū gemitu glomerat. Prudētissime omnia. nā interdū, quia non semper et cum gemitu, quia tanta ebullitio & pugna illa intra cauernas, uentorumq; ac cōcepti ignis uiolentus ac præceps exitus, absq; ingenti fragore fieri neq̄t. & erigit eructans, quia ruptis caminis effractisq; (ut ita dixerī) claustris, igne uento, uaporibus, quæcūq; obuiā facta sunt, in altū tollūtur

Et cum dicit glomerat, ostendit pugnam confligẽtium corporum: & cum dicit uiscera & liquefacta & auulsa, designat tum ingentissimam uim uentorum, tum ꝙ ignis excoquere ac liquefacere lapides: tum ꝙ materia ipsa monte continetur: atq; illic generatur. Dicet aliquis. at fluere liquescentem illam materiam mare uersus, omisit. Primũ nec mare uersus semder fluit, nam & sæpenumero in mediterranea elabitur: deinde ꝙ cum dixisset sub auras glomerat, uisum est poetæ tam defecati iudicij, quodcunq; adderet: minus esse. & ꝓfecto minus mirum est fluere decidentem illã liquefactamq; materiam, q̃ ex imis terræ uisceribus ad auras maiore q̃ exprimi possit impetu ferri. Itaq; hoc omisso, immo despecto ac repudiato, concludit, fundoque exæstuat imo relinquens in audientium animis quæ non cernerẽtur cum admiratione cogitanda: atq; qui intus æstus: quæ ruinæ: quanta etiam certamina ex ijs quæ oculis obijcerent̃ existimanda. Quinetiam ad fabulosum cõmentũ ut mirificũ, ut ad deos relatum trãsit, adeo nihil quod audientium animos admiratione impleat prætermittit. Fama est enceladi semiustum fulmine corpus urgeri mole hac: ingentemq; insuper ætnam Impositã ruptis flammã expirare caminis. Et fessum quotiens motet latus intremere omnem Murmure trinacriã, & cœlum subtexre fumo. Quamobrem pindarũ nõ solum imitãdũ a se Virgilius nõ iudicauit, sed ab illo sic recessit, ut nõ uerba, nõ rei faciem, nõ ullã sit pindaricæ descriptionis adumbrationẽ secutus. Nũc ostẽdat nobis Fauorinus iste tam enucleati iudicij: tamq; teneri auditus philosophus, ut opimã & pinguem pindari (ut ip̃e cũ Gellio fortasse non recte sentiebat) facundiã prætereamus, ostẽdat in quã ubi nã Virgiliana insolentia? ubi tumor? mihi q̃dẽ cũ duobus maxime modis concipiatur tumor, re, idest sententijs atq; oratione, ubi sunt uerba ista tumentia, ubi res insoentiã pariẽtes? At dixit tonat ætna, quia tonat aer: & nu-

bium conflictus tonitrũ facit. ꝓrũpit ad æthera nubẽ atrã. nihil hic insolẽs, nihil tumidũ, nã ꝓrũpo uerbũ sic uiolẽtũ est ut coẽt historici utãtur. & nubes atra, ut nox atra. turbine piceo. an quo uerbo uel impetũ uel colorẽ expressius potuisset efferre? cũ e pice dẽsissimus idest nigerrimus halet fumus: & turbo cũ impetuosus, tum ẽt tortuosus atq; glomerosus sit. & fauillæ flammæq; seu coruscationes e nigerrimis nubibus erũpere sic soleãt, ut candere uideantur, nihil a natura recedit: & uerba rebus accommodat. nõ dicet poeta globos, cũ idẽ uerbũ ab historicis non reformidetur? non dicet lambere sidera? atqui honestiori uerbo uti nõ potuisset, ut leuem ac fluitãtẽ ignis (ut ita loquar) atractum significaret. nec cũ dixit candẽte fauilla, pindari uerba fluxum fumi calidi significãtia, nec cũ globos flãmarũ ignis fluenta, crasse duriter atq; improprie interpretatus ẽ. hoc est ροον καπνου πυροσ και κρουνουσ quippe qui ne interp̃tatus q̃dẽ sit, cũ illũ non mõ imitari nollet, uerũ etiã hac in parte nõ ꝓbaret, ꝓpter eas quas attulimus ratiões, uelletq; rem ipsam, ut admirabilẽ, ut horroris plenã uerbis suis añ oculos ponere, animisq; infigere, ac tubæ suæ canorẽ tenere. Nec cũ dixit scopulos, & uiscera auulsa, & liquefacta saxa, & lãbit sidera, & exæstuat imo fundo, uerba & strepitũ uerborũ cõquirit. rẽ inquã, ip̃am inquam rẽ, suis atq; heroicis uerbis enarrat. Ad hæc ꝙ nõ semper ignis fluãt amnes, interdũ hoc fieri dixit: atq; ubi fit, non diffluere e cratere illo ꝑinde ac e fonte aut e fornace massæ illius riuos, sed iactari in sublime materiã per frusta, ꝑ saxa, per scopulos, quæ post in terrã decideret, & in fecis ac liquescẽtis spumæ modũ coacta flueret. Quocirca bõe fauorine ad philosophiã tuam redi, de sylogismo, deq; bonorũ finibus tantum sententiam laturus, quando nec mihi satis magnus physicus uideris, qui mõtis ætnæ naturã igno

res:ac poetarum figuras, lineamentaq́ꝫ, & quid carmini conueniat, quid materiã susceptam deceat: qua ratione humilis res tollatur, qua elata prematur, iudicandũ pensitandũq́ꝫ poetis ipsis relinque. Vidimus in ænaria insula factũ, quod Virgilius de ætna scribit, cum e quadam eius parte ignis erupisset centum ante annis, aut paulo amplius. Nã & ad mare & sparsim per agros, præter fluxũ illũ magna mole lapides iacent: & in ipso littore, & paulum etiã intra mare grãdes emmẽt scopuli adeo excocti exustiq́ꝫ, ut hodie quoq́ꝫ appareat spumosa illa liquefactio: quinetiã pindarica fluenta lapidum sunt in spumam solutorum, non materiæ continuæ liquescentisq́ꝫ, quale liquefactum fluere æs solet. Cur aũt præter naturam cuiq́ꝫ uideatur ab incluso sub ætna igne torqueri lapides cũ uideamus æneis e tormentis quæ bombardæ dicuntur tanto impetu pilas torqueri lapideas? turbinesq́ꝫ illos piceos glomerari? tanto etiã fragore ut ad sexaginta passuũ millia exaudiantur. hoc qđ in Aenaria factũ diximus: legimus scriptum in monumẽtis Caroli Neapolitanorũ Regis quo incendio etiã castellũ haustũ est.
Am. Quanquam ænariæ exemplo potes esse contentus, tñ & Vesuuij mõtis ruina & ager squalore obsitus ad sextũ ab Neapoli lapidẽ hoc ipsum quod de liquefactis igne saxis, a Virgilio tradit̃, docere abunde põt: est eñi passim uidere hic exustorũ lapidũ erectos cumulos, illic excussa summo e mõte miræ magnitudinis saxa ĩpune sparsa: alibi profluẽtis riui lapidosos decursus, nec uno ĩ loco saxorũ strues simul cõgestas, ut facile appareat materiã illã omnẽ e lapide cõstare, eiectã ui uaporũ atq́ꝫ igniũ, lõgiusq́ꝫ agglomeratã: quæ uidere cuiuis in prõptu est. Sed redeas ad qđ Elisi cœperas, et Macrobiũ aduersus Aeneam a latinis moti belli causas tanq́ꝫ leues ac pueriles ridẽtem, ut rudem & grãmaticorũ omniũ importunissimũ ferula sua feri, atq́ꝫ intra

cancellos grammaticæ redire coge: audẽtem se quoq; uiris cõferre. Eli. Recte mones. Hunc hoiem antonius cũ nebulonẽ aliqñ obiurgari sensisset, nimis parce inquit. præsumptonem potius, qñ nemo unquã plura sibi præsumpsit aut permisit. Quæso Macrobi poetarum iudex tam sobrie, quæso inquã quæ inter latinos Troianosq; belli causa excogitari accommodatior poterat? nam nec latini per id tẽpus mercaturam nauibus exercebant: nec Aeneas piraticam: ut per causam prædocinij excitari bellum potuisset. nullæ antecedebant inimicitiæ: & Aeneas eo consilio in latinum littus descensionem fecerat, ut in terra fato debita sedes profugis statueret, itaq; non belli sed amicitiæ potius causas quærebat, ut qui cõciliare sibi finitimorum animos studeret, missis etiã oratoribus cũ muneribus. Vidit acutissimus author fortuitam causam quam lippus cæcutiensq; grammaticus quomodo uideret? Moris est classicariorum militum (ne piratarum tantum putes) sæpius in continentem descendere, carnis ut ipsi dicunt faciendæ gratia: nec solum ex hostico, sed ubi maior cogit inopia etiam ex pacato; pecora abigere. quã ob causam ut quottidie uidemus inter socios amicosq; indigne multa committuntur. Hanc occasionẽ & quidẽ fortuitam (cũ Aeneas nihil minus ꝙ bellum quæreret) nactus Virgilius, non armentalẽ aut aratorium bouẽ, sed regij uillici ceruũ atq; in delicijs habitũ, & agrestibus notũ uulnerat, quo facilius multitudo cogniti Cicuris gratia ad tumultum concurreret, Troianosq; non tantũ ut abactores, sed qui regias res uiolare ausi essent, armis ulciscerentur: atq; e finibus pellerent: quos ægerrime ferrent illic conside re? perindeq; ut exterã: atq; ignotã gẽtẽ odio persequerẽt. Quæ oportunior excogitari occasio potuit, muliere præsertim agrestes excitante? quæ uim passa uideri posset, cũ etiã Iunonẽ belli causas quærentẽ introduxisset. Atq; hæc ꝗdẽ

tanq̃ scintilla furtim elapsa, quæ paulatim serpens, mox uẽto exorto illapsa stipulis, agros, siluas, obuia simul cũcta deflagrat. Quid aliud? tanq̃ duos e diuerso mũdi cardine spiritus, qui accensum ignem excitent, exuscitat: alteram e cælo delapsam deam, Iunonem scilicet: alterã furiarum maximam, herebo excitam, cogentem buccina populos: & duces uocantem in bella. proq; stipula subijcitur amata, mulier, mater, regina: importuna quidem mulier: mater indulgentissima: regina fœminarũ choros solicitãs: ad hæc latinus senio confectus, ac uix sui iuris. Incensa igitur stipula agri siluæq; exurũtur Tela nouãt atina: uomeres in enses excoquũtur: scribuntur exercitus: leguntur duces, primusq; Mezẽtius bellum sic init, ut ne mulieres q̃dem arma detractent. Videtis e parua fortuitaq; fauilla, quantũ incendiũ accẽderit? ut subrigãtur quidem legentiũ animi: quotiẽs crines illi anguinei subriguntur. quid hoc artificiosius? quid magis sepositum, atq; a uulgo abductũ? Cognouit ammirabilissimã excogitatissimãq; inuentionẽ Iuuenalis, cũ dixit. Caderent omnes a crinibus hydri: Surda nihil gemeret graue buccina. quam si dijs placet, cognoscet Macrobius sordidæ locutionis, ne dicã orationis grãmaticus. Quid tu peregrine homo de maximi poetæ admirabili artificio nobilissimisq; inuẽtis te iudicẽ statuis? qui ne latine quidẽ loqui scias. Maluissem inquis Maronem & in hac p̃te apud auctorẽ suum, uel apud quemlibet Græcorũ aliũ quod sequeret̃ habuisset. Scilicet nõ uis fingere Virgiliũ, non uis optimũ artificem arte sua uti artificiose? at ego maluissem te cũ latine loqui uis, Ciceronem aut quẽ aliũ e doctissimis in loquendo sequi. An tu apud Ciceronẽ, Salustiũ, Cæsarem inuenisti, in diggeriem concoquere: in memoriam atq; in ingeniũ ire: in incremẽtũ succrescere, tale præsens hoc opus uolo: natiua Romani oris elegãtia: noscendorum congeriem polliceri, et mille his etiã

absurdiora magisq́ barbara, qbus tu ineptissime (cũ sis ipse ineptissimus) uteris? Atqui audacissime grãmatice, cum fateris te sub alio ortũ cœlo a linguæ latinæ uena non adiuuari, cur de maximo, deq; alieno poeta tãq́ prætor iudicas? Vnum tamẽ dare tibi ueniã potest, ꝙ cõuiua, ꝙ satur, ꝙ inter rorantia pocula, ꝙ in Saturnalibus hæc ꝓferebas. O bellissimum hominem, ꝗ cõuiuã iudicẽ, qui mensam ꝑtoriũ statuas. Sed ad imitationẽ quã in Marone desideras redeamus Ciceronem si legisses, non solũ latine loqui, sed recte quoq; de scriptorũ ingenijs, deq; scriptis ipsis sententiã ferre didicisses. Ait et orator et philosophus eminẽtissimus, nostros aut melius inuenisse, aut inuenta a Græcis fecisse meliora. Quod si poetæ cuiusq́ fuit. inuenta ab illis meliora facere, hæc mihi laus Virgilij propria uidetur. Sed neq; melius inuenerint nostri, neq; fecerint aliorũ inuẽta meliora, non tñ cæcutientis grãmatici sentẽtiæ standum est. Quonã auctore usus est Homerus in fingendis tot mõstris? quem imitatus est Orpheus in commẽtis adeo fabulosis? quẽ secutus est qui primus finxit Castorem Pollucemq; ortos ouo? qui primus commentus est Plutonem in inferno regnare: hydram septicipitem esse? natos e serpentum dentibus armis instructos homines? Deniq; ab quo accepit Homerus auctore, arma uulcano achilli fabricata? uulneratam a Diomede uenerem? perlatum utribus Vlissem? & mille talia? Atqui poetarum hæc non modo licentia, sed pene ars est. Quin etiam ab alijs enarratas fabulas in aliam atq; aliam formam conuertere permittitur: ne dum fingere nouas liceat. Sed ueniamus ad alium locum, uideamusq; q̃ intẽpestiuus canis huius latratus sit. Parua metu primo mox se se attollit in auras. Ingrediturq; solo, & caput intra nubila cõdit. Homerus inquit cõtẽtionẽ a paruo dixit incipe: postea ad cœlũ usq; succrescere. Hoc idẽ Maro de fama, sed in-

congrue: neq; enim æqua sunt famæ contentionisq; argumenta, q contentio ēt si ad mutuas usq; uastationes ac bella processerit, adhuc cōtentio est, & manet ipsa quæ creuit. Fama uero cū in immensum prodijt, fama esse iam desinit, & fit notio rei iā cognitæ. qs em̄ iam famā uocet, cū res aliqua a terra in cœlū nota sit? deinde neq; ipsam hyperbolē potuit æquare. ille cœlū dixit, hic auras & nubila. Atq; ut ab ultimo incipiamus, nesciebas puto grāmatice uersus facere, qui non uideris tribus tm̄ syllabis potuisse hyperbolen æquare Et caput intra sidera condit dicere: o crassum & supinum ingenium. atqui noluit Virgilius intra sidera dicere: nā cū intelligeret famā, plura sæpe quæ certa non essent diuulgare, ac uera falsis miscere, & facta atq; infecta nūciare, caput eius cōdit intra nubila cū cæterum corpus uideri dicat. Itaq; & magnitudinem eius ostendit, cum attollit eam in auras: et uersari inter hoīes docet, cū ingredi eā solo facit, & q multa secū ferret quæ non statim cernerentur, uera ne an falsa essent, intra nubila caput abscondit: etenim cū oculis nostris offusa nubes est, ueras cernere rerum species nequimus. Vnde ipse alibi, nubem quæ mortales hebetaret sensus caligaretq; oculos circūcripit. Agnoscitis singularem Maronis prudentiā, grāmaticis non mō nō perspectam, sed ne quidē nisi maximis poetis perspectabilem. Non sunt inqt æqua famæ cōtentionisq; argumenta. Detur ignorantiæ hominis non esse paria. Sed tu mihi uideris bone Macrobi fama quid sit non intelligere, qui dicas eam postq̄ in immēsum prodijt famā esse desinere: ac rei cognitæ notionē esse. quod si sit, passim Liuiū, Salustiū, Ciceronem, & rerū scriptores alios errare inueniemus: nec permissum nobis erit dicere fama prælij ad cannas facti adhuc manet. rerū a populo Romano gestarū fama perpetua erit. nec Atheniensiū res gestæ minores aliqn̄ fuere q̄ fama feruntur. nec famæ

cõsulendũ est. Atqui scriptores famæ potissimũ student. Et Cæsar Alexanderq; plura famæ gratia fecisse uident. nec temere Alexander dicebat fama bella cõstare. Aliud est igitur fama, q̃ ꝙ tu grãmatice putas: nec fama esse desinit, cũ in imẽsu; creuit: efficiturq; rei cognitæ notio ut tu ipse garris: nã & Ciceronẽ cõsulẽ plane fuisse scimus: tñ famã consulatus eius dicimus magnã adhuc esse: & Annibalem in Africa superatũ fuisse a Scipione notissimũ est: tñ famã uictoriæ eius extare dicimus. Cæsarẽ maximas res gessisse, ẽt mulierculis cognitũ est. nũ propterea minus dicimus, rerũ a Põpeio q̃ a Cæsare gestarũ famã maiorẽ esse? aut Alexandri famam nulla posse uetustate oblitterari. Licet eius facta sint cognitissima. Et ꝙ ab occasu solis ad ortum usq; Herculis labores cogniti sint, famã propterea laborũ Herculis dicere non licebit? Desine igitur oblatrare catelle: & fama q̃d sit, quot ẽt dicatᷣ modis disce, nã & uetustissimarũ rerũ celebritas fama dicitur: & quæ nunc a Turcarũ geruntᷣ rege, fama per orbẽ terrarũ ferũtur. Et Theodorus græcus qui diem nuper obijt, magnã ingenij sui famã posteris reliquit. & qui nunc scribundis annalibus dãt operã, famæ suæ, illorumq; de q̃bus scribunt consulunt, & fama est gentes quasdã uagãtes atq; incertis sedibus uitã agere: & nescio cur pecuniæ magis q̃ famæ seruiendum sit: ac si q̃bus alijs modis fama inter loquendũ scribendumq; usu uenit. Damnatᷣ etiam Virgilius ab oculatissimo hoc exploratore, ꝙ immodice sit usus exemplo illo Homerico de Diomedis armis. nã & de Turno ait, Tremunt in uertice cristæ Sanguineæ clypeoq; micantia fulmina mittit, & alibi de Aenea. Ardet apex capiti, cristisq; ac uertice flamma Funditur, et uastos umbo uomit aureus ignes. Hoc inquit importune positum est, ꝙ neq; tum pugnaret Aeneas, sed tantum in naui ueniens apparebat. immo magis oportune non potuisset, siqui

fama modis

dem apex ille ardere uisus, & Troianis obsidione laborātibus, ac tantum non expugnatis castris, magnos addidit animos: unde uiso clypeo clamorem tollūt ad sidera: spesq; addita iras suscitat: iaciuntq; manu tela: & ausonijs ducibus nedum militibus is metus iniectus, ut soli Turno fiducia nō cesserit. Quinetiam Aeneas ipse ut qui sentiret quātum armis illis opis, quantum opinionis atq; expectatiōis inesset, celsa stans in puppi, sinistra clypeum extulisse inducitur cum primum in suorum atq; hostium conspectum uenit. Itaq; non potuit magis oportunum tempus seruari, cum suorum res tam in angusto, hostium tantus esset successus. & profecto armis illis cœlo missis, nec tēpore magis necessario sese instruere Aeneas potuit: cum de summa rerum contendendū esset, & primus illorū aspectus necesse erat ut uim diuinitus insitam, & troianis & rutulis cum spe, metu, horrore, fiducia, atq; admiratiōe p̄seferret. Damnatur etiā ꝙ importune allatis recens armis, Aeneas miratur Terribilem cristis galeam flammasq; uomentem. An nō diuinum illud opus mirabitur? & cum illa manu tractaret, uersaretq; inter brachia, nō cōciperet magnā spem, præsertim in rebus tā asperis? nō animos inde sumeret, uidēs quātū terrorem galea illa terribilis incussura esset hosti? quæ tū ipsi quoq; flammas uomere uideret. Quomodo igitur expleri lætitia nō potuisset, nisi iā animaduertisset quātus illorum usus aduersus hostem futurus esset in prælijs, quæ etiā tum sub quercu posita (neq; enim temere sub quercu posita dicit cū corona querna ciuium liberatores donarentur) terribilia apparerent. Quocirca ut dictum est, cum primum in hostium conspectū uenit, illa statim extulit. Videtis ꝗ sibi Virgilius constet? qui nihil inaniter dicat, & singula exactissime p̄sitet? parū hoc uisum est. cōdēnat̄ etiā ꝙ de Turno dixit, Cui triplici crinita iuba galea alta chimeram

Sustinet, ætneos efflantem faucibus ignes Tam magis illa fremens & tristibus effera flãmis, Quã magis effuso cru descunt sanguine pugnæ. Turnum hostium ducem ad bellũ missurus, sane illũ qui tot malis Troianos sociosq; affectu rus esset, qui bellũ tantis animis suscepisset: qui morte sua Aeneã esset nobilitaturus, nõ una e parte artificiosissimus poeta commendat, Ipse inter primos præstanti corpore Tur nus. Vertitur arma tenens, & toto uertice supra est. Facit enim uersari inter primos, qua e re ad singulare animi ro bur, corporis quoq; uires adiungit. & cũ dicit, uertitur ar ma tenens, corporis dexteritatem sub armis, atq; animi ui gorem significat. & cum adiũgit toto corpore supra est, cor poris proceritate suis admirabilem hostibus formidolosum apparere facit. Ad has corporis atq; animi dotes addit ar morum horrorem, ex triplici iuba atq; e monstro flammas efflãte, quipe cũ quæ chimera aspectu ipso ante pugnã ter rifica esset fictoris artificio, ubi ad manus uentum esset, tũ ea maxime & uoce fremeret, & flammas euomeret: ut de gemitu atq; efflatu, campi sanguine cæsorum natarent: atq; ut nihil desit: post leuem atq; extersum clypeum: siqui dem qui de re militari scribunt ad præstringendos aduer sarij oculos armorum in primis fulgorem commendãt, post altam galeam & ignes efflantem chimeram, addit nim bum peditum, & totis castris agmina clypeata densat. An est quod aliud desiderari in extollendis aduersarij siue ab insitis a natura corporis atq; animi uiribus, siue ab exter nis possit rebus? Num igitur importune galea alta chime ram sustinet, præsertim post tot enumeratos armisq; deco ratos duces? Atqui hoc quidem non tanti faciẽdum uidea tur accusari aut potius damnari a grãmatico eximium poe tam, neq; enim indus elephas curat culicem. Illud me uehe menter mouet q uideo doctos quosdam uiros, dum gram

maticis nimis tribuunt, & ipſos delirio eodem uexari, tum in ĳs locis quos poſuimus, tum ꝙ existimant parũ prudenter a Virgilio inductũ Iouem in primo, quarto, & nono uolumine, qui loqueretur ſine tumultu, & abſq; mundi obſequio: poſt uero, eo dicente deum domus alta quieſcit. Et tremefacta ſolo tellus: ſilet arduus æther. Tum zephiri poſuere, p̃mit placida æquora põtus: ac ſi nõ idẽ eẽt ꝗ añ locutus fuerat. Immo idẽ erat, ſ; nec añ Venus Iunoq; ad cõtẽtiõe; & iurgia Ioue corã pruperãt: qua e re uario aſſẽſu ob factionis ſtudiũ cælicolæ fremebãt. Itaq; ut oſtẽderet concionantis Iouis ea maieſtas fuiſſe, ut muſſitare ultra nullus auderet, oportuniſſime dicit̃, ſummaq; cũ prudentia, ꝙ non ſolum eo dicente deũ domus ſilẽtium tenuit, ſed orbis totus ſummi dei ſupercilium ueritus eſt. Etenim poeta ex uerbis ipſis uult innuere Iouem ſupercilium obduxiſſe, ob dearũ iurgia, & cælicolarum fremitum, ac partiũ ſtudia: ut qui ſpeciem irati præſeferret. Vnde quodã cũ ſupcilio ait. Rex Iuppiter oĩbus idem. Iuratq; ꝑ pice torrẽtis ripas: atq; ut dictis pondus adderet, caput mouet, totumq; nutu tremefacit olympũ. Sed nec mihi Iulius hyginus æquior uideri poteſt, qui Virgiliũ accuſet, ꝙ littus uelinũ ex ore Palinuri dixerit, cum Veliam Seruio Tullo regnante conditã fuiſſe tradat, ſexcenteſimo poſt Aeneæ aduentum in Italiã anno aut etiam amplius, ac ſi poetis permiſſum non ſit quædam etiã ad ſua tp̃a in carmine referre, ut locorũ, ut fluminum nomina, ut armorum genera. Dicat mihi uelim Hyginus, cur nõ etiam accuſat Virgiliũ ꝙ Aeneã qui Troianus eſſet, latine loquẽtẽ inducat? Faceſſat igitur diligentia tã arceſſita, & huiuſmodi multa ꝑmittant̃ poetis. In quæ ẽt uolentes incidũt, nõ rerum ignorantia decepti. Idẽ rep̃hendit ꝙ cũ antea dixiſſet Virgilius Theſeum ſupas euaſiſſe ad auras, poſt dicat. Sedet æternumq; ſedebit. Atq; Theſe-

us uiuens Herculē ad inferos secutus. Inde Herculis ipsius praesidio euasit, ut est in fabulis. Post mortē uero cū anima eius ad inferos delata esset, nunq̄ ad uiuentis rediit: sed ꝓpter filium iniuste occisum, sedet illic atq; aeternū sedebit. Iniquissimā Hyppoliti mortē infoeliciter deplorans. recteq; & ante uiuum rediisse ab inferis ait, unde argumētandi locū Aeneas coepit, & post inter eos qui mortui essēt enumerat. Neq; enim haec sibi aduersantur. Errasse etiā dicit in his uersibus. Eruet ille argos, agamennoniasq; mycenas, Ipsumq; aeacidē genus armipotētis achilli, Vltus auos troiae, templa & temerata mineruae, q̄ & personas cōfūdat et tempora: cum neq; eodē tempore, neq; per eosdē duces cū Acheis Pyrrhoq; pugnatū sit. Siquidē Pyrrhus quē Aeacidem dicit, ex Epiro in Italiam trāsgressus, cū Romanis depugnauit aduersus Curiū belli eius ducē. Argiuum aūt bellum id est Achaicū, multos post annos a. L. Mumio imperatore gestum est: itaq; censet mediū uersum eximi posse, qui quidem de Pyrrho importune immissus esset, quē Virgilius proculdubio fuisset exēpturus. Nō possum nō admirari etiā ad risum usq; tum Hyginū, tum Gelliū, qui studio quodā reprаehendēdi praecipites in maximos errores inciderint, primum q̄ de Pyrrho dictū nō de Persa rege putēt: neq; enim Pyrrhus a populo Romano uictus est: neq; regnū Epirotarum Pyrrho uiuēte captū, atq; in prouinciā redactū est. sed Perses qui a Paulo ductus est ante triūphū, quo capto Macedoniaq; spoliato, Aeacidarū imperium finiūt. De quo etiā Propertius ait. Et Persen proaui stimulātem pectus achilli. Quiq; tuas proauus fregit achille domos. Hoc igitur supperato, regnoq; Aeacidarū deleto, populus Romanus uideri potuit, Troiae ruinas ultus fuisse. Deinde nō animaduertere, induci a Virgilio Anchisen nequaq̄ singulos referentē: qui ab Aenea originē ducturi essent, sed quosdā tantū,

neq; tempus ordinẽ ue seruari: quippe cum de Cæsare atq; Põpeio, anteq; de Fabio Marcello, Scipionibus mẽtionem faciat: satis .n. habebat Anchises: quibusdã nominatis, quibusdã a rebus gerẽdis significatis spe atq; gaudio futuræ stirpis Aeneã iplere. Quare cũ dicit. Ille triũphata capitolia ad alta corynthο, Victor aget currus, cæsis insignis achiuis. Iure potest uideri, Mumium qui Achaichus cognominatus est, quiq; Coryntbum sustulit significare. post uero cũ addat. Eruet ille argos agamẽnoniasq; Micenas, aliũ ꝑfecto significat, & hic quidem Paulus est qui Persen uicit. Regnũq; Aeacidarũ subuertit. q̃q; autẽ Paulus neq; Argos euertit neq; Micenas: hoc tamẽ ut Aeneã solet ab Anchisa dicitur, cuius ipsius posteri euersuri essẽt Argos siue Achaicũ, quæ ars uidebat̃ Atheorũ: quorũ princeps aduersus Troianos coniurauerat: siue Thessalicum, quãdo ducũ Thessaliæ uirtus in eo bello plurimũ enituerit: & Micenas Agamẽnonis patriã qui fuit græcorum ac belli dux. Quocirca dũ Virgilium non minus imprudẽter q̃ impudenter accusant uterq;: & Hyginus sentẽtiæ huius aduersus Maronẽ author, & suffragator eius Aulus ĩ errorem maxima animaduersione dignũ incidere. His tã iniquis calũnijs, cũ indigne ferret Antonius eximiũ poetam affici, ac uenenosis grammaticorũ morsibus laniari. quid mirũ si catellorum persimiles dicebat, si doctos quosdam ut deliros ridebat? poteram etiã multa addere quibus Antonij aduersus grãmaticos iram iustissimis e causis conceptam ostẽderem: sed me ipse continui. q uidebã in Virgilij laudes prorumpẽdũ esse: quibus explicandis cum sentiam me imparem temperare malui. An. Eadem & me ratio te dicente cohibuit, neque a te præteriri uidebam consilio, ea ipse subijcerẽ: quippe cum laudabilior sit Maro, q̃ ut a me præsertim laudari

ſatis digne queat. Com. Et appoſite quidē atq; accumulatē aduerſus grāmaticos ex Antonij ſententia diſputauit Eliſius: & Andreas pro moderatione ſua quæ ſedulo ab Eliſio præteriri uidebat, ſubijcere noluit, nō tā ut mihi perſuadeo uiribus diffiſus, ſi in Maronis laudes deſcendēdum eſſet, q̄ꝫ ꝙ locus hic explicādis ſummi poetæ uirtutibus ſatis idoneus non eſt. Verum bone hoſpes, ut cupiditati tuæ pro uirili ſatiſfacere & ipſe ſtudeam, referā quanto paucioribus quidē potero, Antonij ſermonē eum, quē aliquādo eodē hoc in loco habuit, de recenſendis ducibus qui aut Aeneam, aut Turnum in expeditionem ſecuti ſunt. ſentiens condemnari Virgilium: tū ꝙ oppida urbeſq;, nō eo quo ſitæ ſunt ordine referret, tum ꝙ nonnulli pugnantes inducantur, qui non eſſent in belli apparatu numerati. Cum Homerus eoſdē illos quos retuliſſet ī cathalogo ſolos pugnātes dicat, & græciæ oppida locaq; per ordinem referat. dicebat igitur ſimilibus in rebus ſiue agendis ſiue ſcribendis, nō idem ſemper aut agenti aut ſcribenti conſilium eſſe. nec eundem ad finē eadem in re ubiq; contendi. Homerum quidem uoluiſſe in enumerandis auxilijs: Græciæ urbes locaq; deſcribere: ordineq; Græciæ ſitus Cathalogum exequi. Quippe cum uniuerſam Græciam aduerſus Troianos coniuraſſe oſtendat. At noſtro poetæ conſilium non fuiſſe Italiam deſcribendi: neq; enim omnes Italiæ populi, aut pro Aenea, aut contra Aeneam ſtetere: q̄n Etruſcorum etiam multi belli ſe medios præbuere. Quinimmo maiore e parte uetuſtiſſima oppida et ea maxime quæ e memoria exciderāt cōquirit, ut q̄ reſtituere illa in lucē uelit. Quodq; hiſtorici ēt latini ſeruāt in enumerādis auxilijs regiōes nō deſcribit, ac ſatis hēt duces ipſos & loca e quibus auxilia uenerint nominare. Quo enim conſilio, aut Italiā aut Eturiam uniuerſam deſcriberet, qui

neq; Italiæ neq; Etruriæ totius populos sciret aut pro hac aut pro illa parte arma cœpisse? Iure itaq; contentū fuisse, illis tantū populis ac ducibus qui in expeditionem profecti sunt, nominatis. In quibus referendis necesse nō fuit situs ordinem tenere, cum uniuersæ regionis populi non enumerent, & Mantuā solā e tot trans appenninū populis nominet, uidelicet ut patriæ assurgeret, atq; ut auis diuitem laudaret, caputq; populis statueret. Affirmabat præterea Virgiliū imaginē quandā secutū pugnarū atq; oppugnationū quæ in rebus in Gallia gestis a Cæsare describuntur: fecisse etiā Ascaniū nudato capite pugnare: qđ de Cæsare ipso legit: deflexisse quoq; in qbusdā ab Homero de industria ut q̄ Romanæ militiæ disciplinā potius seq uellet: eāq; ob rē singulos duces pugnātes minime inducere: quos nisi cū necessitas uocauerit obiectare sese periculis, aut manum conserere nō deceat: quodq; plures inter pugnādū nominaret, qui in enumeratione auxiliorum, dicti prius nō essent, in hoc quoq; a Romanæ historiæ consuetudine non recedere: siquidem Romanorum scriptores rerum nominatis consulibus prætoribusue, aut dictatore atq; equitum magistro, alios in suscipiendis expeditionibus uix nominant. At cum pugnas describunt, & qui in bello desiderati sunt recensent, tunc milites, centuriones, præfectiq; nominatim dicuntur: quorū in apparādo exercitu nulla mentio facta est. referunt fortia, tum peditū, tū equitum facta, & nauatæ ab infimi etiā ordinis militibus operæ, de quibus nihil antedictum est. Hanc igit fuisse rationem censebat cur Virgilius partim ad Homeri exēplū duces quosdā pugnantes induceret: ne ab illo cuius maxime similis esse uellet omnino recederet, partim ad Romanæ militiæ disciplinam, non omnes pugnantes faceret, sed militum potius qui sub illis militarent uirtutem referret: cū inuidia quædā uideri possit suis.

milites laudibus defraudare. Ad hæc cum de Romanæ mi-
litiæ disciplina esset mitti supplemēta, qui a Virgilio post no
minantur, perinde ac cum supplementis ad Aeneam Tur-
numue profectos intelligit: uult. Sic Oximũ regem, sic alios
quosdam ab eo post nominatos, ac si cũ supplementis postq̃
in expeditionem ab imperatoribus itum esset, in castra pro-
fecti sint. Plures quoq; cognomines idest eiusdem nominis
ab eo referri, q Romanorum plurimi eodem nomine uocarē
tur, indeq; tot prænomina agnominaq; inuenta esse. Re-
ges quoq; sub imperatoribus militare, & hoc quoq; roma-
num esse, cum reges multos socios haberent, quos sub impe
ratoribus consulibusq; pugnasse, satis compertum est: atq;
ad hoc ipsum Homero nonnunq̃ relicto uoluisse Virgilium
alludere. Illud uero maxime nefandum esse, & quouis ani-
maduertendum supplicio prædicabat q essent nõnulli adeo
improbi ut non alia se magis ratione doctos atq; in litteris
claros haberi posse persuasum habeant, q̃ si Virgilio detra
hant, si in poetarum nostrorum principem dentes acuant.
Qui si quando pro rei lociq; natura uariātior, & ut ita di-
xerim festiuior est, hic Homeri simplicitatē magis probāt,
ubi simplicior atq; castigatior, tum copiam illius & ornatũ
requirunt maiorem, nunc q Homeri ipsius nimius sectator
fuerit: nunc q ab illius imitatione longius recesserit, accu-
sant. alias non probant tantum antiquitatis studium: alias
quædam sine ullo exemplo protulisse damnāt. interdum su-
percilium eius interdum iucunditatem insectantur. Deniq;
esse inuentos qui dicerent scripta eius mera furta esse: qui
censerent Ennium q̃q̃ rudem & inconditum ei anteponē-
dum: qui nullo demum ingenio, nulla inuentione fuisse nu-
garentur. Hoc loco rei indignitate cõmotum exclamare An
tonium memini. Improbos, facinorosos detestabiles eos dicē
tem, Iouemq; ausos detrudere. Quippe qui romanæ poeti-

cæ principem & quasi deum quendam suo e regno, suo e solio pellere, ac deturbare conarentur. Sed nec meliore usum fortuna, patrem ipm poeticæ omnis Homerũ querebatur: laceratũ, uexatũ, discerptũ ẽt ab ignorantissimis fuisse: hoc q; de posteris meritum quibus lumen accendisset retulisse, ut etiam grammaticorum cæcutienti ignorantiæ obnoxiæ fuerit. Censebat igitur duos hos in duabus nobilissimis linguis græca Romanaq; summum iure principatum tenere: & alterum græcæ, alterum Romanæ poeticæ regem esse: horum dicta inuentaq; locum, uim, auctoritatemq; legum habere. Hos uenerandos, hos patres patriæ publicis priuatisq; honoribus prosequẽdos. His ubiq; atq; omnibus assurgendum. Qui contra sentirent, rebellium atq; hostiũ in numero habendos esse, atq; uti subiectis populis popularibusq; nullum ius, nulla iurisdictio esset in regibus, quorũ præscriptis, imperiis, decretisq; ab illis pareretur, sic a litteratis oĩbus, quæ duo hi reges decernant, iis ubiq; parendum esse. Qui aliter sentiret, cõtraue auderet, aqua & igni interdicendũ, atq; in loca deserta exterminãdum, ferisue obiiciẽdũ statuebat. Hæc Sicule hospes dicere Antoniũ in Virgilii causa memini: quæ tibi propterea referẽda duxi, ut qđ eius iudiciũ, quæ etiã doctrina fuerit, pspicere hinc possis: relaturus etiam quæ aliquando in defendendo Cicerone copiose, acute, magnificeq; disseruit, ni Herricum hunc dicere nescio quid uelle animaduerterẽ. Her. Dii boni, uideo ne ego Antonianum sapientẽ? est ne ille Iuratius Suppatius. Certe ipe est. O diẽ iucũdissimũ. p ego Ciceronẽ, perq; diuinã Ciceronis eloquentiã oro, obtestorq; uti ualere aliquãtulũ iussis grãmaticis, Antonianũ sapientẽ de sapientia disserentẽ, placide audiatis. nihil est mihi credite homine hoc urbanius. Videbitis quod loquẽdi principiũ adueniẽs dabit.

Suppatius. Herricus.

Et sapere uos & corde uti q̃cordatissime iubeo. Herri. At nos ualentissimi capitis hominem, oppido ualentem aduenisse gaudemus. Sup. Est ne hic Pudericus meus? O desideratissimum mihi amicum. ut cordate. Her. Satis quidem cum corde recte, cum capite tamen parum sane: de abscessu enim uix utor oculis: amicissimnm tamẽ ac sapientissimũ hominem libentissime & uideo & alloquor. Sup. Cui cũ corde bene est huic ualitudo nisi secunda esse non potest. Her. Vnde bone? Sup. A sapientibus quæritandis. Fui Senæ studiorum fama ductus, ibi mirificum hoc uidi, in maximo populo, in urbe quã ipsi ueterem agnominãt, uix unum atq; alterum senẽ esse: qui aũt rempublicam administrarent, plærosq; adolescẽtulos esse, adeo uetus Sena uix quicq; habet quod senile dicas. Fui Pisis, urbe tum antiqua tum græca ut uolũt: ibi senes plurimos, oẽs quidem corio, cordi deditũ esse neminẽ: quem enim cordatum apud eos inuenies qui domesticas ob seditiões ciuiliaq; odia tantã tam breui rempublicam amisere? Hinc Lucam concessi, quorum hominũ deũ cum tam crasso capite animaduertissem, coniecturam cœpi, nihil nisi crasse sapere Lucensem populum posse. Pratum inde profectus, quo mortales multi conuenerant (festus enim dies erat) ciues, incolas, aduenas, ita in cingulum illud diuæ matris intentos uidi cunctos, uti confestim inde abicerim. quæ enim scabies superstitiõe scabiosior? Veni post Florentiam, in qua q mulieres formæ nimium studerent, quosdam ab iis aliquanto alieniores animaduerti. Vna mihi ciuitatis eius mirũ in modũ disciplina placuit, q singulis in domibus singulas stateras uidebã appensas: eos aũt qui magistratus gererẽt, duplici etiã statera uti, altera eñ ciuitatis, altera Italiæ res expẽdũt. Hinc Bononiã cũ uenissem uiuũ

illic ſapiẽtem inueni neminem. Mortuos uero multos: eoſq; in cathenis habitos. Galliæ citerioris urbes uidi tñ, quæ q; tyrannis ſeruirent, quomodo ſapiẽtẽ in illis quærerem? Tamen aiaduerti pullulare aliqñ apud eas ſapientiam cœpiſſe. Conſueſſe eñ tyrannos a popularibus occidi, libertatem uero retinere diutius ciues neſcire. Volui uidere Genuam: quam ubi uidi, dij boni beluam illam multorũ capitũ uidi. Annus ipſe neq; tã uarius, neq; adeo mutabilis q̃ Genuẽſium ciuiũ ſunt ingenia. Vnde ſecũda nauigatione uſus, atq; in Telamonis portũ delatus aiaduerti tertiũ quoddam illic hominum genus eſſe phyſicis ipſis ignotum. Nam cum hominum alij uiui, alij mortui dicantur, qui Telamone agũt, eos nec uiuis nec mortuis ãnumerãdos cenſeo. Fugi ſtatim laruarũ gregẽ, ac Zephiro ſpirãte Romã deuectus, ibi biduum egi tum monumẽtis ueterũ cognoſcẽdis, tum ſacris perſcrutandis. Tertio die, dũ ſapientẽ quæro, uenio ad Floram, præter Popinones, Lænones, Ganeones, uix illic uideo alios. Venio ad pontem, oĩa inuenio plena feneratorũ. eo lateranum ſoli ibi coqui: ſolæ tabernæ meritoriæ. perrecto diuerſa urbis loca, regiones, angiportus, compita, greges, cuiuſq; modi generis hoĩm, incõpoſiti paſſim obuiam fiunt: oẽs ut mihi uidebantur uentri dediti. Dũ ſic per urbẽ uagor, duo maxime periculoſa cõtingere: nã & meretricũ manus uix euaſi, pallio etiam timens: & ſacerdotũ mulabus pene ſubtritus ſum, quorũ uitã, mores, inſtituta dũ nouiſſe curo, inuenio ex his non paucos, quos reliquis mortalibus ad omnẽ uitæ partẽ optime agẽdam exemplum iure ſtatuas, quoſdã tamen quos uere dicas nihil niſi uoluptatem quærere, eam q; ſolam ſequi. Captus itaq; fama unius atq; alterius ſacerdotis, dum eos quærito, factus eſt mihi obuiam litterator, q̃ me pugnis male habuit: cum inter loquendum excidiſſet ut dicerem, ocio illic marceſcere hoĩes q; huiuſmodi uerba ſplẽ

deſco, tabeſco, liqueſco, caſum illum reſpuant: ac dum Cice ronem teſtẽ adduco: nihil eſt qđ non ſplendeſcat oratione: dum Virgiliũ, cera liqueſcit uno eodẽq; igni, & molli pau latim flaueſcet cãpus ariſta: dum columellam, multa ſunt ut dixi: quæ negligẽtia exoleſcant. Dum etiam Pliniũ igne ſpiſſatur, humore ferueſcit, ille in iram ac iurgia ꝓrũpẽs, miſeris me modis habuit. Ego ſatis habui incolumi pallio in de me proripere. Itaq; dum Romæ ſapientem quæro, merce dem hanc accipio. Illud etiam ꝙ incommodiſſime accidit, ꝙ dum ab hoc litteratore uix me duello, in alterum incidi: cui percontanti, iniuriam ne aliquam accepiſſem, ꝙ uideret male me fuiſſe acceptum, cum reſponderem, inſignem me a grãmatico iniuriã paſſum: ꝙ rectiſſime inquit grãmaticus ille. quid malũ? non te pudet ſenem loqui latine neſcire? ubi tu gentium repperiſti: iniuriam patior? Atqui inquam apđ Ciceronẽ in Philippica tertia æquo animo belli patiĩ iniu riam, dummodo repellat periculum ſeruitutis: & in Lælio is in culpa ſit qui faciat, non qui patiatur iniuriã. Hoc uix dicto, ꝙ is iam pugnos ſtringeret, dedi me in pedes, ac Ro ma egreſſus, Velitras ꝙ citatiſſimo gradu petĩj. Ex eoq; de cretum eſt mihi ualere ſapientem ſinere. Her. Cur obſecro trans Alpes nõ es profectus? Sup. ꝙ ſcirem Gallos maxime ſtolidos eſſe, corpuſq; curare, magiſq; animum colere. Regẽ q; eorum quãuis ſplendidiſſimum tam breui tamen ueſtitu incedere ut pudẽda non uelet: ac ſi cinicorum ſectator ſit in ſtitutorũ. Her. Satis magna cauſa. Iſpanias uero adire quæ te ratio uetuit: ubi genus hominum acre atq; ingenioſum? Sup. Ne dum ſapientem quæro in piratas inciderem remo q; adijcerer, neq; enim tã Sicilia tritici, ꝙ prædonũ Hiſpa nia ferax eſt. Her. Venetias cur non uiſiſti, quam ſapientiũ urbem ſunt qui dicere audeant? Sup. Deſtinaueram animo ultimam hanc petere: pluſculumq; illic temporis agere. Dũ

mores ciuitatis: dum ciuium ingenia: leges, ritus, Reipublicæ temperationem noscerem: & fama quidem acceperam senes illic moderari. Nec me deterruit, quod elatissimi mortaliũ dicuntur omniũ, sed quod ut dixi decretũ est mihi posthac meas tantum res agere: nec me grámmaticis credere: quos audio ibi regnare: quosq; malo meo fato genitos scio: neq; enĩ Romæ solum, sed Velitris: sed Terracinæ pessime ab aliis habitus atq; acceptus sum. At uidete obsecro quã ob causam Adierã medicũ sciscitaturus an distillationi frictio esset utilis. Aderat forte grãmaticus audacia tam importuna ut respondere medicum non passus, obiurgare me statim cœperit, quod fricatio non frictio diceretur: nomina enim quæ a primæ coniugationis uerbis deducerentur, supinum habentibus in itum uel in ctum, præter cæterorum uerborum legẽ exire in atio, non in itio, nec in ctio. Itaq; fricatio, nõ frictio dicendum esse. O bone inquã uerbalia in io, aut a supinis ipsis: aut a genitiuis participiorũ præteriti temporis fiunt: quæ ab ipsis ducũtur supinis: ut oratus orati: oratio: auditus auditi: auditio. auctus aucti: auctio. profectus profecti, profectio largitus largiti largitio. Q uocirca nomĩa deducta a uerbis supinis positionẽ habẽtibus in ctũ: cuiuscũq; sint cõiugationis in ctio exeunt, non in catio, ut perfectũ perfectio, non perfecatio, distractũ distractio, lectũ lectio, Actũ actio, sãctũ sanctio. nec aliter: sic frictum frictio: non fricatio: nam ex internetio, ut quidam uolũt, c littera dempta ẽ suauioris soni gratia. Simili modo sectum sectio: non secatio. Sic Cæsar, sic Quintilianus, sectionem non secationem. Et Plinius Celsusque frictionem non fricationem dixere: nec te moueat explicatio & uetatio: quorũ supina in ctum non exeunt quare ne te litteratorum imperitia despiciat uide. Dii boni ac si non uerba hæc, sed uerbera fuissent, in me irruit, ut nisi medicus, quique ciues aderant, ab illius me

unguibus eripuissent, actum de Suppatio tuo fuerit. Vide pallium conscissum, & faciem dissectam uide: cũ Vrso, Leoneue, non cum homine mihi esse rem putaui. Grammatico ab alio tumidum supercilium fero, ac bene mecum actum puto, ꝙ non ex eo pugno oculum amiserim. At quã ob causam? ꝙ affirmarem post negandi aduerbium licere etiam copulationem ponere, quæ negationem ipsam redderet, exemplo Cæsaris commentario septimo. Tanto accepto incommodo neq; se in occultum abdiderat, & conspectum multitudinis fugerat. Item ꝙ in conspectu omnium res gerebatur, neq; tegi ac turpiter celari poterat. Licere item dicere econtrario auctoritate eiusdem Cæsaris eodem commẽtario. ut reliquorum Imperatorum res aduersæ auctoritate minuunt, sic huius econtrario dignitas in commodo accepto indies augebatur. Necnon uerbis significo, addo, & peto, accusandi casus loco, casum auferendi cum præpositiõe apponere, auctoritate Cæsaris eiusdem: commentario eodem dicentis. Conclamare & significare de fuga romani cœperunt: & quinto commentario. Addũt etiam de Sabbini morte. Item de suis priuatim rebus ab eo petere cœperunt. Quin etiam nomen unus una unum plurali numero licere etiam adiungere nominibus quæ singularem numerum haberent, quod Cæsar etiam faceret cõmentario primo. Animaduertit Cæsar unos ex omnibus sequanos, nihil earum rerum facere, quas cæteri facerent, sed tristes capite demisso terram intueri. cõmentario quarto. Sese unis Sueuis concedere: quibus ne dii quidẽ immortales pares esse possint. Cõmentario sexto. Erant menapii propinqui eburonũ finibus perpetuis paludibus siluisq; muniti, qui uni e Gllia de pace ad Cæsarẽ legatos nunq; miserãt. Cicero tertio rhetoricorum. Duplices igitur similitudines esse debent. Vnæ rerũ, alteræ uerborũ. Latine etiam dici quinam & quisq; de duobus, nõ aliter ꝙ;

uter & uterq; exemplo Cæsaris qui ait Commentario quin to. Erant in ea legione fortissimi uiri Centuriones, qui primis ordinibus appropinquarēt Titus Pullo, & Lutius Vorenus. hi perpetuas cōtrouersias inter se habebant quinam anteferretur: & commentario septimo: cum de controuersia Conuictolitanis & Coti Heduorum mentionem faciens inquit, suas cuiusque eorum clientelas. Quintilianus libro decimo. nam Macer & Lucretius legendi quidem sed non ut phrasin id est ut corpus eloquentiæ faciant Elegantes in sua quisq; materia: sed alter humilis: alter difficilis: pristinum quoq; diem recte dici cōmentario quarto docet Cæsar. Milites nostri pristini diei perfidia incitati in castra irrupe rūt. Quinetiam utraq; & utræq; numero plurali, exemplo maiorum romane dici de iis quæ duo duæue tantum essent, aut singulari numero proferentur. Salustius in Catilinario: Agitabatur magis magisq; indies animus ferox inopia rei familiaris, & conscientia scelerum. Quæ utraq; his arti bus auxerat quas supra memoraui. Cæsar commentario primo. duæ fuerunt Arionisti uxores, una Sueua natione, quā domo secū duxerat. altera Norica regis boctionis soror, quā in Galliam duxerat a fratre missam: utræq; in ea pugna perierunt. Inique etiam accusari Lactantium qui dixerit: maxime tamen Erythrea quæ celebrior & nobilior inter cæteras habetur. Cum Cæsar dicat Commentario quarto: ad alteram partem succedunt ubii, quorum fuit ciuitas ampla & florens uti est captus Germanorum, qui paulo sunt eiusdem generis etiam cæteris humaniores: propterea ꝙ Rhenū attingūt. & Plinius ad Gallum. terra malignior cæteris, hac non deterior. & ad Caninium. Quo in certamine puer quidam audentior cæteris in ulteriora tēdebat. Itaq; ꝓmissum esse uti cōparatione etiā ad eos qui sunt cōplures eiusdē generis. Falso etiā tradi ꝙ instruo puerum, aut instruit magis

ster discipulū latine nō dicat,cū libro primo Quintilianus dicat,quæ nō eorū modo scientia,qbus quidā nomen artis dederūt studiosos instruat:& ut sic dixerim ius ipsum rhetorices interpretetur,sed alere facundiā,uires augere eloquentiæ possit.Item libro secundo.Ita ipse quoq; historiæ atq; etiā magis orationū lectione susceptos a se discipulos instruxerit.Nō minus falso etiā præcipi,q substātiuis gerundiuū tantū,nō infinitiuū addendū sit.cū Cæsar dicat cōmentario septimo,priusq; munitiones ab Romanis perficiātur,cōsiliū capit oēm a se equitatū noctu dimittere.Cicero tertio rhetoricorū.Tēpus est ad cæteras partes rhetoricæ oratiōis pficisci Salustius in Catilinario.Nō fuit mihi cōsiliū secordia atq; desidia bonū ociū conterere.Quinetiā ineptissime sentire eos qui negēt latine dici,nō habeo plus uno prædio,Cum dicat Quintilianus libro tertio.Simplex autē causa,etiā si uarie defenditur,nō pōt habere plus uno de quo pronuncietur,atq; inde erit Status causæ.Itē.Ideoq; in eo statū esse iudicabo.quod dicerē:si mihi plusq; unū dicere non liceret.Quæ q̄ moleste bonus hic grāmaticus tulerit,meū hoc superciliū docet.An tibi uideor grāmaticorū furijs āplius obiectandus?Facessant posthac igitur sapiētes,dū a grāmaticis me in libertatē uendicē.Fundis Hytrijsq; fuere mihi res aliquanto quietiores,ubi ne dū litteratores,nullos quidē litteratos inuenio:quippe cū oppidani nō urbanā colant,sed uillaticā palladē:omnes em̄ oleo dediti sunt.Post Caietā ingressus obuiā habui mulierculā,quæ me blande appellatū deq; uia fessum,ad umbrā inuitauit:frigidāq; qua me perluerē uitreo q̄ conspicatissimo aquā ptulit.Delectauit me familiaritas:cœpiq; de patria deq; refamiliari percunctari,cū statim puella nō inhonesta facie,nigricantē gallinā ac nouē simul oua detulit,quæ die ueneris nata eē diceret.Nec multo post uenit ancillula cū anaticulo,& albo filo.abire ambas

iussit redituras accēsis facibus: tertiū eū lunæ diē esse admonens: atq; ad me cōuersa. Ex quo inqt uirū amisi cū mihi nihil moriens reliquisset, quæstum facere hūc cœpi. & pfecto Caietanæ mulieres cū sint superstitiosulæ satis cōmode hinc uictitarē, ni fratres quidā ꝓuentū interciperēt, dū somnia coniiciūt, dū iras deorū uenditāt, dū uiros nubilibus, mares grauidis, plē sterilibus promittunt: quodq; scelestissimū duco, quia Caietana plebecula: piscatui pleraq; dedita est, noctu ad plebeiorū uxores domū uētitāt, quas interdiu per speciem religionis in tēplo audiūt. Ac ne decipiare hospes quā uidisti ācillulā, ea heræ iussu quæ grauida e fraterculo ē, ad me cōsulandā uenit: quæ prior uenerat puella sponsum habebat, cuius forma captus bonus nescio quis deoq; percharus fraterculus suis artibus seductū, induere cucullū suasit, ac nūc secum habet in cellula. Improbe inqꝫ factū: sed tu uelim ne fratres in te cōmoueas, quos uideā ī Italiæ urbibus regnare. Tū illa, desine timere obsecro, nā ex quo iuuēcula erā cōuentus custodē cognoui, ac ni fallor, is est quē huc uenientem cōspicaris. Confestimq; hoc dicto domū ingrediens me ualere iussit. Abeo inde ad mare, gregē illic piscatorū inuenio: ac dū singulos cōtēplor, optimos quosq; pisces seligi ab eis uideo. Quæro uenales ne habeāt, respōdēt asseruari fraterculis: seq; deo illos uelle offerre. Tū ego mecū macti inqꝫ pietate adulteros tā delicate ꝗ pascitis. eo hic ad meritoriā. Cūq; inter prandēdū repente in proximo mulierculārū pugillatus exortus esset, harpyarū uitare iras cōstitui, meq; ꝓpter Vitruuii sepulchrū, Molā quæ in formiano est littore, atq; inde Suessam cōtuli. Ibi mane in foro spectantē me scitulas puellas, cū biferarū quasillis, mulier cōpellat eloquētia nō uulgari, & ꝙ palliatum uidebat postq; benigne salutauit. Amabo inquit, q; tibi mores nostri placent? Credo admiraris scitulas has. Credo Platonis legisti rempublicā, quam

si ciues nostri nõ omnino probant, uitã certe aliquanto libe-
riorẽ nõ improbãt. Hæ puellæ partim nuptæ: partim spõsæ:
quædã etiã nondũ uiris collocatæ sunt. Licet tñ cũ ijs & io-
cari & liberius etiã ludere: ne te igitur delitiarũ pudeat blã
dulæ sunt: uirosq; ad se olerum ac frugũ gratia inuitãt. cu-
piũt uẽdere: sic se ciuitatis nostræ mores habent: neq; enim
uir bone ignoras probũ, improbũq; pro locis, populis, natio-
nibus iudicari: neq; tã naturã, q̃ leges atq; instituta sequi:
aliaq; alibi laudari. Quid multis? cœpit etiã de uirtutibus
deq; deo tandẽ disserere. Ego uix auellere me ab ea potui. tã
demq; digressus, notũq; mihi hominẽ percunctatus, unde
tãtã mulier doctrinã hausisset, cũ suspicerẽ tum rerũ cogni
tionẽ, tum dicendi copiã: neq; inquit nostra hæc, fabulosum
illum musarũ fontẽ hausit, sed theologi linguã cõpluribus
annis ore suo uersauit: neque ut priscus ille Ennius in Par-
naso somniauit, sed uigilans in toro atq; in theologi comple
xibus cubuit. Ex huius ipsius lingua manat eloquentia tam
suauis, ex ore theologi orat tam copiose atq; inundanter.
Spiritum huic ille inspirauit roremq; instillauit, unde ora-
tio eius spirat stillatq; tam suaue. An igitur posthac Herri-
ce habes quod aduersus institutionem edisseras? Vides quã
tum ars, quantum disciplina: quantum domestica consuetu
do ualeat? Intelligis quantum doctorum familiaritas possit?
Quanta in omni genere institutionis uis sit assuetudinis?
mulierculam eloqui? femellam sapere? hoc est profecto cur
contempta grammaticorum importunitate, libeat sapien-
tem adhuc quærere. Her. O gnaue ac sapiens Suppati
scis quid de theologis his nostris sentiret Antonius, quan-
do Suessanam istam tuam hausisse a theologo eloquen-
tiam cum scientia dicis, scis inquam quid de ijs sentiret An
tonius. optime cum ipsis agi quod in claustris atq; in solitu
dine uiuant, q̃ plebecula uanas eorũ disputationes non in

telligit, fore enim si in publico uitam agerent, si eorum dissertiones notæ uulgo essent, uti sutores formulis, ferrarij malleolis, indusiarij forficibus insectarentur. primũ q̃ minime castã agant uitã: deinde q̃ inanissimis de rebus ad insaniã disserunt: ac si qui sunt qui ueterẽ ꝓbatãq; theologiã sequuntur, contemptui eos habent. Verum si placet optime Suppati, relictis his peregrinationẽ perficias oro, ac si q̃d Capuæ: si quid Auersæ uideris, noueris, cõpereris, explica. Sup. Capuã ingressus obuiũ habui, qui q̃ physicũ profiteri me crederet, cõsuluit quid oculis maxime conferre ducerẽ. Respondi, si causidicũ aduocatũq; nũq; uideris. Quid auribus? si nullam domi mulierem habueris. Quid stomacho, si nũq; in mẽsa cũ sacerdote Cardinale accubueris? Cõsuluit quid itẽ rei familiari multũ prodesset. a Catalano mercatore mutuũ nõ accipere. Quid ad uitæ trãquillitatẽ. aulas dominantiũ nunq; ingredi. Quod tempus minime esset utile. quod audiendo fratri frãcisco cui Hispano cognomẽ est, impenderetur. Hunc ego ubi uideo plura quoq; paratũ quærere, q̃ñ inquã faciẽdo itineri occupatus sum quæso mutuũ mihi redde: & comite quo Neapolim usq; commodiore uti possim, edoce. Tũ ille agrũ inquit hunc nostrũ peragrãti, si bene tibi consultũ uelis, lupũ comitẽ adhibebis: neq; enĩ comite alio tot tantorũq; molossorũ rabiẽ euitaueris: atq; utinã unus tibi satis sit lupus. Atqui inquã, meus hic asellus uni lupo satis non est. Egressus igitur Capua puerũ, q̃ aliquantum de uia fessus esset Asino impositum præcedere cũ iussissem, ipse post sequebar, nec multũ uiæ progressus audio irrideri me a uiatoribus, ac fatuũ dici q̃ senex ipse ac pãnis inuolutus pedibus iter facerem, puerũ firmis pedibus atq; expeditũ asino anteducerẽ. Itaq; haud multo post cum iussissem puerũ descẽdere, ipse asino uehi cœpi: nec ita multum itineris confecerã. Ecce qui me accusare cœpit: q̃ uali-

dis uiribus, puerum ætate tenera atq; imbecilla, ire pedibus paterer, ipse Aselloueherer. Equo statim, crimẽ ut auertere descẽdi, bestiolãq; ducere capistro cœpi. nec multũ ab Auersa aberam, ibi miris me modis, ab ijs qui & ipsi oppidum petebant, meq; sequebant̃ condẽnari, atq; ut ita dixerim excachinnari sentio, q cũ puero una ferri asello cõmodissime possem, uacuũ tñ illũ atq; expeditũ reste ductarem. quibus ut satisfacerẽ ascendi cũ puero Asellũ. uix aũt oppidũ intrarã cũ sublatis primo cachinnis, post etiam clamoribus intelligo me a popularibus incessi. O senẽ delirũ, o asellũ miserrimũ. Non corruit infœlix sub tanta sarcina? nõ crepuit Misellus? uidetisne asinũ Asello uehi? sentitis quadrupedẽ beluã, q̃ bipes belua est, nõ adeo quidẽ beluã esse? Deniq; pueri lapidibus me insectari cœpere. quibus ĩstigatus asinus currere cũ cœpisset, me cũ puero una in lutũ excussit: nec defuere qui pallio pedibus insultarẽt. Irrisus contẽptusq; lutosam urbẽ luto collitus trãseo: nec iã Suppatius ab ijs quibus essem cognitus sed Lutatius uocitabar. Atq; hic quidẽ susceptæ ob quæritandũ sapientem profectionis, exitus ac finis fuit. Habes Herrice bone ac uetus amice peregrinatiõis meæ rationẽ, quæ utinã Antonio nostro cognita esse posset. Verũ cũ illo melius actũ est, q solutus humanis curis, inter beatos nunc agit: nec de sapientia ulterius solicitus est, cuius me studiũ ut intellexisti ad Asinũ redegit, tibiq; persuadeas uelim, multos diuites, nõ paucos doctos recte dici, & quidẽ esse sapiẽtẽ aũt neminẽ. Qua de re post etiã plura. Nũc Pontanũ nostrũ ut uisam eo: quẽ Capuã ingressus dextrũ crus fregisse accepi: atq; e dolore uehementer laborare.

Hospes. Compater Lycius filius.

m VLta quidem a Siculis meis audio de Pontano hoc

prædicari, eiusq; in primis facilitatē atq; mansuetudinem laudant, cuperēq; illū nosse atq; alloqui, ac per familiarē aliquē aditū ad eū habere, sed læuito dolore, qui dū crudior est, non tam facile uisitationē admittit. Interim contentus ero qua facie sit nouisse. Co. Bona & recta statura, frōte lata, caluo capite, supcilijs demissioribus, acuto naso, glaucis oculis: mento pmissiori, macilentis malis, pducta ceruice: ore modico: colore rufo: adolescens tamen perpallauit reliquo corpore quadrato. Vnū nunc illi male contigit, nobis amicis nō incōmode, ꝙ pede altero debilior cum sit factus in deamblationibus remissior futurus est. Sed bene habet, eius filiolus domo egreditur: quē compellasse non iniucundum fuerit, cum sit bona & lata indole: atq; ut uideo ad nos uenit, Luciole quid agit pater? Luc. Cum matre litigat. Accessit ad eum adolescentulus cum mādatis: putat illum mater missum a pellice. eam uociferantem, quo magis ridet pater, eo uehementius irritat. ego e cubiculo me proripui atq; eo libentius ꝙ sacerdos ad eum ingressus est: uult enī mater sacerdoti se ut purget, ac peccata nudet: rem sane importunam: sat enim scio matrem, & sua & patris peccata nudiustertius sacerdoti ordine aperuisse. Nam cum ipse ad confitentis matris genua assedissem, maternā confessionem, aut rectius quæstum, attente aucupatus sum. Bone sacerdos maritus meus amat ancillulas si quas facie liberali uidit. sectatur ingenuas puellas. Anno superiore Tarenti cum esset, cognouit non unam. anno aū in Etruria cū Gaditanula deprehensus fuit. Iocatur etiam domi cum Aethiopissis. nec pati possum eius intemperantiam. Ille ridet. ego dirumpor. perrectat urbem ac principum aulas. Ego domi inter pedissequas partior pensa. Nam quid ego illum cum sodalibus, quibus ꝗ familiarissime dies ac noctes utitur, nisi de amoribus, deq; uoluptate loqui atq; agere putē? cum

interim misera in cubiculo de re familiari solicita domesticis curis maceror. Dij me oēs aspexere, quo die crus fregit nō licebit claudū totis diebus domo abesse: singulis horis ꝓstibulas adire. Rideat nunc. Vrbē inambulet: frequētet sodaliū domos: audiat uia in media pellicū pueros: ego uel ex hoc deos æquissimos iudicauerim, ꝙ tandē iusto eū supplicio affecere. Quid igitur opus, patrē errores iterato confiteri, quos mater tam aperte explicauerit? nuper notus quidam & uetus ut arbitror familiaris patrē cum adiret, ubi eū uidit mater, exclamare stati; cœpit. Scilicet ab Etruria? ab Scortillis? Quid agūt pisatiles meretriculæ? præ ira nō Pisanas sed pisatiles dixit. Vt ualet Gaditana illa? ut memor ē amorū hirquituli huius? detulisti ne ab ea litterulas cū mādatis? ubi munuscula? ubi monumēta ueterū delitiarū? ac tātū nō manum inijciebat: qđ ille ueritus retro ad ianuā mature cōcessit. atque actutū abijt Mihi pater ut cederē innuit. ipse carmē decātare euomiū cœpit. Ho. Scitū puerū. S; obsecro carmē euomiū, qđ sit edoce? Ly. Qui carmen dicit in mulierē furore percitā cōuersus, ter despuit. illa statim bilē euomit, ac rabie leuat. Ipm aūt carmē est. Triceps est cerberus, ter te ego despuo. Triplex est eumenis: ter te ego despuo. Vomas dico uomas, ter uome et improbā. Pectore purgato rabiē ad phlegethonta remitte. Ho. Mirū huic carmini uim tātā inesse? Ly. Ipā res docet. S; desine obsecro mater ē i fenestra, cuius cōspectū uereor. Valete bellissime.

carmen euomium

Herricus. Suppatius. Lyricen hospes.

Piniōe citius redit ad nos Suppatius. Sup. Hoc deerat ad quæritandū sapientiā, mulierē irritatā adire. ne id uelit sapientiæ ipsius pater Iupiter. Et disputant adhuc sapientes quidam de uxore ducenda? Non quidē si ipsa sapientia ducenda sit, uxor mihi ducēda uidet.

bonus' tamen hic & cõstãs Pontanus ridebat. & uultu quidem q̃ maxime trãquillo.o cõfirmatiſſimi pectoris hominẽ. Mihi quidẽ ſi hæc uita eſt maritorũ:ne ipſa quidem constãtia uideri uirtus poteſt:quæ uitæ inquietudinem ac miſeriã alat. Quid enim offirmatio tam conſtans ac perpetua,niſi continuæ rixationis alimonia eſt? Valeat,ualeat uirtus iſta coniugalis litigiorum nutricula. Valeat maritalis uita. Ego me ad Herricum refero. Her. Quæſo cur tam cito? Sup. Dormiſcere aiebant,atq; a dolore paulum modo requieſſe. Interea dũ edormiſcat, Antoniano munere ſi placet fungamur Her. Placet.ac perq̃ oportune Iyricen, & quidem non malus ſeſe offert. Ades lepide homuntio. Lyram tange amabo: ſepoſitumq; aliquid ſuccine. Ly. Perq̃ libenter.

Ne faciem Theleſina colas,neu finge capillum:
Bella ſatis,ſoli ſi modo bella mihi.
Munditiæ Theleſina iuuant, Fuge candida luxum.
Munditijs capitur delitioſus amor.
Luxus obeſt formæ,forma eſt contenta pudore,
Ipſe pudor ueri iura decoris habet.
Simplicitas nam culta ſat eſt. Tu lux mea cultum
Effuge.bella quidem ſimplicitate tua es. Her.

Accipe mercedulam, & carmen ipſum itera.
Ly. Quin aliud potius?

Sirenes madidis canunt in antris,
Dum captas male ſubruunt carinas.
Sic mortalibus ipſa uita blande
Illudens:canit ut doloſa Siren:
Donec uel grauis ingruit ſenecta
Aut mors occupat,eſtq; nil quod ultra
Iam reſtet,niſi fabula atq; inane.

Her. Lepidiſſime.atq; utinam non tam uere.

Quæ autem facilitas est tua. etiam aliquid quod nouum sit. Ly. Quamlibentissime, Suppatij præsertim gratia: senis tum iucundi, tum etiam musicæ huius non imperiti.

Dulce dum ludit Galatea in unda,
Et mouet nudos agilis lacertos,
Dum latus uersat, fluitantq; nudæ
Aequore mammæ,
Surgit e uasto Poliphemus antro:
Linquit & solas uolucer capellas.
Nec mora, & littus petit, & sub altos
Desilit æstus.
Impiger latis secat æquor ulnis.
Frangit attollens caput, & per undas
Labitur, qualis uiridi sub umbra
Lubricus anguis.
Illa uelocis mouet acris artus
Dum peti sentit: simul & sequentem
Incitat labens: simul & deorum.
Numina clamat.
Illicet diuum chorus hinc & illinc
Fert opem fessæ. At Poliphemus ante
Non abit, lapsus licet, & deorum
Voce repulsus.
Quam ferox nimphæ tumidis papillis
Inijcit dextram, roseoq; ab ore
Osculum uictor rapit. Illa mœsto
Delitet amne.

Sup. Habetur a me tibi non parua gratia: habebitur & abunde quidem magna, si ut in Herrici gratiam sic in meam quoq; adhuc aliquid dignum te, dignũ hoc consensu, dignum etiam noua & rediuiua ista

disciplina. Ly. Geretur a me tibi mos. Vtinã tamen is essem, cuius ingenio, musicæ ipsi aliquid collatum esset. Ac ne ex eorum sim numero qui ut ab Horatio iure irridentur, nunquam rogati cantare inducunt animum, etiam hoc accipe. In tuam atq; Herrici ipsius, si tibi non displicet gratiam.

Ad quercus amarilli ueni. Dum retia seruo.
Aere dum timidas funda detrudo palumbes,
Ipsa dolo, errantem per deuia falle sororem.
Ipsa ades o amarilli. recens tibi caseus & lac
Ad fontem: pendetq; grauis fiscella sub alno.
Te cucumis, uiridisq; pepon: hortensia dona:
Te seruata cauo iam pridem subere mella
Expectant. bini lento de uimine quali
Seruantur, quis labra niger flauentia claudit
Iuncus, & intexto dependent cornua ceruo.
Percurrit medius lachrimoso flore hyacinthus:
Et niger auratas suspendit gracculus ansas
Gracculus. a dextra serpens latet, & fugit ala.
Quid cessas amarilli. duos tibi pascimus agnos
Hinnuleosq; duos, quos matris ab ubere raptos
Inter lactentes ipsi saturauimus hædos:
Nec dominum ignorant catuli, ueniuntq; uocati.
Est mihi præterea thalami seposta supellex
Supparus. hunc neuit lyrineia. texuit alcon
Palladi dilectus alcon. cui tortile collum
Nectit ebur: læui stringit noua fibula buxo.
Brachia ceruleæ decurrunt tenuia lanæ
Lanæ, quis medius pauo nitet intertextus?
Filaq; purpureus miscet uariantia limbus.
Hæc tibi seruatur festis amarilli diebus.
Rara chlamis, rarum specimen, mirabile textum.
Vel tibi ut inuideat lalage, rumpatur ut olcas,

Spectatum ueniant ut munera ad ipsa napeæ,
Mæonis ut tantum decus admiretur aragne.
Obuius ad corylos uenio tibi, hic mihi primos
Amplexus amarilli dabis., dabis oscula prima.
Lenta lego ad cerasum duo succina quæ tibi seruo.
Altera celatum culicem stridentibus alis
Includunt. tenui sub cortice murmurat ales.
Altera, nutantem sub iniquo pondere celant
Formicam. Illa oneri incummbens trahit horrida farra
Hæc primo pro complexu tibi munera sunto.
Quid moror? en coryli iam summa cacumina motant
Iam strepitant uirgulta. lycas latrat. eia age thyrsi,
(Ipsa uenit) propera. miserum me, num strepit aura?

Her. Plenos uoluptatis nos relinquis ac bonæ spei suauissime homo: nam quanquam multũ tibi ætas debet nostra qui ex agresti illa musica sic emerseris. Debituri tñ plura multo sunt posteri, si qui te uolent imitari. Fore enim speramus si quos tui similes reliqueris uti pristinam in dignitatẽ excellentiamq; restituantur: tametsi quantum ipse hac in re profeceris non ignoramus. Ly. Si quid profeci gaudeo quãuis quid profecisse potuit homo, tantis tum suis tum alienis impeditus curis? uoluntas certe non defuit, defuere ocia, quodq; paucos admodum nouimus qui studiis his delectarentur. qua e re uoluntas ipsa non parum pertepuit, & ut uerius loquar, refrixit. In magnis tamen occupationibus & sæculorum iniquitate, si quid ætati nostræ attulimus ornamenti, lætamur: nec laborum pœnitet: quos grauissimos ab adolescentia ipsa suscepisse non diffitemur: qui minus quidem apparent propter castrenses molestias: quæ optimam uitæ partem studiis eripuere. Sed desinam de iis dicere, ne de me ea ipse prædicem, quæ ab aliis coram

prædicari non paterer. Satis enim & olim habui si per paũ cis, & nũc habeo si uobis grauissimis senibus musa nostra non displicet. Nec est ꝙ ullas a uobis expectem gratias. tantum oro, ut abire me ꝗ primũ postꝗ aliqua ex parte uobis satisfeci, æquo animo feratis, inuitatus em̃ ad amici nuptias propero hymeneum decãtaturus. Her. Et abire te ꝗ æquissimo animo patimur, quãuis utinam nobiscum esse te & sæpius & diutius liceret: & gratias etiam quãtas possumus maximas agimus, qui animos nostros tam suauiter uarieq; delinieris. Ly. Valete igitur continẽtissimi senes. Her. Et tu lepidissime homo abi ꝗ auspicatissime. Admiraris bone hospes homuntionis huius canendi ut uideo suauitatẽ ac sub tã remisso incessu ingenij nobilitatẽ tãtã. Scias uelim usurpare solitum Antonium, cæteros fere omnes huiusce artis studiosos ingenij sui ostentatores esse, hunc aũt dissimulatorem, et quod ipsi sæpe audiuimus cum alijs plurimũ tribueret, sibiipsi uel acerrime detrahentẽ. Sed quæso utor ne ego recte oculis? quænam hæc pompa est? Dij boni qui grex ꝑsonatorum? Et hoc quoq; recens cisalpina e Gallia allatũ est. Deerat unũ hoc ciuitatis nostræ moribus tam concinnis. Prægreditur tubicen. Sequitur hedera coronatus, quasi populo recitaturus. qs nouus hic uates: tãtũ secũ adducẽs ꝑsonatorũ? o laruatorũ urbẽ, o fanatica ĩgenia. Quid ꝙ pulpitũ ac subsellia extruũt? an sibi audiẽtiã parãt? O iucundissime Antoni: ubi nũc es? ubi risus ille tuus leposq; tam salsus? Ascẽdit uates pulpitũ. auditores cõsedere. Canit iã tubicen audiant ocio qui abundant. Me satis quidem fuerit in adolescentia delirasse. ætati huic compositiores sunt mores inducendi. Atq; ut uideo experrectus somno Iouianus nos per puerum ad se uocat. Licet & te sicule hospes nobiscum ad amicum, & perhumanum hominem ingredi. Ho. An est quod magis cupiam? uos præcedite. Ego sequor.

Istrio. Personatus.

Acete, atq; silete, atq; animum aduortite,
t Nouam afferimus uobis quæ uetus est fabulam.
Muti tacete. mutos tam diu uolo
Silentium dum rumpat, plausus editus
Lingua, manu, pedibus q̃ clarissimus.
Hoc qui faciet plausum post editum, bibet.
Tacent. nimirum sitiunt omnes maxime.
Atqui licet potare plausum ante editum.
Adest cadus, caupo guttum atq; urceus.
Caueat tamen qui bibit, æbrius ne cubet.
Silentium non somnum mutamus mero.
Illi promitto caupo, sedet qui ultimus.
Vinosum eum esse non somniculosum indicat
Productus nasus, eminens, tuber, rufus.
Ipse hoc fatetur. ridet. habent hoc æbrii,
Rident libenter: risus nam sitim excitat.
Nouum tamen poetam ridere abstine.
Cœnabis post silentium, precium hoc erit
Immo potabis, large, abunde, gallice.
Ridere sed iam desinas postq; satis
Potasti. nasum emunge. atq; aures arrige.
Nouum dum uates carmen pulpito intonat
Prius tamen argumentum hoc explico tibi.
Dum castra haberet ultimis in finibus
Ispaniæ Sertorius, dumq; aggredi
Parat Pompeius ex improuiso eum,
Fit per exploratores ipse certior.
Cogit in campis copias. committitur
Ab equitatu certamen sæuum atrox dubium.
Equi uiriq; hinc illinc confossi cadunt.
Duces accurrunt propere instructo agmine.

Pugnatur, ui, dolo, fraude, audacia.
Nox prælium ac Dianæ nuntia dirimit.
Habetis argumentum ueteris fabulæ.
Heus tu qui dexter assides, subrigito
Oculos ac mentulum. quid spectas humum?
Paulatim sic ut uideo somnum prouocas.
Ridetis. dixi mentulum non mentulam.
Nec est peccatum: a mento, non menta editum est
Vocabulum. Nouus sed uates incipit.
Demulsit barbam. hederam capiti implicuit.
Tacete atq; silete, atq; animum aduortite.

Poeta personatus.

Ipse autem auratis fulgens Sertorius armis
Agmina cogebat campis. huic filius astat
Hernicus, hispanaq; satus de matre Marullus
Hic peditem ille equitem addensat. sua signa tribuni
Expediunt. portis ruit indignata iuuentus
Præuenisse hostem, & montis iuga celsa teneri.
Non aciem campo statui, aut dare signa maniplis
Pompeianus eques patitur. uolat agmine facto
Præcipitans. Primi Mariusq;, acerq; seuerus
Occultam nacti uallem, qua proxima ducit
Semita, limosumq; ferunt uestigia ad amnem.
Astitit in ripa Marius prior. hunc uada nantem
Accipiunt tranquilla, ferox sed flumina seruat
Mallius. hic duro traiecit pectora conto,
Percussitq; ferum saxo. caput abdidit alueo
Attonitus sonipes. Marium rapit unda dehiscens,
Atq; hastæ rotat infixum. fortuna seuero
Haud melior fuit. Acta manu caua tempora quassat
Funda leuis, cerebroq; lapis compactus adhæsit.
Decidit exanimis, uitamq; effundit in undis.

Ter fluuio emersit iuuenis. ter gurges anhelum
Hausit hians, mox & trunco suffixit acuto.
At catulus, catuliq; genus Quintillus, & asper
Tertullus, patriiq; hæres cognominis oscus,
In leuam flexere. Comes simul additur illis
Hispanus Bicia, exclamans. Quo uertitis? huc uos
Huc iuuenes. Ite ad pontem. Dux ipse uiarum
Præcedo. Dixitq; & per uestigia nota
Delatus, pontem ingreditur. tum cætera pubes
Insequitur. furit immissis equitatus habenis
Obuius his equitumq; ciens peditumq; cateruas
Fit Rutilus. rutiliq; gener Veranius, & qui
Prima puer musis dedit ocia. moxq; secutus
Arma, tulit meritum primæ legionis honorem
Pontius. a quo etiam ducta est pontana propago:
Quem sequitur uolucerq; Melas, alacerq; Metiscus,
Et Pardus gladio melior, Chariteus hasta
Insignes hederis, meritaq; ad tempora fronde
Et cui casta comas tegit infula, certus & arcu,
Et certus conto pugnax Coruinus acuto.
Primus in aduersum torquet Veranius hastam
Quintillum: quæ præcipiti delapsa ruina
Per clypeumq; femurq; uiri, penetrauit ad imum
Pectus equi. gemuit sonipes. Dumq; excutit illam
Innitens: dum ferratis hic calcibus auras
Verberat, excussa Quintillus labitur hasta.
Accurrit pater: ac telo per tempus adacto
Deturbat rutilum. Inde Melas dum feruidus instat
Dum catulo cadit auulsus de pectore thorax
Exegit medium præcordia ad intima ferrum.
Labenti dum ferrum iterumq; iterumq; coruscat,
Sensit præcipitem uento stridente sagittam

Quam dum declinat iuuenis, forte ilia in oscum
Obuertit: lateri & telum crudele recepit.
Extraxit telum obnitens, ac talibus infit.
Non tibi mentitum osce genus, ueteresq; parentes
Profuerint, Fauno aut mater dilecta petenti.
Tum clypeo assiliens, ensem quatit, & ferit ora
Nuda osci, cum forte leuis ceruice reflexa
Cassis hiat. cruor auratis diffunditur armis
Ingeminat perq; ora Melas, perq; ilia ferrum.
Ipse iterum lateri accepit moribundus acutum
Ensem: auratum ensem, mox corruit: acer & una
Corruit oscus, & ingenti premit arua fragore.
Attonitæ stupuere acies. At Pontius instat,
Ite uiri, mecum ite uiri. Succidite pontem
Dum trepidant, nullo & liber custode tenetur.
Hæc ait, & rapta primus uolat ipse securi.
Desiliÿtq; pedes. Sequitur cuneata iuuentus.
Tum Bicia increpitans. Quo nunc Tertulle? quid hære;
In ferrum romane rue. atq; hinc talia fatus
In medium incurrit peditem. nec defuit illi
Tertullus. uolat aurato conspectus in ostro
Nunc iaculo, nunc ense micans. fit ui uia. Sæuit
Effera uincentum rabies, rabiesq; cadentum.
Forte ut erat prolapsus equo Veranius, alte
Sustulit attollens oculos, telumq; uibrantem
Suspexit Biciam. Quo tu quo pessime telum
Carpetane uibras? en hoc ait accipe, & armos
Vna haurit. simul abreptas detruncat habenas
Bellatoris equi. tum cominus ense reducto
Perforat, ingentemq; alta prosternit in hærba.
In Biciam se cuncta cohors stipata ferebat.
Pro Bicia ferus assurgit Tertullus. At illi

Succidit iugulum parca indignante Metiscus.
Concidit ut tenuis cum flos enectus aratro est
Insignis facie puer, & florentibus annis.
Nec mora siue aliquis, dubium, miles ne deusne
Sustuleritq; manum, iaculumq; intorserit, intrat
Loricam galeamq; inter ferratilis ornus,
Qua ceruix commissa humeris: nam fata Metisco
Nec sua non properant, Biciæ seu cana senectus:
Cui caput auulsum collo Maurisius Atlas
Atq; hastæ infixum ostentat. Quo territa retro
Pompeiana acies, pontem turbata petebat.
Vrgebat fugientem hasta Chariteus, ut se
Proripit e specula. Simul & clamore premebat
Iuncta cohors. Illi abruptis referuntur habenis
Sæuit at hic gladio incumbens Coruinns & harpe
Vt quondam lupus in pecudes furit. omnis ab uno
Grex fugit. Ille atrox & dente cruentat & ungui.
Pontius ut sensit strepitum, ac nutantia uidit
Robora, & attrahere immanem tabulata ruinam:
Cede inquit generosa phalanx fugientibus ipsi
Ferratis ad ripam hastis incumbite, qua se
Voluit agens, retroq; uagus conuertitur amnis.
Hic uero turbatus eques clamante tribuno
Constitit. Instaurata acies. Tum Pardus & actor
Sulpitiusq; Aniusq;, & auiti nominis Arunx
Incumbunt, uariusq; & pœno e sanguine Hiensal
Marmaridesq; Mahar, Atlantidesq; Maharbal
Et Bostar barceus, & Pyreneus Hierus
Androclidesq; Maron, Antenoridesq; Boriscus,
Atq; alij, decus egregium, quos traxit in arma,
Quiq; repostus equo Veranius, ægra trahebat
Corpora, sed uincit famæ generosa cupido.

Mœoniæ nunc plectra Deæ cantusq; ciete.
Et bello decus, & decori longã addite famam.
Non alias equitum maior, seu maior equorum
Ardor: utrinq; Duces stimulant, utrinq; tribuni
State uiri, pugnate uiri, clamatur utrinq;.
Quo ruitis, Pompeius adest. incumbite fessis
Impiger aduentat Sertorius. arma cruore
Sparsa madent: crepitantq; enses, clypeiq; resultant
Impacti clypeis, fractæq; hastilibus hastæ.
Tum marius clamorq; equitum, atq; hinnitus equorum,
Dissultant ripæ, & uoces nemora alta remittunt:
Non aliter q cum bello flagrante gigantum
Aeoliam ad Liparen sudat uulcania pubes.
Fit strepitus .ferriq; fluunt, ærisq; metalla.
Antra sonant ualidis incudibus. itq; cauernis
Immixtus fumo sonitus, caua murmurat Aetna
Vicinæq; fremunt ualles, Maria ipsa resultant,
Ac longe fragor ingeminans defertur ad auras.
Hic pardo suffosus equus. cadit impiger acto
Androclidesq; maron. traiectus & ilia conto
Corruit infœlix arunx, Bostarq; Maharq;,
Ense Mahar, iaculo Bostar per pectus adacto.
Sulpitius dextra execta, læuaq; Maharbal
Inuiti excedunt pugna. Veranius hastam
Crure trahit, Dumq; illam Anius conuellere tentat
Accipit æratam per colla exerta bipennem.
Tum uero turbata phalanx cedente Borisco,
Quem clypeo exutum & galea Catilina premebat.
Syllanum genus, & rara uirtute tribunus:
Vociferans. En qui hesperiam sua præmia poscunt
Oceano & regnare parant? Simul exigit harpen
Ore tenus: dictisq; ferox insultat amaris.

Hesperiam quam quæris habes. patauina colebas
Rura miser, nunc auratis occumbis in aruis.
Tum Fabium, Titiumq; ferit, flauumq; libyscum
Fonteiumq;, & quos elice de matre gemellos
Sustulit eleis prætor Vipsanius oris
Almonem Andronemq;: & cumanum labeonem.
Dat læto lausenum, & amicum Nerea musis,
Nerea præstantem forma, & puerilibus annis
Quem liquidis sebethos aquis: quem cærula fleuit
Parthenope, quem Nereidum chorus omnis, & budæ
Sirenes conturbatis fleuere sub antris.
Has inter strages uariusq; & fortis biensal
Stabant inuicti ferro, truduntq; trahuntq;:
Vulnera dant, sternuntq;. prior sic fatur biensal.
Macte Vari uirtute, uides qua sorte ruat res?
Fraude opus est. hunc ipse locum cape, dum mihi segnis
Fit fuga. uix hæc effatus uestigia uertit.
Insequitur Catilina, fugam celerabat biensal.
Itq; reditq; iter inceptum, fallitq; sequentem,
Dum uarius iaculum incoctum post terga sub ipsum
Infigit femur, & dictis ferus increpat. Ille
Saucius ingemuit. uixq; ad sua signa recepit.
Incumbunt tum uictores uictiq; facessunt.
Pontius interea positis uada ad ipsa maniplis
Hos cogebat & hos, ut quem fors ipsa ruentem
Obtulerat, tumulumq; leuis delatus in altum
Euentum pugnæ ut uidit turbatus & amens,
Huc iuuenes: simul ad pontem uestigia uertit.
Insequitur pedes, atq; eques. agglomeratur eodem
Cuncta manus. Simul ecce etiam fulgentia signa
Cernere erat. uolat admissis Sertorius alis.
Parte alia de colle procul romana ferebat

Se legio. uolitant aquilæ. petreius ante
Agmen agit, primusq; uias & flumina monstrat
Vt uentum ad ripam stetit impiger, & monstrato
Ponte, iubet primam confestim anteire cohortem.
Ingemuere trabes, succisaq; robora nutant
Assultu peditum uario. Tum pulsus ad amnem
Cedebat Catilina, omnisq; equitatus habenas
Laxabat: permissa cohors tabulata tenebat
Vltima: per medium raptat uestigia pontem
Pulsus eques. Ruit ecce trahens peditemq; equitemq;
Pons secum: præcepsq; cauo deuoluitur alueo.
Substitit amnis. tum ripæ intumuere profundæ,
Cõuersusq; nigras fluuius ructabat harenas.
Attonitus casu tanto, Petreius amnem
Spectabat. uolat acta manu coribantis arundo
Atq; ocreis illapsa, femur penetrauit ad imum.
Pontius e ripa exclamat. Nunc uadite segnes
Et ripam tentate dolo. cum talia fatur.
Diffundit sese in partes, ripasq; relaxat
Turgidus amnis aquis: uoluitq; ad littora fluctu
Arma, uiros, tabulas, & corpora quadrupedantum.
Stant pedites innisi hastis, uersantq; ruuntq;
Semineces. spoliant alij: passimq; secundum
Fulmina, suspendunt alte polia indita ramis
Exanimem implicitumq; ulua fluctusq; uomentem
Eructant undæ Catilinam. Ille aera ut almum
Hausit, & accepit gratæ spiramina uitæ,
Apprendit ramum dextra, tenuitq; prehensum.
Hinc illinc oritur clamor. pugna aspera surgit
Fundarum. crepitat lapidosis ictibus amnis
Turbidus: & multo sub uerbere dissilit aer.
Exceptus tandem a socijs conamine magno

Curuatis trahitur contis, ripaq; locatus
Vlteriore, uomit madidas de pectore harenas,
Cum subijt rapidum affertur Sertorius amnem:
Et pugnam tuba terribili ciet horrida cantu.

Istrio Personatus.

Vicuit ut uidetis uates istricus.
q Sitim pati non potest. quod homericum
Ait fuisse: seq; similem illius
Mero potando noctu atq; interdiu.
Bonum poetam nisi uinosum neminem
Ait. & id recte, & quod ait re comprobat.
Heus tu cui nasus, ora, labra, guttura
Rubescunt, uino potando hoc experirier?
Taces fateris uictum. nunc hoc accipe.
Vides fortuna uariet ut hominum uices?
Pugnabant illi de uirtute & gloria.
Nos de mero. pugnabant ferro, hastilibus.
Nos uitro, nos argenteis carchesijs
Hoc nunc agite spectatores optimi.
Duces decoris pictos armis noscite.
Et gesta marte dubio certamina.
Ac sæuientes campis ignium globos
Vento rotatos, & flãmarum turbines,
Agros, nemora, peditumq; ambusta corpora,
Vna absorbentem, & cælo labentis faces.
Audire pulchrum est strages: & cadentium
Aceruos: ac cruore stagnantis agros:
Ipsum tranquillo & tuto sistere in loco.
Illuc redeat unde est digressa oratio.
Prius quieuit noster hic uates siti:
Nunc somno: uinum ut edormiscat scilicet.
Homeri hoc tm̃ habet, quod persæpe æbrius:

Maronis unum, nimio marcet ocio.
Sentitis ut apertis stertit faucibus
Hiat, muscas uenatur. Sane hoc est nouum
Aucupium. os aperit. stringit iam, tene, tene,
Lepidam auiculam. heus uitule, heus marina belua
Deliciæ oceani, surge atq; expergiscere
Postq; uenatus. Euge, iam erigit caput
Iam defricat oculos. iam ascendit pulpitum
Taceo. Vos spectatores animum aduortite.

Poeta personatus.

Onstitit hic lustrans oculis loca mox ita fatur
c Haud paruo fraus hæc steterit tibi magne nec ultra
Cunctatus uocat, armatos ad signa tribunos
Vos musæ memorate, etenim memorare potestis
Vobis pyrene. Arcitenens dea rettulit illi.
Vos memori egregium facinus producite fama,
Quod iuuet & meminisse & commemorasse minores.
Altilius fraterq; lycon prima agmina ducunt,
Præstantes animis iuuenes, quos Nursia mater
Marte satos, furtim patrijs mandarat alendos
Montibus, & succis herbarum & lacte lyciscæ
Testatur nutricem duro galea alta lyciscam
At clypeo quatit ingentem Mars efferus hastam.
Proxima Siluano clarus patre, clarior armis
Agmina agit Marsus. Clypeo, lacus enatat ingens.
Ipse antro fundit liquidas & Fucinus undas.
Pandit se cono aduolitans argenteus anser
Addictus puero custos, cum paruus ad amnem
Ludit aui, puer & uitreos maris innatat æstus.
Hinc iaculo bonus, ense bonus, melior tamen arcu
Actius insequitur. argento auroq; coruscus.
Neuit acu chlamidem coniunx, quam lucus opacat

Heſperidum, pendentq; ſuis poma aurea ramis.
Argento ſerpens riget, & trahit horrida cauda
Septem orbes, micat & linguis furiata triſulcis.
Sub leuam uagina auro uiridiq; ſmaragdo
Irradiat diſtincta, & iaſpide fulgidus enſis
Ad capulum. nitet & nexu noua fibula eburno.
Aurea mandebat ſonipes frena. aurea caſſis
Emicat: auratos ſpargit ſol aureus ignes:
Ac ſerpunt hederæ per lænia tempora nigræ.
Lunat amazonium in morem pelta horrida monſtro
Lernæo. Septemq; illi capita alta tumeſcunt.
Et latos pandit rictus fera. defluit atrox
Virus, & effuſo liueſcit parma ueneno.
At dorſo pugnacis equi terga aſpera pendent
Illa boum, tegit & crudus genua ultima pero.
Hæc uariat nemus idæum, atq; ad pocula raptus
Dardanius puer: & cupido præda acta tonanti.
Ter puerum inuadit præpes. Ter præpetis alas
Euadit puer. hinc roſtro ſacer ales adunco
Abreptum. Implicitumq; ungui: multumq; ſub ala
Percuſſum, fruſtra auxilium, diuoſq; uocantem
Ante Iouem cœlo ſtatuit. mox uerſus in aſtrum
Inter ſidereos ales micat aureus ignes.
Quem poſt uenatore ſatus patre, maximus armis
Compater. huic apri clypeo riget horrida pellis
Incoctumq; urſi tergus. latrat aſpera caſſis
Ora canum: duraq; horrent uenabula dextra.
Lartius hunc pater amiſſa genitrice, lupina
Pelle fouet tectum foliis. ſubq; ubera adactum
Lactentis quam cum catulis deprenderat urſæ.
Mox puer exagitare feras aſſueuit, & acto
Venatu tolerare famem. atq; inhiare cruori.

Qualis mane nouo cum fulgidus igne nitenti
Lucifer irradiat cœlo.mirantur & illum
Pastores.gaudet charo Venus aurea signo,
Aeratam sic ante aciem nitor ora Miroldus.
Insignisq; coma puer,& fulgentibus armis.
Miranturq; ut tela manu,atq; ut torqueat hastam
Vt gladium stringat dextra. Sertorius ipse
Concipit optatæ iamdudum gaudia palmæ.
Tum uates Phœbo charus Saxonius astur
Idem augur,cui uox auium pennæq; patebant
Et curare manu doctus cantuq; leuare
Vulnera,non tamen ense minor,minus utilis hasta
Laurea cingebat galeam,tegit infula crines:
Serpebant hederæ clypeo.uiret hasta corymbis.
Et capulo insignis radiabat acinacis aureo.
Hinc Aspar garamas quo non præstantior alter.
Aut torquere manu iaculum,aut dare uulnera funda
Cæruleus capiti trifido,micat ore Cerastes
Ter caudam collo implicitans.puer Aspar & illi
Assueuit,cantata daret cum pabula & aspis
Luderet infantis manibus,cum lambit & ora
Ora genasq; simul,& collo lubricus errat.
Horret & insutus cetræ leo.cruda draconum
Terga humeros,crudumq; tegit thoraca elephantus
Ipse arcum pharetramq; humeris clauamq; trinodem
Incoctamq; sudem dextra gerit:& quatit acer,
Marmaricoq; subinde hululans uocat agmina cantu.
Ecce decus belli rarum tritonia Birse,
Ipsa pedes q̃uis,equites tamen eminet inter
Vertice iam toto,& passu præuertit euntis.
Nodosam lateri clauam fert.dextera pinum
Ingentem quassat pinum,quam fulua bipennis

Asperat. Ipsa exerta humeros, & brachia & ipso
Poplite nuda tenus. non illi pectora thorax:
Non galea abscondit crines: sed tornulus aureus
Circuit ingentem lato curuamine frontem,
Et multo pectus communit balteus ære,
Palladis armisonæ donum fatale. quod illi
Ferre dedit, tutum armatos munimen in hostes.
Hanc Fauno, & nympha genitam Garamantide, mater
Dum partum cælat, tergo bouis indit, & aspris
Sentibus impositam, nymphis nemoriq; relegat,
Quam dum forte lauat tritonide pallas in unda
Oblatam ut tenuit gremio, miratur & ora,
Et latos humeros, & membra ingentia. quodq;
Nec uagit, fertq; aspectum non territa diuæ:
Quodq; hastam galeamq; oculis atq; ægida lustrat
Commendat matri Tritonidi. sedula mater
Educat. Illa ut primum ætas tulit, ire per altas
Nuda genu siluas, latebrasq; intrare ferarum,
Sectari ceruam cursu: uenabula in aprum
Dirigere: & fuluum iaculo attentare leonem.
Finitimis etiam bellis assueta, nigrantem
Gerionisthen iden claua abstulit. hunc tremit omnis
Aegyptus: tremit extremi domus abdita Nili
Egregium ac cœli columen Maurisius Atlas
Accipit ob meritum donum immortale Mineruæ.
Auratam fronti uittam, atq; ad pectora balteum
Exultat quibus in bellis inuicta uirago.
Hernicus extremas acies, atq; ultima claudit
Agmina: nam iussus properare in castra Marullus
Communire manu uallum, portasq; tueri.
Ipse ostro chlamidem intextam, argentoq; nitentem
Aurea quam lato percurrit linea tractu

Insignis, fuluoq; comam notante Pyropo
Irradiat: ueluti roseo cum solis in ortu
Percussum radijs splendet mare, iam tremit unda
Iam feriunt sese radij: iam dissilit ardor
Huc illuc. nequeunt tum lumina nostra tueri.
Quinetiam auratos spargit de casside fluctus
Oceanus. splendet cano sub marmore Triton.
Fluctuat & clypeo per cærula concita delphin
Argento assurgunt undæ. Tum littora gemmis
Sparsa nitent. micat aduerso sub lumine pontus.
Hos arno genitus, nymphaq; euarchide uates
Quem musæ aonio puerum fouere sub antro
Puttius ad pugnam uocat, atq; hortatur euntis.
Dij uobis sunt tela uiri. Mars dextera cuiq; est
Vicimus. ipsa suas uictoria concutit alas.
Pax parta. Hesperius nobis regnabitur orbis,
Vt uentum est sub signa, ducem sua quemq; secuta
Est legio, ac densis cogit se exercitus armis.
Intenti expectant signum. moraq; omnis iniqua est
Oceano ueluti in magno cum cærula proteus
Agmina agit stabulis, coeunt immania monstra
Sub duce quæq; suo. feruent freta. pastor ad ipsas
Stat caulas, baculoq; greges, & uoce coercet.
Non casses, ipsi nequeunt retinere magistri.
Interea cæsos equites primamq; cohortem
Haustam undis, ripasq; & flumen ab hoste teneri
Nuntius attulerat magno: famuliq; ferebant
Impositum clypeo Petreium. ægerq; dolensq;
Substitit ad medium collem, secum ipse uolutans.
Incertus casu tanto, pugnam ne retractet
Paulatim colle excedens: an flumina tentans,
Implicitum eliciat ripis fluuialibus hostem

Fidentemq; equite atq; recenti cæde tumentem.
Hæc secum.mox accito iubet arma Cetego
Inferri ripis, peditemq; ad signa uocari.
Ipse inuectus equo. Nunc o fortissima bello
Pectora, nunc certate manu. Tot flumina nando
Emensos, torrens tenet atq; ignobilis amnis?
Vincite iam uictos, undaq; absoluite pugna
Reliquias tot bellorum. Dum talia fatur
Magnus, ab impigro pugna est commissa Cetego.
Nanq; ultra aduersam ripam uada nota secutus
Pontius institerat, campo congressus iniquo
Dum fossas & saxa inter uersatur: equesq;
Confossus cadit, & pediti pedes additus instat.
Quod postq; longe aspexit Sertorius: & quæ
Sit fortuna uidet. nulla est mora. protinus agmen
Ire iubet, dictis stimulans. Nunc lecta iuuentus
Nunc uictrix manus ad ripas. uada peruia. & ipse
Pontius insultat campo. non audet & hostis
Aut conferre gradum, aut descendere montibus altis.
Hesperiam dextra gerimus. Spes omnis in armis.
Altilius fraterq; lycon trans flumina primi
Consistunt: sequiturq; hastis innisa iuuentus.
Pars capiti scuta alta gerunt. pars insita pilis:
Pone trahunt alij. Sistunt & flumina cursum
Mole uirum, atq; undis illisa remurmurat unda.
Tum ripæ clamore sonant, collesq; resultant:
Offensa & nemorum assultu respondet imago
Vix alias tantis animis in prælia uentum est.
Successus certamen alit. dum cedere neutris
Decretum est: urgetq; ducum præsentia, & ardor
Ingeminat uires. crescit certamine uirtus.
Crudescit gladio Mauors. nec iam eminus hasta

Comminus ense agitur. humescunt sanguine campi,
Cæde natant fossæ. Tum territa terra cadentum
Corporibus tremit, & gladijs micat æreus æther.
Tercentum clypeata phalanx, hinc sub duce Hiarba
Illinc Suffeno, stabilis pedes, arma manusq;
Contulerant, ut forte alnus radice reuulsa
Conciderat: ramisq; ingens iter occupat, ut nec
Aut his aut illis pateat uia. Sæuit utrinq;
Effera uis: duriq; crepant per scuta molares:
Vt cum se Orionis iniquo sidere grando
Præcipitat, uasto crepitant sub uerbere tecta.
Hinc tacio, Lepidoq; caput ceruice reuulsum
Ense Tagi. cadit ense Remi, Turnusq; Ligusq;
Nam Liguri femur exectum: Turno ilia & ipsas
Traiecit costas, ac pectora feruidus ensis.
Per galeam cerebrumq; ac tempora guttur ad ipsum,
Assaracum secat Vfentis sullata bipennis.
Illinc & Marus, & Basso cum fratre Faliscus
Thessalicusq; Maroniades, & lydius Hypseus
Conciderant, siculusq; Corax, & Maurus Iopas.
Idem omnes eodem gladio ferus abstulit Ancus
Hic genitus Vulcano, atq; ætnæa Cianea
Fatiferum a patre ensem, atq; immedicabile ferrum
Accepit: Stygia genitor quod tinxerat unda.
Dumq; alnum truncosq; super leuis insilit Anser
Accipit æratam infœlix per guttura cornum.
Spiramenta animæ clausit telum. Ille uolutus
Singultantem animam pronus uomit. eia age Hiarbas
Exclamat: Spolia illa uiri: cum talia fantem
Ora per increpitans alis, penetrauit arundo.
Insultans cui Suffenus. spolia accipe uictor.
Ista tibi: iaculumq; quatit. suffigitur hasta

Dextera, dum excusso properat torquere lacerto.
Hic cædes miseranda oritur super Ansere tracto
Dum spolia exuuiasq; uiri cupit hostis, & hostis
Pro decore haud timet, aduersis incurrere telis.
Huc omnis legio uersa, huc sua signa Cetegus
Inferri iubet. huc contra Altiliusq; lyconq;.
Accurrunt, paribusq; animis certatur utrinq;.
Dum primã ferus ante aciẽ mouet arma Cetegus
Ac iaculo ferit Iasium, sternitq; Volenum
Murano clypeum auellit: transfigit utrunq;
Quercenti femur, ingeminat per uiscera ferrum
Quintilio atq; uda morientem extendit in herba,
Interea per scuta uirum, per tela, per enses
Altilius ruit infrendens. caput amputat Istro
Brachia Segnitio, nares & labra Macillo:
Tempora diffringit Catio, prosternit Omasum:
Vmbritioq; haurit iugulum, forat ilia Cosso
Præcipitemq; inter fossas, dat Amintora saxo.
Tum leua de parte lycon furiatus & amens
Quintilio extincto, Quid tu generose Cetege
In plebem furis exclamat? Cui talia contra
Ille refert. O mauortis præclara propago
Mentitum genus in siluis, quid prælia differs?
Est clypeus. sunt tela tibi. simul iniicit hastam.
Auertit uenientem umbone. ea lapsa pependit
Marmarici clypeo. contra uenabula torquet
Dura lycon. Saltu deuitat tela Cetegus:
Illa ocreis illapsa tagi, femora ultima & inguẽ
Extremum rupere. Cadit Tagus. aduolat Ammon
Elatamq; alte subigit per colla securim,
Et caput affigit conto. clamore secuta est
Læta cohors: tum tela lycon, tum saxa Cetegus

Ingeminat: ſtringunt acres & cominus enſes.
Interea paulatim acies: ac ſigna mouebat
Pompeius: ſeq; ad ripas non ſegnis agebat.
Ipſe oſtro inſignis humeros, auroq; coruſcus
Fertur equo: quem Neptuni de gente crearat
Mater, ab aduerſi conceptum flatibus Euri.
Forte ut erat de cæde equitum, de cæde uirorum
Feſſus, & extremum ſeruabat Pontius amnem,
Vidit ut incenſa ſtipula exagitantibus auris.
Hæſerat arenti trunco uapor. ille uolutus
Per frondes urgente Euro conceperat ignes
Et late ramos, flamma trepitante cremabat.
Admouit dextram trunco, auulſitq; trahendo
Pontius: & campo rapidus iacit: atq; ita fatur.
Eure pater, cui pars cœli pulcherrima ſeruit,
Cui parent auræ oceani, cui regia ſolis
Ampla uacat: quiq; & terris pelagoq; ſonanti
Imperitas, quate nigrantem rex magne procellam:
Nunc exerce auras, & pennis aera uerre:
Ac mecum inſidias, hoſtemq; ulciſcere uictor.
Sacra tibi ante aras ſtatuam uotiua quotannis
Candentis fœtus ouium, intactamq; iuuencam.
Annuit, excuſſitq; alas deus. Illicet ingens
Tempeſtas cœlo exoritur. fremit arduus æther:
Dant ſyluæ ſonitum ingentem. cauaq; antra reſultant:
Puluereus ſequitur confuſa per agmina nimbus.
Diſpergitq; undas flammarum, atq; omnia late
Inuoluit, iactatq; furens incendia uentus.
Tolluntur cœlo fumi, glomerataq; flamma
Peruolitat, ſimul abſorbens, ſtirpeſq; uiroſq;,
Et quamuis trepidum canerent iam ſigna receptum,
Telaq; proijcerent dextris, clypeoſq; ſiniſtris,

Flammatas tamen ante acies euadere non est.
Varenum Iasiosq; duos, liguremq; labullum
Cretensemq; Gian, gaditanumq; Liertem
Assyriumq; Naban, Pyreneumq; Biantem
Tris Alcmeonidas, & clarum hypsenora cantu
Erumpens atra primum de subere fumus
Inuoluit, mox flamma rubens una hausit, & alte
Iactati: mox flagranti cecidere ruina.
Constiterat forte ad saxum tardante sagitta
Narnius himbrasius, dumq; illam auellere tentat,
Exanimum exustumq; alta suspendit in ulmo
Fulmineus globus: inde euro torquente rotatus
Alconem rapit, huic barba crinisq; reluxit,
Sullatumq; alte cœlo intulit, inde nigrantem
Ructantemq; ignes, medium deturbat in amnem.
Perstridere undæ attactu, fumumq; dedere,
Vt cum uersatum ardenti fornace metallum
Canduit, exceptumq; tenaci forcipe tingit
Ipse lacu faber. efferuit lacus: obstrepit unda
Et fumus petit aduolitans nigrantia tecta.
Tercentum huic capita hirta boum, totidemq; iuuencæ
Pascebant silua in magna, famam ipse secutus
Deseruit patriam, & dulcis cum coniuge natos.
Bisseptem Aufidio nati præclara iuuentus.
Surrenti domus ampla, æquano in littore turris:
Fœlices baccho colles: tot iugera campi
Totq; greges, Sarnusq; fluens per florida rura,
Et natos tamen & patriam, dulcisq; recessus
Sirenum (potuit tantum ambitiosa cupido)
Post habuit. cui primum oculos flamma abstulit. inde
Torruit ambustam dextram, uento acta fauilla.
Post tortus iaculante euro per uiscera truncus

Canduit.ipse atros spirans de uulnere fumos
Et Sarni fontem, & liquidos reminiscitur amnes,
Fatidica Vrsidio mater prædixit eunti
In bellum, fuge nate ignes, incendia uita.
Correptus flammis queritur, matremq; deosq;
Veriloquos quodq; humentem liquisset & Arnum
Et fesulas natale solum, florentiaq; arua.
Tercentum sub rupe caua, sub sentibus aspris
Deliterant simul, insidiis delecta iuuentus.
Tercentum simul absumpsit glomerata fauillis
Aura nouis, ut cum frondosa in ualle sub astrum
Pleiadum, tacta alta Iouis de fulmine quercus
Vno omnis simul afflatu per pascua circum
Grex cadit, exitioq; ruunt armenta sub uno.
Ter flammam pedibus pernix euaserat Vfens
Infœlix ora euertit, uidet ægra trahentem
Crura patrem, exanguemq; metu. uestigia retro
Præcipitat, prensumq; manu, ac ceruice reclina
Impositum trahit, & labens incendia uitat.
Improuisum anguem pressit grauis. Ille repente
Implicuit plantæ agglomerans. Dum se explicat Vfens
Dum sæuit coluber, squamosa uolumina torquens
Exiliit fumosa uomens incendia turbo.
Absorpsitq; Vfentem una colubrumq; patremq;:
Vfentem, quem ceruleis Feronia in antris
Nutrirat: puer & uiridi consueuerat umbræ.
Hunc sacrum nymphæ nemus: hunc fleuere napeæ
Circæiq; sinus: hunc Anxuris ora: lacusq;
Setini: & tacitæ rupere silentia Amyclæ.
Peruolitat turbo inuoluens siluasq; ferasq;
Densatur cœlum fumo: caligine montes
Conduntur, fluitantq; atræ per summa fauillæ,

Mox sæui erumpunt ignes. flammæq; coruscant,
Et cœlum lambit rutilans & sidera uortex.
Hinc rursus torquente euro per inane uolutus]
Incumbit campis, truncosq; ambustaq; uersat
Robora, candentemq; rapit sese ante procellam.
Suffenum: armigerosq; duos eadem aura peremit
Cum geminis Varguntei͂s, libycoq; gulossa.
Vmbronem: Hisponemq; lacetanumq; Biorem
Hastatosq; numantinos, nomadumq; cohortem
Certatamq; manum, præerat cui turdulus Iscon
Iscon auis atauisq; genus qui ducit ab orco.
Vna omnis rapit unda, rapit Varũq;, Macrumq;
Gisconemq; siracusium garamantaq; Bocchum
Mox raptos flammarum. hausit cirumacta uorago.
Vt cum trinacriæ campis de uertice summo
Aetna uomit rapidos æstus. It turbine denso
Sullatus cœlo fumus. mox rumpit in auras
Flamma furens. uolitant rutilæ per inane fauillæ.
Post iactante noto agglomerans flectitq; rotatq;
Huc illuc. ea lapsa faces iaculatur, & altis
Illisa arboribus, siluas, saltusq; uagatur
Incensos. ruit interea mirabile uisu
Flammarum torrens rapidus, liquefactaq; saxa
Præcipitat, simul inuoluens stirpesq; ferasq;
Tectaq; pastoresq;: furit uulcanius amnis,
Per ualles, per culta, ingens metus urget agrestes,
Vicinæq; suis diffidunt, mœnibus urbes.
Haud aliter pauor inuasit. fuga cœpta per omnis,
Est acies. Ite exclamat Sertorius. Ite.
Ite citi. uada nota citisperuadite. & amnem
Primus obit. Sequiturq; ducẽ sua quẽq; iuuentus,
Et circunstetit armatus trans flumina miles.

Forte sub annosa quercu in conualle silenti
Arcitenens dea, sæuarum de cæde ferarum
Lassa quiescebat: trepido cum excita tumultu
Surgit, & ascendit summi iuga pinea montis.
Constitit hic lustrans oculis loca. cernit utramq;
Effusam campis aciem, uidet agmina & ipsos
Hinc illinc instare duces. Sæuire proteruum
Eurum atq; in medijs uolitare incendia siluis:
Tot strages: tot fumantes & corporum aceruos,
Ingemuit: traxitq; alto suspiria corde
Aduentare diem quo dux Nursinus acerbo
Casurus fato, hesperijs occumberet aruis.
Nam puerum templo admotum cum sedula mater
Commendat triuiæ, atq; adytis Dea grata recondit,
Consuluit fratrem. frater fata abdita pandit:
Ingentem fore, & hispanis per bella per enses
Regnaturum oris: tamen illum haud tarda manere
Funera: cum pariter flammæq; undæq; fauerent
Pugnanti: armatumq; eurus prosterneret hostem
Fatorum dea facta memor de ualle propinqua
Pyrenen iubet acciri. hæc nam fida ministra:
Hæc comes. huic omnis thalami quoq; credita cura.
Illa uolat. dictis cui sic Dea fatur amicis.
Nota soror tibi fata ducis, quæ certa propinquant,
I, propera. fac signa retro: fac agmina uertat:
Pugnatum satis est. nec plura effatur: at illa
In ceruam conuersa, noto non segnior ibat.
Ipsa arcum leua stringens dextraq; sagittam,
Lunauit, simul ut capita ac curuata coirent
Laxauit, simul ut flammas elapsa sagitta
Conciperet, fulsere auræ: tractu illa corusco
Emicat: & ducis ante pedes affixa reluxit.

Obstupuit tanto monitu Sertorius. Ecce
Cerua per attonitas penetrat non cognita turmas.
Agnouit Triuiæ famulam Dux: ac prior inquit,
Nota uenis: nec me fallit Dea: quadrupedem'q;
Conuertit ripæ approperans. præcedit euntem
Pyrene: pedibusq; micans & cornibus aureis.
Signa canunt reditum. Sequitur tum ferrea pubes:
Oceanoq; egressa, polum nox occupat atra.

Ioannis Iouiani Pontani Dyalogus qui Antonius inscribitur finit fœliciter.

Ioannis Iouiani Pontani. Ad Actium Sincerum.
De liberalitate liber incipit.
Prologus.



Cribentem me de liberalitate Sincere Acti, noua quædam sed nec idigna fortasse, liberalitatis ipsius beneficentiæq; subijt consideratio. ut in primo uirtutũ harum loco, & quodam quasi suggestu bonarum artium magistros merito constituendos censeam, propter beneficiorũ tum magnitudinem, tum etiã utilitatẽ. Ecqua enim uel opera uel peculia maiora, q̃ ex optima animorum informatione: aut etiam utiliora, q̃ ex illis recte institutis proueniunt beneficia, aut qđ externis e rebus collatũ bonũ cum bonis animi conferendum? Neq; enim spectati mores, laudabiles itẽ actiões, nisi a bene cõstitutis ꝓficiscunt animis. Tot itaq; ac tãtæ informãtiũ curæ, atq; ad excolẽdos aĩos institueñtiũ labores, suis imprimis honoribus ac præmijs uidentur merito prosequendi. Detur igitur mihi bona cum legentium

uenia.pro suscepto praeceptionis huius labore. Vt cũ de institucntiũ laudibus hæc & sentiã & prædicem. Ne existimet meam in laudem studiorũq; cõmendationem tanq̃ præfatum fuisse, apud te præsertim, uel amicũ præcipuum, uel studiorũ eorũdem tum sectatorem tum sociũ. Cum etiam patrem tuũ Nicolaũ nazariũ mirifice amauerim. Massiliã uero matrem propter morũ sanctitatem, educationisq; tuæ singulare, supraq; maternã affectionem studium fuerim etiam ueneratus, uenererq; memoriã. Sed de præfatione hac mea, deq; uitæ institutoribus uirtutumq; ac disciplinarum magistris satis sit. Pauca hæc disseruisse, præsertim sine spe, sine precio, absq; ambitione scribentem. Oĩno enĩ meus hic p̃cipiendi labor & fuit semp̃ & futurus est etiã apud reges gratuitus. Neq; enĩ ignoras perinde ut consiliorũ nõ raro meorum socius: sæpe etiã laborum p̃ticeps, e maximis ac difficillimis non semel a me confectis ac nauatis rebus, præter laudem recteq; agendi conscientiã, nihil me aliud reportasse: sola conscientia. teq; ipo teste, gloriaq; contentũ. Quibus in rebus quanta non industria modo, uerũ moderatio etiam apparuerit mea, sit italiæ ipsius, sit galliarum, Hispaniæq; iudiciũ atq; perpensio. Te uero mi sincere, hæc ipa de liberalitate a me p̃cepta & tradita, rõne sua metientẽ satis scio p̃pter generis ingeniiq; tui nobilitatẽ non nisi indignanter laturũ, ubi in mentem tuã uenerit, regulos quosdã, rerũq; publicarũ administratores: tantũ a uia curriculoq; liberalitatis deflexisse: ut rapinæ soli intendant, inhientq; popularium suorũ diuitiis direptionibusq; ministrorũ. Quæ quidẽ res nequaq̃ tñ a scribendo me deterruit. Siquidẽ leges ipsæ recteq; uiuendi formulæ non iis traduntur q ipsi & sibi & aliis lex sunt, uerum illis potius qui ab iniusto inhonestoq; sunt continendi, atq; ad honestatem inuitandi retinendãq; inter ciues æquitatem atq; modestiam. Tametsi (quos æquus

etiam amauit Iupiter? quosq; Mantuanus ille tuus, non minus quam meus paucos esse uult) ii & legibus: & institutis & bonarũ actionum præceptionibus gaudent: seseq; adiungere illis student.

r Erum egestatem & ipsam humani generis societatem: cuius retinendæ plura sunt uincula, homo ipse plurimum, & dando sulleuat & inuicẽ liberaliter agendo conseruat. Quod si mercatura quanq̃ precio seruiens, quia multa tñ undiq; apportat. Iure a plærisq; laudat̃, quanto laudabilior iudicanda est, dandi benignitas? cũ gratuita sit, ac solam benefaciendi gratiam spectet. Cui ꝙ libero homine maxime digna esset, liberalitati nomen maiores nostri fecere: & qui ea uterẽtur liberales, ꝙ ii potissimum libere agerẽt uocauere: cũ pecuniæ seruire auaros putarẽt.

In eroganda pecunia liberalitatem uersari.

c Vm aũt artibus etiã singulis materia proposita sit, in qua unaquæq; uersetur suũq; artifiex ex ea opus instituat, atq; institutũ informet. uidendum est qua in re liberalitas uersetur: & quæ sit e proposita materia: qd etiam qui eã exerceat agendo cõsequatur. Itaq; ut fortitudini pericula tẽperantiæ dolores ac uoluptates, sic liberalitati materies quasi quædam pecunia subiecta est, in qua utenda erogandaq; qui spõte gratuitoq; uersatur, illud iure assequitur, ut liberalis uiri nomẽ adipiscatur, cũ summo etiã tum ciuiũ tum ꝑegrinorũ testimonio: ac reipublicæ in qua uersetur utilitate. Quinetiã liberaliter agendo id efficit, ut & a singulis, & ab uniuersa multitudine mirũ in modum ametur: & publice priuatimq; charus habeatur. Ne autem nomẽ ipm pecuniæ (quod a pecu maiores nostri deduxere) quem fortasse turbet: (quod principi Peripatheticorũ Aristoteli, ac Romanis Iuriscõsultis placet) pecuniæ ipsius uoce accipienda cuncta dicimus: quæ nummo censeantur.

Liberalitatem uirtutem esse.

i Psam uero liberalitatem inter uirtutes collocandam esse, docere hoc satis potest, q cum pecuniis, & bene & male uti possumus, laudantur ii qui bene utuntur: improbantur qui male, cunque in precio sint honesta, ui tuperentur turpia, honesti ipsius ea uis ac natura est: ut seiungi a uirtute nequeat? Ad hæc cum in agendis rebus peccari soleat ubi modus mensuraque minime adhibeatur, idque in usu etiam pecuniarum eueniat, mediũ necesse est aliquod in iis utendis conferendisque constitutũ sit, quod qui teneat modum quoque mensuramque retineat, iis enim abiectis recte quidem rationi quæ uirtutũ ipsarum & dux & comes est, locus nullus relictus esse potest. Quibus e rebus plane efficitur, ut liberalitas uirtus sit: tum quia mediocritas est, tũ quia ab honesti ui, naturaque minime recedit: nam mediocritatem eam esse extrema etiam ipsa declarant: siquidem liberalis ipse: cuius proprie liberalitas est, dandis utendisque pecuniis ita est affectus: ut quod inter parum nimiumque collocatur medium, semper retineat: neque enim aut in exuperantiam dando prolabitur: aut in angustũ deficiendo cõtrahit. Quod si extrema sunt uitia, medius profecto habitus mediocritas: & quia mediocritas, ut uirtus etiã sit necesse est.

Liberalem in mediocritate uersari.

q Voniam autem duobus tantum modis a mediocritate receditur: extremaque ipsa sibi aduersa sunt, altero quidem modo peccatur, parum omnino dando nimiumque contrahendo, quo uitio qui sit affectus auarus dicitur: altero uero nimium dando, parum certe capiendo: quod prodigi esse proprium uolunt. Quo efficitur ut cum liberalis in mediocritate uersetur, modum mensuramque in utroque retineat: contra auarus: quique ab eo longe alius est prodigus, in neutro sibi temperet. Atque uti fortitudo fiduciam cohibet,

metum relaxat: temperantia dolores sedat, uoluptates compescit, sic liberalitas dandi studium, contrahendiq; cupiditatem moderatur.

Pecuniam esse de genere bonorum utilium.

p Ecuniam uero ipsam inter externa bona numerari cum uideam: quorum alia quidem honesta dicãtur, ut magistratus honores, sacerdotia: alia uero utilia. ut fundi gregesq; e posteriori hoc genere pecuniã esse uolumus: quippe cũ ad usũ & quidẽ rectũ honestũq; cõparari debeat: qui cõparandis diuitijs statutus est finis. quibus tñ quosdã tam anxie inhiantes uideo, ut sola diuitiarum possessione cõtenti, quibus aut defossis, aut in arca sepositis incubant, aut ampliandis ita student, ut nulli parcant turpitudini, non tam illiberales auariq;, q̃ iniurij nefariiq; uideri debeant. Nam & si ubi quid impudenter improbeq; factũ est, quinetiam ubi quid impure dicitur: ut illiberaliter dictũ factũq; criminamur, adeo illiberalitas odio est: tamen q̃ hi aliena eripiant, duplici apparent ratione iniusti: nam & iniuria afficiunt, quos minime decet, dum sua illis aut insolenter auferunt, aut dolo subtrahunt, & perperam parto sic parcunt, ut nec sibiipsis commodi sint, nec quibus maxime prodesse debeant, illud communicent: nec publice priuatimue beneficium ullum conferant.

Pecuniam usus gratia comparari.

r Ectam aũt honestãq; diuitiarum, tum possessionẽ tũ usũ, res maxime faciũt duæ: erogãdi rõ, & cõparãdi regula, quas q̃ teneãt, facile illi q̃dẽ alienis abstineãt: neq; ꝓfundãt sua. Quod si Aristoteli philosophiæ magistro assentiri uolumus, usus ipse pecuniarũ, ĩ ijs ipsis dãdis atq;

accipiendis perspicitur. siquidem acquirẽdi cura, ratioq́ cõseruãdi eo spectat, ut possideas potiusq̃ ut utare: quod etiã Horatio placere intelligo: cum ait nullum argento colorẽ esse terris abdito, nisi usu illud tẽperato resplendeat. Quoniam autem nomen ipsum liberalitatis unde ductum sit, & q̃ ea cõferat hominũ generi abunde docuimus: ostẽdimusq́ & q̄ uirtus est: & q̄ mediocritas quædam in dandis capiẽdisq́ pecuniis. Adhæc cum quid ipso pecuniæ nomine intelligi oporteat: q̄q́ de illo genere bonorũ sit quæ ad uitæ usum pertineat diximus. Quinetiam q̄ comparandis diuitiis usus ipse finis constitutus sit, placet de auaricia statim dicere, ut ex oris eius fedo ac deformi aspectu, tanto honestior ac dignior liberalitatis ipsius appareat forma.

De auaricia: & auaris.

a Varicia de nimio habendi affectu, cum sit dicta, satis quidem præsefert, quãto habendi ac possidendi ardore deflagret. Ipsum autem possidendi studium in quo sit uehementius is tam capiendi cupiditate (atq́ etiam amplius) teneatur oportet, q̃ ab erogandi atq́ impartiendi uoluntate detorqueat. Quo fit ut hic ipẽ auarus habendi, ac possidendi cupiditate plus nimio rapiatur, & q̃ dici potest abhorreat a dandi benignitate, conferendisq́ e pecunia beneficiis. Hanc possidendi auiditatem si auarus non magis a pecunia possidetur, q̃ ipse pecuniã possidet, maiorem atq́ acriorẽ efficere morbi solent, & corporis imbecillitas, & ipsa imprimis senectus. Ex quo efficitur ut auaricia ĩsanabilis morbus sit. Senes enim plæriq́ omnes tenaces cum sint, uidetur cum ætate simul auaricia crescere. Ad hec etiã naturalis est habendi cupiditas: unde auaros longe plures q̃ largos inuenias. Ad hunc naturæ instinctum anni continue ipsi afferunt aliquid, efficiuntq́ ut sæpenumero quos adolescentes ac iuuenes uideris profu

ſiores, eos ingraueſcẽte ætate aſtrictiores factos intelligas. Sed quãuis auari omnes maxime cupidi ſint, teneanturq; ingenij auiditate, ſintq; ad rem intẽtiores, ac ſupraq; oportet ac decet pecuniæ inuigilent, cui etiam ſeruire uideãtur, ſunt tamen aliquot eorum ſpecies: neq; enim per auaritiam uno tantum modo peccatur. Quamobrem ſi de ſingulis: pauca quædam dixerimus uideri non debet ab inſtituto noſtro alienum. Illud autem de auaris recte dictum conſtat, eos nec ſibi commodos eſſe nec alijs. Quibus tametſi comparandis conſeruandiſq; pecunijs nimium ineſt ſtudium, dandi autem uoluntas minima, non æque tamen habendam ad rem idem conſilium eſt omnibus Sunt enim qui rebus ſuis parcentes ſummo etiam ſtudio rei familiari conſeruandæ intenti, & q̃ poteſt minimum de ſuo impendentes ab alienis cõtineant, bonitate quadã naturæ ita uicti, ut re ſua contenti, nihil turpe: nihil contra leges, contraq; humanitatem habẽdi gratia faciant. Hos nominare parcos conſueuimus. Eãq; animi inſtitutionẽ maiores noſtri dixere parſimoniã: quæ in priuatis quibuſdã, tenuiq; in re conſtitutis, ac laborãtibus multitudine liberorũ humaniſq; neceſſitatibus circũuẽtis, laudari merito poteſt In regibus uero ac principibus, et ijs ciuibus quorũ res eſt opulẽtior: atq; authoritas maior: quomodo laudari poſſit tam minuta diligentia quæ panis etiam miculas colligat, nequaq̃ uideo. Sergiũ Galbam qui Domitio ſucceſſit Augusto. Quanq̃ alieni nõ appetẽtem, iure tñ ætas illa plurimum carpſit: q̃ ſuæ quidem pecuniæ parcus cum eſſet, publice etiã auarus foret: neq; enĩ aut ſecula illa dignitaſq; ſenatoria: aut opulentum Galbe patrimoniũ eam parcendi ac conſeruandi diligentiam: nec aurea ſella tantã e publico auaritiam patiebatur. Didij Iuliani maximi & potẽtiſſimi uiri ſordem quis ferat, qui Porcellum Leporemue dono ad ſe miſſum ĩ triduanas partiretur cœnas. Sæpe etiã

cum nulla religio: aut abſtinendi cauſa ſubeſſet, leguminibus oleribuſq; ſolis contentus cœnaret. Quo ut non minus ſordidus ſic fortaſſe magis accuſandus pertinax Auguſtus qui inter Priuatum & Imperatorem nihil intereſſe putauerit, dimidiatas lactucas, carduos etiam dimidiatos apponere conuiuis ſolitus, ac ſi quãdo ad amicos decœna mitteret, binas tãtũ offulas: aut paucula poma. Atq; ubi opipare magis egiſſe uideri uellet, gallinaceos lumbos mitteret. Quid enim principe indignius q̃ ut qui tam late imperet, animũ tam anguſtum etiam in uiliſſimis rebus habeat? Nec uero quis putet accuſari a nobis, tum alios quoſdam, tum Fabritium illum ꝙ magna parſimonia uſus dicatur: quem tãtum abeſt ut accuſemus, ut ſummis etiam laudibus proſequendum ducamus, non ſolum ꝙ aurum ſingulari quadam animi magnitudine contempſerit: ſed ꝙ cum uideret maiore ſe rerum inopia circunſeptum, licet e principibus ciuitatis, licet belli Dux, maluerit tamen in paupertate illa ſua parcendo uiuere, remque metiendo familiarem ab honeſto non recedere, q̃ per facinus aliquod abundare. Hocque Fabritij factum ſi recte reputetur, ſi tempora conſiderentur ad probitatem, ad iuſtitiam, ad animi magnitudinem, ſingularẽq; integritatem, non ad auaritiam referendum iudicabitur. quippe cum non tam parcus q̃ paruo contentus, & rerum cæterarum contemptor præter q̃ laudis recteq; factorum mihi quidem fuiſſe Fabritius uideatur. Quo conſilio inſtitutoq; ſiquis uitam agat, non ſit qui non illũ mea ſententia uel mirifice cõmẽdet: mõ tñ ne dum uindicare ſeſe ab auaritia & ſtudet, & eum animum ſuſcipit pulcherrimis liberalitatis laudibus detrahat. Et huiuſmodi quidem hoĩes probari merito plurimum ſolent: at liberales hominum beniuolentiam nec ciuium ſolum, uerum etiam peregrinorum, lõge maximã ſibi uendicant, ꝙ rari: ꝙ cõmodi, ꝙ eorum beni-

gnitas late pateat. Aristides ille cognomento iustus cũ esset a Callia locupletissimo ciue interrogatus, cur ab se nollet accipere, respõdit, paupertate se q̃ Calliã diuitijs multis laudari æquius esse: plures em̃ inueniri qui diuitias suas turpẽ ad usum cõferant, q̃ qui paupertatem generose ferrent. desineret igitur paupertatem obiectare sibi, quæ nisi quibus inuitis accessisset indecora nõ esset. Hoc exemplo admonemus quosdam altitudine quadam animi despectis diuitijs, non ut parcos modo paruoq; contentos uiuere, atq; re aliena propter egregiam animi institutionem continentes, sed oblatas etiam pecunias recusare: quod eo est admirabilius quo rarius. Decreuit diuus Franciscus in summa etiã rerũ inopia uiuere: nihil habuit præter solum & quidem sordidum uestitũ. nihil omnino possedit: nõ recusabat tñ ab alijs si offerretur quãtum diei unius uictui: eidemq; rusticano satis esset: sin minus offerretur, petebat ipse: nam ut alijs conferret quomodo præstare is posset: q̃ nihil omnino haberet. Quocirca tanta eum homines admiratione prosecuti sunt, ut post mortem inter diuos retulerint, eiq; aras ac templa statuerint sacerdotesq; decreuerint. Parcum igitur hũc an potius humanarum necessitatum ac naturæ ipsius uictorẽ nominabimus? Sed redeamus ad auaritiam.

Complura esse auarorum genera.

c Orum de quibus dixi fere similes sunt: astricti quidam & tenaces & aridi atq; attenuati, quos tamẽ pro amplianda re familiari ne minimũ quidẽ ab honesto recessisse cerneres: ubiq; probitatis ac iusticiæ memores, sed in utendis pecunijs nimis effractos ac minutos, atq; etiam cõcisos, & ut ita dixerim exangues, quorũ exoleta semꝑ uestis, mensa tenuissima & sordida: supellex exilis eaq; carie exesa, aut siq̃d forte in domo splẽdidiusculum fuerit, ab usu ipso sepositũ: demũ domestici omnes sumptus per q̃ tenues

atq; emendicati: & minutissimarum rerum importuna diligentia & cura, quos ut dixi nemo improbet, q alienis contineant honesti gratia: cæterum e dandi atq; cōferendi usu laus existit, probatumq; illud testimonio tum ciuium tum peregrinorum. Et hi quidem ab inferenda iniuria tantū abstinent cum liberales etiam beneficia conferant. Quod quāto pulchrius sit, quis nō uidet? ad hæc nihil dare, nihil alteri de suo cōferre, nihil publice priuatimue impertiri, omnino abiecti ac degenerantis est animi. Hos etiam seipsos accusantes uideas apud comicos, q seq; geniumq; suum cōparcendo defraudent. Sunt etiam qui cū nihil ipsi cuiq; de suo conferant, nihil ex alieno rapiant, non tamē contineāt honesti gratia, ut hi de quibus modo dixi: quin hoc se quidem excusare solent, ne si dando rem minuant ad turpia facinorosaq; impellantur. Verum illud magis timent ne si ab alienis contineāt, non possint tueri sua, dum alios in se prouocant, diffidunt autem ipsi sibi atq; ab inferenda iniuria manum cohibent, ne ipsis rursus inferatur. In quibus nihil uideo quod laudari iure possit, si quidem ob metum nō sponte continent. Hi ut dictum est partim tenaces astrictiq;, ptim aridi attenuatiq; cum sint, ipso nomine præseferunt de suis fortunis aut nihil aut q̄minimū cōferre, cum sua omnia tā arcte atq; astricte teneant: atq; ex arido quidem nullus manet succus, nihilq; prorsus effluat: ipsiq; ut attenuati atq; abiecti de minima ac uilissima re, nimis anxie solliciti sint: quorum qui clamores sunt, ubi quid e mēsa decidit, ubi qd e penu minus parce promptum atq; administratum est. Eorum q̄ ridicula uita sit, q̄ etiam misera. Euclio ille Plautinus docet, qui aquam plorat cū lauat effundere qui unguiū præsegmina a tōstrina domum referat. Audiebam puer de maioribus natu, Martinum pontificem maximū clanculum cereos solitum extinguere qui in diuersis Basilicæ locis suc

censi a ministris essent, nocturni luminis gratia. Ferũt Angelottum Sacerdotẽ cardinalem, particulam hordei singugulis ab equis clam subducere ipsis e praesepibus cõsuesse, secreto quodam aditu ad stabulũ a se facto: donec a magistro stabuli pro fure depraehensus in tenebris uapulauit. Idem Martinus ut oleo parceret instituisse fertur, ut crudi familiaribus pisces a dispensatore in sportula traderentur, quos antea coctos praeberi mos esset. Vnde hodie quoq; decantat familiaris cuiusdam eius uersiculus. Vnusquisq; suã digitis cõtrectat arẽgam. Sequitur deterrimũ auaritiae genus, quod partiri plures in species, atq; ut Cicero uocat formas possumus: neq; enĩ auari oẽs pari atq; eodem modo sed alij magis, alij minus, eius squalore illuuie ac foeditate contaminantur, atq; inquinati sunt. Quo de genere sunt lenones: aleatores: item qui foenerãt: qui piraticam exercent: q latrocinia, sicas, q sordidis ac turpibus quaestibus dediti sunt: qui etiam lucri gratia flagitiosa sectantur: seq; probis obiectant. His addẽdi qui pro quaestu etiã tenui maxima quaeq; pericula adeunt: quiq; summa cum perfidia & infamia in quos benefici esse deberent, in illos uim, aut fraudem exercent. Quorũ quidẽ omniũ ea institutio est: idq; consilium, ut dum quaerant, dum in domũ inferant, nihil sordidum ac turpe defugiant: nec pro exiguo quidem lucello ab infamia iter detorqueant sed cupiditate habẽdi, comparandarumq; diuitiarũ ac rei ampliandae ardore nimio incensi praecipitesq;, cuncta undiq; corradunt: non parcunt illiberalibus: nõ abstinent sordidis: quippe quibus nullus amicitiae, nullus religiõis, nullus honesti, nullus deniq; famae cultus aut respectus est: lucro qualecunq; id sit cũcta post habentes. Itaq; & unde, atq; a quibus minime licet, & supraq; opus ẽ, & q decet, quacũq; ratione capiunt. qd capiũt? tolerabilius hoc esset. furãtur, depeculant, cõpilant, intercipiũt: aufe

runt, extorquent, dolo, ui, fraude, malis artibus, omniq; impuritatis ac flagitij genere. siquidem horũ ipsorũ sunt cõpilationes, furta, latrocinia, uiolentiæ, rapinæ, falsæ obsignationes, iniqua iudicia, fraudes, fœnerationes, mercennaria paricidia, uenena, quibus effectum est, ut auaritia & habeatur, et sit uitiorum omniũ caput & fomes: q̃ppe cum ad oẽ flagitiũ genus uiam aperiat. Quæstus autẽ cũ alij sint turpes, ut qui e fœnore, alij sordidi atq; illiberales, ut q e macello cauponaq;, alij infames, ut qui e furtis atq; grassationibus, q̃q; ubi infamia, illic etiã turpitudo, horum nulli ab hoc genere hominũ repudiantur. ac tametsi alios alij q̃stus libentius sequũtur, tamen oẽs omnia utilitate ꝓprijsq; cõmodis, ac lucro etiam quantulocunq; metiũtur. Nec uero tyrannos ac direptores urbium euersoresq;, nec templorũ sacrorumq; spoliatores inter auaros numerauerim, q̃ppe cum inter impotentes iniustos, impios deorũq; contẽptores numerari potius debeant: quanq̃ de euertendis aut diripiendis urbibus aliud nõnunq̃ consiliũ haberi solet, q̃ bonorũ diripiendorum, ut euertendæ Carthaginis, Hãnibal ob innatam crudelitatẽ, summãq; iniustitiã magis q̃ per auaritiam, q̃q; fuit auarissimus, multa fœde immaniterq; cõmisit, cuius exemplũ nostro tempore secutus uidetur Burgũdiorũ dux Charolus, qui humanũ sanguinẽ sitire uisus est. Dionysius ob animi impotẽtiã magisq̃ cupiditatẽ, ne a dijs q̃dem manus cõtinuit. Brenni factũ dij immortales maxime impiũ iudicauere. nesciã in auarorũ ne numero an miserorũ potius collocare debeã Plautinũ illum Euclionẽ de quo dixi cuius q̃q; est ficta ꝑsona, tñ haud multũ abest a uera, cũ ipse haud longe dissimilẽ Euclionis noueri, q ut nominẽ dignus non ẽ. Angelus Raus Iurisconsultus Neapolitanus, nudatis uertebris lignea pala grauiter se ab ãcilla uerberari iussit, graui pœna ni obtẽperasset ãcillæ ꝓposita, at quã

ob cām? q̄a delatā ad se a cliente pecuniā, q̄ argētea nō esset: repudiauerit. p̄ qua mutāda cū a se cliēte acerbius obiurgatum dimisisset, ille indigne id ferēs statim cū aduersario pactus liti cessit, neq; ad aduocatū rediit. Quid hoc hoīe dicas abiectius? quē cur auarū potius q̄ seruū nominē, cām nullā uideo. Atq; hæc nūc quidē de auaritia dicta sint. de qua post q̄ disseruimus, ostēdimusq; auaros supra q̄ cōsentaneū ac decēs esset pecuniæ deditos esse, cū ea quæ inuicē sibi aduersa sūt, si iusta cōstituta sint manifestiora cernant, placet de prodigis statim dicere, ut hinc auaritiæ. illic p̄fusionis facie inspecta, liberalitatis forma, tanto nobilior atq; honestior uisentibus appareat, siquidē cognitis extremis iisq; plane animaduersis mediū ipm̄ multo illustrius apparere necesse est.

Auarus ne an prodigus magis recedat a medio.

c Vm igitur dictum sit prodigi, qui est auaro contrarius proprium esse præter modum ac sine ullo delectu pecuniis uti. parūq; oīno aut capere, aut quærere, siquidem prodigus in utendis non comparandis exuperantior est pecuniis: quærendum uidetur eorum uter sit deterior. longiusq; a medio, hoc est ab ipsa liberalitate recedat. Quod tamen perfacile iudicatu est, prodigus enim multis prodest, quibus de suo confert, etiam larga manu, cum auarus ne sibi quidē ipsi sit commodus. Ad hæc prodigus libenter quidem dat: quod est tum liberalis: dū tamen recte id fiat, tū generosi & magnanimi, qui non est in auro pusillus & sordidus: præterea cum auaritia indies crescat, prodigus ipse tum ætate procedente, tum q̄ necesse est, egenū tandē fieri, sæpenumero compositiores mores induit, atq; a quo recesserat medio paulatim ad illud regreditur: cūq; de profusione eius multum demant anni, reuocat̄ ad sanitatē, cū auaritia insanabilis morbus sit. Quibus e rebus satis liquet auaros non mō longe profusis esse deteriores: uerum

morbo etiam insanabili affectos, quo superati ad sanitatem id est medium nunquam perueniant.

De liberalitate uiroq; liberali.

P Rodigere a quo uerbo prodigus ducitur: immoderatũ sane usum pecuniarũ indicat. quodq; pecuniæ ipsæ in rebus plurimis, ac præsertim uenereis, tũ etiã in cõuiuijs, ac luxu prodigi soleant, hinc fit ut prodigi etiã dicãtur qui luxu diffluentes nimio, incontinentissimi sunt: quinetiã q̃ rẽ familiarẽ ac paternũ cẽsum immoderate utendo, & ut ille inquit abliguriendo dissipãt, habent̃ etiã flagitiosissimi, quippe cum seipsos per luxum atq; intemperantiã perdãt. Quid est eñ aliud potando, scortando, luxuriando, profluẽter effundẽdo patrimoniũ absumere, q̃ seipsum perdere? Qua de re nobile extat Valerij Martialis in Cinnã quendã epigramma. Dixerat Astrologus periturũ te cito Cinna: Nec puto mẽtitus dixerat ille tibi. Nã dũ tu metuis ne q̃d post fata relinquas. Hausisti patrias luxuriosus opes. Bis quartũ decies, nõ toto tabuit anno. Dic mihi nõ est hoc Cinna perire cito? Atqui nõ est solũ perire sed quod uel flagitiosissimum est, seipsum per luxũ atq; incontinentiã perdere. Ad hæc nihil omnino, quærere. nihil sibi comparare, nihil in domum propriã inferre curamq; omnem rei familiaris abijcere, desipientis aut potius dementis uidetur esse hominis. Iure igitur huiusmodi homines flagitiosissimi habẽtur, præserti cũ exhausta re familiari ad rapinas plærũq; cõuertantur: namq; ut habeant quod dẽt, honesti lineam trãsgressi, rapacissimiq; effecti, promiscue auferunt per summũ etiam dedecus atq; infamiam. Quin ut profundendi cupiditatem exatiẽt, si satiari posset, ita nihil omnino pensi habẽt, ut etiam in hostis hoc est auari castra transeant: cuius est undecunq; sine ulla recti atq; honesti cura, non solum capere uerumetiã auferre. Quamobrẽ cũ prodigi etiã dicãtur qui

per luxũ atq; incontinentiam diffluunt, uidetur ut Aristo-
teli etiã placet, hoc ipsum nomen non satis proprium eius
esse quem auaro opponimus. Sed ne profusus quidẽ hic pro
prie dicetur, quando profusionis nomen latius patet quod
tamen nos haud impediet, dum res ipsa intelligatur, quo mi
nus nunc profusum, nunc prodigum, aut profluentem dica
mus: uicium autem ipsum cum profusionẽ, tum prodigẽtiã
aut prodigalitatem quando hoc etiam nomẽ a doctis quibus-
dam receptum est: uocemus. Qui si Ciceronẽ sequi uolumus
ut uitium ipsum effusionem, sic uitio hoc effectum effusum
uocabimus. Huius igitur prodigi atq; effusi quem auarum
contra statuimus, proprium est modum mensuramq; absq;
ullo delectu in utendis pecunijs transgredi: deq; re quæren
da minime studiosum ac solicitum esse, & hic quidem defi
ciendo, ut illic exuperando uehemẽter peccat. Nec uero unũ
est prodigorum genus, cũ alij nullo delectu adhibito, & dẽt
& capiant, recti honestiq; in utroq; obliti. Alij autẽ in uten
dis uel potius abutendis pecunijs nimij, cæterorum qui de
quæstu cõmodisq; proprijs nullã omnino curam suscipiant,
donec exhaustis opibus egere se intelligant, quo tempore er
ratum a se intelligentes, paulatimq; ad rem quærendam at-
tentiores facti, cura diligentiaq; adhibita in uiam redeũt.
sunt qui penitentia ducti, ad auaritiam turpius dilabantur,
atq; omni ratione locupletari studeant, dandi consuetudine
penitus omissa, uel potius repudiata. Horum nulli certum
habent nomen. indifferenter tamen tum discinctos, tum
dissolutos, quinetiam superfluentes uocatos ab antiquis in
uenio. Qui uero in ipso cursu ante rem exhaustam effunden
di moderantur impetum, persæpe ut dictum est regredi ad
medium solent, dum adhibito iudicio atq; intra gyrum ra-
tionis coerciti, in eos tantum qui meriti sint liberalitatem
exercent, neq; præter rectum atq; honestum commodis suis

student. Inueniūtur etiā qui illinc effusione, hinc auaricia pariter laborent, nam sua de re admodū solliciti, ne nimium quid in quenq; de proprio conferūt: cæterum ad uim rapinasq; conuersi, aliis auferunt, quod aliis largiantur. Atq; hæc fere sunt prodigorum genera. Aristoteles putat tyrānos ac reges, prodigos minime dicendos, q tam multa possideant, ut dandis atq; utendis illis uix abiicere modum ualeant. Quod quidē ut ipse putat, non est facile: satis tamen ipsi scimus Alfonsum Neapolinatorum Regem licet plurimis & populis & nationibus imperaret, ac pace ocioq; per multo frueretur, faciendis tamen ingentissimis sumptibus, edendis magnificentissimis ludis spectaculisq;, & omnis generis rerum effusionibus eo processisse, ut conflato ingēti ære alieno cum satisfacere creditoribus nequiret, tandē decoxerit, ac dolore iraq; permotus, regii cēsus ministros plærosq; mulctæ nomine: pene bonis omnibus spoliauerit. Domitium Neronem Augustum sumptus immoderatissimi, quo redegerint, cui est ignotum? Quocirca opulentissimi etiam reges, dum profundunt sua, dum nullam facultatum rationem habent, ipsi quoq; eo deuenire quanq; minus sæpe, aliquando tamen solent: ut exinanito ærario rei familiaris angustiis pressi, atq; ad rapinas conuersi, ad tyrannidē dilabātur: cuius rei maximum exemplum Nero de quo paulo ante dixi, præbuit. Lucius commodus Antonini Augusti filius, erga alios q̄q̄ parcissimus, luxuriæ tamen immoderatissimis sumptibus, seq; ærariumq; ita exhausit, ut deficiente pecunia, quo itinerarium æs exigeret, in africam se ad constituendam prouinciam transmissurum finxerit. Alfonsus rex ut magnā auri summā a sacerdotibus exigeret traiecturū se cū exercitu in Græciam aduersus Turcas solēni uoto, facta etiam re diuina publice professus est. Vides,

quo Imperatoris optimi atq; opulentissimi filiũ, quo Regẽ præstantissimũ effusio cõpulerit? Turpissimũ est omnino fallere. in regibus uero longe tupius, ꝑsertim quæstus gratia. Idem hic Alfonsus q̃q̃ esset ut ostendi ꝓfusior, huiusmodi tamen homines cisternæ rimosæ persimiles dicebat, quas ut nullus impleret himber, sic hos nulli q̃uis magni prouentus rerumq; compendia exatiarẽt. fieriq; propterea ut haud multo post dissipando exhausti egerent. In quibus illa uehementer sũt reprahẽdenda, ꝗ in homines indignos: in ministros fœdissimarũ uoluptatũ, in adulatores, in mimos, in cõtaminatissimos quosq; sua congerant, ab honestis ac probis uiris manum subtrahentes: eos autem diuitijs honestantes, qui diuitijs minime digni iudicentur. Quocirca familiaritates flagitiosorum hominum sibi adiungunt, quibus etiam sese totos dedunt, uoluptatibus capti atq; assentationibus deliniti. Varius Augustus qui heliogabalus dictus est, quẽq; ut omnium effusissimum, sic etiam inquinatissimum iure possumus dicere: libidinum suarum ministros in senatum legit sine ulla ætatis ratione, quasi parum esset honores ipsos ac magistratus uendere: at quam ob causam? ut haberet unde anserum iecinoribus canes, facianis ac psitacis leones pasceret, ut in lucernis balsamum ad lumen nocturnum intingeret. Cuius fuit illa uox impurissima, & supra quam dici potest detestabilis: nam cum e familiaribus quidam ei diceret quid malum, nonne paupertatem exhorrescis. Atqui inquit. Quid melius quam ut ipse mihi hæres sim, meæq; uxori? Eiusmodi igitur homines ni in ipso cursu habenas contineant, breui in præceps delati, multisq; simul uitijs obruti, pessum eant necesse est: posse autem eos ad mediũ referri, illud docet, ꝗ donis afficere cum ipsi delectent: cũ sit liberalitatis, ad hanc tenendã præter delectũ mensurãq; eis

nihil deeſt. Auia noſtra materna probatiſſima fœmina re-ferre nobis pueris in admonitionibus ſolebat, exemplũ poſt magnopere diuulgatum. Locupletem mulierẽ, unicum cum haberet filium, eumq́ꝫ patre orbatum: ita illũ a teneris edu-caſſe annis uſqꝫ ad adoleſcentiæ florem ut ipſa indulgente amplum patrimonium turpiſſimis artibus ante uigeſimum annum abſumptum ac diſſipatum ab illo fuerit. Adoleſcen-tem cum egere cepiſſet, aſſueſſe rapere, furari, iuſiurãdum uendere. Captum autem a prætore cum ad ſupplicium duce-retur, impetraſſe ut ſibi matrem ſine teſte alloqui in uia lice-ret: quæ ubi aurem filio admouiſſet, tum illũ mordicus ma-tris naſum appræhenſum auulſiſſe dentibus, atqꝫ in humũ expuiſſe exclamantem. Sit hoc ciues precium maternæ edu-cationis. Diſcant igitur matres aliæ liberos ſuos bonis arti-bus educare. Non prætor inquit ſed mater me mea ducit ad ſuſpendium. Videbimur fortaſſe hac in parte longiores, dũ qui & quales prodigi ſint, nõ tantum oſtẽdere. Sed quæ pu-blice priuatimqꝫ mala ex profuſionibus eueniant, exemplis quoqꝫ ante oculos ponere uolumus. Quamobrem ad libera-les, qui medium inter utroſqꝫ tenent, tranſeamus.

De liberalis uiri officio, deqꝫ delectu habendo.

e Rit igitur liberalis uiri proprium in pecuniis adi-piſcendis, iiſdemqꝫ dandis & conferendis, cum de-lectu modum adhibere. In quibus etiam erogandis ut pro-deſſe q̃ꝫ plurimis ſtudebit, ſic in comparandis, nocere nemi-ni, nec a recto honeſtoqꝫ recedere. Itaqꝫ et capiet ipſe quidẽ, & emolumenta quæret, fortunaſqꝫ ſuas non negliget, nec per incuriam perire patietur. Idem quoqꝫ libenter admodũ de ſuo tribuet, atqꝫ hæc omnia cum delectu atqꝫ menſura. Erit autem ita commodus aliis ut iuſticiam prudentiamqꝫ

retineat, sine quibus liberalitas nulla est. Quæret igitur et capiet, et rem familiarẽ tuebitur, ut habeat unde det. Quid enim dementius quàm quod libenter atque honeste facias, non id curare ut diutius et erga plurimos possis facere? Quocirca & rei familiaris commodis operam dabit. Qua in re qui effusi sunt peccant. dum sua hinc per negligentiam, illinc per effusionem perdunt: & in danda pecuniæ rebusque familiaribus opera honestatẽ sequetur, quã auari plærunque aut cæci cupiditate nõ uidẽt, aut præcipites calcant. Idem conferendis etiam muneribus prõptus ac pronus erit, a quibus auari non modo abstinent, sed metu ne ipsis desit, minutissimis etiam sumptibus faciendis animo deficiunt. Eum quoque in munerando delectũ habebit, ut a recta ratione nõ declinet, a qua prodigi quàm longissime aberrant, nam & quos minime oportet, et largiore quàm oportet manu persæpe donis afficiũt ut aut paruã, aut nullã interdum etiã parũ rectã, tum eorũ quibus donant, tum suã ipsorũ qui donant rationẽ habeãt. Etenim ut dixi liberalitatis fons exiccandus non est, & honestas ipsa ubique amplectenda. Cunque donandi ratio eo spectet, ut quibus possis & sæpe & multum prosis. non est in alios ita sinus excutiendus, uti tu ipsius immemor uideare, quàm quàm ita quidem immemor esse non debes, ut nõ aliorum imprimis recordere & ita quidem recordere ut appareat alienis te cõmodis plurimũ incũbere, teque ac tua sic colere, ut habeas unde subministrare ac prodesse alijs queas: atque hoc ipsum habere, eo spectet ut dones, muneres, prosis quàm plurimis. Qua e re illud efficit, ut liberalis primum suapte quodãmodo natura, deinde ipso habitu ad cõferẽda cõmoda ad psequẽdos benemeritos, ad erogandam pecuniã in eos qui psecutione atque erogatione digni sunt, institutus & cõfirmatus sit, quã tamẽ decet rei suæ familiaris ratione habita. Nam & si dare quàm accipere, & conferre alijs quàm sibi com

parare liberalis proprium magis est.ne tamen fons ipse liberalitatis exarescat,hinc summo studio prospiciendum est,illinc non minore cura pensitandum potius id sibi cõuenire ut alijs prosit,q̃ ut commodis suis studeat. Etenim alij qui dat,non qui sibi accipit liberalis dicitur.Iure igitur plurimum laudatus est Agesilaus qui cũ ipse minime egere uellet,amicis q̃ maxime prodesse curaret.Cæsar quoq; ubiq; præsetulit partas bello diuitias nõ uoluptatis ac deliciarũ gratia,sed quæ uirorum fortium præmia essent apud se cõseruari.Qualis igitur liberalis sit,q̃ etiã ciuibus propinquis atq; amicis utilis ac generi hominum pro facultatibus suis cõmodus. Ex ijs quæ dicta sunt,facile apparet.Quoniam autem res ipsa nulla re apertius q̃ definitiõe monstratur,liberalitas ipsa finienda uidet̃:eaq; ut arbitror in danda pecunia mediocritas quædã est:quæ quoniam sine delectu esse nequit(neq; enim retineri medium ipsum sine recta ratione potest,e qua delectus manat)eiusmodi quidẽ esse delectus ipse debet,ut & quid des, & quãtum etiam des,& cui,& quãdo,atq; etiã quomodo,& quam ob causam diligenter consideres:in quibus omnibus cum rectam secutus rationem fueris,illud etiam uidebis ne a fine ipso, qui liberalitati propositus esse debet turpiter deflectas.Nã q; gratuitum esse illum uolumus,nullumq; inde precium præter rectam beneficiendi conscientiam expectari. Dare enim ut post uberius accipias,an est aliud q̃ fœnerare?aut propterea cuidam dare,ut eum cui das ad uoluntatem tuã large agẽdo traducas:quod eius est qui ad utilitatem ac uoluptatem suam omnia referat.

De habendo delectu cui dandum sit.

i N habendo igitur delectu,quo undiq; sibi liberalitas constet(nã nec satis est finem gratuitũ esse)uidere etiã atq; etiam oportet cui das,in quo ne pec-

cetur, & tua & illius persona cõsideranda est, qua nisi cõ-
siderata, teneri recta ratio negat: deinde quæ sint illius me-
rita, quæ expectatio: quod sequatur uitæ genus: qbus dele-
ctetur, quæ etiã ætas. Itẽ si ciuis, peregrinus, hospes, fami-
liaris ꝓpinquus, uetus, an nouus amicus, & talia quædã
quæ personæ ipsi uidentur adiũcta, quæq; nulla sunt ratio
ne neglig̃eda. Marcus Aurelius ad paternum patrimoniũ
cũ sorore diuidendũ a matre uocatus, uniuersum sorori con
cessit, auitis tantũ bonis contentus: nõ ignorauit uirũ se, il
lam uero & mulierẽ et sororem esse: quid mirũ ? cũ in impe
rio cõstitutus nihil magis aut timuerit, aut deprecatus sit,
q̃ auaritiæ infamiã: quã ut deterrimũ malũ & imperij la-
bem detestatus semper fuerit. Scipio is cui postea Numanti
no fuit cognomen, integrã Fabio fratri hæreditatem conces
sit. Agesilaus quæ ex Agidis bonis delata ad se essent, cum
intelligeret cognatos suos inopia pressos, cuncta ex æquo cũ
illis diuidere maluit, licet iure ac ciuium iudicio ad se tan-
tum pertinuissent. Nos ipsi tametsi tenues homuntiones: li
cet inter tantos uiros qui numeremur indigni, prædiorum
fortunarumq; auitarũ, totiusq; paternæ rei usum atq; pos-
sessionem sorori nostræ permisimus, contenti bonis ijs quæ
Neapoli atq; in campania labore industriaq; nostra compa
rassemus. Elius Hadrianus notum sibi olim in militia, cum
scabie laborantem aĩaduertisset in uia, corpusq; ipm parie-
ti atterentem q̃ seruum a quo curaretur haberet: statim &
seruis illũ donauit, & ad uictũ necessaria ministrari iussit.
Vides ut & se & illũ iusta considerauerit. Idẽ cũ intellige
ret quosdam qui Romæ docuissent, propter ingrauescen-
tem ætatem muneri amplius satisfacere non posse, æta-
tis ac diuturnæ professionis ratione habita, eos diuiti-
is honoribusq; honestauit, ac uacare uitæ reliquum ius-
sit; fœminis etiam plurimis unde familiam honeste ale

rent salaria constituit. nescias liberalius ne an magis considerare. Antoninus cognomento pius, quos prouinciis præfecisset, eos & locupletauit, & ornamentis cõsularibus donauit: rhetoribus ac philosophis non solũ salaria, uerũ etiã honores ac prouincias decreuit, huius quantũ in delectu studium fuerit illud declarat, ꝙ nõnullis quos ocio abuti cerneret, salaria e publico ꝑberi uetuerit, dicẽs nihil esse iniquius, ꝙ̃ in eos rempublicã beneficã esse, qui nihil ipsi in rempublicam conferrẽt laboris ac beneficii. Alexãder Seuerus, nõ mõ litteratorũ genus omne, uerũ aruspices architectos, & in quocunqꝫ ingenii aliquid elucesceret, stipẽdiis ꝓsecutus est. Amicos aũt, & quos bene de se meritos intelligeret etiã ad petendum inuitabat, ꝗd est ꝙ nihil petis, an me tibi uis fieri debitorẽ. pete: ne sit ꝙ priuatus de me querare. Nõ solum aũt diligebat aduersum quos liberalis esset: sed etiã ꝓuocabat quos liberalitate sua dignos putasset. Probus Augustus eũ se erga tribunos centuriones milites gessit, ut in plurimis uictoriis, ꝑter tela & arma nihil sibi e ꝑda retineret, quam inter milites partiebatur. Quid enim turpius ꝙ̃ imperatorẽ ipsum in partiẽda præda sociũ se militũ suorum facere. Cui præter gloriã nihil aliud e bello reportandũ uideatur. Galeatius Maria dux Mediolanensiũ, qui o tempore nebulonẽ quendã & pecunia, & uestibus etiã sericis ꝓsecutus esset, petenti mihi ut e duobus libellis Federici Siculi gesta continẽtibus, qui in Ticinensi biblyotheca seruabantur, alterũ daret: aut saltẽ exscribendũ permitteret, utrũqꝫ negauit. Quid inter hoc, & q̃ ãte posui exẽpla: intersit. Nemo ẽ ꝗ non uideat. Sed qui uitia sua ꝙ̃ maxime nota esse cuperet, quomodo aliorũ egregie facta celebrari pateretur.

Peccari autẽ hac in parte duplici modo solet, uno si nec dantis nec accipientis ratio habeatur: altero si in improbos et minime dignos benignitas exerceatur. Quocirca sapientissime

tissime ab Alexandro Seuero dictum est. Malum pupillum esse imperatorem, qui ex uisceribus prouincialium, homines nec necessarios, nec reipublicae utiles pasceret. Haec igitur prima lex in exercenda liberalitate teneatur, ut proborum, improborumque delectus habeatur: neque enim aliter recta ratio teneri potest.

De habendo delectu quid dandum sit.

Secundo loco quid detur, considerandum est. cuius rei quem aut meliorem, aut maiorem, magistratum adhibere in consilium possumus: quam eundem hunc Alexandrum qui honesto loco natos & magistratibus atque honoribus functos quos inopia rei familiaris laborare intelligebat, dum tamen neque per luxum patrimonia absumpsissent, neque inopiam simularent, alios aliis commodis, agris, seruis, armentis, ut quem egere intellexisset, iuuabat: quinetiam magnificas domos a se extructas, integris atque incorruptis uiris amicitia secum iunctis donabat, ut non modo quid daret, sed quibus etiam daret exacte adeo pensitare uisus sit, ut histrionibus, atque in scena se exercentibus, nihil aureum aut argenteum, quin perraro nummos dederit. Non commendamus Opilium Macrinum, qui in tribuenda annona cum esset largissimus, auri tamen parcissimus foret. Illud reprehendi iure nequit, quod auri atque annonae delectum haberet. Quocirca tum principes urbis, tum ipsi augusti hanc rationem secuti, militi donatiuum, populo congiarium dabant. Aurelianus Augustus tunicas uiritim per populum distribuit: lineas etiam uestes, quinetiam cum frumentum, oleum, & porcina congiarii nomine dari tantum consuesset, uinum etiam dandum decreuit. Cimon Atheniensis amoueri ex agris suis saepta atque uacerras iussit, quo poma frugesque iis qui egerent ciuibus ac peregrinis, legere liberior facultas esset, quinetiam si quem natu grandiorem qui secum congrederetur, sordide ob pauperta

tem indutum cerneret, nouis statim uestibus donabat. Alexander Philippi filius in Asiam profecturus, nõ ante nauẽ ascẽdit, q̃ rebus amicorum egregie pensitatis, ut unicuiq; commodius uisum est, alij uillam, alij prædia: quibusdã portoria, aut annuos e domibus prouentus dono dedit. Sentis ut exactissime, quid cuiq; daret: & hic & illi dimensi sunt. Quocirca diligenter uidendum est ut quæ dono dantur & dante & accipiente digna sint, neq; enim aut grammatico cataphrattus equus, aut militi argento intectus Homerus conuenit: neq; qui dat ignorare seipsum debet.

De habendo delectu quantum sit dandum.

c Onsequens etiam est uidere quantũ & te dare, & illũ cui das accipere satis sit: in neutro enim peccãdum est. Alexander cum animaduertisset Macedonem quẽdam defecto uiribus mulo humeris aurum ferre: ac iamiam sub onere deficere. Atqui inquit ut bono sis animo, ad tuum te tabernaculum onus istud ferre scias. hoc non multum fortasse Alexandro, at mulioni multo nimium fuit, illud pensitare: q Mazei qui inter Darij purpuratos amplissimæ dignitatis erat filio, ad eam quam habebat satrapiam, alterã adiecit. Marci Antonij triumuiri filius, munerum magnitudine Philotam quendam, adeo terruisse legitur ut ille capere reformidaret. Eius pater Tetrachias ac Regna priuatis quibusdam contulit, quis hoc laudare iure possit, præsertim cum reges ac tetrarchas, regnis fortunisq; omnibus spoliauerit, ut non minus iniuste, q̃ sine delectu fecisse uideatur. Alfonsus de quo multa sæpe dicimus, in mare prolapsus, e nauicula beneficio remigis liberatus est. huic meriti gratia, quotannis dum uiueret duodecim uncias pendẽdas ex ærario statuit. Satis hoc remigio, parũ tamẽ regi,

tale præsertim ob meritũ, cum nullã ei præsentem pecuniã numerari tũ iussisset, ac sæpenumero etiã ob leuissimas causas alijs atq; alijs magnam pendi imperasset. Igitur ut mẽsura retineatur, sine qua actiones nostræ rectæ esse nequeũt quanta & dantem & accipientẽ summa deceat, exacte pensitandum est: præstat tamen de linea aliquantulũ excedere.

In exercenda liberalitate tempus quoq; obseruãdũ esse.

c Vm autem sine tempore fiat nihil, tẽpus quoque uti cæteris in rebus, sit hac in re seruandum est, qua ratione & munera ipsa gratiora sunt, & uoluntas dãdi maior quodammodo propensiorq; uidetur, cum maiore etiam accipientis utilitate. Pomponius Atticus fugientem e patria Ciceronem sestertijs ducentis & quadraginta millibus donauit: cedenti Italia Bruto sestertia cẽtum millia muneri misit. In Epiro agenti sestertia trecenta numerari absens iussit: familiares quosdam Marci Antonij ex urbe profugientes, quibus rebus egere intelligebat, sponte iuuit. Nam in. P. Volumnium tam multa contulit, ut plura proficisci a parente non potuerint. Antonius Pius cum fame plures Italiæ urbes laborarent, frumento comportando ex urbe subuenit. non minore cura Hadrianus cum intellexisset populos quosdam pestilẽtia affligi. Tempus ipsum hæc omnia maiora gratioraq; reddidit. Q uin etiam a principibus ciuitatum, & a regibus seruari illud solet, ut solemnibus quibusdam, festisque diebus liberalitatem publice exerceant, adeo temporibus obseruandis, decorum quoddam magis emicat.

Præseferendam esse in dando hilaritatem.

i N dando quoq; uidendũ est ne quid in uultu, gestu, uerbis, appareat, quod liberalitatem ipsam perinde ac labes aliqua inficiat, quod iure in hospite illo ca

labro ridet Horatius, cũ porcis ait, quod ille pepercisset, edẽ dum relinqui. Vnũ illud Alexãdri exemplũ docere nos abũde potest, quid in uultu ipso dãtis, quid etiã in uerbis positum sit: ut magis magisq; gratificetur. Offerẽti militi caput ab se truncati in pugna hostis, apud nostros inquit aureũ poculum huiusmodi uirtuti solet esse præmiũ, quod te capere oportet: renitẽtiq; statim subdidit, de more quidẽ uacuũ, ast Alexãder meri plenum illud tibi ꝓpinat. dubitẽ gratius ne hoc militi, an poculum ipsum fuerit. Quocirca uidendũ est, ne qui accipit, tristem te, aut uerbis minus gratis utentem animaduertat. Ex ijs enim liberalitas ipsa, gratiam aut omnem, aut magna certe ex parte amittit.

Liberalem alienis necessitatibus cõmoueri debere.

Vanq̃ aũt illa & prima, & maxima dandi causa esse debet, ut ꝓsis, ut benefacias: & quidem gratuito, ad hãc tñ causam, & aliæ quædam adiungendæ sunt, quæ te hominem esse, ac rerum humanarum memorẽ declarent: alienisq; necessitatibus cõmoueri, & graues hominum casus miserari. M. Aurelius Antonius, labentibus uetustate oppidis auxiliũ tulit: tributa uectigaliaq; ubi necessitas cogeret remisit. Alexander seuerus cõpluribus oppidis quæ terræmotu corruissent, instaurandis ædificijs tum publicis tũ priuatis, pecuniam e uectigalibus subministrari iussit. Quã honestiorem sequi causam potuere, q̃ ut in publica iactura, publice benefacerent ciuibus? Liberalitati ac gloriæ Alfonsi regis plurimũ detraxit, ꝙ aliquot in sãnio oppidis terræmotu collapsis pene ad oppidanorum internitionem, ijs qui reliqui erant, remissionem tributorũ petẽtibus, ita responderit, an qui uita excesserãt, cuncta secum sua detulissent soluerẽt igitur tot bonorum hæredes relicti. Quãto præstantius Alexander macedo: qui plurimos ære alieno circunuentos liberauit, ingenti summa creditoribus exolu-

ta. Veniamus ad priuatos ciues. Cimon Atheniensis quos in foro inuenisset indigna egestate pressos iis statim de pecuniis quas ad manum haberet subueniebat. Anicetus cyreneus captum ab æginetis Platonem pecunia sua redemit: ac liberum cum honesto comitatu remisit in patriam. Et piæ et honestæ causæ quæque summam præseferrent humanitatem. Quocirca maxime accusandi uidentur qui in prosequendis histrionibus, & donandis scurris multi sunt, qui non solum in eo peccant, quod quibus minime conuenit, & supraque decet, largos sese exhibent sed quod cum leui & parum honesta causa moueantur, leues se & parum consideratos ostendunt. Quo in genere horum temporum reguli maxime peccant: atque eo magis quod in ornandis bonis ac de se benemeritis mirifice parcunt. Non tamen ii sumus qui nihil histrionibus iisque qui artes tractant ludicras conferendum pro tempore ducamus, quandoquidem & his interdum delectari non dedecet, sed ita quidem conferendum, ne bonis ac benemeritis fiat iniuria: alliciantur que alii ad id uitæ genus infame, dum turpissimas artes in precio esse intelligunt. Sigismundus Augustus burram Hispanum celebrem scurram, quodam in conuiuio argento onerauit adeo ut sub pondere iam deficeret, an cui mirum uideri debet si burra mercede tanta adductus e iurisconsulto ad scurram transierit. Nihil est autem homine dignius quam hominum calamitatibus moueri ac succurrere, neque aliud in quo uberiorem sibi gratiam comparet benefaciendi ratio atque uoluntas. nam hominum necessitates ridere: illisque (cum possis) minime succurrere, quid est aliud quam hominem exuere, ac ferarum induere immanitatem? Quocirca factum Seleuci Regis ut impium, immane, ferum, quis est qui non abominetur? Hic Demetrio a se capto, quanquam socero, petenti tamen Tyrum Sidonemque in quibus agere uitam posset cum ipse ab imo mari ad Syriæ littora cuncta teneret, dare omnino recusauit, adeoque inops animi, & supra quam dici

potest a misericordia alienus fuit, ut maximo regi ingentibus fortunæ malis ꝓstrato, socero denique itra latissimos regni sui fines uix angustũ hospitiũ cõcesserit. At cõtra qs nõ piũ Antigoni factũ, & memoratu dignũ: summis ẽt laudibus efferat: q Alcyoneũ filiũ, Pyrrhi ad se caput deferentẽ, baculo percussum a se reiecerit ut barbarũ ut pollutũ inclamãs, ꝙq; aspectu ipso fœdari nollet chlamidem ante oculos obduxit, miserabileq; Pyrrhi, quãq; hostis mortẽ multis lachrymis ꝓsecutus est. Antigoni ẽt aui, ac Demetrij de quo dictũ est patris miseriarũ inter lachrymãdũ recordatus. Ne quis aũt pietatẽ hãc fictã putaret, Helenũ Pyrrhi filiũ multa humanitate cõplexus in Epirum remisit. hæ igit̃ causæ ut honestæ, ut piæ, ut perhumanæ quotiẽs ad utendã liberalitatẽ mouere uidebunt̃, mirũ est quantã cõmendationẽ pariãt. Populo Neapolitano magis magisq; acceptũ fecit Alfõsum ꝙ in uirgines quæ deo initiarent̃ liberalis esset: pecunia templis oblata, quã uirginibus dotis nomine dari mos esset.

Liberalem a dando non dimoueri propter ingratitudinẽ.

q Voniam aũt eius qui dat ꝓpositũ illd' esse cõuenit ut nihil ĩde præter ipsam benefaciẽdi cõscientiã, relaturũ se aut speret, aut curet, tametsi par est ut qui accipit si potest referat, sin minus habeat quã põt gratiam, tñ liberalis ipse qđ ad habendã aut referendã gratiã pertinet si minus sibi responderi uiderit: tacitus ẽt, ac negligẽs, hoc ipsum ita p̃teribit, ac si sua nõ intersit: & q̃uis ingrate secũ actũ uiderit, nõ ꝓpterea ab honesto ꝓposito deterrebit, nec molestũ id sibi esse ostẽdet, ut qui nõ eo cõsilio benigne ac liberaliter egerit. Magis aũt dolebit, quosdã ita male institutos esse, ut beneficiorũ imemores esse malint, q̃ gratiã habendo sese gratos præstare, illosq; in quorũ manu est benefacere, gratitudine sua excitare ad beneficia conferenda elato enim inopi atq; ingrato uix aliud in ciuitate aut into

lerabilius, aut nocentius inuenias.

Liberalitatis finem gratuitum esse debere.

o Mnis quæ in ciuē peregrinū'ue fit pecuniæ ac fortunarū erogatio turpis est, quæ aliū q̄ gratuitū finem respicit: nec solū turpis uerū etiā periculosa: docent hoc Philippi Regis auara magis q̄ liberalia dona, quibus paulatim græcarū urbium libertatem emit. Vnde nō temere dictū illud manauit in populos. Philippi auro græciā subuersam esse. Sed de largitione post illorum certe non minus turpe propositum qui id agunt, ut aut impurissimas, uoluptates, aut parum honestas cupiditates assequantur: unde fit, ut in lænones turpissimum genus hominum plurima congerant. Nam eo consilio dare, ut plura inde referas, hoc quis nō uideat, nō ad liberalitatem sed ad fœnus pertinere? Explicatis igitur quæ ad delectū ptinere uisa sunt, cōsequēs est ut liberalitatē ipsam partiamur: quo pspectiora sint, magisq; exposita: quæ ad usum ipsum liberalitatis pertinere intelllgantur.

Diuisio liberalitatis.

l Iberalitas igitur cum erga alios sit, ea aut publice aut priuatim: aut promiscue in multos exercebitur. Si publice aut erga uniuersam ciuitatem prouinciā ue, aut erga tribum aliquam, quæ pars est ciuitatis. huius exemplum est. Cimon atheniensis diebus singulis domi, mensam iubebat parari, in qua quicunq; Laciadas esset discumberet: uolebat eñ tribulibus suis domū semper patere. Illius egregiū præbuit exemplū. Pōponius Atticus qui publicam Atheniēsiū inopiā suis opibus sæpe sulleuauit. hoc liberalitatis genere duobus uti modis possumus, aut munerando, ut cū Alexander plurimos qui ære alieno pressi erāt, ingenti summa pro iis soluta liberauit: aut quæ debentur

remittendo debitoribus: quod fecit. Hadrianus qui aurum coronarium Italiæ remisit, prouinciis minuit: multos etiam populos tributis leuauit. Non minus etiam liberaliter Iulianus Augustus plurimis ciuitatibus debita longa diuturnitate contracta condonauit, quinetiã sua illis uectigalia restituit, utinã sint qui nosse hæc nũc uelint, ne dum ut sequi curẽt. Promiscue in multos, ut cũ Hadrianus ingẽtem summã quæ a priuatis debitoribus fisco debebatur: in urbe: in Italia, ꝓuinciisq; remisit: singraphis etiam ĩ foro diui Traiani patris incensis, ne unq̃ ea summa posset repeti. Priuatim ergo singulos, siue ciues, siue peregrinos, siue hospites unde hospitalitas dicta. Est aũt non modo priuatorũ ciuiũ: uerũ etiã urbium ipsarum summa laus, priuatas domos patere peregre uenientibus. Quo in genere laudis. L. Lucullus in primis claruit, tum erga alios, tũ erga græcos summa hospitalitate usus: ut Luculli domus græcorũ Romam uenientium, quasi portus quidam esset. Quo genere liberalitatis qui utuntur, quantopere laudandi sint, illud docet, ꝙ maiores nostri hospitii iura sancta esse uoluere. Ac reputanti mihi quanta sint hospitalitatis merita: uident̃ nunq̃ satis digne laudari posse christiani: qui publicas domos constituere: in quibus e bonis quæ diis oblata sunt: cuiusq; modi genus hominum paupertate, aut ægritudine laborantium, pascitur, curatur, uestitur Neapoli ĩ hospitali diuæ Mariæ domo quæ amplissima est, expositias puellas uno tp̃e noningentas educari uidi: quod quanq̃ abunde mirandum: illud multo admirabilius, maioribusq; laudibus prosequendum, ꝙ easdẽ pudice liberaliterq; institutas, qui domui præsunt, honestis uiris bona cum dote collocant. Dii boni qui Florentiæ, qui Senis, qui Romæ, sed maxime Senis concursus, aut potius profugium est, ad hospitalem eiusdem Mariæ domũ, languentium hominum: quod in curandis ægrotis studiũ

quæ pietas, in omnes qui egeant tũ ciues, tum peregrinos. Hæc ideo rettulimus, ut quantopere laudanda sit hospitalitas, his exemplis manifestius pateat. Maiores nostri quod ad splendorẽ tũ urbium. tũ priuatorũ ciuium iudicarẽt hoc non parum pertinere, in ædificandis domibus illud imprimis uidebant, ut hospitibus patere possent. Quocirca ĩ hac parte Alfonsi Regis liberalitas & splendor mirum ĩ modũ uidetur extollendus. Siquidem tum oratoribus populorum aut Regũ, tũ claris uiris ad se publico aut priuato nomine uenientibus, & ædes exornari iubebat, & uictum quandiu apud se essent lautissimum ministrari, quinetiam nisi egregie a se donatos abire nequaquam passus est.

De liberalitate in deos in ægrotos in destitutos.

d E toto autem eo genere erogatiõis, quæ in deos pietatem præsefert, illud præcipue hoc in loco dicẽdũ uidetur, finem quidẽ esse optimũ, non tñ ut superstitio laudanda sit. Multi etiam in subueniendis pauperibus ac mendicantibus (quæ erogatio græce est elemosina) peccant, dum populi auras inde aucupantur, facinorosasq; cogitationes suas, ac peruersa consilia, stipe in egenos conferenda occultare uolunt. Itaq; quæ laus esse potest, ad fictã aut inanem ostentationẽ referre actiones suas? Nõnulli erogatione hac in deos ipsos utuntur, pecuniam, agros, fortunas uniuersas, omnẽq; rem familiarẽ templis offerẽtes: quibus illud uidendum est: ne dum erga deos pij uideri uolũt, iniusti efficiantur, auferẽtes hominibus quæ dijs offerunt. hoc quid est aliud q̃ deos ipsos auaros & iniustos existimare? Nec uero pauci ĩueniuntur. qui ut sacerdotes opipare pascant, familiaribus suis alimenta subducunt. Quocirca etiã atq; etiam uidendum est: ne dum erga deos pie erga sacer-

dotes liberaliter agere uideri uolumus, aduersus coiunctos iniusticia utamur. Imprimis aūt deo hoibusq; acceptū libe-ralitatis genus exercent, qui aduersus inopes, & humana ope destitutas mulieres liberaliter agunt. quid enim aut deo potest esse acceptius, q̄ imbecillū sexum adiuuare? aut gratioris utiliorisq; ciuitate exēpli, q̄ prohibere, ne (quod unū ac præcipuū mulieris bonum est) pudicitia egestate expugnata diripiatur? Quocirca Romanus atq; Atheniensis populus dici uix pōt, q̄ grate, q̄ liberaliter fecerit, q̄ in publicam honestatē consuluerit, cū alter Scipionis, alter Aristidis filiabus dotes e publico contulerit. Vrsus Comes Nolanus singulis annis quibus Nolæ p̄fuit, satis bonam pecuniā puellis collocādis decreuerat: unde & uiuus maxīe charus Nolanis fuit. & mortuus ab omnibus desideratur. Proxima est quæ in eos qui morbo simul & inopia laborāt confertur liberalitas. Quod enim beneficiū maius q̄ homini salutem pecunia sua procurare? quod illinc satis patet, q̄ & Romani templa saluti constituere, & græci Ioui Sotiri sacra publica faciebant. Quinetiā Titū Quintiū Flaminium q̄ ab eo græciæ libertas restituta esset sotirem in carminibus, in sacrificiis, in pōpis testabantur. Puer ipse patria ob auitas simultates, ciuileq; dissensionem excedēs, Neapolim cū uenissem, graui morbo correptus, ita quidē a Iulio Forte Massanēsi, qui Alfonsi Regis censui rationibusq; p̄positus erat, adiutus ac sulleuatus sum, ut q̄ uiuimus, q̄ hæc scribimus maxima ex parte ad illum referamus. Adolescentes quoq; quorū angustiores sunt res, & in quibus ingenii uis & indoles aliqua ad uirtutem prælucet, pecuniis sustentare, uel imprimis commendandum uidetur. Quid eñi uel priuatim beneficentius fieri potest, q̄ uadentem ad uirtutes uiatico suo iuuare? aut publice utilius, q̄ sua pecunia, suaq; opera id præstare, ne naturæ bōa, hominū ope destituta pereāt? Al

fonsus adolescentulos quosdam cum intellexisset ob parentum inopiam, quibus coeperant disciplinis continuare operã non posse, eos in Galliã ulteriorẽ Parisios misit, pecunia statuta quae illis suo ex aerario suppeditaretur. Patrũ auorũq; memoria clari quidam uiri, alij Perusiae, alij Paduae praedia ab se empta, gymnasijs dedicauerunt, e quorũ fortunis paupertas adolescentium sustentaretur. qui philosophiae aut ciuilis iuris cognitioni operam darẽt. Num aut beneficẽtius aut utilius excogitari liberalitatis genus potuit? Hoc autẽ quid est aliud q̃ dare operã ut multi semper sint, qui rerum ciuiliũ ac naturae perscrutationi uacent q̃ nolle pati ob ignorantiam rerum cognitione dignarum caligare respublicas. Sed his explicatis ad ea quae restant proficiscamur.

Liberalis officium esse praeuenire.

l Iberalis autem propriũ cũ sit dare, idq; & rogatus et nõ rogatus faciat qs dubitet, lõge eẽ gratius praeuenire muneribus: q̃ñ & uolũtariũ magis uideť, ex celsioriq; ab ingenio proficisci. & qui accipit, q̃ ex improuiso accipit dantis uoluntatẽ, ac munus ipsum lõge pluris facit: q̃q; tanti se haberi putet, ut etiã si nihil petat, donis se tamen honestari sentiat, hoc quoq; plurimum addit gratiae Cum autem alij naturali quodam pudore affecti, extrema quaeq; parati sint sustinere, priusq̃ aliquid petere, alij ingenuitate quadam naturae adducti, & palam & maiore quadam animi fiducia petant, non debet id committere liberalis, ut aut illorum expectet preces, aut dũ hos satiat in alios minus uti liberalitate queat: neq; enim liberalis est in unũ aut in q̃ paucissimos omnia congerere, nec iusti, quae multorum sunt commoda in paucos ea conferre.

Quae ratio importune petentium habenda sit.

q Vae autem tum importune petentium, tum indignorum hominum ratio haberi debeat, prudentia mõstrabit. nã improbe petẽtibus quis dubitet dãdũ nõ esse

Donatellus Florentinus statuarius egregius, homũtio nõ inurbanus, cum importune mẽdicanti stipem obtulisset: & ille dijs acceptam diceret: tunc ipse, non dijs inquit, sed tuæ importunitati, ne me efflagitando occideres. Crassus ille diues usus est præceptore Alexandro, a quo ut nihil ille unquam petijt, sic nihil ipse Alexandro unquam dono dedit. De quo quidem fertur. Semel in itinere pileum cum poposcisset, ex itinere reuersum, statim Crasso reddidisse. Incõmoda sane ac sine ulla benignitate familiaritas. Alfonsus rex quã nouã induisset uestẽ statim e familiaribus cuipiã destinabat: eãque haud multo post tradendam curabat. Quocirca uerũ nobis liberalitatis exẽplũ Hadrianus præbuisse uidetur, qui amicos & quidem nõ petẽtes locupletauerit, & petentibus minime negauerit. Vbique tñ suus habendus est delectus.

Liberalis uiri officiũ esse donare quam sæpissime.

C Vm igitur liberalis sit, etiã si possit prodesse omnibus, quis non intelligit nõ semel aut raro, sed quam sæpissime dare illũ debere: neque enĩ uirtutum ipsarũ actiones, ut paucæ, ac per quam raræ finiũtur: quas quidẽ plurimas esse necesse sit, ut habitum constituant. Ergo si pluri mis donaturus est, ut sæpissime donet necesse est. Quæ res illud efficit cum & sæpe & multis liberalis ipse cõmodus sit, ut quam maxime carus acceptusque sit omnibus, cum præsertim de illius cõmodis etiã qui nihil accepere, bene sibi promittant. Trahit aũt adeo amorẽ ad se omniũ, liberalitas, ut in extremis terris constitutos de quibus liberalitatis fama sit, tametsi de commodis eius, nihil nobis speremus. tamen beniuolentia laudibusque prosequamur: cõtra tenaces odio, & obtrectatione. Eminebãt uitia quædam in Nicolao quinto Pontifice maximo. Item in Alfonso rege: claros tamẽ atque amabiles faciebat dandi studium. Mahometũ qui nũc Turcis ac græcis imperat, quamquam rebus gestis maxime inclytum,

tamen propter singularem auaritiam, quis est qui non improbet? At patrem eius Amoratũ liberalitas splendorq; etiam apud hostes cõmendauit. Plurimos aũt e cuiusq; modi hominũ genere donis afficere, quãq̃ est regum ac si qui regibus sunt pares, eorũq; benignitas q̃ latissime pateat, unde magis magisq; illustris habetur, tamen qui & pro facultatibus suis quæ abunde suppetant, & q̃ potest nõ minus sæpe q̃ libẽter dat, an est cur hic ut ciuibus suis pcommodus, ut liberalitatis meritis clarus, nõ sit etiam suis laudibus exornandus? Quibus tñ minores facultates sunt, hi respicere imprimis debent, ut ipsorum liberalitas quo rarior minusq; plena est, eo exactior ab ipsis delectus habeatur, eorum in quos pecunias conferunt: nam qui plurimum habẽt q̃ dẽt, iis fortasse concedendum fuerit, si quid dum non multum tamẽ in delectu peccent, minus autem opulentis in hoc peccare non facile permittitur. Veneram ipse aliquando Narniam: diuerteramq; ad meritoriam tabernam cum familiaribus qui mecum iter faciebant. Tubicen non malus discumbẽtibus nobis atrium ingressus est. Inualuit enim mos ut cum peregrinus quispiam qui dignitatẽ præseferat aliquã, oppidũ ingreditur tubicines postq̃ tuba eũ salutauerint, donari se expectent. Ingredientem igitur tubicinem carleno donaui, atq; ut taceret iussi. causam requirenti cauponi, respondi me cum erga tubicinem liberalis esse nequaquam possẽ, si caneret eo carleno redemisse, ne illiberalis dicerer & qui cantum non possem, silentium eo argento mercatus essem.

Dona ipsa gratis uerbis exornanda esse.

D eum autem delectum quẽ plures in partes secuimus, quo dantis uoluntas manifestior appareat, ipsaq; erogatio gratior habeatur, illud etiam adiũgendum est ut læta fronte, ut uerbis pro loco, tempore, ac ꝑsona, q̃ maxime accommodatis, quæ animi libentiam quan

dam declarent,& demus,& dedisse uideamur. Alexander Seuerus ubi quē de republica benemeritum prosecuturus esset, ante illi gratias agebat,& suo & reipublicæ nomine ꝙ ita quidem rempublicam gessisset, ut bene de ea meritus iudicaretur. Alexandro macedoni legimus affuisse quandā in conferendis muneribus alacritatem, quæ sola gratificari animū eius abunde posset. Iulius Cæsar, locupletiorem se factum dicebat quotiens fortem & benemeritum quem donaret. Anicetus Cyreneus cum remissam sibi a Platone qua eum redemerat pecuniam sensisset, ea repudiata, profecto inquit peccatum a me uideri potest, ꝙ maiore summa in Platonem exercenda liberalitas nostra fuit. Quis nō intelligat hoc dicto, liberalitatem illam, quanq̄ magna quidem fuit, tamen altero tanto factam esse maiorem? Tyrānus fuit Phalaris,& quidem crudelitate nobilitatus, uerba tamen eius ex ea epistola quam ad medicum scripsisse legitur, quis unquam digne laudauerit.

Epistola phalaridis ad medicum

Esciam policlete utrum ne aliquis medicinæ n uim an morū in te fidem potius ammiretur. Medendi enim uis ægritudinem quæ tyrānū conficiebat superauit: mores autē, præmia quæ tyrannorum cædis causa sunt. His e rebus iustitia cum progrederetur tua, eum qui duplici periculo premebatur letalis morbi impetu,& inimicorū præmijs, liberauit. Soli nā q; tibi in manu fuit præstare, si morbo fuissem confectus ubi nihil ex arte remediū adhibuisses, tyrannū uti sustulisse uiderere. Sin minime perijssem, tamen cum prompte cūcta abs te tradita utpote ad salutē acciperem corrupisse. Potuisti itaq; uideri etiam corrupisse ad consequendos eiusmodi honores. Maluisti tamen q̄ iniustum precium, gloriā iustā sequi An fortasse occasio ipsa quæ ægrotantē in tua me pote

state constituerat, tyrannicidij & quidem pij locum sortita non est? Quocirca cum te penes esset, quo me uti uelles, neq; ipse habeam, quam dignam tanta uirtute gratiam referam. Sic ipse quidem sentio, dignam te deo qui artem constituit scietiam adeptum esse. Ac nihilominus cum ipsis medicinæ ac fidei præmijs ad te misi: quæ animi gratitudinem testarentur mei, puro ex auro phialas quattuor. Crateres argenteos nostratis haud quaq; magisterij duos poculorũ item tericiorum paria decem: puellas quoq; intactas uiginti: cum his etiam atticorum argẽteorum quinquaginta millia. Quinetiam scripsi Teucro a dispensatione, tibi ut penderet salarij quantum capiunt, tum nauium præfecti: tum satellitum cæterorumq; ordinum principes: exiguam profecto retributionem maximo pro beneficio, uerũ in quo gratitudo ipsa manca est illud suppleuerit, confiteri me: beneficio qui sit affectus, huic quam parem gratiam referat nullam esse.

Quæ seruanda quæ etiam uitanda sint in dando.

q Vocirca munera ipsa nonnunquam honestanda uerbis sunt, & dantis animus quam potest erga eum qui accipit declarandus. quod fieri quidem potest pluribus modis, nam & munera ipsa quanquam magna, tamen si ad dantis uoluntatem, si ad accipientis merita referantur, exigua quidem esse dicet: contra ubi minora illa fuerint, non munera ipsa, sed eius qui dat egregiam uoluntatem, optimumq; in accipientem animum cõsiderandum atq; alia munera, alio in tempore, & plura & maiora expectanda. Laudat apud Maronem pastor pocula illa quãq; fagina, tamen q cælatum & quidẽ di

uini Alchimedontis opus esset. Omnis tamen abesse debet iactantia quippe quae maxima liberalitatis labes est: neq; aliquo modo committendũ, ut obligandi ac deuinciendi gratia aut dare aut dedisse uideare. Quin id potius prætеferes, ut tu te quidẽ habiturus ei gratiam sis, ꝙ munera abs te accipiat: nec pecuniam te magni facere, sed quod plurimi ducas illius te amicum fore, quodq; intelligant homines, quae tua sint, ea quoq; communia amicorum esse. Abijciendum etiam in dando superciliũ: retinendaq; facilitas est, & frontis hilaritas illa quidem aperta atq; ut dici solet serena.

Interdum secreto quoq; dandum esse.

Vid ꝙ nec ubique palã atque in publico dãdum est? q quædã etiã per aliũ potius nonnũquã munera ipsa sic mittenda, ut qui ea mittat ignoretur: seruãdũq; in quibusdam & erga quosdã tritum illud Cristianorũ prouerbiũ ignorare sinistrã debere quod dextra ipsa dederit: quae quidem seruasse Cosmum Florentinum, cuius liberalitas late erga multos diffusa est, accepimus.

Liberalẽ debere aliorũ inopiã sciscitari ut illis subueniat.

Vinetiam liberalis uiri cura, eo progredi debet, uti q amicorum familiariũ ciuiũ necessitates, ac uiuendi difficultatem reiq; familiaris inquirat angustias: quibus inuentis, nunc frumento, nũc pannis, nunc pecunia rebusq; alijs eos iuuabit. Antonius Marci Antonij pater, pressum necessitate amicũ, nũmis cũ non posset argento pocillo iuuit. cuius liberalitas quo uideri maior possit, etiã clã uxore: quæ cum furti seruos argueret, non puduit Antoniũ quãquam uirum ac patremfamiliæ furtum a se factũ dicere, ac petere ab uxore ueniam. Borsius Extensis, qui ferrariã peregrini diuertissent renunciari ad se uolebat, demandata ministris quibusdam eius rei cura ut qui ac quales essent, diligenter sciscitarentur, ne qui erga notos abunde liberalis

esset erga ignotos & peregrinos parum benignus haberetur, ad quem multarũ Italiæ urbium exules sic profugiebant, ut ab eo nemo repelleretur. Philippus Maria Mediolanensis, nõ solum aduersus hospites ac peregre uenientes multa liberalitate usus dicitur: sed quem fortem, et clarum uirum in Italiæ urbibus aut finitimis in regionibus angere intellexerat, munera ad eũ mittebat: & se & illo digna.

Liberalitatem maxime exercendam erga illos esse, qui ea digni uideantur.

q Vamuis autem late erga plurimos liberalium benignitas diffũdẽda sit, ac nullum fere genus hominũ dum id ferãt facultates a se reijciat, illorũ tamẽ ratio imprimis habenda est, quorum fides, integritas, fortitudo cognita est, & in quibus præclara ingenij uis elucet, qd enim præclarius ꝙ clarum se ac nobilẽ, & claris & honestis uiris donandis agere? Quid magis secundũ uirtutem ꝙ erga eos q præcipua aliqua uirtute præditi sunt, exercere liberalitatẽ? Quã ægregie Cæsar cũ diceret bello a se partas diuitias, quæ fortium uirorũ pmia essent: seruari. Ptolemæus rex Alexãdrinus doctissimos quosqꝫ ad se uocatos, salarijs donisqꝫ prosecutus est. Duxit secum Alexander Macedo, non unum aut paucos quosdam, sed quasi cohortes doctissimorum hominum. Antonius Pius non donis modo ac pecunijs litteratos ornauit: sed prouincijs præfecit: honoribusqꝫ ꝙ maximis honestauit. Abundauit eruditis uiris Nicolai Quinti pontificis maximi, & Alfonsi regis aula. hic ad ordinariam in Antoninum Panhormitam benignitatẽ, illud addidit, ut mille eum aureis ob scriptum de dictis & factis suis librum donauerit. Poggium Florentinum quingentis, ob conuersum e Græco in Latinum Xenophontis librum, qui Cyripedia inscribitur. Dionysius Syracusanus Heliconem Cyzicenum talento donauit, ꝙ solis deliquium

prædixiſſet. Lyſander ob pauculos uerſiculos Antilochi poetæ pileum argento impleuit. Ferdinandus rex grandem pecuniæ ſummam quotannis ex ærario pendendã ſtatuit. Rhetoribus, medicis, philoſophis, theologis, qui publice Neapoli docerent: egregium ſane factum, ac perpetua commendatione dignum, ingenia proſequi, uirtutes ornare, & ad excolendos animos excitare iuuentutem.

Liberalitatem aliquando etiam erga indignos exercendam eſſe.

r Ecte quidẽ atq; e media philoſophia Horatius ait, dignis paratam eſſe benignitatem, tamẽ neſcio quomodo interdum debet plus apud liberalẽ poſſe dãdi ratio, q̃ accipiẽtis indignitas. Quocirca etiam aduerſus latrones, piratas, & flagitioſos quoſdam nonnunq̃; liberaliter fortaſſe agendum uideatur, quo eorum improbitas minuatur. Alexander regiũ eſſe affirmabat, a quibus male audias, in eos & ſæpe & multũ conferre, quod ab Alfonſo rege factitatum ſcimus, offulam enim abiiciendam eſſe cenſebat oblatrãtibus canibus. Itaq; ſuperior Proteæ cuidam dicaci homini cui iure plurimum ſuccenſuerat, non modo ueniam petenti dedit, ſed quinq; etiam talenta numerari confeſtim iuſſit, quæ eſſent reconciliati in eum animi pignus.

Etiam erga hoſtes liberaliter agendum eſſe.

c Vm hoſtibus quoque liberaliter agendum eſſe maximorum tum regum, tum ducum exempla docent. An tibi uideatur indignum, aduerſum quos fortitudine, & firmitate animi utare in periculis adeundis, in prælijs faciendis, in eos quoq; ubi res tulerit. Liberalitate uti? & qui neq; uincare a periculis, neq; a mortis metu, uinci patiere a prædæ cupiditate, boniſq; diripiendis? Cæſar Labieno q̃q̃; transfugæ pecunias tamen & ſarcinas deferendas curauit. Scipio Iſpanos captiuos ſine p̃cio dimiſit. Quin

& Masinisse nepotem magnificẽtissime donatum. Quo genere liberalitatis & ipse Scipio ab Antiocho Rege affectus est, filio absq; precio remisso. Ptolemæus Rex fugato Demetrio, quos prælio ceperat Demetrij amicos, una cũ eius suppellectile statim remisit, missis qui dicerent, de imperio et gloria magnis uiris certandum esse, fecit idem Pyrrhus in captiuis populo Romano reddendis. Ea tamen animi magnitudine uinci se minime passus est Demetrius: nã classe Ptolemæi superata, eorum qui ceciderant corpora, magnifice sepeliri, captiuos autem omnes liberos abire iussit. Imprimis mihi clara & nobilis uisa est, Philippi Mariæ Mediolanẽsis liberalitas, & animi altitudo, qui captum nauali pugna Alfonsum cum duobus fratribus altero etiam Rege, multis item regulis, non modo liberos esse uoluit, uerum nullum liberalitatis, comitatis, mansuetudinis genus in eos prætermisit. Quid enim pulchrius, ꝙ quos armis uiceris, eos liberalitate ac beneficentia deuincire.

Erga benemeritos liberalitatem officiosius exercendam esse.

Quod si nullis in se collatis ante beneficijs, liberalis tamen officio suo utitur, quanto & officiosior, & liberalior esse, in eos a quibus prouocatus est beneficijs ac benemeritis debet? cum hic etiam de animi gratitudine agatur, quæ quantis efferenda sit laudibus, docere unum illud satis potest, ꝙ ingratitudinem omnes mirum in modum detestantur. Quid enim iniustius ꝙ non respondere beneficijs, aut improbioris exempli, ꝙ per ingratitudinem deterrere alios ab officio ac beneficentia? Decet igitur liberalem quotiens præuentum se gratia, ac beneficijs ĩtellexerit, id præstare, ut ad gratitudinẽ liberalitatẽ quoq; adiũgat, eãq; ĩ remunerãdo tenere rationẽ,

ut acceptorum beneficiorũ non ſolũ memor & gratus appa reat, uerũ etiam is eſſe qui cũ præuenire alios liberalitate cõ ſueuerit, turpiſſimũ ducat præuẽtũ uinci. Quodq; nõ uinci parum ſit, id aget, ut uictum a ſe eũ qui prouocarit q̃q; om nes intelligant tamen ipſe adhuc dubitet, ſatiſne a ſe factũ grate ac liberaliter fuerit. Scipio ob fidelem fortẽq; Maſi niſſe in populum Romanũ operã, quoniã parum uideretur Regnum ei patrium reſtituiſſe, opulentiſſimam partem Regni Siphacis adiecit. Alfonſus Rex Ioannem Vigin timilium, ob egregie nauatam in bello operam, multis do nauit oppidis: ut non ſolum grate, uerum admodũ etiã libe raliter cũ illo egiſſe ab oĩbus iudicaret. Artaxerſis liberali tas, ſummaq; gratitudo, exemplo eſſe poteſt, q̃; omnis gra titudo munifica eſſe debeat, cui de ſiti laboranti Caunius quidã cũ aquæ utriculũ obtuliſſet, eum ille ita extulit, ut ex obſcuro atq; inopi clarũ atq; opulentum fecerit. Neapolita norum Rex Ladiſlaus puer Regno exutus, a Caietanis ſu ſtentatus eſt, collata ex publico pecunia. Is parta uictoria Caietanos etiã obſcuriſſimos ſic extulit, ut nõ temere (quã quam perturbate) dictum fuerit ab Aſinario quodã Aſello ſuo. Poteras inquit meus Aſelle beatus eſſe ſi Caietæ natus eſſes, nam aut ipſe prætor eſſes, aut arcis præfectus.

Erga benemeritorũ liberos ac ſuperſtites liberalitate utendum eſſe.

QVoniã aũt turpiſſimum eſt pati gratitudinẽ extin gui atq; interire, id etiam præſtandum eſt, ut gra titudo liberalitaſq; manere uideatur etiam in illos qui bene meritorum amicorum ſuperſtites ſunt. Alexander Macedo, militũ qui cecidiſſent liberos, paterna capere ſtipendia uo luit. Athenienſis populus Liſimacho Ariſtidis filio argen ti centũ minas, totidemq; cõſiti agri iugera, poſt patris mor tẽ dedit, adiectis etiã quattuor dragmis quæ de publico die

bus singulis penderētur. Non solum aūt hoc liberalitatis ac gratitudinis genere prosequendos esse mortuos, uerū etiā funerum sepulchrorūq; honoribus ac titulis, multa docēt: non q mortui ijs indigeant: sed q hoc maxime modo & gratitudo testanda sit, & alij ad benemerendum inuitādi. Alexander Macedo decies mille talenta in Ephestionis funus contulit. Toto hoc genere gratitudinis erga mortuos honorandos Græci Romaniq; maxime celebres fuere: condendis sepulchris: ponendis statuis, in scribendis titulis, quibus illorum uirtus testata esset posteris. quinetiam ludos, & spectacula in eorum honorē maximis sumptibus singulari splēdore edidere: quarum rerum tum græcorum scriptorū, tum etiam nostrorum pleni sunt libri.

In ijs ēt liberaliter agēdū quæ nihil ad liberalē ptineāt.

Lateenses publici boni gratia, cū pugna illa nobilis aduersum persas pararet̄, fines suos in quibus Eleusinæ Cereris templū esset, Athieniensibus concessere cū in agro Attico Apollinis Delphici oraculo moniti essent uti manum cum hoste consererēt. Quod factū adeo omnium laudibus celebratū est, ut Alexander multis post annis cum putaret ad se pertinere gratiam referre Plateensibus, illorum oppidum sua pecunia mœnibus cinxerit atq; in ludis olympiacis per præconem edixerit, eam se tunc gratiam referre Plateensibus q bello Persico, agros Atheniensibus adiecerint, paratissimisq; ad mortem animis corpora sua pro communi græciæ salute obtulerint. Memoriæ quoq; proditum est, Senatum populūq; Ro. aduersum Acarnanes liberalitate nō mediocri usum in referenda gratia, post multa etiam sæcula, q illi Aeneam auctorem & urbis & generis, extorrem patria profugūq; ad Acarnanis oras diuertētem cum classe, portubus, hospitioq; benigne accepissent. Itaq; donati ob eam sunt causam Acarnanes, Leucade, &

Anactorio: q̄ oppida Romanus exercitus Corinthijs ademisset: addito etiam decreto ut Acarnanes, Echinadibus æquata cum Etolis potestate communiter imperarent. Quæ res plane monet liberalis uiri proprium esse, etiam quæ nihil ad ipsum attineant liberaliter a se ubi res tulerit prosequenda esse. Quid enim præstantius q̄ꝫ quod ubicunq; terrarum fiat cum uirtute aliqua, putare id ad suam etiam gratiam spectare, ut qui uideatur honestādarum uirtutum patrocinium suscepisse.

Erga deos præcipue liberaliter agendum esse.

Quid si erga homines, hominumq; actiones illas quidem rectas atq; honestas ita institutū esse oportet, qua pietate, gratitudineq; liberalis uir erga deos affectus erit, republica præsertim bene atq; e sententia gesta. Agesilaus rebus fœliciter gestis biennio supra centum talenta, quasi decimam quandam Delphis Apollini consecrauit. Populus Romanus uictorias suas, q̄ꝫ omnes dījs immortalibus ascriberet, declarant tot templa Romæ illis posita dedicataq;, tot ludi a consulibus uoti, tot supplicationes decretæ, tot sacra in capitolio priuatim ac publice facta. Quod si rectoribus urbium propter iustam administrationem: parentibus propter procreationem educationemq;: amicis propter beniuolentiam & coniunctionem, nemo bonus nō maxime gratus esse studet, quales erga deos immortales esse debemus, quorum munera tam late pateant erga genus humanum. Quanquam autem illi quidem opis nostræ minime indigent, tamen haud scio an eo magis pietatem gratitudinemq; erga eos nostram dictis factisq; omnibus testari debeamus. Non indiget uiuentium gratitudine Virgilius. Silius tamen Italicus sepulchrum eius quottidie pene inuisebat atq; adornabat muneribus quis autē qui modo aliquid e philosophia degustauerit, non se Aristotelis manibus gra

tiam habere q̃ maximã intelligat, qua tñ ille nulla indiget. Quamobrem maximũ mihi gratitudinis genus uidetur: eo magis gratum se erga deos ostendere, quominus illi gratia nostra indigent.

Exempla quædam gratitudinis.

a Ccusatus est Cato Porcius, q̃ qui domi cõsenuerat serui, eos ut senectute cõfectos ac parũ iã utiles uenales faceret. Iure q̃dẽ accusatus, ac si utilitate sublata, nihil humanitatis tribuendum iudicaret hominibus: nã quãquam serui, tamen q̃ homines, q̃ nobiscum plures annos uictitarint, q̃ operas suas in nos, liberosq;, remq; nostram familiarem diuturnius contulerint, humanitate, liberalitate, gratitudine complectendi sunt. Nuper Ferdinandus Rex, equum quo egregie usus aduersus insidiãtes fuerat, freno liberauit: uacuũq; labore omni esse uoluit, stabulario cuidã data pascendi eius cura. Cui non est etiam abunde nota Alexandri gratia in equum illum suum, in cuius honorem urbem edificauerit de nomine eius dictam. Quibus equabus Cimon Atheniensis tertium uicerat in olympiaco certamine, ijs sepulchrum statuendum prope suum monumentum curauit. Populus Atheniensis publica alimenta ad extremum uitæ diem mulis decreuit, quorum laboriosis operis in Hecatompedo ædificando usus esset, qui tametsi ob annositatem libertate donati, uacuiq; incederent, tñ, ne ipsi quoq; minus grati aut officiosi uiderentur duces sese præbebant & exhortatores itineris ac laboris iumentis alijs ad onera conuectanda. Et nos erga deos ingrati erimus quorum beneficia tam late pateãt? ut ab eis tanquam perenni fonte, bona cuncta perpetuo quodam cursu profluant: ut si recte dictum est ut quidem esse constat, dei metum, sapientiæ principium esse: recte etiam dicatur, pietatem erga deum ac gratitudinem humanæ fœlicitatis initium esse.

Egre ferēdū esse a liberali ubi munera sua spni senserit.

On solū autem gratitudo erga eos qui benemeriti n sunt, propensaq; dandi uoluntas liberalem decet. Verū si quid a se omissum intellexerit in cōferendis cōmodis, si liberalitatē suā, suaq; dona repudiata cognouerit egerrime feret, nam si dādi studio tenet, iustus profecto dolor illum capiet: ubi quid a se quod officij esse sui senserit, omissum intelliget. Ad hæc si mirificam e benignitate uoluptatē capit, iure dolore etiā graui afficiet, ac si ereptā sibi uideat fruendæ uoluptatis causam, ubi muneribus suis aditū nullū esse cognouerit. Memoriæ proditū est Pyrrhum Regē Epirotarum Esopi mortē permoleste tulisse, & quāuis cum illo bene actum diceret, mirifice tamen cruciari seq; improbum dicere, q dum prosequi illū differt: gratiā uiuenti non rettulerat, creditā quidē pecuniam post mortem creditoris hæredibus solui honeste licere, at gratiā cui ea debet, nisi uiuenti uir honestus & gratus rettulerit, iure plurimū offendi ipsum debere. Subiratus est Alexāder Phocioni Atheniēsi q munera ab se missa repudiasset: ac si inter amicos habiturus non esset. Quocirca danda est opera ne quid quod ad officiū suū spectare senserit liberalis uir omittat, quin illud ab eo præstādū est, ut quod libenter facit, fecisse ēt diligēter uideat

Videdū esse ne priuata liberalitas publice obsit.

Llud etiam uidere liberalem oportet, ne liberalita i te sua reipublicæ obsit, neq; eñ cōmittendum est, ut dum unius aut paucorū utiliati consulitur, in publicam peccet utilitatē. Induxit Dominus Nero Augustus aliquando animum ut omni genere uectigalis prorsus adēpto, pulcherrimo hoc munere, mortalium genus donaret: quam Neronis uoluntatem, seu potius impetum Senatores q nō liberalem, sed Imperij dissolutionem dicerent continuere: prius tamen animi eius magnitudine multū laudata: quæ

quo tandem reciderit, oẽs norunt. Non caruit publica campanorũ accusatione Ferdinandus Rex, ꝙ dũ priuato studet ciui, Capuæ uinariũ uectigal instituerit. Absit igitur etiam longius a uiro liberali eiusmodi consilium, ut ob priuati ciuis utilitatem despiciat publicam.

Dandum etiam liberalius esse ubi munera aliquando dilata fuerint.

q Voniam autem ut dici solet, liberalitas non semper habet ad manum quod det, studendum est, ut si qd distulerimus, cũ sese facultas obtulerit & uberius & alacrius id præstemus: atq; ubi quippiam promiserimus ita memores uidebimur, ut cum faciendorũ promissorum occasio sese præbuerit, multo lætiores ad soluẽda promissa ꝗ̃ quibus promissum est ad accipienda uideamur.

Turpe esse in quibusdam liberalem uirum a plebe superari.

i Llud etiam uidendum ne quibus in rebus uulgus se largum ac diffluentẽ exhibet ĩ eo se contractiores ac minus uolentes liberales uiri præbeãt. Octauius Augustus ut strenam ab infimis accipere dedignatus non est, sic in ea mittenda largus admodum ac liber fuit. Elius Hadrianus saturnalitia ac sigillaria, etiam inopinantibus mittere solitus est: quæ ipse libenter accepit, ut ijs magis ac magis ad par reddendum inuitaretur. Laudatus est' Ferdinandus Rex, ꝙ populis quibusdam strenam remisisset, antiquis principibus inueterato quodam iure quotannis pendi solitam. Idem tamen magnopere accusatus, ꝙ eiusdem conferendæ familiaribus suis morem maiorum non seruauerit.

Liberale factum regum Alexandrinorum.

f Vit non minus nobile ꝙ liberale Alexandrinorum regum institutũ, ut qui capitis dãnati essent pridie ꝙ securi percuterẽtur, eis munuscula quædam mitterentur regis noie: ꝗbus uidelicet erga carceris custodes, aut a quibus beneficiũ quid in carcere accepissent, gratos se se ostenderent.

In testando uidendũ esse liberali quid se dignum sit.

n Ec uero supremũ uitæ tempus prætereundũ est liberali: ne quod Cicero ait, tanꝙ ab inerti poeta ultimus actus neglectus uideatur. Quocirca in scribendis tabulis, nõ solũ iustitiã sequẽt, uerũ etiã liberalitatẽ. Antoninus pius testamẽto liberalitatem suã plurimis legatis manifestissimam fecit. Iulius Cæsar singulis ciuibus dragmas ꝗnq; & septuaginta tradendas cauit: nõ solum enim priuatim inter paucos, sed publice inter oẽs benignitatem suã relinꝗre testatã uoluit. Quo tpe etiã gratitudinis ratio habẽda est: uidendũq; ne mors ipa aduersum deos hoĩesue ingratitudinis conuincat. Ac tametsi in ipo testãdi genere leges institutaq; municipalia, ꝗbus optemperandũ est plurimũ ualent, ad liberalitatẽ tamẽ ac gratitudinem exercendã: cuiuis prudenti, modo id uelit, locus ultimo etiam uitæ tempore relinquitur.

Liberalitatẽ neq; fictã neq; callidã eẽ debere s; gratuitã.

q Voniã aũt in ciuitate uiuẽti, uitaq; communi famæ cũprimis studẽdũ est, plurimũq; opinioni hoĩm dãdũ illud in utenda liberalitate cõmodisq; cõferẽdis imprimis præseferendũ est, ut erogatio ipa tũ simplex appareat tũ gratuita, ac nullo mõ callida nõ captet: nõ mercetur: nõ emat: nõ sit ficta ut aliud manu gerat, aliud animo. Quocirca iure maximo laudatus est Põponius Atticus cuius liberalitas rebus ipis iudicari potuit ꝙ eẽt simplex: ꝗppe ꝗ nõ florentibus seipm uenditauerit, sed afflictis opã, pe

cuniaq; sua semp succurrerit: qui Seruiliam Bruti matrem post filij mortẽ nõ minus coluerit, q̃ illo florente, qui Fuluiæ Marci Antonij uxori pluribus modis ac litibus uexatæ sic affuerit, ut nullũ ea sine Attico uadimoniũ præstiterit: quin ip̃e sponsor rerũ oĩm fuerit: necessariamq; pecuniã non tantũ sine fœnore, sed sine ulla stipulatione crediderit: ut q̃ iudicaret maximũ atq; honestissimũ quæstũ esse memorẽ se ac gratũ a ciuibus atq; ab amicis cognosci, cũq; sese gerere q̃ nõ fortunæ amicus, s; hoĩm consueuisset esse.

Quæ potissimum cauenda sint uiro liberali.

n On solum autem simplex eẽ debet erogatio, sed in omni uitæ genere liberalis uir ita se instituet, ut omnem prorsus fugiat auaritiæ suspitionem. ne q̃s autem de turpi quæstu, infami lucro, illicitis emolumentis solum me putet loqui, consideret quæ a præstantissimis & clarissimis principibus cauta diligenterq; euitata referam. Hadrianus Augustus damnatorum bona, non in priuatũ fiscum, sed in ærarium publicum referri iussit. Antoninus pius ab omni lucri genere abstinuit, quo p̃uinciales offendi possent, quadruplatores amouit. Si qui repetundarum damnati essent, eorum liberis bona restitui iussit dumtamen quæ parentes male accepissent, ipsi prouincialibus redderent. Aurelius Antoninus, delationes quibus fiscus augeretur, audire contempsit. Exhausto ob bellum Marcomannicum ærario, q̃ nollet prouinciales extraordinario tributo grauari auctione augustalium ornamentorum in foro. Diui Hadriani facta etiam pocula cristallina, quæq; in delitijs habebat, uendidit. Extat Aureliani Augusti epistola cuius particulam inserere placuit, ut intelligant qui imperant: ex oratione tanti principis, quam procul omnem a se auaritiæ suspitionem relegare debeant. Heraclemonem inquit occidi passus sum, neque enim mihi fidem ser-

uasset, qui patriæ non pepercit. Diuitem hominem negarē non possum: sed eius bona liberis reddidi, ne quis pecuniæ causa locupletē hoiem occidi passum criminaret. Hos quis nunc laudare satis digne posset? cū præsertim uideat, principes nostrorū tēporū: nihil prius aut potius curare q̃ quō subiectorū pecunias extorqueāt: & pinde ac parū sit illas extorquere eiusmodi etiam mercaturas exercent, quæ priuatos & obscuros homines in quibus aliqd inest ingenui animi, exercere ppudeat: quid q magistratus, honores, dignitates sacerdotia uenditant, adeoq; faciendo quæstui habēt cuncta promiscua ut nullus famæ respectus, nullus dei metus, eorum insit animis. Lucrum apud eos possit omnia.

De ratione accipiendi.

u Enio nunc ad alteram illam partem quæ capiēdi regulam continet. nam liberalis ut initio dictum est, capere etiam debet: quod ni fecerit breui fons ipse liberalitatis arescat necesse est. Abstinebit itaq; a quocunq; infami quæstu, turpi emelumento: fœneratitio reddittu, parum licito compendio, ab omni deniq; inhonesta atq; illiberali commodorum adeptione. Ex iis enim quæ turpiter parta sunt, quæq; ex inhonestis cōmodis proueniunt, quomodo proficisci dandi pulchritudo possit, non uideo, cum deceat imprimis mundas manus donātem habere: quas fœdari ex illiberali prouentu necesse sit. Non puduit principem orbis terrarum Vespasianū ex ustrina uectigalia colligere. Quid fœdius? Pertinax Augustus, non aliter q̃ priuatus ac sordidus ciuis mercaturas exercuit. Quid indignius? e Neapolitanis regibus quidam hoc exemplum secuti prouinciales ad inopiam redegere, erepta illis mercaturæ facultate: quid iniustius? Quid q sordidi etiam quæstus ne dum turpes declinandi. Video purpuratos quosdam, oblata munuscula, petasunculos, altilia, poma, uenalia exponere: lu-

lucrumq́ ex iis quærere, quibus familiares, amicosq́ pasce re par esset. nesciam iniustius an sordidius cōparatum hoc sit. Ex alea lupanariq́ decreto etiam publico tributa exigū tur, quid impurius? tametsi perditissimorū hominū ac mu lierum damno exiguntur. Quamobrem ne dum turpes sed etiā sordidi quæstus fugiendi sunt. Quid q̄ ut minuta quæ dam perinde ac maiora dona, grato animo accipienda sunt Artaxersis exēplo, quem traditum est, nullum quāuis exi guum munus non læta fronte accepisse: quippe qui haustā e profluenti aquam, iunctis offerentē manibus, aurea phia la & denariis mille prosecutus fuerit, sic quædam quāuis legitime oblata renuēda statim sunt. Antoninus pius: cum institutus a quibusdam hæres testamento esset, ubi cogno uit liberos illis suos esse, repudiauit hæreditates, quædā eti am licet absq́ ulla capi reprehensione possint, nonnunq́ ta men recusanda uidentur: quod Atheniensis fecit Cimon: q̄ Persam hominem, q̄ patrocinio uti suo uellet, pateras duas offerentem, alteram aureorum plenam, argenteorum alte ram: ea acerbitate ab se reiecit, ut diceret mercennarium se non esse, quin si sua uti uellet amicitia quæ secum detulis set, domum referret munera. Intellexit uir liberalissimus, quid liberalem deceret. Ergo quæ capienda sint, quæ etiam repudianda, uir liberalis uidebit: nequa parte sibiipsi desit. Quinetiam ut quæ oblata sunt munuscula, ita sibi grata eē significabit, ut plurimi ea facere uideatur, sic in lucris com modis ac prouentibus omnibus animū uultumq; q̄ potest moderabitur, ne gestire quæstibus uideatur: sed ob id solū eos sibi gratos eē, ut habeat unde subministrare aliis q̄at.

Beneficiorū exprobrationē liberali uiro indignā esse.

q Vanq́ autem liberalem ac beneficum uirum mu tuare beneficium ipm minime decet: aut gratiā in de reposcere, tametsi casus aut ratio aliquando po

stulet, etiã atq; etiã uidere debet ne quo modo exprobrare illud intelligatur. quod quid est aliud q̃ pulcherrimã liberalitatis speciem fœdare uelle. Quocirca uerecunde & parce, nec ut qui repetat, sed ut q benigne agi secũ mutuo cupiat. Quo in genere peccasse uehementer Marcum Crassum diuitem illum constat: qui tametsi pecunias suas multis sine ullo fœnore mutuas daret, adeo tamen acerbe atq; incõmode exigere sit eas solitus ut longe melius consultum ijs qui mutuati erant fuisset, si fœnori accepissent. Quod si aut minime reposcere aut uerecũde & parce petere liberalitas ipsa præcipit, qua eum abstinentia esse cõuenit? qua integritate? ne qua pte a uiri boni & honesti ciuis recedat officio? Atheniensis Cimõ ab omni genere largitionis publiceq; expilatiõis sic abstinuit, ut reipublicæ munera caste incorrupteq; obierit. Qua animi integritate in gerendis magistratibus, & in omni uitæ genere fuisse Catonem Porcium credendũ est, qui ex hostili præda nihil ad se præter cibum & potum peruenisse gloriaretur, qui ministros etiam suos ab omni præda uiolationeq; continuerit? Pescennius Niger ea moderatione, tum seipsum tum milites rexit: ut in decretis sibi prouincijs, miles non operam, non oleum, ne lignum quidẽ a prouinciali extorserit, ipse nihil unq̃ a militibus acceperit. Paulus uicto captoq; Macedoniæ Rege, cum plurimum argenti atq; auri e præda coactum esse intelligeret ne aspicere quidem uoluit: dato quæstoribus negocio ut in ærarium referrent. Horum integritatem continentiamq; sibi proponere ante oculos, qui ad liberalitatẽ institui uult debet. hos admirari: ut qui alijs prodesse pecunia commodisq; suis studet, publice priuatimq; continens atq; incorruptus appareat. Qualis igitur liberalis sit, & quod eius propositum atq; institutum esse debeat hactenus dictum sit.

De largitione & corruptela.

Licet autem quod Cicero ait: raro illud detur ut possit liberalitatem atq; benignitatem de ambitu atq; largitione seiungere, tentandum tamen est, ut quoad fieri potest secernamus. Contingit autem difficile id esse, non quod ingenio & ratione non facile secernantur, sed quod ii qui pecuniis sic utuntur, consilia sua celant, ac dum benigni uideri uolunt, id agunt ut omnem dandi rationem ad opes clientelas potentiamq; suam referant: propriamq; in utilitatem conuertant. Differunt itaq; liberales ac largitiosi: primum quod largitio uix unquam gratuita est: quærit enim conciliare sibi animos hominum suasq; clientelas opes facultates ampliores ratione hac in ciuitate facere. dum enim per multa largiendo ciues sibi reddit obnoxios, eorum præsidiis ad honores: ad magistratus etiam perpetuos, nonnunquam ad tyrannidem aspirat: deinde quod rarissimi inuenti sunt, quos publici honores popularesq; clientelæ non mouerint. Quod fit ut difficile sit ab ambitu benignitatem seiungere: nam dum liberalitatis uiam ingressi uidentur, ubi longius progressi sunt, ad populi fauores ac suffragia diuertunt: apparetq; tum demum non dare eos sed uendere. Et huiusmodi quidem homines factiosi plerumq; euadunt, quos ad occupandam publicam libertatem tantum intentos esse, res tandem ipsa declarat: & Atheniensium Romanorumq; historiæ docent. Ad hæc non tam bonis & honestis ciuibus, quam audacibus seq; ipsos uendentibus largi sunt: & quæ in bonos atq; honestos benigne agunt, eo spectant, ut minus aduersos illos inceptis suis habeant. Quocirca iure corruptela dicta est a maioribus, quæ ut malos ad se trahit, sic bonos detorquere a recto quærit. Quid quod etiam quæ publica sunt improbe nepharieq; largiuntur, raroq; largitiosus quispiam inuentus est, quin idem rapax & uiolentus fuerit. Nulla unquam in ciuitatibus aduersus liberalitatem scripta lex est: at ambitus ac repe

tundarum leges largitiosos præcipue coercent: eæq; in bene constitutis urbibus maxime omniũ incorruptæ manent. quinetiam ubi opus est summa cum seueritate uindicantur. Quid q liberales palam agunt? ipsamq; animi libertatẽ præseferunt, ac bonitatem cum liberalitate coniungunt. At largitiosi consilia sua celant, suntq; maxime omniũ callidi: & bonitate aut ficta utuntur, aut uim per iniusticiam afferũt nãq; ubi fraude nequeunt, ui iniuriaq; grassantur: cumq; illi rectam conscientiam in conferendis sequantur cõmodis, hi dum ambitioni satisfaciant, recti honestiq; obliuiscũtur, atq; ad rapacitatẽ conuersi, alijs auferunt, ut alijs largiantur. Iccirco ambitionis comes ac tyrannidis ministra largitio est: quam Cleomenes Lacedæmoniorum Rex, ut Regibus indignã, ut maxime iniustam iure detestabatur, iudicãs ciuium animos humanitate, fide, integritate ad beniuolentiam inuitandos: idq; Regibus potissimum conuenire. De largitione igitur satis sit hæc dixisse.

Finit de Liberalitate.

Ioannis Iouiani Põtani Ad Rutiliũ Zenonẽ Episcopũ Sancti Marci. De Beneficentia: Liber incipit.

Prologus.



IN excolendis animis Rutili Zeno Institutioni ne plus, an dijs immortalibus debeamus ut addubitem illud efficit, q nisi discendo atq; assuescendo, in aliquo uirtutis genere consummatum euadere uideo neminem. Sed cum a fontibus riui emanent, qui longius profluentes paulatim tamen augescendo implentur. Sic mihi uidentur bonarum artium principia, & tãquã ortus ad deos primũ immortalis referenda:

quorũ est muneris ut corpore fruamur & animo: ijsq; etiã sensibus qui rationis atq; intellectus (diuinę in nobis partis) sunt ministri. Quibus e principijs profecta ratio, disciplinis institutionibusque adiuta, præstat tandem ĩj ut euadamus qui uita ipsa id est deorum digni munere iudicemur. Verum apud te deorum ipsorum antistitem, cum aut partius aut omnino religiosius diuinarum de rerum opinionibus sit loquendum, sic quidem statuo, cum corporis, tũ animi bona: quin hominis ipsius qui ex utroq; constat, aut solũ aut imprimis esse ad deos referenda: præcipue autem uirtutem eam, cui a benefaciendo (quod Deorum est proprium) inditũ nomen est beneficentia. Ac nihilominus ad hanc etiã consequẽdã, institutionem quoq; plurimum conferre usuq; frequentiore opus esse duco. Cum enim ad agendum atq; intelligendum nati simus, nimirum actiones ipsæ nostræ rerumq; cognitio, præceptis cõstant atque institutis, ratione quidem usuq; comprobatis: a quibus & animorum constituuntur habitus, & ueritas in omni peruestigatione magis ac magis elucescit. Neque inutiliter igitur neque ab re de beneficentia ipsa præcepta libro hoc tradidimus te præsertim hortante beneficentissime Rutili, qui tenui quamuis in re, perexiguoq; sacerdotio constitutus: nullam tamẽ beneficentiæ partem aut omittis, aut non minus etiã libenter q̃ frequenter exerces. Quamobrem nostra hæc legens actionesq; ipsas tuas passim recognoscens (sat scio) non tam excitabere ad beneficia in plurimis quod quidem facis collocanda, q̃ ad conscientiæ tuæ bonarumq; actionum fructum & quidem quottidianum de lectione percipiendum eaq; pergendũ uia per quã & antiquis nostris item tẽporibus incedẽtes nõ pauci inter diuos relati sunt, atq; in deorũ immortalium numero habiti

De Beneficentia in quibus differat: in quibus etiam conueniat cum liberalitate.



LIberalitati finitima est beneficentia, ex eo ꝙ aliis benefaciẽdo prosit dicta: idq; cũ liberalitate cõmune habet inter utrã q; tamẽ hoc interest ꝙ illa pecunia tãtũ adiuuat, hæc opera: utriusq; tamen propositum cum sit prodesse aliis, utriusq; gratuitus finis ẽ, solãq; bñfaciẽdi rõnẽ respicit: ut si differant materia, in qua uersentur, fine ipso conueniant: ac tametsi liberali deesse sæpius propter fortuitos casus, atq; indigentium multitudinem dandi facultas potest benefaciendi tamen potestas rarius aufertur: nam cõsilio prodesse beneficus semper potest ꝗ̃ plurimis: cũ sit beneficentiæ campus latior: ad plures enim patet', cõpluresq; benefaciendi aliis sunt uiæ. ad hæc illi necesse est ut semper ad manum habeat: huic danda est opera non pecunia. In delectu autem conueniunt, nam nec omnibus nec quacunq; in causa aut pecunia aut opera subueniendum. Quis enim nisi perditissimis moribus Catilinæ aderit aut Clodio? alteri patriæ parricidæ, alteri incesto. Quos tutari an est aliud ꝗ̃ patriæ manũ inferre, ꝗ̃ iura diuina atq; humana uiolare? Est etiam modus retinendus, tempusq; obseruandum, cum sit habenda ratio collocandæ operæ, non aliter ꝗ̃ conferendæ pecuniæ. Videre etiam oportet quanta opera quæ confertur sit, ne remissior quam causa ꝗ̃ persona exigit, ne ue dum nimia est, ad uim temeritatemq; declinet. Quocirca in liberalitate ac beneficentia exercenda, habendi delectus eadem ratio est: eadem etiam tenenda regula, ne aut remissior sit, aut nimia quod ne accidat ratio prohibebit, quæ omnium honestarum actionum dux est ac magistra.

De beneficentia & eius extremis.

r Estat uidere quæ sit ipsa beneficētia, qui etiam sint qui ab ea recedunt in alterum abeuntes: nam quia beneficentia uirtus est, mediocritas sit quædā oportet. Quanq̃ aūt beneficentiæ ipsi tota fronte maleficentia opponitur: cuiusquidem omnis opera ad malefaciēdū conferatur, tamen qui sic affecti sunt iniusti potius dicuntur: unde qui ab alijs iniurias prohibent, qui nocere nemini uolunt uiri boni, ciues item probi dicūtur a maioribus nostris. Eosdē etiam innocentes dixere: probitas autem innocētia, bonitas, iustitiæ partes quædam sunt. Quo fit ut malefici ad iniusticiam relegentur. Sed nec beneficentia secerni omnino a iusticia potest, nam cum homo homini debeat cognatus cognato, tribulis tribuli: ciuis ciui, hospes hospiti ijs opera, patrocinio, consilioq; adesse iura, leges, patrijq; mores iubent. uerum hoc iustus benefico interest: q cum ipse intelligat sese debere, quia debet, quia iustum iudicat, egenti patrocinium suū cōfert. At beneficus nō id respicit q debeat, uerū ita se instituit, ut deesse nemini uelit. Sed uirtutes ut uitia, ut morbi, multa inuicē habēt cōmunia, sunt eñi eiusdē tū animi tū corporis, & genere plærūq; conueniūt. Ad hæc si bene & male opponūtur, & beneficiū maleficio aduersatur, benefacere & malefacere, ut impugnēt sese necesse est. Cum autē in altero extremo maleficus collocetur, in altero collocādus uidetur qui cū ipse minime omnium noceat, nemini tamen prodesse curet: hūc inoffiosum placet appellare: eritq; uitiū ipsum inofficiositas. uidebitur fortasse uerbum hoc minus usitatum, sed aliud non occurrit, quod rē ipsam tā plane explicet. Quid enim est aliud nemini benefacere q̃ nulli officiū suū impendere, præter inofficiositatē autē & maleficentiā nō est qđ aliud ex aduerso beneficētiæ opponas: nā aut nullā quis alicui operā confert, in quo ab officio deficit, aut malā: & hic quidē hac in parte nimius est: cum sit uiolen-

tus & impotẽs: inter malam autẽ & nullã operam, bona cõ
stituatur necesse est, quæ quidẽ ꝙ æquabili est iure medium
locum obtinet. poterã & suo quidem ac proprio nomine offi
cientiam dicere: cuius est officiendi studium, ut beneficẽtiæ
benefaciendi. Quominus autẽ primo statim congressu id op
ponerem, nõ temere fortasse illud obstitit, nequis ut sunt ho
minum quorundam ingenia, hoc ipsum nomẽ nõ ab officien
do sed ab eo quod est officium deduci perperam interpreta-
retur. Quod si a studiosis uiris in usu recipiatur, non est
quod aut magis appositum inueniri queat, aut quod rem ip-
sam tã plane explicet. Nam ut beneficentiæ est prodesse uni-
cuiq;, inofficiositatis nemini, sic officiẽtiæ est ꝙ̃ potest obes
se: & qui sic affectus fuerit officiens, ut experiens, ut con-
stans, ut tẽperãs a quibus experientia, constantia, tẽperan-
tia deducta sunt, recte uocari poterit. Accusari autem nullo
pacto debemus, si ut calumniantiũ spicula libenter cauemus
sic hoc ipsum philosophantium arbitrio iudicioq; recipiẽdũ
nec ne sit ꝑmittimus. Dicere aũt extremorũ alterũ quidem
esse non malefacere, sed nimium benefacere, profecto absur
dissimum uidet̃: nemo enim ꝙ benefaciat uideri potest mo-
dũ excedere. Quin si in hoc peccabit̃, erit in delectu ipso pec
catũ: quippe cũ nõ quantã par fuerit, sed maiorẽ ꝙ̃ honestas
tulerit operã, patrociniũq; contulerit neq; eñ peccat ꝙ bene
fecerit, sed ꝙ modũ in hoc mensurãq; nõ retinuerit: ut qui
conferat longe plus ꝙ̃ honestũ sit: qua uia in omni uirtutis
genere peccari potest. Prætcrea inofficiosus ut nemini offi-
cium suũ præstat, sic nemini etiã oꝑa sua nocet: maleficus
aũt operã exercet, sed tamẽ malã, & hoc pacto plurimũ no-
cet. Quocirca inter hæc ipsa uitia, beneficentiam ut mediũ
est constituere: nã cum inofficiositate conuenit, ꝙ neminem
offẽdit: differt ab ea ꝙ operã suã præstat: cũ maleficẽtia uero
habet hoc cõmune ꝙ agit quidẽ nec cessat ab opera: differt

autem. Quod cum illa male agat, eius mala sit opera. Quamobrem inter maleficentiam & in officiositatem constituta cum sit, recte definietur beneficentia: si eam in conferenda alijs opera mediocritatem quandam esse dixerimus. Quoniam autem primi hæc prodimus, neq; enim a maioribus nostris, præter generalia quædam de beneficentia sunt tradita, ueniam precamur si quid aut minus usitatũ, aut nouũ afferimus, donec meliora, cõcinnioraq; ab alijs inueniãtur.

Duo esse inofficiosorum genera.

e St autem duplex inofficiosorum genus, alij em̃ ob innatum torporem naturalẽq; hebetudinem benefacere nec sciunt: nec uolunt: qui mihi quidem miserandi potius uidentur q̃ accusandi. alij ob pigritiam & laborum ac molestiarum fugam: quos nemo unq̃ accusare satis queat, homines ad desidiam, & uitæ ocium cuncta referentes qui cũ ad colendam ciuitatem, cœtusq; hominum celebrandos nati sint, ita tamen uiuunt, ut ne minimum quidem laboris propter ipsum hominũ genus suscepturi uideãtur: qui eo contemptiores habendi, q̃ ijdem plærũq; uentri ac somno dediti sunt: horum etiam tertium quoddam genus est, quos haud scio an inter inofficiosos numerẽ. hi sunt qui cum in cætera quidem uita negocia plurima resq; ad modũ laboriosas gesserint, postea defessi rebus, negocijsq; cedentes, urbanis ac forensibus relictis operis ueluti in secessum uitæ quendam sese conferunt, ut quod uitæ reliquum est sibi tantum ipsis uiuant. Quibus ante acta uita, ueniam fortasse dederit: seu q̃ eiusmodi tẽpora sint, isq; reipublicæ status ut secedere a publicis ac ciuilibus curis uiro præsertim bono sit honestũ. seu q̃ imbecillitas corporis hoc ipm exigat Sed nescio quomodo, in hominibus bonis, idem illud quod in uino exigitur: cum generosum quodq; ad ultimũ sit optimum ac probatissimum. Equi etiam laudantur non qui cir-

ea primos feruent ad carceres, sed qui postq̃ ad metam ipsam peruentum est, uires etiam recentes ostentant.

De maleficis.

m Aleficorũ atq; officientiũ sunt aliquot etiam genera, cum aliĳ non tam sponte q̃ decepti peccent, ut q̃ obsunt cum prodesse uelint. Quorũ quidem non uoluntas accusanda est, sed q͂ in habendo delectu, & opera cõferenda, non quam debent diligentiã & studium conferũt: nam nec opera uacare debet prudentia, nec actio ratione: q̃ quidem recta esse nequit, ubi negligentes in habendo delectu sumus. Aliĳ q͂ insolentissimũ sane genus est hominum, ob animi impotentiam, cupiditatesq; immoderatas, dum sibi studeant, dum suas tantum res agant, totius iusticiæ obliuiscuntur, ab ipsaq; natura rebellant: pestes quidẽ & urbium & nationũ. Sunt qui uicti precio, ac pollicitis capti aliĳs noceant, ut aliĳs morem gerant: aliorũ ipsi asseclæ atq; alienum ad nutum uiuentes. Quosdam uoluptatis ac iucundi studium præcipites ad nocendum trahit, qui nonnunq̃ turpiores inueniuntur, q̃ quos utilitatis species impulit. Quidam suapte quadam natura, atq; innato uicio, muscarũ more incommodi & molesti sunt, ut gratuito quidem iuuet malefecisse: ipsi quidem degeneres quosq; natura ipsa ut quosdam corpore sic animo quodammodo monstroso genuerit. Hæc fere sunt maleficorum genera: quæ quidẽ ipsa in plures partiri species, quia cuiuis est facile, nec uideo esse necesse, in præsentia omittam: itaq; qui inofficiosi sint, qui etiam malefici satis dictũ sit.

Bñficiũ hõestũ ac iustũ eẽ debere.

i N conferẽda aũt opa illud primo uidẽdũ est loco ut honesta ut iusta sit, q̃q̃ fieri põt, ut aliqñ declinãdũ sit, aliquantulum e uia, ut cum in filiĳ flagitio, paternus amicus, tũ publicis tũ priuatis ipsius patris meritis adductus ad eũ defendẽdum operã suã cõfert: quam ita quidem con

feret, ut paternæ uirtutis benefiorumq; in se ac rẽpublicam memor uideatur: neq; honestatis immemor factus appareat nam si laudãtur ob clæmentiã principes qui tamẽ publicæ iusticiæ custodes sunt, ac uix fieri potest, ut clæmẽtia nõ aliquid detrahat communi illi iusticiæ de iure suo, quantopere uituperandi sunt, qui uirtutis ac beneficiorum in se aut in rẽpublicã collatorũ immemores esse uolũt, in aduersis casibus amicorũ cũ uideamus sub iustis principibus, & in ciuitatibus bene cõstitutis etiã scelerosis, & palam cõuictis, aut Pricipum aut Senatus, aut prætoris iussu decretoq; patronos ac defensores statui, qui cãm eorũ suscipiant, ne indefensi perire uideãtur. Quod igitur boni principis & bene constitutæ ciuitatis decreta statuũt, an gratitudinis amicitiæq; lex id non statuet? Videndum tamẽ ne nimij in hoc simus, ne dum grati & amicitiæ memores supra q̃ par est uideri uolumus, aperte iniusti efficiamur.

Exempla quædam beneficentiæ.

a Lfonsum Regem descendere equo, & cœnosam in uiam sese inferre nõ puduit, ut rustici atq; imbecilli senis prolapsum sub onere Asellum cauda subleuaret. Quæ res declarat, ẽt magnis uiris laudãdũ esse, dũ aut res aut casus tulerit, si ad sordidam etiam operam conferendam descẽderint. Carolus princeps Nauarræ Ioãnis Alfonsi eiusdẽ fratris filius, etiam infimis ac sordidis homuntionibus opem ferre non recusabat, cum ipse morbi cuiusdam abdita medicamenta teneret.

Non expectandum esse dum petatur beneficium.

a Tque ut petentibus rogantibusque dum iuste honesteque id fieri possit opera auxilioque deesse non debent, qui benefici & officiosi esse uolunt, sic nõnunquam expectandum non est dum rogentur: sed mature sponteque præuenien dum. Quo in genere uirtutis.

Ericus Pudericus Eques Neapolitanus imprimis mihi dũ uiueret, præstare uisus est. Idem ingenium: eadem est cõsuetudo familiaris nostri Petri cõpatris: quos ego noui officiosissimos: quibus non iniuria adiunxerim Ptolemæum gallinam Catinensem, quem senem non semel uidi præter ætatem, non solum urbanos labores, ac molestias, uerũ etiã longiora itinera suscepisse ut amicis notisq; opera sua ꝑdesset.

Turpe esse ubi opera exigitur consilio iuuare uelle.

a B his quosdam longe diuersos intelligo qui nõ solum nihil opera sponte cõferant, sed rogati aut tergiuersantur, aut cũ opera exigitur satisfacere cõsilio uolunt: inutile sane amicorum ac ciuium genus. nec uero negamus plus interdum beneficij publice priuatimq; consilio q̃ opera conferri. Quis enim ignorat maximas res plærunq; consilio geri, cum uires sine consilio frustrari soleãt: sed turpe ducimus dum locus est opere, consilio uelle subuenire: quod esse tergiuersantis apparet.

Quæ beneficium deceant.

i Psa uero opera cũ præstari soleat, aut agendo, ut cũ uel ciui uel peregrino qui ea indigeat, præsentes adsumus: seu cum per epistolã aut rationẽ aliã causas negocia q; commendamus. Aut cõsulendo ut cũ fraude circunuẽtis, & in causa aliqua laborantibus consilio subuenimus. Vtriusq; uir beneficus studiosus esse debet: utrũq; etiã sine acerbitate præstare: cum acerbitas plurimum detrahat beneficio. cõtra animi promptitudo facilitasq;, & quæ sæpius a nobis appellata est libentia, sit nonnunquã opera ipsa gratior. Iccirco nõ solũ iusta & honesta esse debet opera, sed facilis, paratàq;, & ut ex animo uere appareat proficisci. Cõsilium autem rectũ & graue pro re: ac tẽpore: quodq; multa circũspiciat, eaq; in consulẽdo persona induenda, ut cum res tulerit, nunc monentis, nunc etiam subincusantis, ali

quando etiam ſublandientis partes ſuſcipiat: ſine leuitate tamen & contumelia.

Exercendam eſſe cum delectu tamen erga omne hominum genus beneficentiam.

NEc uero ſin conferendis beneficiis ullum genus hominũ excipiendũ eſt: dum tamen homines ſint, non beluæ: quanquam nec eodem modo: nec eadẽ in cauſa cũ omnibus æque agendũ eſt. cum ſit agnati, ciuis, peregrini, nobilis, ignobilis delectus habẽdus, nec minus iis quibus fortuna ſpirat, quam quibus aduerſus eius eſt flatus, benefaciendũ ſit. Tamen quæ beneficia in aduerſis conferũtur, ea mirum eſt quam ſint iucunda præſertim ubi præter ſpem atque ex inſperato eueniũt: aut cũ cæteri amici pedẽ retrahũt: cuius rei rariſſimum exemplũ præbuit Hiero. Syracuſanus, rebus Romanorum attritis & Italia rebellante Gallis ad Romã diripiẽdam aduẽtãtibus, in illa fœda & miſerabili fuga. Lucius Albinus cum animaduertiſſet uirgines ueſtales deuia, & ſub ſacrorum onere laborantes, deſtitutaſque hominum ope, ipſe ſtatim exonerato ſarcinis curru uxore ac liberis, ſecum pedibus facere iter iuſſis, uirgines cũ ſacris, ut currũ aſcenderent, imperauit, & ut quam maxima poſſent celeritate ſibi ſacriſque conſulerent. Sane pium & admirandũ facinus. Maxime autem imbecillis & humili loco natis, ac tenui in re cõſtitutis opitulandũ eſt: atque eo libẽtius, quo magis indigẽt: quo rarioribus præſidiis ſubnixi ſunt. Docet hoc tum rerũ natura: & ipſa humanitas quæ propria eſt hoĩs, tum inſtituta legeſque ciuiles. quæ pauperibus e publica pecunia aduocatos ſtatuunt: quæ prætores ineundis magiſtratibus iureiurãdo adigũt, uti pupillorũ, uiduarũque iura præcipue tueantur. Velle aũt cõplecti quot quibuſque modis ac quibus ĩ cauſis negociiſque beneficẽtia uti quis poſſit, ſane difficile eſt: minimeque neceſſariũ, quod ut una abſoluam ſententia, nullum

esse uitæ genus potest, ad quod beneficentia non penetret: nullus tam diues aut potens qui non alterius indigeat opera, nullus adeo inops & imbecillus qui non conferre aliquid benefaciendo ualeat. Quocirca benefaciendi campus ut amplissimus est, sic ĩ eo sese exercere unicuiq; est permissum. Sed in omni benefaciẽdi genere illud præcipue uidendum est, ne alijs obsis ut sis alijs commodus: nam quanquã sæpe accidit, ut quod huic utiliter feceris, id alij uertat incommode, tamen id non debet tuum esse propositum. Illud etiam magnopere improbandũ, quosdam non tã studere ut commodi sint: q̃ ut uideantur uelle alijs commode facere, quod leuitate atq; ostentatione non caret. Sunt qui ipsi quidem ostentare beneficẽtiam suã nolint, sed arte quadam uẽdere: & hi quidem captatores dicuntur: quos ut improbissimos & fallacissimos iure insectãtur satyrici. Quod quid est aliud q̃ fallere, & aucupum more, escam effundere, ut paulo post irretias? Itaq; non semel sed iterum ac sæpius dicendum est, finem ipsum beneficentiæ gratuitum esse debere, quippe qui propter se tantum quærendus sit: neq; aliud inde præmium q̃ rectæ conscientiæ expectãdum. Quinetiã interdum grauia rei familiaris damna subeũda & in odia etiam aperta incurrendum, ut recte ut officiose facias: neq; enim male apud Terentium dicitur: non si mihi sciam omnis mortales inimicos capiendos.

Etiam inuitis benefaciendum esse.

e St etiam benefico quotiens ratio ipsa docuerit, idẽ quod medicis seruandum. nanq; ut illi quos obstinatis cedere animis egritudini uident, etiam inuitis medicamenta afferunt, & quantum in ipsis est, eos facere saluos student, sic studere hic atq; anniti debet, ut consilio patrocinijsq; & publica & occulta prosit opera. Nam & si ut dicunt beneficium nõ confertur in inuitũ, tamẽ non semꝑ id

uidendum est, quod illi gratum sit cessurum, sed quod deceat benefecisse, quod sit honestum saluum facere eum qui rebus suis desperans mortem ipse sibi accersiat.

Quibusdam occulte benefaciendum esse.

e St & alia quædam ratio beneficentiæ exercendæ: nam cum sint nonnulli partim ingenio adeo pudenti, ut in maximis etiam necessitatibus constituti nihil petãt: aliĩ ingenio sic generoso & nobili, ut potius uideri uelint, ipsi in alios esse benefici quàm alienum beneficium expectare, ne aut illorum pudor aut horũ obstet generositas. Quominus benigne cum illis agatur, nõ palã sed occulto, nõ recta sed obliqua uia ad eos proficiscendũ est, ut ipsis magis ignorãtibus quàm ullo modo suspicãtibus auxilium afferatur.

Beneficum obliuisci debere iniuriarum.

o Mnino magni est animi obliuisci iniuriarum: atque ubi res tulerit, præter spem atque opinionẽ illis adesse, cum quibus simultates interueniũt: aut aperta etiã odia. Quo tempore beneficium ipsum uidetur, eo maius: quo minus expectatum, eo acceptius quo minus debitum: quod Minutius declarauit, cum Fabium Maximũ patrem salutauit, depositaque potestate: illius se subiecit imperio.

Accusatur pericles & Nicolaus pontifex maximus.

p Ericlis nec humanum sane: nec probum factum declarare nobis potest, non ultimum expectandũ esse tempus, sed cito & mature succurrendum. quod enim sero confertur, perinde ac si collatum non esset iudicari potest, nulla nanque sunt quæ tarde admouẽtur remedia. Redactus est Anaxagoras ad ultimam egestatem, ut mori iam destinauerit, cuius consilio tametsi pericles tum Atheniensium princeps potissimum utebatur, tamen in maxima fortuna factus est amici immemor: accessit nihilominus ad eum

cum intellexiſſet id agere ut mori uellet: a quo ita diſceſſit,
ut nõ ſolũ intellexerit ſero ſe pœnitere, ſed male etiã ab ami-
co iure quidẽ accuſante audierit. Nicolaus quintus Põtifex
Maximus, dum Conſtantino ſerius ſuccurrit, illum cũ ur-
be Conſtantinopoli, Mahometo Turcarum regi trucidan-
dum obiecit. Recte itaqꝫ uſurpatum eſt beneficium qui ma-
ture contulerit, duplicatum contuliſſe. Quod ut potiſſimũ
ſtudere benefici debent, ſic nunquam committere, ut a quo
beneficiis prouocati ſunt, uinci ſe ab eo patiantur: idque ſi
præſtare minus poterunt, illud tamen præſtabunt ut uelle,
ut id agere præcipue uideantur.

In opera conferenda ignotos notis quãqꝫ præferẽdos eẽ.

Vãqꝫ autem iure quodã naturæ, noſtris ꝗ alienis,
q ciuibus ꝗ peregrinis, notis ꝗ ignotis magis deui
cti ſumus, tamẽ eiuſmodi ſeſe negocia ac tẽpora of-
ferre poſſunt, ut noto ignotus: ciui ꝑegrinus alienus neceſ
ſario præponẽdus uideat̃. Accuſantur Veneti neſcio ꝗ re-
cte ꝗ peregrinorum in negociis forenſibus, in reddendo iu
re, uix aliqua in eorũ urbe ratio habeatur. Quid turpius,
aut iniquius, ꝗ ita ſe & ſuos amare ut iuſtitia ut humani-
tas excludatur. Franciſcus Sfortia Dux Mediolanenſium,
in publica conſtitutus audientia exteros & infimos quoſ-
qꝫ primos audiebat, ciuibus ac primariis uiris præteritis
quorum ultimus erat locus. hanc humanitatem mirifice ab
omnibus prædicatam uix hodie inuenias imitari q uelint.

Laudantur qui publice benefaciant.

Vod ſi erga ſingulos officioſi qui ſunt, tantopere
q laudantur, qua laude aut potius obligatione proſe-
quendi ſunt, qui publice beneficentiam ſuam exer-
cent? qui ſtudium, curam, cogitationem, oẽm deniqꝫ operã
ſuam publicum ad bonum conferunt: quos non tam ſibi, ꝗ
ciuibus ac reipublicæ natos: ut ciues ipſi confitentur, ſic il-

lorum actiones palam testificantur. Itaque ut in uindicando iure suo prima est patria, sic prima ac præcipua laus est publicolarum: placet enim qui sic affecti atque instituti fuerint publicolas appellare.

Laudant legũ disciplinarũ bonarũque artiũ institutores.

Quo circa uel imprimis ciues ipsi, & hominum uniuersum genus ijs debent q statuendis legibus, aut ijs interpretandis, qui instituendis ciuibus, & ipsi hominum generi operam suam atque ætatem occupant: quorum beneficij est, ut quos natura sociauit, ij æquabili iure firmius ac concordius uinciantur: ut alienis abstinentes suo quisque contentus uiuat: ut denique qua ratione a beluis differimus, ea nobiscum inter nos ipsi potissimum utamur: quorum etiam industria per labores ac uigilias plurimas, naturæ ipsius arcana, nobis apparuerint, deũ ostenderit, pietatem, iustitiam, continentiam, cæterasque bonas artes docuerit. res memoratu dignas memoriæ mandauerit, ne tanque in tenebris cõstituti, uix præter ea quæ ad pedes essent, cerneremus: ad uiuendum necessaria inuenerit: inuenta ad posteros extẽderit, artes excogitauerit: morborum remedia conquisierit · disciplinas constituerit. Quibus effectum est, ut homo mortali conditione genitus, quæ deorum immortalium est, diuinitatem assecutus uideatur: quod memores ac grati homines aris, templis, sacrificijs, statuis & olim testati sunt: & hodie testantur, ac testabuntur in posterũ. Diximus & quidem abunde ut uidetur de liberalitate, de largitione, de beneficentia. Reliquum est, ut de magnificẽtia, hospitalitate, munificentia deque splendore, ac deinceps de alijs etiam partibus quæ liberalitati cognatæ uidentur, eodẽ ordin. disseramus. Et primo quidem de Magnificẽtia.

Finit de Beneficentia.

Ioannis Iouiani Pontani ad Gabrielem Altiliũ Episcopũ Policratẽsem de magnificentia Liber incipit.

Prologus.



Agnificentiam, pecuniæ fructum esse qui dicũt Gabriel Altili, recte mea sententia, atq; ex ipsa rei cognitione, & dicunt & sentiunt: quod publica monumenta. imprimisq; portus manufacti, iactæq; in mare moles, & Augusta Deorum immortalium templa declarant: aliaq; item ædificia, quibus hoĩm utilitati, nec minus etiam saluti prospectum uidetur. Peragrasti mecum bonam Italiæ partem. Vidisti portus in oris maxime fluctuosis, a nostris maioribus manufactos. Transisti flumina firmissimis atq; longissimis pontibus superstrata. Peruasisti paludes olim maximas, ab illis post expurgatas. Balneas admiratus ex cõmodissimis atq; sumptuosissimis testudinibus cõclusas: præruptissima loca, peruia effecta satis admirari non potuisti. Montes quoq; ad iter faciendum magno labore, maiore arte, maximis sumptibus perforatos. Quid his aut commodius? aut etiam uitæ hominũ salutarius? Itaq; recte atq; e re ipsa pecuniarum fructum esse magnificentiam dixere. Cum ad cõmunẽ tum ciuium tum peregrinorũ late spectet commoditatem ac salutem, etiam cũ uoluptate q̃; honestissimam. Romam quoq; ad Innocentium octauum pontificem maximum te comite profectus cum essem conciliandæ cum Ferdinando rege pacis gratia (dij boni) tãtos illos aquarum ductus, tantam spectaculorum amplitudinẽ totq; aliorum & priuatorum & publicorum operum pulchritudinem, atque ut ita dixerim maiestatem q̃; perspectissime examinasti, ut iudicares ædificiorum magnitudinem, cum imperij magnitudine potuisse quodammodo contende

re. Post de templorum uetustate multa cum dixisses, habitus a te est, etiam de religione sermo: quam ipse existimares homini a natura insitam, ac mortalium generi maxime cōsulentem. Ad eam autem uim, quæ homini a natura esset indita, plurimum quidem ab institutione adiungi: utriq; tamen maximam accessionem fieri a templorū maiestate, sanctimoniaq; antistitum: quando apud maiores nostros opera permulta, quæ magnificentiæ sunt Pontificum curæ ac muneri a ciuibus permissa essent. Eoq; tandē oratio progressa est tua, ut ignorare te profiterere, plus ne ad ciuium urbanas commoditates, an ad pietatem ac deorum cultum afferret adiumenti, uenerabilis atq; augusta sacrarum ædiū magnificentia. De qua hoc libro dicere aggressus sum, hortatu præsertim tuo, qui antistitis fungens officio, deq; ea ut scriberem, & coram persæpe hortatus es, & per amicos etiam flagitasti.

In quibus magnificentia cum liberalitate conueniat in quibus etiam ab ea differat.



Agnificentiæ nomen ipm qualis ea sit, declarare nobis potest: & in quo etiam a liberalitate differat: nam cū a magnis faciendis nomē sit inditum, in magnis cā uersari sumptibus, par est: neq; em̄ tenui impēsa fieri magna possunt. Quo circa materiā ipām in qua uersāt habet cū liberalitate cōmunē: neq; em̄ nisi e pecunia sumptus fiunt: ac tametsi fortitudo quoq; magna ex se præstat atq; efficit aliis tn̄ uersāt in rebus: fortis enim obeūdis periculis magna facit. At magnificus magnis faciendis sumptibus magnus euadit. Quamobrem magnifici quidem opera uidētur, nobiles ædes: ægregia templa: theatra, porticus, uiæ stratæ: moles in mare iactæ: et si qua sūt alia gn̄is eiusdē: quarū rerū nihil ad libe

ralem pertinet: confert enim hic pecuniã solũ ut det: ac dan
do alijs prosit: magnificus autẽ magis impendit, ꝙ̃ dat, &
sumptuosus potius ꝙ̃ dator uidetur, tametsi sumptus qui-
dem ipsi e dandi sunt genere: & ꝗ magnificus est sit idem
liberalis: ꝙ̃uis non statim qui liberalis est, sit et ipse magni
ficus: siquidẽ liberalitas a magnificentia magnitudine supe
ratur. Ad hæc liberalis utilis esse alijs, & commodus ma-
gis studet: cũ magnifici plura sæpe ad aliorũ uoluptates fa-
ciant, ut cum ludos ac munera in theatris edũt: & publicas
uenationes in harena exhibent, qui mos Romanorũ maxime
principum fuit. Quanꝙ̃ autẽ magnificus liberalisq; iucun
dus est uterq; popularibus: liberalis tamen propter solã uti
litatem, qua eum cui dat & sæpe & multum afficit: magni
ficus uero etiã propter uoluptatem, nam & porticus et stra
tæ uiæ cũ publica, & priuata utilitate: & magnifica dona
cum accipiẽtis cõmodis sunt, & ludi uenationesq;, ac cæte-
ra spectaculorũ genera ciuiũ uoluptatẽ atq; animorũ rela-
xationem: a negocijs ac laboribus quærũt. Ad hæc liberalis
erga alios non aduersum se liberalitatẽ exercet, cũ magnifi
cus etiã sibi sumptuosus sit, ut cũ ægregias sibi liberisq; do
mos aut amplas uillas ædificat, porticusq; priuatas statuit.
ꝗbus e rebus facile appet in ꝗbus differãt, in quo ẽt cõueni
at liberalitas et magnificẽtia: de qua nobis dicẽdũ reliꝗtur.

Definitio magnificentiæ, et qui sit eius finis.

A ut arbitror mediocritas quædã est in sumptibus
e et quidẽ magnis cum delectu faciẽdis: ꝙ̃ꝙ̃ nec om-
nibus quidẽ, nec eadẽ uia: nãq; in paranda classe plurimæ
impendũtur pecuniæ, & quidẽ belli gratia, et in muniẽdis
urbibus maximi fiũt sumptus, quo ciues ab hostibus tutio-
res sint. Sed classis cõparandæ uictoria, urbium muniẽdarũ
securitas, ac salus ciuium, finis uidetur, cum magnificentiæ
finis sit, ut cæterarum uirtutum gratuitus. si quidem ma-

gnificus magna efficit: quia per se pulchrum id sit, quia di gnū, quia generosum, hoc solo contentus ꝙ magna effece rit, quodq; in aliis efficiendis decenter sese gesserit: potest tamen & magnificentiæ locus suus esse, in ædificanda atq; instruenda classe, quod. M. Antonius qui Egyptū cū Cleo patra tenuit, declarauit & in construendis mœnibus, id qđ Babylonis muris maxima cū admiratione hominū docuere.

Quæ sint magnificentiæ extrema.

r ÉCedunt autem ab hac ipsa mediocritate, genera ho minum duo: & qui dicuntur modici, cum non satis pro dignitate ac decore sese gerant: & qui faciendis sumpti bus expleri nesciūt. Quorum nomen et si hactenus nō satis propriū habetur, appellari tamen eos uentosos a quibusdā animaduertimus: licet iidē ipsi etiā in iis quæ magnificētiæ nō sunt profundendis pecuniis mirifice delectentur: modici tas autem ipsa, aut ab animo qui in eis pusillus est oritur, aut ab angustiis rei familiaris: & illius quidē uolūtas est in culpa: huius externa uis, & ea necessitas quæ alūna est ino piæ. Quo fit ut pauper magnificus esse nequeat: sunt enim ipsæ diuitiæ instrumentū ad magnificentiam. At uētositas & uiciū illud nondū suo nomine satis expressum inexplebi lis profusionis in huiusmodi sumptibus, ab animo totū est. Ac tametsi facultates ipsæ defuturæ nō sunt, quod difficilli mum uidetur in tanta dissipatiōe, tñ quæ laus eius esse pōt, qui modū ac mensurā spōte abiicit: qui nullum denique de lectum habet? Est enim ut rerum cæterarum sic sumptus ra tio tenenda, & operū ac munerum delectus habendus: nam & si magni sumptus magnificum decēt quando iis sine fie ri magna nequeant, nihil tamen iure magnum in iis quæ ad laudem pertinent dici potest: quod modo ac mensura sua careat. Peccatur igitur hac in parte plurimum ꝙ nec modi nec mēsuræ ratio habeatur. Deinde ꝙ pecuniæ ipsæ nec qui

bus in rebus oportet, nec honesti gratia effundantur. Quo fit ut nullus omnino sumptibus ipsis delectus adhibetur. Dii immortales quantam pecuniæ summã, quanta cum turpitudine Nero Dominus Augustus effudit, cum impurissimum illud spectaculum cõmentus lacum effodit, triremesq; deduxit quas nudæ mulieres, nocturno tempore ad incẽsos cereos remis agerẽt. Quid spectaculo hoc ipurius, aut sumptibus tantis perditius dicas? Atheniensem Damadem tradunt, mirificam pecuniæ uim in res turpissimas contulisse, cuius illa una profusio docere satis potest, q̃ non solum immoderate, uerum etiam improbe pecuniis usus fuerit, nam lege cautum Athenis cũ esset, ne quis peregrinus ludis publicis in theatro saltaret, mille dragmarum multa indicta ei qui ludos ederet, Damades ludis suis centũ peregrinos qui saltarent mercede conductos in theatrũ induxit, centies mille dragmis exolutis. Quid hac profusione improbius? Nec mihi Alexander Macedo probandus omnino uidetur, cum Promachum bibacissimum hominem uictorem in uini certamine, talenti corona donauit. An cuiquam uideri iure potest, dignum id precium fuisse tam fœdæ uictoriæ? quanq; funebris illum pompa in qua hæc gesta sunt. excusare aliquo fortasse modo potest. Varius Augustus qui Heliogabalus agnominatus est, naues onustas mergi in portum iussit, magni animi id esse dicẽs. Quo quid uanius dici possit, uix intelligo. Caius qui Tiberio Augusto successit intra annum, opes illas immensas a Tiberio cõgestas ac uities septies millies sestertium absumpsit Quid mirum qui Liburnicarum nauium gemmatis puppibus, ac diuersicoloribus uelis uteretur, ĩ quibus etiã thermas porticus ac triclinia magna laxitate statuisset, uitibus etiã ac pomiferis arbusculis dispositis, quarum umbra de die tectus, atq; inter choros & cãtus littora campaniæ comessabundus discurreret. Idẽ in extruẽ

dis prætorijs ac uillis nihil pensi habuit: excisæ rupes durissimi silicis. Montes alibi ad planũ usq; subuersi. alibi terræ aggestione campi montiũ iugis æquati. Moles iactæ profundo & æstuoso mari. atq; hæc oĩa tanta celeritate, ut capitale esset causam tarditati dedisse: deniq; ad ea efficiẽda intentissimus erat: quæ quidẽ fieri nequaq̃ posse ex aliorũ iudicio intelligeret. His exemplis abunde manifestum fit, huiusmodi homines perdere pecuniã, & per infamiã dissipare, nõ ea magnifice uti: atq; id totũ quod agunt ad turpissimã uoluptatem ostentationẽq; referre, dum aut magni animi uideri uolunt, aut diuitias suas ostẽtant, non minus turpiter, q̃ inaniter: a quibusquidẽ ipsis delectũ nullũ haberi, multa docent, quippe cum in ijs quæ aut parũ honesta sunt, aut quæ publice priuatimue nullo modo conducunt, aut in quibus nihil ueræ laudis, nihil inest decori, effusissimi sunt ac tametsi hæc ipsa fortasse insunt, tamen dum ostentare pecunias & facultates suas uolunt, atq; ad sui admirationem trahere multitudinem student, alium q̃ qui magnificentiæ esse debet, finem quærunt: & præter modum ac decus plurima effunduntq;: cum ijdem ipsi, in quibus largos esse par esset, manum sæpe contrahant. Quid q͏̃ in paruis persæpe, & in quibus minime decet, supraq̃ par est, multa cõferũt, in magnis autem, nunc nimij, nunc remissi admodum sunt, adeo nihil cũ ratione agunt, nihil retinent pensi. his dictis ad magnificentiam redeamus.

Magnificẽtiã mediocritatẽ eẽ si magnis sũptibus faciẽdis.

A quoniam mediocritas quædã est ut dixi: ac satis cõstat magnificum ipm, ut pro decore ac dignitate agat, magnum se & quidem in magnis sumptibus præbere debere, placet hoc in parte, & hoc potissimum loco quærere, quonã pacto, si magnũ eũ esse, & i magnis uersari sumptibus oportet, mediocritatem secuturus ac retenturus

ſit, cum acuti quidam magis ꝗ̃ docti homines, nimis etiam ſupercilioſe contendant, mediocritatem, ac ſumptuũ magnitudinẽ nullo modo poſſe ſimul conſiſtere. Mediocritatem nimirũ a medio duci nomen ipſum indicio eſt, qui eñ in actionibus ita uerſatur, ut neq; in hanc neq; in illam partem a medio declinet eum mediocritatem ſecutum dicimus. Quod ſi medium hinc atq; illinc declinationem habet, neceſſe eſt ut ipſum latitudine contineatur. Ipſa autem latitudo cũ de genere quantitatis ſit indicio eſt, et medium ipſum generis eſſe eiuſdem. porro magnum & paruũ ad idem genus referuntur. Quo fit ut cum medium magnũq; eodem contineantur genere, mediocritas quæ a medio ducitur ad quantitatem referenda ſit, ex quo plane conſequiẗ ut in magnis etiã ſumptibus ſit mediũ inuenire, quod qui ſequatur, ut mediocritatem idem ipſe ſequatur neceſſe eſt: nihil autem magnũ cuius non ſit medium aliquod, neq; ulla ſine medio magnitudo eſt. Ad hæc ſi parum ac nimium quæ quantitatis quidem ſunt, dicuntur ratione menſuræ, omnis enim quãtitas menſurabilis eſt, & magnum quoq; cum menſura compræhendatur, dimenſionẽ ſuam habebit. In omni autem dimenſione eſt plus ac minus inuenire, ergo & medium quod inter utrumq; conſtituitur, cum in neutram partem recedat: idq; in magnis etiam impenſis contingere neceſſe eſt. Quo circa etiã in magnis ſumptibus in quibus magnificus uerſatur, mediocritas ſequenda eſt, quæ ut cæterarum uirtutũ ſic etiam Magnificentiæ moderatrix eſt.

Quibus in ſumptibus magnificentia uerſetur.

C um aũt magnos fieri ſumptus pluribus in rebus cõtingat, uidẽdũ relinquiẗ, quibus in rebus Magnificus pecuniã ſuã impẽdat: quã nõ ſolũ libenter ab eo impẽdi, uerũ ẽt ſingulari cum uoluptate & ſtudio uolumus: delectant eñ pulchra & magnifica: quid autem pul-

chrius ac delectabilius quam magna facere? quæ si delectant, cũ summo etiã studio ut fiant necessariũ uidet. Impendunt aũt pecuniæ ut dictũ est pluribus in rebus, ut in cõparandis prædijs, quod est locupletis & boni patrissfamilias: ut in coemẽdis mercibus, quod est diuitis mercatoris, in quibus quidem plurimi ac maximi fiunt sumptus, qđ tñ magnifici nõ est, cũ sint eius magna potius tũ opera, tum dona: a quibus magnificus dicitur: quãuis aũt in magnificis operibus potius ac libentius uersetur, tñ in magnis ẽt conferẽdis donis animi sui magnitudinẽ nõ minus sæpe quam libenter ostendet. Erit igitur hic magnifici uiri campus, in quo & animi magnitudinem exercebit, & sumptus magnos illos quidem faciet, ac tum facere se, tum fecisse lætabitur.

Magnis sumptibus opera ipsa respondere debere.

i Psa autem animi magnitudo quã inesse magnifico dicimus, nõ solũ in faciẽdo sumptu, uerũ ẽt in ipsis quæ fiunt operibus pspicitur: quæ magnitudinem ipsam ut testentur oportet. Quocirca imprimis uidendũ est ut ea sumptibus respõdeant: sintque ut sumptus magni, & ipsa quidẽ magna ac digna sumptibus iudicentur: siquidem uanũ esset, & multa repræhensione dignũ id cõmittere, ut quæ magnitudo in sumptibus perspecta est, ea in operibus propter quæ tanti facti sumptus sunt: non solũ non perspiciatur, uerum etiam ab omnibus desideretur: quinetiam id esse magnifici ingenium, ea uoluntas, & studium debet ut dum operis dignitati cõsulat, sumptuũ ipsorũ obliuiscatur, quippe qui id solũ cogitet, qua ratione susceptũ opus quam pulcherrimũ euadat: cũ sit modici hominis pecuniæ in ijs parcere, ac cõputandi & cõparcendi ratio sit ab eo lõge aliena: neque enim aliter opa ipsa euasura sunt cũ dignitate & decore: quinetiam id studendũ ac præstandum est, ut illa uisentibus ac cõtẽplantibus admirationem pariãt: qđ Virg. quoque

uult ostendere, cum ait, minæq; Murorum ingentes æquataq; machina cœlo.

In faciendis etiam sumptibus honestatem sequendã esse.

Vmptus autem ipsi suscipiẽdi sunt honesti gratia, quod ut uirtutibus cæteris sic magnificentiæ propositũ esse debet, secus eñ ne opera quidẽ ipsa probari recte possunt: ut cũ Alfonsus decreuit nouis atq; ãplis muris Neapolim cingere, clã tñ id studeret, ut noua uectigalia ratione hac ciuibus imponeret: quæ res nõnihil de illius beniuolentia & gloria detraxit. Sed nec laudari quãuis honeste suscepta possunt opa si quæ in ea conferuntur pecuniæ, per rapinas ac ciuiũ iniuriã cõparentur. Robertus princeps Salernitanus cũ magnificã Neapoli domum ædificasset, ad cædendã, cõportãdãq; e Lucania materiã, auare atq; impotenter popularibus suis usus dicĩt. Contra Vrsus Nolanus ea iustitia usus est. ut ne lapis quidẽ unus in Nolanas illas ædes a se inchoatas nisi soluta mercede cõiectus fuerit: tametsi Robertus famã quidem liberalis principis sibi uendicarat. Vrsus aũt astrictior habebatur ædificasse ægregias quasdam domos & uillas. Borsiũ estensem de Ferrariẽsibus audio, quibus familiares quosdã suos donauit. Quis hoc non laudet donãdi tñ atq; ædificãdi causa, non caruit turpitudine, si quidẽ cõciliatos illos ei per florẽ ætatis satis constat.

In faciendis sumptibus sequẽdã esse utilitatẽ etiam publicam & ornatum retinendum.

Idere etiam oportet nõ modo ut honesti gratia sumptus suscipiantur, careãtq; iniusticia, uerũ ut in ea cõferãtur opera, quorũ usus tũ utilis ac necessarius uideatur, tũ ratio cur suscepta fuerint, probari iure possit: profundere eñ multã pecuniã, in iis quæ minime opus sit, quæq; nullius sint usus, hominis est inconsiderati, atq; ingenii parũ compositi. Multa tamen a principibus ciuitatum

ac Regibus fiunt, non tam utilitatis atq; commodorum gra
tia, q̃ ipſius ornatus, unde qui magnificentiæ ſtudent, aſ-
pectui plurimum conſulunt: quãuis & opera quidem ipſa
quæ publicæ utilitatis ſuſcepta ſint gratia, dum ea ſint quæ
ad magnificentiam ſpectent, magnitudinem quoq; præſe-
ferre debeant, & ſpeciẽ illam quæ decorem atq; ornatũ refe
rat. Tulere laudem Romanorum quidam principũ e cloacis
quarum ut uſus ſolus quæritur, ſic nullus exigitur ornatus.
Amplitudo tamen ipſa, & excurſus ſpatioſus firmaq; con-
cameratio poſſunt authorem de magnificentia commenda-
re: et quamq̃ cloacæ quidem ipſæ carent ornatu: non medio
cri tamen ornamento ſunt urbibus.

Quibus rebus comparetur dignitas.

CVm igitur magnificẽtia in ſumptibus magnis illis
quidem faciendis uerſetur neceſſe eſt: hanc ipſam
magnitudinem cumprimis ſumptuoſam eſſe, etiam
cum dignitate, ſine qua nec admirationi eſſe, nec commen-
dari recte poteſt. Dignitas aũt ipſa rebus his præcipue com-
paratur, ornatu, amplitudine, materiæ præſtãtia, operis per
ennitate, nam ſine artificio, nihil neq; paruum neq; magnũ
laudari recte poteſt. Quod enim caret ornatu ac puſillum
eſt: quodq; uili conſtat e materia, nullamq; perennitatẽ pro-
mittit, magnũ profecto neq; eſſe poteſt, neq; haberi iure de
bet. Et in ornatu quidẽ cũ hic maxime opus cõmendet, mo-
dũ exceſſiſſe etiã laudabile eſt, cum uideamus naturã ipſam
ornatui ac pulchritudini mirũ in modũ ſtuduiſſe: quod in
amplitudine ubi ea exuperantior fuerit, laudari nõ poteſt,
cũ detrahat operis dignitati, nec authorem operis minus q̃
Architectũ accuſet: ſingulis eñi in rebus modũ ac mẽſurã in
eſſe par eſt. In materia quoq; multũ eſt collocatũ, quæ ubi ui-
lior, ac minus ſpectata fuerit, detrahit authori, quã ĩ pte mi

nime decet, siquidem in auaritiæ suspitionem eum adducit, quod eo est deterius, quod magnifici proprium est non id uidere aut curare quanti quid ueneat, aut qua uia pecuniæ paratur, sed ut opus quam pulcherrimum euadat. Robertus princeps Salernitanus non mediocriter accusatur, quod in ædibus Neapolitanis multa e lapide ignobili quæ marmor requirerent, fieri passus sit, quod Antonellum filium eius accusantem non semel audiui, cum id se emẽdaturum diceret. Perennitati quoq; prospiciendum quam sit, docere illud potest, quod nominis ac famæ perpetuitati generosissimus quisq; præcipue intentus est: cuius etiam cupiditas homini est insita: ad hæc ædificia præsertim publica: quo diuturniora sunt, eo maiorẽ laudem ædificanti afferunt. Quibus autem rebus perennitas ipsa aut constet, aut comparari possit, deq; his omnibus subtilius disserere, aliarum est facultatum, quarum tamen rerum magnificum ipsum, studiosum ac scientem esse oportet, quandoquidem turpe est ignorare quibus rebus ad id perueniendum sit, quod assequi summopere cupias. Et scire quidem, id quod artis propriũ est, si est artificis, quanto magis qui uirtutes sectatur qui magnis rebus intentus est rerum ipsarum habere cognitionem decet? nemo enim insciẽs agere recte potest. Nec si quid casu aut temere recte successerit, ea laus agentis est. Quocirca magnificũ ipsum, & harũ rerũ studiosum esse decet, & imprimis scire quid se dignũ sit. Est aũt Magnifico dignũ nõ in paruis modicisue, sed in ijs quæ & sint & uideantur magna cũ dignitate sese gerere.

Rationem dignitatis imprimis habendam esse.

Ipsa autem dignitas de qua nunc agimus, nec uno modo cõsideranda est, & pluribus simul rebus cõparatur, nã & authoris personæ ratio habenda est, ac uidẽdæ facultates, ne ridiculus fiat, si aut sui maiorũq; obliuiscat̃, aut operi incepto facultates maxĩe impares sint

Decent enim Reges regia, & magnos sumptus facere eius est: cui pecuniæ affatim suppetant. Secus aũt agere quid est aliud q̃ recta ratione longius deflectere? Belflorius Siculus homo non indoctus ingenio tamen non satis constanti, cum nonnullam pecuniæ summã sibi comparasset, senex iã magnificam Catinæ domum inchoauit: in cuius iaciendis fundamentis omnem illã summã absumpsit, qua absumpta cum ab incepto destitisset, accusareturq; a familiari quodã suo, q̃ tãtam molem quæ regias facultates exigeret, uir priuatus & haud magna cũ re aggressus esset. At inquit hoc ipsum ago, ut ubi e uita excesserim, magnum quendam me fuisse uirum his e fundamẽtis posteri suspicentur. Vanũ sane ac ridiculum propositum. Videndum est igitur ut sumptus pro facultatibus fiãt: & opus ipsum authorem deceat. Licinius ille tonsor quãuis ditissimus effectus esset, sepulchrumq; eius facultatibus respõderet, ætas tamen illa nihil indignius iudicauit q̃ ignobilissimum hominem iacere tã regie, unde rei ob indignitate poeta ille: Mormoreo Licinus tumulo iacet. at Cato paruo. Pompeius nullo. credimus esse deos? Et hæc quidem retinendæ dignitatis, quã quibusdam placet appellare decentiam, consideratio prima est. Habenda est etiam operum ratio ut digna ipsa sint. Ac mihi quidẽ dignitas operum uidetur duplici modo quærenda esse. Altero si quæ opera; digna factu ac susceptu sunt, facienda suscipiantur, altero si ubi digna ipsa uisa fuerint, accedat dignitas illa, quam ex amplitudine, materiæ præstantia, ornatu, perennitate, artificioq; cõparari atq; accedere operibus ipsis diximus. Locus etiam ipse ubi quid ædificetur, & tẽpora ædificandi cõsideranda sunt, nam & loca & tempora dignitatem afferunt si eorum ratio habeatur cõtra indignitatem ac recte sentientium hominum accusationem pariunt si negligatur, Athenis in arce, Romæ in capitolio, Atheniẽ

ſes palladi, Romanus Rex tẽpla Ioui poſuit, magna cum di-
gnitate locorũ ipſorum Hannibale rẽ Romanã uexãte, quid
fieri potuiſſet indignius q̃ ædificandi in urbe Theatri aut
ſternẽdarũ per Italiã uiarum curam ſuſcipere? quæ quidem
non calamitoſorum ſed fœlicium ſunt tẽporũ. ſiquidẽ in pu
blico luctu iuſtitium indicitur, non exornatur ſcena. Viden-
dum etiã nõ ſolũ ut habeatur ratio facultatum in ſuſcipiẽdis
operibus, uerum ut ſumptus ipſi, ut quidem fuerint ſic etiã
appareãt magni, intelligaturq; ut dictũ eſt cũ uoluptate fie
ri, & quidẽ tanta, quæ dum operi intendit, dũ pulchritudi-
ni atq; ornatui proſpicit, indicet deſpicientiam quaſi quan
dam pecuniarum effundendarum. Tradunt Coſmum Florẽ
tinum ſæpius ad ſe uocare conſueſſe fabros operarios, archi
tectos. eoſq; blande ac comiter alloqui atq; hortari ſolitũ nõ
ſolum ut probe uerum ut propere operam nauarent. quid
ceſſarent ac ſi pecuniæ uellẽt ſuæ parcere? Ex his potiſſimũ
rebus, atq; in his quærenda ac conſideranda mihi dignitas
uidetur: & quæ a nonnullis ut dixi decentia uocatur. Vt au
tem hæc ipſa pariunt dignitatem, ſic dignitas undiq; ſibi cõ
ſtans admirationem. Magni enim ſumptus, & opera ipſa
magna, eademq; ex egregia & peregrina materia, artificio
ſe, uarie ac decenter ornata, locis æditis imminentia, firmi-
ter & ad ꝑpetuitatẽ poſita, non ipſa modo cẽſentur admira
bilia uerum authores ipſos admirabiles faciunt, quos æque
genus omne hominum laudibus etiã mirificis proſequatur.
Quid ꝙ ædificia ipſa ubi eiuſmodi fuerint remotiſſimis e
terris homines ad ſui ſpectaculum atq; admirationem tra-
hunt, ac tum poetas tum rerum ſcriptores ad ſui commen-
dationem inuitant.

Quæ ſint magnifici uiri opera.

q Væ aũt opera magnificorũ ſint propria, diſtinctius

dicẽda sunt: quorum alia publica sunt: alia priuata: publica ut porticus, tẽpla, moles in mare iactæ, uiæ strate, theatra, põtes & eiusmodi: alia priuata, ut ædes magnificæ, ut uillæ sumptuosæ, turres, sepulchra. Quo fit ut q̃ magnifici sunt, in illis præcipue uersẽt operibus quæ diutius sint permansura. Quo enim diuturniora eo præclariora sunt, & eorum quidem usus quo diuturnior eo magis & opera et authores ipsos commendat. Non satis habuit Cæsar exsiccare Pontinam paludem: qua e re mirum in modum uicinis populis cõsuluit, sed per mediã illã strauit uiã pontibus plurimis erectis quo iter in urbem & breuius esset & cõmodius. Quorũ uestigia (cũ hodie quoq; singulari cũ magnificentia pluribus in locis extent) ipsa etiam ruina admiratõi uidẽtibus atq; contẽplantibus sunt. Imperator Claudius triginta hominum millia undecim annis in ope continuo habuit, dum Fuscinũ lacum emittere studet, q̃ finitimos agros sæpenumero inundabat: manẽt nunc quoq; uestigia, & beneficiũ multis etiã sæculis permanebit. Quid admirabilius inter urbis Romæ monumẽta, q̃ tot aquarum ductus, quorũ altitudo quibusdã in locis pedũ centum nouẽ fuisse traditur Proditũ est memoriæ Constantinũ Augustũ quo moles illa Bizantina diuturnior futura esset e littore Baiano, Puteolanum puluerem nauibus comportandũ curasse, ut eo calci immixto structura esset solidior, adeo pecuniæ nõ pepercit Apulia, Samniũ, Campania, testat̃ magnificentissimos Neruæ ac Traiani sumptus in uiis sternẽdis, in põtibus faciẽdis, singulis passuũ millibus colũna erecta, qua passuũ numerus notabat̃. Memoria mea multis in locis ĩter Baianas atq; Puteolanas ruias fistulæ plũbeæ miræ crassitudĩs inuẽtæ sũt: in q̃bus Claudii Augusti nomẽ scriptũ erat. Vestigia ei ipã lateritiæ substructiõis ĩ Sarnẽsibus Nolãis atq; Acerrãis finibus ac tũ subterrãei specus tũ mõtes plibus lo

cis perforati ostendunt a quadraginta millibus passuum cō tinuatū & quidē amplissimū aquarū ductū, qui Neapolim primo, deinde Puteolos, Baias, Cumas, & sparsa p̱ littus ædificia deriuatus ē. Quid thermas referā a Romanis principibus ædificatas Romæ aut in Baianis Cumanisq; littoribus? quid portus manufactos ut Hostiēsem atq; Pirgēsem? Quid molē illā Iuliam Lucrinū ad lacum? Et ut inquit Virgilius, Tot munita manu præruptis oppida saxis. Annibal murorum magnitudine deterritus, mutauit consilium obsidendæ Neapolis, nā Babylonis muri inter illa orbis spectacula referuntur. Refertur ad Marcum Cocceiū (nesciā an is fuerit Marcus cocceius Neruæ Augusti auus, q̄ Romæ aquarum curā habuit, tulitq; maximam Architecturæ laudem) refertur inq̄ ad hunc siue ad alium Cocceium, cripta Neapolitana, sic enim ab accolis uocatur, mirū quidē opus & iter facientibus cōmodum. Extat altera etiā cripta, quæ Seiani dicitur, qua parte Pausilippus mons in mare protenditur. cuius transitus ob ruinas impeditus est. In agro Cumano & secundū Auernum lacū, simili opere duæ in locis nobilissimæ extāt criptæ, quas uetustas magna ex parte cō fecit. Quæ quidem mirum artificium, ingentes sumptus, magnum publici boni studium præseferunt. Inuenio apud bonos authores Carolū Gallorum regem cognomento magnum, Rheni ad Maguntiā ripas ponte iunxisse, qua parte quingentos passus fluminis latitudo patet. Ad urbis magnificentiā & ciuium ac etiam peregrinorum usum plurimum contulere tot porticus tum a priuatis ciuibus, tum a principibus factæ. Nec in urbe solum Roma sed in diuersis Italiæ locis amphiteatra extant q̄uis maiori e parte diruta, quibus ædificandis nullos ætatis nostræ Reges satis eē dicas. Ruinæ Baiani ac Puteolani littoris deterrere ab ædificando locupletissimos quosq; possunt. Aetate nostra Cos-

mus Florentinus imitatus est priscam magnificentiã, tum in condendis templis ac uillis, tum in bybliothecis faciendis, nec solum imitatus, sed ut mihi uidetur is primus reuocauit morem conuertendi priuatas diuitias ad publicũ bonum atq; ad patriæ ornamentum: quem non pauci quãq; minore in re constituti imitari student. Sumptuosissimus fuit in cogendis libris Ptolemæus, statuendaq; Alexãdrina bybliotheca. Tulit Lucullus inter alias splendoris ac magnificentiæ laudes, hanc quoq; comparata numerosa & ornata bybliotheca, quæ cunctis pateret, statutis etiam porticibus ad deambulandum. Parum contentus Augustus templum illud nobilissimum Apollinis in palatio ædificasse & forũ cum æde Martis ultoris, ædemq; tonantis Iouis in Capitolio ac porticum cum latina græcaq; bybliotheca, multa etiã de sua pecunia alieno sub nomine ædificãda curauit: ut porticum basilicamq; sub Lucij & Caij nomine. Item Liuiæ et Octauiæ: ac theatrum Marcelli. Quinetiam ad coercendas Tiberis inundationes, eius alueum non solum repurgauit, sed ripas quoq;, quo liberior cursus esset laxauit. Viã item flaminiam Ariminũ usq; muniuit. Ad hæc ædes sacras uetustate collapsas, aut incendijs absumptas restituit, restitutasq; opulentissimis donis ornauit: siquidem ut Suetonius refert, in Capitolini Iouis cellam, sexdecim millia pondo auri, gẽmasq; ac margaritas quingenties sestertiũ una donatione cõtulert. Quinetiã principes tunc ciuitatis ad magnificentiã hortatus est, in ijs Marcũ Agrippã, a quo conditũ Romæ tẽplum etiã nunc integrũ extat: hæc sunt publicorũ monumentorũ exẽpla, in quæ uidet̃ magnificentia exercenda. Reliquum est ut aliquid etiã de priuatis dicamus: nam & si magnificentia in publicis maxime operibus enitescit tñ tum urbanas ædes, tum uillas magnifice ac ꝓ dignitate structas, exornatasq; habere magnificum uolumus, quæ &

urbi sunt ornamento, & domino pariunt auctoritatem: ad hæc qui diuitijs affluat, qui sit e principibus ciuitatis, huic sordida & angusta domus dehonestamento est: uidetũ enim indicium esse tum auari tum abiecti animi: parcius tamẽ ꝓpter hunc ipsum Augustũ loquimur, quẽ modicis habitasse ædibus constat grauatum ampla & operosa prætoria quippe quẽ Suetonius referat diruisse ad solũ, ea quæ a Iulia nepte profusius extructa essent. Contra Iulius Cæsar, uillam a se magnis sumptibus in nemorensi ædificatã atq; absolutam, dirui iussit, ꝙ animo suo non plene satisfaceret. Refert Cicero multum cõtulisse auctoritatis & gratiæ inter ciues Caio Octauio ꝙ domũ magnificã ædificasset. Ad Cosmi auctoritatem addidere plurimũ tum uillæ diuersis in locis ab ipso ædificatæ singulari cũ magnificentia, tũ domus in qua condenda peruetustũ atq; obliteratũ iam structuræ morem modumq; reuocauit, qui mihi id uidetur egisse, ut discerẽt posteri qua uia ædificarent. Nero Augustus in ijs omnibus fortasse etiam nimius fuit: cuius magnitudo, tãtũq; magnificentiæ studium accusãdũ non est, illud desiderandũ potius ut modũ in ijs retinuisset. Caius Mecenas tum in alijs multis tulit magnificentiæ laudẽ tũ in turri illa editissima quæ a posteris Mecenatiana dicta est. Perusiæ, Senis, & in alijs quibusdam Italiæ urbibus quæ hodie etiã manẽt editissimæ turres præseferre uidẽtur laudi fuisse datum ægregijs ciuibus quadratã turrim erexisse: qua in re uidẽtur mihi de altitudine potissimũ, inter se contendisse. Sepulchra inter priuata numeramus opa, ꝙ ea aut unius sunt, aut singularũ familiarũ, mirũ tñ in modũ ad urbiũ ornatũ conferunt: quæ maiores nostri sacra esse uoluere: ea mirificã quãdam uim habent excitandi ad uirtutem & gloriam, præsertim ubi benemeritis posita sunt: tantũ tamẽ potuit iniq̃tas tẽporũ & hoĩm ipsorũ ignauia atq; improbitas, ut in eorũ

ruinas ætas superior, tãq̃ instructo milite, ac tormẽtis erectis irruerit, adeo p totã italiam passim diruta & prostrata iacent: in quibus quidẽ statuẽdis uidendũ est, ea ut ratio habeatur, qua famæ tum eius cui statuitur, tum eius qui statuit recte consulatur. Mausolei ac Pyramidum fama nisi cũ ipsis litteris non extinguetur. Mos fuit & quidẽ probatissimus extruendorum siue tropheorum siue arcuũ qui hodie triumphales dicũtur: quippe qui essent rerum gestarũ monumenta in quibus quanta magnificẽtia maiores nostri usi fuerint, arcus ipsi docent. Quid admirabilius marmoreis illis colũnis quæ duæ Romæ sunt reliquæ: quæ mihi quidẽ tum ob altitudinem, tum ob sculpturæ elegãtiam ac uarietatem & ob ipsam imprimis raritatem, uidentur non urbi solum sed orbi ipsi ornamento esse posse.

Enumeratio quorundam magnificorum.

q Vãuis autem in his explicandis paulo fuerimus lõgiores, placet tamẽ qm̃ de ijs operibus quæ magnificorũ sunt disseruimus, quosdam etiã ex ipsorum magnificorũ numero referre, ne suis eos laudibus oĩno defraudasse uideamur. Pompeius omnes sui temporis hoc genere laudis superauit, structa porticu nobilissima theatroq̃ magnificentissimo. Augustus Cæsar condendis aut instaurandis templis, exornanda urbe omni genere magnificentiæ, adeo excelluit ut iure gloriatus fuerit, urbẽ se marmoream relicturũ, quã lateritiã accepisset. Claudius Cæsar ducenda in Vrbẽ aqua quæ ab eo Claudia dicta est, multisq̃ alijs opibus claruit. Nero Cæsar etiã nimius in toto hoc genere fuit. Domitianus uidet̃ cũ supioribus Augustis uoluisse de magnificẽtia certare. Traianus ut in nullo genere laudis sic in hoc passus nõ est, se ab alijs superari nisi Hadrianus filius, & patrem, & oẽs qui unq̃ fuere lõgissime ãncessisset: cuius opibus cũ orbis terrarũ magnificatus atq̃ illu-

stratus esset, ipse in uno tantum Traiani patris templo no-
men suũ inscribi uoluit: nec uero minor fuit Hadrianus in-
staurandis ueterum ædificiis, q̃ nouis a se construendis.
Quod exemplũ secutus est etiam Seuerus Augustus, q́ om
nes ædes publicas quæ uitio templorũ labebantur instaura
uit. Inter Græcos autem maximã uidetur laudẽ tulisse Athe
niensis Nicias, nam in pericle non paruũ fuisse magnificen
tiæ studiũ significare hoc potest, q̃ uocatus a populo in iu-
dicium ob plurimos ædificiorum sumptus, sint inquit mihi
ipsi, non populo Atheniẽsi, tanti sumptus facti, meũq; ope-
ribus ipsis nomẽ inscribam. Arthemisia mulierũ omniũ ma
gnificentissima merito dici posset, ni forte laudẽ hanc inui
dere ei uelit Semiramis Assyriorum regina. Aegyptiorum
atq; Assyriorũ regum magnificentiam testãtur pyramides
E posterioribus Augustis Probus imperator mirũ in modũ
laudatus est, q̃ diuersis in locis pontes, templa, porticus re
gias cõstruxerit: multorũ fluminum ostia patefecerit, palu-
desq; exsiccauerit: quinetiã in sepeliendo Aradione, quem
singulari certamine uicerat, animi magnitudinẽ testatus ẽ:
structo sepulchro cuius latitudo trecentorũ esset pedũ. Dio-
cletiana etiã non pauca extant Romæ, atq; in Dalmatia mo
numenta. Theodosius quoq; inter magnificos principes iu
re collocãdus est: tametsi capta nuper Cõstãtinopoli, mul-
ta eius monumenta Turcarũ immanitas diruit. Federicus
Siculus, arces, templa, regias etiã plurimas magnificẽtissi
me a se factas reliquit in Apulia, Calabria, atq; Sicilia Pau
lus secundus pontifex Romanus splendorẽ quidem maxi-
mum atq; elegantiã pluribus in rebus declarauit: ne ædifi-
candi magnificẽtiã relinquere testatã posset, ĩmatura mors
effecit. Fuit etiam Nicolaus quintus magnus & sumptuo-
sus in paranda bybliotheca, quam successor eius Calistus,
paucis diebus dissipauit. De quo Dominicus Capranicus sa

cerdos

cerdos Cardinalis, cũ intellexiſſet eũ põtificẽ creatũ a colle
gio cardinaliũ, ꝙ eius degenerantem cognouiſſet animum,
ꝙ fatue inquit fatui, fatũ creauere. Siſtus Põtifex qui Pau-
lo ſucceſſit: pontem qui ab eo dictus eſt fecit: uias urbis ma-
gna e patre ſtrauit: templa quædam noua ædificauit: uetera
inſtaurauit, nulliſq; in exornãda urbe ſumptibus pepercit.

Quæ conſcribenda ſint uiro magnifico.

n E autẽ in iis præſtandis atq; efficiendis aliqua ſibi
e parte magnificus deſit, ſiue in magnitudine præ-
ſeferẽda, ſiue in dignitate retinenda, admiratione-
q; cõparãda, metiri eum & minutatim ut dicũt expendere
oportet, quid diis, quid etiam hominibus debeatur ad hæc
aliã tẽplorũ, aliã porticuũ rationẽ eſſe. Maiores noſtri in po
nẽdis ſtatuis, quarũ alias equeſtres alias togatas ponebãt,
alias alio habitu declarauere: qui etiã delectus hominũ ipſo
rum & rerum geſtarum in iis ſit habendus. Videndũ etiã
quæ ſit ciuium aut omnium, aut compluriũ opinio atq; ſen-
tentia, quid publice probetur. Quæ ſit etiam expectatio, ne
aut famam parum curaſſe uideamur aut hominum de nobis
opinionem: quod temerarii ac parum pudentis eſt. Quo fit
ut idem hic & magnos & decentes ſumptus, etiam in iis
quæ ad ritus, mores, publicaq; inſtituta pertinent, facere de
beat. quæ pars a magnifico non modo negligenda non eſt,
uerũ etiã diligentiſſime curanda. Quid enim decentius ꝙ
cum diis immortalibus magnifice agere? In toto genere ue
teres tum Romani tum Græci mirumimmodum claruere.
Quod oſtenderunt tot tantaq; munera Delphos ad Apolli
nem miſſa, tot ludi non ſolum religioſe uoti, uerum magni-
ficentiſſime æditi. Septem illi publicis epulis præfecti, quid
niſi ſummum magnificentiæ ſtudium hac in parte oſtenden
dæ declarauerunt. Quid magiſtratus illi quorũ pene om-
nis erat cura publice edendorũ munerũ? Suis temporibus

rex Alfonsus uicit omnes ætatis illius reges, tum in ijs cõparandis atq; exhibendis quæ ad sacrificiorũ apparatũ, & sacerdotum spectarent ornatũ, tum in deorum ac dearũ statuis, quas plurimas, & in ijs duodecim apostolorũ ex argẽto cõflatas habuit: nihil ætas illa aut sacris solemnibus, aut publicis ludis ab eo editis uidit magnificentius.

De ludis publicis.

q Voniam autem in ludorũ mentionem incidimus, ne hæc quidem pars silentio a nobis ꝑtereunda ẽ Ludi ipsi, alij q̃dẽ pietatis gratia suscipiuntur, ꝑut quos Romani uouebant cõsules, ut seculares, ut q hodie in sacris solemnibus Ioannis Baptistæ Florentiæ celebrãtur. Romæ item ac Neapoli, & in plærisq; Italiæ urbibus in honorẽ diuinæ Eucharistiæ. Alij in publicã fiunt ciuiũ gratiã, ut eq̃stres ac scenici, quibus uoluptas spectantiũ ꝓposita est, unde spectacula sunt dicta. Horum etiã e genere sunt uenationes, q̃ in harena exhibeantur, & naumachiæ: in quibus omnibus quod olim Romanorũ studium, q̃ sumptuũ magnitudo fuerit, ex ijs q̃ subijciã exemplis facile intelligatur. Põpeius in spectaculis illis celeberrimis uenationẽ etiã exhibuit ducti in harenã elephãti, horrendũ sane spectaculum, ac leones, quorũ magnus numerus cæsus. Hadrianus mille Athenis feras in stadio, mille etiã natali suo, & gladiatoriũ munus ꝑ sex dies Gordianũ seniorem tanta magnificẽtia fuisse comperio, ut eodẽ tempore, ijsdẽ etiã diebus in omnibus Ethruriæ, Cãpaniæ, atq; Vmbriæ urbibus, Scenicos ac Iuuenales ludos quatriduo dederit. Quid dici aut excogitari in hoc genere magnificẽtius potest? Iulius Cæsar edidit spectacula uarij generis, munus etiã gladiotorium, ac ludos ꝑ singulas etiã urbis regiones, omnium linguarum histrionibus adhibitis, Circenses, uenationes dierum quinque, naumachiã quoq; effosso lacu, in quem deductis triremibus ac

quadriremibus pugnatum est: tanto hoīm ad spectandū cō-fluxu utq; tecta eos nō caperent: sub tabernaculis agerent.

De donatiuis de cōgiarijs ac etiam de funeribus.

q Vibus e rebus quoniā id efficit ut qui magnifici eē uolūt, nihil prætermittere, aut negligere eorum debeant, quæ populo placere, & quibus spectandis delectari ciues senserint, nō erit alienū de triūphis de nuptijs, de funeribus, de cōgiarijs, donatiuisq; aliqd dicere, exēplis ppositis quibus quid in ijs deceat, intelligi clarius possit. Congiarium populo, donatiuum militi a princibus dabatur, ut & magnificentiam suam testarētur: & illorum sibi animos ratione hac conciliarent. Aurelianus Augustus cuius illud dictum peruulgatum est, populo Romano saturo nihil esse lætius, ter populo cōgiarium dedit, ad oleum, ac panem, addidit etiam porcinam: & tunicas albas manicatas, item alteras tunicas ex Afro atq; Egyptio lino: ad hæc oraria quibus populus uteretur ad fauorem. Alexander Seuerus ter militibus donatiuum dedit, item populo congiarium: in quo carnem quoq; distribuit, uix antea præberi solitam. Cæsar non semel aut plebi epulum ac frumentum, aut militibus donatiuum. Rex Alexander nouem millibus Macedonum ad conuiuium uocatis, singulos aurea phiala donauit. Sed ueniamus ad funera. Inter præclara ueterum instituta illud imprimis commendatione dignum, quod quorum uita fuisset perspectior, eorum funera tum e priuata, tum e publica pecunia magnificentius prosequebantur, ludis etiam editis qui funebres sunt. Hadrianus in ijs spectaculis quæ in honorem Traiani patris edidit, balsama & crocum per theatri gradus diffundi iussit: in honorem etiam socrus aromatica populo dedit. Senatus, eques, populus, miles, nihil omisit, quod præstari posse. L. Sillæ funeri ui

deretur. Apparuit nõ minus studiũ(põpa etiã maior fuit) in Iulij atq; Octauij funere. Sed i toto hoc genere illud mihi q̃ optime institutũ uidet̃, q̃ eloquẽtes uiri adhiberẽtur, qui mortuorum laudes benefactaq; maiorũ, oratiõe sua prosequerent̃: dignũ sane testimoniũ uirtutis: & ad bñmerẽdũ de hoĩm genere nõ paruũ incitamentũ. Omnis autem funebris honor ad uiuentis pertinet, quid enim aut nihil sentiẽti cõferat, aut nullo modo curãti res humanas siue cum dijs ipsis tranquillitate perfruatur, siue cõtra crucietur apud inferos. Maiorum enim laus hæreditarium bonum est, quippe cum liberi nepotesq; ab illorũ meritis commendari soleant. Itaq; iam inde Atheniense a Cecrope institutũ fuit, uti de mortui laude in funere prædicaretur inter propinquos. Ad hæc posteriorũ gratitudo celebrandis maiorũ funeribus nõ parũ agnoscitur: quid q̃ tum his ipsis posteris, tum ciuibus alijs stimulus admouet̃, quasi quidã ad benemerendum de suis etiam minoribus. Quinetiam q̃ iniustũ uideretur aduersus mortuos ingrate agere, qui priuatim & publice plurima perpessi essent in uita acerba & grauia: longeq; plurima, eaq; etiam maxima dedissent beneficia, exequias ipsas quæq; inferiæ dictæ sunt, iusta uocauere. Digna sane appellatio: res aũt ipsa dignior, populiq; bene constituti maxime propria. Quid enim ciuibus ipsis aut utilius, aut decentius q̃ in qua urbe suus est uirtuti locus, eos qui genuerint aluerint, instruxerint ut optime meritos honoribus suis ꝓsequi aliosq; e posteritate etiam ipsa, uniuersaq; ciuitate: de ipso deniq; hominũ genere ad hoc ipsum inuitare? hæc eadem ratio benemeritis ciuibus & uiuis & mortuis statuas erexit. ac sepulchra: siquidẽ in bene cõstitutis urbibus publice priuatimq; imaginũ ac sepulchrorũ maximã curã cunctis sæculis uideo fuisse habitã. Sed redeamus ad funera. Hannibal quanq̃ Barbarus atq; immanis Romanos a militibus suis

belli iure cæsos, honore tamē sepulturæ atq; exequiarū uacuos esse noluit: etiā in medio belli ipsius æstu. Probus Augustus Arradionē quē singulari certamine, ut iam dixi, pugnans confecerat magnificentissimo etiam sepulchro honestauit. His exemplis, quibus res suppetit tāto ipsi uehementius excitari debent, tum ad funera magnifice edenda, tum ad extruēda sepulchra ponēdasq; imagines. An poetæ quoq; nō ipsi in cōmendationē uirtutis atq; illustriū uirorum testantur carminibus & ludos editos in Heroū funeribus, & cōuiuia etiam habita? coq; ab Heroicis illis temporibus manasse arbitror, quod hodie quoq; compluribus in Italiæ oppidis seruatur, uti illis ipsis funerū diebus ꝓpinqui comparatis epulis in mortui ædes conueniāt ad discumbendū: ne quo genere honoris funus ipsum defraudetur: quod ipm ad eundē etiā Cecropē refertur: humato corpore ac post obductā terrā, postq; satas illic fruges, epulæ ut sequerentur, quas inirent, ut Cicero refert propinqui coronati. Alibi ab iisdem propinquis epulæ opiparæ cōcinnatæq; tm̄ mittunt, quibus familia ipsa quæ funesta est uescatur, ac dolorem sedet. Humanum sane consolatiōis genus Ferdinandus Rex Neapolitanorum, non Isabellæ solū uxoris, aut Helionoræ filiæ, atq; Hippolitæ nurus funera singulari pompa edidit, uerum & francisci & Blācæ Mediolanensium Ducibus, Hippolitæ ipsius parentibus: ac Ioanni Aragoniæ Regi patruo. Matthiæ Hūgariæ Regi genero. Federico quoq; Imperatori, ꝗ diuersis ac lōginquis ī locis e uita migrauerāt, exequias rara quadā magnificētia, splēdoreq; persoluit. In hūc aūt ipm Ferdinādū Alfonsus filius difficile explicatu est q̄ fuerit etiā effusus cū supra decē ac septē aureorū millia in illius funus effuderit. Quo in gn̄e laudis xpiani maxime excellūt qui quotānis bene de religione meritorū hoīm funebres dies religiosissime colunt, memoriæq; eorū diuinā

rem faciunt, aris etiam ac templis dicatis, addita quoq; ludorum editione ac uacatione operum. Toto tamē hoc in genere honoris ac gratitudinis illud diligēter uidendum est, ne obliti generis atq; ordinis uideamur, tāetsi aliquātulū i hoc excessisse pietati fortasse cōcedendū uideatur, eiusq; cui funus fit memoriæ: qñ ratione alia meritis illius gratia referri nequeat. Iā uero imagines ac magnificū ipsum sepeliēdi genus, qđ aliud q̄ publicū sunt ac penne testimoniū uirtutū recteq; factorū eius q̄ excessit e uita? gratitudinisq; eorum ipsorū qui statuas posuere, aut statuere sepulchra? maximo cū excitamēto uiuētiū ad uirtutē & gloriam: eiusmodiq; ad honores in uita obituq; adipiscēdos. Georgius Trapezuntius, rerū uetustarū uir abunde studiosus audiētibus nobis adolescentes cum essemus non semel rettulit legisse apud bonum authorem, Tomitanos ciues, Ouidio poetæ qui apud eos diem obiisset, collata e publico pecunia propter ingenij nobilitatem, tymbon græco enim uerbo utebatur, magnifice struxisse ante oppidi portā in loco maxime celebri: quāuis Ouidius & peregrinus esset, & ab Imperatore Romano proscriptus. Cōstat etiā Theodoricum Regē quanq; Barbarum, Romaniq; euersorē imperij: ac Rauēnæ constituentē regni sui sedē, Augusti tamen sepulchrū Romæ instaurandū curasse. Quid q̄ uetustissimus mos fuit in honorem amici ac benemeriti cuiuspiam uiri sepulchrū ei statuere, nō q̄ conditi illic eius essent cineres atq; ossa: sed memoriæ tantum id tributum, illustrandiq; nominis eius gratia. Qua e re contingit eiusdem persæpe uiri: diuersis locis plura etiam sepulchra inueniri. Verum hac in parte quocunq; tete uerteris, tum priuata tum publica permulta sese tibi exempla offerent, quamobrem ad ea quæ dicenda restant transeamus.

De nuptijs.

a C ne partem eam quæ ad nuptias pertinet intactã præterijsse uideamur, si qua in re hoies rõnẽ secuti sunt, ut a bestijs plurimũ differrent, imprimis mihi uidenť in quærẽda prolis socia eã secuti, qua in re palã ostẽderunt quãtũ ipsis a natura inesset pudoris studiũ quãtũ etiã temperãtiæ atq; prudẽtiæ: nã ne ꝓmiscue ut illæ coirẽt hac primũ uia cauere: deinde quæ cuiusq; proles esset hac potissimũ rõne scire se posse arbitrati sunt. Quocirca statuere certas nuptias: quibus & naturæ in quærẽda prole honeste satisfieret, et ciuitates firmius cõstituerenť, dũ familiæ cognationesq; tota deniq; ciuitas eiusmodi uinculis una obstringitur. Iure igiť nuptiæ & a principibus, & a priuatis hominibus tã antiquis q̃ nostris tꝑibus magno in honore sũt habitæ: iure in illis celebrãdis singularis quidã splẽdor, & magnificẽtia adhibẽda. Declarauit hoc annis superioribus Neapolitanorũ Rex Ferdinãdus in Hyppolitæ Mariæ nurus, & Alfonsi filij nuptijs qui principes ac populos Italiæ oẽs ad eas ĩuitauit: missi ab ijs oratores, singulari comitate accepti. Ludi pluribus diebus editi, orchestris ac gradibus ad spectãdũ magnis sumptibus dispositis, ijsq; partim purpura ac serico, partim uariato pãno intectis: sequestres concursiones magno apparatu hoĩm atq; equorũ factæ. Epulæ lautissimæ ac largissimæ præbitæ: quibus tamẽ q̃uis nihil defuisse uideretur, lõge tñ spectatiores fuere nuptiæ, quas Alfõsus pater fecit collocata Helionora nepte Federico tertio Germanorũ Imperatori: in q̃bus Imperator ipse cũ oĩi fere Germaniæ nobilitate affuit, cõpluribus itẽ Hispaniæ principibus q̃ Helionorã ex Hispania deduxerũt. his in nuptijs ut alia taceam uenatio exhibita est, quattuor millibus passuũ a Neapoli qui locus a Regibus uenatiõi statutus est. Fixa tentoria in campis secũdũ Anguianam paludẽ fontes e uario uini genere passim ad littus facti, mensæ appara-

tæ in quibus supra trigīta hominum millia discubuere: huc accedit, ꝙ qui spectandi gratia conuenerant, plurimi mortales, onerati esculentis plurimorum dierum domum rediere. Nesciam an sol in hoc magnificentiæ genere quicquam uiderit magnificētius. Sed Reges omittamus, quis est e media plebe homūtio qui non aliquo apparatu nuptias celebret? Quo magis uidere oportet eum cui facultates suppetūt, nō solum ne quo modo sordidum, uerum ut ꝗ potest magnificum sese in illis agat. Decet tamen imprimis esse suiipsius memorem: accusatus est enim Atheniensis Demades quanquam ditissimus ꝙ in filij nuptijs regium magis ꝗ honesto ciue dignum splendorem adhibuerit.

De triumphis.

t Riumphandi autem ratio tota uidetur hinc suscepta, ꝙ uirtuti priuati ciuis honos publice referēdus esset: alijq; exemplo ipso incendēdi ad uirtutem ac gloriam. Traiano etiam post mortem, debitus illi triumphus est redditus. Quocirca triumphalibus in pompis quo uictoris species illustrior appareret, permissæ sunt triumphanti habenæ quo apparatus ipse esset ꝗ magnificentissimus, & quidem iure, ut in publica lætitia, ut īcolumitate exercitus, ut hoste capto ac cæso, & uictoria per uirtutem parta. Quin etiam permissi ioci liberiores, adeo in ijs pompis lætitiæ publicæ indulgebatur. Quæ autem in bello atq; in grauissimis periculis magnitudo animi retenta est eam in eiusmodi pompa non retinere, patiq; ab auaritia uinci, an est aliud ꝗ dedecorare uictoriam & altitudinem illam animi comparcendo deijcere. Fuit ī triumphis suis magnificus Pompeius: nō minore magnificentia usus est Cæsar: ne autem seriem triumphantium exequi uelle uidear, placet unius Aureliani triumphum referre, Odenato atq; Zenobia qui sibi Egyptū occupauerant superatis: & item Tetrico qui Gallias. Ascen

dit igitur Capitolium curribus tribus, argento atq; auro, gemmis item plurimis distinctis: luxu quidẽ Regio quorũ alter ipsius Odenati fuerat. Alterum sibi Zenobia parauerat, eo urbem ingressura, quod sibi per insolentiam promiserat. Tertius a Persarũ Rege dono missus ad eum fuerat. Quarto quoq; curru adhibito qui Gotorũ Regis fuerat, quattuor etiam ceruis currui iunctis: quos sacrificasse Ioui capitolino ex uoto memoriæ proditum est: præcedebant Elephanti uiginti feræ itẽ mansuetæ ducẽtæ, ex Aphrica Egyptoq; conuectæ, diuersi admodum generis. Tigrides quattuor Cameli pardali: suo quæq; ordine gladiatorum paria octingenta. Deuictæ gentes cum titulis: Goti Alani, Rhosolani, Sarmatæ, Frãci, Sueui, Vãdali, Germani, Palmireni, Egyptij. Inter hos captiuos mulieres decem quæ uirili habitu pugnantes inter Gotos captæ fuerunt, cum magnus earum numerus cæsus esset in prælijs, easq; ab Amazonibus originem ducere, titulus indicabat. Tetricus ipse ducebatur chlamide coccinea, tunica galbina, brachis Gallicis ĩdutus cũ Tetrico filio quẽ Imperatorem Galliarum declarauerat. Ipsa Zenobia gemmis etiam plurimis insignita, aureis catenis uincta. Coronæ aureæ ciuitatum præferebãtur: præter ipsos etiã captiuos Blemies, Exomitæ, Arabes, Eudemões, Indi, Bactriani, Hiberi, Sarraceni, Persæ cum muneribus quiq; suis incedebant: pompam ipsam illustrabant maxime Senatus populusq; Ro. in ordines distributus: uexillationesq; collegiorum: equites item cataphracti plurimi cũ omni exercitu, ut nona hora ex quo ingredi pompa cœpit, uix ipse in capitolium peruenerit. Triumphũ ipsum secuti sunt ludi Scenici, Circenses, uenationes item, Ludiq; gladiatorũ & naumachia, coronæ ẽt siliginco e pane, populo datæ.

De accipiendis hospitibus.

i N accipiendis etiam hospitibus, cum hospitalitas ipsa iure data sit laudi, magnumq; ciuitati ornamẽtum afferat, nõ solum uidendũ id est ut liberales in eo simus, uerum etiam ut magnifici: quæ res si in priuatis hominibus iure plurimum commendatur, quanto magis in principibus ac Regibus debet splendescere? cum in iis satis non sit si hospitalitas ipsa liberalis fuerit, nisi sit etiam splẽdens atq; magnifica: sed de splẽdore post: nũc de magnificẽtia in qua exercenda ut dignitas illa de qua tã multa dicta sunt retineri possit, persona eius qui hospitio acceptus est, et tua qui acceperis uidenda est. Genus etiã uitæ: ætas quoq; ac tempora diligenter cõsiderãda. Fuit in hac parte Magnificus Rex Alfonsus: quippequi eos q̃ ad se diuertissent, non solum accipiebat liberaliter ac splendide uerũ donis magnificẽtissime prosequebatur pro cuiusq; dignitate nullũ adeo honestandi ac munerandi genus omittens in illis exornandis. Et quoniam in eam partem incidimus quæ ad munera pertinet ac donandi gratiã, eaq; tanquã condimentũ quoddam est magnificentiæ totius. De hac deinceps dicemus.

De muneribus.

p Rincipio munera ipsa, & dante & accipiẽte digna esse debent: quibus quæ gratia inesse potest, si neutrum decuerint? deinde etiam magna. Quid enim magnificum habere possunt ubi pusilla fuerint, q̃uis interdum & pusilla plurimum gratiæ apud eum qui accipit inueniant: quod persona ipsa aut affectus accipientis præstat: pueros. n. ac puellas non tã doni ipsius preciũ mouere solet, q̃ pulchritudo atq; ornatus: & quæ hodie dicitur elegãtia siquidem pocula ex nobilissimo uitro quod nunc cristallinũ uocamus, amplius q̃ argentea puellam delectauerint, & puerum pusillus equus magis q̃ tarentinus. interdum etiã ipsa raritas preciũ facit. dicitur de nimia uoluptate exiliisse

Alfonsus cum Anconitanus Cyriacus, succino eũ donauit quo pansis alis musca includebatur parua imo pusilla sane res, at raritas apud principem qui non tam preciũ, q̃ ipsam raritatem metiebatur, maximam fecit. Nõnunq̃ etiã artificium ipsum cõmendat munera. Quid tam habuit in delitijs idem hic Alfonsus q̃ tabellam Ioannis pictoris? Sũt qui minutissimum uasculum ex ijs quæ porcellanica dicuntur, argenteis atq; aureis etiam precij maioris anteponant. Quæ res efficiunt ut aliquando muneris præstantia, non tam ab ipso precio q̃ a pulchritudine, raritate, elegantia, artificioq; iudicetur: proinde magnitudo illa quæ magnificũ decet, interdum non tam precio censenda est, q̃ his ipsis quibus dicimus commendari solere munera. Dicitur Alexãder Macedo in honorẽ Phaili impigri & fortis atletæ, multas exuuias dono Crotoniatis misisse, quas uidelicet uictoria ipsa magis q̃ precium magnas ac gratas faceret contra ut gemmas unionesq; non magnitudo ea quæ quãtitas dicitur, sed precium ipsum, quædam commendat: adeo munerum magnitudo nunc a precio, nunc a raritate, dignitas autem ab eo potius qui accipit metiẽda est. quarum rerum diligẽtem æstimatorem magnificum esse decet. Nuper Assiriorũ Rex ad Ferdinandum inter alia munera Camelum pardalũ misit, & asinum' quem ex ultimis orientis partibus adductum constat. Quid asino uilius? Ad eum tamen spectandum multi remotissimis e locis uenere. Fecit autem spectabilem res una, q; cum esset maculoso pilo uirgatũ corpus ostentabat, diuersicoloribus ac paribus lineis. Fuere in his muneribus res quidem multæ & preciosæ, duo tamen hæc animalia, ut peregrina, ut non ante uisa reddidere donum' ipsum etiam spectandum. Facit interdum munerum magnitudinem uarietas ipsa: interdum etiam multitudo, ut cũ Hieron Syracusanus tantã tritici atq; hordei uim, tantum etiã ue-

ſtium numerũ romã deferendũ curauit. Aliqñ uolũtas dan tis longe precioſius donũ ipſum efficit, ut cũ in tanta popu li Ro. calamitate, in tot populorũ defectionibus, ordo & po pulus Neapolitanus, quadraginta aureas pateras eidẽ do no miſit. Quis etiam dubitet cui dona mittent, ſi is liberali ac magnifico ſit animo cum eo magnificentius agendum? Si eñ ubiq; magnificũ decent magna, honeſtum ſane erga magnificos gerere ſeſe q̃ magnificẽtiſſimũ. Põpeio magno Tigranes rex ſexies millies talẽtũ dono dedit. Videnẽ tum Græciæ principes tum Egypti atq; Aſſiriæ reges in mitten dis ad Apollinẽ muneribus de magnitudine certaſſe. quidã tñ non tam id agere uoluere, ut uiderentur magnifici q̃ ut erga deũ grati, qualis fuit Agesilaus q rebus a ſe fœliciter atq; ſententia geſtis decimæ nomine, plura q̃ centũ talẽta biennio mittenda deo curauerit. Alfonſus nõ erga alios mo do, uerũ etiã aduerſus milites magnificentia uſus eſt, quos tum auratis loricis ac phaleris tum ſericeis ueſtibus pro cu iuſq; dignitate ornabat, interdũ etiã auro, argentoue inte xtis aut bracteatis. Itaq; eius exercitu nihil illis tẽporibus uiſum eſt ſplendidius. Ferunt Mutiũ Sfortiã cũ aliqñ con ſerturus cum Alfonſo manum eſſet, petentibus militibus ſi gnum quo ab amico hoſtem diſcernerent, reſpõdiſſe, ut quẽ magnifice ornatum ſplendideq; phaleratum uidiſſent, eũ hoſtem putarent. Dona etiam quædã non tam ipa per ſe ma gna ſunt, q̃ q̃ eorũ qui mittunt auctoritas. Maieſtaſq; ma gna efficit ut cum Senatus populuſq; Ro. ſella eburnea, ue ſtibuſq; Senatorijs regem aliquem benemeritum donabat: ipſius enim Senatus ac populi terrarum principis iudiciũ, donum illuſtrabat: eiuſmodi autem dona eo illuſtriora ſunt quo rariora, nec tam petentibus dantur, q̃ ſponte beneme ritis mittuntur. Omnino autem munerum finis gratuitus eſſe debet, qui ſi uoluptatem aliquam, quæ parum honeſta

sit respectet, nequaq̄ mihi qui finem hunc sequatur magnificus iudicabitur, sed uoluptarius quispiam. & mercator rerũ earũ quæ sunt homini cum beluis cõmunes, quo nec melior uideri potest qui utilitatem secutus magna dat, ut paulo post referat maiora. quod in regibus præsertim est turpissimũ æquorũ animos etiã suspitione auaritiæ: uacuos esse decet. quãq̄ sæculo nostro uix aliud genus hominũ tam libenter atq; assidue mercaturã exercet, qui tamen dum ostentare uolunt magnificentiam, Histriones Scurras, Tybicines maximis donis prosequũtur. Quin si quos benemeritos muneribus aliquando affecerint, non tam uolentes id agũt, q̄ ut suspitionem deuitent auaritiæ, aut aliam secuti rationem consiliũ suum celant. In utroq; autem maximum inest uitium: nihil enĩ fictũ aut fucatum habere uirtus debet: nec sine delectu recte agi quicq̄ potest. Aulus Vitellius dicitur nullo modo nullo delectu habito, nõ solum donasse sua, uerum etiam largitus aliena qui mihi dissipator ac tyrannus ueriusq̄ magnificus dicendus uidetur. At Hadrianus quẽ tradunt reges omnes uicisse munerum magnificentia nihil tale admisit, nanq; ut fuit in conferẽdis muneribus magnificentissimus, sic alieni continentissimus, & in delectu habendo etiam prudentissimus. Tacitus Augustus columnas centum e lapide Numidico hostiensibus dono dedit: quarũ singulæ pedũ trium ac uiginti fuisse dicuntur: donum sundi q; circunspectum. Fuit enĩ & magnũ, & ipso atq; Hostiensibus dignũ, & finis tum gratuitus, tum rex cuius gratia donum datum est q̄ honestissima: uoluit enim bonus princeps Hostienses muneribus suis iuuare in condendo publico opere quod ab illis fuerat inchoatum.

De pascendis domi beluis.

e St etiam quasi quoddam magnificentiæ ornamentũ pascere domi ursos, pardos, leones, multus fuit

Alfonsus in pascendis accipitribus: cuius filius Ferdinandus & patrem & reges omnes de quibus fama est aliqua superare iudicatur nō accipitribus modo sed equis canibusque pascendis: quos ab extremis etiam terris plurimo ære cōquirit. Nec uero laudandos eos ducimus, qui ut aues ac mā suefactas pecudes pascant, ut spectacula edāt, ut donis plurimos afficiant, ut ædificent eleganter ac magnifice, aut auferunt a quibus etiam minime debent: aut qui amplectendi sunt, eos desertos patiuntur: neque enim magnificentia uacare debet iustitia: qua seruata non solum in honore & precio habenda est magnificentia: uerum propter præclara opera in admiratione tum ciuium tum peregrinorum, quos uirtutis huius fama trahere in admirationē solet: nam quæ suo in genere magnifica sunt ea quis nō admiretur? præsertim cum magnifici ipsi quidem ita instituti sint, ut quod faciendum susceperint, in eo non solum non parcant pecuniæ, uerum id agant ut obliuisci sumptuum uideantur, dum opus ipsum euadat magnificum atque excellens in genere suo, ut siqui contendere etiam uoluerint difficiles ad modum partes suscepturi sint: neque enim facile superari potest, qui ut dignitatem de qua diximus assequatur, sumptuum ipsorū uideatur oblitus: quique in magnis operibus maior ipse appareat. efficiaturque hoc pacto magnificentissimus. Sunt etiam uirtutis huius aliæ species duæ: quarum altera uersatur in ornatu: domesticaque suppellectile, altera conuiuijs, de quibus statim dicemus.

Finit de magnificentia.

Ioannis Iouiani Pontani ad Charitheum: De splendore.

Prologus.

D splendentem hominem de splendore disserere Charitee dulcissime, etiam si nulla intercedat beniuolẽtiæ ac familia ritatis gratia, ipsa tamẽ rõ præstari hoc a me debere & hortatur & iubet. quippe cũ materia ipsa cõsentiat cũ artifice. Ac tametsi familiaris res tua domesticaq; suppellex sit etiã mediocrior, in hac tamen ipsa domesticæ rei mediocritate, splẽdidũ te quacũq; in parte domesticæ suppellectilis, ornatusq; familiaris, ita præstas ac geris, ut admirari non minus nitorem, q̃ laudare modum ac mensuram in illis tuã, & uelimus & debeamus: præsertim cum hunc ipsum nitorem tanquã natura tibi insitum etiam in iis quæ solius sunt ingenii ubiq; ac semper præteferas. Iure igitur librum tibi hunc de splendore uendicasti, immo & fecisti tuum. In quo quidem (cultum enim atq; elegãtiam noui tuam) satis scio multa desiderari a te posse, quæ a me sunt, aut negligenter omissa aut per inscitiã ignorata. Tu uero Charitee quæ tua est lænitas, quodq; in carminibus etiã nostris facis ut si qd inertiæ in illis deprehenderis, facilitate id tua indulgenter condones, in hac item disputatione si qd aut prætermissum a nobis fuerit, aut forsitan ignoratum, uel spõte id tua, uel rogatus etiam atq; etiam condonabis.

C Vm igitur in apparatu domestico, in cultu atq; ornatu corporis in suppellectile familiari, magni etiã sumptus fiãt, multos enim inuenias qbus satis non sit habere aptam & necessariam suppellectilem, nisi ea sit etiam præclara, & multa, in hoc quoq; genere sumptuum peccari potest, dum iis apparandis, comparandisque, aut pecuniæ nimis quis parcit, aut eam effundit immoderatius. Quocirca medius ille habitus, quæ mediocritas dicitur, etiam in his quærendus est. Quod si maiores no-

stri quem mediocritate hac præditum cernerent eum splen-didum uocauere, q autem modum prætergrederet initio ele gantem, nam id nomẽ olim in malã partem acceptũ fuit post luxuriosum, huic uero aduersum sordidũ dixere, ꝑfecto me diocritas ipsa splendor, exuperantia luxus: defectus uero tũ sordes, tum sordities recte uocabitur. Non inepte autẽ ma-gnificentiæ splendor statim subiũgitur, ꝙ et ipse in magnis uersatur sumptibus, & habet pecuniã commune quidem cũ illa materiã. Sed magnificentia ipsa sumpsit nomẽ a magni tudine, uersaturq; in ædificijs, spectaculis, muneribus. At splendor ꝙ in ornamentis domesticis, in cultu corporis, in suppellectile, in apparatu rerũ diuersarũ placet. Inde nomẽ a splendendo duxit: atq; ut magnificentia magnis faciẽdis, sic uirtus hæc a splendidis traxit uocabulũ. Quinetiã ma-gnificentia in publicis operibus, & ijs quæ diutius ꝑman-sura sint magis uersatur: cum splẽdor priuata potius curet nec momentanea quædã ac minora negligat. his explicatis ne ab instituto nostro recessisse uideamur: anteq; de splẽdo-re ipso præcepta tradamus, qui & quales sint sordidi, q eti am luxuriosi paucis differemus.

Duo esse sordidorum genera.

Sordidorum duo sunt omnino genera: alij enim uo-lunt ipsi quidem habere bonã & utilem suppellecti lem, sed dum eam cõmodã habeant dum parũ in illa comparãda impendãt, ægregiã ac splendentem habere ne-gligunt. ijdem bene uestiũt, nõ tamẽ elegãter aut sumptuo-se. Alij uero aut habere nullo modo eã curãt, solis nummis inhiantes: aut si quã habent, ea est perexilis & sordentissi-ma, quos auaritiæ fecem iure uocaueris. In omni autẽ uitio et uirtute, quãdo ut dictum est, nec uirtus nec uitium latitu dine caret, est & plus & minus inuenire. Neq; enim quod in libro qui est de liberalitate diximus: auari singuli totam

auaritiam

auaritiā sunt complexi. Iccirco luxuriosorū quoq; qui maxime sunt sordidis contrarij, sua etiā sunt genera: quidam enī in una aliqua splendoris parte nimis luxuriantur, ut q corpori exornando plus nimio dediti sunt: qua in re nec suam, nec maiorū dignitatem retinent: obliti etiā ætatis ac tēporū item ordinis ex quo ipsi sunt, & ciuitatis in qua hæc agunt: qualem fuisse Caium Cæsarē Augustum apud Suetoniū legimus. qui ne uirili quidē, ne dum humano uestitu, calciatuq;, ac cætero habitu usus fuerit: quippe qui ut armillas ac gemmatas penulas, ut cycladas ac cothurnos, ut speculariā caligam, ut deniq; muliebrem soccum taceamus, sæpenumero conspectus fuerit in deorū habitu nunc aurea barba fulmen tenens, nunc fuscinam aut caduceū aliquando etiā Veneris habitu in publicū processerit. Alij tanq; equi dissultātes undiq; diffluunt, atq; in luxum præcipites tanq; laxis habenis feruntur, nullo modo patientes se intra girū rationis ac mensuræ coerceri, uanū profecto genus hominū, totūq; in ostentationē conuersum, nullam uestē Nero Augustus bis induit: piscatus est rete aurato. purpura & cocco funibus nexis: usus est & soleis mularū argēteis. Fuit domus eius non solum auro perlita, sed gemmis atq; unionum conchis distincta, cuius cœnacula tabulis eburneis, ijsq; uersatilibus laqueata fuerint, quo tum flores per fistulas spargi, tum unguenta desuper defluere possent, an hic tibi ex omni parte diffluxisse uidet̃, qui etiā gēmas ac margaritas, nedū aurū atq; argentū, ludis circēsibus in populo sparserit? Sūt qui ipsi quidē modum retineant, & splendescere domū suā uideri uelint, id tñ agūt ut auaritiā tegāt: itaq; cōparāt gēmas, uniones, uasa argentea ut præseferāt splendorē: ac dū nūmos in hæc ipsa conuertūt & abacum instruūt, purgata auaritiæ suspitione splendidi uideri uolunt. hos quis splendidos uocet, cū eorū sit ficta persona? qualis fuit Galeacius

Maria dux Mediolanensiũ, qui nuper a Ioanne Andrea Lã pugnano cõfossus est. is enim ad ulterinas gemmas clã a se emptas ostentabat ut raras & admodũ preciosas. Sunt qui ærea uasa inaurent, quibus mensas exornent: quæ quidẽ uanitas est etiam fraudi coniuncta, non splendor. Hi autẽ auari cum sint, arte hac, animi uitium celare alios uolunt. Cæterum a splendore ipso qui sordidi uocant, maxime alieni sunt siquidem luxuriosis & diffluentibus modus tantum abest ac delectus. Et hi quidem ad mediũ reuocari sæpe solent, cũ uitiũ ipm in sordidis nõ secus ac in auaris indies augescat.

Qualem esse deceat uiri splendidi supellectilem.

b Is dictis ad ea quæ splendidorũ sunt transeamus, ac primo loco de supellectile: deinde de ornamentis deinceps de cultu & ornatu corporis: ultimo de apparatu dicemus. Supellectilẽ uocamus omne domesticũ instrumentũ, ut uasa, lances, textilia, lectos, & id genus cætera, sine quibus cõmode uiui non potest: hæc quanquam homines usus & cõmoditatis gratia sibi comparãt, splendidorum tamen officium est nõ usum aut cõmoditatẽ solã respicere, sed ut ea tum multa domi habeant, quibus etiã cum opus fuerit amici notiq; cõmode uti possint, tum egregia cũ aliqua etiã uel artificis, uel materiæ, uel utriusq; præstãtia: gladiolum enim sordidus ac splendens æque sibi adhibent in mensa. Illud autem interest quod sordidi cultellus est immũdus, & corneo capulo, at splendidi nitidus, & capulo aut e præstanti materia, aut affabrefacto. Erit igitur splendidi supellex nitida et multa, ac non solũ pro facultatibus, uerũ etiam pro expectatione atq; auctoritate: in quibusquidem aliquãtulum excessisse fortasse fuerit non indecorum. Et quoniam senatoriam dignitatem ac principis domum decet excellentia quædam, erit supellex ipsa nõ solum ut dixi nitida & multa, uerum etiam rara & excellens. Quæ res efficit, ut splendidũ

oporteat sumptuosum esse: rara enim & excellētia maximo ueneunt precio. Fuit liberalis atque magnificus in plurimis Alexander Seuerus, non caruit tamen nota, quod in conuiuijs aurum nescierit, & pocula ipsa quamquam nitida, mediocria tamē semper habuerit, cuius exemplum hac in parte ut laudandum nō est: quippe cum esset Augustus & princeps orbis, sic quam potest detestandus Varius Heliogabalus, qui aureo uase utebatur ad excipienda corporis excrementa. Idem etiam uideri supremum in modum ridiculus potest, qui gēmas ab optimis sculptas artificibus in calciamētis habuerit, ac si nobilis sculptura cerni posset, quæ in calciamētis ferretur. Vide luxum hominis perditissimum. uti autem Romanum prīcipem auratis frenis, atque habenis sericeis, phaleris item bracteatis, splendidum quidē est, at soleis mularum equorūue argenteis summæ uanitatis ne dicā diffluētis tm̄ luxuriæ. Quo fit ut supellex ex ipsa ad honestum etiam usum cōparari, a splendido debeat, quippe qui & utetur ea cū opus fuerit, & ubi ratio suaserit, etiam multa ex ea donabit. In quibus omnibus eam rationem sequetur quæ probari iure possit. Erit etiam supellex ipsa talis quæ habentem non dedeceat: quid enim indignius quam rusticanum hominem bibere gemmato poculo? Illud etiam præstandum est a splendidis ut re ipsa appareat, non sibi soli, sed familiæ quoque, & amicis cognatisque & cū publicus etiam usus uocauerit, populi usui atque cōmodis comparasse supellectilem. Audio de maioribus natu Philippum Mariam ducem Mediolanensium quodā in cōuiuio statuisse, ne argenteis quadris, sed ligneis tn̄ nouis, carnes in mēsa cōuiuis appōerent: ipsas aūt quadras, alias post alias statim mutari, mutatasque abijci iussisse, eaque ratione grandem quandā summam effudisse. Itaque non lignea quadra uili comparata, sed effusio ipsa tantus que numerus reddere eum splendentem potuit. Rex Alfon

sus & cados, & dolia, et situlas ex argēto habuit, crateres etiã ex auro, toralia & mappas e tela conquisitissima: itaq; eius mensis nihil splendidius: nã de cætero apparatu post dicemus. Talem igitur splendidi hominis supellectilem esse uolumus: cuiusquidē tametsi propriũ est curare ut sit multa & peregregia, ignorare tñ debet quanta ea sit, dũmõ sit maxima, quæq; rationem habeat facultatum, ac dignitatis. Est enim modici cuiuspiã nõ splendidi, quantũ sat sit habere supellectilis atq; ornamentorũ. Quinetiã laudari admodum solet ubi ad multitudinē raritatēq; supellectilis illud accesserit, ut quæ sunt eiusdem generis, ea sint uario ex opere, artificio atq; materia. Neq; eñ hoc solũ exigitur: ut plurima pocula niteãt in abaco, uerum ut uaria eaq; uel aurea uel argētea, uel porcellanica. Itēq; aliæ atq; aliæ formæ: calices itē crateres, gutti, pateræ, carchesia, scyphi: quorũ etiã alia uideantur cõparata ad usum atq; ornamētũ, alia solius ornamēti atq; elegantiæ gratia, quædam etiã preciũ ac magnitudo cõmendet: quædam sola elegantia & raritas, aut artificis manus, aut item laus alia. Sed iã ad ornamenta ueniamus. quãq; et hæc ipa magna e pte supellectile cõtinēt.

De ornamentis.

O Rnamenta aũt uocamus ea quæ nõ tã ad usum cõparata sunt q̃ ad ornatũ ac nitorem, ut sunt signa, tabulæ pictæ, aulea, fulcra, eburneæ sellæ, stragula gemmis intertexta, pixides & arculæ ex Arabicis pigmentis, uascula e christallo, & huius generis alia, q̃bus domus pro tempore ornatur & abaci mensæq; instruuntur: delectat autem eorum aspectus, ac domino pariunt auctoritatē, dum multi ut ea uideant, domos ipsas frequentant. Sed ut ipa ornamenta q̃ pōt exigitur ut sint magnifica & uaria, sic ut collocentur suis in locis. aliud aulam decet, aliud ginæceum: quinetiam alia sunt ad quottidianũ ornatum alia

sepositā ad festos ac solēnes dies. Munditiarum quoq; ac ni telæ quæ splendoris comes est cura in primis uidetur habē da. Quarū Iuliū Cæsarem studiosissimum fuisse constat eū dēq; toreumata signa tabulasq; antiq opis magna cura pe cuniaq; comparasse. Quocirca splendidi uiri domus ob mū du; atq; ornatum ridere semp uidebitur, nec solum domus uerum uniuersa familia præseferet dñi cultum ac nitorē: q ut in mulieribus uenustatem ostendet & elegantiam, sic in uiris cum dignitate ornatum. Testabuntur etiā eq dñi splē dorem, nō solum nitore cutis uerum etiā ornamentis ipsis. Est etiam splendidorū habere domi pmulta, et qdem nitida et culta, q̄ ad aucupiū & uenatum, & ad canes atq; accipi tres pertinēt. Nihil enim horū negligendū est eis. Secutus est auū Alfonsus Ferdinādi filius in excolendis libris, quos non solum multos sed luculenter ornatos habere uoluit: ad quod tum alios quosdā, tū etiam patrē prouocauit: eiusmo di aūt ornamentorū studium ac diligentiam, & ipsam hāc munditiei ac nitoris curā placet appellare luculentiā: & q ea utentur luculentos: qualem fuisse Mitridatē Ponti regē ex hoc ipso iudicari potest, q eo mortuo in regia eius inuen ta fuerint, ad duo millia poculorū ex onichite lapide, auro perlitorū. phialæ ad hæc permultæ & uascula mira uarieta te: itē mensæ ac sellæ elegātissime ornatæ: equorū quoq; fre na, & phaleræ, non solum auro, uerūetiam gēmis ac marga ritis artificiosissime uariatæ. quātus etiā fuerit rerum cæ terarum apparatus declarare illu d pōt, q diebus uix trigi ta explicatus ab iis est qbus ea cura demādata fuit. Quæ q dem oīa ab illo magno studio cōquisita & cōparata fuerant unius ornatus ac splendoris gratia. Ac de ornamētis satis sit hæc dixisse: neq; enim domum splendidi hominis institui mus, sed qualem eum esse uelimus, lineamētis quasi quibus dam inumbramus. Quocirca de apparatu statim dicemus

De apparatu.

e St igitur splendidi hominis nō solum curare ut di gnā atq; elegantem suppellectilem habeat, domesticisq; ornamentis abundet: sed q̄ turpe sit imparatum offendi, siue ad priuata, siue ad publica munera, habebit quidem domi apparatum rerum plurimarū, q̄ ipsius luculētiam declarent, ut si hospes aduenerit, præsto sint ea quibus opus fuerit ad illum non comiter tm̄: uerū etiā magnifice accipiendum: si publice edētur ludi, sit domus eius tanq̄ horreum quoddam e quo ministrentur ac suppeditentur ea, quæ theatris, artificibus, pompisq; usui atq; ornamēto esse uidebūtur. deniq; ut pluribus si eodem tempore plures indiguerint, subuenire possit suppellectile atq; apparatu suo. Qualis aūt & q̄ multiplex esse apparatus debeat, ostēdit Lucullus in cuius ut ita dixerim armario, ad quinq; millia scenicarum uestium inuēta memorantur. Rex Alfonsus eodem tempore, & regiā in qua habitabat, & tēplum ubi sacra faciebat, & multorū legatorum domos mirifice ornabat, & quidem uario ornamentorū genere, ac nihilominus tanq̄ parum abundaret. Galliam ulteriorem auleis: Syriā gemmis pene spoliauit, ingentibus p̄cijs propositis. Quin etiam artifices ac mercatores corrupit, ne quid præter cætera insigne, nisi soli sibi uenderent. Quo tempore Helionoræ neptis nuptias de quibus diximus celebrauit, dij boni, nō regiā mō suā, non Federici Augusti, nō tot p̄cerum mō domos, sed pene urbē oēm luculētissime exornauit. Qui etiā miri opis tentoriū secundū Anguianā paludem statuit die uenatōis, quod magni etiā oppidi instar erat: quo die uidere licuit non tentoriū mō ip̄m, sed paludis orā oēm splendere tapetis, auleis, abacis scenis e frondibus, e pānis, e uarijs ēt textis. Docuit igit̄ Alfonsus qualē splēdidi regis domū esse deceat, & qualē quātūq; appatū habere: cuius exē

plum pro facultate ac dignitate sua qui sequetur eum iure ut splendidū commendabimus.

De cultu atq; ornatu corporis.

d E cultu autem ac uestitu, & cætero ornatu corporis prima hæc ratio habenda est, ut in regibus uestitus atq; ornatus omnis retineat etiam Maiestatē (Augustos enim decēt Augusta) in uiris pro ætate atq; auctoritate dignitatem. In iuuenibus nitorem elegantiamq;, quæ tamen minime muliebris uideatur. In puellis uenustatem & comptum. In matronis decus quoddam matronale. Quod autem iure accusat Martialis non bene olere eū qui semper bene oleat, idem nos in uestitu atq; ornatu accusandum ducimus si nihil unq̃ de cultu atq; ornatu remittat. Sordes tñ et illuuies nūq̃ est probāda. Vidēda etiā sūt tp̄a, considerandusq; status ciuitatis, & fortuna cognatorū ut seruari hac ĩ parte decorū ualeat neq; eñ nuptiales ornatus decēt funera, aut pullatæ uestes Hymeneū. Dicere aūt de genere uestitus, & qualis ornatus quē deceat, nō est instituti a me op̄is ad hæc indies mutatur: non erat eiusdē palmata cuius toga: trabeæ regū fuere. Quocirca alius magistratuū ac regū, alius priuati hoīs ornatus esse debet, diebus præsertim solēnibus Caius Germanici filius Augustus, nūc in speculatoria caliga, nūc in habitu Veneris sese populo uidēdū p̄buit. Præsedit certamini ĩ studio Domitianus Cæsar, crepidatus, purpureaq; amictus toga Græcanica, capite gestās coronā aureā cū effigie Iouis, Iunonis, Ac Mineruæ, assidente. Diali & collegio flaminū dialiū sacerdotū, quid indecentius, ne dicam detestabilius? ut aūt nihil molle effœminatumq;, sic nihil in ornatu corporis, decet moderātē populos, quod arguere possit ip̄m humanæ cōditiōis oblitum. Splēdor generosum p̄sefert animū: mollities effœminatum usurpare deorū habitū summam tū stultitiam tum insolen-

tiā indicat. Sed nec est splendidi pati ueterascere secū uestes neq; enī ueteramenta possunt splēdescere. Quocirca antequam nitorem amittant, eas conuertet in liberalitatē: donabitq; iis familiares notos, benemeritos, nōnūq; ēt pegrinos.

De habendis gemmis ac margaritis

Ante Alfonsum Regem. Dux Bituricensis in cōquirendis & coemēdis omnis generis gēmis atq; unionibus præluxit cæteris tēporis sui principibus Fama splēdoris eius per orbem terrarū erat diuulgata. Quicquid ex hoc genere ubiq; præstās inueniebatur, ad eū deferebāt a marcatoribus nunq; precio pepercit dū res digna precio uideretur. hoc mortuo nūq; quieuit Alfonsus donec eā laudē ad se transtulit, præstātissimis quibusq; gemmis lapillisq; ab se emptis. Quinetiam cū aliquādo compertū haberet insignes quasdam gēmas uenales non esse, magna pecunia ut eas uidere posset redemit. Paulus secundus Pōtifex Maximus uisus est hac in parte, gloriæ horū inuidisse, & quāuis id agere se ostēderet, ut in pōtificios ornatus ac tēplorū ornamēta splēdorem hūc suum cōferret, indicatus tamē est supra pontificis grauitatē huic rei indulsisse. Gemmarū igitur atq; unionum & omnis generis lapillorū cōparatio maximā uidetur splēdoris gratiā afferre, tametsi hoc in genere nisi qui admodū diues fuerit splēdescere nequeat cum nō satis sit habere pauculas gēmas quāquā præstātes nisi multæ simul ac uariæ habeantur. Atq; ut purpura sericūq; splendidi hominis uestitum cōmendat, sic gemmæ lapilliq;, tū nōnulla corporis ornamēta, tū domesticos quosdam apparatus, nec eos solum apparatus qui ad uiros ac mulieres spectant. uerū etiā qui ad supplicia & ornatus deorum immortaliū. Quidā tamē quamquā liberales ac magnifici, qualem Syracusanū fuisse Dionem legimus non gemmas modo habere neglexerūt, sed in ornatu ac uestitu

corporis splendorē hunc omnino abiecerunt: ut qui popula ribus ac ciuibus suis hac in parte modici potius ac continen tes uideri uellēt q̄ splēdidi: quorū cōsiliū tametsi nō impro bamus, tamen in diuitiis atq; in mgna opulentia sordescere principem ciuitatis indignum ducimus.

De hortis ac uillis.

q Vem etiā hortos habere uolumus in quibus exerce ri deambulationes, & cōuiuia fieri pro tempore pos sint. Erunt autē horti hi ex peregrinis & egregiis arbusculis artificiose decēterq; dispositi. in quibus e myrto, busto, citro, roremarino topiariū opus potissimū cōmēdatur: neq; eñ quæ parco ac lucroso patrifamiliæ, eadem spendido homini hortorū ratio esse debet. Cōferūt etiā mirū in modū ad splendorem ipsum uillæ, non illæ quidē rusticano ex ope re, sed urbano & magnifico: oportet enim non urbe solum, uerum etiā rure splendescere nitidi hominis suppellectilem ne si quando secedendum fuerit ab urbanis negociis tāquā e luce in tenebras migrasse uideatur. Quoniam autem etiā in secessu oblectamenta quæruntur animiq; relaxationes tū sibi, tum comitibus, & iis qui uescendi gratia, aut alia de causa ad eum diuerterint, ne offendatur uir splendidus im paratus: uiuaria sibi ante comparabit, & item cohortes pa uonum fasianorum perdicum, auiumq; aliarū, quinetiam re tia & canes ad uenandum, & si qua sunt alia quæ honesta uoluptate afficere animum & recreare languētem possint. Idem familiam suam non solū bene & laute pascet, sed mul tos ut dici solet ciues peregrinosq; participes quadræ suæ habebit, atque ut argenteas lances ius hesternum dedecet, sic quottidianam brassicam principis uiri olla recusat. Itaq; ut mensa eius argento & auro, sic splēdescere epulis debet. Quasquidem conuiuis, & iis qui ad cœnā adhibiti fuerint potius q̄ sibi parasse appareat: in quibus tamen ut cæteris

in rebus tenendus modus est:ne uideamur ad uoluptatem corporis referre omnia:aliud est enim splēdidum esse, aliud comedonem, cum nonunquam splendidi officium sit inter lectissimas dapes, olusculo & pisciculis contentū esse: quod ut probandum est dum non fiat ob auaritiam, sic aliquando comiter, quinetiam aliquando lautius secum egisse, dandum est splendori: quod Lucius Lucullus docuit: nā cum dixisset ei dispensator: quid sumptuoso tibi opus conuiuio, cum solus sis cœnaturus: q̄d inquit Lucullus ex te audio? an ignoras apud Lucullum hodie, cœnaturum esse Lucullum? neq; enim dedecet qui alijs frequētissime splendescat, splendescere aliquando & sibi: cum uideamus etiam in optime constitutis urbibus, certis diebus permissum esse domi quēq; suæ lautius ac diffluentius cœnare: ac largioribus epulis familiam pascere. quia uero in eam partem quæ ad conuiuia pertinet, non temere incidimus, de hac ipsa re postquā ea quæ de splēdore necessaria uisa sunt diximus deīceps disserimus

Finit de Splendore.

Iannis Iouiani Pontani Ad Ioannem Pardum De Conuiuentia.

Prologus.



Ametsi Ioannes Parde hominem homini natura conciliat, ad hanc tamen naturæ conciliatiotem, duæ cumprimis res mihi uidentur plurimum conferre, eorūdem scilicet studiorum societas consuetudoq; conuiuendi. Inter ipsa uero artium atque ingeniorū studia quæ diuersi admodum sunt generis cum eadem natura sciendi atq; intelligendi cupiditatem in hominum animis uel maximam inge-

nerduerit, nõ temere fortasse dixerim, bonarum artium studium, rerũq; naturæ cognitionis, primas merito partes tenere: quippe quæ ad animum maxime spectent, cuius in hominum actionibus late imperium ad maxima quæque perti neat. Conuiuendi autem consuetudinem & eam quæ familiaritas dicitur. Iure quidem secundas ferre non est cur addubitem. Cum uita ipsa usufq; uiuendi qui tãtopere commu nis est, uel ad paucissimos in tãta multitudine tã arcte etiã restringatur. unde apud Scythas potissimũ conuictus ipse religiosissimus habetur, ac per cõuictum iurare sacrum & sanctum est. Quamobrem cum utroq; hoc conciliationis genere mecum ipse coniunctus sis admodum, merito quidem de conuiuendi ratione differens disertionẽ eam tibi inscripsi Parde iucundissime. Qua in re & studiorum eorundem societati, & uiuendi consuetudini satis mihi fecisse non iniuria uideor, dum ad familiarem de familiaritate conuiuendi, ad bonarum uero artium studiosum de ipsis sciendi atq; intelligendi studijs scribo. Nam & de conuiuendo ratio quæritur, quando uehementer quoq; peccari in hoc nec una potest uia. Quocirca disertionem hanc ita leges, ut & communia in ea recognoscas studia, nec a conuictus nostri consuetudine recedas. Quin potius ad ipsam magis ac magis retinendam legendo excitere. Cum ea maximã iucundissimamq; cum philosophia coniunctionem habeat, utq; utraq; hac philosophandi ratione cõiunctissime inter nos uiuamus, & una uixisse, ac philosophatos simul nos esse testatum posteris relinquamus si qui fortasse nostra hæc legere non recusabunt.

Vum igitur aliĩ quidẽ genus hoc cõuictus omnino fugiãt, qualẽ fuisse Atheniensem Periclẽ legimus, quẽ a cœnarũ ac cõuiuiorum apparatibus cõsuetudi

neq; sic abhorruisse traditum est ut ne apud amicũ unquã cœnauerit, præter q̃ apud Auritolemun nuptiarum die, licet ipse admodum liberalis esset, ac suis opibus plurimos sustentaret: alij uero contra nimij in hoc inueniantur, ut nati ad ingluuiem tantum uideri possint. Est etiã in hoc genere mediocritatem inuenire. nãq; ut fugere conuictum uitiosum est, cu; non solum natura, uerum etiam amicitia, hanc uitæ cœnarũq; cõsuetudinẽ postulet: quem maiores nostri cõuictum a conuiuendo deduxere, sic omnem uitam in epularum apparatibus exercere, in ijsq; rem familiarem profundere summopere reprehendendum est. Quid enim aliud bestiarum similes tantopere nos efficit, q̃ palatum & gula, popinæq; ipsius studium? quia uero tum uitia hæc, tũ ipsa mediocritas apud nostros hodie noibus carent, tentabimus proprie q̃ fieri poterit, nouis ea noibus appellare, ne innominata relinquamus. Defectũ igitur ipsum nunq̃ cõuiuendi appellabimus inconuiuentiã, ut inconstantiã, incontinentiãq; q̃ a cõuictu ipso prorsus abhorreat. Quod uitium plærũq; ab auaritia ortum ducit quæ ubiq; sordida est: q̃q̃ & auari quãdoq; splẽdidiores uideri uolũt in cõuiuijs, ut auaritiam dissimulẽt: nõnunquã etiã a quadã animi tristitia & studio solitudinis uitiũ ipsum gignit. Ipsius aũt exuperantiæ atq; excessus nomẽ erit comessabilitas. Nã uoracitas & ingluuies ad corpus magis referuntur, suntq; homini cum beluis cões. ipsa uero comessabilitas q̃ animum labe sua inficiat ac perdat, solius est hominis: hoc enim uitio ac labe infecti qui sunt, curare id solum uidẽtur, ut comedant neq; cõuiuia exercent conuiuendi gratia, sed

comessandi, dumq; assidue ac liberaliter potent, dũ uentrem impleãt, dũ palato indulgeant, cæterorũ obliuiscũtur omniũ. Varius Heliogabalus de quo etiã supra dixi: familiari cuidã suo, uti tẽperaret cõsulẽti, uideretq; ne aliqñ

res familiaris defutura esset. Quid inquit dij boni melius q̃ ut ipse mihi atq; uxori hæres sim meæ. Sed aiaduertite quæso hoīs ingluuiē, ac palatum nō modo intēperatissimū: sed luxū etiā perditissimū, nunq̃ minus centum sestertijs cœnauit, hoc est triginta argēti libris, nōnunq̃ tribus milli bus cœnatus est: sexcētorū strutionū capita multis in cœnis exhibuit, ut conuiuæ cerebellis illorū uescerentur. Ad mare cū diuersaretur piscē nunq̃ edit: cū a mari lōgius, oīa e ma ri. Quinetiā nō conuiuas modo uerū rusticos in cœnaculū intromissos luporū ac murenarū lactibus pauit. Tenuit & hūc morē, ut quibusdam in cœnis, solis fasianis uesceret: ex eaq; aui sola dapes oēs concinnari, ac missus uniuersos e fa sianis esse uellet, alibi oīa ex eadē una pecude: nōnūq̃ e so lis pomis, aut lacte: aliquādo ex mellitis oīa, adeo totū se in hāc unā rem cōuerterat. nō lōge dissimilis Varij huius fuit Galienus Augustus cuius unū hoc dictū declarare potest fuisse illū in hoc uitio perditissimū, nā cum relatū ei esset po pulum Romanum indigne ferre q̃ Valerianus pater eius apud Parthos seruiret conuersus ad astātes. Ecquid nā ha bemus inquit quod prandeamus, o uocem maxime abominā dam. Idem cum se uoluptatibus immersisset quærētibus nō nullis q̃ Egyptus rebellasset. An inquit sine lino Egyptio esse non possumus? Ipsa autem exuperantia non una tantū rōne potest in cōuiuijs cōtingere, in quibus tametsi exigun tur fercula, uaria, multa, opipara, lauta, tamē quis Antonij & Cleopatræ perditissimos sumptus non accuset? Quis im manissimam Caij gulam ferat? quē trāquillus affirmat ne potinis sumptibus omnium prodigorū ingenia superasse, cō mētū etiā nouū balnearū usum, ac potētissima ciborū ac cœ narū genera, ut qui calidis frigidisq; unguentis lauaretur, preciosissimas etiam margaritas aceto liquefactas sorbilla ret, cōuiuijs etiā ex auro panes atq; obsonia apponeret. Syl

la superfluens adeo in apparandis cœnis fuit, ut uinũ etiã quadragenarium populo exhibuerit: quinetiam in cõdimentis omnis generis ac dapibus ministrandis, ita redundauerit ut post exaturatum populum magnam reliquiarum uim deijci in flumen iusserit: hoc quidem perdere est, potiusq; abundanter accipere. Aulus Vitellius epulas trifariam semper, interdum & quadrifariam partitus est. in ientacula: prandia, cœnas & comessationes: quibus omnibus ut satis esse posset, sæpius euomebat. Eodem quoq; die aliud alij indicebat: ita ut singuli apparatus minus quadringenis millibus nũmum staret nemini. In cœna illa famosissima quam frater ei dedit, apposita dicuntur duo millia lectissimorum piscium, septem auium. Allata etiam patina immẽsæ magnitudinis, eaq; referta scaurorum iecinoribus fasianorum ac pauonum cereballis, linguis phœnicopterum, murenarum etiã lactibus quas illinc a Carpathio mari, hinc a freto Gaditano triremibus aduehendas curauerat. Ad hãc gulæ profunditatem accedebat etiam ingluuies atq; intempestiuitas cum persæpe inter sacrificandum e foco pene rapta manderet, & iter faciens e popinis, fumantia obsonia nonnunquã etiam pridiana atq; semesa auidissime uoraret. Nero a medio die ad mediam noctem protrahebat epulas, cum interim calidis piscinis sæpius etiam niuatis æstate foueretur. Interdum præclusa naumachia, nonnunquam Martio in campo, aut circo maximo cœnitabat inter scortorũ ambubaiarũq; ministeria. Itaq; non uno modo in hoc exuperantiæ genere peccatur: cuius moderatrix erit conuiualitas illa quidem ut sordis inimica, sic nequaquam profusa et perdita quam etiã conuiuentia non inhoneste quis uocauerit deq; ea sic quidẽ nobis præcipiendum uidetur.

Diuersa esse conuiuiorum genera.

Onuiuia igitur in quibus cõuiualitas uersatur, alia conuiuendi gratia, atq; inter paucos cũ quadã familiaritate ac uictus suauitate fiunt: alia tũ ut multorũ simul gratia comparetur, ut cũ populo epulũ paratur, tum ut ciuili consuetudini satis fiat: ut cũ in nuptiis cognati familiaresq; ac noti adhibentur ad cœnam. Nonnũq; etiã instituuntur conuiuia, ut splendori tantũ ipsi fiat satis, qualia sunt Regum ac principũ conuiuia in hortis ac locis amœnioribus. Aliquando ut hoc honoris atq; hospitalitatis genere tum alios tũ peregre adueniẽtes prosequamur, quod etiã apud Virgilium Eolus innuit cum ait. Tu das epulis accũbere diuum: quorum quidem generũ uir splẽdidus ac cõuiualis nullũ repudiabit: nã etsi splendor ipse & hæc de qua disserimus conuiualitas per se honesta & laudabilis est ac gratuita esse debet, tamen ex hac etiam laude comparare sibi beniuolẽtiam plurimorum tum ciuium tum externorum, est non solum comitatis uerum etiam prudentiæ. Cũ autem splendidi uiri mensa, non debeat esse sola, neq; enim maiores nostri triclinia temere statuere, uidetur ab eo maxime primum genus conuictus exercendum: itaq; notos, familiares & in quibus inest aliqua ingenii uis, ac uirtutis opinio, ad mensam illam ordinariam, quæ nunquam est sordida singulis fere diebus nunc hos nunc illos adhibebit. ipsa uero mensa talis semper erit, ut etiam repente oblatos, plures eodem tẽpore possit honeste accipere. Crassus ille diues quãuis admodum frugi esset in uictu. Consueuit tamen plures in cœna secum habere, & eos quidem e media plebe: maluissem etiam e nobilitate, tamen quis non illum merito plurimum laudet. Iacobus Caldora singulis diebus dum in castris ageret fortissimum quẽq; nunc hunc nũc illum uocabat ad mensam: res sane Imperatore digna. In hoc genere conuictus, tametsi splendescere semper debet con-

uiualis uiri mensa, tamen si quædam fuerint popularia, & minus ut ita dixerim apparata, repræhendendũ non est dũ tamen quandam præseferant familiarẽ negligentiam, tametsi negligentia illa quidem non est, sed remissior quædam cura ex familiaritate & assuetudine conuiuendi profecta. Ornabit autem & ut ita dixerim hilarabit cœnam uultus placidus & sermones admodum familiares ac iucundi: quales eiusmodi mensa uidetur exigere: quod Titus Vespasiani filius secutus est: cuius conuiuia non profusa sed iucunditatis plena fuisse referuntur Augustus quoq; maiore comitate q̃ sumptu conuiuia exercuit: nam & tacentes prouocabat, & triuiales ludos interponebat e circo: frequentissime etiam aretalogos. Quocirca non pauci in hoc peccant, qui tristitiam, ac supercilium ferunt ad pocula. Vnde recte sane Virgilius Bacchum in conuiuijs adesse uoluit, lætitiæ datorem. Quinetiam priscorum mos fuit audire ad mensam laudes magnorum uirorum. Rex Alfonsus statim post prãdiũ, uel Antonium Panhormitam uel e doctis aliquẽ audiebat, ut qui dignũ iudicaret, animum quoq; cibo suo, post pastum corporis reficiendum esse. Quoniam autem hac in parte diligentiores esse uolumus, cuiusmodi cõuictus nobis placeãt quales etiam esse debeant, satis dictum sit. Nam quibus e cõuiuijs gratia multorum ac ciuium beniuolentia quæritur in ijs epularũ copia maior exigitur, & splẽdor ipse ad abundantiã maxime referẽdus est: quinctiã si aliquid de lautela remissum fuerit, neq; enim facile ĩ tãta copia retineri ea omnino pꝰtest, cõcedendũ uidetur dũ ut hispani dicunt mensa ipsa farta sit: cũ, populi saturitas ijs conuiuijs proposita sit: eaq; sola tantis sumptibus quærat̃: qui uero utrũq; seruauerit, ut laute ut opulenter populũ accipiat, munus ꝓfecto suum omni e parte implesse uideri poterit: quod quidẽ præstitit Petrus Geuara Comes Arianensis, cum uxoris nuptias

Ariani

Ariani celebrasset, dies enim octo nõ populares mõ suos, sed finitimos qui ad nuptias uocati uenerant, ita accepit, ut nihil uisum fuerit in eo genere opulentius, fuitq; opulẽtiæ ad mixta lautities. Et qa principes quoq; multi cõuenerãt, certatũ est etiã, ut neq; ciborũ conquisitio & cõcinnatio, neq; apparatus domesticus uinceret a copia. Itaq; fuere omnia ad modũ condita, lauta; opipara, cõquisita. Illud rarũ quod sine strepitu & turbis: quod uideri etiam mirũ potuit, in tanto hoĩm cõuẽtu & uarietate. Institutũ etiã fuit regũ Neapolitanorũ annis singulis, statis qbusdã diebus parare nobilitati epulũ, ad ædem Mariæ coronatæ adhibitis etiã pstãtissimis matronis. quod ab Alfonso summo cũ splendore seruatũ meminimus: mirũ q̃ hæc res nobiliũ animos conciliaret: qn etiã populariũ: cũ ex eius cõuiuij appatu reliquisq; liberalissime distributis urbs ipsa saturaretur. Quæ quidẽ consuetudo perinde ut alia quædam digna exempla omnino est intermissa. His igitur in cõuiuijs siue ut uerius dicam epulationibus quoniam multitudo q̃ potest uoluptate afficienda est, adhibendi etiam sunt qui artes tractent ludicras. ut pote condimentum quoddam epulationis: uenter enim plenus ut dici solet, tum uidere, tum audire aliquid cupit. Q̃d oblectet & sensus animumq; deliniat.

Non esse repugnandum consuetudini in conuiuijs.

u Elle autem repugnare consuetudini, quæ etiam a præstantibus uiris teneatur, nõ solum est turpe, uerum etiã hac in parte summæ auaritiæ dari potest. Quocirca & consuetudini satisfaciendum est in conuiuijs exhibendis, & is splendor retinendus, ut aut superiores alijs simus, aut saltem pares. Quod enim multi & fere oẽs faciunt annitendum est ut pro facultatibus dignitateq; cũ laude & decore fiat. Raræ sunt in unaquaq; fere domo nuptiæ. Quo igit̃ rariores eo in his splẽdidiores eẽ debemus.

Ac tametsi inter cognatos ac familiares res agitur, licet nuptiæ ipsæ nonnunquam publice celebrentur ut Regum ac Principum, tamen nec ipsa familiaritas detrahere debet de splendore, nec in nostra aut liberorum causa, cum sit dies ipse nuptiarum celeberrimus, sordidi ac restricti esse debemus. Ad hæc exemplo etiam nostro magis excitare alios ad honesta, quam retrahere consentaneum uidetur. Solent etiam nuptiales epulæ quoniam ut dixi dies ille celeberrimus est, parere in populo infamiam inter agnatos affinesque contemptum atque odium, si quibus facultates abunde sunt, contractiores in eis fuerint. Quocirca cum primis curandum est, ut opipare, large, laute splendideque agantur atque ministrentur omnia maxime tamen consulendum est copiæ, quoniam ea maxime ab auaritiæ suspitione liberat: in iis præsertim conuiuiis. At in conuictibus & familiarioribus cœnis dum elegantiæ lautitiæque, dum maius quoddam appareat comitatis studium si non omnia diffluenter aggerantur, frequentia tamen ipsa affert excusationem, ut dici recte possit. sat quidem large, si sæpe & laute.

De conuiuiis splendoris gratia susceptis.

a T cum solius splendoris gratia conuiuia parantur, tunc non modo remittendum aut omittendum nihil est, uerum etiam habenæ ipsæ liberius laxandæ sunt: neque passibus ut dici solet plenioribus accedendum, sed currendum potius. Explicandus tunc est domesticus apparatus: onerandi auro atque argento Abaci & plutei: cœnationes exornandæ, sternenda pauimenta & ita quidem omnia disponenda, ut quod ait Horatius domus ipsa rideat: his accedat ministrorum egregius ac liberalis ornatus, quorum ea sit institutio ut res ad nutum geri uideantur. quid enim incocinnius quam in conuiuiis obstrepenter administrari. De epulis autem uniuersoque apparatu, illud hac in parte præcipi a nobis in uniuer

ſum poteſt ut certare inuicem uideantur oīa, ut nec appara tus domeſticus uincat dapum abundantiā, nec abundantia lautelā: aut elegātiā: nec ſat fuerit cōtentum eſſe patriis ac uernaculis rebus, niſi pegre quoq; multa uideantur appor tata: ut etiā rerum ſtudioſa quædā uarietas cernat̃, & elaborata cōquiſitio atq; cura non tamē ut Vitelliana illa pati na & Gaditana Carpatiaq; piſcatio laudāda unq̃ ſit. Miſ ſus ipſi requiruntur tum multi, tum rerū uariarum. Varie tas enim multum adiungit lautelæ: paritq; magnam inter cœnandū gratiam: neq; abſq; miſſuū multitudine abundā tia, & ſplendor facile cernitur. Vbiq; tñ ſuus modus retinē dus eſt: neq; eñ affectatio præſertim ubi nimia fuerit, ulla in re pbāda eſt, quā quis laudet in cōuiuiis, ſi ne in deorū quidē cultu, a bonis ac pbatis uiris admittit̃? Quid eñ ſup ſtitione dānatius? Recte ēt ac ſplēdide inſtitutū uidet̃: ut p cedētibus ferculis tubæ tibiæq; prægrediant̃, quæ cōuiuas aſtāteſq; oblectēt cantibus & ſignū dent incedentiū fercu lorū, ut uoluptati etiā ipſi ordo uideat̃ adiūctus: q ſi defue rit interturbari atq; cōfundi neceſſe ē omnia. Ordini quoq; illud accedet, ut aſtantiū ac miniſtrorū ea diſciplina ſit, quæ conuiuiorū eſt propria: abſint non modo dicta, uerū etiā ge ſtus, q triſtitiam aut turbationem afferre habeant aliquam Qua e re mihi uidetur introductum, ut his in cōuiuiis ad hiberentur muſici, qui non ſolum oblectarent cantu, uerum ut dum aſtantes ad ſe audiendos trahunt, ſilentium pare rent, atque e ſilentio tranquillitatem. Quorum omnium re gula ratioq; in diſpenſatoris atque aulæ magiſtri pruden tia curaq; potiſſimum repoſita eſſe uidetur

De ſecunda menſa.

S Ecunda menſa magnum affert conuiuiis ſplendo rem, cui mihi uidet̃ magnope intēdendū, nāq; ut optimo cuiq; poetæ ultimus actus magnæ eſt cu

ræ, sic ab ijs qui conuiuia parãt secunda mensa diligẽter ui denda est. Ex inuento Succaro, quod ad uarios conuersum est usus, magna conuiuijs ac cœnis, accessio facta est, eaq; elegans ac magnifica. multa enim inde non ad gustum solũ conficiuntur, uerũ ad oculatorum ac spectãtium uoluptatẽ: ut ea quæ cõferuntur in cõmessatiunculis quas hodie collationes uocant quibus ꝙ magnificentiæ locus in ijs sit principes ipsos studere magnopere uideo: eiusq; rei initium cœpit ab Alfonso cuius in hac ut in cæteris splendoris partibus magnum studium fuisse cognouimus. Ioannes Vrsinus abbas Farfarensis, profectũ Romã ad Sixtũ Pontificẽ Ferdinandum Regẽ, atq; inde ad se in Agrũ Tiburtinũ diuertentẽ, ita accepit, ut ex omni parte iudicari potuerit, & splẽdidorum lautissimus & lautorũ splẽdidissimus: singulis in domibus eis ꝗ Regẽ comitati sunt apparatus sumptuosissimi elegantissimiq; instructi sunt. In quadriuijs & publicis quibusdam oppidi locis mensæ positæ epularũ oĩs generis. Quinẽt horreũ quasi quoddã statutũ fuit, e quo oĩa oĩbus tũ cocta tũ cruda large ꝑberent. Vt autẽ de mensa regia, deq; ferculis ac missilibus taceã, unũ mihi memoratu dignũ uidetur, ꝙ ante ædes in propatulo tanq; tropheum quoddam uenatorium positum fuit, in quo affixæ pendebant capræ dammæ, cerui, apri, lepores, cuniculi, quorum ea quidem copia fuit, ut ipse hernicorum siluæ tot ferarum uix altrices fuisse uiderentur, quas tamen ille perpaucis diebus aut uenatu comparauerat, aut seruatas in sæptis ad hos usus aluerat: quem morem seruari a splendidissimis quibusq; & hic ipse ætate nostra, & sua Luculus docuit. Certabat cum hoc uenatitio apparatu, pauonũ, perdicũ atq; altiliũ copia, auiũ q; lectissimarum, ut id conuiuium iure illustre dici possit. Vt autem Syllanæ in fluuiũ deiectiones lautissimorum cibo

rum, uehemẽtissime uidentur improbandæ, sic illud exigẽdum est ut post cœnã multa supsint, ac non modo postq̃ cœnatum est reliquiæ ipsæ, sed ex ipsa mensa atq; e culina epulæ intactæ ad amicos mittant̃: quæq; etiã a ministris dispensentur ĩter eos q̃ spectatum uenerint. Cœnas illas Neronianas & uoluptarias quibus scorta adhibẽtur, laudent Epicurei, & intẽperantes. Accubuit Augustus sub Apollinis imagine secretã ad mensam. Accubuere simul dij numero duodecim ciuitate etiã laborante ob annonæ difficultatem. Quocirca maledictis ita discerptus ẽ a populo Romano, ut Apollo tortor palã inclamaretur, eumq; cum dijs frumẽtu; omne comedisse dictitarent. Quinetiã notissimis uersibus proscissus est. Cum primum istorum cõduxit mẽsa choragũ Sexq; deoss uidit Mallia, sexq; deas. Impia dũ phœbi Cæsar mendacia ludit. Dũ noua diuorũ cœnat adulteria. Oĩa se a terris tunc numina declinarunt. Fugit & auratos Iupiter ipse thronos. Quocirca splẽdoris atq; cõuiualitatis studium, recedere ab honesto nõ debet. Quo deserto laudari nihil recte potest in aliqua hominum uitæ parte.

De conuiuijs honoris gratia susceptis.

q Væ aũt cœnæ honoris gratia parãtur, quales eẽ deceat, docuit nuper Ferdinãdi filius Alfonsus in eo conuiuio quod Caroli Burgundiorũ Ducis oratoribus exhibuit, in quo nihil nõ modo defuisse, sed ne desiderari quidẽ potuisse ab ijs qui affuere iudicatum est. post plurimos rerũ uariarũ missus tãtũq; apparatũ, post suauissimos cantus, post secundam mensam longe splendidissimã intro ducti mimi, editũq; ad lychnos spectaculũ tandem magnificentissima illa comessatiuncula quã collationem hodie uocari dixi plurimis ferculis allata est. ac deinde inter astantes diffusa & passim etiam iactata, ut omnibus ex ea esse liceret. Vltimo donati oratores splendidissimis muneribus.

Qui & quales adhibendi sint conuiuæ.

Visse in toto hoc genere diffusissimum (neq; eni dicam splendidissimũ) Marcũ Antoniũ, longe etiam luxu diffluentiorẽ Cleopatrã, memoriæ traditũ est. Quorũ cœnas cuiuis in prõptu est legere. Imprimis aũt uidendum est q̃ adhibeant̃ & quot de numero apud Priscos quæsitũ est, cũ nec pauciores tribus, nec plures nouẽ adhiberi placeret. Attulit aliquando magnã laudẽ Alfonso huic, q̃ litteratos quicunq; Neapoli p̃ id tẽpus essent, in hortos ad cœnam uocauerit, lautissimeq; acceperit. Sane in hoc genere laudis etiã delectus suus habendus est, nãq; ubi ad cõuictum, p̃sertim frequẽtius uocati fuerint indigni hoĩes, absq; infamiæ nota fieri uix potest. Arguit̃ eñi morũ similitudo et eorũdẽ uitiorũ studiũ. Aetate nostra Galli dicunt̃ cõuiualitati admodũ dare operã. Quos quis nõ laudet, dum id faciant cum delectu: tamen nescio quo modo Galli habiti sunt hac in parte aliquanto intẽperantiores, q̃ nõ tã splendori seruiant q̃ gulæ conuictus, tamen ipse q̃ sit laudandus Scythæ docent, ut dixi, quibus per conuictum iurare mos est. Quibus igitur facultates suppeditant̃, frequẽs hæc & pene quottidiana cõuiuẽdi ratio si delectus adiũgat̃ magnã & laudẽ & beniuolẽtiã cõciliare inter ciues solet: quæ si in ijs qui priuatã & ciuilẽ agũt uitã tã est laudabilis q̃ certe est: quãto laudabilior est in principibus & dynastis. Quo in genere Lucius Lucullus primas partes tulisse uideri iure põt, qui domũ suã ita instituerit, ut cũ uideret p̃pter cõuiuarũ diuersitatẽ, nõ unã cõuiuiorũ rationẽ sequẽdã esse diuersa cœnacula statuerit, definito singulis p̃cio & apparatu: siquidẽ in Apolline, qd̃ cœnaculi nomẽ erat, quinquaginta millibus cœnari consueuit. Habebat etiam cuncta adeo apparata ut satis esset admonere dispensatorẽ de cœnaculo ubi esset conuiuendum, ac de conuiualitate quidẽ dictum sit hactenus.

a Bsoluta est ut arbitror ea pars morũ: quæ pecuniã tanq̃ materiã sibi subiectam habet. Diximus enĩ de liberalitate, & ei aduersãtibus uitijs: cui accessit etiã de beneficẽtia disputatio post de magnificẽtia, & qui & quales essent tũ modici tum uentosi disseruimus. Deinceps de splẽdore, de sorde, de luxu, postremo de mediocritate quæ in cõuiuijs uersaretur. Reliquum est ut cum ante de obediẽtia libris quinq; explicauerimus, de fortitudine duobus, ad alias morũ partes explicandas studiũ nostrũ conuertatur: ne quãtum in nobis ipsis fuerit atq; occupationes ipsæ nostræ tulerint, alicui defuisse philosophiæ parti uideamur.

Finit De Conuiuentia.

Ioãnis Iouiani Põtani ad Robertũ Sãseuerinũ Principẽ Salernitanũ. In Libros Obediẽtiæ Proemium Incipit fœliciter.



Ortante te, immo & iubente Princeps Roberte, ut quos de obedientia scripsissem libros, tandẽ aliq̃n ederem: perdifficile uisum est exhortationẽ aut parũ sequi tuam, aut non obtemperare uolũtati. Equidem edendis his abstinebã: non q̃ non libenter ultimam eis manũ imponerẽ: sed quia ĩtelligebã q̃bus ipse me obtrectatiõibus exponerẽ, sciebãq; tutius apd' neminẽ, q̃ in qua nati domo essent habitaturos. Etenim considerabam eos qui nunc philosophãtur, genus hoc dicendi (quanq̃ peruetus ipsum quidẽ & philosophorũ propriũ) oĩno improbare: aridas quasdã nimisq; ieiunas, ac parũ iucundas auditoribus dissertiones sectantis: quas aut ipsi soli legant, aut pauci admodum eorum similes: ut mihi quidem uideãtur nõ tam docere uelle q̃ litigare: nec ita studere, ut obscuras, atq; abditas res aperiant: q̃ inculcare atq; deijcere de gradu uelle suo philosophiam. Sed decet pene a situ uindicare conantẽ illã, minime

prodire timendo, hortante te Roberte maxime: cuius inge-
nium cum suspiciant omnes, ego certe admirari nunq̃ satis
illud possum: q̃ unus pene omnium qui uiuunt Principum
studiis his delectare. Nam & historia nunq̃ tibi cadit e ma
nibus: & philisophiã ita sequeris, ut dubiũ sit an studendo
illi cognitione & doctrina: an agendo quæ præcipit, uirtute
ac moribus plus proficias. Cuius prudens iudiciũ: & si ubi
q̃ probãdũ est: illa certe cũ primis me mouit snia, qua iudi-
casti nec philosophiã infantẽ esse debere: nec eloquentiã sine
rerũ ubertate, & pondere: quarũ esset philosophia inuẽtrix
& magistra. Sequẽdãq; & in hoc ut in plærisq; maxime na
turã esse: quæ in omnibus ꝓcreãdis magnã habuisset orna-
tus decorisq; rationẽ. Quod si qua in re utilis ac necessa-
ria esset eloquentia, ut certe est in rebus plurimis, tũc eã ma
xime requiri debere: cũ de uirtute ageretur, cõprimendisq;
affectibus: qñquidẽ hoc opus hic labor esset: ut poeta inquit.
Et uero si duobus his rõne atq; oratione a brutis maxime
differimus, seiungendæ & si nunq̃ alias, tũc multo minus
uidentur esse cũ animi informãtur: & quibus potissimum
modis cõpescatur appetitus: qui cõmunis nobis cũ ipsis illis
brutis est, rõ ipsa docet. Quãobrẽ egregiã istã tuã, ac maxi-
me ueram sentẽtiã ꝓbantes, iure illos contẽnimus, quibus
nos alio fortasse in tẽpore respõdebimus. Accipe igit̃ libros
hos nõ ut munus a me aliquod te putes accipere, sed ut qui
de his iudiciũ sis laturus. Quẽ enim iustiorem ac sanctiorẽ
iudicem de moribus, deq; hominũ uita dicenti mihi dari po
stulem, q̃ te? qui cũ diuersos populos summa cum æquabili-
tate moderare atq; iustitia, tibi ipse sic imperes: ut cum in
alios omne liberalitatis genus exerceas, minime tute tibi in
dulgeas: quiq; in beneficentia primus cum sis: aut nemini
certe secundus, temperantia, continentiaq; facile exuperes
omnes. Etenim si eius in qua uersatus diu quisq; est arte,

optimus iudex est: ac si recte moratos, beneq; institutos non eos dicimus: qui qualis quidue sit uirtus nouerit: uerũ qui secũdũ eã uiuãt. Quis certiorẽ ac ueriorẽ de moribus ferre põt sniam, q̃ꝫ q̃ diutius in illis exercitatus cũ summa ẽt laude atq; admiratione fuerit? quiq; nõ dicendo, aut intelligendo, magisq; prudenter, fortiter, iuste, moderateq; agẽdo uirtutẽ fuerit assecutus? De his igitur iudicabis non alia rõne, q̃ꝫ cum inter populares tuos in dicendo iure soles: atq; eo accuratius, q̃d tua ista iuris dicũdi rõ q̃ꝫq̃ꝫ ad multos ptinet, ad paucos tñ ptinere uidebitur, si cũ his cõtuleris, quorum ad omnes spectet utilitas. De re enim omniũ agitur: cum de recte instituendis ciuibus: deq; animorũ informatione agit̃. Quos si probaueris, dignosq; iudicaueris, qui in lucem ueniant, tantum ne grauere cum aliis: tum uel in primis Antonello optimæ spei filio præbere legendos.

Incipit Liber primus.


Mnis uetus nouaq; philosophia & oĩs diuina atq; humana lex ĩ hoc uno maxime laborat: & tota nitit̃: ut motus animi rõni pareãt: ne ueluti ĩcustoditi, & passim uagãtes liberius exultẽt. Vbi eñ appetitus a rõne digressus lõgius a signis processerit, imperii, moderatiõisq; eius oblitus atq; ĩpatiẽs, p̃ceps eo fertur unde regrediendi raro sit potestas. Nã cũ uolũtatẽ secũ ipse rapiat: necesse est ut turpia, atq; iniqua, & agant̃ & eligant̃ a nobis. Declarãt hoc affectus ipsi nostri, ubi uehemẽtiores fuerint: & actiões ab honestate recedentes. Quod philosophiæ p̃ceptis, legibusq; obtemperantes animi motus inordinatos, atq; incompositos cohiberẽt hoies: & sub rõnis iugũ mitterent: nec libido profecto: nec fortuna in rebus dñaretur humanis: & mortale genus liberũ magis atq; quietũ ageret. Quaobrem magna

quædã uirtus:& ꝑcipuũ hoĩs bonũ est obediẽtia. Cuius utilitas ac uis tã late quidẽ pateat: ut nullũ nõ mõ grauius uitæ genus: sed ne minimæ quidem actiones: quæ tñ honestatẽ sequantur, eius uacent officiis: sine qua nec stare hominum societas possit, nec amicitia, aut coniunctio ulla. Nam cũ natura ipsa iusserit hoiem cœtus colere, & cõseruare: ne solíuagus, & ueluti belua passim erraret: nullæ sine obedientia coire ciuitates initio poterant: & postq̃ coiere frustra quidẽ leges latæ, creatiq; Magistratus essent, si illis minime fuisset obtemperatũ. Et quanq̃ participes rationis ipsi simus: male tñ nobiscũ ageretur, si rõnẽ cõtinentes appetitũ sequeremur, obedientia abiecta. Cuius præcipuũ munus est rõnis colendæ, uoluntatisq; cõciliandæ. Quæ res efficit, ut cũ maxime utilis sit mortaliũ generi, omni sit studio amplectanda: a qua & doceãtur hoĩes quẽadmodũ cũ uirtute, cũ natura, cũ deo agi oporteat: & sine ea oĩno nesciãt quõ parentibus, Magistratibus, Regibusq; parendũ sit: aut quatenus obsequẽdũ. Quod si huius tã eximiæ uirtutis excellẽtiã intueri altius uelimus, & cõtẽplari, profecto uidebimus ipsorũ etiã elemẽtorũ cõpagẽ: & cœli errantiũq; stellarũ cursus, ac motus uarios: nisi suis parerent legibus constare sibi nequaq̃ posse: cũ ne sensus quidẽ, ac rõnis expertia (ut eorũ propria sit obedientia, quæ rõne utant̃) absq; eius possint consistere beneficio & munere. Est enĩ obtẽperandi uis quædã rebus insita, qua singula quidẽ sibi inuicẽ cedant: ac naturaliter pareant. Has igitur tantas obediẽtiæ uires cõsideranti mihi digna res uisa est, quæ mandaret̃ litteris, & illustraretur a me oratione: ne quæ imprimis utilis: & necessaria philosophiæ pars est: neglecta ea, atq; inculta iaceret. De qua & si quidam nõ ignobiles authores carptim, ac pauca quædam scripta reliquere: totã tamẽ cõplexus est nemo. Atq; illi quidem qui de hac re ꝑcepere, uisi sunt aut ignorasse quãtũ uir

tus hæc posset:aut ea solum attigisse:quæ cum populo erant communia. Placet igitur primum ostendere:quæ sit eius definitio,& quæ partes:quo apertius intelligatur quid sit,de quo disputetur. Quod antequam præstem paulo altius repetenda quædam sunt:ne aliquid in obscuro relinquatur. Quibus explicatis,aditum sibi ad cætera faciet oratio.

Obedientiam solius hominis esse propriam.

a Nimaliũ duo sunt omnino genera:unũ illorũ,quæ licet sentiãt & suos habeant appetitus:rõne tamen carent. Eorũ alterũ:quæ quod rõne p̃dita sunt:rõnalia dicuntur a nostris. Horũ duorũ generũ prius illud obedientia caret. Quippe quæ in his quæ rõnis sint expertia,nõ magis est,q̃ iustitia,bñficẽtia,pietas,fides. Quãq̃ Maro noster dicit. Fundit humo uictũ facilẽ iustissima tellus. Sed concessum sit poetis & iocari,& lasciuire:quod eorum est facultatis:ijs autẽ qui ueritatẽ aut solum,aut maxime sequũtur,eadẽ licentia non est. Muta enĩ animalia:& quibus nec mens,nec consilium est,humanis carent,& uirtutibus & uitijs. Sed quid agas?uocabulorum inopia laboratur. Deum irasci,misereri,angi,turbari,furere: & quod languentis,ac defecti labore corporis est,& cessare & q̃escere dicimus. Quocirca minus admirari debemus:cũ iratum mare,cœlũ clæmens:apes Rẽpublicã habere:& futuris casibus prospicere,dixisse priscos legimus:aut cum iura,magistratusq; legunt:sanctumq; Senatum. Nam & si in beluis quædam sint similitudines:& quasi uestigia humanorum affectuum,uirtutes tamen & uitia propria sunt hominum. Obedientia igitur de qua his mihi libris explicandum est(nam quæ de angelis:demonibusq; disseruntur:ea consideranda theologis relinquo)propria est hominis:quæ quoniam duplex est:cur ita sit,ostendendum est:dicendumq; de iustitia aliquid ex qua obedientia ipsa deriuatur.

Vt iustitiæ sic obedientiæ duplex genus esse.

e St aūt iustitia habitus animi: per quem & agimus, & uolumus quæ iusta sunt. Et cū iustus is sit: qui nihil plus, minusue appetat q̄ oportet: aut decet: sitq; idem & æqui: & legum obseruantissimus, iustum quoq; eandem hanc rationē sequetur. Nam & quod æquū, erit iustū: & qđ secundum leges. Etenim oīa, quæ legibus aut iubentur: aut uetantur, licet ea tū ad continentiā: tū ad fortitudinē: ac uirtutes alias nos instituant, arceantq; a uitijs, tñ quæ a legibus præcipiuntur iusta dicēda sunt. Hostē nanq; a populatione prohibere: murū defendere: uersari in acie: non deserere locū: non uertere terga: non abijcere arma, fortis quidem sunt. Alieno aūt thalamo iniuriam non facere: neminē conuicijs incessere: minimeq; esse petulantē: tēperati sunt hæc: et continētis hoīs: quæ tñ ut iusta iubent̄ legibus: uetantur ut iniusta. Vt enim a uitijs, ac turpitudine quacūq; ciues contineant, ita quidē præcipiunt, ac statuunt. ut uirtutum omniū rationē habeant: ꝓspiciantq; cōmuni omniū utilitati, & recte informandis animis. mirū quidē in modum cōferentes, et ad adipiscendā, & ad conseruandā fœlicitatē: & quæ sunt partes eius, ac munera in ipso hoīm cœtu ciuiliq; societate. Est igitur iustitia quædā: non uirtutis quidē pars sed quæ tū uirtutes cæteras, tū sibi cognominē iustitiā cōtineat, perfecta quidē: atq; ut Peripatetici dicunt, tota & integra uirtus, quā qui sit assecutus: is non modo utatur ea in seipsum sed erga cæteros oēs, nec in rebus tantū proprijs: uerū etiā alienis & publicis. Quippe qui aget ea quæ tū ciuibus atq; uniuersæ Reipublicæ conducant, tū Principi, cuius arbitrio ipsa Respublica gubernetur, iure quidē & uir et ciuis optimus, q̄ñ uirtus, actionesq; eius, quod maximū ac pulcherrimū est ad cōem ciuiū & Reipublicæ utilitatem late spectēt. Ex hac maxima & uirtutū omnium excellentissima iustitia

ortum docuit obedientia illa, ad quã pertinet obseruatio praeceptorum & institutorũ omnium quibus leges nituntur: et uirtutes ipsæ continentur. Nam de quacunqꝫ uitæ institutione, ac uirtute præcipiatur aliquid: id ipsa amplectitur ac curat. Est & altera iustitia huic de qua dixi cognominis: pars quidem eius. Cuius proprium munus est, cuiqꝫ quod suum sit reddere: non in pecunijs modo: sed in honoribus, magistratibus, præmijs. Ad hanc eandem quoqꝫ pertinet tum monstrare quid sequi, ac seruare teneamur in emendis, uendendis, & mutandis rebus: tum docere quid deo ac patriæ quid parentibus, cognatis, amicis, ciuibus, peregrinisqꝫ debeamus: & a quibus in uita cauere: ne furta, rapinas, incendia, parricidiaue patremus: neu quem contumelijs, uerberibusqꝫ afficiamus, neminiqꝫ uim afferamus. Nam non modo quod suum est cuiqꝫ reddit: sed cauet ne quid oĩno fiat, quod sit contra sanctam societatẽ. Ex hac itẽ iustitia trahit originem altera illa obedientia, cuius officia seruanda sunt ab illis, qui eorũ parere imperijs uolũt, quibus ipsi subiecti atqꝫ obnoxij sunt. Ac prioris quidem generis definitio hæc est. Obedientia est habitus parendi præceptis omnibus quæ a ratione profiscifcantur. Hæc aũt de qua posterius dixi hactenus definitur: ut sit habitus parendi præceptis illorũ, atqꝫ imperijs: quibus lege, iureqꝫ parere teneamur: & ut pareamus recta dictet ratio. Earũ partes & recte fortasse quispiã esse dixerit pietatem, cultũ, obseruantiam, reuerẽtiam, submissionem: hisqꝫ aduersari ea quæ sub inobedientia constituta sunt, impietatem, contemptũ, contumaciam, irrisionẽ, elationem. Sed mihi placuit aliam potius differendis his sequi rationem: ne aut nouæ formandæ sint uoces, aut si utar communibus, parum proprie locutus esse uidear.

Vnde ortum habeat obedientia.

c Vm autem obedientiæ origo quærẽda sit, & magni etiam philosophi tradant, iustitiam quãdam esse hominis erga seipsum: ex quo fonte iustitiæ manent ciuilis officia: nimirum & obediẽtia quædam est cuiusq; in se, quæ appetendi uim, rationi subijciat: atq; ex hoc initio profecta facile postea suadeat & legibus & principibus parendũ esse: nam & amor ille per quẽ natura duce quisq; seipsum amat: amandi alterius causa est, amicitiæq; ineundæ.

Quibus in rebus obedientia uersetur.

i N hoc autem obedientia uersatur ut præceptis obediat, faciatq; ĩperata. Præcepta sunt aut naturalia, aut humana: ut leges ipsæ. His accedunt & diuina, quæ inter naturalia numerare quidam malunt: quæ imperantur, proficiscuntur ab his, quorũ ius potestasq; in nobis est. Verum ne magis q̃ res exigit soliciti de uerbis uideamur, & præcepta & iussa, & instituta: & ubi quid aliud simile ceciderit, usurpare non dubitabimus, dum res eadem sit: licet uerba sint diuersa. Contingit tamen sæpissime nulla præcepti ratione habita id agere quempiam quod recte quidem, & cum laude agatur, licet actiones eæ, in quibus ratio imperat, appetitus obtemperat, & si aperta uacant obediẽtia, tamen occulta nulllo modo uacent. His igitur explicatis ad ea quæ sequuntur transeamus.

De principijs obedientiæ.

p Rincipio natura ipsa generi hominum consulens, alterum conciliauit alteri ad uitæ inter ipsos societatem, & cœtus celebrationem. Et cum initio in agris agerent, paulatim ratione ipsa impellente domos sibi fecerũt ad æstus, ad frigora, et alia incommoda arcenda: donec oppida quoq; habere cœperunt. Quibus cõditis cum ea quæ inter ipsos erat uitæ communitas: nec stare diu nec crescere posse

uideretur absque communibus institutis: leges sanxerūt: quibus parere uniuersa ciuitas deberet. Ac repetenti mihi, & animo inquirenti conditarum legum causam: uidētur principio leges latæ non tam necessitate (quæ enim illis temporibus, & in tanta rerum inopia improbitas, malitiaque esse poterat hominibus pro uictu & uestitu: & iis quidem e glande, ac ferarum tergoribus solum laborantibus) quam futurarū rerum prospicientia quadam: quo uidelicet humanus animus parere legibus assuetus, crescente rerum copia cupiditati modum statueret: quē egredi nefas putaret. Vnde pœnæ postea adiectæ. ut quos ratio non posset, metus contineret. Et cum antiquissimæ legum sint, quæ latæ dicuntur a Mose: quem tamen post humanarum rerū principia multis etiam sæculis fuisse constat, quædam ab illo sic statuuntur, ut facile sit iudicatu: non tam cōmentatū esse Mosen quales essent leges, quas ferret, quam quemadmodū uteretur ciuitate quam maxime obedientiæ Filiū inquit non audientē parētibus, populus lapidibus cedito. Hæc quidē pœna etiā si manū in parentes iniecisset, iniquior uideri potuit. In animaduertēdis enim criminibus, inspiciendum imprimis est: ne pœna maior sit culpa: tantaque quispiam pœna afficiendus est, quā tam æquitas, humanitasque patitur. Quod tamen ab illlo statutū est, quo & malū (ut ipse ait) e medio pelleretur (indicauit enim inobediētiam ciuitatis pestem esse) & cæteri deterrerentur exemplo. Alibi quoque. Qui elatus superbia sacerdotis imperio: iudicisue decreto parere contempserit: is morte pœnam luito. Sunt & alia multa in illius tabulis. Quid illa lege durius non a barbaris: sed a romanis humanissima gente: & lata, & seruata constanter? Miles qui extra ordinem cū hoste manum conseruit, securi percutiatur. Quid fugienti facere peius hostis potuisset: quam ut gladio eum enecaret? Quorum quidē omnium causa fuit, aut sola, aut maxi-

ma, hæc de qua disputo obedientia: cuius magnitudinē, utilitatem, addo & decus, nemo unquā admirari satis queat. Salomon iudæorum Rex: qui ex his quæ reliquit scripta, sapiens agnominatus est, ꝗq̃ incultioribus uerbis: recte tamen, ac magnifice de obedientia sentiēs. Vir inquit obediēs loquetur uictorias: & melior est obedientia, q̃ uictimæ: & auscultare maius, q̃ offerre adipem arietum. Quid? quod tanquam dux ea sit ad sapientiam assequendam. Concupisti inquit sapientiam, serua mandata Cauet etiam deus apud Mosen, ne primi illi homines ligno uescantur: non ꝙ noxiū illud esset: nullam enim nocētem ipse stirpem genuerat: sed ut habere se dominum intelligerent demererentq; studerēt illum præceptis eius obtemperando: & ab eo ꝙ licet nec malum quidem per se: nec natura nocēs esset: tamen quia uetitum abstinendo, beniuolentiam domini obsequio sibi compararent. Christus quoq;: ut ad hanc nos potissimum uirtutē inuitaret. E cœlo inquit descendi: non ut meam ipse uoluntatē faciā: sed eius qui misit me patris. Quāobrē affirmare nō dubitē in quo uera: & stabilis est obediētia, adesse ei plurimū: & ad hanc, & ad futurā uitā bene, beateq; degendā.

De præceptis quæ ad primum obedientiæ genus pertinēt.

q Voniā aūt obedientia ut dictū est in tenēdis præceptis uertitur: duplicemq; eam fecimus, primo loco dicendū uidet̄ de præceptis his quæ ad primū illud obediētiæ genus pertinent: quæ ortū habet (ut dixi) a maxima, & uirtutū omniū excellētissima iustitia. Nam de secūdo genere obediētiæ, sequētibus libris abunde disputabitur. Præcepta igit̄ alia priora sunt, ac latiora: alia ut posteriora & sic et cōtractiora. Sed mihi de prioris obediētiæ præceptis libro hoc dicēti placuit, quædā primo loco tanq̃ in' fronte cōstituere: cætera ut quæq; sors tulerit: collocabuntur, aut nullo, aut

certe

certe ꝙ minimo delectu habito: nihil. n. referre duxi. Primũ igitur & omniũ hominũ cõmune præceptum est, rationi ut pareamus: eamq; ducem, ac moderatricem sequamur in uita omni: & in dictis, ac factis quibusq;. Qui eñi rationẽ ita abijcit: ut cõtra eã nitat̃, speretq; sine illa posse se recte aliquid, & cum laude agere, is dignus est q iure inter beluas numeret̃. nã cum rationẽ abijciat, id abijcit cuius gratia homines a beluis differũt, & cæteris animãtibus præstãt. Recte etiã ꝑcipitur: ut locis, negocijs, temporibus, ac personis quas gerimus, nos accõmodemus: nec cõcedamus poetis, ut materiæ seruiant: nos uero in uita agenda, & rebus gerendis, rationi hæc ipsa præcipiẽti repugnemus. Etenim cum ars oĩs præceptis constet, sequaturq; rationem, nullus eẽ artifex bonus poterit, qui quæ facit, nec moderatur, nec artis suæ præcepta seruat. Itaq; nõ aqua, non igni ut aiunt in pluribus utimur ꝙ obedientia. Nã terrã primo arare: mox iterum, ac tertio uertere: deinde serere: occare: sarrire: artis eius præcepta sunt. Ars uero rõnem sequitur: quæ docet obsequi tẽporibus, regionibus, seminibus: quæ ꝙꝙ sensu et rõne carent, impellẽte tñ obtẽperandi ui illa: quã rõnis expertibus insitã esse dixi parent naturæ: quæ & ipsa seruit deo. Cui ut Cicero ẽt ait: & mũdus hic paret: & maria: terræq; obediũt. Age: quid in re militari tã necessariũ est, aut duces ipsi a milite prius exigũt, ꝙ ut eũ habeãt ꝙ maxime obedientẽ. Declarant hoc & tubarum cantus: & signa: & quottidiana fere ducum edicta: & quod sæpissime quæ capitalia non sunt: tamen quia nullum dari inobedientiæ locũ uolunt, habent ea pro capitalibus: cum sciant maximas aliqñ copias fuisse fusas paucorũ militũ culpa contra edictũ agentiũ. Prædones quoq;, & q piratæ dicunt̃, ꝙꝙ iniustissimi sunt ipsi qdẽ: & ab oĩ fere uirtute lõge absunt unã tamen obedientiam mirifice amplectuntur: cuius tantũ apud

eos studium est, ut signis agant pleraq; : atq; ex ipso sibilo remiges intelligant facere quid quenq; oporteat.

De quibusdam generibus & praeceptis rationis.

T quoniam totus hic sermo futurus est de obedientia: quā solius hominis esse dixi, isq; ex omnibus animantibus unus est rationis particeps quam seq.& ad quam se adiungere in cunctis debet. Dicendum etiam de his uidetur quae ratio ipsa iubeat: quā quidem partem attingam magis q̄ explicabo: ne si singula persequar, modū excedat oratio. Sunt igitur rationis praecepta illa quidē ut nullus animi motus: nullaq; nostra actio, aut electio recedat ab honestate: eosq; nos instituamus, ut nihil nisi quod honestū et iustum sit, aut appetamus, aut agamus. Cogitatiões quoq; ipsae coercendae sunt. Etenim qui eas sic euagari permiserit, ut quod in obscenis fit attrectationibus, blande illis molliterq; indulgeat, difficile nimirum est, sola hunc mētis agitatione contentum esse, ut non opera perficiat, quod longa est cogitatione meditatus. Nam etsi consentiunt omnes motus primos, et titillationes illas, quae tum uisis, tum auditis excitantur, non esse iuris nostri: tamen si motus eos: & imprimis dulcia sensuum delinimenta, frequens ac blanda comitetur mentis agitatio, non modo nostri non erunt iuris, sed quod detestabilissimum est, sui nos iuris efficient, improbitatis, impietatis, & scelerum plurimorum reos. Quod si damnati in iudicijs etiam leuis cōtumaciae poenas luimus plectimurq; a praetoribus, & magistratibus, quibus nos affecturus est supplicijs deus: qui cogitationum quoq; nostrarum rationē est exacturus? Vbi legibus suis, quae perpetuae quidem sunt, repugnantes fuisse conuicerit. Et quoniā duo plurimum in nobis possunt, ratio & appetitus, atque altera nos doceat quid uerum, aut falsum sit, & quid probare aut improbare debeamus. Alter uero q̄ quisq; sequatur: &

a quo declinet, recte etiam præcipitur, ut ratio imperet: appetitus se obedientem præbeat. Cui præcepto qui paruerit (parere autem omnes debent) ea sibi eliget, atq; proponet: quæ prudentis uiri esse propria intellexerit.

De prudentiæ officiis.

S Vnt autem prudẽtiæ munera: ut tum nobis: tũ amicis ciuibusque & cæteris aliis recte consulere utiliterq; debeamus: eaq; quæ utilia futura, sunt, publice priuatimq; prospiciamus, iusta tamen honestaq; non deserentes. Ac tametsi non omnibus concessum sit uersari in magna Republi. aut moderari populos, & in paruis tamen oppidis: & in re familiari: & in his in quibus ipsi uersamur: quæq; ingenii nostri fuerint, licitum sit prudentiæ seruare præcepta: quod & uillici assequuntur, ne dum mercatores. Nulla enim res siue parua & angusta siue magna & ampla, absque prudentia non modo non augeri & crescere, sed ne breue quidem tempus salua esse potest. Quisquis igitur in his se exercuerit: quæ ad se pertinent: suæq; curæ, & officii esse intellexerit, ab institutis prudentiæ minime recessisse censendus est. Nam cum prudentis intersit rebus suis prospicere: sibiq; & bene, & ex usu consulere, hoc efficere nequaquam poterit, qui ad ea quæ sui officii non erunt, operam suam conferet. Quæ præcepta qui seruare, & parere eis contempserit: is nec ciuis bonus, nec paterfamilias frugi esse poterit: sibi, patriæ, liberis, ciuibusque inutilis: nihil sane, nec acute, prospiciens, nec cum ratione sequens, aut deliberans cum consilio, fraudibus hominum, & fortunæ ictibus semper expositus. Quique & incognita pro cognitis habeat, & illis sic assentiatur, ut tanquam cæcus uadensque per itinera salebrosa, & ignota, ad passus singu-

uerſaq; ita feramus:& ea quæ laboris atq; acerbitatis ple-
na ſæpe multa contingunt in hominũ uita:ut nõ mõ non ſuc
cũbamus illis:ſed uiribus etiã maioribus cõtra ea nitamur.
præſtãdũ quoq; ut inuictos nos aduerſus corporis uolupta-
tes geramus.Etenim qui dominandum eis ſe permiſerit,li-
cet hoſtẽ ſæpius uicerit,& albis equis capitoliũ aſcẽderit,in
magnis tamen uiris non eſt habendus.Qua in re illud iudi
candũ eſt turpiſſimũ,quod nõnulli ut eas adipiſcantur,im-
peritæ multitudinis errore ducti non tantum grauiſſimos
labores ſuſcipere:ſed uitam etiam ipſam offerre,parati ſint:
qui mihi nihilo plus agere uidentur,q̃ ut cũ labore ac peri-
culo turpiſſimi euadãt.Quod imprimis ratio ipſa uetat:&
tanquam ex eminenti ſuggeſtu nos alloquens cohortatur,
atq; confirmat:ut contra inhoneſta,indecoraq; fortiter di-
micemus:& ita ſtemus in acie,ut diſcedamus e pugna ſu-
periores:quos his armis ac telis, aſſecuturi ſumus,ſi quæ
uulgus maxime admiratur & expetit,ea tanq̃ momenta-
nea deſpiciamus:& quaſi uenenis imbuta,repellamus a no
bis.Ne uincamini inq̃t cupiditate diuitiarũ:quæ fortis uos
facere minime poſſunt.At improbos,flagitioſos,deteſtabi-
les poſſũt:neq; certabitis ut pecunias q̃ maximas poſſidea-
tis ſolũ arcæ explẽdæ intenti,ſed ut nõ egeatis:iiſq; abũde-
tis quæ uobis,liberiſq; ueſtris,familiæ,cognatis,amicis,ad
uictũ:ad cultũ,& uſus uitæ alios neceſſaria uiſa fuerint:ſci
entes illũ eſſe diuitiis finẽ cõſtitutum:ut recte eis atq; hone
ſte poſſeſſor utat̃.Cauebitis eñ ne opes potẽtiaq; cõuertatis
ad uim afferendã,iniuriãq; faciendã.Neq; eñ q faciũt:ſed
qui propulſant iniuriã,magni & præſtãtis ſunt animi:nec
pro honoribus,Magiſtratibus,imperiis ita cõtendere ueli-
tis & digladiari,ut aut honeſtas deſeratur:aut nõ interdũ
depoẽndi plus ualeat,q̃ accipiẽdi ratio:quod uiri fortis eſt,
uereq; magnanimi:non in honoribus,aut Magiſtratibus

decũs illud positum indicantis: pro quo præstantibus uiris omnis solet esse contentio. sed in honestate & pulchritudine animi: qui non ad opinionem uulgi, sed ad conscientiam seq; suaq; ipse referens, non uideri quidẽ: sed esse talis uult. Scit enim nihil fictum, nihil fucatum posse cum fortitudine conuenire, in qua sint stabilia & firma omnia: contra in illis leuia & caduca. Cauere etiam studiosissime oportet, ne secũdis elati: & rerum copia effluentes, in luxuriam, superbiã, impotentiãq; dilabimini: quæ uitia fortibus uiris omni sunt studio fugienda: quippe quibus illud propositum esse semp debet: ut nullis animi perturbationibus, affectibusq; uincãtur. Quid enim turpius, q̃ quem aduersa nequiit fortuna frangere, eum frangat secunda? aut qui morti, quæ cum decore futura sit non cesserit: cedat iræ, libidini, inclæmentiæ, crudelitati? Hæc præcepta seruantẽ, licet fortiter, uiriliterq; & uiuere & mori. Contra uero aduersantem eis, abiecte, inconstãter, effœminate. Ac de fortitudinis institutis, quibus parere, et quæ seruare debeant, qui excellere inter homines uolunt: quam excellentiam sine hac de qua disputo obedientia, assequi nullus poterit. Satis hic dictum sit.

De temperantiæ muneribus.

n Vnc de temperantia, quam profecto in uoluptatibus, & doloribus esse statuo, q̃q̃ nec omnibus quidẽ: nec eodẽ modo, ut peripateticis recte placet. Neq; eñi intẽperãs aut is est, qui publice, priuatimue detrimẽto accepto dolet: aut amicorũ ægrefert orbitates. Quo dolore qui sit affectus, longissime absit a turpitudine atq; intemperantia. Sed nec ille qui bene de Repu. meritus, tanq̃ uirtutum suarum præmium sit aliquòd consecutus, uoluptatem capit ex honoribus, Magistratibus: aliisq; publicis fungẽdis muneribus: eæ nanq; uoluptates non corpus: sed animum po-

tius afficiunt. Quocirca cum in ijs quæ corporis solum uoluptates sunt, uersari temperantiam uelint, uidetur temperatus is esse, qui in uoluptatibus. quæ tactione potissimum gignuntur, ipse sibi temperet nec solum temperet, sed ubi uel carendum illis, uel abstinẽdum fuerit, æquo id ferat animo: cui etiam abstinentia ipsa iucunda sit. At intẽperato & uoluptatum harum abstinentia grauis est: & earum carentia ægritudinem affert: atq; in capiẽdis illis, nullus nec modus adest: nec mensura. Quod intemperantiæ uitiũ cum abiecti, & degenerantis sit animi, recte præcipitur nobis, ut eas omnino uoluptates fugiamus: quas qui sequatur, is ut ait Cicero nomine tantum homo, re autẽ belua sit: cuius propriũ est corpori inseruire: & ijs solum uoluptatibus, quas tum e pastu, tum e ueneris quærit rebus. Turpissimum enim genus est hominũ illorum, qui in uentrẽ proiecti ac libidinem, ueluti sues cœno sordibusq; uolutantur. Licet autẽ difficile admodum sit cõtemnere uoluptatem natura nobis insitam, Cuius etiam uis tam late pateat: ut actionũ, affectuũq; nostrorũ sit comes, sequaturq; uel illa quæ agẽda eligimus (cũ honesta, & utilia iucundi speciẽ præseferant) eo tñ magis cõtemni a nobis debet, quo laudabilius est rẽ natura insitã: & ut ait Aristoteles nobiscum a pueris una educatã, reprimere, & cõtinere. Nam qui eam sic abiecerit, ut quasi radicitus euulserit, is mihi naturæ hominis uidet̃ oblitus: aut humana esse cõditione maior: ut qui aqua & herbis in solitudine uitam ducũt, rerũ ueneris omnino inscij: quales fuisse anachoritas plurimos, & ipsum illum Ioannẽ baptistã memoriæ proditum est. Verum cũ uoluptatis cõmune quidem nomen sit: & uoluptas ipsa semper nec ubiq; sit turpis, non omnes corporis sensuumq; uoluptates imtemperantes nos efficient: ut dũ lyra delinimur: laboremq; solemur cantu: aut naribus admouemus flosculos: seu in Iocti aliquas, Gen

tilisue picturas egregias cōuersi, in spectandis illis oculos pascimus: & tanquā ipsi reficimur. Quis autē quamuis durus & acer uoluptatis cōtemptor, non moueat ubi in aliquē facetū & urbanū hominē inciderit? Vide q̄ non sit hoc uitiosum, quod urbanitas uirtus est: & iocus nulli nō hominū aliquando cōcessus: cū etiam uideamus de deo, ac religione differentes in templis, uti eo: quem tamen neq; multum neq; petulantē oportet esse: sed libero homine dignū. Age quē suauissimi poetarum uersus mouerint, hunc ne nos intemperantiæ accusabimus? An eum potius quem cognouerimus ueneris resolutum illecebris: aut palato seruientē? Hūc enī q uoluptates hæ communes sint cum beluis: illarū similem dicemus, Homerum secuti, qui Vlissis socios Circæ carminibus id est fœdissimis uoluptatis delinimētis in porcos dixit fuisse conuersos. Quanquam uehementer etiam reprehendendi sunt, qui tum unguentorum, tum epularum capiuntur odoribus: quod his earum rerum memoria reuocetur quarum ipsi cupiditate nimia teneantur. Quibus enim intemperantiæ stimulis credibile est illum agi: qui inter odores positus, totū se fieri nasum optet? ut est apud Catulum, tametsi iocetur ille: ac facetus uideri studeat. Quiq; adhibitus in cœnam obstupefactus potu, atq; pastu, quæratur de natura, q tam breue homini guttur dederit. Satis compertum habeo Barcellonæ in Hispania paucis ante annis Beltrandum cognomine Ferrerium in uenere expirasse. Legi & Gallum Equitem Romanum eodem intemperantiæ ac mortis genere e uita excessisse.

Coercendas esse cupiditates.

i Gitur ut ab iis cauere uitiis possimus: in quæ facile prolabimur, ipsa nos ad ea rapiente natura, recte præcipiūtur hæc: ut cupiditates illas: quas e nostris

quidā cōcupiſcentias uocare maluerūt: coerceamus. Coer-
cent aūt abſtinendo & tēperādo. Quippe quarū natura ſit
uſu ipſo magis magiſq; incēdi, & luxuriare: eo uero ceſſan
te remitti, atq; extingui. Quo magis em̄ ueneri palatoq; cō
cedit, & curæ plus impēdit: hoc amplius titillātis illius uo
luptatis appetitio creſcit infinita, & inſatiabilis. Et quia ni
hil eſt tam ſeruile, & abiectū q̄ uoluptatibus eſſe deditum
illas maxime uoluptates coercere conabimur: quæ ptim cō-
munes, ptim ppriæ dicunt a philoſophis: quas ſi eruere ne
quierimus (qđ em̄ firmius hæret & radices naturales ha-
bet euelli uix pōt) pullulātes certe, & in pceriores ramos
exeūtes amputabimus, boni agricolæ exēplo: q ramos inuti
les, nimiſq; laſciuiētes deputat: atq; ut Maro inquit. Luxu-
riem ſegetū tenera depaſcit in herba. Quāobrē cibo & po-
tu ſic utemur, ut reficiamur qdē illis: non impleamur: deq;
ſtatu hoīs eijciamur: ne dicendū ſit qđ Terentianus ille. Vi
cit me uinū quod bibi. Sed hic q ebriū ſe eſſe ſentiebat, mi-
nus fortaſſe uituperandus eſt. Illos uero qs ferat, qui inter
ipas epulas ea agunt, quæ dictu quidem turpia, atq; obſce-
na ſunt. Quoſdam non delectant niſi exquiſitiſſimi, & quæ
ſiti trās maria cibi: ac magno empti, quorum fœlicitas hæc
eſt, potando, ſcortando, epulando, rem cenſumq; abſumere:
quales fuiſſe Montanum, atq; Apicium legimus. quid ille
quam ſtudioſus palati fuiſſe credendus eſt: & gulæ ſemper
ſeruiens, ut quidem fuit: qui ſemel aſpecti littus dicebat
echinni? Huiuſmodi homines neceſſe eſt indies intempera
tiores fieri, cum quotidiana libidini ſuæ irritamentis his fo
menta præbeant. Quid de uſu ueneris loquar: & appetitu:
qui tantas ſibi uires capere interdum ſoleat: ut neq; ſexus
neq; cognationis diſcrimen haberi ullum permittat? Biblis
inquit poeta Sulmonenſis in exemplo eſt: ut amēt conceſſa
puellæ: Biblis Apollinei correpta cupidine fratris. Et quo-

niam nõ tãtũ est auctoritatis in fabula. Nuper Ioannes Ar-
meniacensis ex Galliarũ regulis sororẽ suã, iisdẽ ortam pa-
rentibus duxit uxorẽ. Ferunt brutios pastores pecudibus,
equabusq; misceri solitos. Sed hæc non absq; rubore referri
possunt: et licet reprehendãtur a nemine, ꝑ se ipsa ostendũt
q̃ sint turpia, & flagitiosa, declarantq; quanta sit intẽpe
rantiæ uis ad postremam etiã immanitatẽ. Verum ut quas
dixi cupiditates coercere possimus præceptis iis parendum
nobis est: quæ quidem iubent, ut neq; turpibus obscenisq;
gaudeamus: neq; si honesta sit lætandi causa, ita efferamur
gaudio, ut gestire uideamur. In altero enim præscribenda
lex est: in altero modus retinendus: ut non modo non capia-
mur uoluptate rerum earum quæ inhonestæ sint, & indi-
gnæ homine: sed ut modum quoq; in illis retineamus: qua-
rum delectatione honesta moueamur: & gaudio affici li-
ceat: rursusque ut oblatis uoluptatibus abstineamus: atque
ubi subductæ illæ fuerint, æquo id feramus animo. Volu-
ptas enim tum absens, tum erepta per uim incredibiles so-
let dolores excitare. Videre licet apud Homerum quo ani-
mi furore: quaque impotentia ob ereptam sibi uirginem,
Achilles rapiatur. Alchosimarcus ille plautinus de nimio
dolore amorisque impatientia audi quibus clamoribus ca-
ueam impleat. Credo ego amorem primum apud homi-
nes carnificinam commentum. Hanc ego coniecturam do-
mi facio, ne foris quæram: qui omnes homines supero, at-
que antecedo cruciabilitatibus animi iactor, crucior, agi-
tor, stimulor, uersor in amoris rota miser, & quæ sequũtur.
Et tanq̃ parũ hoc esset, ubi eius, quã amabat copiã fieri sibi
desperat, gladiũ stringens in quem incumberet. Accipe me
ait ad te mors amicũ, & beniuolum. Intellexit poeta solere
dolores hos q̃ proxime ad insaniam progredi, ubi parũ fuis
sent cõpressi. Ex his igitur satis apparet appetitum libidi-

nis, si dolori indulgeat, augeri adeo, ut mentem ipsam e suo statu persæpe deiiciat, Quaobrem si temperantes esse uolumus, obediẽtiæ memores huiusmodi appetitus subiiciamus rationi: nec (quod puerorum est) imperare nobis illos sinamus. Ipsisq; uoluptatibus cum offerentur, aut abstinebimus: aut in capiẽdis illis modũ certe retinebimus. Turpibus uero, et quibus minime debemus, nullo pacto delectabimur: nec si honesta lætabimur causa, modũ abiiciemus: neq; etiã frãgemur dolore, ubi quibus frui cõsueuerimus uoluptatibus carẽdum nobis fuerit: sed illorũ potius uicẽ, qui sic affecti fuerint, miserabimur. Cupiditatibus uero hactenus afficiemur: ut cũ maxime tũ mediocriter moueamur: atq; ad ea tantum cupienda, quæ cur cupiant ratio nos docuerit. Temporis quoq; memores esse oportet: et personæ, quã gerimus. Demũ in uoluptatibus cũctis illud maxime obseruabimus, ut neq; ualitudini noceant: neq; aduersentur honestati habeaturq; facultatum ratio. Quæ præcepta seruãtes, & intra præscriptũ obediẽtiæ persistẽtes: nimirũ tẽperati erimus fruemurq; uoluptatibus iis, quæ temperãtis sunt propriæ. Eæ autem sunt cum mediocritate, & raræ. Nanq; & uoluptatem commendat rarior usus.

De continentia.

t Emperantiæ finitima est continẽtia: nam & ipsa in eisdẽ existit uoluptatibus: latior tñ est continentiæ campus: cui & ira materiã suppeditat: & pecuniæ, honorisq; studiũ: qui enim uehementius irati excandescũt, aut de re amplianda, magistratuq; fungendo adeo soliciti sunt, ut uicti cupiditatibus moderatiõis honestatisq; metas pertranseãt: hos quoq; incontinentes uocamus. Differt etiã ab intẽperato incontinens, q̃ ille cum iudicet uoluptatibus indulgendũ semper esse: easq; sibi & ꝓponat, & eligat sequendas, nec sñiam mutat iudicio suo falsus: nec incepti pœ

nitet. hic uero nec ignorat fœda se facere: nec electione pec-
cat, sed nimia cupiditate præceps rapitur: ut cum ait apud
Nasonē Medea. Video meliora, proboq;, Deteriora sequor.
Vnde & pœnitudinis plena incontinētia dicitur. Igitur cō
tinentia cum recto utatur iudicio: nec in turpium cognitiōe
fallatur: quæ quidē ipsa improbet, ac damnet, soli rationi in
tendens: ad eāq; usq; se accomodās, recte nobis ab hac ipsa
ratione præcipitur, ut rerū earū quæ uoluptatē gignunt pri
mo delectum habeamus: deinde uitemus excessum. Delectus
autem tum probe habebitur, cū ea e quibus uoluptates pro-
creantur: secernemus: quorum ut Aristoteles tradit alia ne
cessaria sunt, ut cibus: potus: uestitus: quæq; ad corpus tm̄
pertinent, de quibus supra disserui, cū de tēperantia dice-
rē. Alia quæ tametsi necessa ipsa non sunt, expetenda tñ ui-
dentur, ut domus magnifica, & in ea supellex egregia: ut
prædia, tum rustica, tū urbana: ut multitudo clientium, ut
opes in ciuitate, ut honores, ut tituli, & quæ alia uel nume
rantur in bonis, uel certe media sunt. Hoc igitur delectu ha
bito danda est in primis opa ne comparandis, atq; utendis
illis modū deseramus. Nam ut Horatius ait, Insani sapiens
nomen ferat, æquus iniqui, Vltra q̄ satis est, uirtutem si pe
tat ipsam. Horum igitur omniū, quorū excessus tantum im
probantur, una hæc regula est, ne quid nimis. Iure aūt Sal
moneus fulmine ictus a poetis dicitur diuū sibi dū poscit ho
nores. Quid illo dictu improbius? lucri bonus odor e re qua
libet. Alexāder tot regū, & nationū uictor, a fœdissima incō
tinentia non uno modo uincitur. Nā dū e deorum uult se na
tū semine, matrem Olympiadē ut impudicā accusat: philip-
pi patris ueluti abiecti homūtionis pudet: & Iouē libidine
captum de nitidissimo cœli loco in immundissimas terrarū
sordes trahit, hoc ipso incōtinentior, ac detestabilior, q̄ dum
Iouis se filiū mētitur, scortis, ac uino infra inquinatissimos

deijcitur. Est & alia continentiæ laus, q̃ cũ propriũ constantiæ munus sit, dolori resistere, & æquo aĩo illũ ferre: quasi parũ hoc sit, contenta non est doloris ista tolerantia, nisi & eũ uincat, ut eo magis constantiæ præferẽda sit: quo pulchrius est uictorẽ e pugna discedere, q̃ uictũ. Quãobrem ut cõtinentes ipsi simus, uoluptates cohibendæ sunt: doloresq; superandi: imprimis excutienda mollities: quam & pannus bombicinus urit. Quod ut facilius assequamur, Cicero audiendus est: a quo quia multa de temperantia, cõtinentiaq; disseruntur: placuit eadẽ illa paucis referre. Præcipiuntur autem hæc maxime ut in oĩbus dictis, factisq; animũ a perturbatiõibus liberũ habeamus: ne libidine, aut metu aliquo commoueamur: aut uoluptate nimia gestiamus: neue in sermonibus, aut cupiditas: aut pigritia: aut ignauia: aut aliqd tale appareat: imprimisq; ne falsa præsertim de nobis prædicemus. Ludo quoq;, ac ioco sic utendum: sed tum cum grauibus serijsq; rebus satisfecerimus, ut illiberalitas, petulãtia, obscenitas oĩs absit iocantibus. In ludis etiam is modus retineatur: ne nimis ꝓfundentes omnia, aut elati, in turpitudinem aliquã dilabamur. In ornatu quoq;, & corporis motu, ac statu studendũ esse: ut ab omni quod abhorret ab oculorũ approbatione fugiamus: sequendũ esse maxime rerum ordinẽ & tẽporũ oportunitatẽ. Ab ijsq; artificijs, & quæstibus cauẽdum: qui improbẽtur: & illiberales habeant̃, ac sordidi. Dãdã etiã imprimis operã, ne contra uniuersam naturã contendamus: ea tñ cõseruata, ꝓpriã sequamur: exquiramusq; in oĩbus quid sit illud quod deceat. Atq; hæc quidẽ a Cicerone in hanc fere sñiam præcepta tradũtur. Christiani uero oẽm etiã usum ueneris: p̃terq; si cũ legitima uxore res habeatur: dãnãt. thoro quoq; geniali modũ statuũt: cæteros coitus ita condẽnant: ut inter septem illa peccata: quæ mortalia dicunt̃ numerẽt res ueneris. a uitio quoq; palati,

ac uentris: quod nunc gulã nominant, tantopere abhorrẽt: ut non modo temperanter uesci iubeãt, ꝓhibeantq; comessationes, & intẽperata conuiuia: sed nec oẽ cibi genus utendũ permittãt, uelintq; diebus, ac tẽpibus statutis abstineri carne, ac semel q̃dem die, & parce esse. Omnis etiã sermonis, q̃ aut mollitiẽ, aut cupiditatẽ, aut turpitudinẽ habeat aliquã, rõnẽ reddẽdã, pœnãq; luendã censent. Verũ ego dum plura persequor lõgius ꝓgressus sum, q̃ ꝓmiserã. Quãobrẽ finẽ his statuo, ad alia diuertẽs: quæ dicenda relinquuntur.

Seruandas esse leges.

i Mprimis aũt uersari obedientiam in seruandis legibus illud plane docet quod initio dixi, leges ipsas eo pertinere, ac respectare, ut secundũ omnem uirtutem uiuãt a ciuibus. Quãobrem cũ de uirtutum ipsarum præceptis, si non plurima (quod disputationis huius non erat) sed pauca quædam ex tanta copia, carptim, atq; ut magis necessaria uisa sunt, dixerim, quia, & res ipsa, & ordo præceptionis huius postulat, de legibus quoq; aliquid dicam. Sunt autem leges aliæ naturales, aliæ humanæ, quædã & diuinæ. Naturales eædẽ semꝑ sunt, & ubiq; gentiũ nunq̃ enim naturale illud mutat̃ præscriptum, ut uitã, corpusq; tueamur oẽs, declinemusq; ea quæ uideantur nocitura, aut ut ꝑlẽ appetamus, siue ut nunq̃ manum ipsi nobis consciscamus. Nã & Cato, qui libertatis, ut dicunt causa: & mortales alij, in quorũ numero & philosophi, qui ex uitæ contemptione mortem sibi attulisse memorant̃: naturæ legibus parũ mihi uidentur obtẽperasse: q̃q̃ & Cato, & quos dici nõ carent defensoribus. Iubet etiã hæc ipsa natura, ut uitã, corpusq; tueri: sic neminẽ offendere: imo etiã cũ possis ꝓdesse: mœrentẽ cõsolari: qui ferat̃ a torrente, ubi possis opẽ ferre: uiam perconctanti monstrare. non ꝓhibere lumen accendi de lumine: non arcere sitientẽ a ꝓfluente. Hæc quoq; naturali lege ho

minũ generi præſcripta ſunt, quæ ſeruare oẽs debent: quorũ qui contẽptor fuerit, is cõſcientiam ſuam iudicem ſi fecerit, haud uereor quin ea iudice ſeipſum dãnet timeatq́ illius flagellũ, quem ne cogitationes quidem ullæ noſtræ latere poſſunt. Quærere itẽ quæ ſit natura ſummi boni: quæ rerũ aliarũ. unde naſcantur ſingula: qui cœli motus, & ſtellarum: quis ordo in rebus, & quæ mẽſura: quid uirtus ſit, & an alia ſit maior alia: hæc quoq; a natura iubemur. Quiſq́ tamen pro captu, atq́ ingenio ſuo: nã imprimis natura ipſa hominis hoc præcipit: quippe quæ infixit animis noſtris, ut ſcire, & noſſe cupiamus. Cuius rei maximũ hoc, & certiſſimũ inditium eſt: q etiã illa quæ nihil neq́ uoluptatis, neq́ utilitatis ſint allatura ſcire ipſi cupimus: laboramuſq́ ut intelligamus ac ſciamus illa, quæ ſciri intelligiq́ poſſe diffidimus: quæq́ oĩbus ante nos ſæculis incognita latuerint: atq; ubi cognita fuerint aut oĩno nihil: aut certe parum ſint laudi additura. Sunt tñ ex his quæ naturæ continẽtur legibus quædam homini cũ beluis communia: ut prolẽ cupere: ut paſtum quærere: tẽpeſtateſq́ uitare, & æſtus. Sed nos metiri non decet quid, aut quouſq́ cõmune ſit homini cũ beſtijs, ſed quid ſit quod natura ipſa præcipit. Nã & illa quæ communia ſũt aliter nobis, atq́ illis præſcripta ſunt. Beluæ nãq́ peccare non poſſunt, homines uero poſſunt: atq́ utinã tantum poſſent, dũ ne ſponte uellent.

De legibus diuinis.

d Iuinarũ legũ Aliæ ad deũ. Aliæ ad hoĩes referunt. Ad deũ ut ea quæ iubẽtur a xp̃o: quæq́ per Moſen credũtur a deo iudæis præcepta: qualia ſunt: quæ decẽ mandata dicunt. Deũ unũ colito Sabbatũ ab ope ceſſato, & ſanctũ habeto. Parentes uenerator, & quæ reliqua ſunt. Sunt tñ apud Moſen permulta, quibus nõ modo xp̃ianorũ, uerũ etiã romanorũ leges aduerſent. Sed illa iudæis p̃cepta ſint, nos noſtris

nos nostris legibus pareamus, quorũ xp̃s est author, alia ita sanciũtur, ut qui secus egerit, reus sit. Alia magis uidẽt admonere & hortari, quã cogere, quale illud est. Vendito quæ habes oĩa, & largitor pauperibus, Præcepta igitur eo studio, diligentia, & opera seruanda sunt, ut ne digitum quidem, ut dici solet, ab eis excedatur. Quæ uero admonẽt cõsiliũq; rõnẽ habẽt, ea ita sequemur, ut sciamus nostri esse arbitrij, quousq; placeat obsequi. Ad hoĩes aũt referuntur illa, quæ a sacerdotibus, & põtificibus decreta sunt. Quorum nonnulla præcipiuntur omnibus, ut confiteri peccata sacerdoti, & piaculum pœnitendo agere, quædã quibusdã, ut quæ sacerdotibus tãtum. Sũt ẽt quæ credere iubeamur ut deum e deo genitum, & uirgine incorrupta natũ. Alia quæ pro certo sperare atq; expectare debeamus, ut aĩas redituras in sua corpora, & die suo deũ illas ad tribunal citaturũ. Alia quæ agere. ut tẽpla adire, sacrificijs adesse: sacerdotibus, & egenis stipẽ offerre, a plurimis nõ modo iubemur continere: sed coercemur ẽt pœna proposita. Nã qui sacerdotẽ percusserit, hũc e templis, atq; hoĩum cõsuetudine leges eijciunt: & sacris arcent: quodq; aqua & igni interdictum illi sit. uetant sermonem cum eo seri: aliquidq; oĩno contrahi. Ad hæc cogimur ad uenerationẽ: ad cultum. Sunt ẽt quæ & si lex credi, atq; expectari iubeat: tamẽ nõ ĩtersit dũ credãtur, quõ ea credantur. Cogimur enim credere animas ubi solutæ fuerint corporibus, suo quodã tempore ad illa reuersuras. foreq; ut tunc reuiuiscamus oẽs. Reuiuiscamus aũt adolescentes, ne an ætatis, qua quisq; mortuus est: de quo quæstio est: arbitrij nostri ẽ, ĩ alterutrã uelimus opinionem concedere: habent enim opiniones hæ authores suos, graues certe & eruditos hoĩes. Sunt & alia quæ constãtissime quidẽ teneri: oĩq; e parte credi oporteat: ac si quis secus sibi persuaserit, deq; his modo aliquo dubitauerit, ha

beatur in hereticorum, ac perditorum hominum numero: atq; ea necesse sit ut & ꝓfitearis: & ubi usus euenerit asserendis illis digladiere: atque emoriare priusq̃ abneges.

De legibus humanis.

h Vmanæ leges dictæ sunt: quod earum authores homines in cõmunẽ illas utilitatem, ac recte uiuendi usum tulerint: eæq; scripto sanciũt: quãq̃ & interdum consuetudo uim habet legis. Ex his ciuile ius emanauit: quo populi, natiõesq; temperant. Est & municipale ius: quod singulæ ciuitates priuatim sibi statuerũt: & item gẽtiũ inde dictũ: ꝙ gentiũ in id uoluntates consenserint. Quã obrem & iura ipsa seruanda sunt: & legibus parendũ est: ut cum ad cœtus colendos: societatemq; retinendam nati simus, munus impleamus nostrũ. Et quoniam hæc omnia nõ tam discenda præcipimus, q̃ statuimus seruanda, placuit quod in bene constitutis fit urbibus latas leges conscribere: easq; referre in tabulis: quod nec Plato in republica illa sua facere dubitauit: nec qui eum imitatus est Cicero.

Quarundam legum constitutio.

a Ppetitum rationi subijciunto: eaque & dux, et moderatrix esto: ritus patrios pie seruanto: legibus parento: temporibus obsequuntor: personam locumque obseruanto. Animi motus cohibento, ab honestate ne facessant. Iusta expetunto, atque agunto. Mentem a prauis cogitationibus cohibento: consulunto recte. Prospiciunto caute. Notis artibus operam danto. Vires ingeniumque metiuntor. Mortem decori posthabento. Despiciunto externa. Aduersa ferunto constanter, ac ferendo superanto ea. Turpia atque indecora omnia cauento. Diuitias, Magistratus, honores, ne admirantor, neue illorum ergo fœda agunto. Iniuriam ne inferunto: sed propellunto eam. Superbiam abijciunto. Doloribus ne cedunto: neue uo

luptatibus corporis sinunto capi: sed illas temperanto, atq; cohibento. Animum excolunto: & perturbationibus liberũ habento. In cunctis retinẽto modum. Si quis aduersus hæc fecerit ue senserit ue: huic deus iratus esto. ne illius manes quiescunto.

Finit liber primus.

Incipit liber secundus.



Ioue inquit Socrates apud Platonem philosophi sunt & reges: mihi ꝗde; a Ioue. i. deo nõ reges mõ & philosophi sed optimi ꝗq; uiri uidentᷓ esse. Nã cũ ab illo ꝗ est & maximũ: & uerũ, & ꝑfectũ bonum cætera emanẽt bona oĩa: nec iustitia profecto, nec uirtus ulla: quæ uera animi bona sunt, absq; illo summo, & consummato bono in cuiuspia; uenire possessionẽ possunt. Ac tametsi malorum fere omniũ ipsi nobis & cãm præbeamus, & materiã: nullusq; nec maior, nec permitiosior nobis sit hostis, ꝙ appetitio, & opinio nostra: quæ sæpenumero obliqua & falsa est, bonorum tamen origo & causa est a deo: a quo & ratio: bonum autem seiungi a ratione nequit. At malum cũ sit tum auersio, tum secessio, deflexusq; a ratiõe, sequatur ꝗ opinionem quæ dux ẽ, & author incerta: a deo utiq; nõ erit. Et cum ratio secundum naturam sit: malum autem a ratione semper abhorreat: & ab illius spacio, curriculoque longe deflectat: erit & malum contra naturam. Quocirca cum uirtutes, ut dixi, uera animi bona sint, & firma possessio, quanquam ne ipsæ quidem natura nobis insunt: sed usu, actioneq; comparantur nostra: uitia quæ his aduersantur, & mala erunt: & quodammodo contra naturam erũt. Omniũ uero uitiorũ pessimũ ac deterrimum est illud quod

aduersus naturã maxime nititur: & a rõne q̃ lõgissime abit Nititur aũt aduersus naturã illud maxime quod est contra uniuersam humani generis cõmunitatẽ: ac rectorẽ eius. Id aũt est iniustitia. Manifestum est igitur iustitiã quæ huic ad uersatur, maximã esse uirtutũ oĩum, & humano generi ma xime conducentẽ. Nã cũ sit uniuersum genus hominũ quasi una quædã ciuitas: cuius hæ quas incolimus urbes sint uelu ti partes quædam: ipsæq; constent domibus, ac familijs: do mus uero hõibus: primũ docet iustitia, quales ipsi erga pa rentes, uxores, liberos, nepotes esse debeamus: deinde in cæ teros cognatos, ac necessarios: qui domos sibi alias cõstitue runt: & cũ una, ut Cicero ait domus eos nõ caperet, tanq̃ in colonias exierũt: tũ erga uicinos tribules, & ciues alios: itemq; & hospites, & peregrinos: admonẽs nos hominum nõ modo eiusdẽ gentis, nationis, linguæ, uerũ & illorũ qui extremas quoq; terras incolant. Et q̃m huius quem dixi uni uersi cœtus hominũ rector est & moderator deus: imprimis iubet, ut eius memores, primos illi, ac maximos honores tri buamus: pietatemq; colamus, ac religionem. Sed nos Rober te de iustitia illa quã totã esse uirtutẽ diximus: superiore li bro satis explicauimus: & quantũ uisum est necessariũ dis seruimus. Restat nunc dicendũ de iustitia hac, quæ pars est eius. Cuius cũ proprium sit, cuiq; quod suum est reddere, declaratur nobis, eius officia ad alios potissimum pertinere: ipsamq; in cõmune niti: ac late ad plurimorum res cõferre. Nã qui uoluptates cõtempserit: aut liberorũ orbitatẽ æquo aĩo tulerit: is quidẽ sibi ipse temperatus & cõstans est. Hoc q̃ eius factũ ad alios minime pertinet: nihil fere aut publicã aut priuatorũ ciuiũ utilitatem adiuuans: præterq̃ si exẽplo ipso profuerit. At qui nec opũ in ciuiuitate nec authoritatis in senatu: nec agri inter uicinos: nec pecuniarum inter eos quibus cum contrahit uendicare sibi plus uoluerit q̃ quod

sit suum:is & erga alios uirtute utitur,atq; in cõmune cõsulit:quando ciuibus aliis qui suus cuiq; locus est integrũ relinquit.eadem trutina,pariq; mẽsura & sibi & aliis metiens:ut recte mihi dixisse uideatur:quicunq; dixerit cæteras uirtutes fere oẽs,utentis proprias esse:iustitiã aũt communem,& publicam.Quamobrẽ iustitiæ huius uidetur ꝓpria esse ea mẽsura,quæ plus & minus distinguit inter homines:ut ex æquo,cuiq; distribuatur:caueaturq; ab iniquo. Cum aũt non in honoribus,aut pecuniis solũ:uerũ etiam in emendis,uendendis,& cõmutandis rebus:quæ quidẽ sponte ipsi nostra facimus,hoc ipsum plus,& minus quæratur. Quinetiam in illis quæ inuitis nobis fiunt: ut cũ aut surripiuntur nobis nostra:aut uis affertur aliqua, uidetur iustitiæ huius duplex esse diuisio.Est eñ una eius species:cuius propriũ est curare,& cauere ne in creãdis Magistratibus: conferendis honoribus:reddendis præmiis:ciuilibusue muneribus partiendis:neue in dispẽsandis ærarii pecuniis:rebusq; item aliis,quæ diuidendæ,ac distribuendæ sunt inter ciues:aliquid plus minusue fiat,q̃ quod æquum, iustumq; uideatur:est enim eorum omniũ dispẽsatrix optima. Altera uero quæ in faciendis cõmerciis:& contrahẽdis rebus: iisdemq; & metiendis, & corrigendis uersatur: quales sunt emptiones,uenditiones,mutua,deposita,& quæ sunt generis eiusdem:quæ uoluntaria dicũtur:& in quibus pacto cõuenitur.Ad hanc quoq; pertinent & ea , q̃ in inuitos ꝑtim clam,partim aperta ui patrantur:ut furtum,cõpilatio, uerberatio,rapina:quæ iuris prudẽtes maleficia uocant.Igitur cum horum omniũ ad iustitiam cura pertineat: uidetur proprium eius munus esse metiri singula:& tanq; appensa in scapulo examinare.ut iusti æquiq;:itemq; & iuris & legũ, ac boni partes in ciuitate tueatur:reiiciatq; ac castiget quæ uideantur his contraria. Nam iniusta iniquaq; prohibebit:

repellet iniurias: & in eos qui nocentes sunt animaduertet, ne quid omnino cōtra leges, cōtraq; bonū fiat uel a civibus: uel a peregrinis. Verū cū non sit praeceptionis huius subtilius haec nunc quaerere: & ad alia festinet oratio, restat em̄ illo de genere obediētiae dicendū: quae ab hac ducit originē (nam de principe, maximaq; obediētia superiore libro, si nō plene: pro re tamen satis dictū est) iactis fundamentis quae operi huic cōstruēdo necessaria uisa sunt: tandē ad nostra ueniamus. Perinde igitur ut iustitiae officia conferri debent a parētibus i liberos: a maritis i uxores: ab heris in seruos: itē q̄ a rebus in subiectos homines: a magistratibus quoq; in priuatos ciues: & a ducibus in milites, nec nō & a pontificibus aduersus sacerdotes: ita & ab his oībus exhibenda est in illos obseruantia, & obedientia. De qua ordine quidem, ac pro suscepta materia disputabimus.

Laudes obedientiae.

Iberos parentibus obtēperare debere, qui neget, certe arbitror esse neminē. Cū em̄ nos genuerint: eduxcauerint: instruxerint: conferantq; quantū in ipsis est, omnia ad uictū, cultumq;: & alios uitae usus necessaria: innumerabilesq; labores sponte suscipiant ad res comparandas, nō modo ne egeamus in uita ipsorū: sed post mortem ut his etiā affluamus, quam pro tot tantisq; beneficijs referre eis gratiam possemus non haberemus: nisi nobis obedientia illam sufficeret. Quis igitur digne laudare eam poterit quae ne erga illos quibus maxime debemus ingrati simus, sola efficit: praestatq; uti ex sese, quasi perenni quodam fonte perpetua manent officia: quae qui non hauriat, his indignus uita hac, ut certe est, merito uideri potest.

Patri quam matri liberos magis debere.

q Vanquam autem quæri solet, matri ne an patri plura debeamus, primæ tamen partes patri conceduntur: & propter naturæ excellentiā: & propter magnitudinē atque ubertatem beneficiorum. Nam quod matres filios decimum ferant mensem, & cum uitæ enitantur periculo, naturæ hoc est, propagationi cōsulentis, nō muliebris electionis: quod in bestijs apparet. Et tamen licet primæ partes in re patri cædant, hoc imprimis exigere ipse a natis debet, ut illam, quam se magis reuereantur: utque ad illius nutū præsto sint semper. Et quoniā molles sunt earum animi: & ad iram: ac dolorem faciliores: atque ut Terētianis utar uerbis, grauiter aduertunt, quæ non reris, danda est a liberis opera: ut uel libentius earum obire iussa uideantur, & reuerētius cum eis agere. Sunt enim officia quædam, quæ optandum sit a patribus: ut in matres prius, ac studiosius conferantur a liberis.

Quæ sint cū obedientia coniungenda: quæ etiā uitādā.

e T quoniam obedientia has secum habere debet comites, diligentiā, & attētionē: duo imprimis obseruanda sunt a liberis: unū, ut & statim, & studiose imperata faciāt: alterum: ut nō semper expectāt, dū a parentibus, quod factu opus sit, iubeatur: sed illud aio, & cogitatiōe præcipiāt. Quædā enim satis nō fuerit, si cōfestim ubi a parētibus iussa sunt, liberi exequātur: nā nec semper expectādū hoc est: & ubi tempus postulare uisum fuerit, sponte efficiūda sunt ab eis. Ferdinandū Neapolitanorum regē (quē obediētiæ in patrē uerū exemplū esse oēs quidem consentiūt) narrantem audiui sæpius nullā se patre uiuo, neque maiorem illis, neque parem cepisse uoluptatibus, quas ipse caperet, cū patris cōsilium cogitatione præuisum opera anticipasset: cōtra nihil sibi neque grauius, neque existimatiōe sua indignius solitum accidere, quam cū maiorum rerum occupatione impe-

ditus, patri adesse nō poterat, etiā ad minima quæq; mini
steria, singulisq; momentis. Tertiū est ut animo uolente: & uultu ipso libētiā (ut Plautino utar uerbo) præseferente pareatur: cauendūq; imprimis, ne aut negligentes, aut inuiti facere aliquid uideamur: neue accedamus ad imperata faciēda ueluti hæsitantes: quiq; nullā prius cogitationē. aut curam adhibuisse iudicemur. Pariunt hæc odiū, reddūtq; operam ingratam. Horū triū fundamentū est amor: præstat ēm amor tum hæc tum alia multa: quæ nō modo negligēda non sunt: sed uel summa cura seruanda ab illis, qui obedientes, officiosiq; in parentes filij esse uolunt. Nā ubi uerus amor abfuerit: necesse est: absit etiā reuerētia, pietas, cultus. Quibus remotis uera esse obedientia nullo modo potest. Oportet in cunctis quoq; officijs prudentiam adhibere: ordinem seruare: & modum retinere. Nam cū sit prudentia dux quædā actionum nostrarū: ac sine ea nihil, neq; recte, neq; cū consilio uideri possit factum: sitq; ordo, & rerum, & temporis dispensator optimus. Remota prudentia, ordineq; contēpto frustra nititur filius, aliud nihil agēs q̄ ut patri imprudēs, minimeq; cōpositus appareat. Gratū autē patri uix aliquid esse potest quod proficiscatur a filio, absq; prudētia, & ordine. Porro quod gratum nō est, gignit ex se fastidiū, cōtēptū, odium. Fastidio autem & odio esse, atq; contemptui, uidet obediētiæ ipsi uel multū aduersari: cuius studiū ē uelle patri q̄ maxime placere, mirificeq; ab illo amari: & in precio esse. Nā modū abijcere, quæ est mensura tenens regulā inter parum & nimiū, hominis est, aut deficientis in cunctis, aut gaudentis excessu. Vtrumq; aūt maxime uitiosum est: & de nimio quidē nunc uerba facimus non q̄ peccare quis possit nimiū parendo patri: nemo enim in hoc excedit. immo ut est apud Plautum. Nūquā nimis curare possunt parentē filiæ. Sed de eo dicimus nimio, quod modū in agēdo deserit: quod

cauendũ imprimis est:quamuis nonnũquã,& inquibusdam excessus ipse sit mediũ. Sunt & parẽtes ipsi morosi aliquã-do:ut qui nihil nisi quod imperatũ sit,fieri a liberis uelint: nullamq; ipsi in præcipiendo legem seruent,aut temporis, aut loci:quod durũ,& difficile admodũ est.Tamen quoniam in difficilibus (quod etiã prouerbio docemur) uirtus perspicitur:erit filij officiũ patris ingeniũ probe nosse:& callere illius mores:ad quæ noscenda adhibebit studiũ,& diligentiam:obseruabitq; illius uultũ,tanquã dari expectãs signũ. Paternæ quoq; intempestiuitati,ut hoc utar uerbo,patientia medebitur:nihil aut durũ,aut intẽpestiuũ ducens,quod pater iubeat:& quamuis ita sit,æquo tamen animo:& uolenti aget illud.Recte igitur hoc,atq; ex usu:sed & alia multa sæpe dicere te Roberte memini: fidelissimam obedientiæ ministram esse patientiam.Contra uero sunt,quos delectet ante occupatũ officiũ,quin ipsi ut filios habeant parentiores arte quadã adhibita,cum maxime imperãt:tum minime uideri uolũt imperare:quod ubi filius norit(nosse autẽ plane debet:nisi omnino ignauus, & hebes fuerit)nunquã committet,ut officiũ suũ a patre desideretur.Duo tamẽ maxime cauenda sunt:alterum ne nimis festinet & quasi præcipitet operam:alterũ ne quid agat,licet spectare uideatur ad obedientiã,quod illius offendat animũ,quod ne accidat eo maiore attentione procurãdum est:q̃ huiusmodi homines dolere grauius solent:& offensionẽ animi nõ modo uerbis nõ declarare:sed uultu etiã tegere.Et tamẽ quia id necesse est aliquando accidere(nemo eñi tam prudens,& cautus est, ut non interdum labatur,& peccet)studebit filius,aut ipse coram supplex:aut per alium impetrare a patre ueniam:fatebiturque peccasse se quidẽ:& dicet admissum nõ offendendi studio:sed imprudentia:& opinione sua se esse deceptũ. Vera enim obedientia etiam in peccato perspicitur: cuius

tanta uis est, ut pro magno peccato paululum supplicii satis sit patri: ut ait Terentius: ac tum multo magis, cum preces sequetur opera, quae declaret animi poenitentiam. Sunt etiã qui amorem in filios dissimulent: & quãuis grata sint quae ab illis in se conferãtur: minus id ostendant: idq; quae eo cõsilio ne filii reddantur aut negligentiores dum amari se nimium a patribus intelligũt: aut insolentiores, dũ sua omnia grata illis esse sentiunt. Quamobrẽ oporet non deterreri propterea ab officio: aut animo minus liberali moremgerere Sed consulet seipsum filius: & ubi recte, & cum ratione a se factum intelliget, iudicio suo contentus non expectabit a patre laudem: quam scit ab illo nõ inuideri sibi alicuius peccati causa: sed consilio & arte praeteriri. Quinimo magis, ac magis animum tunc eriget, & contẽdet opera: ut obtemperantis omni e parte munus impleat filii. Quamobrem iure magna obedientiae uidetur esse pars, patris ingenium nosse. Et quoniam de nimia indulgentia nasci solet contemptus ut quottidie uidemus, imprimis, cauere oportet ne patris laenitas: & probata semper illi studia nostra, reuerẽtiam minuant: imitandiq; sunt strennui. & fortes milites: qui quanto magis laudari ab Imperatore operam suam uident: tanto alacrius imperata faciũt, seq; periculis obiectãt. Histrio quo magis probari se intelligit a spectatoribus: hoc amplius populo ut placeat contendit. Ergo quod miles duci, non praestabit filius patri? & quod Histrio in re ludiera omni arte studet: id negliget filius in re maxime graui? Incredibiles enim excitare iras, solet laenitas ista ubi se contemptui esse uidet: hinc illae graues iacturae in tabulis & in legãdo, & in instituendo. Debet igitur tanto propensior in patrem esse filii uoluntas: & eo acrius moris gerendi studiũ, quanto illius in se facilitatem, ac beniuolentiam experitur indies maiorem. Est etiam magnopere uitãda ineptitudo: plurimũ

enim detrahit gratiæ: atq; ubi maior fuerit, parit etiam despectum. Sunt tamẽ quidam partim ita in loquendo insulsi: partim adeo in agendo inepti, ut nulla possint arte corrigi. Horum studiũ illud erit ut ne appareant ineptissimi: & in quo natura destituti, & manci sunt, saltem uoluntate id pẽsare uideantur. Tantum enim in uoluntate ipsa solet esse positum: ut quod ineptum sit, efficiat sæpenumero nõ ineptũ: præstetq; ut non semper exigatur a nobis illud, in quo a natura deserimur.

Obedientiam nõ debere a metu aut utilitate proficisci.

T cũ duo maxime liberos uideri possint impellere, cur obsequantur parẽtibus: metus & utilitas. Illũ ego filium mirũ in modum probauerim, qui patri sit obsequẽs non metus causa, uel utilitatis spe: sed quia patrẽ amet: & officiũ suũ facere per se studeat: quales noui aliquos q̃ patres habẽt tũ sũma facilitate præditos: tũ extrema rei familiaris inopia laborantes: quos nec timeãt, cũ sciant illos nescire irasci: nec ab eis expectant quippiam: cum nihil possideant. Sed tamen cum difficile dictu sit, liberos patrẽ non debere metuere, cum liberis metum cõcedemus, qui sit minime seruilis, ducatq; ortũ ab amore, & reuerentia, quãquam & pueri, & adolescentes necesse est, ut flagellũ aliquando timeãt, & pædagogi sentiant ferulas. Est etiã ætas illa meticulosa, & probatum in puero signum, metus. Q̃d uero ad utilitatem attinet, nolim ego dari mihi filium: quẽ obsequendi mihi moueat utilitas: sed qui tum cum pareat, intelligat seipsum maxime sibi prodesse: & rebus suis optime consultum ire. Debet enim utilitas sequi officium: nõ officiũ seruire utilitati: quãuis nonnunquã & parentes ipsi, ut natos habeant ad audiendum faciliores: mercedem ꝓponãt aliquam. Etenim in parentes officiosum esse utilitatis tan-

tum gratia: mercẽnarij est magis q̃ filij: nec expetitæ mortis suspitione caret. Siculi illi fratres amphinomus, & anapius, euadere pedum pernicitate flammas poterant, relictis parentibus: & succedere auitis bonis, adepturi ex illorum morte sine infamia ulla patrimonium: immo cum utilitate etiã multa: quæ nulla quidẽ erat e uita. Erant enim parẽtes ipsi in ultima senectute constituti: & annis graues, atq; inutiles: quos tñ ceruicibus impositos ꝑ medios seuiẽtis æthnæ ignes tulerunt adolescẽtuli, nõ utilitatis spe aliqua: uerum cum maximo uitæ discrimine: & summi in parentes ipsos amoris, pietatisq; testimonio. Et q̃q̃ minus est authoritatis in fabula, Aeneas tñ ille qui apud Virgiliũ Anchisen patrem humeris suis ꝑ hostiũ tela, cõflagrantiũq; domorum incendia & ruinas portat, docet amandos esse parẽtes, non utilitatis præcipue causa: sed ut naturæ pareat, hoc ipsum iubenti: & deo imprimis. Cuius iussu dant tela locum, f lãmæq; recedũt. Paucis ante annis iuuenis quidam cuius nomen excidit Lyparis, Neapolim profectus, ut patrem a prædone redimeret, sponte se in seruitutem dedidit: patreq; in libertatem restituto, qui erat iam senior, ipse remo addictus mansit in potestate prædonis. Quænã hic erat iuueni utilitas? immo quod non potius damnum? immo quid ad hãc pietatem addi possit, profecto nihil est. Quamobrẽ uenerandi colendiq; parentes sunt: non ut lucremur: quod mercẽnariorum, & fœneratorum est (quãuis nullum sit hoc ipso lucro uberius) sed ut & naturæ, & deo pareamus: postq̃ excepta patria primus honos, & præcipuus cultus debitus est parentibus.

Obedientiæ studium augendum semper esse.

u Idendum quoq; ut crescat cũ ætate simul: & augeatur obedientia. Nam ut sit inobedientia semper detestabilis: detestabilior tñ est in iuuene: q̃ in adolescente: &

in hoc q in puero: in quo propter ætatem non datur tm̃ loci contumaciæ: & peccatum ipsum facilius promeretur ueniã.

Senectuti & ægritudini obedientius satisfaciendũ.

Egris quoq;, q ualentibus, & senio confectis, q in media ætate constitutis obsequẽdum studiosius est. Quo tẽpore non ipsis modo parentibus: sed morbo quoq;, & ætati multa tribuẽda sunt. Nam ætas, & morbus multa per se iubent: & tũ præcipue pietas oportet uim suã ut ostendat: quæ quidẽ imperet, ut liberi persuasum habeãt sibi se plane non satisfecisse, quãuis satisfecerint parẽtibus. Adolescẽs apprime nobilis cum e graui quodam uiro quæreret: qua potissimum ratione & patri, & sibi parẽdo, atq; obsequẽdo satisfaceret. Virtutem inquit si colas: cui qui deditus esset, illum & parentibus, & sibi, et cæteris omnibus mirifice satisfacere.

An obediendum ubiq; sit parentibus.

Dmonuit locus hic quæri debere, faciẽda ne sint oĩa quæ parentes iubeant. Quis autem dubitet faciẽda non esse si fuerint turpia: cum etiam quæ contra honestatem non sint, fieri aliquando non oporteat, nec si ea nõ fecerit filius, inobediens sit. Nanq; ut in cælibatu uiuat: aut ut monachum profiteatur: hortari quidem filium pater potest: cogere non potest: quæ si ab inuito fieri uelit: iusta esse desinunt: cum in his humano etiam generi fiat iniuria. quæ res efficit ut qui impuberes parẽtum suasu initiati fuissent: ubi sui iuris facti sint, & per ætatem licet sæpenumero religioni renuncient: quod est lege permissum, cautũq;. In his enim, ut in multis alijs naturæ iura paternis anteponenda sunt. Igitur si quæ fieri cum honestate possunt aliquando facienda non sunt: quæ nec ab inuitis exigere parentes debẽt, quanto minus illa, quæ aut turpia ipsa sunt: aut sine turpitudine fieri nequeunt? Quærenti aliquando mihi a Ferdi

nando, num patri fuisset obtemperaturus: turpe aliquid & impium imperanti. Alfonsum nihil tale fuisse unquam imperaturum respondit. Vide quam prudenter, quod patrem nihil indecorum fuisse iussurũ cum diceret, declarauit: & se minime fuisse facturum: quidni non fecisset improba, qui quod facere sine turpitudine posset: aliquando tamen recusarit? Erat Alfonso imprimis charus Petrus quidam cognomẽto Cases: is quod Rege, & facillimo, & indulgentissimo utebatur, elatior factus, cœpit ob leuissimas causas irasci Ferdinando, clam primo: post uero & palam donec & maledictis & opprobrijs (erat enim suapte natura conuiciator) ausus est illum incessere: nullisque tandem contumelijs parcere: & ad ultima deliramenta ferri. Ferdinãdus ea æquo animo ferre: & ingenium hominis magis miserari, quam maledicta curare. Hæc Alfonso renuntiata cũ essent. Petrusque quamquam sæpe monitus, nihilominus linguæ nihil temperaret: uocato ad se filio, iussit id de Petro supplicium sumeret, quod & per legem liceret, & ipse uellet. Huic paterno imperio quamquam honesto, & legitimo: tantum tamen abfuit ut pareret Ferdinandus: ut ira lænita in gratiam patris, Petrũ fuerit reuocare conatus. Quid autem Alfonso hæc imperãti responderit: dignum est quod prodatur posteris, mandeturque memoriæ. Ego inquit pater optime nihil unquã neque pluris feci: neque me filio tuo dignius esse duxi, quã ut tuæ semper obsequar uoluntati: iussisque tuis ita paream: ut nihil requiri in me ipso a te possit: quod ad uerã pertineat obediẽtiã. Quam quidẽ laudẽ tãtopere assequi cupio: ut pietatis erga te meæ hoc præcipuum testimonium traditũ iri monumentis uelim. Sed quod pace dictũ sit tua: quale hoc futurum est exẽplum si (quamquam per leges licet: & a te iussum est) iram in illos exercuero, quos tibi charissimos esse sciam? Absit a Ferdinandi pietate culpa hæc, quin meæ partes sũt, familiares, atque aliũ-

nos tuos beneficẽtia prosequi: & amore complecti. Quod ut opera cõprobaret, commendatũ Alfonso Petrum ipse in amicitiam suã recepit: & ex eo familiarissime usus est: atq; hodie utitur. Hoc igitur exẽplo docemur, etiã si honesta sint, quæ a patre iubentur: tamen facienda nõ semper esse: cauendũq; ab ijs, quæ sine dedecore, atq; infamia fieri nequeant: nam qui turpe aliquid, ac flagitiosum filio imperat: in eo pater nõ est. Quãuis autem Plautus ut personæ seruiat in fabula, moneat faciundum id esse a liberis quod parẽtes imperant, tamen ne aberrare nos a uero pateretur, haud multo post aliã inducit personã: quæ cũ patrem initio aduersantem in suam tãdem traduxisset sentẽtiã: dicit. Nunc places, cum recte monstras: nunc tibi auscultabimus. Quo dicto declarauit patri inique improbeq; monstranti non esse auscultãdũ: cũ si obediẽtia ipsa loqui posset, illud ante oĩa uetitura esset: ne quid inhonestũ unquã sui causa faceremus. Quamobrẽ obediẽtis est filij, in his obedientem non esse. At illorũ quæ habentur sordida alia lex est. Tanta enim obediẽtiæ uis est: ut eadẽ illa persæpe efficiat liberalia, præsertim cũ quæ iter sordida numerantur, nõ omnia sint contra honestatem. Nã cũ sordidũ, ac seruile ministeriũ sit, equum defricare: sellaq; insternere: ne patritio quidem adolescenti turpe fuerit, ubi aut iussum fuerit: aut tẽpus id, resq; tulerit, patri equũ exornare, cũ apud Homerũ Andromacha: & pauisse, & pexisse, mariti equũ legatur. Ad hæc præstabit in sordidis quibusdam obsequi, q̃ detrectãdo illa præseferre inobediẽtis speciem. Aetatis etiã ratio habeda est. Quædã eñ si efficiantur ab adolescentulo qualia imperata sunt. non debet id ei ætati uerti uitio: quãuis turpe fortasse esset si eadem illa fierẽt ab eo, qui esset iam natu grãdior. At quædam licet sordida ipsa sint, ante tamen q̃ imperentur, aggrediunda sunt. ut officia ea quæ in ægrotos: ac langnentis parentes, uel diligẽtis-

sime conferenda sunt a liberis. Quæ quidē cum ualentes illi, suæq; spontis sunt, ministerio solū ancillarum, ac seruulorum egent. Atq; ut locus hic fieret aliquanto illustrior, placuit & ueterum hac eadem de re philosophorum opiniones ponere.

Antiquorum philosophorum opiniones.

q Væri enim ab ijs solitum est: nunquid oīa patrum iussa facienda essent. Quāuis nōnulli nihil necesse esse patri obsequi arbitrati sunt: q̄ quæ pater imperaret: ea aut æqua essent: aut iniqua. Si æqua, nō q̄ ille imperaret: sed quod ea fieri ius esset, faciēda esse. Sin iniqua, fieri nō oportere: quia nequaq̄ liceret. Sed hæc qui asseuerent: ij mihi uidentur nullū rerū humanarū delectū: nullā ortus educationis: institutionis suæ habere rationē. A quibus dissentiētes alij cōtrariā protulere sentētiā: uidelicet oīa quæ pater imperasset: ea fieri oportere. S; hæc sentētia si nō uerior est q̄ superior: lōge certe improbior, ac detestabilior uidetur, nullū patriæ, nullū religioni, aut honestati ius relinquēs. Quippe ubi pater ipse iusserit, patria prodēda est, hosti uxoris uēdenda, pudicitia: & ornamenta deorum immortaliū statim detrahenda templis sunt. Eorū igitur uera sententia est: ac rebus hominū maxime accōmodata: qui nunc parendum patris imperio: nūc nihil omnino parendum esse cēsent: nec in ijs solum quæ iusta, aut iniusta per se sunt, uerum & in ijs, quæ media dicūtur. Etenim causam orare: uxorem ducere, licet nec in bonis, nec in malis numerētur, neq; ipsa per se aut honesta sint, aut turpia: efficiūtur tñ statim inhonesta, si aut Catilinæ patrocinū suscipiatur: aut Thays ducatur ī matrimonium. Quamobrem nec si pater imperet, defendendus uidetur, qui regnum in libera ciuitate occupare conatus est: nec uxor ducēda infamis. Quæ quāquā ita se habēt, inspiciendum tamen est, quid ferant rerum uarietates, ac

tempora,

tēpora quorū magna uis est,ad res in omni uitæ p̄te agēdas

An irato patri respondere liberi debeant.

m Agnā quoq; uim hēt ad obedientiā uerecundia & moderatio. Nā cū prudentis & moderati sit nihil audere, cuius sit postea pudendū. Quid esse potest impudentius, q̄ erga parentes cōtumacē se, atq; insolentem gerere? aut in quo lōgius a moderatiōe recedet? Quãobrem dubitari potest, an irato patri, & obiurgāti respōdere filius unq̄ debeat. Atq; ut uerecūdi, moderātisq; propriū esse uideatur nihil omnino respōdere: tamē salua etiā lege uerecūdiæ, & moderationis, placet quærere, an sit cōtra obedientiam respōdere illi: & maledicta diluere. Nimirum qui grāmatici ferulæ nō irascitur: & increpantē præceptorem fert: & quoniā magna est præceptoris authoritas: qui ciuem aliquē, de quo magna sit opinio grauitatis, ac cōtinētiæ, recte, meritoq; castigantem moleste nō fert, is aut nō feret iratum patrē: aut corripiētē grauabit. Quid si iniuste, ac falso præterq; modum: aut coram quibus parū decuerit, pater eum accusauerit: acriusq; succenserit, nunquid tacebit? cum uideri possit non pro se: sed pro ueritate dicturus: & iusticiam, potius q̄ se defensurus? Magna sunt parentum iura: ac maiora multo, q̄ ut ipsi uideri debeant in obiurgādis liberis modum abiecisse. Nam & si eorum qui audiunt: & in quorum conspectu hæc agantur iudicio, uideri forte possunt a modo recessisse: non debet tamē idem esse iudicium liberorum. At iniurij sunt patres: & uehementiores etiam q̄ res postulat. Postulet autem res ut libet, uerecundia certe, & in parentes reuerentia, uult, iubetq;, ut ne quippiam liberi aut iniurium esse ducant: aut immoderatius, quod a parentibus in se dicatur: præsertim ubi ad optimam spectet animorum institutionē, rectecq; uiuendi usum. Nam quod tu mihi aut locum parum idoneum, aut testes minime adhibēdos obijcis.

Vbi, aut quænam obedientia ista fuerit, si caritura est testi-
bus? nec oĩs ei locus aptus uideatur, in quo ius suum pater
exerceat? Vera eñ obediẽtia nõ quærit latebras: quas tãetsi
aliquando non fugitat, semp̃ tñ ipsa lætat̃ testibus: & in ap-
to esse officium suũ, q̃ in obscuro mauult. Potest tamẽ aut
loci aut temporis, aut necessitatis uis esse tãta (humanæ eñ
res uices habent) quinetiã continget liberos ipsos gerere p-
sonam aliquam: ut licitũ sit aliquid referre contra, ac nihilo
minus quoniã obedientia plurimas habet cautiones, aut nõ
idcirco debeant: quia liceat: aut si & debuerint, illud certe
uiderint, ne modo aliquo præseferant grauari se, atq; ægre
ferre paternã reprehensionẽ: sed aut rem, aut tempus, aut
p̃sonam tueri, q̃ seipsos ostendent, aut necessitatis utentur
patrocinio. Falsa uero quæ obijcient̃ refutare liberius pote
runt. Vbiq; tñ uidendum ne pietatis: obedientiæq; prætere
antur fines: qui angusti quidẽ sunt, diligentissimeq; custo-
diendi. Et q̃uis liberi ipsi sciant partis suas illorum etiã q
audiunt iudicio potiores esse, memores tamẽ esse debent, fi
lios esse se: illos uero parentes: nulliusq; rei maiores se, at-
q; acriores patronos esse debere: q̃ in patres obediẽtiæ: ni-
hilq; magis ab illis desiderari: q̃ ut filios habeant q̃ reue
rentissimos. Excandescunt tamẽ ipsi nonnunq̃, & adeo in
cenduntur ira, ut inclamitationibus parum contenti, uer-
bera expediãt. Quo casu tacitum decet filium e paterno cõ
spectu abire, nullum præseferentem doloris indiciũ: ut qui
non patrẽ fugiat: sed patris excandescentiã: uereaturq; nõ
illius flagellũ: sed ne quid uictus ira pater præter modum
agat, supraq; q̃ deceat. Poterit tamen ira tali e causa con-
cepta esse, ut obuoluendum sit illius genibus, q̃uis irati, et
flagellum uibrantis, ne dum secedendo placare illum cre-
dit, magis, magisq; incendat. Vtinam autem ne uel regna
ipsa, & nostris, & patrum nostrorum temporibus euersa,

& prostrata essent filiorum impatientia, dum parentum ferre iracundiam noluĕt. Hæc enim pestis intra regios penates perniciosius debaccari consueuit.

An obediendum sit patri uetanti ne matri mos geratur.

P Atefactus est, ut arbitror, locus eorum, quæ cauere, aut seruare, in exquirendis obedientiæ officijs liberi debeant. Nam & incidunt persæpe discrimina, cum dubitetur, obediendum ne sit. Ac tametsi ex ijs quæ dicta sunt facile possit intelligi quousque parendum sit: placet tamen adhuc quærere, audiendus ne pater sit, ubi is uetuerit, q̃uis honesta præcipiẽtis matris imperata fieri: q̃ locus ẽ sane difficilis, & lubricus, egetq; inspectione non parua: & in utrãq; partẽ dici multa possunt: nã et honestũ matris imperiũ faciendũ uidetur: & pater contẽnendus, aut prouocãdus in irã non est: a quo tam multa, & accipiant̃ quotidie, & expectẽtur bñficia. Quocirca cũ satis constet patri q̃ matri liberos magis esse obnoxios, patris potius iusso uidet̃ obsequendũ: rursus cum pater iniustus sit, si quod matri debetur a filio, reddi ꝓhibeat: mater uero & iusta, et honesta imperet, quis nõ spreta iniustitia officio suo fungat̃ in matrem? cum uideri possit patri: qui iniurius sit sine turpitudine, & infamia obtemperari nequire. Hæc igitur, & alia huiusmodi reddunt animum incertum, hæsitantemque in utram potius sententiam eundum sit. Quamobrem multa simul considerare, metirique oportet: nam & si quæ a matre imperantur honesta per se sunt: tamen si pater aliam sequatur rationem, quod uideantur illa cognatis, necessarijsque ualde nocitura: quod sint cessura malo exemplo in ciuitate (multa enim honesta nunc uidentur, quorum alias aliud erit iudicium) nimirũ mater audiẽda non erit: nõ tamen aperte contẽnenda: sed blãdis potius

uerbis: ac comiter, uerecũdeq; adeunda a filio: & quoad potest sine acerbitate dissuadenda, id ne exigat, quod iure nõ placeat patri: cui & ipsa morẽ gerere in eo debeat: ostendẽdumq; nõ tantæ illi curæ esse debere, ut sibi pareatur: quãtæ ut ne pater utrisq; irasci iure possit. Sin uero aut hæc, aut his similia non obstiterint, ad matrẽ declinabit: ad quã et honestas, & iustitia ipsa eum hortentur: quoad tamẽ fieri poterit modeste: sineq; detestatiõe patrẽ conabit̃ traducere in suam sententiã: quod si minus assequet̃, id saltem cauebit: ne spreuisse illũ uideatur: sed tũ materna pietate, tũ rei honestate uictum cedere se, & illius imperio obsequi. Nam si omnino iniustus, & rationis honestatisq; inimicus pater non fuerit: tametsi initio ægre id ferat: ubi tamẽ recte illud reputauerit, non modo non irascetur filio: sed cõmẽdabit illum: & recte ab eo factũ dicet. Potest etiam cadere, ut quod iussum est non tam sit attendendum, q̃ uertenda cogitatio ad utriusq; mores, ad annos, ad ualitudinem, si mater mitis sit, & longe natu minor: pater difficilis: morosus: grauis annis: aut morbis confectus. Itaq; nõ tam aliq̃n habenda est præcepti ratio, q̃ morũ, ætatis, ualitudinis, futuræq; in domo aut rixæ, aut concordiæ. Quocirca locus hic circunspectione, ac pensitatione multa indiget. At nõ dabitur ad considerandum tempus: nec erit circunspiciendi locus. Velox est mens: & qui prudens est studiosusque obedientiæ filius, raro offendetur, adeo imparatus, ut opprimatur inter incautos. At non succurret aliquid: & ad rem repentinam tanquam ad tumultum aliquem perturbabitur animus: ut sui compos non sit. Quod cum acciderit, neuter parentum, qui sibi obtemperatum non uiderit, grauiter id ferre debebit: quod intellexerit a filio profectum, sine electione atque consilio.

Dum alteri parere uolumus, alteri nocendum non esse

n Osse autem imprimis oportet natos esse nos condi-
tione hac: ut parentibus pdesse debeamus semper:
obesse nunq̃. Quocirca minime committendũ est:
ut dũ alterius obsequi iussis uolumus, noceamns alteri. ad
quod ut nulla cogere nos uis poterit, si nostro munere fun
gi uoluerimus: ita nunq̃ ipsi sponte in hoc labemur: ac pec
cabimus, ut facinorosi, impiiq; efficiamur obediendi gratia
Nam & si quod factu bonum est præteriri obedientiæ cau-
sa atq; intermitti, concessum sit aliquãdo, uetitũ tamen sem
per est: quod malum sit parendi gratia fieri: nisi forte in id
discrimen uentum fuerit, ut duobus ppositis malis, minus
sit eligendũ. De quo alias. An etiã parentibus ius, potestas-
q; est imperandi liberis: ut cõtra patriã bellũ moliãtur? Mi
nime hoc quidẽ. Itaq; pdesse illis debemus semp: obesse nũ
quã: cauendũq;, ne quid illorum suasu, iussuue quod cõtra
patriam, aut cõtra summi dei cultũ sit faciamus: quibus qui
dẽ ipsi arctissimis necessitatis uinculis obstricti sumus: quo
rum etiã ius antiquissimum, maximũq; in utrisq; est, & in
liberis, & in parentibus. Cur aũt audiendi sint, ubi contra
deũ, cõtraq; patriã quid imperent, ratio nulla est, cũ parere
illis necesse nõ sit, etiã si illud iusserint: ut pro patriæ salu-
te morti se liberi offerant, præterq̃ ubi leges patriæ hoc ius
serint: nemo enim nisi sponte sua: aut ubi lex id statuat: ad
talẽ pficisci mortẽ debet: cũ oĩs laus eorũ: addo & merces:
qui pro patria: pro aris, ac deo ceciderint: ex mortis contem
ptione nascatur: quã contemnere nullus potest, nisi qui spõ
te sua uelit. Nã eorum multi, qui ad mortem ferũtur, nõ tã
uidentur illam contemnere, q̃ nõ sentire quid ipsi moliant:
ut qui uino, aut furore perciti in hostis gladiũ incurrũt. Ve
rũtamẽ fieri posset, ut parendũ illis esset: eundũq; in discri
men mortis: patria uidelicet, aut religione postulante. Cui
quidem paterno imperio, qui parere tum noluerit, non tã ui

deri pōt erga parētes inobediens,ꝙ̄ erga patriā,aut deū im pius.Sed ad rē redeo.Est ēt alia consideratio:ꝙ & regū & maximorū Principū filij patres solos intuētur:matrū uix ali qua mētio est:quæ & ipsæ imperia Principū obseruāt: nec quē apud priuatos homines locū obtinent. Colenda tamen sunt earū monita:suusq; illis habēdus est honor.In grauis bus itē:& magnis rebus patris potius sententiæ inhærens dū illiusq; parendū dicto:is enim plus sapere iudicādus est: & acutius futura perspicere:quāquā hæc de quibus supra dictū est,mutari nōnūq; solent.Nā & locus & tempus,& usus,cōsuetudoq;:cuius magna uis est:& leges patriæ:non nūq; & negocia ipsa:sæpeq; futurorū prospectio:aut p̄sen tiū rerū status: interdū, tum simulare, tū dissimulare opus sit:tātā uim hn̄t ut obediēdi rō mutāda sit:et ordo uertēdus

Incipit Liber Tertius.



Værentem diu me Roberte,de philoso phiæ cōditione:ꝙ primo a Græcis excul ta,deinde a ueteribus latinis honorata: postea uero apud Gallos: Britannosq;: ac nostratis quosdā homines tantum de ueteri cultu,dignitateq; perdidisset.Cō solatur tandem Ioannes Actaldus nobi lis Peripateticus,magno uir īgenio,magnaq; doctrina: & iudicio uel īter paucissimos exquisito.Is em̄ Aristotelica om nia nō cōtentus tā multis interpretibus:quos & uidit ado lescēs & didicit,alia ratione ꝑscrutatus:nec tā sophistaneas has argutias,ꝙ̄ res ipsas quærēs,spē attulit fore iā ut phi sophia clarior appareat:nec in tā uarios,ac diuersos tracta sensus,litigandi magis ꝙ̄ recte sentiendi materiā studiosis sui præbeat.Philosophos em̄ græce loquentes sua lingua & audit,& intelligit:ueteres nostros authores tractat:græcis ueteribus uetera latina comparat.Et quoniam Græcis qui

in Italia non didicerint, philosophia parũ nunc cognita est, ab illis tradita per fidos, ac ueteres tum græcos: tũ nostros authores noscitat. Itaq; dũ nec ignorat græca, nec ueteres scriptores negligit, in noua ista philosophia non quiescit: nec in errores passim multos incidit. Sed de ingenio: iudicio, doctrinaq; eius alias. De spe ita quidem mihi ipse persuadeo, breui fore quod dixi: ut & philosophia clariorem formam induat: cũq; una sit, & certa ueritas: minime futura sit tam uaria ac lubrica: & qui eloquentiam sequuntur habeant unde facilius hauriant quod exornare uerbis possint. Ab hoc ego nuper cũ petiissem, ut quæstiones quasdã graues, obscurasq; aperiret: non ante impetrare id ab eo potui, ꝙ a me extorsisset, ut de obedientia dicturus coniugali, ornamenti aliquid afferrem: quo materiam efficerem legentibus iucundiorem: idq; non inuitus feci: ut quoniam rẽ uxoriã omnes accusant, omnes sequuntur, causas ipse aperirem & cur sequãtur: & cur accusent illam: ad quorũ alterũ natura ratioq; impellat hoies: ad alterum peruersi mores: & animi muliebris imbecillitas atq; inconstantia.

Coniugium a ratione initium sumpsisse.

u T appetitus propriũ est appetere (inde enim nomen ipsum ductum est) sic rõnis est illum corrigere & coercere. Hoc enim pacto solũ & quæ honesta uidentur, expetemus: & quæ natura insunt nobis, ea certo ac recto modo temperabimus: medium illud retinẽtes, quo remoto frustra omnis noster ad uirtutem conatus est. Quocirca cũ procreandi naturalis nobis sit appetitus, isq; cũ beluis communis, ne promiscue ut illæ coiremus, rõ uetuit: qua duce ac magistra cõiugiorũ leges principio latæ sũt: ꝗbus cõis gẽtiũ nationũq; cõsensus accessit. Nã & si nõ apud oẽs nationes eadẽ sit coniugiorũ lex: cum hic unam tãtum uxorẽ: alibi plu-

res habere sit permissum: nulla tamē gens adeo barbara & fera est: apud quā oīs cōcubitus sit permissus quo magis dānanda est illorū opinio: qui optimū esse arbitrati sunt: ac ciuitatibus maxime cōducere, si mulieres communes eēnt: qui mihi nihil aliud uidentur suasisse, q̃ ut promiscue, ac sine ullo discrimine & in propatulo coeamus omnes, sublata de rebus humanis pudicitia: labefactemusq; arctissimū retinaculū societatis humanæ, cōiugalē fidē. Nam cū primū ac maximū ciuitatis uinculū sit domestica coniunctio: ipsa autem exitat ex uiro: uxore, & liberis, quænā fuerit ista cōiunctio, si sociam pignorū (quā & aues certā habēt) si liberos progeniē q; nemo suā nouerit? Nam ut appetitus propria est procreatio: sic rōnis propriū est prolē nosse: illāq; tollere atq; informare. At melius fortasse ciuitates ipsæ sibi cōstarent stabilioresq; earum res essent, si quicūq; nascātur, nostros eos liberos opinemur: aut si quicquid illa pepererit quam primi cognouerimus, nostrū esse ducamus. Falsam hāc esse opinionem imprimis necesse est: & naturæ hominis prorsus repugnantē: cuius cū actio omnis eo respiciat, ut bonū adipiscatur aliquod nō quidē alienū: sed quod pertinere ad se intelligat (nāq; ut bona quædā tanquā cōmunia expetātur: principium tamē illorū expetēdorū inde est: q & cōmunia nobisipsis perinde ut cæteris alijs usui futura sint) male cū genere humano actū fuerit, si domesticæ præsertim cōiunctionis quod initiū ciuitatis est, in falsis opinionibus iacta sint fundamenta: nihilq; nec certum unq̃: nec proprium singuli haberemus: quod appetitiones, actionesq; assequerētur nostræ Sed non est nunc necesse pluribus aduersum hæc disserere, cum & legibus cautum hoc sit: & Platonis ista iam pridem sit explosa sententia.

Coniugium certæ prolis gratia fuisse institutum.

Oniugium igitur & naturale, & legitimum est, de c suscipiendæ certæ prolis gratia institutũ. Cum autem ex uiro cõstet & uxore, sitq; uxor in re præsertim domestica (in alienam enim cõcessit domum) uiro suo inferior & propter naturæ excellentiã. & propter leges, quæ hoc iubent, erit maritis ius, potestasq; præcipiẽdi uxoribus: illarũ uero partes erunt uereri uiros & metuere, non tantũ ut uiros: sed etiam ut patres: quando apud Romanos, quæ per coemptionẽ conueniebat uxor (a quo more parum noster hic abest) erat uiro loco filiæ. Coemptio autem peragebatur hoc modo. Cicero prior Terentiam interrogabat, an sibi materfamilias esse uellet. Quæ ubi uelle respondisset & ipsa stipulabatur Ciceronẽ, uellet ne sibi paterfamilias esse: isq; ubi conceptis uerbis, & se quoq; dixisset uelle, tum Terentia Ciceronis cõueniebat in manum. Et hæ quidem nuptiæ per coemptionem dicebantur: q̃ uir uxorq; mutuis sese interrogationibus assentionibusq; coemissent: erantq; uxores matresfamilias uiris suis filiarum loco. Quæ si utilibus & honestis illorum præceptis parerent semper & genialis tori legibus aduersari nollent, nunquam sapientes quidam uiri de ducenda uxore dubitassent: nec fortunatum putassent illam non habentem. Ex inobedientia enim & contumacia lites oriũtur: ac pleraq; coniugiorum mala: quibus utinam ne essent etiam fortunatissimæ domus oppletæ. Quod si nõ quanta uiris inest patientia tolerandis illis (ne pares eas nobis faciamus) minor saltem, aut certe aliqua haberetur ab uxoribus obediendi ratio: ut honestissima est coniugalis uita: esset etiam fœlicissima iudicio sapientissimorũ hominum. Quis enim non bonam fœlicitatis partem consecutum iudicet Publium Rubrium celerem: qui ut ipse monumento inscribi iussit. Cum Caia Ennia uxore uixit annos quadraginta tres: menses octo sine querela: & Albutium tertium,

qui cũ Terentiana Valentiana uixit quinq; & uiginti:ẽt si ne ulla querela. Cõtra uero: quibus illũ stimulis ac doloribus agitari credas solitum: & tãq; in neruo torqueri diesq; & noctes? qui sepulchro suo in hæc uerba scribi iusserit, titulum litis atq; obiurgij plenũ. Heus uiator miraculũ. hic uir & uxor non litigant. Qui simus nõ dico. At ipsa dicã. Hic bebrius ebrius, me ebriã nominat. Hei uxor ẽt mortua litigas? Hinc illæ graues, & obiurgationis plene uoces. Certe sanus eras: uxorẽ postume ducis? Dic qua Thesiphone: quibus exagitere colubris? & quæ sequũtur. Atq; ut aliæ hic taceantur a nobis causæ, hæc una satis in se rõnis habet. Quare magna q̃dẽ infœlicitas uxoris cõtumacia sit: q̃ semper habet lites alternaq; iurgia lectus, in quo nupta iacet: minimũ dormitur in illo: atq; ut noctu minimũ in lecto dormĩt, ita interdiu acerbissime oblatratur domo tota. Antoniũ Panhormitã, cũ ab eo quæreretur quibus maxime opus esse iudicaret ad cõnubij tranquillitatẽ, respondentem audiui. Nullas nec quietas, nec fœlices satis nuptias esse posse, præterq̃; si uir surdus esset, uxor uero cæca. Memini me inuitatũ aliquãdo ad amici nuptias ab Errico puderico eq̃te Neapolitano. Cui cũ ego dicerẽ, quid me socio opus esset. Certe inquit nolo solus in amici funus prodire. Omnis igitur pene rei uxoriæ molestia ortũ habet ab obediẽtia: quæ totam sæpissime rẽ familiarem interuertit: conijcitq; ipsos patresfamilias in erũnas q̃; grauissimas. Quãq; & aliquãdo uiri ipsi sunt in culpa, dum aut pecuniæ cupiditate, aut ambitione capti præcipitantur in nuptias, nescientes nobilitatis & amplæ dotis duo pessima mala socia esse, uxoris superbiam: & uiri seruitudinẽ. Itaq; non iniuria apud Plautũ nostrũ, ueretur ille magnatem dotatamq; matronam ducere: ne sibi dicendum esset. Argentum accepi, dote imperium uendidi.

Obedientiam maxime uxoribus seruandã esse.

p Robam igitur uxorem: coniugiiq; seruantẽ leges, una maxime & efficiet, & perficiet obediẽtia. Hæc enim & pudicam, & amantem uiri sui: & rerum parcam familiarium reddet. Cumq; obedientiæ proprium sit, memores nos rationis facere, quæ rationẽ sequetur uxor: ea lites fugiet: compescet obiurgia: & animum uiri sic intro spiciet: atq; obseruabit mores ut neq; conuiciandi causam ui ro præbeat: neq; accipiat ab illo præbitam. Quænam pax in illa esse domo potest: in qua mulieris dominetur appeti tus? Neq; enim aut induere omnes Socratem possunt, aut ducendæ uxoris finis is est uiro, ut patientiæ assuescat tole randisq; clamoribus. Recte familiaris meus compater Nea politanus, cum ab amicis grauiter accusaretur: q iam gran dis natu, & diuitiis satis bonis tam ab re abhorreret uxoria Deesse sibi patientiã causatus est: qua una uel maxime opus esse duceret. Vxorẽ.n. cum dote simul clamores ac superciliũ in domum illaturam, at sibi patientiam nullam esse. Omnis igitur rei uxoriæ tranquillitas: addo & fœlicitas: aut ma gna certe fœlicitatis pars, si qua esse in rebus hominum so lida ac uera fœlicitas potest: in seruandis obedientiæ institu tis fundamentum habet: quod ubi male iactum fuerit facile totum opus labescet & corruet. Obedientis igitur uxoris est primis ac pulcherrimis pudicitiæ bonis illud statim ad dere & coniungere, ut in re familiari traditam a uiro regu lam minime aut obliuiscatur, aut contemnat: q̃q; sunt; qui da.n adeo imprudentes & ingenio ita hebeti: ut eorum mu nera obeunda sint ab uxoribus: quibus aut opera deesse il las aut consilio, nimis contra iustitiam est. Neq; enim in so ciam domesticarum rerum lecta est uxor, ut laboris, ac peri culi sine quibus nullum esse uitæ genus põt, expers uiuat: cum ad labores non minus q̃ ad uoluptates ducta uideatur

quæ prolis causa ducta est. Quãobrem & nos recte fortasse laudasse Ariadnã nostrã uideri possumus, cum diximus. In partẽq; uenis nostrorum sponte laborum. Remq; domi, & natos qua licet arte iuuas. Est enim magnopere in uxore cõmendandum: ubi ea cum honestate rem auxerit: q̃q̃ in nobilium domibus late nunc regnat ocium & mollities. nam quæ illustris haberi uult, ea præter suam generisq; dignitatem se fecisse iudicet, si quid operis in mariti domo fecerit: a quo quidem omnino semperq; cessare ocio, marcentis est fœminæ, libidinẽq; fouentis: contra uero probæ & frugi nullum pati tempus frustra elabi: quædãq; in ipso propatulo facere: quædam & si minime deceãt ante hostium: eadem tñ si intra cubiculum exerceantur uel maxime deceant.

Vxorem uiro suo parere debere amoris augendi gratia.

q Vanq; aũt in hac coniũctione quæ prima quidem societas est, magnam esse amoris uim fatentur oẽs, facile tñ amor uertetur in odium ubi obedientia uires suas amiserit. Dãda est igitur opera ut quæ amari a uiro cupit, eius præceptis præsto semper sit: & secundum illius regulam uiuat. Nam quæ hoc respuerit, haud scio quid aliud ipsa, q̃ adultero ut placeat curet. Obedientia igitur ut maiores idies amori cumulos adijcit, sic & amor qui legitimus & uerus est, pudicitiæ. Cuius studiũ tantã in se uim habet, quãtam non est cur admireris in penelopea: si illas respexeris quas non Homerus: sed propria uirtus, claras, atq; illustres fecerit. Sed licuerit maximo Poetæ fingere, dum pudicitiã laudet: & Penelopen dũ uirũ expectat lanificio, telæq; occupatã factam decantet anñ. Licuerit et Laodomiam inducere uiri imagine e cera ducta, solantẽ dulcis & castas amoris sui curas. Suscipiamus & Alcestẽ mariti sui fata subeũtẽ: eaq; ut ab illo auerteret in sese sponte conuertentem. Poetarumq; carminibus indulgeamus adeo, ut ne lachrymis tẽ

peremus, cum audimus Euadnem in mariti ardentem rogũ insiluisse. Igitur si ficta tantam afferunt legentibus admirationẽ, quãtis prosequẽda sunt laudibus uera? Mater mea annos nata quattuor & uiginti uirum amisit: quem mortuũ tanta fide, desiderioq́ꝫ prosecuta est, ut rarissimũ aliis præbuerit exemplum et obediẽtiæ in uiuos, & desiderii in amissos coniuges. tanta etiam uirtutis huius uis est, ut maritos aliquando ad uoluntariã seruitutem compulerit. In maritima Lucaniæ ora uicus est satis celeber lentiscosa, ubi tempestate hac iuuenis quidam fuit: & si media e plebe, magnum tamen qui uirtutis suæ præbuerit testimonium. Is uxore & amantissima, & obsequentissima utebatur. Cũq́ꝫ daret operam messoribus, unaq́ꝫ adesset uxor (erat em̃ ea pars anni, qua messis desecatur) declinauit tum illa paulum ardoris æstu delassata sub umbrã arboris quæ erat littori finitima: atq́ꝫ a piratis afris qui oram illam sæpius infestant, ubi paululum modo quieuisset, est rapta. Vir postquam adesse illam non uidet, & quæsitam minime inuenit, ratus (quod erat) raptã a prædonibus ad mare decurrit: animaduertẽsq́ꝫ triremem consistere ad anchoram, statim e scopulo in mare desilit: natabũdusq́ꝫ ad illã, quam raptam intelligebat, peruenit, raptores obtestatus, ut se quoq́ꝫ cũ uxore abducerent. Hi fidem hominis, atq́ꝫ animũ admirati, ubi Tuneta applicuerũt & præda exposita est, regi rarũ facinus & memoratu dignum referũt: qui quãq́ꝫ barbarus, & christiani hostis nominis, uirtutem tñ hominis suspiciens, illum cũ uxore libertate donauit: & inter custodes sui corporis ascribi iussit. Et quoniã ut dixi maiores indies amori cumulos addit obedientia. Contra uero inobedientia, oẽm amoris uim tam facile in odium uertit: ut quos initio uoluntas coniunxit mutuaq́ꝫ beniuolentia, paulopost tediũ atq́ꝫ ira seiungat, in grauissimasq́ꝫ coniiciat lites. Hoc est causæ, cur quidam relictis

uxoribus, quas repudiare nunc leges nõ sinãt ad externas urbes demigrauerint. Contra uero si uelimus considerare, cur quædã amissis coniugibus uiduæ sponte manserint: inueniemus causam ab obediẽtia pfectã esse. Nam quum ipsæ uirorum animos dum illi uiuerent: neq; offendere: neq; uoluntati eorũ aduersari minimũ quidẽ uellent, hinc uirorum in ipsas amor tantas sibi cepit uires atq; auctus, ut mutuam postea beniuolentiã ne mors potuerit uincere: aut cõceptis uerbis datæ semel fidei abolere memoriam.

Signa ueri amoris.

f Ere autem beniuolentiæ: & præcipui in uirũ amoris, studijq; signa sunt hæc. Prolem ex illo susceptã amare. Rerũ domesticarũ studiosam, & parcã esse. Cognatorum, affiniũq; suorum rebus uiri res præponere. De absente solicitã esse. In ægrum officiosam & anxiam. Inter familiares seditionem minime serere: nec domus quærere discordiam. Hæc præcipuæ ubi affuerint, facillime iudicabitur, qualis sit uxoris in uirum animus, & quod obedientiæ studiũ. Cuius etiã rei maximum, certissimumq; indicium illud est si priuignos non oderit: nam quæ illos amauerit: eam ut muliebri captu maiorẽ admirabimur.

De zelotipia cauenda.

u Num est, quod calamitas quasi quædã quæ frugem profectui pximã, atq; in ipso iã fructu intercipit: rem uxoriã maxime uexat ac perdit. Id aũt est affectus ille quẽ græci zelotipiã, Cicero obtrectationẽ uocat: quidã etiã riualitatem dixere: nã riualis ni timeatur nullus huiusmodi existet affectus. Vulgus quoq; nõ improprie gelosiã uocat, q animũ assiduo metu territet adeo, ut continua suspitionũ recursatione gelu quodã sanguis ipse cõcrescat: quæ solicitudo q̃q̃ multarũ in se habeat discordiarum semina: raroq; gratia in illa esse domo põt i qua radices altiores egerit, ori

go tamen eius ab amore est, qui metũ ac suspitione uictus: diffidensq́;, ac pauitans: et nũc dolore, nũc ira percitus mentẽ adeo perturbat & animũ concutit, ut eis ferri uix possit impotẽtia. Quocirca fugiendus est is animi morbus: & solicitudinis plena perturbatio: quæ ubi uehemẽtior est quàm proxime accedit ad insaniã. Cui tametsi uis oĩs non possit eripi præstandũ tñ est ut freno coerceat aliquo: nec permittendũ, ut ruptis habenis feratur in abruptũ. Vide quorũ hic affectus cã sit incõmodorũ: quod non mõ inter uicinos, domesticosq́; manifestas inimicitias excitat: sed quæ hoc morbo sit affecta & amicos oderit coniugis: & nonnunquàm liberos execretur. Quæ licet frustra uideantur pcipi mulieribus, quia molles sint affectibusq́ dominãdas sese permittant: atq́ ubi morbo corruptæ semel fuerint aut nunquàm aut certe difficillime reuocẽtur ad sanitatem. Satis tamẽ magnus est et uirorum numerus hoc uitio laborãtium. Ad hæc multas ipsi & legimus: & audiuimus, & cognouimus matronas singulari moderatione summaq́ prudentia, quæ non domus tantũ domesticæq́ cõcordiæ studiosæ fuerint, sed magnos populos moderarentur præcipua cũ æquabilitate, & moderatione.

Quæ deceant uxorem.

dEcet igitur probam & continentem uxorem lites imprimis fugere. Quarum fugiẽdarum duplex est ratio. Altera si non nimis magnam operam contulerit ad cognoscendas mariti consuetudines urbanasq́ familiaritates: nec ad illius secretiores actiones explorandas intelligendasq́ plus æquo intenta fuerit. Altera si uoluntati eius minime aduersetur, modo tamen uolũtas talis sit quæ reprehẽsione sit uacua, careatq́ turpitudine. Aliqui eñ sui: id est rõnis honestatisq́ immemores, sociasq́ illas esse oblitĩ, quòd natura sũt inferiores, ancillarũ loco habere eas uolũt: et nõnũquàm ad turpia et flagitiosa cogere. Itaq́ ut decorũ est

& obediẽtis fœminæ proprium officium, coniugem uereri & ĩ precio habere: ita turpissimũ fuerit illius libidini ipsam obsequi, dedecorantẽ seq;, rẽq; uxoriã, dum ꝓbrosis uiri cupiditatibus ꝓpudijsq; obtẽperat: neq; eñ tantũ iuris est in uxores maritis: ut in ijs quæ improbe ꝓpudioseq; petãtur: & contra ius fasq; ꝑcipiãtur, mos eis gerendus sit. Primũ igitur obediẽtiæ ꝑceptum hoc sit, ac prima in coniugijs lex hæc sanciatur, ut turpibus atq; obscenis minime pareatur: a quibus ꝑcipiẽdis abstinere oĩo uiri debẽt. Illæ aũt continere, ne nimis magnã, ut dixi curã adhibeãt in maritorum familiaritatibus, secretisq; cognoscendis. Nã & domi quædã fiũt, q̃ nescire uxores deceat. Aemilia Scipionis uxor nõ mõ dissimulanter tulit ancillam suã haberi a uiro in delitijs, uerũ Scipione mortuo manumissam eã liberto suo dedit uxorẽ. Illud quoq; uel maxime repugnat obedientiæ cõiugaliq; concordiæ: uelle id uxorẽ, ut cõsilio arbitrioq; suo uiuatur a uiro: quod arrogantis est penitusq; intolerabilis. Florentini tñ, & Ianuenses, qui rẽ familiarem optime dicũtur gerere, totius fere rei domesticæ disponendæ curã atq; onus permittũt uxoribus. Illæ eñ cũcta quæ ad uictum quottidianũ: quæ ad penũ: quæ ad cõparandã, instruẽdãq; cæterã suppellectilem ꝑtinent, administrãt: uiris permittentibus ac multa eorũ persæpe ignorantibus. Plurimũ quoq; aduersãt obedientiæ & ꝓbitati, ꝙ sunt non paucæ, alioquin præstantes fœminæ quæ uirorũ reprehensiones ægre ferant: idq; eo detestabilius est ꝙ eædem uideri uolunt sapientes esse consilij haudquaq̃; uani, ne minimas quidẽ illorum inclamatiunculas æquo animo laturæ. Quædam generis elatæ nobilitate adeo fastidiunt præsertim ubi uiros impares nactæ fuerint ut tametsi pudicæ sint, & rem familiarem diligentissime tueantur: iure tamen clamet Poeta ille. Malo Venusinã, q̃ te cornelia mater Gracchorũ: si cũ magnis uirtutibus affers

Grande

Grãde superciliũ: & numeras in dote triumphos. Alias amplitudo dotis tumidas reddit: aut formæ raritas insolentes facit: alias multitudo cognatorũ: nõnullas prolis fœcũditas. & ubi cætera desunt, ipsa interdũ pudicitiæ ꝓbitatisq; conscientia superciliũ erigit, atq; animos facit: quæ quidem adeo uim omnem obedientiæ domesticæq; quietis labefactãt ut nulla in re domestica maior sit pestis q̃ uxoris insolentia. Sed ne longius progrediar (neq; eñ de re familiari, quã philosophiæ partẽ œconomica græci uocãt nunc præcipio) his explicatis, ad illam obediẽtiæ partẽ transeo, quæ tota ad seruos pertinet. Cui parti & hoc accedet, ut de ijs quoq; quos tum famulos, tum familiares honestiore nunc uerbo dicũt, pauca quædam disseramus.

De seruitute.

q Vanquam autẽ seruitus naturali repugnat libertati: initiũ tamẽ eius antiquissimũ esse constat: quod indicant res tũ a græcis tum a barbaris bello gestæ. Memoriæ proditũ est solitos in saturnalibus cũ dominis seruos discũbere: ꝙ Saturno rege nemo seruierit in latio: quæ res declarat apud priscos latinos & eos q aborigenes dicti sunt, talẽ nullã fuisse seruitutẽ, quãdo hodie quoq;, nec in Aemilia, nec in trãspadanis seruum inuenias. Apud Germanos quoq; & Britãnos seruit nunc nemo. Dicti autem initio serui, ꝙ in ꝓlio seruati essent, ut uideo placuisse maioribus. Qui eñi in pugna non cecidisset, is iure belli suus erat uictoris effectus: nomẽq; ipsum ignominiæ causa inditum. græce dulos dictus: nam & idẽ captiuus a nobis dicitur. Ancum quoq; martiũ bellicosum regem, sunt qui ferant primum instituisse ut puellæ terra hostica abactæ, captiuæ domi haberentur: indeq; ancillas esse dictas. Et tamen prisca illa lin-

gua, anculari dicebatur ministrare. Principio igit apud Romanos qui de legitimo fuisset hoste captus, seruiebat. Nam de nexu nihil hic dicendũ uidetur: nec de duodecim tabulis quæ furem manifestũ ei cui furtum factũ esset, in seruitutẽ tradebant. Assyrij uero & Persæ q̃ ijs subigendarũ nationum acrius erat studiũ, bellaq; etiã non lacessiti inferebãt, magis q̃ indicebant imperãdi cupiditate: seruos sibi e libidine, q̃ ex iusta belli causa cõparabant. Cui malo magna et a piratis accessio facta est, dum cõmunes omniũ hostes sunt Et quos heroes admiramur, uxores quoq; per rapinam sibi compare solitos historiæ tradũt: idq; p̃cipue laudi datũ esse Inde usq; eñ cœpit seruitus: adeoq; a sæculis nostris remota sunt eius initia quod & sacræ testificãtur litteræ, ut heroum etiã tp̃ibus prædones habiti sint illustres. Et si fateri uera uolumus Iason ille Miniarũ dux, & q̃ eũ secuti sunt lecti iuuenes argiuæ robora pubis, uel cũ primis exercuere piraticã. Apud Turcas & Afros (cum quibus ut assiduum geramus bellũ diuinarũ rerum opinio fecit: non modo enim diuersa uerũ & cõtraria plæraq; de deo & dicũt & sentiũt) nullus alius seruit nisi christianus. Vetant enim a Mahometo latæ leges quempiam religionis cultusq; eiusdem haberi seruorũ in numero. Apud nos & christiani seruiunt. Nam ut de maioribus accepi. Thraces quoq; & Græcos qui pontum incolerent uenundari mos fuit: qui ne seruitia barbarorum essent, mercatores Euxinum nauigantes, redemptos illos a Scytis, uenales faciebant. Honestius enim uisum est tantisper seruire eos, dum solutam pro capite suo pecuniam rependerent, quam prædam esse barbarorum perpetuæque obnoxios seruituti, cum maximo etiam Christiani nominis opprobrio. Quod hodie quoque seruatur aduersus eos quos Burgaros, & Cercasios uocãt. Soli Aethiopes qui decolores sunt, omnium sunt nationum serui: nam

cum uiuãt ſine inſtitutis ac legibus, finitimorũ primo prædá ſunt: deinde cæterorũ mancipia: quin & parentes ipſi liberos uendũt mercatoribus noſtris: & frumento perſæpe mutant. Hæc igitur tanta humani generis iniuria, ius gentium effectum eſt. Cui apud nos derogatũ in hoc eſt, ꝙ pueros euirare non licet: cum ſit immmanitatis extremæ.

Quæ a ſeruo præſtanda ſint.

q Voniam autem ſeruus quædam domus pars eſt atꝗ in ipſa domo paterfamilias dominat̃, oportet ſeruum illius primũ: deinde aliorum qui eiuſdẽ ſunt familiæ imperijs obedire, & mãdatis rebus dare operam. Qua uero potiſſimũ ratione hero ſuo ſeruiat e ſentẽtia, metus efficiet. Nam ut illũ amet, difficile eſt, præſertim ſi grãdis natu captus, emptuſue fuerit: ꝙuis uernas ꝙ dominaſcuntur neꝗ unꝗ libertatem norunt amare heros ſæpenumero uſu ueniat. Qui uero captus ſit, amiſſa patria, coniuge, liberis, parentibus, qui amare aut raptorem aut emptorem poſſit nõ uideo, cum ſciat erepta ſibi ab illis ea quæ prima mortales ducunt, libertatem, & diuitias: & cum his quos dixi, uxorem, liberos, cognatos. Seruum igitur obedientem metus efficiet. Nam ut eſt apud Plautum, & ſi herus abſit, adeſſe tamen illum arbitrabitur. atꝗ abſentẽ metuet: quem qui non metuet, malum eum ac nequam eſſe neceſſe eſt heriliſꝗ detractorem imperij. Contra uero metus in quo ſit, is mandatis rebus præuertet ſemper: & ut idem poeta inquit. Ne ædepol ille multa in pectore collocabit quæ hero placere ſentiat præſenti atque abſenti ſuo. Multæ igitur uirtutes neceſſe eſt ut quaſi comites quædam metum hunc ſubſequantur: diligentia, taciturnitas, fides, ſtudiũ, ſolertia, ſobrietas, parſimonia: cura. Ad hæc, qui dominum uerebitur non rapiet, non infamabit: neꝗ loquax, neꝗ mẽdax erit: cum etiam ſi decẽ habeat linguas, mutum eũ eſſe

addeceat: plusque oporteat scire seruum quam loqui, ne disce-damus a Plauto. His & hæc accedunt, quod erit tum frugi tum animo semper attento instructoque ad ea facienda quibus opus fuerit: quæ & iniussus meditabitur: ac demum heri seruiet arbitratu non suo.

De uario seruorum usu.

ET Romani posteaquam rerum potiti sunt, seruorũ opera libenter usi dicuntur, non solum ad res rusticas uerum etiam urbanas. Eosdẽ enim habuere dispensatores domesticarum rationum: & custodes corporum suorum: cæterisque rei familiaris negociis pficiebant: aduersum quos quãta usi fuerint facilitate, humanitate, iustitia, ut alios omittã, satis locuples testis est Seneca: cuius uerba sunt Ne istud quidem uidetis quod omnem inuidiam maiores nostri dominis, omnem contumeliam seruis detraxerint, dominũ patremfamilias appellauerunt: seruos (quod etiã adhuc in minimus durat) familiares. Inustituerunt diem festum non solum quo cũ dominis famuli uescerentur, sed quo utique honores illis in domo sua gerere, ius dicere permiserũt: & domum, pusillam rempublicã esse iudicauerunt. Quid quod illos instituerunt & ad disciplinas liberales? Seruiuit Romæ Terentio Lucano Comicus Carthaginẽsis. Seruiuit & Syrus ille Publius nobilis Atellanarum author. Cicero quoque incredibile est quantum indulserit Laureæ ac Tyroni eruditissimis uiris. Cæcilium cum primis in Comœdiam honos ab antiquis delatus est, cognomen ipsum seruum fuisse demonstrat. Statius enim seruile nomen fuit. Iam uero ueterum grammaticorum magna pars ex Libertinorum fuit ordine. Quid quod uix aliis usi sunt, aut medicis, aut architectis. Quin & imperatores prouinciis quoque præficere illos soliti sunt. Fuitque Romæ aliquando Libertina conditio in precio: cum nonnulli senatoris etiam orna-

mentis donati legantur. Et apud græcos clari quidam e ser uis philosophi euaserunt. In quibus Phœdon, de cuius nomine Plato librũ de immortalitate animorum inscripsisse dicitur: & Menippus, cuius libros Marcus Varro, q̃ in satyris suis æmulatus esset easdem appellauit Menippeas. Nostra tempestate Turcarum reges plæraq; per seruos agũt, geruntq;. Syris nunc serui imperant: nã cum apud eos soli serui militent, ex illis creatur quem ipsi Soldanum: nos dominum dicimus. Quo magis studere hos oportet, & contẽdere: ut quibus opus est artibus, dominorum sibi concilient beniuolentiam: qua nulla nec breuior, nec certior ad libertatem est uia. Sũt autem diuersæ artes multiplicesq; ratiões, quibus heri comparari possit indulgentia. Vbi uero cætera defuerint, non desit fides, ac probitas, quæ deesse potest nemini, modo uoluntas assit bona, cu; præsertim non semper opus a seruo exigatur, aut labore manus atterẽdæ sint. Paucis ante ãnis matrona Tunetina cum diu ex ægritudine iacuisset: nec ulla humanæ opis relicta spes esset: ad deũq; confugeret: seruam suam singulari probitate fœminã his uerbis allocuta dicitur. Ego te christianam esse scio in seruitute: q̃ multos mihi annos seruiuisti retinentẽ dignã liberali fœmina ꝓbitatẽ: seruantẽq; ritus patrij cultus. Quippe, quam & ieiunijs a põtificibus uestris, ut ex te sæpe audiui statutis uti certis diebus aĩaduerto, & quotidianas horis suis deo gratias agere, multisq; uenerari ꝓcibus. Tua ista tanta abstinentia & in deũ pietas, cogit me, uel ut te amẽ: & q̃ necesse est seruã mulierẽ chariorẽ habeã: ac tametsi fideli & diligenti oꝑa quottidie utar tua: nũc uero & præsidio opus ẽ. Tu si in te unq̃ clæmens fui & ꝓ facilis: aut si libertatis te amor mouet, deũ istũ quẽ tãto cultu ueneraris ora, ut me iãiã cedentẽ ægritudini, benignus aspiciat: morboq; liberatã liberis meis reddat incolumẽ. Illa nuncupatis

uotis Christum exorat. Hera morbo liberata, accepti[que] be-
neficij nõ immemor Lucanã mittit manu: & ad suos in pa-
triã cũ puula etiã nepte, largoq[ue] cõmeatu redire iubet: quæ
fœlici usa nauigatione paucos postq[uam] soluerat dies in patri-
am ubi nũc agit, perlata est. Igit[ur] nõ opera tãtũ: uerum etiã
bonæ artes: eæq[ue] imprimis mancipia cõmendant: aduersus
quæ & iustitia seruanda est a dominis: nec cõmittendum,
ut dum timeri ipsi uolũt, efficiantur iniusti: illosq[ue] ad ulti-
mam cogãt desperationem. Maioricensis ciuis abunde locu
ples ruri cũ esset, seruũq[ue] grauissime cecidisset, tum seruus
iniquius secũ actũ iudicans, rõnem hanc cõmentus est, qua
& seruitutem finiret, & herũ ulcisceretur. Hero enim lon
gius a uilla pfecto, domo clausa fores munit: ac matresfami
lias arctius uincta heriles liberos in editiorem domus par
tem secum effert, dñi illic reditũ expectans: qui ubi uillã in
trauit, domũ clausam indigne ferens, seruo qui se de culmi
ne ostendit, minitari cœpit. At inquit ille, qui nunc domum
clausam tã ægre feras, efficiã ut multo post teq[ue] & lucẽ ode
ris: uixq[ue] hoc dicto unum atq[ue] alterũ filiũ e tecto præcipites
iecit. Quo casu cõsternatus ac pene exanimatus pater, ubi
ad se rediijt, tertio timẽs, mutato cõsilio seruum blãdioribus
lænire uerbis studet: nec facti solũ ueniã, uerũ etiã libertatẽ
pollicẽs. At Maurus. Nihil inq[ui]t tuis istis pollicitationibus
actũ scito. Nares tibi excidas oportet, si uis tertiũ tibi serua
ri. Tũ pater duobus se liberis uno casu orbum reputãs: quo
tertiũ, qui unus erat reliquus, seruaret, cõditiõe accepta na
sum mutilat: q[ui] uix dum terrã attigerat, cũ tertius cũ matre
simul ãte eius pedes exanimis iacuit. Eũ seruus ubi clamo
ribus atq[ue] eiulatibus implere agros uidet, deũ atq[ue] hoĩm fi
dem implorãtem. Atqui nihil tuis istis clamoribus egeris:
neque seruiendi in me tibi locum relinquam: atque hoc di-
cto seipsum de summa tecti parte depulit. Timeãt igitur ut

oportet, quãtumq; iustitia patitur: quæ aduersus hoc genus hominum seruanda est, & q̃ rei familiaris ratio permittit, ut & iniustitia absit: & obediẽtes illos, instructosq; habeamus ad opera, resq; nostras atq; in negocijs fideles: et a flagitijs continentes. Nam indignũ serui facinus, domini improbitatem accusat.

De famulis seu ministris.

Famulorum quos & ministros poteram dicere (sed cedendũ est uulgo in quibusdam) duplex genus est. Vnum eorum, qui præsenti precio seruiunt: alterum qui futurorum spe præmiorũ. quos hic uocem famulos, oẽs intelligunt. sunt quidem ipsi liberi, uerum sponte obligati: atq; ad pactam nonnunq̃ diem seruiunt. Horum prima uirtus erit fidelitas: qua remota, aut nulla ipsi utentur in dominos obedientia. aut simulata et ficta. Sed de fidelitate plura postea. diligentia uero, & studium, & taciturnitas, & cæteræ bonæ artes, eædem et certe maiores in ijs esse debent, q̃ in seruis: nam in eo qui liber est, uirtus omnis maior ac solidior eẽ debet: famulum em̃ seruire liberaliter oportet. In seruo uero & si cõmendabile hoc sit, tñ si ipse a conditione sua non recesserit, nõ adeo accusari debet. Dici em̃ solet. bene habet, si seruo perinde utimur ut seruo. Qui uero præmiũ expectãt, hos multo magis oportet, nihil somniculose exequi: nihil remisse agere: cum eorum cura omnis intendere in hoc debeat, ut dominis q̃ maxime placeant: ac multo magis q̃ illi, qui præsentem capiunt mercedem: pacto enim conuenerũt. Quamobrẽ bonos hos imitari agricolas decet: qui nihil operis in agris intermittũt unq̃. Quippe quibus ut Maro præcipit, nunquam exhausti satis est. quæ omnia eo spectant, ut q̃ uberrimos ipsi fructus capiant e laboribus, & quod ille ait Labor omnia uincit improbus: cũ de ijs, quæ ad agrorum cultum pertinent, loqueretur: ut transferemus ad fa-

mulitiũ. Vincet auariciã domini, lenietq; superbiã assidua famuli opera: & laboriosum, sibiq; minime parcens ministe riũ: qđ plerũq; cũ magno redit fœnore. Etẽĩ magnus est illorũ numerus, qui his artibus ad maximas peruenerit di uitias, summosq; magistratus. Inspice, si placet, & Regum, & Põtificũ domos: nec teipsum Roberte præterit plurimos certe inuenies, quos fidelis, ac diligens famulatus ad pri mos honores, amplissimosq; magistratus euexerit.

De redemptoribus.

d E redemptoribus, quos & operarios dicimus nihil hic uidet necessario præcipiendum esse. Hi enim sa tis parent, si quæ conducta est opera, in illa exhiben da cum labore, diligentia, & fide sese exerceant.

Finit Liber Tertius.

Incipit Liber Quartus.



Ibet tanquã ex editissima specula: unde mortale genus infra me positũ despi cer: & quasi ab humãi cœtus populis audiar clamare Virgilianũ illud. Disci te iustitiã moniti: & nõ tẽnere diuos. Quænã eñ ista dementia: est religione spreta, deiq; cultu cõtẽpto abiecisse iu stitiam? quæ quidẽ nulla esse potest, ubi cui oĩa debent deus negligit. Prima nãq;, & optima iustitia ẽ religio: qua remo ta frustra omnis nostra nitit actio: icassumq; leges scribũt, & iura, si q totius humani generis author ẽ, & iudex, con temnat a nobis: & illi debiti negent honores. O Mœlibæe: apud eũdẽ Poetã: qđq; alio ĩ opere dicit pastor Titirus. Deus nobis hæc ocia fecit. Nãq; erit ille mihi semp deus: illius aram Sæpe tener nostris ab ouilibus imbuet agnus. Ille igit hominẽ, ꝑpter ab eo sibi cõcessum ociũ, deũ uenerabat: &

ſupplex aras ſanguine imbutas manu tangebat. Nos uero qui ꝙ ſentimus: ꝙ mouemur: ꝙ intelligimus, ꝙ cõtẽplamur: ꝙ agimus: ꝙ demũ quicqd ſumus, a deo eſt: a quo & ipſi ſumus (ſi placet) authorẽ, parentẽ, moderatorẽq́ noſtrũ, quaſi nullus is ſit uſq́, aut cõtẽnamus: aut ſi eſſe fateamur: minime credamus curare mortalia. O impias, & deteſtabiles eorũ cogitatiões, q de deo, diuiniſq́ rebus tam ſentiãt ꝑuerſe. Reddit ager cultori creditũ ſibi ſemẽ etiã cũ uberrimo fœnore. Arbor, ubi putata & culta eſt, quãta cũ gratia, & copia ſuas ipſa fruges profert? Nouit capella, a quo ſalem delingẽdam accipit, & uocata uenit ad mulctrã. Canes, a quo paſcunt̃ domini ſectant̃ ueſtigia: & tãq́ parũ ſit latratu, morſibuſq́ domos defendere a furibus, in ipſa tela incurrũt, ut dominos, ac dominorũ bõa tueant̃. Aliquãdo & aquila q̃q́ auis rapaciſſima, tamẽ nõ ingrata: ut a qua uirgine educta ipſa fuerat, gratiam ei referret: diebus ſingulis uenatus, ac prædæ ſuæ partes, aggeſſiſſe ad illã dicit̃, accepti beneficii quaſi mercedẽ aliquã redderet. Et cũ uirgo diẽ obiiſſet, rogoq́ ĩpoſita cremaret̃ ipſa in medios ignes alis illata, cõflagrauit, cineres ſuos cũ altrice cõmiſcens. Teſtata eſt hoc Seſtos celebris quõdã urbs monumẽto rei cõdito. At homo ſanctũ animal: & ex optima ſui ꝑte dei dono ĩmortalis, ꝙ ſolus ipſe ex oĩbus animãtibus intelligit: ꝙ ſibi cũcta ſeruiãt in uita. Poſt mortẽ uero & cœlũ pateat, perfecta illic & conſũmata fœlicitate fruituro, tãtorũ ĩmemor beneficiorũ, deo & ſi nõ parẽ (quãtuli eñ ipſi ſumus) quã tamẽ poteſt referre gratiã aſpernabitur? præſertim cũ pauciſſima exigat a nobis, a quibus aliud quidnã exigit, q̃ ut qua dignatus nos eſt anima, eã ne turpibus fœdari curis, corporiſq́ infici contagione ſinamus? Hoc ubi feceris parua etiã mica tibi illum placaueris. Et tamen inuenti ſunt, qui in deum inuehantur, maleficẽtiſſimi homines, ĩmo immaniſſimæ beluæ: qbus & hoc

deteriores ſunt: ꝙ illæ quē non norūt, ei nō male dicūt. Sed
nos ſapientiſſime Roberte dei cauſam nūc non agimus: &
de religione plura fortaſſe alias, & ſuo loco. Secūdū ab hoc
inſtitiæ genus eſt, quo uti uidemus nō in ſingulos modo: ue
rū erga totius humani generis ſocietatē: quā non immerito
ſanctā dixit antiquitas. Quippe quā uiolare fas nō ſit: ne au
tē uioletur iuſtitia efficit: per quā & urbes florent: & gen
tes, ac nationes pace ſua fruuntur: quod iuſtitiæ ipſius pri-
mū, ac maximū munus eſt. Magna igit̄ habēda eſt illis gra
tia, qui Reſpublicas moderant̄: quorū curæ, ſtudijq; hoc eſt.
Nam ueluti nec domus ulla, nec res familiaris, quāuis ampla
cōſiſtere ſine rectore atq; eo, q paterfamilias dicit̄, poteſt: ita
ciuitates ipſas ſolui, ac dilabi neceſſe eſt, ubi caruerint recto
ribus, qui & inter ciues iuſtitiā ꝓcurent, & publicæ ſalu-
tis curā gerant: pacēq; tueant̄, ac pacis bona: in quo dijs im-
mortalibus ſimiles mihi uident̄ eſſe. Illi eīm generi hominū
oīa ſuppeditant, quæ ad uiuendū neceſſaria ſunt: hi ciuibus
oīa præſtant, quæ ad cōſeruandā ſocietatē, quæ ad ampilan-
dam rem tum cōmunē, tum priuatā ſpectare uideātur. Qui
bus quidem, ſi uerum eſt, ꝙ melioribus parendū ſit, ut certe
eſt, ciues omnis obtēperare & obſeq par eſt: quod ni fit, fru
ſtra nimirū natura ipſa ſociabiles nos fecit: nulla nāq; cōſta
re ſibi ſocietas poteſt, ubi deſit obedientia. De qua quoniā de
domeſtica ſatis dictū uidetur, ſequenti libro diſputabimus.

An homo cum liber natus ſit domino parere debeat.

S Equitur ſuſcepti operis ea pars quæ eſt admodū uti
lis & neceſſaria: continetq; præcepta illa quæ ſer-
uare, & quibus parere debeant qui in ciuitate, ac
ſub rectoribus uiuunt. Exiſtit aūt hoc in loco quæſtio ualde
difficilis: an cum liberi naſcamur, parere domino cuiq; de-
beamus: atq; illius imperijs obſequi. Nam ſi libertas eſt per

inde ut uelis, uiuere: ut uideo arbitrari quosdam: quomodo qui alienum fert imperium, ut uult, uiuet? Placet igitur hoc primum quaerere: & antequam ad ipsa praecepta ueniam ostẽdere, tametsi liberi nati simus: nihilominus & Regũ & Magistratuum imperiis parendũ esse. Libertatis enim muneribus: cuius nomine ipso recreari solent homines, tum mihi frui maxime uidentur ipsi, cum maxime parent. Quod & Seneca uidetur sentire in eo libro qui est ab eo scriptus de clæmentia. Cum ait. Idem huic urbi dominandi finis fuerit, qui & parendi. Principio natus est homo sociabilis, atq; in tanta rerũ naturæ copia, quæ usui sunt: cũ aliud animal nullũ æque laboret inopia, neq; magis alienæ opis indigeat. Hac etiam necessitate impellẽte, ut arbitrati quidã sunt, coetũ amat & ciuitates colit: cui soli & oratio data est, tanq̃ instrumentum, & uinculũ quoddam ad societatẽ ipsam faciliusineundam, diutiusq; retinendam: quo rebus his quibus eget, cõmodius prospiciat, & tum sibi, tum liberis familiæq; utendas comparet, tueaturq; cõparatas. Et quoniam longe melius atq; abundantius uicus unus, q̃ domus una: & oppidum q̃ uicus: uitæ suppeditaret necessaria: hæc imprimis causa fuit, cur homines in ciuitatem coierint: quæ profecto quanto frequentior est tanto suppeditandis illis aptior inuenitur. Sed cum ciuitas domibus constet: ipsa primum domus consideranda est: quæ profecto e mare existit & fœmina: quos non electio aliqua: sed natura ipsa coniunxit, suscipiendæ prolis gratia: nã homini, ut animantibus cæteris insitus est ꝓcreandi appetitus. Quinetiã ut Maro noster ait. Parnasia Laurus, Parua sub ingenti matris se subiicit umbra. Domus igitĩ cũ ex uiro, & fœmina recte primũ cõstituatur ut dixi, alter uidetur imperare natura debere: parere altera: & ueluti subiecta esse in officio uiri. Hac enĩ ratione recte domus gubernatĩ: & cõmuni indigẽtiæ cõmodissime ꝓ

spicitur. Natura uero marem præferri fœminæ, cum plurima doceant: tum illud maxime quod in prole suscipienda cuius ipsi gratia iungũtur, uir agit, illa patitur. Quid quod cum natura ipsa, quæ parens est & altrix omniũ, ad meliora perfectioraque nitatur semper, ubi uis illa qua gignimur manca est, & parum uegeta, ad fœminã recidit: quæ tanquam minus ꝑfecta, iure minor est mare, et perfectiore inferior. Apud barbaros quoque, qui non tam institutis & moribus, quam naturali illo instinctu uitam agunt, mulier uiro seruit. Nam & Garamantes, & Macæ, & Ricciades, & Nasamones ignotæ nobis gentes, quas hodie uno nomine Arabes dicimus, uxoribus perinde ac seruis utuntur. Cum enim nullas habeant certas sedes: & sub ciliciis semper agãt, mulieres seruilia ubique ministeria faciunt, etiam pascendis & potandis equis. Verum ut quæ nunc quærimus, manifestiora fiãt: altius repetẽda quædam sunt. Corporis nostri partes, ut aliæ ad tolerandum, aliæ uero ad agendum sunt accommodatæ: atque ut oculorũ est uisus: aurium auditus: pedum incessus: aliorũque membrorum alia ministeria: utque in hoc ipso humano corpore: quod in similitudinẽ mihi cœpi, una est quæ cæteris imperat partibus, cuius citatu, ac nutu mouentur illæ ita & ipsius ciuitatis partes, id est homines. Neque enim aliud est ciuitas, quam cœtus hominum iure cõgregatorum: alii quidem ad parendum: alii autem, quod & ingenio & uirtute præstent, ad imperandum nati sunt. Nam & pistores, & fartores, & cupedinarios & id genus, qui in sordidis uersantur opificiis: & quorum seruilis mẽs est, credam Aristoteli, natura seruos esse. Contra qui præstanti ingenio præditi sunt, & in rerum magnarum actionibus occupati, eos & liberos & magnos esse: in quorum ciuitas cura moderationeque conquiescat. Et profecto natura ipsa in fabricando humano corpore, cum diuersa membra tantum obedientia finxisset, pro

ſpiceretq́ perfectioni tam excellentis fabricæ, inter tot ſer-
uientia membra unũ produxit generoſum, & nobile, in quo
pontificiam ſtatueret animi ſedẽ. Intelligens rõne hac recte
commodeq́ ſe acturũ hoiem: quas ad res illũ procreaſſet. Ea
dem natura generi hominũ conſulens, quos in tanta penu-
ria procreatos eſſe ſciret: ad diuerſa illos ſtudia exacuit: ut
uariis miniſteriis apti intentiq́ inopiã induſtria ſuperarẽt.
Hinc tot artes, ſeruiliaq́ ingenia, & quæſtus hominũ mul-
tiplices. Verũ ne parũ ipſa prudens uideretur, et operis ſui
oblita, in tanta multitudine manus exercentiũ ſeruientiũq́
neceſſitati, præſtantis quoſdã minimeq́ popularis ingenii
quaſi luminoſas quaſdã ſtellas inter minutiſſimos ignes ac
cendit: quorum mentes ad præclara erectæ, magnis ſemper
rebus intenderent. Quos ideo rariores eſſe uoluit, q̃ neceſſe
ſit multo maiorem eſſe illorum numerũ, qui imperata faci-
ant, q̃ qui aliis imperent, cũ hic rõne tantũ opus ſit: illic &
corporis uiribus. Atq́ uti partes ipſæ corpis humani ſimul
omnes iunctæ atq́ connexæ unũ hoc efficiũt corpus: ſic ho-
mines ipſi diffuſi p domos ac regiones urbis, ſimul tñ ſocia
ti, atq́ in una conuenientes mœnia, corpus unum efficiunt:
quæ ciuitas uocatur. Vtq; in ipſo noſtro corpore pars quæ-
dam eſt: quæ aliis imperet: & in ſingulis item domibus: eo-
dẽ modo & in ciuitate ut ſit, neceſſe eſt. Sed in hoie ipſo cũ
unus iperet animus, in domo aũt unus paterfamilias. Vnus
ne imperare, an plures in ciuitate debeant paulopoſt oſtẽde
mus: nunc hoc agamus. Quicquid homines agunt, id boni
alicuius gratia eos agere certum eſt. Et cum bonum aliud
alio maius, ac potius ſit, uidetur illud eſſe potiſſimum ac ma
ximum, ꝓpter quod hoies ſimul coierunt, & ciuitates cõſti
tutæ ſunt, & cuius gratia, oẽs quidem agunt omnia. Porro
actiones ipſæ noſtræ, ut ad bonum illud perueniãt, quod ſe
quuntur: quo diuerſa itur uia, duce aliquo indigẽt. Dux aũt

peritiſſimus,& optimus eſt ratio,a qua rationales dicti ſu-
mus:cuius ſolius ductu finis ille cõtingendus eſt,cuius aſſe
quendi gratia laboratur.Huic itẽ homini,cum ipſe aut ſo-
lus,aut maxime omniũ ſit ſocietatis appetens ,et in cœtu ui
uens,duce etiã aliquo opus eſt,qui ciuitatem regat,modere
turq; multitudinẽ,illius actiones dirigens atq; componẽs.
Nam cũ hoĩes ipſi,quibus multitudo cõpoſita eſt, quiſq; ſi
bi comparare ſtudeat,quod neceſſariũ duxerit,& in ꝓpriã
domũ inferendum curet:ſintq; diuerſa ciuium ſtudia(rem
enĩ quiſq; ſuã ampliare nititur:et quod uſui ſibi futurũ ſit,
quærit)male cũ ipſa ciuitate actũ fuerit,ſi in tãta multitudi
ne:ac tã diuerſarum,& artium & ſtudiorum,.nemo unus
ſit,qui omnium ſimul curam gerat:cuius etiam ſtudium ſit
id ſolum agere,& cõminiſci,quod ad cõmune ciuitatis bo-
num late pateat:ſimulq; ad omnis pertineat.Nã & corpo-
ribus beluarũ uideri poſſet male a natura cõſultum eſſe,ni-
ſi illam ipſam uim dediſſet eis,quæ una cunctorũ ſimul mẽ-
brorum curã haberet:quæq; ut memini Virgiliũ dicere.mo
lem agitat:& toto ſe corpore miſcet.Et ſane q̃uis priuatim
quiſq; ac per ſe bonum expetat:quo quidem alius differt ab
alio:illo tñ bono quod cõmune eſt,ſociantur una,ſimulq; cõ
ueniunt.Ad utrũq; aũt natura duce mouẽtur hoĩes:qua cõ
paratũ eſt,ut in oĩ multitudine:quæ in unũ corpus,ſubſtan
tiãue confluxit,ſit unũ aliquod:quod cunctis præſit.Nã &
mundi huius molẽ contẽplanti hæc quæ uidentur ambien-
tis,& continentis oĩa:ſatis clare apparebit,ab illo uno cœ-
lo:quod ſupremũ eſt & extimũ cuncta regi.In corpore quo
q; humano:ut dixi:cuius magnã imprimis natura ipſa ui-
detur habuiſſe rõnẽ:inter tot membra:parteſq;:quibus con
textũ eſt,una eſt,quæ principatũ teneat. In ipſa quoq; aĩa
rõ prima eſt:& princeps cæterarũ.Quæ oĩa declarãt natu-
rã ipſam:quæ operi q̃ optime ſuo conſultũ iri uellet iã tum

ſtatuiſſe:ut in omni conciliatione:& cœtu unus eſſet aliqs: aut magiſtratus:aut Rex:qui illũ regeret & communis boni curã ſuſciperet:quiq; dux & moderator eẽt ciuiliũ actionũ. Hi principio:q͛ populos regerẽt:reges dicti. A ſimilitudine etiã patres appellati:quin & paſtores eos uocauit antiquitas:quos & ſacroſanctos:et auguſtos eſſe uoluit:atq; inter diuos ob merita rettulit. Quod ſi ut dixi, natura ſic comparatum eſt:eadem quoq; natura præcipitur nobis : ut illis tãq̃ ducibus rectoribuſq; noſtris pareamus. Nam ut Marcus Cicero aſſerit:ſine imperio nec domus ulla:nec ciuitas: nec gens:nec hominum uniuerſum genus ſtare:nec rerum natura oĩs:nec mundus põt. Ad hoc naturæ præſcriptũ ubi hominum acceſſerit electio, tum efficitur:ut dum aut magiſtratui:aut regi datur opera, optimus quiſq; ciuis propriorum obliuiſcatur cõmodorum. Cum enim electio ipſa noſtra a naturæ inſtituto non receſſerit, & utraq; ſimul ad rectũ: bonũq; contenderit:tum exiſtunt actiones illæ quidẽ perfectæ in quibus nihil eſt:quod amplius deſideret. Quæ q̃q̃ ita diſputata ſunt a nobis:dubitabit tñ quiſpiã cum contingat:ut aut plures:qui idem tamen & uelint, & ſentiãt:aut unus ciuitatis curã gerat, utra ſit naturalior gubernatio: ad quod diſſerendũ tametſi maiori opus eſſet ocio, & oratione longiore:breuius tamen rem peragam:atq; in hũc maxime modum exordiar.

Vnius ne an multorum ſit naturalior gubernatio.

O Ptimam prudentiſſimãq; artificẽ naturã eſſe quis dubitat? quippe quæ optima & perfectiſſima quæq; ſuo in genere efficiat. Ars quoq; laudari tum ſolet, cũ ad naturã q̃ proxime acceſſerit:eaq; quæ ſecũdũ naturã ſunt, optime ſe habere dicimus:quod ſibi firmiter conſtent: amiceq; conueniãt. Naturaliſſimũ aũt eſſe regi ab uno multitudinẽ ſuperiora ſatis quidẽ aperte demõſtrãt. Nã ut dixi & in mẽ

bris e quibus existit corpus unum est quod cæteris præest: ad cuius præscriptum illa moueãtur: id autem cor esse uoluerũt: et in ipsa aĩa rõnem iure primã posuerũt. Mũdo quoq; cuius quanta sit amplitudo atq; ambitus: ne mente quidem metiri possumus: unus est qui præsidet deus, moderator: & rector omniũ quæ illo cõtinẽtur: ut recte ueteres dixerint: e cælo regiũ nomen uenisse. Ad hæc si parua licet cõponere magnis: ut est apud Maronẽ, apibus quoq; unus est rex: quo incolumi mens omnibus una est. Amisso rupere fidem. Cũ igitur naturale sit oẽm multitudinẽ ab aliquo uno regi: & ars naturam sequatur: ipsorũq; artificum opificia eo perfectiora sint: quo maiorem similitudinem reddant eorum quæ natura fabricata est, manifestum est magis secundum naturã esse ciuitatẽ ab uno temperari q̃ a pluribus: cũ in ciuitatibus his, quæ a pluribus regũtur, quo pax, concordiaq; uigeant, necesse sit illorum qui rẽpublicam gerũt sententiæ ut in unum oĩno conueniãt: quæ ubi in diuersa trahuntur, tũ seditiones, & intestina oriuntur bella. Contra uero optime agitur cũ illo populo: florẽtq; urbis eius opes: cuius principes idẽ unũ & sentiunt, & uolunt. Quota ẽm nauis ad certũ peruehetur portũ, si & gubernator, & nautæ tota dissideant, ut alius alij et iudicio aduersentur & opera? An non medici ita cõmiscẽt quæ ægrotis dant: ut multa in unum redigãtur. Quocirca qm̃ oĩs conuenientia, omnisq; consensus atq; concordia: ipsaq; etiam amicitia unitas quædã est: manifestũ est id quod p semet, ac simpliciter quidẽ unũ sit, aut ipsi unitati q̃ pximũ (id aũt est rex q unus est) multo facilius, ac melius posse id a se efficere, quod plures nequeant, nisi tanq̃ unus fiat e multis. Rursus cum oĩs cogitatio, omnisq; intentio eorũ qui rempublicã moderãtur ac populos regunt eo spectet, ut salui sint illi quos gubernãdos ipsi susceperint, salus autem subiectorum hominũ, &

uniuersæ

uniuersæ multitudinis bonum, consistat in ciuitatis cõserua tione: quæ pax est & tranquillitas ciuiũ, ad hãc, quam dico unitatem assequẽdam retinendamq;, longe potior, magisq́ natura appositus is erit: qui per se quidẽ unus est, quã qui plures. Quippe cum & lucis, & splendoris princeps causa sit id quod per semet lucidũ & splendẽs est: & caloris item quod est suapte ui calidũ. Res tamen ipsa magis q̃ ulla di sputatio recte reputanti certum hoc faciet. Nam paruæ etiã ciuitates quæ a pluribus reguntur, assiduis fere laborãt se ditionibus, cũ latissima regna huiusmodi uix ullos, aut cer te q̃ rarissimos tumultus sentiãt. Et cum eos qui reipublicæ præsunt affectibus uacuos esse deceat, quãto facilius ẽ unũ, q̃ multos nõ uinci cupiditate, & libidine mala? præsertĩ cũ hic neq; careat diuitijs, neq; indigeat gloria: quibus nõ mo do subiectos honestare atq; illustrare soleat: sed & exteros, & peregrinos. Ex illis uero sæpenumero plures esse cõtin gat qui rerũ omniũ premantur inopia. Atq; ut curãdis mor bis adhibere nouos sæpe medicos: sic gubernandis populis periculosum est nouos patres conscribere. cum sæpe accidat aut electione mala, aut factione ciuiũ seditiosos homines, aut gerendis rebus parum aptos atque inutiles creari magistra tus. Quid q̃ usitatissimum est, in qua ciuitate plures rempu blicam tractant, siue e plebe, siue e nobilitate ĩj sint, tyranni dem exoriri: ut apud Corinthios, & Milesios, & Atheniẽ ses legimus. Sylla quoq; & Marius uel inter crudelissimos tyrannos numerandi sunt. At reges q̃ rarissimũ est in tyrã nos euadere, ac dilabi: idq; cũ minori fit ciuiũ damno. Quip pe cũ nõ in omnis seuire, sed in paucos soleant, nisi omnino fuerint immanissimi: ac nihilominus pacẽ tueantur populo rum: & ne quid illorum Respublica quæ suæ curæ ac tempe rationis est, detrimẽti capiat, omni studio & arte curãt. Vbi uero aut e primoribus unus aliquis, aut e plebe aspirarit ad

tyrannidem, necesse est turbari, ac misceri omnia, domesticacumq; exoriri bellum, exhausta urbe, non his tãtum qui publicam libertatem tueri uolunt, quiq; alterius sunt factiõis: sed proscriptis aut trucidatis bonis plærisq;, & cũ his etiã innocentissimis uiris. Ex quibus iudicari potest conducibilius esse ciuitati, magisq; secundũ naturam ab uno regi ꝙ a pluribus. Cũ etiam uideamus ciuitatũ, populorũq; gubernacula in initio penes reges fuisse. Nã et Romani, & Athenienses, & Thebani in initio reges habuerunt: ipsiq; prisci latini, & aborigines. Aegyptij quoq; & Syri, ac Persæ sub regibus fuisse memorãtur: & ut Cicero tradit. Oẽs antiquæ gentes regibus quondam paruerũt. Etenim cũ homines principio generis humani, dispersi beluarum more in agris agerent: illisq; cauæ arbores: aut exesi montis specus domus essent. simile est ueri: unũ aliquẽ præstantem ingenio finitimos omnis quasi pastorem aliquem cogere cœpisse, paulatimq; perpulisse, ut in unum simul locum conuenirent, casasq; construerent: & ne in diem uiuerent, ut & cõpararent necessaria ad uictum: & quæsitis parcerent. Nã quod ait Virgilius. Hæc nemora indigenæ fauni, nimphæq; tenebãt: Gensq; uirum trũcis & duro robore nata: quis, neq; mos, neq; cultus erat: nec iungere tauros: aut cõponere opes norãt: aut parcere parto. Sed rami, atq; asper uictu uenatus alebat. Primus ab æthereo uenit saturnus olimpo. Arma iouis fugiens, & regnis exul adẽptis. Is genus indocile, & dispersum mõtibus altis. Composuit, legesq; dedit. Hæc poeta non tam in Saturni laudem dixisse uideri põt, ꝙ ut hoc ipm̃ nobis innueret. His aũt principijs quæ a natura ducta sunt, accessit postea cõsensus hominum. Crescẽtibus enim urbibus, & grassante libidine, cum qui tenuiores erant premi a ditioribus timerent, confugere cœperũt ad aristidas, & Catones aliquos, quos iustitiæ legũq; cultores esse scirent, intelligerentq; natura, & moribus excellẽ

tes esse: quibus cõmuni bonorum cõsensu urbis tutela permissa, iustitiæ legũq; patrocinium est traditũ. Nam ut Ciceronis utar uerbis genus hoc imperij primũ ad homines iustissimos, & sapiẽtissimos deferebat. Adeo enim res nostræ naturã sequũtur, ut si qñ aut uitio, aut necessitate aliqua recessum sit ab ea, tñ haud multo post ad illã fiat reditus: nã ut puer Horatianũ illď didici. Naturã expelles, furca tñ usq; recurrit. Etẽ in ipsis ciuitatibus quæ a pluribus reguntur unus fere semp̃ ẽ, aut e plebe, aut e nobilitate princeps, ad quẽ oĩa referant: & cuius cõsilio agãtur plæraq;. Nã & Romani pulsis ob superbiã, & libidinẽ regibus, in asperis atq; turbulentis rebus ad creãdum dictatorẽ (id eñ p̃ntissimũ remediũ uisum fuerat) cõfugiebãt. Quid ipæ ciuitates cũ in pugnã exeũt, nõne unũ sibi ducem constituũt, penes quẽ sit imperij totius summa? Quid q̃ pueri quoq; decantare solẽt. Vnus est deus: & unus est rex. Et qm̃ natura ipsa ubiq; uim ostẽdit suã, muta aĩalia, & beluarũ greges, ductores quosdã habẽt, quos sequãtur: cũ ne gruum quidem sine duce uolatus sint lõgiores. Ex his igĩ iudicare licet, tãetsi regibus parendum sit: nihilominus liberos esse nos: & quãq; liberi sumus, parere tamẽ oportere, ut diu liberi esse ualeamus. Nã ut Cicero ait: legũ serui sumus, ut liberi esse possimus. Etẽ rex cum sit defensor libertatis, p̃pulsator iniuriarum, atq; animaduersor: dux quoq; ciuiliũ actionũ, legum lator, & custos, ac publice priuatimq; moderator, pater, rector: quisnã liberum se, aut uera frui libertate uere possit dicere, nisi hic ille fuerit qui defensorem libertatis: q̃ p̃pulsatorẽ iniuriarũ, atq; aĩaduersorẽ: q̃ actionũ ducem: qui legũ custodẽ: q̃ moderatorem, rectorem, patrẽ habere se intelligit: sibiq;, ciuibusq;, atq; urbanis rebus recte utiliterq; cõsulentẽ, eundẽq; uirũ bonũ, regẽ sapientẽ? Ad hæc quemadmodũ rationi qui paret docenti quid uerũ falsumq;

sit, eademq; secernenti & quid sequi aut declinare opus sit monstranti, rationalis iure, ac uere dicitur: sic & ille recte meritoq; liber uocabitur qui moderatori suo ita paruerit, ut in omni uita, ac in ciuili maxime consuetudine minime labatur: immo ea meditetur, atq; agat, quæ ut ab homine ad communē utilitatē nato, & ratione utenti profecta plurimū utiq; ad ipām cōmunitatē tuendā, resq; illius amplia ndas conferant. Contra uero si quis ratione abiecta appetitiōi semper seruit, is quidem uere naturaliterq; seruus est: atq; in pecudum potius numero habendus, q̄ hominū. Eodem modo qui spreto publico gubernatore cōtemptisq; ac uiolatis legibus contra ius fasq; grassatur, nō modo nequam & seruilis est habendus, uerum etiam humanæ societatis hostis, ac naturæ ipsi rebellans: qui cum ad cœtus celebrandos natus sit, atq; in ciuitate genitus, altus, educatus, id tamen assiduus agit, quo humano generi, sciens, uolensq; cōtinue incōmodet: & quasi malus quidam afflatus pestilentiam inducat. Quod si barbaros eos dicimus: & in seruorum numero habeamus, qui sine legibus, sine moribus perinde ac bestiæ uiuunt: cur non qui secundum morum, legum, rationis præscripta, actiones moderantur suas: publicæq; rei custodem uerentur, & colunt, optimis ipsi artibus, disciplinisq;, instructi. Cur inquam non hos liberos asseremus, ut naturalis, ueræq; libertatis bonū prsus assecutos? Nunquidnam filius, q sub patria potestate uiuat seruus est iudicandus? Quod si esset, nequaq̄; maiores nostri filios suos liberos appellassent. Pueri quoq; & adolescentes num minus liberi sunt, q sub præceptoris institutis, & grammatici erudiuntur ferula? Mihi quidem uidetur hæc esse recta, & certa ad ueram solidāq; libertatem uia. Miles q ordines seruare: signa seq, ac pugnare in acie militaris illū disciplina iubeat, liber ne ꝑpterea nō ē?

Immo hæc dum seruat: & ducis iussa exequitur, suã patriæ que tuetur libertatem: proque ea fortissime dimicat. Nam qꝫ libertas sit, ita quidem uiuere ut uelis: hæc nõ modo libertas nõ est, sed uel maxime aduersatur libertati. Qui enim uiuit ut uult, is quæcunque appetierit, uolet agetque: iura ipsa naturæ, & humanæ societatis uiolans, ac ꝓsternẽs. Apud recte uero sentientes illi & sunt, & habentur liberi: qui perinde ut debent uiuunt: fungũturque uiri boni, patrisfamilias frugi, & iusti ciuis officijs. Veraque libertas est seruare leges, tueri iura, eaque agere, atque afferre in mediũ, quæ ad tuendã stabiliendãque hominũ coniũctionẽ q̃maxime cõferãt. Illisque qui ferendis, ac seruandis legibus præpositi sunt: quique publicæ salutis curã gerunt, ita obtẽperare: ut a cõmuni bono ne hilũ quidẽ ut dici solet recedatur. Possent his plura subijci: est enĩ cãpus hic latissimus: sed debemus his esse contẽti, cũ abũde probatum uideat: licet liberi nati simus, tñ & regibus, & magistratibus parendũ esse: ac tum maxime liberos esse nos, cũ ijs maxime pareamus. Quibus sane rõnibus ita mihi ipẽ satisfacio, ut arbiter dulcissimũ atque uberrimũ libertatis suæ fructum eos cœpisse maxime, qbus diuino quodã munere cõcessum fuit eiusmodi regi fuisse subiectis: de quo merito dici possit, quod de saturno poeta noster canit. Aureaque ut perhibent illo sub rege fuere sæcula: sic placida populos in pace regebat: atque ut in pace: sic in omni pietate & iustitia: sine quibus, & ꝑfecta pax esse nõ põt. De libertate aũt locuti sumus: nõ illa qdẽ, quã se asseruisse dicunt, qui manumissi sunt: nec de illo seruitutis genere, qđ est de iure gentiũ introductũ, sed de libertate illa quæ naturalis est & hoĩe rõne utenti digna: deque ea seruitute secundũ quã naturaliter seruus quis dicit: q̃q̃ qui natura serui sunt legũ tamẽ ac regũ beneficijs assequuntur, ut ciuilis & ipsi libertatis bonis continue fruantur.

De obedientiæ officijs erga regem.

h Is explicatis reuertamur ad nostra illo de obedientiæ genere disserturi: cuius officia ad subiectos ptinent. multa quoq; interim quærẽtes de quibus maiores nostri scriptũ aliquid nõ reliq̃re: aut si qua ab illis fuere disputata, rationibus certe, & exemplis aliquantũ locupletata sunt a nobis. Qui obedientiæ in regẽ munus implere suum uolet: duo sibi ãte omnia proponat. unũ, ut iudicet quæ in illum cõtulerit, in patriã se conferre: quæ post deum primum sibi locũ in nobis uendicauit: alterũ ut sibi persuadeat ad illius præscriptũ uiuendũ esse: statuatq; regis imperium legem esse. nam tyrannorũ iussa plærũq; iniuria summa sunt. Hæc duo q̃ sibi proposuerit: facile tertiũ adiunget, fidelis ut sit. Quæ aũt fidelitate continẽt, ea publicis institutis cauta sunt: quorũ illa imprimis nota. Aduersus regem sociosue, amicosue ne cõiurato: neue illius iniussu clam palamue fœdus ferito. Arma ne tractato: neue tumultus excitato. Hosti (quisquis is est) regis consilia ne indicato. Si q̃s aduersus regem, sociosue, amicosue, moliẽt insidias, ad tacitum ne habeto: indiciũ facito. Hæc igitur, aliaq; item multa quæ grauiora uisa sunt (sunt eñ perduellionis crimina) legibus cauẽt: leuiora uero adeo nõ est referri necesse, ut ea q̃ ne ab aniculis quidẽ ignorẽt. Maximũ autem & firmissimum fidelitatis fundamentũ est amor: nam si uerũ est illd' ut certe est: quem q̃sq; odit periisse expetit, erit profecto & hoc uerissimũ. Quem q̃sq; amat, saluum esse optat. Quamobrem, qui ita sit affectus animo, ut regem optet incolumẽ, is necesse est q̃ fidelis et obediẽtis hoĩs munera sunt ipleat. De diligẽtia uero et attẽtiõe: itẽq; de poccupãdo offõ, opaq; minimeq; pcipitãda, q̃ a me dicta sunt: cũ de liberis agerẽ, licet ad hæc quoq; transferre: e quibus sibi quisq; capiat, q̃ huic loco necessaria uisa fuerint, ne idem dicẽdũ sit sæpius.

De subiectorum obedientia.

Subiectorum duo sunt genera: eorũ unum, qui simpliciter dicũtur subiecti: illorum alterum, qui regũ liberalitate, ac uirtutis gratia tũ agros possidẽt: tũ oppida, urbesq́; sui iuris habent: pro quibus annua pendere tributa debeãt, & ad militiam cogantur. Quorum e numero sunt, quos hodie tum barones dicimus: tum comites, aut duces. Horum omnium una est regula: fidem ut teneãt, ac pace belloq́; imperata faciant. Quo tempore & aduersa constanter ferenda sunt: & uita ipsa sæpius obiectanda est periculis. Nam & tempora contingunt, quibus fides a popularibus, suæ: liberorũq; uitæ sit anteponenda: nec ueterũ tantum: sed & nostra memoria florentissimæ quoq; urbes dum seruare illam uolunt: & in officio permanere: aliæ direptæ sunt: aliæ incensæ: quædam etiã funditus excisæ: quæ res notior est, q̃ ut exemplis indigeat. Multi tamen in dubijs, atq; asperis rebus ad hostem dum declinant, necessitatem causantur: quæ sæpissime uoluntas est. Hos quis dubitet defectiõis culpã debere luere? Sed excusanda necessitas est, dum talis fuerit, cui alia obsisti rõne nequeat. Quamuis & necessitas aut fame aut desperatione aliquãdo uicta ipsa fuerit, atq; ex uicta uictricem causam fecerit. Bello Neapolitano quod Ioannes Andegauiensis contra Ferdinandum gessit, aliquot oppida q̃q; longa obsidione ac fame coacta, nõ prius ab hoste cõditionem acceperũt, q̃ capiendæ illius ius potestasq́; a Ferdinãdo facta eẽt, fidelitatis iure hoc modo exoluto. Sed in omni perfidiæ atq; obediẽtiæ genere plurimum barones peccant, dum aut Regis fortunæ communicare suam nolunt: aut ampliandorũ finium gratia nouis studẽt rebus, sua parũ sorte cõtenti. At de hac fidei, atq; obediẽtiæ parte, satis hic dictum sit, plura apud iuriscõsultos qui suas de ijs tulere sententias.

De præsidum administratorumq; obedientia.

Dministratorũ ac præsidum una fere regula est, ea
a ut agãt atq; obseruẽt: quæ præscriptis cõtinent̃, &
formulis cauta sunt. Inspicere aũt hoc primũ debẽt,
ut cui muneri præfecti sunt, eius teneãt formulã, quã sequẽtes peccare uix poterũt. Cũ eñ formulis ipsis certa regula formaq; præscripta sit, illis qui paruerit hic uel obseruantissimus necesse est inueniat obediẽtiæ, ac fidei cultor difficillimumq; sit labi illum, aut decipi in aliquo, præterq̃ si spõte id uelit: aut omnino iners, atque ignauus fuerit.

An semper formulis parendum sit.

Oc loco quæri solet, parẽdũ ne ubiq; sit formulis: cũ
b fieri possit: & nõnũq; cadat, ut dãno futurũ sit domino, si ad præscriptũ minister egerit. Item si ex re licita mãdati forma magna forte offerat̃ utilitas: num cõmittendũ sit, ut illam quasi e manibus elabi sinat. Qua de re & a ueteribus sæpe, multũq; dubitatũ est. Fuerũt eñ qui sensere nt aduersus traditã semel mandati regulã nihil prorsus agendũ esse: etiã si fortuna, aut casus aliquis lõge cõmodius agi posse polliceretur: quippe cũ si parũ successisset ut pœna luenda nõ sit subeũda tñ culpa esset (q̃ cui nõ pudenti homini, beneq; instituto grauis & acerba est?) Atq; ut bene feliciterq; negociũ gestũ esset, cauendũ tñ exemplũ: nec cõmittendũ, ut corrumpẽdi mandati documẽtũ præberetur aliis: quod esset in omni re administranda perniciosissimum. Alii iudicauerũt fortunam sequendã esse, amplectendãq; occasionem, quã dii immortales obtulissent: nec timeri pœnã oportere, ubi rei bene gerendæ certa spes uideretur. Quod quomodo sine periculo, & infamia fieri possit, uix uideo: cũ fortunã quæ incerta est, certo imperio mutari necesse sit. Quocirca uoluerũt, anteq̃ ipse aggrediare, illinc damnum: hinc emolumenta exactissime pensitari & quasi in trutina suspẽ

di. Initaq; ratione, tum licere fasq; esse aduersus præscriptũ agere, ubi ex eo relicto incommodi parum, utilitas uero adeo multa magnaq; futura apparuerit, & spes q̃ possit firma certaq; peragendi negocij: parum enim prudentis esse mi- nistri occasione nõ uti: dominiq; sibi ipsi nimis tribuentis ꝗ nulla nec tẽporũ, nec fortunæ ratiõe habita, nisi quod semel imperauerit & quomodo ĩperauerit, nihil aliud fieri omni- no uelit. Sed & Manlius Torquatus, is ꝗ in filiũ q̃q; uicto rem securi animaduertit, deterrere cũ primis potest eos: qui duri inexorabilisq; ingenij dominos habẽt? Et publius item Crassus, q̃q; minore in re: is enĩ consul Asiam prouinciam tenens, cũ Leucada oppugnare uellet, ad architectũ quendã Atheniensem, ut historiæ meminerũt, scripsit: imperans, ut ex ijs malis qui illic essent, maiorẽ statim ad se mitteret: uel let enim arietem ex eo facere. Faber ut erat ingenio solerti, non maiorẽ, sed quem faciendo arieti aptiorẽ iudicabat, mi- sit, existimans consilium quoq; suũ requiri. Quo facto cõsul arbitratus & suã & populi Romani maiestatem despectum iri, si nõ opera, qualis imperata esset: sed cõsilio dictis suis sa tisfieret, accersitũ illum ad se, grauissimeq; increpitatũ uir- gis cædi iussit. Huic Publij Crassi consulari iudicio ciuiles quoq; leges multis in causis cõsentiunt: ne quibus gerendi negocij, peragendiq; mandati cura tradita ac permissa est, eorum improbitati locus atq; exemplũ detur: si statutam se mel rem mutare libere atq; impune licuerit. Verum cũ sint diuersa negociorum genera: quædãq; magis requirant ge- rentis prudentiam, q̃ mãdantis definitionẽ, præsertim ubi datæ formulæ nihil particulatim præscribant, quas qui tule re, impossibile est, ut quando, quoue modo futura quæq; res esset, aut prouiderent, aut definirent. Tolerabile certe fue- rit: si quod ex præscripti obseruatione futurum est dãnum in gerendis negocijs minister prohibeat: cum in administrã

dis domini rebus non debeat fides uacare prudentia: ac dif
ficile sit fidelẽ inueniri ministrũ qui idẽ prudẽs non sit atq;
industrius. Ipsi scimus in prætorio regũ Neapolitanorum:
cuius multos iam annos præfecturam gerit Nicolaus An-
tonius Capuanus integerrimus uir: & iuris Romani con-
sultissimus, ubi de regio censu rõibusq; cognoscitur, lauda
ri ac pbari solere ministros eos: qui q̃q̃ aduersus munerũ
suorũ decreta, utiliter tñ rem gessissent. Nam cũ ferendarũ
formularũ præcipua fuerit causa, ut recte, ut utiliter, cũ ho
nestate tñ gereret̃ ærarium: ac neglectæ utilitatis ratio exi-
gi soleat. Quis hoc pro loco tñ ac pro tempore non probet?
ubi utilitas magna ipsa præluceat: eamq; speciẽ præseferat:
quæ minime uideat̃ spem frustratura. In quo tamen singu-
la sunt circunspicienda, metiendaq; exactissime: & utilitas
ipsa quasi manutractãda. Meminisseq; oportet in omni ra-
tione reddenda, nõ minus prudentiæ, q̃ fidei, obedientiæq;
rationẽ habendã esse: sine qua mancæ illæ esse uideãtur. Et
illud inspiciendũ est, ne quid omnino agat̃, quod sit contra
principis ingenium, illiusq; offendat animũ. Etenĩ minime
prudẽtis immo & temerarij aduersante domino audere aut
tentare aliquid, licet id futurũ esset per se laudabile. Nã nec
semper, nec ubiq;, nec apud omnes satis est recte tantũ, atq;
utiliter rem gessisse: & Principũ negocia nõ ex ministrorũ
sententia, sed suo ipsorũ arbitratu gerenda sunt. Etenim mi
les, q̃uis fortiter manũ conseruit: tamen si contra ducis im-
perium cum hoste pugnauit, nonnunq̃ capite pœnas luit.
Igitur & hoc diligentissime cauendũ est, & probe uiuẽdũ,
ne qua in re liberaliter ac magnifice agi a domino iussum
fuerit, in ea modicũ se, aut sordidum: aut parũ certe splendi
dum pro illius imperio minister gerat. Legimus Iulium Cæ
sarẽ animaduertisse in panicerũ, quod aliũ, q̃ sibi panẽ ap-
posuisset cõuiuijs. Alfonsus a nitore ac magnificentia mini

ſtros laudare cõſueuit: at modicos ac ſordidos ſtomachari.

Quibus modis peccetur.

C Vm autem præceptũ omne partim imperet: partim uetet, atq; deterreat: atq; altero opa exigatur: caue re alterũ, & cõtinere iubeat: in illoq; peccetur impe ratum quod ſit minime faciendo: in hoc contra imperium ni tendo. Prioris uitij non ſemper aperta uoluntas, ſed tum negligentia, tum ignauia cauſa eſſe ſolet. In poſteriori late regnat, nunc contumacia, nũc improbitas, & quæ uim obe dientiæ labefactat ut quaſi demoliatur, & euertat illam, te meritas. Conſueuit & in hoc quoq; perſæpe peccari: qui dam dum uideri uolũt quam obedientiſſimi, ultra præcepti uim nituntur: & ſupra quam iuſſum eſt, agunt. Nonnulli præſcriptum ipſum argutius interpretantur. Sunt qui nec ſtatuti temporis: nec datæ regulæ ratione habita, tantum ſint de re ſoliciti. Alij dum præcipere principis imperium uolunt, & illius uoluntatem ſuſpicantur (quod tamen pru dentis eſt aliquando) eo labuntur, ꝙ parum ipſi penſitant: an domino talis ſit ars placitura. quid ꝙ dum uideri ſoler tes ſtudent improbantur: ut qui uelint præuidere magis q̃ oportet: & ſapere: atq; ubi fortaſſe minime opus ſit: appa retq; eos non tam ad uſum domini rerum, q̃ ad ſui opinio nem quæ agunt referre. Interpretari uero præcipientis im periũ plærũq; eſt calũnioſi, ac tergiuerſantis hominis. Vera namq; obediẽtia aperta eſt: nec anfractus quærit, ſed ſua & recta ꝑgit uia. Cato portius reprehẽſus eſt ꝙ nimis effracte defenderet ærariũ: cuius iura tuenda ſunt: remouẽda tñ aua ritiæ ſuſpitio. Petrus biſuldunus hõ maleficẽtiſſimus, dũ re gij ærarij locupletãdi gratia, diuiã et humana ꝓmiſcua h;,

liberalissimi principis famæ non parū detraxit. Itaq; Alfonso mortuo uitam traduxit contumeliarum plenam: quippe quem ueluti tabidum, pestilentemq; omnes fugitarint.

Quæ sint ab ærarij ministris uitāda.

e Ademq; lex est ampliandi ærarij: quæ & rei familiaris: utrunq; licet salua iustitia & honestate. Cauenda tamē sunt sordida. Quædam enim quæ priuatum hominē, & humili agētē in loco fortasse decuerint, quis dubitet principibus ministrisq; principū fore sordidissima, dedecorātibus seq;, remq; publicā, ac principis maiestatem? Ipsi nouimus regulos quosdā, quos pudeat nominare, tā improbe auaros, ut ne ab alijs q̄ a ministris suis etiā quæ alendis corporibus necessaria sunt uenderētur, publico edicto cauerit: quod quidem tyrānorū est. Carolus malatesta princeps Ariminensis dicit Pincernā suum usq; ad excandescentiam obiurgasse: quinetiam uerberasse: q̄ poculū, in quo musca desederat pauimento effudisset, potuisse enim muscam tū gladiolo, tū frustillo panis uino eximi. Sed quid de illo tibi persuadeas? qui ut a maioribus accepi, offensus Virgilij gloria, statuam eius quæ summo in honore habebatur a Mātuanis, deijci a militibus quibusdā suis iusserit atq; in flumē abijci: haud parum ipse magno illi Alexandro absimilis, qui thebana direptiōe parci pindari poetæ domui posterisq; iussit: immo & hoc Phalaride ipso deterior, q̄ statuam quam Mātuani sua in urbe tot ante sæculis memoriæ ciuis de patria benemerentis posuerant, mergi in fluuium iussit, plebe, patribusq; inuitis, & diuorum, atq; hominum fidem implorātibus. At Phalaris uel templum ædificādum Sthesicoro curauit, suasitq; diuinos illi honores in urbe patria habēdos: oblitus grauem eum, & capitalem olim sibi fuisse inimicū, tantum celebratissimi poetæ musis memoriæq; indulsit. Robertum Regem Neapolitanorum a quo multa, & pessima

auaritiæ exempla in nostram usque ætatem defluxere, propter auiditatē ingenij, & pecuniæ studium uehementius hodie quoque fiscalem cognominant. Horum principū ministri, si illorum secuti fuerint auaritiam & iniusta imperia: quis dubitet paulatim fore, ut latronibus sint pernitiosiores? Et recte profecto quidam regum eos Harpyas uocauere.

Quæ præcipue cauenda sint a consiliarijs.

e T quoniam ira magna maiestatis labes est, nec tam in priuatis hominibus turpis, quam i principibus pernitiosa & detestabilis, quod ab ea facilis sit ad crudelitatē prolapsus, uidendum est id aliquis ne committat, quo princeps irasci iure possit: quod tum cæteri oēs cauere semper debent: tum uel maxime qui consiliarij uocantur, & e senatorio sūt ordine. Alij enī siquid forte peccauerint, & sæpius quam hi corrigere, & facilius possunt. At consiliariorum culpæ quamuis mediocres fuerint, tamen quia magnorum solent esse malorum causæ, capitali plærunque supplicio puniūtur. Quibus quidem, ut mihi uidetur duobus potissimum opus est: taciturnitate in omnibus, & in dicendis sententijs rectitudine. Nam quod est apud Terentium. Obsequiū amicos: ueritas odium parit, id fortasse locum habeat apud tyrannos: apud quos ueritas minime tuta est. Regum autē propria est ueritas, a qua cum recta proficiscantur, & certa consilia: contra uero ficta ac uana, cum sint parum diuturna, nihil habentia nec solidi, nec certi: pro ea defendenda contendendum est, dum talis sit contentio, quæ ueritatis maxime studium indicet. Et quoniā sæpissime de rebus dubijs cōsultat̄: odio, amicitia, ira, ac misericordia, ut ait apud Salustium Cæsar, uacuos esse decet: quæ ubi adfuerint, difficile est uerum cernere, ac sequi. Quamobrem & hi, & cæteri affectus, qui contra rationem nituntur, & impellūt animum, longius ab ijs repellendi sunt, & in consulendo, et in

iudicando: quos quoniam nunc ſuadere, nunc diſſuadere opus eſt: ac non modo ſua confirmare: ſed refutare quæ ab alijs dicantur, quo ueriora quæ dicunt appareant, magiſq; in aperto ponantur: tempora diſtinguent tam belli q̃ pacis: rerum naturam contemplabuntur: cauſas quærent, euentus metientur: exempla proponent, & quid de re quaq; cõſequi ſoleat, & obſeruabunt, & meminerint. Ferunt patrũ noſtrorum memoria fuiſſe e conſiliarijs Ferdinandi Regis Tarraconenſium, aui huius noſtri Ferdinandi Bellingeriũ Baltaſinum, uirum ſane magno ingenio: ſingulari doctrina ſumma prudentia. Is quotiens de dubia re aliqua, aut maxime graui negocio conſultandum eſſet, poſt cœnam iocabundus familiares ſuos conuenire omnis iubebat: propoſitaq; aliqua ficta queſtiuncula, haud tamen ab re: rogatiſq; ſingulis ſententiam dicere, perſcrutabatur cuiuſq; iudicium. Quibus poſtea ſententijs collatis inter ſe, & diu multũq; penſitatis, facile inſpiciebat, quænã eſſet ſententia uerior, magiſq; accommodata. Hoc modo inſtructus, & ficta ludicraq; ad uera & ſeria tranſferens, primas ſemper inter cæteros cõſiliarios, & in regio ſenatu partes tulit. Et quoniã in conſiliarios incidimus, debent eorũ cõſilia uera eſſe, fidelia, amica, honeſta, accommodata, profectaq; nõ ab affectu, ac perturbatione aliqua: nam dubitãdum non eſt: quin præter rectũ ac bonum conſulat, qui irato, infenſoq; aĩo ad conſulẽdum acceſſerit. Cõſilium tñ miſericors uenia dignum eſſe ſolet. Neceſſitudo uero, & familiaritas in illis præſertim rebus quæ ad ciuitatis ſtatum, ac publicum pertinẽt bonũ, nũq; debet plus poſſe, q̃ ratio, q̃ iuſtitia, q̃ patria: nam libido cum ſit peſſima cõſiliorum miniſtra, nihil ſuadere niſi perperam, & inique poteſt.

De utili & honeſto.

Et quia nonnunquam de utili & honesto disceptatio incidit, an uincat semper honestas. Poterit fortasse utilitatis tanta uis esse: & tali in causa, ut sit aliquando ab honesto declinandum: parum tamen, & sine graui infamia. Nam si est, quatenus amicitiæ uenia dari possit, ac si qua fortuna acciderit: minus iuste uoluntates amicorum adiuuandæ sunt. ut Cicero noster inquit. Cur non hæc eadem uenia: & maior etiam, tum patriæ: tum regi, qui patriæ pater est dari possit. Et cum de amici aut capite agitur, aut fama, si declinandum est de uia, modo ne summa sequatur turpitudo, non uideo quare cum manifestum patriæ excidium immineat: cuius iura longe præferantur amicitiæ, eadem lege de uia declinandum non sit, & in publicam utilitatem cõsulendũ. Quod si ut Theophrastus etiã disputat, exigua famæ iactura facienda est, paruaque turpitudo subeunda, dum amici rebus uehementer id conducat, cur nõ hæc eadẽ uel turpitudo uel infamia & maior fortasse quam pro amici re subeunda sit, si dei causa agitur: si de religione actum iam sit, nisi hoc pacto eidem subuentum erit? Quæ enim est ista iniquitas, pro tutanda religione, quæ & uera, & perfecta honestas est, ac pro seruanda christiana Republica, nolle pati aliquid de honesti forma, cultuque detrahi? cum & pudicissimis matronis ludis quibusdam permissum sit saltare in publico? Et profecto eadem ipsa honestas: quod leuioris hic damni passa est sibi rependit ac compensat cum maiore alia grauioreque in tutandis aris atque focis honestate: cum etiam idipsum famæ quod quasi amputãdum est repullulet & in alios, ac pceriores ramos exeat. Qua eñi e re uel maior, uel firmior, uel homine dignior, quam ex defenso dei cultu cõparari fama potest? Ergo cũ publica utilitas plus nimio grauata est, honestatis autẽ ac famæ labes, aut minima aut certe pleuis futura, permissum forsitã fuerit, declinata pau

lulũ honestate consulere in communẽ ciuiũ ac patriæ usum. Nã ut idem Theophrastus inquit: magnũ põdus æris parua lamina auri fit preciosior. Qui cũ Catilina cõiurarũt capti cõuictiq; contra legẽ portiã ac leges alias quæ de cõdẽnatis ciuibus non uitam eripi, sed in exiliũ mitti iubebant, scelerati facinoris morte pœnas dedere: præsens enim futuraq; utilitas (ꝙ id erat cessurum exemplo minoribus) tanta tunc uisa est, ut ad genus pene nouum decernẽdum coegerit. M. Iunius dictator, afflicta Cãnensi clade re romana, ad ultimum prope desperatæ Reipublicæ auxiliũ, cũ honesta, ut inquit Liuius utilibus cædunt, qui capitalem fraudem ausi: quiq; pecuniæ iudicati in uinculis essent: qui eorum apud se milites, ut ipse dixerat facti sunt, eos noxa pecuniaq; exoluit: eaq; ad sex millia hoim fuere. Hic utilitas honestatẽ uicit: immo honestas utilitatẽ secuta est. Huiusmodi exẽplum hodie quoq; & Reges & liberi populi in aduersis atq; asperis sequũtur rebus. Nam ubi aut fugatos exercitus premente hoste restituere: aut classem instruere contra repentinos incursus uolunt: qui capitalia ausi sunt, si arma cœperint, si naues ascenderint, publico edicto noxa eos exoluunt. Meminisse tñ oportet sanctissimũ uirum Paulum statuere nõ esse facienda mala bonorum gratia.

De temporũ obseruatione.

q Vanquam autem instructam paratamq; obedientiã esse oportet: quæ prima laus est eius, incidũt tamen sæpe multa, quæ diu quidem multumq; pensitanda sint: & priusquam fiant, imperantis uoluntas iterum, tertioq; sciscitanda, cum propter illa quæ repente incidũt mutari sæpe soleat.

An sit mentiendũ reipublicæ gratia.

q Væri etiã solet num obediẽtiæ id est Reipublicæ, regisq; gratia sit aliqñ mentiendũ: cũ in hoc uitio late

regnent

regnēt fraudulētia & uanitas, duo turpissima uicia. Licet aūt colenda semp sit ueritas, poterit tñ tāta interdū uis esse tum rerū tum tēporū ut ea prorsus sit obticēda. Esto militaris lex, quæ iubeat nubilē de hoste captā pstituere: nuptam uero marito reddi intactā: contingatq; aliquē capi a populatoribus cū sorore, quæ ignoret soror esse. Interrogatus ille, an quæ secū abacta ē nupta sit: nimirū nuptā eē respōdebit. Quis eñ nō duxerit præstare, mēdacio uti, honestissimæ rei causa, q̃ uidere sororē uirginē ingenuā, inter scorta quæstū agentē? cū sapientis sit: e duobus obiectis malis minus semp eligere. Licitū ergo fuerit Reipublicæ regisq; qui patriæ pater est: gratia, aliqñ & mētiri, q̃q̃ qui pro loco ac tempore, & cū cōsilio uerū obticet: præsertim ubi de regis ac regni, patriæq; salute agit̄: non uidetur is quidē mentiri: aut si mēdacio utitur, nō statim mendax uidetur: cū prudētis hoc sit & utilitatē necessitatēq; cū uero falsoq; pensitantis. At mēdacitas ingenij est omnino uani, nugacis, futilis. Quid si coactus neruo, fune ue torqueatur? Violentum hoc est: q̃q̃ ut est apud Tragicum: cogi qui potest nescit mori. Et qui in hostium castra urbem ue explorator transijt: quod militaris iubet disciplina, patefaciet ne hic rem, si ab eo quæsitum sit: ut indicio ipse suo pereat? Qui si se indicet ne mihi uerax is fuerit sed stultus: incautus: ac suijpsius parricida: & Imperatoris consiliorum ac fidei proditor. Non omnis tamē necessitas tantū in bonis uiris habere iuris debet, ut aut apud quosq;, aut quocunq; in periculo: aut quauis de causa mētiendum sit. Medici uel iureiurando adacti ab ijs de quorum salute soliciti sunt, bonam eis spem pollicentur: ac tametsi grauior diuturniorq; ualitudo appareat: iamiam ualituros promittunt. Contra q̃uis leuior morbus fuerit: tamen si uiderint operam suam ab ægroto negligi: nec admitti curationē periculosas accessiones & dolores grauissimos emētiunt̄.

Quod quidem tantũ abeſt a mendacio, ut uirtus hæc ſit, et laus medici: quẽ non modo peritũ eſſe oportet, uerum etiam prudentẽ. Ad hæc ueritas ipſa non adeo nuda ſemper incedit: quod poetis placet, ut non aliquando ſeſe ipſa ueſtiat. Quod & Habraam & ſacræ docent hiſtoriæ. Quinetiam nunc ſimulare nunc diſſimulare prudẽtis eſt, ut in rebus dubijs atq; aduerſis: & ubi fortuna uariat. Cuius rei multa & magna extant exẽpla: quæ tñ referenda ſunt ad finẽ. Nam & leges hominẽ occidunt: nõ ut occidãt: ſed ut puniantur ſcelera: & boni ſint in ciuitate ſecuri. Quid illi, q̃ tũ confeſſores, tum prædicatores dicunt (q̃q̃ ex omni genere hominũ nulli turpius eſt mẽtiri q̃ ſacerdoti) ubi rõne alia cõprimere hominũ improbitatẽ nequeũt, nonne multa, & quidem admirabiliter fingunt? Græcus olim adoleſcens, ut Hieronymus refert, in cœnobio cũ eſſet: nulloq; q̃uis graui labore defatigati quotidie corporis temperare poſſet libidinem. Huic iam cedenti, & uicto cœnobitarũ pater rõne hac tulit auxiliũ. Virũ quẽdã annis grauem ac moribus ad ſe uocat: ſuũ illi cõſiliũ aperit: id aũt erat ut iurgijs atq; cõuitijs q̃ poſſet, quodq; ipe iuberet, inſectaretur adoleſcentem: & poſt irrogatam iniuriam reum iniuriarum ageret. Quo facto cũ ad dicendum teſtimonium uocati e conuentu quidam eſſent: & illos pater iuſſit contra innocentem reũ dicere: ratus adoleſcentulum hac animi ſolicitudine dũ plurimos dies in iudicium trahitur, & cauſæ indignitate agitur, remedium morbo inuenturum: & quod operoſus corporis labor præſtare non potuerat, acrem animi dolorem præſtiturum. Quis commentum hoc patris non probet, & accuſatorem teſtiſque eos non abſoluat modo: uerum etiam mirifice commendet? Ipſi ſcimus, qui multos iam annos in militia agimus q̃ ſæpe magnæ ſeditiones grauiaque pericula arte hac & comprimantur & auertantur in re militari

& bellica. Morum quoque magistri permulta aut ipsi fingunt: aut ab aliis audita referunt. Seruant hoc idem parentes, cum & apologus & fabula concessa sit: quae & sequi mores, & pingere uitam, nata est, ut inquit Horatius.

De oratorum obseruatione.

e T ut ad formulas mādatorum redeam: dura imprimis est oratorum prouincia: nam cum mandata peragenda sint principis: primum difficile est illa peragere. Deinde potest tanta repēte fieri rerum commutatio: ut peragi quāq; possunt: minime tamen debeant: ꝙ cum illis etiam consilium mutandum esse uideatur. Et tamen contra mandata niti, sit non absque capitis discrimine: dominumque consulere res tempusque minime patiatur. Alfonsus Ferdinādi pater, nihil nisi ex praescripto, ac definito agere legatos suos unq; uoluit. Filium ego saepissime audiui laudantem oratores suos, ꝙ pro re, ac tempore consilium coepissent: nec passi essent interim dum animum sciscitarentur suum, bene gerendae rei praeterlabi occasionem. Dux Mediolanensium Philippus, ut de maioribus accepi, oratores saepenumero absque mandatis ullis a se dimittebat: illud duntaxat praemonens: ut quid acturi essent: scire indies suas per litteras expectarent. Quamobrem dura legatorum, ut dixi, & discriminis plena prouincia est. Ferdinandus mandatis traditis illud fere semper abiicit, ut casus habeatur, ac temporum ratio. Iudicat enim cū multa nō diebus tantū singulis, sed pene momentis praeter opinionem succedant: nunquam satis edoceri atque instrui oratorē posse, ad extremas praesertim terras profecturum. Pater eius ne minimū quidē passus esset oratorē a mādato recedere: aut audere aliquid se inconsulto. Hic cum de pace ageretur foedereq; faciendo cum Francisco Sfortia: q

per id tempus Picenum tenebat, irrita habuit omnia quæ Ennecus Geuara purpuratorũ maximus cum illo cõposuerat, ꝓpter pauca quæ non erãt ex formula. Ille cõmendauit Antonellum Petrutiũ amplissimũ uirum, ꝙ in conciliando Ioanne Antonio Tarentino, temporũ fuisset conditionẽ secutus. Quamobrẽ in fungẽdo oratorio munere, uix unq̃ peccauerit, qui principis ingeniũ moresq; ꝓbe nouerit. Nã & ex præscripto agẽs, domini morigerabitur uoluntati: et ubi pro re ac tempe consiliũ cœperit, ab officio nõ recedet, cum sciat domino placiturũ consiliũ: qđ utilitas certa pepererit.

Quæ seruanda sint a præfectis prouinciarum.

Orum qui moderandis populis, prouinciisq; regẽdis præfecti sunt, una oĩm hæc est ratio: legibus ut pareãt: & publice priuatimq; iustitiæ seruiant. In qua reddenda tria præcipue seruãda sunt ab eis. Primũ ut inspiciãt, quæ regis supremi ue magistratus uolũtas sit. Secundũ qđ aut regni, aut ciuitatis priuata iura statuãt. Tertiũ quid iura cõmunia & imperatorum sanctiões decernãt. Decreta enim regni legesq; municipales, quas tum constitutiones, tum statuta nominant, ciuilibus legibus in plærisq; præferuntur: placitum regis illis, cum illa ius scriptũ sint: domini uolũtas lex loquens. Quãobrem in causis grauioribus oportet uel regem ipsum: uel supremum magistratum consulere. Nam qui aliter egerit: is cum sibi plus arroget, q̃ quod suæ partes ferant, obedientiæ fines uolens egreditur. Hoc etiã seruandũ uidetur, quotiẽs causæ dubiæ sunt, & leges ancipites. Alfonsus Ferdinandi filius, Calabriæ cum præesset cum imperio, paucis admodum in causis iudicauit nisi patre prius per epistolam cõsulto. Etenim aliquando quæ priuatim ac per se iusta apparent, ubi in commune consulitur, iniqua uideri solent. Ad hæc nõ omnia cõprehensa sunt legibus: & tempora nonnunq̃ legibus præ

uolet. Quibus omnibus rex ipse multo melius, ac sanctius prospiciet: qui & singula cautius metitur: & pluribus simul consulit.

An parendum sit decreto quod iniustum uidetur.

P Otest tamen in dubitationem cadere: an si decretũ principis iniustum uideatur, parendum sit ei. Multaq; in utranq; sententiam dici possunt. Nã & regis uoluntas lex est: cuius præsides ministri sunt: & iustitia uiolanda non est: cuius tuẽdæ gratia creati sunt reges. Sed ubi princeps is fuerit quem esse deceat: uix hoc in dubium ueniet. Quippe qui nihil neq; prius exiget a prætoribus: neq; exactius: quam ut iustitiam colant. Tyrannorum sunt iniusta imperia. Et tamen quoniam reges homines sunt: & uinci affectibus, fallíq; ab aliis possunt: non debet præfecti obediẽtia uacare prudẽtia: ꝑ quã & mutare principis animũ poterit: & se liberare cõtumacia. Legimus imperatorẽ Caium, quosdam iussisse interfici: quos postea desiderauerit. Audiuimus Nicolaũ Quintũ pontificẽ maximũ cũ accusaretur Angelus Ronconius tribunus militũ: ꝙ Seuero fugiẽti atq; undiq; clauso, iter liberũ per Tyberim permisisset, in cubiculo quiescentẽ iussisse uesperi lege in illum agi, mane uero ubi experrectus fuisset, dixisse his ꝗ aderant uelle se angeli cãm cõsultius cognoscere: cui cũ respõderetur fuisse iam in illum intempesta nocte securi animaduersum, incredibili esse dolore permotum.

Imperata quædam non statim esse facienda.

A Dmonemur etiam ab eo quod nuꝑ accidit, nõ semper q̃ impata sunt, statim esse facienda, ab iis præsertim: qui arcibus præfecti sunt: potissimumq; belli tempore: ne dum parere student domino, arcẽ per imprudentiam hosti prodant. Federicus comes Vrbinas cautissimus dux: & bellicis rebus abũde clarus, uicto fugatoq; Si

gismũdo malatesta qui plurimis oppidis in Aemilia, piceno umbriaq; imperitabat: cum Verruculi arcẽ obsideret, natura & manu munitissimã nec expugnandæ illius spes esset aliqua, arte præfectũ aggressus: noctu clã p idoneũ hominẽ Sigismundi nomine, adulterinas illi litteras reddi iubet: in quibus diẽ statuit, qua missurus auxilia ad eũ esset. Interim bonũ habere animũ iubet. Itaq; ubi haberi litteris fidem a præfecto uidet, milites ad diem dictam mittit. Quibus intra muros acceptis, confestim arce potitus est. Hoc facto Sigismundi res protriuit atq; afflixit adeo, ut de illo actũ fuerit. Quãobrẽ & q̃busdã iussis statim parẽdũ nõ est: & belli, ac pacis tp̃a cõsiderãda sunt. Põt. n. rerũ cõmutatione fieri, ut nisi per inobedientiã manere subiectus in officio nequeat.

a C de his quidẽ hactenus disputatum sit: & si pluribus fortasse q̃ res hæc exigebat. Licet autẽ qui iuri dicẽdo præfectus est, si perperã quid agit: iniustus sit atq; improbus: tamen quia legibus aduersatur, & male optemperat: quid prohibeat inobedientem illum, & contumacem dicere? cum permissum sit eandem actionem diuerso a fine secundum diuersam rationem nominare.

Respondetur quibusdam obiectis.

s Cio ego dicturos aduersus hæc duriores quosdam philosophos: qui ubi superciliũ obduxere, cœperũt q̃ de moribus uerba facere, nihil uideas eis tristius Iam enim uirtutẽ ipsam asperã, incultã, horrẽtem, nihil habentem læne, nihil pro tẽpore mutantẽ de sententia: sed uno eodemq; semper uultu, affectu animoq; esse uolunt. Quid q̃ hominẽ obliti, nunc silices nos esse uolũt, qui nihil omnino moueamur: nunc deos, qui labamur, & peccemus nunq̃. Ego uero hominem me esse fateor, uiuentem in ciuitate cœtuq; hominum: multisq; quottidie occupatũ, ac metientem non actiones ipsas modo: sed tempus, locũ, personam, nego

cia: nec contẽtum præsentibus, nisi & futurorum rationem habeam: qui uirtutem ipsam lænem, mãsuetam, facilẽq; pro tempore existimẽ: ac patientẽ aliqñ nos paulũ a uia deflecte re, & per calles incedere: haberiq; nõ solum sui rationẽ: sed rerum quoq; plurimarũ, & domesticarum & publicarum. Dicãt igitur illi quidẽ aduersus hæc ut uolũt, dũ ego uirtu tem ita sequar: ut non ab ea tanq̃ a tyranno quodam cogar traharq;: sed illam ueluti mansuetissimum aliquẽ, & prudẽ tissimum patrẽfamilias colam, & obseruem.

Incipit Liber Quintus.



Arcissus theologus tã tenaci uir memo ria: ut tota interdum ueterum tũ theolo gorum tũ philosophorum uolumina me moriter quidẽ, & eodẽ quo scripta sunt ordine ac tenore reddat. Tali aũt ĩgenio ac tãto studio ut nõ sit aliquod honestæ doctrinæ genus, qđ cũ magna etiã laude assecutus non fue rit. Nuꝑ me cũ e Neapoli in Aemiliã ad castrẽsis hos labo res ꝑficiscẽtẽ dimitteret, ubi complexus fuisset: & de abeũ tis desiderio collacrimatus aliquãtũ. Ego te inquit, nõ quod oratores ac poetæ tui faciũt, aut ualere aut gaudere: sed te ipsum ut noscas iubeo. Nã neq; tibi a me ualitudo est optan da corporis: quam parce, abstinenterq; uiuendo, tute lar giare tibi, uix exigua medicorum ope indigens, nec gaudiũ tantam habere uim intelligo ad bene in uita agendum: ut sa pienti gaudendum, q̃ dolendum esse magis iudicem. Cum plurima quotidie in hominum rebus incidãt: quæ idem hic sapiens dolere potius debeat ac miserari: q̃ ridendo ea, uo luptatem inde capere. Quamobrem teipsum ut noscas iu beo: ad quod tua te sponte magis animatum esse uideo, q̃ q; delphicum hoc reare: aut demonis alicuius: neq; apolli nis tã authoritate, q̃ ratione ipsa moueri te certe scio. Quã

obrem cum monitũ hoc doctiſſimi uiri eiuſdemq; amiciſſimi mecũ ipſe reputẽ, plane uideo ſi noſcere me ipſum uelim, primum quidẽ cernendũ eſſe quẽ me ſtatuã: & cuius muneris colendi, efficiendiq; cauſa ſim in lucẽ editus. Cũ igitur diuinus atq; immortalis incolẽtibus hũc terræ globũ hominibus datus ſit animus, quo illa quæ ſupra ſunt poſita contẽplent atq; ut hoc corporis domicilio collocata mens naturã, atq; originẽ reſpiciat ſuã, ſẽtio me rationalẽ eſſe, atq; ex optima parte diuinũ. ad me etiã pertinere, ut ab obſequio indulgentiaq; corporis ſecedentẽ (quod q̃ fragile ſit, & caducũ uidemus omnes) ducat animus: cæleſtiũq; ad ſe rerũ contẽplatio rapiat: quam rem primã mei cognitionẽ eſſe duco. Et cũ corpus hoc noſtrũ ſit ueluti templũ in quo animus ſacerdotio fungatur, ſentio primũ ac maximũ munus cuius ſim gratia genitus illud eſſe, deũ ut uenerer: hunc ut mihi propitiũ faciam: huic ut gratus, acceptuſq; eſſe ſtudeã. nullum aũt deo ſacrificium eſſe poteſt acceptius, q̃ mens ſana: innocens animus: uita proba. Sanitas uero mentis eſt diuinarum rerũ cõtemplatio atq; cognitio. Animi innocentiam, quidnã aliud eſſe dicam, q̃ uoluntatem rectã ab æquo honeſtoq; minime recedentem? Nam uita proba eſt, ita quidem uiuere: ut nihil agas, cuius ſit poſtea pœnitẽdũ. quod tum aſſequere, cũ turpes fœdaſq; actiones ꝓhibens (inde enim nomen ipſum probitatis ductũ eſt) & patriæ, & cognatis & ciuibus, & cæteris omnibus beneſeceris. Benefaciendi autẽ tam latus eſt campus, ut eius materia deeſſe poſſit nemini. Hoc igitur humaniſſime Roberte agamus omnes: in hoc laboremus: hoc ſibi mortales certamẽ proponãt: in quo uel uincere operæpreciũ eſt: uel uinci non indecorũ. Quis igit̃ digne laudare illos poterit, qui nõ cõtẽti tantũ bñfeciſſe dũ uiuerẽt, monumẽta quoq; nobis reliquerũt: quibus recte inſtituti atq; informati facilius id aſſequeremur: & contrariũ melius cauere

mus. Nam q̄q̄ nemo nisi uolēs malus est, tamē ne honesti boniq; deciperemur specie, uiuēdi leges cōscripsere: & q̄d rectū aut prauū esset, plane scriptis suis expressere: & ne malitia grassari posset: iproba ue ipugne fierent, magistratus etiā cōstituere: q̄ seruandis legibus præpositi, cives ad honesta inuitarēt: ꝓhiberent a turpibus. Quāobrē quoniā superioribus libris de illis obediētiæ officiis disputatum est: quæ primū in sua cuiusq; domo. deinde a subiectis faciēda, ac seruanda sunt, placet sequenti libro de priuatorū obediētia erga magistratus & eos qui publicas res tractāt, dicere: ne aliquid prætermittamus quod ad domesticas ciuilesq; res pertinere uideatur.

De magistratibus & priuatis ciuibus.

q Vemadmodū parēdum esset regibus a ciuibus, ac populis: & quid seruādū ab iis sit, superiore libro satis explicatū arbitror. Venio nūc ad illā obedientiæ partē, quæ reliqua est: & ad priuatos cives pertinet: ut hac absoluta, & ad militarē obedientiā oratiōe translata, operi modū statuā incepto. Eorū qui in una ciuitate, ac sub eisdem uiuunt legibus duo sunt genera. Alii nāq; priuati cives, alii magistratus uocant. Sunt aūt Magistratus qui Reipublicæ gerūt munera. Quæ diuersa cū sint, diuersos quoq; magistratus esse necesse ē: atq; alios quidē minores: maiores alios Sed in omni Republica unus aliquis maximus est: atq; amplissimus magistratus, cui cæteri omnes pareāt. Qualis Romæ consulatus fuit, aut dictatura. Ipsorumq; magistratuū alii sunt perpetui. Alii definiti ad diē statutam. Minores igitur magistratus parere maioribus debent pro cuiusq; muneris dignitate, atq; amplitudine. Priuati aūt cives illis omnibus, qui publicarum rerū moderationi præpositi sunt. Qui quoniam tum ciuitatis tū regis personam gerunt, uereri eos oportet & honore afficere. Nam si ut poetæ inquiunt, ex ho

nore de reuerẽtia orta maiestas est. quæ in iis esse cernit̃ qui magistratus dicunt̃, hi uel mirifice honorãdi sunt a ciuibus. Quippe cum totius ciuilis obedientiæ fundamentum in colendis magistratibus, qui publici patres sunt, sit collocatũ. Quod si uerũ est, ꝙ patriæ ꝗ̃ parentum potiora sint iura, cum illi ipsi magistratus & patriæ, & totius publicæ moderationis curã gerãt, qs dubitet uel ampliores illis ꝗ̃ patribus honores habẽdos esse? cũ etiam sacrosancti censeant̃: & uitæ habeant necisq; arbitriũ? Nã & quintus Fabius cõsul patri ad se in castra uenienti nõ modo non assurrexit: aut obuiã profectus est: sed ex equo ut descẽderet, inclamauit. Intelligebat em̃ se cõsulẽ esse. Sed obseruantiæ uenerationisq; huius non una est species: cũ & in sessu, & in incessu, & in sermõe, in ludis, in iudiciis: nõ una sit uenerãdi magistratus ratio: quæ cũ pro moribus gentiũ nationũq; seruet̃: & tum scripto cõstet, tum cõsuetudine, magna ꝓfecto bene constituti ciuis, & eius qui politicus dicitur laus fuerit harũ rerũ studiosum esse: neq; enim ciuilis institutionis contemnenda pars hæc est: siquidẽ ignorare quo genere honoris, & ætas, & disciplina, & magistratus, afficiẽdus sit, inculti & agrestis est hominis magisq; ciuis. Et in florentissimis populis, primum hoc puerorum studium esse scimus, discere quomodo euadant ꝗ̃ reuerentissimi.

Ex obedientia erga magistratus quãta bona enascãtur.

e T profecto longe maxima hinc emanat utilitas: nã cum boni ciuis proprium munus sit, legibus magistratibusq; obedire, uirũ quoq; bonũ eũdem hũc esse necesse est. Bonus autem uir esse nullus potest, nisi honestissimis optimisque uirtutibus, quarum sunt magistræ leges, fuerit abunde præditus. Eos enim uiros bonos dicimus, qui iustitiam, pietatẽ, probitatẽ, cæterasq; bonas artes, ad quas legibus inuitamur, colant. Quamobrem hoc parẽdi studiũ,

& hæc ciuilis legum obseruantia, id uel cum primis præsta bunt: ut quæ tum uiros tum ciues bonos uirtutes efficiunt: eas summa diligentia complectamur. Quo quid esse potest utilius in omni actione ciuili? Quantos autem fructus utili tas hæc afferat, facile intelligemus, si cõsiderabimus in qua Republica nec legibus, nec Magistratibus honor habetur: eam diu saluam esse non posse: quando salus tranquillitasq; ciuitatis in seruandis legibus sita est omnis. Quarum quæ obseruantia esse potest, ubi & uitia in precio sunt, & ma gistratus contemnuntur? quorum contemptus ciuilium ma lorum omnium origo & fomes est. Nam ut rem familiarem quamuis amplam breui dilabi necesse est, si paterfamilias despectu sit familiaribus: ita ciuilem quoq; societatem dissol ui, euertiq; Rempublicam, si magistratus pessundentur: qui legum custodes, & ministri sunt: quiq; quod medicorum est officium & prouident ægritudines anteq̃ accedant: conan turque arcere eas: & ubi accesserunt remedia adhibent, quibus sanare illas queant. Quam ualde etiam tum ad ciui lem decorem, tum ad publicæ maiestatis dignitatem confe rant honores qui habentur magistratibus, populi Romani instituta docent. Non modo enim insignia ab aliis gentibus Romani accepere, quo augustiores magistratus uiderentur sed cum intelligerent etiã nomina parere authoritatẽ quan dam per se solere, dignioribus illos nominibus appellarunt: prætores: consules: dictatores: imperatores: augustosq;.

Obediendum esse magistratibus

S Ed cum diuersæ sint, ut dixi, uerationis ac cultus species, illa & honestissima & utilissima uidetur eẽ: quæ parẽdi rationẽ habet. cæteræ enĩ aliæ huius

gratia institutæ sunt. Etenim magistratus, legum custodes sunt: leges ciuilis societatis humanæq; coniũctionis, ad quã celebrandam si naturali instinctu mouentur homines, eadẽ quoq; natura magistra: legibus, et magistratibus parere docentur: ut obediendi naturalis quædam sit necessitas. Adde q horum ipsorum magistratuum officium ac munus est, leges scribere: easdemq; antiquare. Quippe cum multa sæpe immutanda sint in ciuitatibus, tanta est uis temporum. Igitur si magistratus authores ipsi legum sunt, iure sibi ciuitatis totius obedientiam uendicãt. Iure boni ciuis prima laus est parere rectoribus. Cõtra nihil eo ciue deterius: nihil perniciosius qui superbiam proteruitatemq; illis suã opponat. Hinc seditionum semina labesq; rerum publicarum: ex magistratuum enim contemptu legũ oritur despectio: quæ res ciuilem omnem tranquillitatem perturbat. labefactatq; publicam libertatem. Quod si q unq; gigãtes fuerunt, ij mihi fuisse uidentur, qui legibus rebellantes, respublicas occupare conati sunt. Hi Cyclopes, ac Lestrigones: hæc monstra teterrima: & diræ illæ pestes herebi, quis numina mille: mille nocendi artes. Magnisq; cumulandi sunt laudibus poetæ, qui hæc non tam finxere, q̃ sunt detestati. Idem quoq; ut declarent q̃to in honore, & precio magistratus esse debeant Iouem in solio statuunt, nunc ut iura reddat: nunc ut hominũ rebus prospiciat. Nam quod est tum prætoris, tum consulis: aliorũq; magistratuum pro tribunali sedere, quo uenerabiliores eos poetæ faciant, deo id attribuunt. Apud Maronem exorta tempestate cum una curusq; notusq; ruunt: in Neptũno supremi magistratus: qui exortam comprimere seditionem uelit, persona exprimitur. Nãq; ubi magno misceri murmure pontũ, Emissamq; hiemem sensit neptũnus: & imis stagna refusa uadis, grauiter commotus, & alto ꝓspiciens summa placidum caput extulit unda. Isq; ubi tur-

bari, ac misceri uidet omnia, statim authores ipsos seditiõis curum ad se, zephirũq; uocat, dehinc talia fatur. Iam cœlũ, terrãq; meo sine numine uenti Miscere, & tantas audetis tollere moles? quos ego: sed motos p̃stat componere fluctus, Post mihi non simili pœna commissa luetis. Tanta ne uos generis tenuit fiducia uestri? Maturate fugam. Quæ quidẽ, aliaq; ubi dixit. Tum dicto citius tumida æquora placat: collectasq; fugat nubes, solẽq; reducit. Et quia pulsis turbulẽtis ciuibus sua tranquillitas urbi restituitur. Tum Cimothoe simul, & triton annixus acuto detrudũt naues scopulo: leuat ipse tridenti: & uastas aperit syrtis, & temperat æquor: atq; rotis summas leuibus perlabitur undas. Enim uero poetæ nõ tã nostra ad deos trãsferũt: q̃ illos nobis exẽpla proponũt: & uel confirmare res hominũ, uel improbare ratione hac uolũt. Qui quasi Rempublicam aliquam instituant: hos bellis præficiũt, maritimis rebus illos: aliisq; muneribus alios. Supremũ autem Iouem faciunt, cui & senatũ decernunt: & assessores dant deos. Et quia sine minoribus quibusdam magistratibus publicæ res commode tractari nequeũt: iam Panes, Siluani, Fauni in horũ apud eos habentur numero. Videre licet apud eosdem nasci Erichthonium non hoĩs, sed serpentis pedibus: & Caliston in ursam uerti. Estoq;, ut alia fortasse sit fabularum harum significatio. Ortus certe Erichthonij. calistusq; conuersio manifestã cũ primis habent, ille flagitiosi concubitus, hæc impurissimæ libidinis uituperationem. Quid Acteon ille, licet adhuc in ceruo uocem exprimat humanam: clametq; Acteon Ego sũ, dominũ cognoscite uestrũ: nõne ut siluestris fera dilaniatur a canibus uidelicet q̃ ei præter uocẽ hominis iam nihil esset reliquũ: ne facies quidem, nedũ ut digni homine mores, cogitationesq; recessissent ab eo. Sed missos faciamus poetas: reuertamur ad magistratus, quorũ edictis decretisq; paren

dum est, faciendaq; eorum iussa & pacis, & belli temporibus: seruãdæq; leges, quas ijdem statuãt, & tenendũ cuiq; quicquid publice priuatimq; præscribãt. Sunt tamẽ ab alijs ad alios magistratus prouocationes ubi minus iuste quppiã uel iudicatum fuerit uel imperatum. Nam ne ueteres simultates studiaq; partium: neue præfecti ipsi, ut sunt humana ingenia dum perperã quid agunt nocere priuatis possint, prouocationes permissæ sunt. Sed in prouocando inspiciendum imprimis est, ne accusandi magistratus studio uexandiq; aduersarij magisq; tutandi iuris gratia id fecisse uideare. Quæ res magna sæpe concitauit odia: & romæ ex prouocationibus seditiosius aliqñ laboratũ. Atq; ut eorũ, qui gerendis publicis muneribus præsunt diutius improbitas toleranda non sit a ciuibus, ne publica libertas in discrimen ueniat: nonnunq; tñ est ferenda dissimulãter, expectandũq; tempus magis idoneum. Nam in mari deprehensi a tempestatibus prudẽtissimi sæpe nautæ, ubi obsistere illis nequeunt, uentis sese ferẽdos permittunt, dũ aut portus aliquis, aut tutior saltẽ statio excipiat. Et medici morbis quibusdã, q; tempus præsentius remedium inueniũt nullum. Quippe quibus dies medeatur: quæ & ipsa acerbissimorum animi dolorum medela sola est. Coercenda tñ impotẽtia: matureq; occurrẽdum tyrãnidi: quæ ubi radices cœpit agere, difficilius euellitur. Nã si expectes dum excidatur, uerendum est ne paulopost uberius germinare incipiat. Gracchus subselliorum fragminibus occisus est. Catilinæ conatus periculo suus compressi. At Cæsari nulla obsistere uis potuit: & q̃q; a paucis occisus, innumerabilẽ reliquit seriẽ sibi succedentium. Sed occupandæ tyrãnidis diuersæ sunt artes, uariæq; rõnes. Paulus Genuensis archiepiscopus, nuper a sacerdotio ad tyrannidem peruasit. Et qui nunc Mediolanensibus insubribusq; imperitãt a Ioanne Mediolanensi archiepisco-

po initium dominandi fecere. Is enim Mediolanensis pontifex cum esset, dominatum arripuit: cuius successores duces sunt a posterioribus uocati. Sed hæc facta non carent exemplo, & superstitio tam late uagata est: ut non contenta cœlũ promittere post mortem (quod utinam ne uenderet in uita) regnum in nobis possidet. Quocirca cum in re quaq; finis maxime inspiciendus sit ad quem referri cuncta debeant: ciuilisq; hæc obseruantia cum eo respectet, ut bene fœliciterq; gerat Respublica, saluis legibus, libera ciuitate, publicisq; muneribus, recte atq; e cõmuni sententia gestis, iure in eos quicũq; conferuntur & honores, & tituli: quippe quibus & statuas decerni mos fuerit, & eosdem patres patriæ nominare. Plura hoc loco quærere, atq; explicare: destitimus arbitrati ex iis quæ dicta sunt susceptæ materiæ satis esse factum. Quocirca parte hac absoluta reliquum est de militari ut explicemus: quemadmodum supra proposuimus. Ac ne quid omiserimus quod ad ciuilem pertineat dignitatem, uidetur de reuerentia, cultuq; illo præcipiendum aliquid: qui præceptoribus debetur, et senibus. Nã & senectus in precio semper fuit: & maiores nostri sapientissimi uiri, præceptores, ac doctos homines magno semper in honore habuerũt.

Obediendum esse præceptoribus & senibus.

SVspici autem, & coli debere præceptores: & senes, cum uita communis: tũ natura ipsa nos docet: quã sequentes, errare uix possumus. Etenim si ab omnibus recte laudatur prudentia, & in quibus species eius maior cernitur: illos admiramur, & colimus, qui maiore aut laude, aut admiratione digni erunt q̃ senes? Quandoquidem si uerum est, q̃ multa uidendo, multa agendo, ad quod nati ipsi sumus, prudẽtia cõparetur: ea necesse est sit in senibus multo maxima: q̃ diu uiuẽdo plurĩa & uiderũt et expti

sunt. Item si scire oēs uolumus, & docti esset (quod discēdo consequimur) an non eos uenerabimur, quorũ officium, & munus est docere: & ad quorũ disciplinas id pertinet? Igit cũ prudẽtia, rerũq; cognitio sit naturæ hoīs maxime cõsentanea: erit & maxime consentaneũ uereri eos: quorũ exemplis aucti, & doctrinis imbuti, prudẽtes, doctiq; efficimur. Quod nisi uel utilissimũ esset, nequaq̃ in florentissimis et bene constitutis urbibus tanta & olim fuisset, & nũc esset festinatio, & cura tradẽdi pueros magistris, ubi fari primũ sciunt: a quibus quid aliud prius discunt, q̃ quomodo salutare duos debeant: & ut iis qui natu maiores sunt assurgere cedereq; consuescant. Vide q̃ omnes ad hoc ipsum inuitet Cicero: cum ait, ita se a patre deductũ ad scæuolam, sumpta uirili toga: ut quoad posset, & liceret a senis latere nunq̃ discederet. Idem item cũ ait bene informatum animũ parere uelle nemini: nisi aut utilia monenti, aut præcipienti honesta, hortatur nos ut præceptores, ut senes accuratissime audiamus: a quibus & utilia quæ sint discamus: quod monstrare & noscere prudẽtis est et honesti: uim naturãq; percipiamus: quod docere eius est ꝓpriũ, qui norit, qd in re quaq; sit uerũ. Idẽ etiam nõ loquendi solũ: uerũ & beneuiuẽdi grauissimus magister præcipit debere adolescentes uereri maiores natu: ex iisq; deligere optimos & ꝓbatissimos: quorũ consilio atq; authoritate nitant̃. Ineuntis eñ. ætatis inscitiã senũ constituendã & regendã prudentia esse. Atq; ubi laxare aĩos, & dare se iocunditati uolẽt, quo facilius caueãt intẽperantiã, maiores natu debere interesse. Et uero Achillis prima laus est in præceptorẽ obseruãtiæ: q̃uis & cui nõ eliceret risum citharædi cauda magistri? Intelligunt poetæ quid maxime cõueniat teneræ ætati. Sed facessant præceptores, & docti uiri tantisper dũ de senum agitur reuerentia.

De habenda in senes reuerentia.

Parens

P Arens urbis Romulus gerendæ domi Reipublicæ senes statuit, unde senatus dictus. Hi non ab authoritate modo, uerũ & ab ætate patres uocati. Et cum in anno disponendo primum mensem Marti. Veneri secundum dedicasset: a maioribus id est senibus nominauit tertiũ Tanti enim ducebat senectutem, ut proximũ a dijs locũ nominandis mensibus ætati huic tribuerit. Quod si qua unq̃ in Republica uirtuti locus fuit, haud scio, nũ quæ sit hac in re, sicuti nec in magnitudine Imperij cũ romana comparanda: ꝙ eã nõ oratores noui stulti adolescentuli, ut ille inquit, sed senes maxime administrabãt: qui ꝙ consilio & prudentia ualerent q̃plurimũ, domi forisq; rem bene gerebant. Et enim si prauæ cupiditates affectusq; turbulenti seiungendi sunt a nobis ut possimus recte cõsulere, & quod uerũ ac bonum sit discernere, uidet̃ propriũ hoc munus senũ esse: quorum animos longa dies, & rerũ multarũ usus purgauit atq; excoluit: & quorũ multa est obseruatio, atq; memoria rerum p̃teritarũ. Quod si eorũ quæ manu fiunt ars est, eaq; cõsummata esse soleat, in ijs præsertim qui diutius exercuerũt illã: cum & uiuendi disciplina quædam sit, in quibus ea maior inueniri potest, q̃ in ijs q multa gesserunt in uita? multa ipsi aut experti sunt: aut ab alijs factitata meminerũt? Et qui faciendis frenis: qui ducendis metallis delectantur, si artis eius peritis dãt operam, illorumq; obseruant manus: quanto est æquius maiores natu ut uitæ magistros coli? a q̃bus & doceare q̃d seq̃ ipse debeas: et absterreare ab ijs quæ parum usui futura sint in uita: cum in rusticatione, in mercatura, in re militari, nedũ in ciuili nisi per exercitatos rarus possit esse p̃fectus: ex quorũ obseruationibus p̃fectæ artes, & rerũ gerendarũ præcepta sunt tradita. Quid ꝙ eos qui populis imperãt, nullo alio magis honesto nomine appellamus, q̃ seniorum. Potest tamen contingere siue naturæ

bonitate: deiq; beneficentia & munere: siue ex institutione diligenti & optima, ut etiã in iuuene senilis appareat prudentia, & grauitas. Sed uide quanta sit ingrauescẽtis ætatis admiratio: q̃ senem eum ante diem dicimus: & in ætate uiridi ad profectum uenisse, laudemque senectutis. Quocirca cum omnibus sæculis, & apud omnes nationes honorata & fuerit, & sit senectus: quæ ipsa per se laudabilis, atq; suspicienda est, cuius etiam prudentia rudis ætas constituẽda sit: iuuentaq; informãda, merito colẽdi sunt senes, ut quisq; maxime rebus gestis clarus est: præstatq; iis uirtutibus quæ uiros bonos efficiũt: quorum præceptis q̃ gaudeat adolescens, nc ille existet probatissimus, cuius præcox sapientia multũ sibi, multum amicis plurimũ sit patriæ utilitatis collatura, & decoris? Scipio is q̃ primus nomen hoc meruit, a cultu & studio senis patris qualis ipse euasit & uir & ciuis: quales eius posteri? Papirius qui uir, & quantus, puer non puerorum studia & inanis ludos: sed senum sectabatur uestigia. Et Cirus qui regnauit in Perside, & apud auum: & apud alios usu rerum probatissimos homines, ea didicit, & meditatus est: quæ postea, & fecisse illũ, & gessisse: quæ non historiæ tradunt? plæni sunt & græcorum, & latinorum libri huiusmodi exemplis. Sed abunde cum sit senectus a Cicerone & defensa, & laudata: nec laudes eius dicendas susceperimus: satis esse debet, si quanuis paucioribus uerbis causas maxime graues, necessariasq; attulimus, quare ingrauescens ætas sit honoranda. Quamobrem reuertamur ad præceptores, atq; ad eos qui docti dicũtur: clariq; habentur in litteris.

De reuerentia in præceptores.

Is quæ unq̃; haberi satis magna potest gratia? cum
h eorum opera & cura effectũ sit, ut humanũ genus excoleretur moribus, institutis, disciplinis. Nam ni

si inuẽtæ litteræ fuissent: nisi mandata monumentis tot sæculorum acta: & cogitationes suas excellentes uiri ad posteros transmisissent libris, quæ esset hominum uita in tanta obscuritate & rerum ignorantia? nullo bonorum, malorumq; delectu adhibendo? nullaq; cognitione ueri? minima rerum præteritarum memoria: eaque anili, & fabulosa: pessimeq; cum ciuitatibus, & gentibus actũ esset, si usu & consuetudine, quã scriptis legibus sibi constarent. cum uix pauca quædam, e tanta rerum, negociorumq; multitudine & diuersitate, quæ inter mortales gerunt, ad consuetudinem referantur. Senserunt rudes illi agrestium sæculorum homines: iisq; proximi, quanta sibi ex doctorum hominum inuentis collata essent beneficia: qui Mercurium, atque Asclepium inter deos retulerint, propter utilissima generi humano excogitata ab iis remedia, & traditam rerum plurimarum cognitionem atq; scientiam. Iam uero q̃ de deorum cultu: quæ de natura prodita sunt ab Orpheo, et præcepta: quæ non gentes accepta & probata habuerũt? cuius memoria in tãta fuit posteritatis admiratione et laude, ut quod incultos, & pene siluestris homines informare, & mãsuefacere primus cœperit, creditus sit & tigres lænĩsse, & siluas uoce traxisse, morum scilicet feritate, dicendi arte temperata. Quid Minoem, nonne consensus hominum iudicem animarum statuit, propter leges ab eo descriptas, Ioue ut creditum est, dictante? Quid Euandri mater Nicostrata: quæ quod futura prædiceret, Carmẽta dicta est, an non dearum est in numero habita? Litteras em̃ apud nostros inuenerat, & Homero post mortem templa sunt posita. Sed remotiora sint ista. Athenæ quamuis rebus gestis abunde, claræ, atque illustres fuerint, Atheniensium tamen & Græcorum cæterorum nomen illustratum est inuentis et disciplinis doctissimorum hominũ. et belli quidem

gloria Athenienses Græciq; longe inferiores fuere multis et populis & nationibus. At Græcorum inuenta in ultimas usq; terras penetrarunt: suntq; hodie in pcio: & erũt quādiu mentes hominũ occupari in rerum cognitione, ac doctrina uolent. Serius hæc a Romanis recepta sunt studia. At quos prouentus habuerunt? Nam parũ contenti Græcis tantum disciplinis, Punicorũ quoq; scriptorũ uolumina maiores nostri publica impensa transferenda curarũt. Hodie quoq; nõ paucos libros, e Chaldeis Hebræisq; authoribus conuersos habemus: effectũq; est, ut eo creuerint bonarũ artium apud nos studia, ut & gentes cæteræ, & græci maxime latinorũ ope indigeant. Quotus enim græcus nunc est aliqua doctrina præditus, qui etiam græcas litteras in italia non didicerit? adeo omnis generis litterarum studia apud nos uigẽt: græcorum uero apud græcos ipsos, res disciplinæq; iacent omnes, amissa libertate, deletis urbibus sæuissimo turcarũ dominatu. Sed linquamus romanos: qui auream quoq; statuam rhetori posuerunt. Quæ nunc in Italia urbes florẽt, earum uix ulla est, quæ non doctos uiros, & in quocũq; doctrinæ genere claros magnis mercedibus alliciat atq; conducat. Intelligunt enim qui ex his capiantur fructus. Florent in Gallia philosophiæ studia: quæ in tantũ aucta sunt, ut Parisiis ad decem millia hominum esse dicantur: qui humanarum diuinarumq; rerum cognitioni uacent. Idem fauor: eademq; studiorũ celebritas est in Hispania Hilerdæ: Cæsareæ augustæ: Salamaticæ: nec liberi tãtum populi: sed maximi quoq; reges & suspexerunt olim, & nunc suspiciunt doctos uiros. Filium iquit philippus ad Aristotelẽ scribẽs, mihi genitum scito: quo equidem diis habeo gratiam, non tam quia natus est, quã q eum nasci cõtigit temporibus uitæ tuæ, Spero.n. fore ut educatus eruditusq; a te dignus existat & nobis, & rerum istarũ successione. Quid hic phi

lippi filius Alexander, nonne quasi stipatus semper incessit doctissimis uiris? Quid rex Alexandrinus Ptolomæus, quibus stipendiis, quaq; mercede euocauit ad se undiq; quos nosset magnæ celebritatis ac famæ? Quid Cæsar in quo tāta etiā fuisse traditur astronomiæ cognitio? ut annus ab eo correctus fuerit: qui nūc Iulianus dicitur. Augustus: ut de illius studio atq; eruditione taceatur, unum illud declarare satis dictum potest, quāti litteratos fecerit, quo iudicauit principum gloriam poetarum uersibus, & ore inniti. Magna & in Hadriano fuit eruditio litterarum: magna etiam astrologiæ: philosophiæ nō minor ī Antonio. Galienus quoq; quantum profecerit in bonarum artium studiis, indicat epithalamium ab illo editum in nepotum nuptiis. Ite simul pueri, pariter sudate medullis oībus inter uos: non murmura uestra columbæ: brachia non hederæ, non uincant oscula conchæ. Quid q; uix aliquis e Romanis principibus fuit, quādiu romana res stetit:: q nō aut ipse fuerit eruditus: aut studiosus eruditorum hominum? Gothorum quoq; ac Longobardorum reges excoluere se humanitatis studiis: & q̄uis Italicæ res diu prostratæ atq; attritæ iacuissent. Siculus tamen Federicus ne in tantis quidem bellis, quæ aut ipse intulit, aut propulsauit, studiorum horum curam remisit. Plærosq; enim Aristotelis & Ptolomæi libros in latinū conuerti iussit. Quædam etiam ex Arabico uolumina: utinam elegantius: sed tamen præstitit quantū tempora passa sunt illa. Quid dicam de rege Neapolitanorū Alfonso: cuius regia nunq̄ ne referta fuit uiris ingenio & doctrina præstātibus: quos pene quotidie aut lectitantes audiebat, aut disserentes. Nam quantū sua ætas debuerit Nicolao quinto pontifici maximo, qui nunc uiuunt sciunt omnes, & intelligēt posteri: nec nostra hæc minus debitura est Ferdinando: qui Neapolitanos ludos, aliquot etiam sæculis clausos, nu-

per aperuit: nec passus est rhetoricã, philosophiã, theologiam, musas, diutius tanta in latebra delitescere, atq; sordescere. Sed nos longiores fortasse sumus, q̃ res postulat, tecum Roberte præsertim: & in re nõ dubia testibus utimur non necessarijs: cum & apud Barbaros doctrina sit in precio: et docti uiri habeantur illustres. Quocirca si aut fœlix est, ut Virgilius existimat, qui rerũ cognoscere causas potuit: aut certe si absq; illarũ cognitione fœlicitas esse nullo modo potest: quod fateri necesse est: ipsaq; cognitio & sciẽtia, cũ ex doctrinis tantum habeatur, & ex tradita a p̃ceptoribus institutione & uia. Ad hæc si iustitia colenda est, qua remota societas nulla, nullaq; amicitia, aut cõiunctio esse inter mortales potest: cumq; nullũ maius iniustitiæ genus sit, q̃ in illos ingratum esse, cuius muneris ac beneficij sit, ignorantes ne simus: cum ignorans omnis, & nequam & malus sit Iure obseruãdi sunt illi plurimũ, qui ad fœlicitatem nos instituunt, ad eamq; recta, & certa ducunt uia. Iure quorum præceptis atq; informationibus exculti ornatiq; ipsi simus: in eis colendis honorandisq; peccare, & turpe, & malum putemus: nec in ijs tantum qui uiuunt: uerum & in eorum qui multis ante annis decessere, celebranda memoria & nomine: cum & Mantuani in signis, in ædificijs, in monumẽtis publicis, Virgilij caput insigne gentis præferant: & Sulmonenses, Ouidianum illud hemistichium. Sulmo mihi patria est. Quotus autem ex his ducibus, qui nunc arma tractant, tantam alit multitudinem, ut non intelligat longe maiorem esse familiam, quam pascit Aristoteles, Hippocrates, Vlpianus, Ptolemæus? Zoilo illi obiecit in conuicijs, Homerum tot ante annos uita functũ æuo perpetuo multa millia hominum pascere. Panohormitam Antonium dicere memini, nunq̃ se de re familiari nimis fuisse solicitum: uti enĩ patribusfamilias diligentissimis Liuio, Salustio, Cicerone,

Plauto, Virgilio. Et nos si dijs placet erga illorum memoriam ingrati, atq; impij erimus? Nullus e Græcorum quondam principibus quos multos & præstantis ea natio protulit: nulli e nostris: quorũ & Italia, & Roma feracissima semper fuit, non instituti fuere, sub optimis & clarissimis præceptoribus. Thebanus Epaminundas, præceptorem habuit Pytagoreũ Lysiam. Aristotelem Alexãder. Scipio africanus nunquam satis laudatus uel dux uel ciuis, Ennium poetam humari secum uoluit. Quos in illum contulisse honores uiuum arbitreris: quem moriens ita fuerit ueneratus? Vtinã in colẽdo Seneca perseuerasset Nero, facile inter Romanos Imperatores fuisset illustris. In Traiano iã principe, & urbis atq; orbis res moderante quantum ualuerit Plutarchi authoritas docet ad eum ab illo scripta epistola. Sed prætereamus innumerabiles tum græcos, tum romanos: neq; eñ historias nunc excutimus. Alfonsus nunq̃ passus est Antonium ne in periculosissimis quidem expectationibus ab se discedere: aut abesse diutius. Et nos apud principes uiros magnam sæpe habuimus audientiam, ut nonnunq̃ spectãte instructo exercitu auditi fuerimus. Licet in hoc gloriari: quod cũ aliquando in hostis manũ incidissemus honorati & donati ab illo dimissi sumus. Dij igitur maiorum concedant umbris, tenuem, & sine pondere terram. Spirãtisq; crocos, & in urna perpetuum uer. Qui præceptorem sancti uoluere parentis esse loco: nec præceptorem modo: uerum etiã litteratissimos, & doctissimos quosq;.

De obedientia militari.

h Ac parte absoluta, quæ plurimum ad ciuilem institutionem pertinere uisa est, quod reliquum est de militari explicemus. Nam quanquam ad ciuiles hoc

res non ita primo aspectu pertinet: quæ tamen Respublica si ne defensoribus stare diu potest? aut quod quãuis opulentũ regnum stabile ac firmum esse? oportetq; non institutis mo do, & legibus moderantem populos: sed militibus quoq; ni ti: quorum maxima illa laus est, si fuerint q̃ maxime obediẽ tes. Qua de re dicturi a natura maxime sumemus exordium Eam igitur intuentibus facile apparebit tributũ ab illa no bis eẽ: ꝓfutura ut quæramus: declinemus nocitura. quæ ubi aliter uitari nequeant, uiribus condamus in eum qui infer re studeat reijcientes iniuriam. Hanc eandem naturam con templantes, intelligemus insitum nobis esse uigorem quen dam generosum & nobilem: quo impellente ad magnas res & claras adnitamur: labores maximos, periculaq; grauissi ma ut illas assequamur sponte suscipientes. Quos naturæ impulsus ubi ratio moderatur, tum existit inter ciues æqua bilitas & conuenientia illa: per quã ciuilis societas stabilis manet: & homines alter alteri conciliant̃: efficiturq; ut nec diues, nec clarus fieri quisquam aliena cum iniuria studeat: singuliq; publicis utant̃ ut cõmunibus, priuatis: ut suis. Cõ tra uero ubi ratione abiecta, aut habendi cupiditas, aut re gnandi libido acrior incessit: & propius admouit stimulos, tum quærũt homines quibus maxime modis quod auẽt, per uim iniuriamq; sibi uendicẽt. Hinc seditiones, ac tumultus. Ex quibus ubi sedati parum sunt, cædes inter ciues oriunt̃, & bella etiã ad finitimos pertingẽtia: dũ aut factionũ alteri studẽt: aut alijs languentibus ac uexatis: suos ipsi prolata re fines uolunt. Quædã etiã nationes dum aut soli sterilitas aut cœli incælmentia mutare regionem cogit: aut populariũ multitudo nimia in alias exire terras iubet: ut incolas fini bus suis parerent, arma intulere. Sed qui mortales primi fi nitimos bello petierint affirmare non ausim. Ferunt tamen Regem Assyriorum Ninum ampliando regno intentum, in

proximas terras primũ impreſſionẽ feciſſe:armiſq; ſubegiſſe nationes plurimas.In mouendis autem & indicendis bellis,iuſtitiã maxime ſecuti uidentur,e græcis Lacedæmonij & Athenienſes:e noſtris,Romani:dum arma ab alijs illata aut repellunt:aut ipſi bella inferunt ſuis ſociorumue propulſandis iniurijs commoti.Bacchus uero & Alexander omnino iniuſti:nec his iuſtiores Galli,Germaniæ.Sed illos gloriæ fortaſſe ſtudium perpulit.Hos ſatis conſtat auaritiã ſecutos fuiſſe.Turcas quoq; ignobilẽ gentẽ,& latrocinijs aſſuetam,ſola principio prædæ cupido ad bellũ traxit.nunc & imperij magna Aſiæ Europæq; parte armis edomita.Vt q; ad Romanos redeam:quid eos aliud tot exercituum uictores:tot nationũ dominos fecit,q̃ exercitatus,& dicto parẽs miles?Cuius pugnacitas,ſi caruerit obedientia:temeritas quædam erit:quæ ſi in omni uitæ genere periculoſa eſt,in bello uero multo maxime:in quo gerendo cauendum nil magis eſt,q̃ ut ne quid temere agatur:præſertim ubi caſtris collata ſunt caſtra:cũ ſæpenumero contigerit paucorũ militum contumacia,maximas copias fuiſſe deletas.Nam cum ſit militis officiũ,ſiſtere,procedere,adoriri,ferire,regredi:aliaque ꝑ ducis imperio agere:pernitioſa fuerit militis pugnacitas,ſi ubi pes referendus eſt,& tuba canit receptui,acrior tunc in hoſtẽ feratur:aut ubi iuſſus in confertiſſimam aciem inferre ſeſe,pedẽ ſtatim rettulerit.Quãobrem cũ obedientia fortitudinẽ regat in prælio:detq; animos formidini:iure Carmeniola Frãciſcus qui patrũ noſtrorũ memoria militarẽ diſciplinã reſtituit,militem ab obediẽtia maxime probabat.Qua de re dicturi ſtatim ſumus.Terreſtres copiæ cũ partim equitibus,partim peditibus cõſtent:his dux ſi defuerit,non tam exercitus dicendus erit,quã armata quædam multitudo:quã neceſſe ſit uagantẽ,palabũdamq; ferri:paruo tempore hoſtis prædam futurã.Imperatore igitur opus

est: qui nouerit quo loco ponenda sint castra: quando etiam mouenda: qui disponat ordines: & hostium exploret cõsilia: qui manus cõtineat: sciatq; quando, & quo loco, & quo pugnæ genere decertandũ sit: ac quibus artibus frustrandus hostis, deducendusq; in insidias. Et quoniã unus ipse satis esse non potest eas ad res omnis: quæ administrandæ ac prospiciendæ sunt. Alij quoq; constituunt sub imperatore duces: qui & imperatoris iussa exequant: & pro suo q̃sq; munere imperet, quæ agenda sint alijs: utq; ille totius exercitus curam gerit habetq; imperij summã: sic minores hi duces ordinis quisq; sui, ac delegati ab eo muneris, atq; ut imperatori omnis paret exercitus: ita suæ & his obediunt turmæ. Et quoniã bella ipsa aut inferunt, aut propulsantur: & qui inferũt aut iustã sequũtur inferendi causam: aut dominandi libidinẽ: atq; utriq; & qui inferunt & qui ꝓpulsant certãt pro uictoria: & ut sine iniuria uiuat pace parta (quã q̃ quibusdã in bellis uincere est non succubuisse) Victoria uero, & pax comparari absq; cæde uix solet, oportet militem q̃diu obligatus est, non deserere imperatorem: nec recusare eius ĩperiũ, etiã si periculũ mortis immineat: ad uictoriã etiã & ad pacẽ (qui belli finis esse debet) conductus est: pro qua q̃m dimicandũ est, q̃diu iureiurando obstrictus fuerit: & ubi res postulauerit: nõ debet pericula effugere: sine quibus ad belli finẽ perueniri non potest. Nam si licitum sit illa fugere, nunq̃ in aciẽ prodierit: nunq̃ concurret: multominus in urbis fossas descendet, aut muris scalas admouerit. Horũ enim nihil caret periculo: nã ubiq; est plurima mortis imago. Quãobrem parendũ est Imperatori a milite: etiam si in ipsas tormentorũ fauces iri sit iussum: quãdo & dux ipse ad certa sæpe pericula primus feratur: primusq; ubi necessitas uocauerit hostẽ feriat, & uallum ascẽdat. Quocirca Imperatoris & ducis iussa, præscripta, edictaq; omnia quæ mi

litarē ad rem pertinēt, ſeruanda & obeunda ſunt a milite: quorū quidē perpetua illa ſunt: ſigna ſequi: ſeruare ordines ad tubæ ſignum inſtruere ſeſe: & ſtare intentū, paratūq;, tametſi q̄ hoſtis proximus non ſit, non ſemper dux exigat ut res ad præſcriptū, exacteq; gerantur: tamen cautiſſimus quiſq; dux & militaris diſciplinæ obſeruantiſſimus, prouidere ſemper debet ordines ne cōfundantur, etiā ſi longiſſime hoſtis abſit: ne caſus aliquando imparatū inueniat. Edictorum cū duo ſint genera: alterū quo exigit̄ opera: ut cum iubet̄ ad tubæ ſignū equum aſcendi: alterū, ut cū edicitur ne quis e caſtris exeat: utriuſq; generis obſeruantiſſimum eſſe conuenit. Et in illo quidem ſæpius peccatur metu: in hoc licentia: quæ uitia ad rem bene gerendā uehementiſſime ſunt contraria. Quanta uero ſeueritate a Romanis maxime Imperatoribus animaduerti ſolitum in eos ſit, qui imperij contemptores eſſent, tum alia permulta, tum hoc docere nos imprimis poteſt: q̄ Aulus Manlius Torquatus filium q̄q̄ uictorem: tamen quia contra imperium ſuum in hoſtem pugnaſſet ſecuri percuti iuſſit. Quantum etiam obedientiæ ſtudium in legatis ipſis fuerit, & quam diligens eorum, quæ imperata eſſent obſeruantia, hoc monemur exemplo. Publius Sylla quem in obſidione dyrrhachiana diſcedens Cæſar caſtris præfecerat, dū cohorti laboranti auxilio uenit, & Pompeianos facile repellit, ſuos fugientem hoſtem inſequentis reuocauit, cohorte liberata contentus. Et quanquam plæriq; exiſtimarēt, ſi fortunā fuiſſet ſecutus, potuiſſe eo die finiri bellū, a Cæſare tamē conſilium eius rep̄henſum nō eſt: q̄ aliæ eſſent legati atq; imperatoris partes: cum hinc libere ad ſummā cōſulere rerū debeat: ille agere ad præſcriptū omnia. Quod ſi prælio decertaſſet cū Pompeio, imperatorias ſibi partes ſūpſiſſe uideri poterat: cū legatus fuiſſet in caſtris relictus. Præſcripta igitur imperatorum plane

seruanda sunt: nec committendum: ut cuius fortitudo nō de
sideratur, desideretur obediētia. Ferdinandus cum ad Sar
num fluuiū castra haberet. Hostis uero partim intra oppi
dū, partim in suburbio copias suas collocasset, paruūq; abes
set a circunsesso, consilium cœpit adoriundi eos, qui pro sta
tione erant. Itaq; iusso peditatu latera montis de tertia ui
gilia occupare: & signo dato inde decurrere, ipse albescēte
cœlo effractis portis quæ ad caput amnis obstructæ erant,
aliquot turmas immisit: & quid agi uellet, imperauit. Equi
tes peditesq; hostem imparatum nacti, ad prædam conuer
tuntur: qua capti dum nihil ad præscriptum agunt, hosti
perterrito ac desperatis rebus iam de fuga cogitanti tēpus
dant ad arma capienda, aciesq; instruendas. Qua e re tan
ta rerum commutatio facta est: ut nihil regis præsentia, ni
hil peritia rei militaris profuerit, quo minus urgente hoste
in fugam uerterentur omnes, magno accepto detrimento.
At eius prælij, quod biennio post in apulia factum est, cum
Ferdinandus uerso in fugam hoste in locum iniquū succes
sisset, non magis uirtute militum ꝙ̄ obedientia uictor fuit.
Hoc prælio confecto: & Troia capta, cum ego tribunū quen
dam strenuum uirum: & rei militaris peritum grauius in
creparem, ꝙ peditatu superiores, equitatu prope pares loco
nobis iniquo, per ignauiam uicti essent. Sane inquit obediē
tia militum, ꝙ̄ fortitudine uicti sumus: toto enim prælio ne
minem unum e militibus ducibusq; uestris, nisi ad præscri
ptum agentem animaduertimus: quæ res oīm animos con
sternauit. Incassum igitur artes atq; consilia cesserint, fru
straq; ad uictoriā necessaria cōparata erunt, siue mari, siue
terra geratur res, si militis opera parū ꝓ imperio Dux ute
tur: cū fortitudo militaris absq; obediētia, temeritas quædā
sit, & exercitatio ipsa plærunq; periculosa. At cōtra re ipsa
cōpertum est, magnas sæpe res, ꝙ̄ꝙ̄ parū exercitato milite:

tamen quia dicto parens esset, fœliciter fuisse gestas: cuius rei & Gracchus: et Marcellus manifestissima præbuere exẽpla. Quid q̃ in quo exercitu cõtumacia non est, in eo uix oriri seditio solet. Præterea quæ in itineribus faciendis: quæ in conferẽdis manibus erit ordinũ obseruatio si desit obedientia? qua sine necesse est misceri, ac turbari oĩa. Aut quæ ĩ castris esse securitas põt, si excubare ꝓ statione aut pro signis iussi, dicto parentes non fuerint? Et cũ exercitus incolumitas ac uictoria ꝓpe ipsa posita sit in explorandis hostiũ itineribus atq; cõsiliis, male cũ exercitu actum fuerit, ubi qui ad explorandũ missus est: imperiũ contumaciter neglexerit. Quæ res magnos sæpe duces in maximas coniecit calamitates. Sunt tamen qui cõdemnãdam aliquando obedientiã ducant, rati despiciẽda esse pro tẽpore imperia: q̃ magno interdum usui futurum sit, si contra præscriptũ agatur. Cũ Alfonsus ferdinãdi pater oppugnare Neapolim pararet, Renatus dispositis per muros, ac turres, uiris, edicit: ne quis locum in quẽuis euentum deserat: cœpto prælio dũ acriter pro muris pugnatur, milites ꝑ aquæ ductũ ingressi, nullis (dũ relinquere locum nemo audet) occurrẽtibus turrim occupãt: qua occupata statim factus est intra urbem ascensus. Mihi quidẽ nõ ꝓpugnatorũ obediẽtia, sed ducis potius imprudẽtia uidetur accusãda. Nã militi cũ sint imperatoris occulta consilia, illud unũ quod scit ad se pertinere: quodq; sibi imperatũ nouit fortiter si ipse fecerit, munere functus est suo: est enim eius officiũ, non quærere quale sit quod imperator iusserit: sed illud capessere atq; implere. Quippe cuius opa cõducta sit, nõ consiliũ. At legatis & tribunis: q̃bus belli gerẽdi consilia, et imꝑatoris notæ sũt artes, cũ aut res, aut tp̃s: aut belli fortuna postulare aliter uideat̃: permissum forsitã fuerit mutare rõnẽ: & a præscripto recedere: meminerint tamẽ imperatoris partes suas nõ esse. Legimus. Q.

Tulliũ Ciceronem grauiter a Cæsare fuisse increpitũ: hunc ille cũ legionibus ambiorigẽ insecuturus: & hostiũ fines populaturus castris præfecerat, relicta cũ eo legione quartadecima: quæ esset præsidio impedimẽtis, quæ ad uatucã contulisset: imperaueratq; ut ad aduẽtũ suũ oẽs castris cõtineret. Cicero sex dies tãta diligentia seruauit Cæsaris præceptũ: ut ne colonũ quidẽ extra munitiones exire pateret. Septimo tñ diffidẽs Cæsarẽ quo dixerat die affuturũ, ꝙ longius progressum eũ audierat: neq; ulla de reditu illius fama afferebat, simul ꝑmotus uocibus hãc patiẽtiã incusantiũ: & pene obsidionẽ appellãtiũ: ratusq; dispersis ac pene deletis hostibus in millibus passuũ tribus, nullũ dãno locũ esse, quinq; cohortes frumentatum in ꝓximas segetes misit. Quibus in frumẽtatiõe occupatis, germani eqtes q cis rhenũ trãsierãt interueniũt: & quo uenerãt cursu: in castra irrũpere conati, parum abfuit quo minus illa caperẽt. Reuersus Cæsar, Ciceronẽ ut dixi increpuit: quæstusq; est, ꝙ cohortes e statione. ꝑsidioq; emissæ fuissent: ac ne minimo quidẽ casu locũ relinqui debuisset. Nã dũ clamoribus militũ cõmouet, immemor p̃cepti factus pene cũ tota legione cæsus, castrisq; exutus esset. Potest tñ cõtingere aut uulnerato imperatore: aut cæso: aut ubi ex insperato hostis adortus est: neq; imperatoris expectari præceptum põt, ut legati & Tribuni obeant imperatoris munia: & quisq; pro loco ac tẽe instruat, prospiciat, concurrat, imperet. Bello neruio cũ hostis ex improuiso Romanos inuasisset, tanta celeritate, ut pene uno tempore & ad siluas, & in flumine, etiãq; in mœnibus Neruij uiderent, eodẽq; impetu ad castra contendissent: temporisq; exiguitas, & successus atq; incursus hostiũ Cæsarẽ impedirent, quo minus uexillũ ꝓponere: milites cohortari: aciem instruere, aut signũ dare posset milites bello exercitati: itẽ legati qui singulis legionibus singuli iussi aderant: in tan-

his difficultatibus ſubſidio fuerunt. Sibi enim quiſq; præ-
ſcripſit, quod fieri oporteret. Fugati igitur, ac cæſi Neruii
non tam uirtute imperatoris ſunt, q̃ ꝙ miles legatiq; id ſi
bi quiſq; imperauit, quod a Cæſare imperandum fuerat, ſi
tempus tuliſſet. Militem negligentem, & imperii contem-
ptorem, tum alia multa, tum maxime tria hæc faciũt, nimia
ducis indulgẽtia: aſſidua a labore remiſſio: defraudataq; ſti
pendia. Cui enim plus æquo indulgetur, is indulgentiã in
licentiã uertẽs, aſſueſcit rapere, uiolare, cum hoſte colloqui:
prædari ex pacato: quem ubi continere imperator uoluerit,
aut cõtemnet imperiũ: ad hoſtẽ tranſfugiet: difficile eſt enĩ
ut ad continentiam redeat, qui aſſuetus diu ſit impune fœ-
da facere. Nicolaus Picininus de nimia indulgẽtia, uſus eſt
milite adeo incontinente, ut q̃uis edicto id caueret: & mul
tos ſæpe ſupplicio afficeret: nunq̃ mercatoribus ad caſtra ſa
tis tutus eſſet acceſſus. Itaq; inopia neceſſariarũ rerum ſem
per laborabat. At Scytharum dux Tamorlanus: qui omniũ:
quas aut legimus, aut audiuimus, maximas ductauit copi-
as, nulli rei magiſq; obedientiæ militum ſtuduiſſe dicitur.
Itaq; exercitũ eo uſq; continentẽ habuit, ut caſtra eius mer
catorum plena ſemp eſſent: abũdarentq; oĩs generis rebus.
De quo fertur fama, Gregarii cuiuſdam militis, qui uendẽ
ti mulierculæ lac furatus eſſet: ſtatim gladio ꝑ pectus demiſ
ſo, uiſcera aperire iuſſiſſe: & e uentriculo lac excuti nondũ
coctũ uſq; adeo paſſus, nihil eſt impune fieri a militibus ad-
uerſus ea quæ ipſe præſcripſerat. Et profecto maximas copi
as, & e cuiuſq; modi hominũ genere cõpoſitas, ſola obediẽ
tia conſtare diu facit, idq; eſt, quod Cirũ dicere ſolitũ acce
pimus: p̃cipuũ militis munus eſſe: parere ſuꝑioribus. Vrbi-
natẽ Federicũ & uirũ & ducẽ prudentiſſimũ ipſi ſcimus,
nulla a re alia militẽ magis ꝓbare ſolitũ q̃ ab obediẽtia. id
enĩ eſſe bñ rẽ gerere, milite pro imperio bene uti. Remiſſio

quoq; multa a laboribus: & nimis delicatum ocium, corporis animiq; uires emolliunt atq; imbecillas reddūt: quæ ubi per desidiā consenuere: q̄s nisi inuitus capesset iussa. Tunc arma grauia uidentur: tūc labor, ac locus oīs asper, atq; arduus: ipseq; hostis etiam non expectatus formidolosus est. Quāobrē assiduo exercēdi sunt, ut alacriores sint ad imperata facienda, laboresq; suscipiendos, atq; adeundis periculis magis prōpti intentiq;. Etenim corpa ipsa exercitata ubi laborādum fuerit, minus deserūtur uiribus: quin robur maius adest: & uires ipsæ integriores sunt: quæ uel augeri exercitatiōe solēt. Et q̄m mercēnario nūc milite utimur, ubi defraudatū se stipēdio suo senserit, negariq; mercedē uiderit, tātas cōcipere aīo turbatiōes solet, ut licet sæpius iussus ante patiat̃ in ipsis castris īsultare hostē, q̄ capere arma uelit. Sæpe ex hac indignatiōe, & ira exorta seditione duces ipsi fuere a suis militibus aut in castris cæsi: aut in acie deserti. Quod ne accidat, iperatorē ꝓuidere oportet, atq; admiti: nullaq; rōne cōmittet, ut militibus locus aliq̄s ad inobedientiā relinquat̃. Te ipsum dicere Roberte memini, malle elatū, atq; incontinētē militē trāsire ad hostē: q̄ in castris tuis morari. Intelligis enim nihil prius debere imperatorē ab illo exigere: neq; utilius quicquā posse illum Imperatori præstare, q̄ ut se gerat q̄ obedientissimū. Minutius declarare nobis pōt, quāti stare soleat, ubi minor dux supbia elatus, maiores q̄ quæ suæ sunt uēdicare sibi partes uoluerit. Is ob æquatam cum dictatore Fabio potestatem elatior factus, dum ferox insultansq; manum cū hoste conserit, uix e manibus Annibalis a dictatore subsidium ferente ereptus, atq; a cæde liberatus est. Quocirca prima, ac maxima, & militis, & legati uirtus: & qua quottidie opus sit: & in rebus quibusq; terra ac mari gerendis, obedientia est. De qua dictum sit a nobis hactenus.

h Aec habui de obediẽtia, quæ dicerem: fore autẽ arbitror, si qui fortassis cõmentarios hos lecturi sunt, quosdam, qui operam hanc nostrã omnino accusandam censeant, ꝙ differendis his nimis multi fuerimus: nec post Senecã, Ciceronem, Aristotelẽ oportuisse de his aliquo modo dici: ꝙ eorum libris plane contineantur, quæ ad bene uiuendũ utilia, ac necessaria uisa sunt. Alia uero, ac nostratia hæc, aut omnino superuacua esse: aut parum certe necessaria. Alios autẽ, qui ꝙ pars ea prætermissa sit a nobis, quæ ad sacerdotes ac pontifices pertineret, quasi magis inchoauerimus rem, ꝙ̃ absoluerimus, dũ requirunt hæc: despiciãt cætera. Quibus ego ne dicta eorum contemnere omnino uidear, quanquã uidentur iure a me debere contemni: hoc solum responsum esse uelim, ut si nostris in commẽtarijs, aut pauca quædam fuerint, aut fortasse multa, aut prorsus omnia, quæ parum ipsis placeant legendis his abstineant, illis relinquẽtes legenda, quorum neq; aures, neq; iudiciũ tam sit superbum. Hoc enim modo & ipsi se legendi tædio, & nos accusatione quottidiana liberabunt. Nam quod ad Aristotelem, Senecam, Ciceronem, attinet, ne illos quidem dum uiuerent crediderim arrogantia fuisse tanta, ut nollent ab alijs post se scribi: cum uideamus non uno in loco cohortari ad scribendum alios: quædamq; ita locutos esse, ut quærenda ea melius posteris reliquisse uideantur. Quæ uero ad sacerdotes pertinent, ac pontifices, ea nunc cõsilio prætermittimus in aliud magis quietum tempus differentes: ꝙ si parum detur: quod Virgilius noster in agricultura sua facit: alijs memoranda post nos relinquimus.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE PRVDENTIA AD TRISTANVM CARACIOLVM, ET FRANCISCVM PVDERICVM LIBER PRIMVS.



N LYCIO deābulabat philosophās, senex ille philosophorum omnium disertissimus: audiēdumq; ad eum uniuersa etiam Græcia cōfluebat, nominis eius admiratione commota ac disciplinæ. Nobis uero Tristane Caraciole, tuq; Frācisce Puderice haud quaq; parētes sunt Athenæ: neq; ulla utiq; campania in terra est academia, ipsiq; haud magna sane cū mentis atq; ingenij re. Senes tamē sumus, philosophamurq;, & quidem cum paucis, ac nūc domestica in porticu, nūc fanulo in hoc, deambulationeq;, quod si per religionem liceret, libenter id quidem fecissemus, ne Lycium tamen appellaremus, tanti uiri memoria nos deterruit, quodq; & si nequaq; in academia, in celeberrima tamē urbis huius parte, nostris est sumptibus positum ac dedicatū. Quo in loco liberum me penitus regijs ab administratiōibus, atq; oino uacuū, & ipsi quoq; publicis, ut uideo, muneribus uacui, cōuenire, ni fallor, uoluistis, expostulaturi de fœlicitate quidē alter, alter uero de prudētia, dijs ipsis præsentibus, qui pmissorū sunt, hoimq; ipsorum fidei inter ipsos, obsides ac testes. Quam ad rem non nihil fortasse uos Hadrianæ coniugis cineres sunt etiam cohortati, quos hoc ipso in fano conditos, quantopere ueneremur, ipsi profecto scitis. Nihil est autem ad quod penetrare ingenij uis nostri queat, quātulacunq; ea est, quod non in illius simus memoriam, & præstituri libenter, & habituri etiam ijs gratiam, qui ad illam nos exornandam honorādamq; inuitarint. Quod ue-

strum esse consiliũ, de uultus utriusq; assensu, hilaritateq́; plane quidem intelligimus. Itaq; qua animi ingenuitate, promissa confitemur, eadem & fortasse maiore, pro ingenij tamen uiribus, promissa ipsa, & facturos spondemus, & dijs etiam testibus recipimus. Nec fuerit necesse uxoris manes euocare de tumulo, dum tamen a uobis, quod in omni promisso primũ est, uirium habeatur, ac facultatum ratio, quanq; nec ij quidem uos estis, qui ad ea nos quæ ingenij nostri minime sint, quæq; maiora his existant, subeunda humeris onera compellatis. Quocirca uerecunde moderãterq; petẽtibus uobis (ut expostulatio omnis absit) si modeste uicissim pudenterq́; morem gesserimus: id uero & uobis satis esse debeat, & uoluntati meæ acceptum referri. Nã plene quidem ut satisfaciamus, neq; sacellum hoc, neq́; perbreuis ipsa, quæ ante delubrum est deambulatio, præstare id ullo modo ualet. Vetus inquam ac peruetus illa quidem academia, maximeq; aristotelica, tantum ad munus a uobis & desideranda est potius, & summis etiam precibus inuocanda. Itaq; me ipsum audientes, non philosophum audietis, neq; uersatum in Lycio Platonis, peripateticisq; in deambulationibus hominem, sed differentem de ueterum maxime græcorum ac nostrorum disciplinis, ut qui earũ magis fuerim admirator, q̃ ut in illis solis aut ipse incubuerim omnino, aut adultus consenuerim. Scitis .n. quibus ipse in negocijs uersatus sim, quodq; ocium fuerit perdiscendis atq; indagãdis illis meum. Agemus igitur uobiscum uerecũde & parce: nec tam argute examinateq;, q̃ aperte atq; experienter. De humanis enim differentes actionibus, ita quidem agemus, ut qui actiones ipsas, earumq́; principia, magis a fronte, oreq; ab ipso nota esse uelimus, q̃ ut ea cupiamus introspicere ac rimari, quæ huius minime quidem sunt aut disputationis aut temporis, nostriq; neutiq; ingenij. Cæterũ or

natissimi uiri, iidemq; amicissimi sic habete, permulta quidem partim ab indoctis uiris, partim ab iis qui in ocio uiuunt, rerumque ubertate atque affluentia adinuenta, uel arcessita eẽ potius quæ fœlicitatẽ magis ipsam inficiant, quam exornent, auertantq; illam longius à nobis, quam ut aut propitiam faciant, aut adeptu faciliorem, minusq; alienam. Nõ dubitat igitur apud Herodotum Solon, post Atheniensem Tellum, fœlices dicere Cleoben atq; Bitonem fratres, quod Argis nati, urbe bene instituta & nobili, quod locupletes fuissent, req; abundarent familiari, quod uiribus adeo corporis ualidis, ut uterq; etiam uicerit in certamine, quod deniq; dii etiam immortales, in eorum erga matrem pietatis meritum, matre ipsa quod optimum homini esset, illis tribui ab diis optante contulissent, mortem scilicet, quos inde conuentus ille Græciæ ferè totius, qui ad sacra conuenisset, fœlices iudicasset. Sane quam considerate à Solone omnia. Sed quid si nunquam fratres illi uicissent in certamine? an non fœlices esse poterant? quid si in Vmbria nati essent, aut in Sabinis, ubi nulla Isthmica erant, aut Olympica certamina? Nonne ita instituti ornatiq; fortunæ, corporis, atq; animi bonis fœlices esse poterant? Addiderit fortasse ad illorum fœlicitatem aliquis, quod in patria magistratus etiam bene gesserint, quid si in ea nati essent urbe, in qua ciues ipsos magistratus gerere non sit permissum? Nam & fœlices obtemperare legibus par est, num non fœlices illi futuri erãt talibus ac tantis bonis præditi? Demat forsitan et de illorũ fœlicitate quispiam, quod iuuenes sint mortui, atq; in ipso ætatis fiore, ut ne peruenire ad fructum uitæ potuerint, quis sciat an diuturnior uita longe diuersam illis uiuendi sortẽ fuisset allatura? Demat etiam de gradu fœlicitatis, quod digitulum ambulantes ad lapidem aliquando offendissent, quod iter facientes, imbres, procellasq; passi essent, quod

uiderint audierintq; non pauca, quæ parũ omnino sensisse ipsi uoluissent, quod quid est aliud, q̃ uelle hominẽ, humanam abijcere conditionem, & quæ deorum sit, illam induere? quod dolere nunq̃ debeat, nunq̃ tristari, minime etiam lætari, atq; explicare frontem, non irasci, non miserari, non deniq; moueri ad humanos casus, naturæq; ipsius ministeria & opera. Deniq; muscæ, culices, pulicesq; fœlicitatem contaminabũt humanam. Et profecto contaminabunt, quando nos ipsi fœlicitatem hominis, quæq; ciuilis dicitur, ita cõsiderare uidemur ac metiri, ut hominis ipsius naturæ, captusq; omnino humani obliuiscamur. Quod si naturam rerũ quæq; & qualis ipsa sit, cõsiderauerimus, & qui sit eius cunctis in rebus modus, desinemus profecto, desinemus res nostras omnis, ipsamq; potissimũ fœlicitatem adeo adamussim uelle ac pensitatim expendere. Agnominatur Arabia illa Eudemon, fœlix scilicet ac beata propter rerũ plurimarũ copiam ac præstantiam. Atqui in ea nec nux nascitur castanea, nec unẽdo. Sit igitur sterilis, infœcunda, etiam infœlix Arabia. Sed ó maxime imperfectam terræ fœlicitatẽ, cui arbutus desit ac castanea. Laudat̃ à soli fœcunditate ægyptus, ab aeris serenitate, à nili irrigatione, ab antiquitate, ab incolarũ moribus, institutis, legibus, à deorum cultu, sacrorũ mysterijs, rerum item cœlestium cognitione ac scientia. At nullæ sunt ægypti laudes, nulla rerum eius commendatio, quod caprearum careat uenatu, piscatuq; turturũ, pisciũ, aut merularum fortasse aucupio. Nemo erit unq̃ in britannia fœlix, quod sit regio maxime frigida, oporteatq; non exigua anni parte calidarijs agere sub fornicibus, expectareq; ex italia, galliaq; uini uecturã ac comportationem. O fœlicitatem maxime deficiẽtem, ad quam perficiendã uini solius desit usus, quo quidem quota hominum pars globum hunc

terrarum inhabitātium utitur?ut qui abstemij sunt, fœlices esse nullo modo queant. Adsit modo animus, adsit inq̃ animus, multo quidem minus Britannis deerit ad fœlicitatem uinum, q̃ italis aqua nilotica tantopere commendata. Diui boni fœlicem esse uolumus iustum, temperantem, fortem, scientem, rerum naturæ peritũ. Atqui maxime laboriosum est, administrare iustitiam. Summopere difficile temperare uoluptatem, quæ nobis est a natura insita, supremum in modum periculosum uersari in prælijs, in quibus de uita agitur, deq; honore & gloria. Quæ uero sint uigiliæ, ieiunia, corporis languores, defatigationes animi, ac uersationes eorum, qui cognoscendæ rerum naturæ dant operam, & ipsi scitis, neq; nos etiam ignoramus. Comparatur igitur fœlicitas per difficultates, labores, pericula, maximeq; inquietas actiones, uigilias, inediam, perpetuasq; illas animi cogitationes, ac solicitudines. Nihil itaq; his omnibus actum fuerit, si aut uestis nobis serica, aut porcellanicum desit poculum. In animo, mihi credite, fœlicitas maxima e parte collocata est, in animiq; ipsius constitutione, quo male ubi constitutus fuerit, sibiq; ipse defuerit exteriora hominu; iudicia, externæq; opiniones quantumuis diuitem, quantumuis ualenti hominem corpore, natumq; in patria q̃uis nobili, maioribusq; quantumuis illustribus, fœlicem tamen nunq̃ cõstituent, itaq; ut minime fœlicem præstabũt, sic a fœlicitate illum minime auellent, ubi nec Caietæ habuerit hortulos, allaqueabitq; ulmum falernam, nec lanam totonderit marucinam. Nam quod Cæsarem permulti etiam caluum conuiciarentur, num minus ipse propterea clarus imperator extitit ac dux eximius? Male audiuit etiam Pompeius, quod digitulo capillum scaberet. At propterea parum aut ciuis, senatorq; egregius, aut dux & consul illustris fuit? Alexander imperator Romanus minime aut poculis aut lancibus

usus est aureis, uidelicet haud quaquam propterea clarissimus, aut minus inclytus princeps est habitus? Itaque comparandam ad foelicitatem, si hominum sequamur opinionem, nunquam decerit accessio, nihilque perficiendae illi erit unquam satis, cum tamen & actiones ipsae humanae ratione sunt finitae, & certo quodam limite terminentur. Nam & foelicitas infinita non est, perinde ut neque sanitas, neque corporis proceritas, nec bona alia humana, quippe quae & ratione finiantur, & terminis sint comprehensa. Quamobrem in iis quae ad foelicitatem pertinent, non parum etiam opinione laboratur. Qua in disputatione quis locus esse uerae potest rectaeque rationi, cum ad opinionem pleraque referantur? Itaque nequaquam nos poenituerit, uobiscum haec familiariter prolocutos. Quod uero ad prudentiam attinet, ea cum recta agendi sit ac uera ratio, aut sine recta constitui ac uera ratione nequeat, actiones quidem omnes sic moderatur ac regit, ut uirtutum omnium quae a moribus nomen habent, dux sit ac magistra. De qua non ante dicere aggrediemur, quam rerum uobis moralium principia aperuerimus. De quibus in hunc exordiri maxime modum placuit.

e T electionibus quibusque & actionibus nostris omnibus finis constitutus est aliquis, cuius ipsi gratia moueamur. Vbique enim rei alicuius species, quae optanda quidem appareat, & in agendo & in eligendo sese nobis offert, cum enim in summa rerum omnium inopia constituti simus, quae ad uictum cultumque & usus uitae alios necessaria sunt, eorum ut cupiditate teneamur, uel maxime quidem necesse est, sine quibus uita ipsa nec commode traduci, nec bene nobiscum agi, ulla ratione queat. Ad haec cum ob hanc ipsam fortasse inopiam, aut natura ipsa tantum duce nati simus ad coetus colendos, societatemque conseruandam, ne ciuili huic uitae, sociabilique consuetudini desint opportuna, mul

ta quoq; cōparanda sunt, quorū etiā habendorū cura traha mur atq; incendamur studio. Nec uero solū ea ne desint no bis in uita, uerum abunde quoq; ut suppetāt, liberis, propin quis, familiaribus, atq; posteris. Est enim à natura homini insita posteritatis cura, quod prolis quidem studium decla rat, ac præsertim optimo cuiq; beneq; instituto.

Quod utilia quæ sint naturaliter appetantur.

b Inc igitur ingenita est homini rerum utilium cura, quando ex hoc uocata sunt utilia, quippe quæ ad hu iusmodi usum & cupiunt, & comparant magnis ēt cum laboribus. Hinc tot artes inuentæ, tot etiā manuū opifi cia, & ipsa quoq; ab ingenio natráq; profecta, quorū tamen non exigua é parte, humanarū initio rerū excitatrix fuit ino pia, summáq; uiuendi difficultas, ut agriculturæ ac fabriliū ferme omniū, multáq; post adinuenta maioris cōmoditatis atq; copiæ gratia (aliud est.n. nolle egere, aliud affluenter abundare uelle) nō pauca etiam uoluptatis, quæ nescio quo modo socia data est à natura hominibus non solū in agēdo, uerum etiam in cogitando & cōtemplando, eáq; ita quidem utilitati ipsi cōiuncta, ut seiūgi ab ea uix queat, dū uoluptas tamen non sit ipsa quidem arcessita, ac parum sobria utilita tis custos. Itaq; cupiditates ipsæ nostræ, atq; appetitiones, in ijs quæ ad utilitatem pertinent, potissimū uersantur, nec sane à uoluptate disiunguntur, ac iucundi specie. Vtilitatis autem nomine intelligi cūcta uolumus, quæ ad uitæ usum, atq; commoditatem spectent, ciuilisq; uitæ conseruationem. Quæ quod & delectant, & uoluptatem afferunt, ubi eorū possessionem assecuti sumus, iucunda etiam dicuntur, sunt q; admodum possessoribus grata. Quo fit, ut utilia quæ ap pareant, ac iucunda, naturaliter & cupiantur & eligantur à nobis. Nam de honoribus, præfecturis, magistratibus, alia uideatur fortasse ratione tractandum. Nos enim principia

tantũ hæc præsertim in parte quærimus, quibus natura du
ce homines moueantur ad cupiẽdũ primo atq; eligẽdũ post
etiã ad agẽdũ, assequẽdi gratia, etiã cũ sudore ac periculis.

Singulis artibus atq; actionibus
finem constitutum esse suum.

q Vibus ẽ rebus efficitur, ut artes, ciuilesq; exercita-
tiones cunctæ finẽ respectent, & ipsæ quoq; aliquẽ
ac maxime suũ, cũ illarũ principia ab iis, de quibus
dictum est, causis sint profecta, inopia scilicet ac natura. Nã
q; non actioni cuiq; modo, uerum etiam arti atq; facultati,
suus constitutus est finis. Quocirca cũ uariæ sint atq; mul
tiplices hominum tum exercitationes, tum artes ac studia,
fines quoq; & ipsi constituuntur, non uni.

Omnes fines ad unum tandem referri.

c Aeterum ubi summa totius reipublicæ administrã
dæ ad unum, eumq;, summum refertur magistratũ,
militiæ quoq;, ac gerendi belli ad imperatorem, sic
fines & ipsi omnes ad unum eumq; summum ac præstantis
simum referuntur finem, propter quem omnino omnia susci
piantur & officia & opera, ad quem quidem ipsum suum
quisq; dirigant cursum, perinde ut in portum qui nauigant,
atq; ut inter magistratus alius cedit alii, minorq; maiori,
atque inter ciues, iuuenis seni, ignobilis nobili, priuatus
in magistratu agenti, sic finium sua quoque ratio est haben
da, præstabitque alteri, is ipse, ad quem alter ille refertur,
ut res familiaris rei rusticæ, & hæc ipsa res rustica fa-
ciendi aratri, ac uomeris officinæ, quando uomeraria of-
ficina subseruit agriculturæ, ipsa autem agricultura rei fa-
miliari. Omniũ aũt erit præstãtissimus, maximeq; optabilis

Atq; expetendus is, qui gratuito quidẽ ac propter seipsum tantum & quæritur, & expetitur, & cuius assequẽdi gratia cæteræ omnes actiones sunt curæq; susceptæ. Videntur autem hoĩes id maxime & cupere & quærere, ut bene ipsi uiuant. Nam uiuere commune est animalium quidẽ omniũ, bene uero uiuere solius est hominis.

Vnum quenq; finem bonum aliquod esse.

q Vo circa fines, etiã ipsi e qbus existit bene uiuere, bonum quoddã sunt singuli, ex bono eñ sequitur bene, perinde ut ex honesto honeste. Nã & qui bonũ præstitit officium, bene dicitur ægisse, & qui honestum aliquod ægit facinus, honeste. Inter ipsa autem bona (quod idem dictum est de finibus) est aliud alio melius ac præstantius. Illud uero & optimum & præstantissimum, & omniũ maxime optabile, quod cætera complectitur, continetq; omnia, quod & summum & ultimum merito est suo habendũ, quod adeptus qui fuerit, nõ aliter, q̃ qui in portum ex alto delatus est, finem sit postremum assecutus. Id quod in gubernandis populis, regiaq; in administratione usuuenit, ut pastores, agricolæ, mercatores, artifices, urbiũ præfecti, ciues demũ oẽs, milites item, ordinesq;, & ipsi centuriones, tribuni, duces, uniuersus deniq; exercitus regi pareat, rexq; illis præscribat, & publice oĩbus, & priuatim singulis.

Fines alios esse extrinsecus positos, alios ipsis inesse actionibus.

q Vorum quidem omnium ea diuisio est, ut fines alij sint extrinsecus quidem positi, quemadmodum in exercitatiõe et usu medicinæ sanitas. Alij uero ipsis insint actiõibus, sintq; actiones ipsæ fines, ut eius qui fortiter se gesserit, feceritq;, aut facit fortia, actio ipsa fortis, fortiterq; ægisse, uel agere, est finis, quem qui assequitur, fortis dicitur, & qui magnifice agit, magnificus, cũ medicus

qui ægrotum sanauerit, non ipse propterea sanus quidẽ dicatur, uerũ bonus atq; peritus medicus, sanitatisq; solers seu procurator, seu artifex.

Fines alios esse opera, alios officia.

Esciam ego q̃ ab aliis, quæ dicturus proxime sum, n probabuntur, dicam tamen, eritq; suum cuiq; arbitriũ de iis, ut uoluerit, & iudicandi, & sentiendi, utemurq; distinctione hac, ut quæ existunt ex administrationibus aut artis, aut facultatis cuiuspiam, rebusq; uel faciendis, uel constituẽdis, earumq; præcipue artium, quæ manu exercentur, opera ea uocemus, ut telam opus esse texturæ, architectonicæ ædificium, indusiarii indumentum, eruntq; opera ipsa sui artis cuiusq; fines. Quorum uero nulla existunt præter actiones ipsas opera, non uerebimur eas ipsas actiones finem assecutas, appellare officia, eaq; fines esse dicere, ac finẽ liberalitatis esse, eiusdem recte utendæ officiũ, similiterq; fortitudinis, atq; magnanimitatis. Recentiores enim philosophi, q̃q̃ præstantissimi quidẽ, maximeq; acuti uiri, dum græco tamen modo, quibusq; ab Aristotele traditum est uerbis philosophantur: parum curauerunt uidere, quid latine etiam dici, & quonam modo, quaq; etiam ratione ac uia, aut possit, aut etiam debeat. Nec uero eum me ego esse, aut dicam, aut sentiam, qui philosophum profiteri aut possim, aut debeam, aut omnino ausim, tamen ut consueuere, qui periculosa tranant atq; ignota flumina, quibusdã quasi contis, tentabundus amnem ingredior. Quid enĩ obfuerit uadũ quærere, si non magis fortasse certum, at minus omnino lubricum ac uerticosum? nullũ autem in euentum reprehendendum fuerit, horum alios admonuisse.

Materiam, formam, ac priuationem conuenire ad uirtutes constituendas.

D hæc quanq; idẽ Ariſtoteles quæ de moribus diſ-
a ſeruntur, neq; eruditius, neq; exactius, quærenda
eſſe cenſet, ſed craſſa quadam & pingui potius per
ſcrutatione, atq; ut maiores noſtri dixerũt, Minerua, nihilo
minus audacius, fortaſſe tamen in oſtendendis, explanan
diſq; principijs non dubitabimus remotiora quædam, ſigni
ficantioraq; ſciſcitari & quærere, quorum ex indagatione
principia ipſa clariora appareant, ſintq; illuſtriore in loco
poſita. Idem ipſe igitur & indagandi ſolertiſſimus, & præ
cipiendi optimus magiſter Ariſtoteles tradit, ad conſtituen
dam generationem tria ſimul conuenire, materiam, formã,
& quam recentiores e noſtris uocant priuationem, quæ &
rectius, & expreſſius, & iudicio etiam meo proprie magis
carentia dicta eſt, à uetuſtioribus quibuſdam latinis, ſed nõ
ſit de uerbo controuerſia. Ego uero hac nũc in parte, & in
in hoc, qui eſt de moribus, tractatu, & indigentiam & ino
piam indifferenter, & cum libuerit, etiam penuriam appel
labo, ut quod moralibus ſũ de uirtutibus diſſerturus, quæ
honeſtis conſtituuntur & præclaris ex actionibus intelliga
tur apertius, uirtutũ etiam ipſarum principia, & quæ ſint,
& qualia. Tantum uero abeſt, ut ratione hac diſciplinas
ipſas perturbemus, ut magis magiſq; alteram alterius ſu-
ſtentemus præſidio.

Inopiam eſſe unum e principijs.

Aſci igitur hominem cum ſumma rerum omnium
n inopia, quis eſt qui neget? addam & illud, maxima
etiam cũ ignoratione. Nanq; ſolus cũ ſit ad eloquẽ-
dũ natus, ſeptimo uix anno eloqui quæ ſentit exacte poteſt.
Animalia ferẽ omnia ubi alia progredi, alia aut uolare, aut
natare, aut repere apta ſunt, uictum ipſa ſibi per ſe compa-

rant. Solus homo postq̃ & pedibus & manibus et lingua, qua excellit, commode utitur, uiuere tamen nec ipse adhuc per se, aut à se solus potest, neq; conseruādi sui munus, aut obire, aut tutari, neq; quas ad res natus est, nisi multos post annos eas attingere. Itaq; diutius à parentibus alitur, uictitatq; annos complures aliena & opera & cura, discitq; laboriose eloqui, cum animalia cætera sponte uoces suas, suaq; signa nullo docēte proferant. Laborat itaq; hō solus, postq̃ instrumenta corporis perfecta sunt omnia, etiam extrema illorum omnium inopia, quæ ad uiuendum sunt pernecessaria, quodq; grauissimū est oīm, summa premitur rerū ignoratione atq; inscitia, cum etiam ad sciendum sit, atq; ad contemplandum natus. Itaq; alia ad animalia cum respexeris, nihil homine nascitur à re præsenti destitutius, ac si non displiceat uobis, qui maxime docti estis, etiā inscitius ignorantiusq;. Est igitur data homini indigentia comes quasi quædam, uel excitatrix potius ad ea comparanda, quibus seq;, uitamq; & opus tueatur, abijciatq; ignorantiam.

Hominem natum esse ad agendum, agendoq; informari.

Vndem hunc hominem nasci ad agendum docent ipsæ, é quibus constitutus est, partes ac mēbra. Sūt enim nati pedes ad ferendum corpus reliquū, atq; ad inambulandum, manus ad tractandum, laborandumq;, ad uidendum oculi, ut ad audiendum aures, ad olfaciendū nares, aliaq; ad munera membra item alia, ac partes corporis, quæ post subseruiant ei, consequendis illis, ad quæ natura duce ac ratione, inopia etiam impellente trahitur. Agendo itaq; formam illis indit, ipsæq; actiones, quæ ab agendo dicuntur, informatrices sunt quasi quædam eorū, quocirca & uirtutum quoq; oīm, quippe quæ honestis, consummatisq; cōstituātur ex actionibus, ni forte uirtutes ipsæ

e

eædem, honestæ sunt ac laudabiles actiões, quæ formã quoq; suam pro subiecta materia referunt.

Singulis uirtutibus suã attributam esse materiam.

s Ingulis em̃ uirtutibus sua attributa ẽ materia, tãetsi nõnũq; eadẽ ipsa materia alijs quoq; subijcit actionibus atq; uirtutibus. Siquidem magnificentia & liberalitas in pecunia uersantur eroganda, sed illa tantum dãdo, hæc uero magnifice potius ædificãdo, qua de re post fortasse uberius. Habetis optimi uiri, planeq; ut arbitror, intelligitis, perinde ut in constituenda generatione, in formandis quoq; uirtutibus, materiam, formam, ac priuationem simul conuenire. Itaq; ad ea a quibus digressi fortasse uidemur, redeamus.

Moueri appetitionem ob inopiam.

n Ascitur igitur homo egenus, inops, omni etiam e parte necessarijs carens, quanq; quibus ipsi caremus, non egemus tamen omnibus, neq; enim flabello si caruerim, egeam illo in frigoribus, aut sub brumæ tempestate. Hinc itaq; appetitio suscitatur eorum omnium, quibus aut ipsi caremus, aut eorum egeamus usibus. Hinc etiam expetitio eorum quoq;, quæ & commodiora, & uitæ magis opportuna uisa sunt, magisq; honoratu digna iudicantur, in primis rerum cognitionis atq; scientiæ. Nam cum rudes nascamur, ignariq; simus etiam propter animum a ratione minime alieni, ob hanc ipsam consequendam rerum cognitionem, causasq; earum ac rationem tum intelligendi, tum sciendi maxime cupidi & studiosi sumus. Laudabilissima sane res, supremumq; in modum spectanda atq; honestanda expetitio rerum huiusmodi, atq; ut proprie fortasse magis loquar exoptatio. Quotus enim siue a natura, siue ab institutione, siue dei dono ac munere, siue ab ijs simul omnibus (quanq; quæ a deo tribuũtur, omni sunt e parte perfecta,

fecta) quotus inq; sic est, uel præditus, uel institutus, uel adornatus, ut expetisse ea magis iudicari debeat q; optasse? Quando eorum quæ optantur, nõ tam actiones ipsæ nostræ futuræ per se ipsæ sunt assecutrices, quam aut fortunæ opera, aut dei beneficentia & munere.

De fortuna.

u Erum in maxima re, eaq; perdifficili & rara fortunæ habere rationẽ, nec pii esse, nec christiani uidetur hominis. Atq; hæc quidẽ nequaq; eo consilio dicuntur à nobis, quo peripateticorum sentẽtiis aduersemur, sed quod dũ illis assentimur, uideri uolumus religionis nostræ immemores, cum etiam quæ fortunæ attribuantur, eorũ per multa fortasse & plurima, si per seipsa cõsiderent, ac non perinde ut præter propositum ac finem à nobis ipsis constitutum eueniunt, uideri possint ad rerum naturam prorsus referenda, uel ad secretiorem, incompertioremq; quandã constitutionem, cum tamẽ natura ipsa ut mũdus uniuersus deo pareat, obtemperetq; præscribenti (necesse est enim, & regere & moderari unũ omnino omnia) Nam quod ad fortunã attinet, quis quæso modo sit aliquo ingenio præditus, quis inquã fortunã ipsam, aut incertum, aut temerariũ, aut sine causa, ordine, serieq; omnino ulla uagũ ac palans quippiam esse asserat? nemo profecto sanæ sibiq; constantis mentis atq; consilii hoc aut sentiat, aut profiteatur. Quod enim absq; causa? quid porrò ẽ causa ortum ducẽs, incertũ? suoq; nec gradiens processu nec ordine aut temerariũ? licet temerariũ, quoad nostra intersit uideatur. Verũenim latent nos & rerum causæ & origines, earumq; progressus atq; conuersiones sunt oĩo incognitæ. Itaq; fortunæ nomẽ ipsum populare initio atq; ab ignoratione ductũ fortasse non temere

quis arbitretur. Serunt agricolæ, neq; est prorsus annuus sationis prouentus, multaq; interim ante messem accidũt, præter illorum opinionem, & quãq; sunt prognosticorum ac temporum obseruantissimi, aduersus opinionem tamen illorum atq; obseruationem contingunt non pauca, quæ q dem ipsa æque dicuntur, ac si uredines, tempestates, nimbi ẽ certis constitutisq; minime proueniant causis, ac tum ẽ cœli ipsius ac stellarum commotionibus, tum ab elementorum inter se alternationibus pro seminum, ac soli ipsius natura et habitu. Itaq; dũ fortunã uel accusamus, uel causamur, et naturam, & deum ipsum criminamur etiam calumniose, atq; ut uerius fortasse loquamur, ignauiam nostram, detegimusq; criminando ignorantiam, simulq; uitæ conquerimur, tum imbecillitatem, tum breuitatem, quodque tanta etiam causarum ipsarum, cœlestiumq; progressionum abstrusio sit, atq; latibulum tantopere tenebricosum, cõditionis penitus nostræ, mortalitatisq; ipsius ob superbiam, arrogantiamq; obliti. Verum ad nostra redeamus. Nascitur idem, ut dictum est, homo ad agendum, utq; agendo assequatur, comparetq; sibi ea, quæ deesse iã sentiet, unde actiuus est dictus. Cunq; anima sit corporis ipsius humani pfectio, imperetq; ipsa corpori (perfectionis enim imperium est) eiusq; membra ac partes omnes cum ad agendum pariter ac faciendum sint appositæ, utetur & illis anima, perficiendi atq; assequendi eius, ad quod intendit quodq; auet, atq; expetiscit, gratia.

Vsum rationis homini tantum esse concessum.

b Vius igitur ipsius animæ triplex cũ sit uis atq; potentia & uegetandi & sentiendi & ratione utendi. Vegetatio quidem & herbis & stirpibus cum homine est communis, nam & illæ quoq; dicuntur uiuere, & quod

hac prædite sunt anima, dicuntur animãtes, sentiendi quoq; uis ipsa cõmunis est hoĩ cũ beluis. Sola igitur actione ac rõne animæ ps utens, hoĩs est unius, huiusq; ipsius oĩno ꝓpria. Quocirca suũ ac peculiare hoĩs est cũ rõne agere, illã q; agendo seq, eiusq; se dictis accommodare. Nulla eñi absq; ratione actio est pfecta, finis aũt perfectum quiddam est, & perfectissimæ cuiusq; actionis finis, etiã perfectissimus.

Finem expeti quia bonum.

c Vmq; sit perfectio de ratione boni, id efficitur ut finis iccirco quia bonum est, expetatur, quodq; aliud alio perfectius, illud perfectissimum iudicandum est, quod & idem optimum. Perfectissimum igitur atq; optimum idẽ quoq; est, & summum, ac bonorum omniũ maxime, uel expetendum, uel exoptandum, ad quod omni etiam sit studio contendendum, finisq; idem ultimus, ad quem cæteri referantur omnes. Fructus igitur uitæ humanæ totius actiões ipsæ sunt, ratione temperatæ & rectæ.

De ratione.

r Atio enim regendis moderandisq; hominũ actionibus, idẽ prorsus exercet ius, eademq; authoritate utitur, qua in moderanda naui, is qui dicitur gubernator. Quippe qui clauo inhærens, & uẽtos explorat, & cursum dirigit, & futuris de tempestatibus solicitus, omnia simul circũspectat, & q̃ timẽda sunt cauet, et q̃ administrãda, quoq; administrãda modo & decernit & impat. Quocirca uita ipsa hominis, et in actiõibus homine dignis uersabit, unde actiua est agnominata, & actionũ ipsarum, uitæq; totius ratio dux erit ac magistra, quando rationalis animæ pars homini solum est concessa, cum animalium cæterorum excellentia &, actiones ipsæ uitam hãc sic constituant, ut qui ita uixerit &, bene uixisse, & finem assecutus iudicetur illum, qui est nobis à natura propositus, ac per usum habi

tumq; ratione dictante comparandus. Qua uia futurus est finis ipse, & perutilis, et iucundus admodum, ac natura ipsa humana dignus ac proprius, & à ratione constitutus, atq; in ætate bene constituta, ex eoq; etiã perfectus, quod agẽdo, ac diu multumq; exercendo fuerit comparatus, deniq; & summus & optimus, & iusti possessoris etiam iusta possessio, qui quidem ipse sit maxime consummato, & iudicio, & officio.

Ex actionibus à ratione profectis & moderatis uirtutes morales constitui.

u T igitur uegetantis proprium munus est uiuere, sentientis uero sentire, sic eius qui ratione utitur, agere cum ratione. Vsus autem ipse morem inducit. Quo fit, ut actiones ipsæ a ratione profectæ, illum sequantur, sintq; ex eo etiam morales dictæ. Eædem igitur actiones, & morales, et secũdum rationem progressæ, ipsæ quidem uirtutes erunt, quando & rationem sequũtur, & à moribus nomen habent. Cumq; rationis proprium munus atq; officium sit, honestatem complecti, sitq; ratio ipsa norma quasi quædam recti, ea denique selectrix boni, & iudex honesti, erunt hæ ipsæ morales uirtutes, atq; actiones, tum honestæ ac rectæ, tum ad bonum contendent. Honesti uero est laudatio, recti æquitas, ac iustitia. Est enim rectitudo iustitiæ temperatrix, uel ipsa potius iustitia. Humanarum igitur actionum à ratione profectarum, illiq; se accommodantium finis est uirtus, uel eædem actiones sunt ipsæ sibi & finis, & bonum, quod ipsum homines etiam à natura ducti appetunt, illoq;, ut potiantur, contendunt. Cum autem uirtutis ipsius moralis existat proprium, ac suum cuiusque uirtutis munus, & definitum officium, ipsaq; in plures uirtus secetur partes, quemadmodum ipsum quoq; diuiditur bonum, sic aliarum

quidem uirtutum alia sunt & officia & munera, ut temperātiæ, modestiæq; temperare appetitum libidinis, modumq́; adhibere tum uoluptatibus, tū doloribus, quæ non tam animum, q̃ corpus ipsum ac sensus male afficiunt, hominemq́; ipsum, qui ex anima constituitur, ac corpore. Vt etiam fortitudinis in periculis, ac maxime asperis belli laboribus, tum retinere ac confirmare fiduciam, tū sedare metum, formidinemq́; repellere, & cōfirmato animo, mortem oppetere, dū ratio idipsum suadeat. Vt etiam prudentiæ, de qua præcipere hortatu præsertim uestro decreui, atq; intellectus, cuius prudentia ipsa alumna est, propriū, ac peculiare est, quaq; in actione ac re administranda & metiri, & pensitate, et cūcta simul attendere, & antequam agendū quid suscipitur, & postq̃ susceptum id est, & in eius progressione quid utile, quid contra inutile, quid sequi, & quid uitare, tū in eligendo & decernendo, tum etiam in agendo ac prosequendo debeamus, cum uirtutis sit huius studium intellectusq; ipsius officiū multo ante prospiciendi quæ obesse, quæ contra prodesse ualeant, quæ profutura sint, quæ ue etiam offutura Quocirca uirtutum omnium & dux & comes & magistra, quasi quædam merito est à doctis uiris habita, & ore pleniori à peritis imperitisq; pariter laudata. De qua tamen anteq̃ dicere ipse aggredior, quoniam actiones eō spectant nostræ, ut publice ac priuatim bene uiuatur, uidendū est, ac si non plane explicandum (quod maioris est operæ) innuendum tamen, quodq; in pictura usuuenit adumbrandum quibusdam quasi coloribus, quid sit ipsum bene uiuere, quodq; permulti etiam, non bene solū, uerum beate quoq; quærunt uiuere, an alterum sine altero sit uiro bene constituto per se satis, ad hæc in quo differre uideantur. Atq; ubi utriusq; compos factus quis fuerit, qualis hic esse sit habendus, quaq; appellatione assecutio ipsa bene beateq; ui-

uendi, sit etiam uocitanda.

Quid sit bene uiuere.

Xijs igitur quæ dicta sunt, efficitur primum ut be-
e ne uiuere sit non cuiusq; hominis, sed eius tantum,
qui est bene ipse quidem constitutus, deinde ut ip̄m
bene uiuere, sit bene atq; cum ratione agere, & assidue quidem bene agere, continuatoq; studio & opera in uita ipsa ciuili, hominūq; societate & cœtu. Neq; em̄ bene cōstitutus uir existimandus est, aut soliuagus, aut sui tantū studiosus, atq; amator, uiuensq; in solitudine. Qui igitur ea aget, quæ & uiro & ciue digna sunt bono, et patrefamilias frugi, qui q; pietatem colet atq; iustitiā, deo, patriæ, parētibus, cognatis, amicis, ipsi hoīm generi, quoad eius facultates tulerint, iusta honestaq; præstiterit, qui laboribus atq; erumnis non cesserit, neq; succumbet aduersis, abhorrebit à turpibus, sequetur honesta, atq; commendatione digna, ipsamq; imprimis naturam, ratione & duce & comite, aut hic bene dicetur uiuere, aut nomen ipsum bene uiuendi futile iudicandū est, atq; omnino uanum. Poteram & breuius complecti definiens, bene illum uiuere, cui nihil desit uirtutibus omnibus publice priuatimq; exercendis. Sed magis placuit illū circunscribere. Nam quibus eum circūscribimus, in ijs uniuersis uirtutes ipsæ pro sua cuiusq; sibiq; subiecta uersantur materia, quæ ubi minime defuerit, nec singulis uirtutibus, nec item uniuersis oībus pro loco, re, ac tempore, publice priuatimq; exercendis, huic quomodo deesse poterunt facultates ad uictum, ad uestitū, ad cultum, ad tutandū, conseruandamq; tū honeste, tum abūdanter rem familiarem ac propriam, de qua etiam prodesse alijs ualeat? Atq; hæc quidem ipsa satis esse ad bene uiuendum iudicari recte quidem

possunt, cum usus ipse uirtutis sit, uel etiam plenissimus ho nestissimæ uoluptatis, nullaque existat uoluptas solidior, quam quæ ex honestis & claris capitur actionibus, eaque ipsa e fonte uirtutis manet, ut hic ipse bene constitutus uir, comitem ad bene uiuendum secum habeat etiam uoluptatem, seque & rationis usu dignam. Quod si ut principi doctrinæ huius Aristoteli placet, summum hominis bonum est agere secundum uirtutem, eamque optimam inter alias ac perfectissimam, qui secundum omnes bene aget, iure meritoque suo nonne hic & uere dicetur, & recte iudicabitur bene uiuere? nonne & ille quoque ipse optime, qui secundũ cæterarum omnium præstantissimam? Pictorum quidẽ munus atque officium est omnium pingere, boni uero, bene pingere, & alius quidem, ut de Apelle tradit propertius, in Veneris tabula summam sibi laudẽ uendicat, alius alia in re depingenda. Excellentissimi uero pictorum est omnium in omni picturæ genere retinuisse excellentiam. An fortasse seruare quispiã illud maluerit in hac quæ est de bene uiuendo dissertione, quod græci pariter ac latini seruant, ut cum dicitur absolute poeta, Homerus à græcis, Virgilius à nostris intelligatur? Non quod illi in omni poeticæ genere fuerint eminentissimi, sed quod in hæroo tantum maximeque generoso carmine præferantur, quando nec exacte in hac ipsa quæstione singula ita sunt quærenda, ut ab oratore exigas syllogismum qui est dialectici, cum illius sit proprium enthimema. Et mercator quidem numeros digerit ad utilitatem uidelicet ac mercaturæ usum. Ab arithmetico uero numerorum ipsorum proportio, quæ & quanta sit, quæritur. Commune igitur est homini quidem uiuere cũ herbis, fruticibus, arboribus, itẽ beluis, ferisq;, ad hæc alitibus piscibus, addo et repẽtibus. Bñ aũt uiuere hoĩs est unius, q̃a unus ip̃e ad agẽdũ atq; cõtẽplãdũ ẽ natus, atq; ob utrũq; re

liqs excellit, quæ uitæ utunt̃ muneribus. Huiusmodi uero excellentiæ possessio, ut bene, ut perfecte, nequaq̃ tamẽ omnibus uel paucis admodum potius contingit hominibus, ut non pictorum e numero cuiq;, aut poetarũ, aut medicorum contingit esse suo in genere, artificioq; excellentẽ. Omnia.n. perfecta rara q̃d' eadem ipsa sunt admodum difficilia, quæ quadrasse ex omni parte, uidetur diuino quodam beneficio, potius q̃ humano ingenio atq; opera cõtingere, & quadrasse illa uidetur bene instituti hominis non ad se ipsum, uerũ ad deum optimum maximũ prorsus referre. Ac de bene uiuendo hac nũc in parte hactenus.

De beate uiuendo.

q Vod uero ad beate uiuendum attinet, rei huius opinio ac mẽtio introducta est ab iis, qui posthabita, despectaq; ratione, uitam admirati sunt illorũ, qui agerent in potentatibus, abundarentq; copia generis omnis rerum. dũ affluenter ipsi uiuunt magisq̃ bene, abutunturq; potius, q̃ utuntur rerum ipsarũ copia, eamq; nõ tam ad frugem conuertunt, q̃ in suam ipsorum ac rerum simul perditionem, ut magis ipsi trahantur a sensu, q̃ ducantur a ratione. Quod mihi quidem uidetur inde ortum ducere, quod in generatione hominis, prima cum sit animalis pars ea, quæ uitalis est, communisq; animantibus omnibus. Sequatur autem secũdo loco pars altera, cuius munus est sentire, ex hac coniunctione ac propinq̃tate hæc ipsa sentiens uis admirabili afficitur cupiditate & studio uitæ ad illaq; mouetur semp̃ maxime, quæ uitæ conferre cẽseat. Tertia uero pars, quæ a ratione nomẽ ducit, sic accedit atq; annectit̃ sentiẽti, ut tan q̃ perfectior imperare debeat inferiori, ac minus perfectæ. Et sentiens quidem illa pars, quo uitali propinquius conciliatur, eo minus rationi obsequitur, digrediturq; ab illa longius. Quo uero sit rationali cognatior, eo obedientius ratio

ni sese accōmodat. Quocirca corrupta pars ipsa quæ media est deprauataq;, illud unū quærit, totaq; in eo est, refertur q; ad illud, ut ocium sequatur, turpisq; uoluptates. Ocium autem aduersatur negocio, uoluptas mala labori, qui actionum omnium est comes. Quid quod ut honestum quod est, illud hominis tantum est, propter rationem, sic quod turpe beluarum, quippe quæ illa careant, ac magis magisq; inclinent ad uegetalem. In hac uero ipsa deprauatione illud usu uenit, quod in bilancibus, quarum altera quo propendeat, eo trahit præcipitatq; secum alteram. Accedit huic malo inhonesta sæpe institutio, maleq; ipsa temperata, quo fit, ut relictis actionibus, pessundataq; ratiōe, illi ipsi ferant̄, qui sic affecti fuerint, a sensibus, magis q̄ ut a ratione temperent̄. Nec uero agere illis propositum est, sed cessare, nec rationali dare operam parti, illiq; inhærere, atq; animum colere, sed beluarum more, corpori tantum incumbere omni studio & opera. Qua e re uitia illa manant omnia, quæ ocij sunt, uoluptatisq; malæ assecla, nec tam hominum propria, q̄ ut dixi, beluarū, quæ nunq̄ quidem quiescunt, nisi cum repletæ sunt, etiam supra saturitatem, à qua grauissime premantur, quibus eò deteriores sunt homines, quod ratione contaminata, rationis ipsius munera conuertunt ad assequendas atq; abutendas turpissimas cupiditates, copia ipsa rerū sufficiente materiam. Quo in genere uitij, atq; in tanta hac declinatione humana ab excellentia, tantoq; in abusu tum rei familiaris, tum sensus, animiq;, ac rationis ipsius, ē Romanis principibus, Heliogabalus, Gallienusq; ante alios eminuere. Hic igitur abusus, tantaq; & appetitus, & rationis contaminatio cum uerteretur in admirationem, extolleretur que à quibusdam, qui docti, sapientesq; haberentur, cum & illi propter rerum copiam, uoluptatumq; affluentiam tantam, imprimisq; ob molestiarum uacuitatem ac laborū, beati

putarentur, eausdam attulisse uidentur, beate uiuere ut putaretur esse aliud à bene uiuendo, de quo paulo ante diximus. Quod si beate uiuere est, curis, molestijs, laboribusque uacantem esse hominem, & inertia, desidia, lasciuiaq; languescere, abutẽtem & corporis & fortunæ & animi bonis, tollitur ut uiuere secũdum rationem ac uirtutem, sit ipsum bene uiuere. Quota enim uirtus, in qua exercenda non & curæ multiplices, & labores permulti, & molestiæ admodum etiam graues suscipiantur? An quæso quæ obeuntur pericula, qui suscipiuntur à forti uiro labores, uacare eos dicemus, etiam supremum in modum angentibus curis? cum sit aut gladio comparanda uictoria, aut subeunda mors, cum pugnetur de sanguine, de honore, de libertate, quibus in uita ducenda, ac gerendis rebus nihil sit omnino charius, nihil etiam optabilius. Age temperare appetitum libidinis, sedare dolores, nonne est imprimis difficile? quod si difficile, nunquid non & laboriosum, & graue? Itaq; labores qui tollũt, & honestas & præclaras actiones tollunt, quæ sunt uitæ ipsius humanæ fructus, tollunt & uirtutẽ, deniq; & laudem & gloriam, quæ lux quasi quædam & actiones illustrat, & ipsos etiã authores. An nõ gerere magistratus, atq; in summis uersari honoribus, est quasi se ipsum laboribus mersare atque molestijs? de quibus recte quidem dici illud potest, quod in fabulis de illis legitur, qui apud inferos in phlegethonte cruciantur.

De uoluptate.

l Ocus autem hic ipse admonet, de uoluptate aliquid ut explicemus, de qua in ijs quoque libris, qui sunt à nobis scripti de fortitudine, non pauca sunt etiam disputata, eam scilicet esse duplicem, ducereque à natura ip

sa ortum. Vtilia enim ac bona quæcunque naturaliter uoluptatem afferunt, & alteram quidem, cuius principia atque ortus sint à laboribus, molestijs, difficultatibus. Post uero incrementum eius atque progressio sit maxima cum iucunditate & lætitia. Alteram uero cuius educatio sit à mollitie, langore, desidia, cuius exitus plerumque sit dolorũ plenus ac tristitiæ, nõ raro etiam calamitosus. Atque hæc quidẽ ipsa uoluptatis species uitiorum est comes, ac turpitudinis socia. At altera illa uirtutis atque actionum omnium, quæ sunt secũdum uirtutem. Qua enim ẽ, re aut maior capietur uoluptas, aut plenior, aut optabilior, aut naturæ congruentior, quam è iustis, liberalibus, fortibus, magnanimisque actionibus? Quid enim iucundius, q̃ pie ægisse? q̃ in homines benefice? in deos religiose? Atque hanc quidem ipsam uoluptatem nulli dolores corrumpere, nulla uis eripere, nulla fortunæ procella impellere in scopulum potest, nostra est, permanebitque nobiscum, q̃diu memoria ipsa, recteque factorum recordatio permanebit. Deducitur ad grammaticũ ingemiscẽs ac plorãs puer. Eripit̃ illi ludus, qui eius ætatis est proprius, sentit sæpius doctoris atque correctoris ferulã, obiurgationesque grauissimas, cogitur uigilare ad multam noctem, matutino tempore expergisci, in librum incumbere, & omni ferè uigiliæ ac diei tempore, nunc ingenium exercere, nunc memoriam, post & uocem, dum recitare, quæ à doctore accepit, cogitur inter increpationes & scuticam. Quid his omnibus molestius, grauius, tristius? addam & lachrymosius? Hæc oïa ꝑpessus est Virgilius, adijce & summas rei domesticæ, ac natalis soli angustias. Sed quænã q̃so maior, quæ inq̃ maior, solidior, exq̃sitior, optatior, atq; oĩ é ꝑte ꝑfectior uoluptas, q̃ cũ priceps orbis terrarũ, Augu

stus, senatus item ac populus Romanus gentium dominus assurrexit in publico recitanti? Quae Aristotelem comitabatur uoluptas, mulcebatq; instruentem non Athenas modo, non graeciam totam, uerum orbem ipsum terrarum uniuersum? aperientemq; secreta naturae ante penitus incognita ac latentia in abstruso? seq; ipsum reputantẽ, ac merito etiã gloriantem, sua peruestigatione, suis uigilijs ad ea peruenisse, quae graecorum aut aegyptiorum nullus esset antea cõsecutus? Quae illius magistrum Platonem, quem graecia, sicilia, italia supra hominem uenerata est, quem reges propter ingenij excellentiam suspexerunt, admirati sunt populi, coluerunt quicunq; diuinarum, humanarumq; habere rerum cognitionem uolebant, cũ omnis recta cognitio ab illius institutione atq; doctrina duxerit exordiũ. quod quidem ob meritum id pretij ab hominibus retulit, diuinus ut appellaretur? Sed redeamus unde digressi sumus, confiteamurq; bene qui uiuant, idest qui uirtutem colãt, honestisq; uersentur in actionibus, uera illos perfectaq; & homine digna uoluptate frui. At uoluptatem illam quae in popinis, ganeis, plumaq; domicilium sibi constituit, & fallacem esse et imperfectam, & summorum etiam dolorum altricem atq; administram, eiusq; plaerũq; fructus esse calamitosos, cum haec ipsa quae honestatis est socia plurimum ubiq; conferat, & ad beate uiuendum, qua de re nunc agimus, & ad foelicitatem, quae summũ est bonorum omniũ. Eam igitur ipsam uoluptatem quod in animo, honestisq; est actionibus constituta, quod tranquillitatis est amica, ac ueri boni comes, qđ de tellure poetae dicunt, almam iure suo uocabimus. Quinetiã qui quod rectores urbiũ ac populorum principes, locupletissimos item homines abundare plurimis, indigere nullis cernerent, atq; in uoluptatibus agere, beatos uocauere, eadem qua deos appellatione, decepti sane multis de cau

sis. Siquidem nulli hominum generi plura desunt, deestq;
illis cum primis animus bene constitutus, ac plærunq; hone-
stus ille rerum ac diuitiarum usus qui est secundum ratio-
nem, ac rectam & utendi & uiuendi regulam. Desunt ar-
tes bonæ, ac rectæ præsertim cogitationes, & mentis illa sa
nitas, sine qua nec beatæ quis uiuere, nec fœlix eē potest, at
contrarijs abundant, quæ non modo superuacanea. uerum
etiam perq; inutilia sunt, maximeq; pernitiosa. Abundant
assentatoribus, lenonibus, malarū, turpissimarūq; uolupta
tum ministris, qui rapinarum admoneant, qui ad improbi-
tatem impellant, qui etiam ad auaritiam, atq; ad deorū con
temptum, flagitiaq; ad alia, quæ ciuibus, priuatisq; homi-
nibus uix in mentem ueniunt, illorumq; prætereunt cogi-
tationes. Videas quosdam in summa copia maxime inopes,
alios in maxima potētia, sibiipsis rebusq; suis ubiq; diffid
tes, omnia formidare, odio cunctos prosequi, nulli credere,
de suspitione ac metu somnum non capere, hos aut ueneno,
aut aperta ui filios sustulisse, illos aut fratres, aut parētes,
aut ex coniūctissimis aliquem. Quinetiam ipsi sibi qui mor-
tem consciuerint, quis igitur beate dixerit horū quempiam
uiuere? quis uitæ sibi beatæ fœlicisq; eos exemplum statuat?
nisi qui illis ipsis fuerit longe deterior, atq; à ratione ma-
gis alienus: multoq; etiam ignorantior? Diuitijs quidem si
careas, uocabere tantū pauper, sin illas cum possideas mini
me utare, earū possessio quem afferat fructum? quibus ma-
le si utare, abūdas iam instrumento ad omnem & malitiam
& nequitiam, atq; ad postrema quæq; flagitia. Quare et
diuitiæ pessum dedere sæpenumero diuites non paucos, &
principatus exitium non raro peperere dominantibus, ac
pauperi adesse quidem probitas potest, & recti atq; honesti
studium. At male utenti diuitijs, abutentiq; principatu, cō-
traria his insunt studia, & artes, atq; cogitationes contra-

riæ. Itaq; dum falsa creditur existimatione nihil illis deesse, desunt re ipsa plurima, et optima etiam quæq;, eademq; pulcherrima, sine quibus beate uiui nullo modo possit. At utetur diues, & recte & bene diuitijs, ac rebus partis, utetur & principatu in illo qui est constitutus, & bene quidẽ ac beate ab utroq; & agitur & uiuitur. Verũ beatitudo hæc non tam à diuitijs manat, atq; à dominatu, q̃ à iustis, honestisq; actionibus, atq; ex usu, qui sit rectus ac secundum rationẽ rectam. Nam diuitiarum ac potẽtiæ sola quidẽ est materiæ subministratio, bene uero agendi, atq; utendi recte modus animi ac rationis proprium munus est atq; officium, eiusdemq; ut recte, sic & perfecte, & cum iucunditate. Itaq; ad beate uiuendum, diuitiæ ac principatus materiam tantum conferunt. Vsum autem rectamq; administrationẽ, quæ uirtutis est ipsius forma, é qua laus manat omnis, & boni & perfecti magistra ratio docet, & animus ipse exercet, temperatq; bene quidem ipse constitutus, cuius illud proprium est officium. Neq; enim laus statuæ est in ære, aut marmore, sed in artificis opera, id est in opere ab artifice é marmore informato, uel in ipsa potius informatione, lausq; atq; suspectio operis ab eo quidem existit, proficisciturq; bene qui sculpsit, expressitq; naturam, minime uero é marmore ac materia, tametsi laudari quidem potest materia, ut apposita, ut peridonea, statuæ tamen perfectio & uiuenti similis forma tota est ab informante. Vt autem similitudine magis fortasse utamur propria, laudatur Homeri poesis à forma, non à subiecta re, hoc est troiano à bello, in quo pleraq; referuntur fabulosa, minimeq; uerisimilia, cũ inueniti etiã sint qui dixerint nullum illud omnino fuisse bellum, uerum tamen ut bellum ipsum fuerit, utq; europæ atq; asiæ orbis fatis concurrerit, commendatur tamen Homeri poema à sola informatione, præclarissimaq; & absolutissima operis to

tius constitutione. Id quod non ex omni contingit parte in Lucani poemate, propter formam neq; absolutam, neq; sibi parte ex omni constantem, etsi materia ipsa neq; cõspectior offerri, atq; haud scio an uberior potuerit. Quo fit ut beate uiuere nullo modo queat, qui nõ & ipse bene etiã uiuat, cũ tñ beate possit, qui bene. Nam si nec beate, ubi illi defuerint ad bene agendum facultates, semper tamẽ bene beateq;, cũ recte utenti affuerint. Quamobrem bene qui uixerit, et beate illũ & bene uixisse satis constat. Dici enim uere nequit, bene illum ac beate uixisse, cui materia defuerit ad agẽdũ. Recte nãq; & bene, & secundum rationem agẽtes, & beate & bene dicuntur uiuere, neq; enim agit, materia cui desit agendi. Itaq; bene ac beate uiuere, non uidentur aliquo modo seiungẽda. Tametsi apud Terentium populariter ille inquit, uixit, dum uixit bene, ad uoluptatem illud referẽs, uitamq; luxu diffluentem. Quantopere autem luxus sit accusandus, colendi agri studiũ docet, prudẽs enim agricola, ac rei suæ rationem habens, luxuriem segetum tenera depascit in herba. Omnis enim superfluentia uitium est.

An qui bene ac beate uiuunt dicendi sunt beati.

q Vibus explicatis restat quærere, num ut qui fortiter agunt, fortes, qui temperanter temperati, hi ne ipsi beati dicantur, qui bene ac beate uiuãt, atqui nomen ipsum ducendum potius uidetur à causa potiore. Nam beatitudo ferè præ se tantum fert & molestiarũ carentiam, & rerum omnium affluentiam, cum maxima etiam uoluptate. Sed nos bene uiuere, uoluptatem esse, nec ponimus, nec esse uolumus, & rerum copia commendatur ab honesto usu, uerum uoluptatem ipsam bene uiuendi comitem esse dicimus honestarũq; actionũ. Honesta autem

omnia iucunditatem afferũt. Itaq; quemadmodũ uidemus sub sole umbram naturaliter corpus sequi, cũ umbra tamen ipsa non constituat corpus, sed ea potius de corpore constituatur sub sole, sic uoluptas sequitur eas quæ uirtutem cõstituunt actiones. Quippe quæ nunq̃ discedat a bene uiuẽdo, non tamen ut bene uiuere, ac secundum rectam rationẽ agere, susceptum sit propter uoluptatem, sed propter seipsum. Laudant̃ præclara facinora ac nobilissimæ quæq; actiones publice priuatimq; commendantur, non quod actiones ipsæ susceptæ fuerint aucupandæ laudis gratia, sed uirtutis. Cum tamẽ honeste generoseq; factorum fidelissima ubiq; comes sit laus atq; commendatio. Erit igitur alio hic nomine, & suo, ac maxime proprio exornãdus, quem maiores nostri fœlicem uocauere, non pauci etiam beatum. Nam & uitam beatam dixere quidam libentius, q̃ fœlicem. Sed nomen ipsum fœlicitatis magis sibi cõstat, & hodie apud philosophantes pro summo accipitur bono. Quocirca ut quid ipsa sit, & quæ fœlicitas, facilius atq; apertius declaretur prius, quis & qualis sit fœlix uir, uidetur circũscribẽdus.

Quis & qualis sit homo bene constitutus.

c Enset Aristoteles summum esse hominis ciuili in societate agentis bonum, secundum rationem agere, seq; ac res ad illam suas referre, bene uidelicet cõstituti hominis, & in ea ætate constituti, ut norit, intelligat, sciat, quid ratio ipsa sit, quid secundum rationem agere, quid sit ipsum quoq; bene agere, & quã ob causam bene sit agẽdum, quis sit & qualis bene agendi finis, & quam ad metam actiones dirigendæ, cur denique ad fœlicitatem undiq; contendatur. Quo igitur fœlicitatem ipsam facilius ac distincte magis intelligatis, qui eã sit adepturus primo q̃dem amatorem illũ constituimus ciuilis societatis, uiuẽtẽq;

in hoim

in hoium cœtu, sub legibusq; communibus. Ad hæc studio sum iusti, honestiq;, ac ciuilium consuetudinum, cum primisq; publici boni, demum referētem ad rectū honestumq; omnia, id est ad rationem, quæ sola est hominis, habetq; nihil omnino cum beluis commune. Secundo autem loco puerum esse eum uolumus, neq; annis, neq; moribus. Nā neq; puerilis ætas capax est ratiōis, cum uinci se turpibus ab effectionibus patiatur, neq; ciuilibus est apta muneribus propter teneritudinem atq; inscitiā. Summum enim quæri ab eo bonum oportet, qui & illud noscitet, peruestigetq;, & animum continuo exerceat in iis quæ rationis tantum sunt, ac secundum eam ipsam & agenda & cogitanda, cuius etiam uestigiis ubiq; inhæreat. Nam pueriles in sene mores, multo q̃ ætas ipsa puerilis, minus sunt consequendam ad fœlicitatem idonei. Qui igitur ita sit affectus animo, bene eum constitutum dicimus, quodq; bene constitutus sit, adipiscēdæ fœlicitati omni e parte idoneum, munerīq; tanto appositum. His igitur talibusq; erit artibus initio p̄ditus is, quē nos quidem assequendam ad fœlicitatem instruimus, id est ad comparandum summum mortalium actionum, ac desideriorum omnium bonum, nec solum summum, uerum etiam honestissimum, ac multo maxime iucundum. Huic item ipsi inesse atq; adesse uolumus partes ac uires omnes corporis integras, beneq; ualentes. Ager enim glareosus, atq; ex harena constans, male etiam situs, minime est fertilitati accōmodus, præterea corporis ipsius speciem cū dignitate. Turpitudo em̄ atq; deformitas perridicula est. At fœlicitas nihil in se habet ridiculū aut despicabile, cū sit ipsa maxime per se admirabilis propter raritatē atq; excellentiam. Itaq; fœda hominem facie, ac deformi corpe, adipiscēdæ fœlicitati esse haud satis idoneū, Vatinius ille declarauit, q nō risui solū atq; contēptui pmultis e partibus erat expositus, uerū etiā

cunctis fere ciuibus odio fuit atq; inuidiæ. At fœlicẽ & ad miramur oẽs, & colimus, et summo in pcio habemus. Quis autẽ magistratus aut honor tãtam psefert maiestatẽ, quanta fœlicitatẽ comitatur & authoritas & dignitas & reuerentia. Vt igit partes ipsæ oẽs corporis bene decẽterq; dispositæ, & cõformatæ speciẽ constituũt, species uero ipsa undiq; sibi constans, primo indolẽ, post uero dignitatẽ atq; expectationem, sic partes simul singulæ, quæ quoddam quasi corpus maxime absolutum, fœlicitatem constituunt, necesse ẽ undiq; sint oẽs, & uniuersim & particulatim, bene decenterq; appositæ, & cũ dignitate collocatæ, etiã ad ornatum & cultũ, nedum ad formã ipsam et speciẽ constituẽdam. Itaq; nec nobilitas huic deerit, nec genus, aut maiorũ commendatio, domesticãue ad uirtutem exempla. Volumus enim quod Cicero in inquirendo, ac describendo oratore fecit, perficere fœlicem, qualis fortasse fuerit nunq̃ inuentus, qui tamen esse & qualis debeat, aperte ut intelligatis, nihilq; illi neq; corporis animiq;, neq; externis ẽ bonis, quibus opus est, aut quod deceat omnino defuturum, sciatisq; ut summum, sic rarissimum, & adeptu difficillimum bonum esse fœlicitatem. Sed quid admiremur hæc in ea, de qua nũc agimus fœlicitate? cum natura ipsa in corporis sensuumq; absoluta constitutione fabricanda sic laboret, ut perfecta undiq; species, nullo unq̃ in hoĩe cõperta fuerit, aut uisa, & siqñ uisa, non tamen diu sibi cõstans, cum oĩa sint in motu posita, nec eodem in loco status illorũ paulo sit etiam diuturnior. Erit igitur huic ipsi homini quẽ, ut dictum est, quasi ad fœlicitatẽ instituimus, genus clarũ, parentes etiã clari. Nã etsi tũ poetæ, tum rerũ gestarũ scriptores ad Romuli accumulãt excellẽtiã, qđ fuerit Marte genitus, atq; à lupa educatus, tamen q̃bus credas Romulũ agitatũ do

loribus, quàq; ira percitum, cum ab Sabinis hostibus palã increparetur, conuitiantibus mentitum dei genus, natum ex incœsto coitu, incerto patre, nutrice maxime fœda, & fera alitum. Quid enim ciuili in uita opprobriosius, q̃ nõ legitime esse genitũ, q̃ ferarũ more, ne dicã à feris esse educatũ, ut Romulũ ac Cyrũ ferunt? cũ cõtra ad Gracchorum exquisitam laudẽ magnã accessionem fecerit Cornelia mater. Et quoniam fœlicẽ hominẽ, ut Cicero eloquentem perquirimus, quisnam extiterit artifex, quis inq̃ aut artifex aut faber extiterit, materia si defuerit, q̃s deniq; pfectus, ni materia ipã parte ex omni idonea fuerit & accõmodata, quæq; non solũ bene informari possit, uerũ etiã eleganter, digne, conspecte, pulchre? Quid uero dignius, aut elegantius, quid item fœlicitate pulchrius cõspectius'ue? Quocirca adesse huic uiro materiã uolumus, diuitias. s. atq; externa bona, q̃bus pro materia utatur, quæ si fuerint paterna auitaq;, sintq; ut uulgus definit, non parta labore, sed relicta, fœlicitatẽ multo q̃dẽ ille ipẽ sibi cõpabit facilius. Sin & materia quoq; ab illo ipso p uirtutẽ, honestasq;, atq; homine dignas cõparabitur actiones, fœlicitas ipsa, sua nimirũ illius & propria peculiarisq; magis fuerit, tituloq; magis legitimo uendicata, ut qui nati à naturaq; quodam modo instituti ad uirtutem sunt, & à seipsis perq; semet ad illam se accõmodant, laudabiliores, atq; admirabiliores multo sunt, itemq; cõspectiores, q̃ q ab institutore ac magistro aliquo. Ipsas uero diuitias, externorumq; bonorum abundantiam ad copiam referri, non ad superfluentiam ac luxũ uolumus. Nam si fœlicitas uirtute maxime cõparatur, perq; honestas ac rationabiles actiões, ipsa uero uirtus mediocritas cum sit quædam, & copia quoq; bonorum, ipsaq; eẽ materia mediocris debet. Est enim superfluentia ac luxuries uitium ẽ nimio profectũ, ẽ quo & ægritudines tũ animi

tum corporis magna e parte prof luũt. Ipsa uero externorũ honorum ac maxime diuitiarum mediocritas, erit eiusmodi, ut nihil possidenti desit, ut satis ipsa sit, beneq; sufficiat opportuna omnia, & quotiens usus uocauerit, sit etiam præsto. Neq; indignabimur qđ formosa in muliere usu uenit, estq; cõmendatione dignum, ut sit etiam honeste ornata ac decenter culta. Etenim ut in corporis bonis uires reqrimus, partiumq; omnium corporis ualentiam ac bonũ robur, non tamen ut quem nunc ad fœlicitatem dirigimus, is habeat Milonis robur, aut Ladæ celeritatẽ. Nã nec fœlix hic ipse, de quo agimus, ad currendum in stadio natus est, uerum si currendũ forte fuerit, bene curret, neq; ad ferendum humeris taurum, quod ne baiulatoris quidem munus est, aut fossoris, ne dum ut sit bene constituti ciuis. Sed quotiens usus honestasq; uocauerit, & clypeum feret, & iaculum, beneq; & iaculabitur, & pugnabit sub clypeo. Sic bonorum externorum sua quædam est mẽsura, quæ tamẽ plena sit, abũdeq; cumulata, atq; ubi & quotiẽs opus fuerit, suppeditet usui materiã ẽt uberẽ, honestisq; actiõibus, eaq; ab usu honesto & recto magis est terminãda, q̃ dialecticis disputationibus. Et quoniam huic ipsi quem circunscribimus, ducenda uidetur uxor, prolesq; honeste suscipienda, ne aut naturæ aduersetur, aut legibus, ea quidem ita suscipietur, liberis ne careat, quin ut plures etiam habeat, qui tamen singulis fœturis gemini si nascantur, aut trigemini, bene quidẽ cũ illo actum fuerit, non tamen ut aut hoc illi sit desiderãdum (quod quidem uerendum est potius) aut si contingat, non in bonam uertat partem. An fortasse ut absq; centenis esse liberis, fœlix poterit, quippe qui etiam sine filiorum Herculis numero fœlix quidem erit, sic absq; diuitiarũ supfluẽtia atq; luxurie? Nã & nimia lux prospectum eripit, qui tñ esse absq; luce omnino nequeat. Itaq; ut

uires corporis eiusmodi esse uolumus, quæ bene & ualide sibi constent, ad obeunda animi imperia, corporisq; ipsius munera, sic & diuitiarũ, externorumq; bonorũ copiã talem ac tantã, quæ abunde etiam suggerat necessaria, quotiens usus honestasq; postulauerit, & recte agendi ratio.

Quid & quale sit satis.

n Ec uero hoc ipsum quod recte quidem satis dicitur, quodq; recentioribus à philosophis sufficiens dictitãt, sic intelligi uolumus, ut quod indusiariis sutoribusq; contingit, satis habere materiæ putetur, dum tantũ ei sit alutæ, ut inde calceus, tantũ pãni, ut inde palliũ fieri possit, ultra uero nihil omnino sit reliquũ, quin & sutorem bonũ, quo cõcinnet calceũ etiã bonũ é lato corio, ac pelle, & indusiariũ é panno superante & amplo, alterũ calceum incidere alterũ uestimẽtũ malumus, ut reliquiæ etiã supersint néue laborare uideatur inopia. Ne mihi quidẽ cõuiuiũ illud esse uideatur, nec cõuiua lautus, aut splendidus, é quo discubitũ ubi fuerit, nihil supersit reliquiarum in mensa. Prædia quoq; ita habentur à locupletibus & fortunatis ciuibus, ut non familiæ solum fundãt, quæ satis tantũ fuerint (inde eñ fundi dicti) uerũ ad usum quoq; uberiorẽ largiorẽq;. Bona igitur externa quæ procedenti ad fœlicitatem pro materia seruiant, ad possidendum utendumq; secundum rectam rationem, & ipsa quoque copiosa & possidente digna erunt, perq; utenti accommoda.

De bonis corporis.

c Orporis quoq; bonorũ ea habenda est ratio ac tenẽda regula, ut species ipsa, eiusq; constitutio sit & decora undiq;, & partes tum singulæ, tũ simul cunctæ sint ad munus quæq; suum appositæ, etiam sua cum dignitate & gratia. Nam si tota species decora, & partes singulæ erunt itẽ decoræ. Igitur ubi conformatio ipsa corporis

posituraq; partiũ omnium, undiq; fuerit absoluta, de uires
ipsæ integræ, neq; Milonis robur, Ladæq; si affuerit celeri
tas fœlicitatẽ multum adiuuãt, neq; si defuerint, labefactãt
illam, quippe qbus nullo pacto fœlix indigeat, ac multo mi
nus Pyrrhi Epirotarũ regis pollice aut eius oculis, q̃ ẽ Lili-
bæo Siciliæ classem Carthaginẽsi ẽ portu soluentẽ conspica
batur, dinumerabatq; uelorũ numerũ ac nauium seriẽ. Hoc
est igit̃ qđ Aristoteles, quiq; alij illũ secuti de moribus dis-
serunt, pingui aiunt Minerua agendũ in ijs esse, uidelicet
dissertionibus minime dialecticis, sed quas ꝓbare usus, &
cõmẽdare ratio ciuilis possit. Igit̃ cũ de fortunæ id est exter
nis, deq; corporis q̃ necessaria uisa sũt, bonis disseruerimus
ad animi transeamus bona, q̃ aut ipsa fœlicitatẽ constituũt,
aut eadem ipsa potius sunt fœlicitas. Tria enim tantũ bono-
rum sunt genera, ciuili ab hoĩe, beneq; cõstituto ac ciuili in
societate uiuenti q̃renda atq; expetenda. Nam q̃ ad deũ spe
ctant, atq; ad eũdem ipsum hominẽ, utpote cũ cœlitibus cõ
munitatem quãdam habentẽ, alterius fortasse q̃ ciuilis fa-
cultatis disciplinæq; munus fuerit idipsum q̃rere, tãetsi q̃
iuste erga homines sese habet, erga deũ quoq; ipsum pie re-
uerenter religioseq; sese habeat necesse est, quando absq; re
ligione deiq; optimi maximi cultu fœlicitas existere, nullo
modo potest, nec ratione aliqua comparari.

Fœlicitatem pertinere ad hominem tantum.

Ona igitur illa, de qbus est iam dictum, animi bo-
b nis inferiora sunt, minusq; præstantia, illiq; ob hoc
subseruiunt. Quo enim aut in furioso robur, nisi
ad maiorem eius infœlicitatẽ, aut in torpẽti & stupido di
uitiæ?, p̄terq; ad infamiã, q neq; illis utat̃, neq; sciat omni
no uti? Nam furiosus ignẽ illis immiserit, seq; post iniece-
rit cõflagrãtibus. Cum igit̃ animi, externis præstent bona,

illaq; sint ad usum tantum comparãda, usus autem ipse minime laudetur, nisi fuerit ratione tẽperatus, hæc uero ipsa temperatio animi cũ sit, rationi sese accõmodãtis, nimirum animus est, ad quẽ alia illa omnia referãtur. Homo igitur cũ sit ipse ad agendũ natus, solusq; animalium oĩm ratione præditus, animi profecto qui in homĩe ipso præstat, prælucetq; actiones, bonum illud ad quod alia referũtur, aut ipsæ adipiscentur, hoc est per eas ipsas homo, aut actiones ipsæ erunt, ipsum illud summum & honestissimum bonũ, ac maxime omnium homini expetendum. Quem quidem hominẽ solum utiq; qua parte anima rationalis est seorsum ab aliis rationale constituit animal. quo fit, ut homo solus appellari & esse fœlix possit, quãdo ratione solus utitur, iisq; actionibus, quibus solis fœlicitas comparetur.

Actiones ipsas oportere honestas esse.

Q Væ quoniam non modo summum humanorum est bonorum omnium, cum cætera ad illam referantur, uerum etiam honestissimũ, oportet ipsas quoq; actiones ubiq; ad honestatem sese adiungere, neq; ab honesti curriculo pacto ullo deflectere. Quid quod ciuili in cõsuetudine & uita tum honestas tum iustitia primum obtinent locum? Igitur si ciuile & humanum est bonum fœlicitas, & actiones esse humanas oportet, uidelicet tum honestas, tum iusta, cum honestas turpitudinis, iustitia iniquitatis, improbitatis, uiolẽtiæ, rapinæq; sit aduersaria. Quocirca qui ad fœlicitatem instituitur, & honesti & iusti erit cũ primis studiosus. Quæ duo & uincula sũt societatis humanæ, & ꝑ ea actiones ipsæ cõmendãtur. Ad hæc ratiõis eius, quæ in ciuitatibus uersatur, uitaq; sociabili, prima est iusti atq; honesti cura. Neq;.n. cõsistere aliter humana societas, hominũq; ipsorũ inter se cœtus ualeat, ne dum ut absq; illis cõsequẽda fœlicitas sit nequeat, quæ quidẽ aut fortasse nul-

la in solitudine agenti contingit, aut multis e partibus man ca & mutila. Videte obsecro quanta uis sit honesti, qđ maiores illi nostri laudatissimi uiri cũ laudare insigni aliquam specie mulierem uellent, honesta eam facie esse dicerent, & cum genus cuiuspiam, ac familiam cõmendare, honestis illũ e parentibus ortum prædicarent. Iure igitur actiones cũ primis sunt ab honestate commẽdandæ, atq; à iustitia, quæ uinculum est ciuitatum omniũ, totiusq; societatis humanæ, qua sine neq; rectum, neq; æquabile, neq; quod inolescat, & crescat cũ diuturnitate aliqua prorsus est nullum. Id quod in bona & mala corporis ualitudine declarat. Inæqualitas eñ humorũ, uisq; illorũ intemperantior ægritudinẽ gignit. Secus uero æqualitas sanitatem. Quid quod rectum præter iustum omnino est nullũ? Recta enim quæ sunt plus minus'ue in hanc q̃ illam in partem dextra sinistrà ue nullo modo declinant. Et in altero quidẽ hoc est nimio, exceditur, quod est uim afferre. In altero peccatur deficiendo, parumq; reddendo cuiq; quod suum est. Et quoniam iusti honestiq; potissima habetur ciuilibus à legibus cura, fuitq; uel maximũ hoc ipsum illorum studium, qui leges condidere, eundem hunc quem ad ad fœlicitatẽ dirigimus, uolumus ciuiliũ legũ maxime studiosum esse, ad easq; actiones illũ suas publice priuatimq; accommodare, ut non solum sciat quid patriæ. quid parentibus, quid ciuibus quoq;, uerũ etiã quid aduenis atque peregrinis debeat, quo munus ĩplere, atq; officiũ suũ omni e parte ualeat. Est eñ fœlicis hominis maxime proprium officium, & bene agere & erga plurimos bene agere, idq; assidue & cum iucunditate. Iure igitur indoluisse fertur Scipio Aphricanus, quod amici diẽ amisisset, in quo beneficiũ contulisset nemini. Itaq; quod natus sit hic ipse sociabilis, erit societatis conseruandæ omni qua possit arte atq; officio studiosus, conferens publice priuatimq; multis & dãdo &

benefaciẽdo quãtũ tamẽ facultates tulerint, delectu adhibito, atq; usu à ratione tẽperato, in primis aũt dabit operã amicitiæ tũ comparandæ, tũ etiam honestis artibus conseruandæ. Habetis iam qualẽ eum esse oporteat, quẽ bene constitutum dicimus, adipiscendamq; ad fœlicitatem idoneum.

Bene cõstitutũ hominẽ nec puerũ nec adolescẽtẽ eẽ posse.

q Vod autẽ pueritia præter ludos, quædamq; ætatis eius delinimẽta, aliud quærat, aut probet nihil, quod q; adolescẽtia quoq; plerũq; inhonestas sequat̃ uoluptates, quibus capta regẽdã sese turpibus permittit cupiditatibus, accedat oportet iis, de quibus iã diximus, ætas apposita ac peridonea honestis, laudabilibusq; actionibus, rectaq; à ratione tẽperatis, & quarũ ratio sit magistra, dux uero prudẽtia. Puerilia nãq; oblectamẽta uana sunt, & ludi ipsi cessationes quasi quædẽ esse debẽt, ac breue quidẽ tẽpus, ab actionibus uocandũ, ad quas geniti à natura sumus. Cõcedũtur aũt pueris ludi, nõ aliter quã equinis pullis uacationes à ferẽdis oneribus, quod nõdũ eorũ corpus sit de uehẽdis illis bene aptũ hoc ipso quẽ bene eẽ cõstitutũ uolumus, prorsus indigni, inquãtũ spectẽt ad relaxationẽ animi, uiriũq; refocillationem, quo post ualẽtior redeat ad pulchra & se digna munera obeũda. Omnis igit̃ cessatio ab agẽdo turpis, nisi quæ relaxationis ac reparãdarũ uiriũ gratia, perinde ut somnus ipse qui à natura tributus est, quo per eum cesset à laboribus, ad quos fiat postea reditus recẽtiori cũ uigore & robore. Ad hæc pueri adolescẽtuliq;, propter teneritudinẽ, rerumq; ac uitæ ignorationẽ, nec cogoscẽdæ apti sunt ueritati, neq; percipiendo honesto, minimeq; accipiendis rationis præceptis sequẽdisq; illius monitis, quod uirtutes ẽt morales sint in mediocritate positæ, sitq; ætas illa maxime rudis, plusq; in ea polleat

appetitus, quam ratio, quamquam mens ipsa, quo fit, ut a malis rapiatur cupiditatibus, decipiaturque honesti ac recti specie, a prauo turpique, quocirca propter ignorantiam labuntur ac peccant.

Oportet agentem intelligere, scire & uelle.

b As itaque ob res & intelligentem & scientem & uolentem esse oportet eum, qui ad agendum moueatur, ut agere cum laude possit, rectamque sequi rationem. Nam neque agere recte potest, qui parum intelligat, quid sit rectum, neque honeste, qui honesti naturam ignoret, neque sponte, qui a prauis trahatur affectionibus. Demum neque exercendis honestis delectari, qui ignoret, quae sit natura uoluptatis, quae etiam homine ratione utente dign[illegible], neque foelicitas ipsa quid tandem sit, norit, aut quo itinere ad illam accedatur, perinde ut nec est, nec esse miles bonus potest, qui ignoret quae sint strenui militis partes suaque ipsius munera. Itaque quo actiones ipsae perfici ualeat, earumque fructus maturescere, annis opus est solidioribus quam in puero atque adolescente sunt infirmi, quibus in aetatibus uoluntates maxime inconstantes sunt, atque assidue fluctuant, cum actiones nullae nulla facinora laudari iure possint, quae non sponte fiant, proficiscanturque a uoluntate maxime libera, suique iuris, atque omni e parte confirmata.

Qui sit uir foelix.

i Gitur qui assidua rectaque continuata opera & studio pro loco, tempore, atque facultatibus, sciens ipse uolensque, ac libens honestis uersabitur in actionibus, uirtutis gratia, ac bene faciendi studio, rectamque sequetur in cunctis rationem, ad eamque ubique seque, actionesque, cogitationesque, ac curas accommodabit suas, corporisque ac fortunae bonis honeste abundeque affluentibus secundum rectam utetur ratione, ut & bene & beate his ex ipsis uitam ducat, publicis & priuatorum commodis intendens, dei optimi maximi in primis memor animique, qui ipse in bonis uiris numen est quasi

quoddā ubiq; familiare & præsens, nimirū felix hic et erit, & merito ab aliis cēsēdus ē, quales uiri qđ q̄ rarissimi, aut nulli potius sunt usq; inuēti, qđ q; diuinū prorsus qddā magis q̄ humanū uideat̄ eē fœlicitas, iccirco cœlitū muneri ab antiqs hoc est ascriptū. Et uero qd diuinius, q̄ uitā omnem exerceri in pulcherrimis cogitationibus, atq; i bn̄faciendo? quo qd maius habeāt cœlites? nullius ēt opportunæ rei esse indigētē, quin habere abūde, & unde bn̄facias q̄ plurimis.

Fœlicem fieri non posse miserum.

QVo fit, ut fœlici cui semel esse contingit, is esse post miser nulla conditione queat, cū sese quocūq; uerterit, mens, cogitatio, recordatio, animus ipse sibi conscius, lucē illi offerat, ac diem absq; ulla caligatione & nubibus, uel potius tanq̄ quibusdā in speculis repræsententem. innumerabiles operas, infinitas actiones suas, diuinarū quidem actionū maxime similes publice priuatimq; benefaciendi. Quodq; ita quidem uixerit, ut & bene ipse & beate uixerit, nec quicquā omnino ægerit aut prætermiserit, cuius ipse ducatur pœnitentia, cupiatq; id infectum, quin mentē ipsam exercendo, diuinarum atque humanarum rerum naturas considerando id quoque cōsecutus fuerit, ut quod maxime diuinum est, mundum omnem, quæq; mundo continentur, ingenio ipse suo subiecerit, habueritq; cōprehensa. Tantum igitur habes, quo fieri miser queat, ut in illis ipsis rebus, quæ afferre miseriam uideantur, præseferat animi sui generositatē, & fortitudinē illam quidē insuperabilē summa cum toleratione illarū ac despicientia, nō quod illas non sentiat. Est eīn homo nec quisq̄ magis sentit aduersariū, q̄ qui uersat̄ in acie, ac manū conserit, sed quod felicis est hominis, talem sese gerere ut miser fieri nequeat, neq; si quædā contingāt, quæ ab agendo uel repellant eum, uel impediant quominus bn̄ agat, iccirco de gradu decidet atq; cōculcabit̄

Neq; enim muſcæ aculeus pictorem ducentem penicillũ, in digito ſi inſederit, tãtopere aut turbabit eũ, aut moleſtia tã-ta afficiet, ut retrahere ab incepto illum ope aut otio ualeat, aut ne pictor ille ipſe ſit, poſſit efficere, diuertatq; penitus à pingendi officio, maior eſt res (mihi credite) fœlicis uiri ſta-tus, q̃ ut excuti ipſe ex illo queat. Quod ſi aduerſitates ma-ximæ illæ quidẽ ipſæ fuerint, atq; æthnæ montis & onus & incẽdium ſecũ ferant, ſub onere tamẽ illo minime ſuccũbet, quin illud contentis etiam uiribus perferet. Nam q̃q̃ age-re fortaſſe quod ſuum eſſe intelligit, quodq; eſt ſolitus ipſe nequit, illud tamen agit obtinebitq;, ne ſuperetur ab onere, corruatq; ſub ſarcina, præſtabitq; æque ac fortiter perferen-do ſeſe omnino inuictum atq; inſuperabilem, etiam aduer-ſus flammarum globos, & ſaxa igne liquefacta, quæ mon-tem eũ uomere poetæ tradunt. Quo quid maius? quid etiã diuinius? efficietq; quod ſol ipſe, ut quo radios inferre ſuos nequit, ſplendorem refulgendo immittat, qui ẽ radijs eius manat, quo tenebræ diſcutiuntur. Non poterit itaq; uir fœ-lix his aduerſantibus aſſueta munera honeſtiſſimaq;, qui-bus inſueuit, præſtare officia. At illud ſumma cum admira-tione præſtabit, ut malis urgentibus, atq; undiq; incurſan-tibus, cum tempeſtates adeo etiam fœdæ ipſæ fuerint, ut eri-piant ſubito nubes cœlũq; diemq;, generoſitatis tamen ipſe ſuæ atq; fortitudinis lumen etiam q̃ clariſſimũ, uel profun-diſſimis oſtẽdat in tenebris. Agricola ubi uidet ab imbribus repelli ſe atq; tempeſtatibus, ab arandi aut ſarriẽdi officio, manum retrahit ab aratro & ſarculo, ac ſub proximum ſeſe tectum inferens, aut ſub dio ipſo, arborẽue ſub aliqua, ba-culo innixus perſtans, tantũ animo turbatur aut frãgitur, ut nonnunq̃ etiã renitens obloquatur hactenus, & cœlum & nubes ſuum quoq; facere officium eſſe permittendũ. Nã quæ de Hercule à poetis referuntur, totq; ab illo exanclatis

laboribus, huc omnino spectat, ut qui semel fœlix, nullo pacto effici miser queat. Quod quia supra hominũ putetur uires existere, diuinum ex hoc & habetur illud, & iudicatur, unde et Hercules inter deos à mortalibus fuit relatus. Quæ autem fabulosa hæc habeantur, quis audit uocem illam Laurentij dicentis, inter carbones quidem candentissimos, uerte iã, assum hoc est, itelliget pfecto, maiora his ab historicis etiã christianis, hoc est nostris, referri. Merito igitur diuinæ rei compos effectus, fœlix dicitur, qui quod deorũ est propriũ, miser effici prorsus nequeat, nec ipse permittat. Cũ igitur fœlix uir sit huiusmodi, summumq; hominis bonum sit animi seu operatio, ut qui recentius philosophati sunt, loquuntur, seu energia, ut Aristotelæo & græco utamur uerbo, siue effectio, quod uerbũ satis placet, ducitur enim ab efficiẽdo, ut officium, siue perfunctio, siue actio secundum uirtutem, aut si plures sunt uirtutes, secundum optimam quidẽ ac perfectissimam, nimirum fœlicitas ipsa huiusmodi quidẽ effectionibus atq; artibus ab homine & comparabitur, & iure censebitur comparata, ac fœlix ipse beneq; & recte, & uiuet, & aget, & uiri ac ciuis boni fungetur muneribus, in primisq; uirtutes colet, ipsamq; illã maxime perfectã summa singulariq; continuatione, cæterorumq; cum ciuium excellentia, in eoq; uinci se ab alijs minime patietur. Externis quoq; bonis satis abũdabit, recte illis in publicas priuatasq; commoditates, atq; honeste utens. Idẽ etiam aduersos atq; acerbos casus æquissimo feret aĩo, perstabitq; inconcussus, immotusq; secutus uitæ præsertim genus illud, quæ uirtute ex ipsa merito agnominetur perfecta.

Quæ sit uita ac uirtus perfecta.

q Vo fit, ut quærendum adhuc uideatur, quæ sit uita perfecta, quæq; itẽ uirtus illa cæterarum oĩm maxima & optima, et supremũ in modũ pfecta. Quibus

perscrutãdis, offeret sese duplex fortasse genus fœlicitatis; alterum uitæ eius quæ tota uersatur in agẽdis rebus, q̃uis p̃fici ea sine mẽtis agitatiõe atq; officijs nullo pacto queat. Alterum uitæ quæ maxime quidẽ cõtemplatur, in eoq; uersatur tota, etsi ne hæc quidem ipsa separari omnino ab agendi potest muneribus. Homini enim utrũq; à natura est insitum, ut et agat, & mente perspiciat, atq; ita quidem insitũ, ut alterum alterius auxilio indigeat. An quæso quispiã mentem occupatam in maximis ac pulcherrimis perscrutationibus, inquirendisq; officijs habebit, adeo ut loquẽdi usus, et conferendi cũ alijs cogitationes suas, communicandiq; uitæ consilia, sit ei omnino nullus? nullus etiã rerũ aliarum, quæ naturales sunt, & sine quibus uiui nulla ratione põt? An igitur ĩ uita, quæ actiua dicitur, qui honeste uersabitur, rectamq; ubiq; sequetur rationem morales complexus uirtutes, præditus et ipse corporis atq; externis bonis, quibus recte beneq; utetur, animiq; & rectis & bonis effectionibus insistens, seq; pro loco, tempore, ac facultatibus honeste gerens, patriæ, parẽtibus, liberis, amicis, ciuibus, peregrinis opera sua assidue atq; accõmodanter conferens, an quæso sine hic suo fraudabitur? At non est perfecte contemplatus, primum nec recte, nec honeste agere, nec recta cum ratiõe, nec secundum uirtutem quis põt, nisi ipse quis sit, & qua conditione, quẽ etiã ad finẽ genitus, & cognouerit, et bene etiam fuerit contẽplatus. Prima enim recte agẽdi ratio est, ut rectum ipsum quid sit intelligatur, deinde delectum ordinem, mensuram, quomodo adhibebit, quomodo temporũ, locorum, facultatum, & sui & aliorum rationem habebit, nisi ea omnia diu multumq; cogitando, pensitando, ultro citroq; uolutãdo, bene fuerit, exacteq; secum ipsaq; cũ ratione cõmentatus? ut ea mihi uideatur ferè habenda fœlicitatis ratio, quæ & doctrinæ & sciẽtiæ. Qua in re si non oĩa

usquequaque fortasse inter se quadrant, tamen in hac, ut dictũ est, quæstione non est exactiore agendũ Minerua, scientia est quæ habet rerum naturæ omniũ cognitionẽ, & dei, & uniuersorũ, quæ cœlo, terra, aquis, aere, cõtinentur, ex ijsque & ab ijs gignuntur. Erit fortasse aliquis, qui rerum harũ omnium assequatur cognitionem, eamque perfectam, hic erit ille omnino perfecte sciens, cui nihil deerit, ad ueram et perfectam scientiã. Qui uero ex hac ipsa maxima & perfectissima scientia ea fuerit adeptus oĩa, quæ ad physicam cognitionẽ spectent, nonne hic eã assecutus dicetur scientiæ partem, quæ ad physicã cognitionẽ spectat? nonne & ipse physicus cognominabitur? qui arithmeticam, musicam, geometriã, astrologiã, nonne mathematicus? Verum transeamus ad disciplinas paulo humaniores, magisque ciuiles. Ex oratoria facultate, é latinis hominibus assecutus est Cicero, quãtum assequi maximus orator potest, in agẽdis causis, in explicandis rebus, quas scribendas suscepit. In describendis uero rebus gestis. Liuius ac Salustius. Itaque ille suo in genere summus orator, hi diuersis tñ artibus, suo in genere summi historici. Nihil igĩt aut physici, aut mathematici? nihil aut Aristoteles, aut Plato, aut Ptolemæus? nihil hi, quos dixi, Cicero, Salustius, Liuius sunt assecuti, quod horũ nulli integrã, totamque sunt scientiam cõplexi? Immo & assecuti sunt, & de hoĩm genere optime meriti. Ostenderunt enim, uel fecerũt ipsi potius uiã alijs, ut assequi idem ualeãt. Quãobrẽ & sunt, & diutissime erunt in hoĩm admiratione & cultu. Sunt igitur ut scientiarũ & doctrinæ gradus quidã, sic et fœlicitatis, quod ni esset, frustra & natura nos ad agẽdum procreasset, & actiones uanæ ipsis cum uirtutibus simul essent. Atqui uanæ minime sunt, nam & uictor uictoriam adipiscitur, & magistratus honorẽ. Victoria uero tanta erit, quanta uictorum hostium multitudo ac subactarum

gẽtium. Honor quoq; pro amplitudine magistratus ipsius, qui si fuerit summus, & honor ipse summus, sin mediocris & honor quoq; rationis eiusdem, pro nobilitate etiã ac magnitudine patriæ ac populorum. Fuit. P. Scipio natus in urbe Roma, urbium omnium maxima, & gentium plurimarũ domina, nobilissima è familia, clarissimisq; è parentibus, & cuius pater, patruusq;, ac maiores domi militiæq; multa & magna gesserint, ipse bellorum cõfector, uictorq; ducis omnium maximi, qui ante se fuissent, triumphator deniq;, & patriæ, italiæq;, ac Romani imperij liberator, instaurator, erector, continentiæ, fortitudinis, pietatis, diuini cultus, liberalitatis, moraliumq; uirtutum omnium exemplũ & specimen. Doctrinarum ac rerum naturæ cognitionis maxime studiosus, quippe qui summos, qui tunc essent, & philosophos & poetas secum habuerit, fueritq; illis familiarissime usus. Ac post tot tantaq; à se gesta in rerum inquisitione, naturæq; contemplatione, eiusq; ac rerum plurimarũ cognitione conquierit, utq; idem ipse ducibus alijs, ac bellorũ administratoribus, & continentiæ & fortitudinis & gerẽdi belli sese exẽplũ præbuerat, sic in quiete ac maxime honesto ocio ciuibus itẽ suis honestissimarũ artiũ, studiorũq; immo orbis totius ciuibus, atq; illis omnibus, bene qui uolũt uiuere, uiriq; boni esse, uirtutũq; fieri & auctores & patrocinatores. Talis hic igitur ac tãtus uir erit ne à suo ac naturali fine repellẽdus? tãtis à se cũ laboribus ac laudibus comparato? At expertus est ciues ingratos. At quo ipse animo tulit ingratitudinẽ? maxime. s. forti, & popularis ignorantiæ contemptore. Et enĩ in se coacta, & in aere sub solẽ diffusa nubecula, nec illi lucem eripit, nec diem fœdat. Quin ingratitudo hæc causam illi ad fœlicitatem perfectus adipiscendã attulit, quod ab gerendis rebus, urbanisq; administrationibus, quibus abunde fuerat iam perfunctus, ad uitæ huma-

næ considerationem, rerũq; cognitionẽ naturæ, summa cum honestate & laude auocauerit, qua in cõtẽplatiõe & quiete est postea mortuus, perpetuo cũ testimonio europæ, aphricæ, atq; asiæ hominũ. Marcus Aurelius Antoninus Augustus, siquis unq̃ alius, genus hoc ipsum fœlicitatis maxime integrũ, & bene agẽdi & cõtẽplãdi summa etiã cum perfectione uidet̃ consecutus. Nã & reipulicæ Romanæ omnium quæ unq̃ fuerint maximæ & præclarissimæ præfuit, uel orbis potius imperio, q̃ diu uixit, atq; ex quo die iperator creatus est, præfuit, atq; ita quidẽ præfuit, in eoq; administrãdo mentẽ sic secutus est, atq; animo cõtemplatus ea, ad quæ natum se intelligebat, nec à rebus tamẽ gerẽdis sese auocãs, neq; à peruestigãda rerũ natura, ingeniiq; nobilibus studiis, ut ob maximã, maximarũq; rerũ cognitionẽ sit philosophus cognomiatus, et optimã ob administrationẽ pater fuerit & senatus & populi & imperii totius habitus, cuius dicta factaq;, uita deniq; omnis fuerit suprema in hominũ admiratione & cultu, à quo & senatus & pouplus uiuẽdi regulã, legesq; acceperit, quiq; ipse sibi in iperio et in uita omni cũ domestica tũ ciuili, uiuendi regula ac lex fuerit, atq; ut omniũ ipse maximus, sic etiã & optimus et sapiẽtissimus cõmuni omniũ sententia iudicatus & habitus, quiq; & moriens fuerit ob merita inter deos relatus, tẽplaq; ei sunt posita, & sacerdotes decreti, uidelicet in uitæ testimoniũ, & cõmendationẽ. Nam de uxore parũ cõtinente, ea sibi animi æquitate cõsuluit, ut suadenti acerbius in illam animaduertendũ, responderit, si uxorẽ dimittimus, reddamus & dotem, dos autem erat imperiũ Romanum. Oportet autem in toto hoc tractatu, qui humana de fœlicitate habetur, meminisse, ea nos conditione genitos, ut mortaliũ simus non cœlitum ẽ numero, quiq; & moueamur, & afficiamur, & perturbemur, casibusq; subiiciamur fortuitis, ita tamẽ ut prosterni minime

aut expugnari prorsus ab illis patiamur. Quando enim tãta extitit aeris perturbatio, ut non sol tandem radios suos immittens, & nubes dispulerit, & aerem serenum reddiderit? An quod tempus præstat, ut nullum quãuis magnum non sedet animi dolorem, non etiam præstabit & ratio & animus ipse bene fortiterq; institutus, & rerum humanarum memor? quod fortissimi quiq; uiri præstitere, eorumq; officium est præstare.

De uita perfecta.

S Ed, ut dixi, quæramus adhuc quænam sit uita pfecta, in qua fœlix ipẽ uersetur, ut alterum quoq; fœlicitatis genus, quod sit, & quale etiã ostẽdamus. Videtur autem perfectum id esse, quod undiq; sibi cõstat, impletq; omnis numeros. Atq; ratiõe hac, fœlicitas, utraq; ẽ uita agẽte, & cõtemplante comparata, quod homo sit ad utrunq; à natura genitus, & integra quidẽ est & perfecta hominis in societate humana uiuentis fœlicitas, cui & corporis & fortunæ bona adsint, q̃ta satis sunt, eaq; ad copiam, & animus semper in actionibus honestis, pulcherrimisq; agitationibus cũ iucunditate uersatus, uel illis potius deditus, q & fruatur recordatione præteritarũ actionũ, recteq; à se factorũ, sitq; in bene collocandis officijs, & cũ rõne administrandis rebus, frequens, assiduus, atq; indefatigatus, ut nec tamẽ propter contẽplationis studia distrahatur ab agẽdo publice ac priuatim bene, nec ꝓpter actiones, à rerũ humanarum naturæq; peruestigationibus, contemplandisq; ab illis, ac mente & animo perfruendis. Sed fortasse perfectum ipm alia ratione quærendum est in hac ipa pfectæ uitæ quæstione ac uirtutis etiã perfectæ, dicendumq; uirtutem contemplandi esse per se præstantiorem, q̃ agendi, qđ minus perturbari queat, cum & paucioribus indigeat, & mẽtis illa delectatio, uel perfunctio potius, an magis frui-

tio, ut christiani loquuntur theologi, quod uerbum & grã maticum est, & recte deductum, à uerbo enim fruor teste etiã Prisciano deducuntur, indifferẽter fructurus, & fruiturus, unde fruitio, integrior ipsa sit, firmiusq; sibi cõstet, neq; quæ in uita contingunt actiua obnubilationes serenitatem tantam obscurare, ac fœdare habeant. Qua é re, & uitam quoq; esse præstantiorem, & quia sit præstantior, etiam perfectiorem. Etenim inter homines bene agere, non est ab homine ipõ, humanaq; natura discedere, at mente indagationeq; rerum maximarum cognitionem complecti, & earum causas, naturas, ac rationes habere comprehensas, mundumq; ipsum cogitationibus subiecisse, ac perq̃sitionibus suis omnem, quæ summa quidem sapiẽtia est, hoc profecto supra hominis uidetur esse cõditionem, acceditq; ad diuinitatem, quando hac ipsa uia cœlitibus maxime similes efficimur. Itaq; quanto diuina præstantiora sunt humanis, & uirtus, & uita, tanto etiam ipsa præstantior, ex eoq; etiam perfectior. Bene igitur dictum, comparari fœlicitatem per uirtutem perfectam, etiam in uita perfecta. Vos uero optimi uiri meam hanc dissertionem sic omnem accipite, ut cum de qualitatibus corporeæ constitutionis habetur sermo, biliosum, aut pituitosum aliquem dicimus, nõ q᷑ nõ aliis quoq; constitutus sit ex humoribus, uerum quod uel bile uel pituita abundet amplius, sic uitam contemplantẽ atq; indagatricem non adeo perscrutandis cognitu dignis rebus deditam, ut nihil omnino agat, quando quod homo est, & inter homines uersat̃, & oratione erga illos utitur, & cogitationes aliis etiã aperit et ostẽdit suas, et docet & monet, et hac uia bñfacit ẽt q̃plurimis, et ignorãtiã ruditatẽq; ex aliorũ pectoribus excutit, tũ disserẽdo, tũ etiã scribendo, ac transmittendo ad posteros inuẽta & commentationes suas æternitate dignas, quo effectum est, ut etiam

fortiter, prudenter, continenter, quæ gesta ab aliis atq; ad ministrata fuere, ea quoq; cõtemplantium studiis atq; op̃a perpetuitati commẽdentur. Sed ita quidem accipite, ut contemplator ipse supremũ in modũ uersetur in exercenda & colenda mente, sitq; eius cõmentationibus maxime atq; etiam constanter deditus, atq; ita q̃dem deditus, ut penè illis uideat̃ affixus. Nequaq̃ tñ ut ab humana societate abhorrens, amicitias fugiat, parentibus morbo aut egestate laborantibus opem, operãq; suam ferre deneget, patriã periclitantem, cũ possit, non adiuuet tueaturq;, consiliũ honesta in causa petẽti dare renuat, quæ si non præstiterit, & impius & maxime iniustus sit, uiuendiq; genus hoc eius sit uel maxime detestãdũ. Nec uero hac nos potissimũ ĩ p̃te de illis loq̃mur, qui negociis humanis oĩno relictis, deo famulant̃, diuino tantũ cultui intenti. Verũ cũ omnis hæc oratio suscepta sit de homine ciuili, atq; in societate uiuẽti, q̃ ita se societate ab ipsa retraxerit, ut præter mẽtẽ indagationẽq; aliud curet nihil, in solitudine ac sibi soli uiuens, ferino etiã more magis q̃ humano utens, fœlicitatem quonãmodo consequatur? summũ scilicet humanũ ac ciuile bonũ, cum in ciuitate neq; uiuat, neq; boni aliquid in cõmune cõferat, atq; ab hominis uita transferat se ad ferinã? Itaq; hic ipse contemplator sequetur in ipso illo uiuendi genere etiã munera atq; officia boni uiri. Scimus non paucos defessos rebus urbanis, senectute iã aggrauante, relicta urbe, sese in agrum contulisse, illicq; uitam ægisse tranquilliorem, laboribusq; ac ciuili uita iam defunctis uiris dignã, eosq; nihilosecius & uiri boni, & senis probi, & ciuis de patria benemeriti munia, non ita quidẽ abiecisse, ut à se ipsis oĩno discesserint, ac bonitatem, probitatẽ, patriæq; charitatem sic exuerint, ut consilia, responsa, sermonem deniq; suum adeũtibus denegẽt, seq; ab illorum conspectu subducant. Quod qui faciunt, ut

in agros ſe conferant (nam id facere ſæpenumero aut ingra
ueſcens cogit ætas, aut tempora ipſa, propter malum reipu
blicæ ſtatum ſuadent, cum nec publicis in actionibus inge-
nij uis eluceſcere, nec locum retinere uirtus ſuum poſſit) ui
dentur terræ bene cultæ uſum ac morem ſecuti, cuius bene
quidem aratæ multaq; diligentia occatæ, ſartæ, expurgatæ,
ut fructus eſt ſeges, ſic actionum plurimarum fructus eſt
ceſſatio à laboribus, requiesq; in colendis tantum mentis
agitationibus, & præteritarum actionum perfunctione, &
præſentium perſcrutatione ocio ac uoluptate, & de qua di
ctum eſt, fruitiõe. Quo quid aut optabilius, cum in portum
peruentum iam ſit, aut ſuauius? cum ad quietem & ocium,
qui fructus nõ inexpectati laborum ſunt præteritorum om-
nium? aut perfectius cum nihil iam ſit reliquum, quod deſi
derari queat? præter q̃ ſi indignemur emori, quod quidem
ipſum eſt uelle naturæ repugnare, & uitæ bene actæ fru-
ctum ſuum amittere. Quod ſi perfectum, de quo nunc agi-
mus accipiendum forte iccirco eſt, quia ſit ad finem iam per
uentum (finis enim perfectio eſt, uita hæc ipſa, de qua lo-
quimur, quod ad finem ſit iam peruentum actionum) ſitq;
requies conſtituta in mentis ſuauiſſimis cõmentationibus,
iiſdemq; cum recte actorum memoria perfruendis, erit ic-
circo perfecta & uirtus, quæ ei ætati aduenit perfecta, &
uitæ totius fructus etiam perfectus, & ætas quoq;, quam ſi
milem eſſe neceſſe eſt, propter defunctionem rerum antea
actarum, uſumq; rerum maximarum, ac diuinorum huma-
norumq; cognitionem, ſummamq; ob ſapientiam etiam ip-
ſa perfecta. Quod enim parte ex omni conſummatum, atq;
undiq; affabrefactum eſt, id uere recteq; perfectum dicitur
Atq; hæc quidem uita talis omnino eſt, iureq; perfecta di-
cenda. Qui uero fructus, quæ etiam uoluptas capiatur, ubi
ab adminiſtrandis maioribus rebus, ciuilibusq; negocijs p

tractandis in hanc quietem, & tanquam in portum ex alto mari sit applicatum, poterunt uberius dicere, & certius testificari, quibus contingit & fortunæ flatu secundiore uti, et maiores res atq; in excelsiore loco positas administrare, et tanq̃ in luce uersari maximorum, maximeq; illustriũ negociorum. Ego uero ingenue quo uobiscum agam, meaq; ꝑ consuetudine (nam & uos ipsi uitam, mores, studia, actionesq; iam nouistis meas) nunc demum anteactæ uitæ capto laborumq; præteritorum, quos plurimos ac maximos inter agendum subij, fructum etiam suauissimũ. In tranquillissimo enim ocio constitutus cœlitum mihi ipse uideor sortitus uitam. Nam septuagenarius iã ualido corpore, bonis externis quantum satis est, modestiæ præsertim meæ, suffultus, animum solum exerceo, eumq; continenter, præterq̃ cum (nec tamen quotidie) uillam inuiso & hortos, gladioq; expurgo arbusculas. Mente autem sic fruor, ut solũ hanc meã esse ducam, soli huic inhæream, eam unam exerceã, ac colã, quotidie aliquid ætate hac studijsq; meis dignũ contemplatus, cogitationes ipsas meas aut scriptis mandans, aut cũ amicis eas conferens, meaq; hæc exercitatio, curaq; q̃ suauissima contemplandis diuinis atq; humanis rebus tãtum est intẽta, ni uobis fortasse secus uideatur, quod huic sacello adornãdo sim intentior, sed cõcedatis hæc Adrianæ uxori, quam uiuam merito amaui plurimũ, & mortuam monumentis his prosequor. Isq; ut dixi, fructus est, & quidẽ bene suauis eorum omnium, quæ & iuuenis olim ægi, & nũc senex ago, ipsiusq; ãteactæ uitæ recordatiõe magis magisq; incendor, tum ad res cognitu dignas quæq; sapiẽtia constituunt, maiori quodam studio perquirendas, tum ad suauissimos illos fructus, qui inde proueniunt, perfruendos. Nã q; ut scitis, adolescentulus patria cedẽs propter ciuiles dissensiones magna rei domesticæ iactura facta, ob aduersario

rum impotentiam, ad Alfonsum me regem in etruriam contuli, aduersus Florentinos bellum gerentem, & cum illo haud multo post Neapolim, in qua litteris ita dedi operam, ut annos natus uix quattuor & uiginti etiam inter senes, eosq; qui in litteris consenuerāt, iudicarer excellere, Alfonso inde mortuo, cum à Ferdinando eius filio accersirer, graui bello implicitum eum plures annos grauissimis cum laboribus atq; erumnis maximis sum secutus, inde Alfonsum etiam filium iubente patre. Quibus cum ita uixi, ut eorum causa pericula etiā non mediocria adierim. Inter quæ tamē diutius uersatus, non pauca etiam scripsi, quodq; uel cum primis fuit difficile, attritis ac pené ad internitionem perductis Ferdinandi rebus, bis inter illum & innocentium octauum pontificem maximum exortum & conflatum bellum composui. Ferrariensi uero in bello quod acerrime illatum à Venetis fuerat, eum me gessi, ut mea potissimum opera, meisq; consilijs in ipso belli ardore secuta pax fuerit, cū italiæ totius quiete & ocio. Ex eoq; in rerum administrationibus, & Ferdinādi & Alfonsi, ita domi militiæq;, me ipm gessi, ut primum locum in deliberandis & consultandis rebus, capiendisq; consilijs permultos annos tenuerim, ea cū integritate & fide, ut meis de administrationibus, neq; tunc sit questus, neq; hodie queratur ullus, quin palā multi, clam omnes & damnant tempora, & fortunā accusant, quod Caroli octaui gallorū regis aduentus, qui regnū hoc neapolitanū occupauit, q̄suis annū uix illud tenuerit ab regijs me ac regni administrādis rebus oīo distraxerit, quæ ꝑfecto res quieti et ocio huic meo, mētiq; perfruēdæ causam attulit. estq; deo optimo maximo gratias ex hoc ut agā. Nā qđ uos ipsi scitis, ter sub Ferdinādo cedere negocijs cū tentassē, qđ mihi ab illo nullo mō fuit cōcessū, hostilis uis diuino quodā bñficio mihi ociū peperit, publicisq; ab negocijs ces-

ſationem, in qua, ut dixi, fruor ante acta uita, nihilo tamen adminiſtrationibus ex ipſis locupletior factus. Mentem aũt ipſam ſic exercẽs & colẽs, ut ẽ procellis illis turbidis, in portum quietiſſimum pariter ac ſecuriſſimũ ſim delatus. Quo in ocio & cœlitibus ipſis mihi frui uideor, & in ea tranquillitate uiuere, ut & nunc demum, & mihi ipſi non regibus uidear omnino uiuere. Poſſum itaq; ex me ipſo fidem uobis facere, bene cõſtituto homini nihil eſſe optabilius, quietius, fœlicius, q̃ ubi ab negocijs ciuilibusq; adminiſtrationibus, honeſte ſecedenti ocium contigerit, in quo mẽte fruat̃, id eſt diuinorum numinũ familiaritate atq; amicitia. Sed iam tempus eſt, alterum illud fœlicitatis ut aperiam genus quod ſit & quale, quodq; & merito perfectum dicatur, & ſit ſuo iure ſummũ bonorũ omniũ, finisq; & ultimus & perfectus.

De perfecta fœlicitate.

Nimalia cætera præter hominem omnia quod ratione careant, ac mente, fœlicitatis ſunt expertia. Itaq; hominis ſolius propriũ ac peculiare bonũ eſt fœlicitas, cuius adipiſcendæ cauſa eſt ad rationem omnino referenda actionũ cunctarum directricem ac magiſtrã, atq; ad mentem, per quã cœlitibus ipſis cognatione quaſi quadã iũgimur. Itaq; quod ratione menteq; differimus à beluis, differimus etiã fœlicitate. Contra uero, & quidẽ nõ pauca doceãt, cœlitibus hominẽ eſſe q̃ familiariſſimũ, maximeq; acceptũ, atq; ut ex uitæ cõmunitate ac ſenſuũ, quædã quaſi familiaritas exiſtit homini cũ beluis, ſic ẽ cœleſtiũ cognitione ac diuinarũ maxĩe rerũ quædã ẽt emanat cũ cœlo cœlitibusq; cõmunitas, quodq; uix auſim dicere agnatio. Quocirca illud ipſum quod hominẽ beluis cõiungit, perinde ut uitale atq; ſenſoriũ & uocatur, & eſt, ſic & eſt, & uocari diuinum debet, quod hominẽ dijs conciliat, atq; amicũ facit. Ineſt igit̃ homini, quod diuinũ quidem ipſum ſit, aut eorum, quæ ho-

mini insunt, maxime diuinum aliquid, aut diuinitati simile ipsum admodum. Nihil autem in coelitibus tã simile, aut quod diuinitatem tantopere repræsentet, q̃ mens, nihil deorum actionibus tam cognatum, q̃ mentis illa ipsa sapiens agitatio & studium, nihil quod ex omni adeo parte coelestem ac diuinam illam beatitudinem referat, quam mentis ipsius beatæ & foelix illa perfũctio, quæq; nostris à theologis fruitio recte dicitur. Igitur si deorum est tranquillitas, quies, oblectatioq; maxime sedata, & à curis solicitudinibusq; omnino absterfa & uacua, hæc eadem ipsa sedatio, oblectatio atque tranquillitas, quies item, quando nihil quæritur, quia nihil deest, diuina prorsus ea esse res uidetur, per quam foelicitatem adipiscitur, uel ipsa potius esse uidetur foelicitas, quam neque afferunt principatus, quanuis ampli, neque diuitiæ etiam perquam multæ, neq; sensuum delinimenta, omnia simul cumulata, non uires corporis etiã uastissimæ. Habent enim secum plus tristitiæ, q̃ iucunditatis, molestiarũ, q̃ uoluptatis, laborumq;, q̃ quietis. Demum hæc ipsa & simul cuncta & separatim singula plena sunt satietatis, atq; poenitudinis. Et satietas quidẽ affert fastidium, cum foelicitas quidnam aut fastidiũ sit, aut satietas, ignoret penitus. Poenitudo uero infectum cupiat, quod est iam factum, contra foelicitas, quæ est cum uoluptatis ueræ ac sinceræ perfunctione, quonam modo infectum cupiat, quodquidem & sit, & esse utiq; intelligatur, tum optimum & pulcherrimũ tum etiam iucundissimum? Ad hæc mens ipsa diuina prorsus res est, at sensoria delinimẽta animaliũ sunt, quorũ uita etiã q̃ breuissima. Nã bona externa fortunæ sunt addicta, eaq; incerta, minime propria, quorũ e possessione facile eyciamur. Potentatus ac magistratus periculosi, præcipites, molestiarũ pleni, calamitosi. Mens uero sibi sua & propria est, hominiq; cũ coelitibus cõmunis, & cuius natura sit inuiola

bilis, expers calamitatis ac periculorũ omniũ, ipsaq́ sibi & abũde cuncta sufficiens, & hominẽ ipsum ex sese pficiẽs, & cũ oĩa cõplectat̃, & proficiscat̃, penetretq́ quo uelit, nullis tamẽ ipsa finibus circunscribit̃, nisi quibus cœlites ipsi, nec spatiis coercet̃ aliis. Quinetiã uirtutes quæ de moribus nomen habent, cõparãturq́ agẽdo, materia si defuerit, exterioraq́ adminicula, frustra quidẽ annitent̃, eruntq́ illarũ conatus omnino irriti. Quis eñ erit liberalitati locus, atque magnificentiæ, pecunia ubi defuerit? Quis iustitiæ ubi ad retribuẽdũ nullus fuerit omnino aditus aut oportunitas? Ad hæc iustitiæ munus atq; officiũ erga alios existit, q ipsi si desint nullus prorsus eius ipsius erit usus, nulla effectio Ast mẽs ipsa sola ac sine alio contẽplat̃, munusq́ & exercet & pficit suum, in periculis potissimũ bellicis perficit̃ fortitudo, qd ea, nulla si offerant̃? Quid quod corporis quoq; auxilio ac uiribus opus est forti, sine quibus nauare operã omnino suã nequeat, cũ contẽplantis opera illis uix indigeat, nisi qua cõtẽplator ipse homo est, existitq́ ẽ corpore, in quo mens ipsa refulgeat, quemadmodũ solaris in mũdo refulget lux. Nam mẽs quia diuina ipsa quidẽ est, eo minime indiget. Itaq; morales uirtutes humanæ ipsæ quidẽ sunt, quæ uero uersat̃ in cõtẽplatione uirtus, prorsus diuina, quippe quæ cœlestiũ numinũ deiq́ ipsius est munus. Etenĩ cœlites, cum ipsi & sint, & uitã uiuãt sempiternã, nec dormiũt profecto relãguescuntq́ cessando, ocio ipsi dediti nec nauigationẽ exercẽt mercaturæ gratia, ut quæ deesse sibi sẽtiũt, iis cõparatis, post quiescant, atq; abundent in ocio & quieto & marcido nec bellũ gerũt, ut pace parta, uiuãt securi, quibus nullus insit metus, nulla cupiditas. Ni fortasse assentiri Homero uoluerimus iocanti in carmine, & res humanas ad deos transferenti. Illud tamẽ pie sancteq; suadenti, habere deos rerũ mortaliũ curã, illasq́ moderari & regere. Reliquũ est

igit cœlites ut ipsi contéplent, sitq; illorũ ꝓpria cõtéplatiõis perfunctio atq; fruitio. Quod cũ ita sit, uita hominis quæ uersatur in contemplationibus, & cuius officiũ est mentis ipsius cultus atq; effectio, cœlitũ nimirũ uitæ est persimilis, et quia diuina, icci rco & potior & præstãtior, q̃ humana, quando hæc quidẽ hominis, qui mortaliũ est é genere, illa uero dei, ac per se quidem nullius indiga, nisi qua, ut dictum est, contemplator ipse homo est, & uita animali, eaq; ad breue tempus utitur. Itaq; ut contemplantis hominis uita est præstãtior cœlitũ ob similitudinẽ, sic & uirtus, ipsaq; mentis effectio, hoc est contẽplatio, est etiã præstantior, igitur & perfectior, tantoq; etiã perfectior, q̃to diuina sors præstat humanæ, estq; ea perfectior, tũ propter boni perfunctionẽ absq; perturbatione ulla, tũ uel maxime ꝓpter æternitatem uiuẽdi. Habetis iam q̄d sit & uirtus ꝑfecta, & uita ẽt perfecta & genus hoc fœlicitatis, quæ à contemplando nomẽ accepit, q̃tũ ẽt & quomodo ab illa differat, ad quam ciuiles uidẽtur actiones cõtendere. Quocirca bene, exacte, uere, atq; enucleate ab Aristotele philosophãtium omnium consummatissimo uiro definitum est, fœlicitatẽ mentis esse effectionem, secundum uirtutem perfectam, atq; in uita perfecta, cum perfunctione uidelicet anteactæ uitæ, cognitioneque diuinarum atque humanarum rerum, eorumq; fruitione omnium, & quoniã christiani ipsi sumus, cum spe etiam cœlestis uitæ, qua ipsis quoque cum cœlitibus, æuo sit fruẽdum sempiterno.

h Aec habui apud uos de fœlicitate quæ dicerem, quam tamen christiani alia quadam uidentur ratiõe et uia q̃rere, uitã omnẽ, uitæq; ipsius actiões ad deũ referẽtes, quãobrẽ & mortuos q̄ pie, caste, religioseq; deo addicti uixere, cultuiq; eius dedicati, aut ꝓ religione mortẽ oppetiere, beatos eos uocãt, et fœlicitate cũ cœlitis

bus frui, beateq; cum illis agere uolunt. Pontifices item, antistitesq; beatam quoq; ducere uitam hanc putantur, qui integritatem secuti, morũq; sanctitatem, deo famulantur. Nec profecto aliter de religione, religiosisq; & castis sacerdotibus est censendum. Mihi uero ipse sic persuadeo, si non fœlicem (nam humanæ fœlicitati opus est q̃ plurimis) beatã omnino illos uitam agere, ac uitæ huius fructum assecutos, siquidẽ quantũ honestæ uitæ satis est, procul ab ciuilibus molestijs ac laboribus, de templorum bonis ac fortunis absq; labore, sineq; sudore ullo, eis suggeritur, & actiões, curas, cogitationesq; suas omnes diuinum in cultum conuertunt, sacrisq; tantum rebus dant operam, pie ipsi sancteq; instituti. Qua ratione hominum quoq; generi dum pie uiuũt, dũ sacra caste administrant, deum propitium atq; placatũ reddũt. Verum enim humana fœlicitas, qua uidelicet homines ipsi sumus, qua ad agendum, atq; ad contemplandum nati, qua uita ipsa in hominum societate agitur, ipsiq; mortales sumus, his illis ipsis quas attigimus, alijsq; etiam rationibus, ab antiquis philosophis est quæsita. Permulta quoq; fœlicitatẽ circunstant alia, quæ magis fortasse ad hoĩm aliorũ opinionem, q̃ ad eos ipsos, quos fœlices dicimms, uideantur referenda. Nemo enim fœlicem putat eum, qui sit mortuus, quippe cum sit uiuentium fœlicitas, tamen spectare uel multum ciues alij ad eam arbitrantur, si post fœlicium uirorum obitum liberis integra permanserint bona, honores, amicitiæ, tituli, taliaq; permulta. Suus tamen & fœlicitati statuẽdus est terminus. Ad hæc fœlicitas minime opinione, uerum re ex ipsa constat, comparaturq; ijs, de quibus supra dictum est artibus. Et mors quidem ipsa fœlicitatis est humanæ terminus, desinitq; statim homo esse, ubi quis fuerit uita functus. Reliquum est de prudentia ut disseramus, quæ sola cũ moralibus uersetur actionibus, actiones nostras omnes pari

terq; & publicas et priuatas ciuilesq; ac familiares dirigit ac componit. Quia uero aduesperascit iã, ac satis multa hodie dicta sunt à nobis, & meus hic ipse dicendi et uester, cæterorumq; qui hic adsunt, audiendi labor alium in diem, cõsessumq; in alium reseruetur.

CONGREDIENTIBVS HANC IN ædiculam uobis Tristane Caraciole ac Francisce Puderice, deq; more consessus huius disserẽtibus de uirtute, ac de hominum moribus, adsum ipse promissa seruaturus, quorum debitorem hesterna me disputatione cõstitui de prudẽtia uidelicet disserturus, re sanequã difficili, nostrisq; à maioribus aut parum explicata, aut minime omnino tractata luculenter. Verũ antequã rem ipsam aggredior permulta quidem perinde ac rei ipsius magnitudo fert, explicabo, digressim quidẽ sed tamẽ, ut ita dixerim pedetentim progrediens. Ac primũ quidem dicere nequaq̃ uerear, ut ab homine humanitatem, sic à uiro dictã esse uirtutem. Cũq; tum stirpes herbæq;, tũ pecudes, brutaq; animalia genus quæq; suum habeant, solius tamẽ hominis moralem esse uirtutem. Quippe cum nec brutorũ genere, nec stirpium, animantumq; cæterorum homo contineatur. Atq; ut nare, suum est piscium, uolare auiũ, proprium deniq; generis cuiusq; ac peculiare quoddã munus est, sic solius hominis peculiare ac propriũ officium esse, agere, uersariq; in negocijs obeundis, actiones uero ipsas, atq; agendi uim hominis naturæ sic inhærere, ut in morem, qui habitũ post cõstituit, conuertantur. Quare è re uirtutes ipsæ morales sint dictæ, agendo enim atq; assuescendo comparantur. Cumq; homo ex anima constituatur ac corpore, placuit maioribus nostris, uirtutus ipsas ad animam omnino debere referri, animamq; ipsam trifariã partiendam censuere, in eam quæ alat, quæ sentiat, quæq; ratione utatur. Ac primam quidem

illam cuius tantum est alere, inesse solã herbis ac stirpibus, quæ quod loco minime moueãtur, soloq; infixa sint, hac ipsa tantum uia, alimoniã sibi comparẽt. Secundã uero cũ altrice illa uegetabiliq; coniũgi, atq; in unũ coactam, constituere animal, quod à potiore quidem parte sit, sentiens appellatũ, quodq; & loco moueatur, & icedat, pro insita generis eius cuiq; ui ac natura. Duabus his naturis tertia illa innexa, quæ rationalis est ab indita ratione dicta, tertiũ cõstituit genus, quod excellentiã ob ipsam uocatũ est rationale, perinde ut alterũ illud à sensu sensuale, cæterũ hoie ab ipso humanũ quoq; appellatũ est genus, utq; deorũ quæ sunt, ea dicũtur diuina, sic quæ hominũ sunt, humana. Quo fit, ut quemadmodũ actiões ipsæ humanæ quidem sunt, id est hoim, sic etiã & uirtutes, quæ agendo comparantur. Quodq; ipsos inter homines, qui excellũt, dicti à latinis sunt scriptoribus uiri, inde excellentia quoq; ab ipsa uirtus est agnominata. Nec uero me præterit, ab iisdem quoq; scriptoribus & aquarũ uirtutes, & arborũ atq; herbarũ dici, quod licenter quidem dictũ, non est qui neget, quadam sub similitudine uocũ, ac translatione, ut cũ legitur. Nare per æstatem liquidã conspexeris agmen. Transtulit enim poeta eximius ad apes motũ illũ, qui proprius est pisciũ, & pelagoq; uolamus, ad homines, cũ uolatus ipse tantũ sit auium. Quoniã autem anima, ut dictum est, ipsa in tris diuisa est partis, nec primæ illius partis munus est aliud, q̃ alere, crescere, procreare. Secundæ uero cernere, olfacere, audire, gustare, tangere, neutiq; in harũ animæ uiriũ aliqua, quæ ab aliis potentiæ, potestates ab aliis dicuntur, neq; in cũctis simul collocari uirtutes ullo pacto morales queũt. Etenim uires illæ, quæ natura ab ipsa sunt insitæ, quã ẽ re naturales uocãtur à physicis, nec rationi subiiciũtur, nec rõnis ductu, de statu modo aliquo dimouẽtur suo. Cũ tamen hæc ipsa ratio nostras & dirigat et

moderetur actiones. Ad hæc quod ualēti quis utatur stoma cho, quodq; procerā excreuerit in staturā, sitq; abūde etiā fœcūdus, neq; ut tēperatus laudari, neq; ut liberalis, fortis ue aut pōt, aut debet, neq; ut intemperans, meticulosus ue, aut ut auarus accusari. Huiusmodi eñi uirtutes ac uitia mo rū sunt, haud quaq; naturæ. A sensibus quoq; quātūuis acu tis, aut cōtra obtusis, nemo ut bonis ac probatis institutus moribus cōmendatur, aut ut turpibus īprobatur ac peruer sis. Licet aūt sensuū sit ipsorū etiā abusus, omnis tñ impro batio inde ducit ortū, quod ab ipsa fuerit ratione recessum, cuius sub ductu atq; imperio nullus huiusmodi continget abusus. Siquis eñi aut surdus matris utero prodijt aut cæ cus, uitio id naturæ dari solitū est, nō homini. Contra uero eidē naturæ laudi, si quis præter cæteros & acutius uideat, & prospiciat etiam longius. Etenim hebetius cernere aut perspicacius, naturæ ipsi attribuitur, quod in pueris osten ditur, qui acutius, et in senibus, qui obtusius uideant, cum ijsdē in senibus summa inesse soleat prudētia, summusq; re rū hūanarū usus atq; peritia. Quibus in rebus adolescētuli manci prorsus reperiūtur. Quid quod nullo docente, nullo etiā institutore adhibito, sed natura tantū monstrante, insi taq; à ui, sensibus ipsis utimur, cum uirtutibus comparādis opus sit institutoribus ac magistris. Nemini præterea ut ol faciat, audiat, gustet, digladiandum est cum fortibus uiris, ubi ratio ipsa tulerit, sit etiam in acie occumbendum. Nam q; sensibus ut utamur, natura ipsa magistra nobis est, non ratio, quod in bæluis manifesto apparet, quarum sensus nul lo prorsus rationis beneficio, q̄ qui hominum esse plærunq; consueuere uegetiores, uidelicet comparandis uirtutibus non in plurimis obstandum est, ac repugnandum naturæ? Cum nulla tamen naturæ inferenda uis sit, adhibendaue. repugnatio, quo aut aurium utamur aut oculorum officijs

Quocirca uirtutes hæ, de quibus nũc habetur sermo, neq; à natura illa animantum genitrice nobis insunt (quidem cũ probitati continentiæq; cum stirpibus) neq; à sensibus, quorum opera nullo nostro conatu adhibito, ipsa tãtum per se, suoq; existit impulsu. Reliquum est igitur ut uirtutes ac uitia, de quibus uel probi habemur, uel improbi, commendamurq;, aut uituperamur, ad eam sint animæ partem referẽda, cuius propria est ratio. Si enim rectam prudentia sequitur rationem, ipsiusq; rationis peculiare officiũ est, à recto non recedere, quo relicto, in defectum abire, aut in exuperãtiam est necesse, cum sit ab ipso detorquendum itinere, nimirum ratione utentis animæ laus hæc est propria, cũ propria etiam sit hominis, qui animantibus ex omnibus solus est illius particeps, solus etiã intellectu præditus ac mente, quæ quoniam sola est hominis, hæc ipsa quoq; ad omnem excellẽtiæ humanæ partem sola est amplectenda, ad eamq; & agendi & contẽplandi munus omne referendum. Quo fit, ut duplex etiam in homine uirtus existat, altera contẽplatrix ipsa quidem, semotaq; ab actionibus, altera uero actiõibus ipsis usq; dedita, ab illisq; merito agnominanda. Quamobrẽ intellectus & ipse qui utranq; complectitur uirtutem, est etiã distinguendus in agentem scilicet & contemplantem. Cæterum e tribus animæ partibus, cuiq; pro sua tamen natura appetendi uis est indita, etsi de altrice & progignente illa tacendum parte in hac omnino uidetur. Quomodo enim appetat, quæ nec sentiat ipsa quidem, nec cognoscat? Itaq; sensualis illa in ea prorsus inclinanter & mouetur & fertur, quæ sibi ipsi ꝓfutura esse sentiat, quæq; adepta ubi fuerit, appetito tunc ipsa & sedatur & conquiescit. Inest igitur homini duplex appetitus, à sensu quidem alter, alter uero à mente atq; intelligentia. Et qui à sensu ipse quoq; duplex est, alter cupiditati sese accommodans, alter iræ. Con

cupiscimus enĩ

cupiscimus enim bona, quæ appareant, quibus adipiscendis quamuis difficultas sæpenumero proposita sit, labores tamen maximi, periculaq; grauissima etiã sponte subeuntur. Etem̃ cõmotio ipsa, quæ est ab ira, ad difficilia, eaq; erumnosa & ardua nos impellit, quæ uero à cupiditate, ad grata ac periucunda. At appetitio illa quæ mentis siue comes siue cliens est, & assecla, simplex est duntaxat, ac latino nomine uoluntas. Itaq; quod ea propria est hominis laus, quæ à mente proficiscitur, qui administrandis rebus dant operã, ubi longius ab ea discesserint. ut demẽtes passim increpantur, atq; insani, qđ ab illa agẽdi sanitas omnis manet. Virtutũ itaq; moralium in ijs sedes est constituta, nãq; aut in ipso tantum constituuntur intellectu, ut prudentia, aut in appetitu intelligentiæ comite, ut iustitia, aut in ea appetitione, quæ cupiditatis est alumna, accommodat sese tamẽ rationi, illiq; obsequitur, ut tẽperantia, aut in irascibili, qualis est fortitudo. Nesciam tamen quomodo prudentia ipsa mediã quasi quandã inter eas sese uirtutes exhibet, quæ hinc ab intellectu, illinc à moribus nominãtur, quadã cũ sua ipsius cõmunitate. Quocirca nec moralis ꝓprie dici uirtus põt, cũ ab ĩtellectu ducat ortũ, nec etiã ĩproprie, cũ nisi in bonis ac probatis uiris inesse nequeat, quando uiri boni sunt à moribus tantũ, rectisq; atq; honestis ab actionibus appellati, ab ijsq; etiam probantur. Quia uero ubiq; à calumniãtibus cauẽdum est, (nullum enim tam catum est, tamq; appositum dictum, ad quod uiam non sibi faciat cauillatio) non pigebit, in hoc ipso dissertionis nostræ principio, & tanq̃ limine, quasi testatũ relinquere, licet sensus ipse sit à sentiẽdo deductus, licet sentire cũ brutis sit nobiscum commune, qui aliud quidem genus constituimus, tamen hoc ipsum sentiendi uerbũ, & de illis quoq; recte dici, usurpatumq; sic esse à maximis præstãtissimisq; philosophis, quæ mentis quidẽ sunt atq; intelligẽ

tiæ,nedum ſenſualis naturæ ac ferinæ,ut cum legitur, ma
le de animæ immortalitate ſenſit Epicurus,& negligendū
non eſt,quid de nobis quiſq; ſentiat,& uicit in ſenatu Ca-
tonis ſententia,& Ariſtotelis ſententia eſt ac Platonis.Ita
ꝙ uerbum ſentio,à quo eſt ſententia etiam ad ea,quæ men-
tis ſunt ac iudicij uſurpatiſſime accōmodatur.Idq; inde mi
hi uidetur profectum,quod duplex cū ſit appetitus,alterq;
à ſenſu,ab intellectu alter,is qui exiſtit à ſenſu, ſuapte na-
tura rationi obtemperat,illiq; ſeſe adiungit,etſi ueteres il-
li parū adhuc expoliti rerū naturæ īdagatores,q̄q; ſenſus,
q̄q; intellectus ſūt,eadē ſolius ſenſus eſſe cēſebāt.Nec uero
hac potiſſimum in parte omittēdū duximus,conceſſum eſſe
grāmaticis dicere actiuum,ac paſſiuum,inceptiuū ac medi
tatiuum uerbū genitiuos,item atq; ablatiuos caſus,retho-
ribus demōſtratiuum,ac deliberatiuum genus,rerum ſcri-
ptoribus natiuum ſaxum,ſatiuum olus,furtiuam pecuniā,
dialecticis affirmatiuam ſeu dedicatiuam,ac negatiuam
enunciationem.Philoſophantibus uero ſecundū hanc ipſam
ſimilitudinem,negari nulla prorſus cū ratione debere,quo
minus uegetatiuam dicam & ſenſiuam animam, alterum
à uegetatu,alterum à ſenſu(nam ſenſitiuū omnino eſt bar-
barum,quod origine careat)itemq; ab intellectu intellecti
uum,à genaratu generatiuum,& huiuſmodi multa. Nam
quanquā & generans,& intelligens, & ſentiens, & ue-
getans,recte admodum ac latine dicitur, tamen hæ termi-
nationes cum ſint participantium uocum,non tam uiden-
tur explicare inſitam illam rebus quibuſq; uim, q̄ actionē
ipſam,cum intellectiuus atq; actiuus,quod nominum ha-
beant terminationem,illam ipſam uim uocibus inſitam ma
nifeſtius indicent,declarentq; ſignificantius. Sed nos legē
nec philoſophis ſtatuimus,nec rerū ſcriptoribus. Sequatur
facultatē libere ac dicendi genus quiſq; ſuū,ipſe uero arbi-

tratu meo, quæ à recentioribus usurpantur philosophis, parum ubi ꝓbabũtur, constituam mea mihimet uerba, ueluti à sensu sensiuum animal, & sensualẽ ac uegetalem naturã, perinde ut rationalẽ, atq; aĩalem. Hæc habui quæ de prudẽtia dicturus, apud uos aliosq;, qui hic adsunt, tãq̃ iaciẽdis præfarer fundamentis. Itaq; ad illa statim transeo, quæ secundo loco uidentur explicãda. At prius quidem q̃ & quæ & qualis prudentia ipsa sit, dicere iam aggredior.

p Rincipio satis constat prudentiam, de qua dicturi ẽ uestigio sumus, uirtutẽ quidẽ & ipsam quoq; eẽ quippe quæ dux sit atq; magistra cæterarum uirtutũ oĩm, utq; Erricus pater tuus dicere Francisce solebat, materfamilias. Nam cum ẽ uirtutum cœtu atq; socitate aliæ à moribus nomẽ duxerint, ut iustitia, liberalitas, tẽperantia, à mẽte aliæ atq; ab intelligentia, ut scientia ut sapientia earũ, q̃ morales sunt, uersanturq; in actionibus, ita quidem & comes ipsa est & socia, tantaq; illis familiaritate coniũgitur, tantoq; in honore habetur & precio, ut perinde ac ducem, natuq; maiorẽ, & sequantur eã oẽs, & eidẽ pareant admonenti. Quod qua ratione, quibus etiam assequatur meritis (otiosi eñ sumus, & hoc ipm agi hodie à me summis etiam adhortatiõibus uoluistis) etsi non adeo fortasse multis, uberioribus tamen uerbis explicare constitui, aristotelæo more harum rerũ & causas, & principia, & rationes secutus. Namq;, ut ad agendum nati atq; educti sumus, rationis ẽt participes, sic natura hac duce trahimur actiones ad ipsas ratione recta, sibiq; undiq; constante moderandas.

Virtutes morales neq; inesse à natura, neq; esse contra naturam.

n E autem propter hæc ipa naturæ principia, ex ũs, qui differentibus hæc nobis hoc in consessu astant, quanq̃ docti ipsi q̃dẽ omnes, & ingenio maxime ad intelli

gendum perspicaci, ne inq̄ quispiam fortasse censeat, uirtu tes esse homini à natura insitas (neq; enim aliud sunt uirtutes ipsæ morales, q̄ actiones ratione temperatæ, aut ipsis ex actionibus cum ratione, & quidem recta constitutæ) Primum quidem omnes ipsa uobis inditio est, facitq; usus ipse fidem, agendo, assuescendo, diu multumq; exercendo, illas cōparari. Eorum enim quæ à natura insunt omnium nihil se habere, alio q̄ quo à natura ipsa cōstitutum est modo aut uia, aut arte potest ulla. Indidit saxo natura grauitatem, eadem ipsa leuitatē flammæ, grauitati deorsum ut feratur, ac decidat, leuitati sursum ut euehatur & euolet, aduersis oīno commotionibus atq; impulsibus. Nam nūq̄ non solares radij authores erunt caloris, nunq̄ cōtra excitatores frigoris. Itaq; non inesse nobis uirtutes à natura, primum illud docet, quod pueri rudes admodum cum sint, instituere eos in scholis oportet. Sensim enim ut mouendis passibus ad inambulādum humanis etiam adhibitis adminiculis à nutricibus ac parentibus, sic discendis ijs, quibus est opus, sub ipsis paulatim admonitoribus instruūtur ac magistris, magna quoq; adhibita diligentia, & cura. Cumq; ignoremus ipsi ab initio agendi modum ac uiam, nesciamusq; quid sit bene, quid contra male, uel agere, uel facere, uel sentire, uel discernere, & doceri prorsus opus est, quid sit bene atq; honeste, & quibus etiam assequamur illud artibus ac rationibus. Ac nunc quidem blandiendo, pedetentimq; ac pelliciter ad honesta inducimur, nunc uero contra minis [?]exterremur, atq; clamoribus, nequid turpiter improbeq; admittamus. Itaq; ob hanc ipsam causam, & quod nati ad agendū sumus, & q̄d ignorātes, ut iam diximus, indigemusq; institutiōe, natura ipā ne ab artificio suo recederet, idoneos nos, maxīeq; appositos fecit ad ea ꝑdiscenda, quæ muneris atq; officij essent nostri. Nemo igitur aut à natura fortis,

aut magnificus. Quid quod ad eloquendum etiam instituimur sub præceptoribus? etsi oratio est homini tantum inter animalia cætera à natura concessa. Quod quãuis ita sit, non tamen uirtutes ipsæ homini sunt à natura negatæ aut uetitæ. Quod si esset, assequendis atq; comparandis illis, aditus nobis permissus esset omnino nullus. Quis enim instituet aut lapidem aut uentũ sursum contendere? cum uentus naturaliter ad latera, lapis uero deorsum spõte feratur sua. Itaq; ut à natura uirtutes ipsæ minime insunt nobis, uerũ discendo potius, itemq; & exercendo & assuescendo comparantur, eadem ipsa natura minime reluctante (quis enim instituitur, quomodo aut utatur oculis, aut auribus, aut naribus, aut quomodo etiã lingua) sic illas minime nobis innatas esse uoluit, aut tanq̃ animis nostris infixas. Qua in re mediam sese ipsa nobis præstitit, summa etiam cum liberalitate & munificentia, nec solum mediã, uerum etiam adiutricem. Non instrumenta enim ad agendum modo idonea, pernecessariaq; nobis contulit, mentemq; insuper diuinã, iudicẽ quidem, atq; indagatricem oĩm, uerum ingenuit in nobis ipsis affectus quidem illos, quibus & moueamur, & impellamur ad ea cuncta, quæ utilia, honesta, iucunda, bonaq; uideantur. Bona eñ suapte natura, ad se expetenda hominem trahũt, ad quæ uolẽs ipse rapitur, ijs illis de causis, quas haud multo à me ante audiuistis. Neq; igitur homini morales à natura insunt uirtutes, ut lapidi grauitas, ut flãmæ leuitas, neq; illis natura aduersatur. Nam neq; flãma ulla omnino arte consuescet, deorsum ut intendat, neq; saxũ ut euolet in sublime. Quod siquãdo externa utrũq; uis, in igne & lapide assequitur, statim tamen ad naturã fit reditus, atq; ad illud ipsum, quod eis est ingenitũ, atq; utriusq; proprium. Absolutissime igitur à philosophorum omnium solertissimo dictum est, uirtutes eas, quæ à moribus no-

men ducunt neque esse homini à natura insitas, neque compa-
randis illis naturam aduersari, uerũ consuescẽdo ac diu mul
tũque exercendo, illarũ cõpotem ipsum fieri.

De affectibus humanis.

E T quoniam in affectuum nostrorum mẽtionem inci
dimus, qui ipsi sint et quales si aperuerimus, uobis
(ut arbitror) nullo modo uidebitur à suscepta mate
ria alienũ. Affectiones has qui recentius philosophati sunt.
libentius cum Cicerone uocauere affectus. Quotiens enim
uel sensus, appetitusue, uel mens ipsa sub specie utilis, iu-
cundi ue, aut boni, quod simul & utile & iucundum est, ali
quid nobis offert, tum mouentur illi primo ad cupiendum,
inde nosipsi ad agendum ea, per quæ cupiditati satisfiat no
stræ. Motus autem hi, uel iidemipsi sunt affectus, uel ab ipsa
affectione suscitantur. Etenim afficiendo mouemur, nec affe
ctus ipse nisi commotio quædam est. Sunt autem affectus nõ
uni, nam commotiones quoque sunt & ipsæ non unæ. Et.n. cũ
offertur nobis species aliqua, quæ nocendi uim habere intel
ligatur, ex eo afficimur statim metu, incipimusque expauesce
re. Et cũ offertur ècontrario species aliqua utilis, iucundi ue
assequendi, excitatur ibi cum cupiditate simul, atque haben-
di studio, spes quædã atque fiducia boni eius adipiscẽdi, atque
ut affectus ille, metus, hæc spes dicitur, sic metuentes pallore
afficimur, deterremurque atque deiicimur animo, contra uero
confirmamur à spe, atque implemur fiducia. Quid cũ adepti
sumus iam, aut apparet omnino breuior ac certior adipiscen
di èuestigio boni cuiuspiam spes, nonne gaudium repente
enascitur, uel illa potius, quæ diffusiore quodã tractu appel
latur uoluptas? cuius partes sunt gaudium, lætitia, exulta-
tio, & gestiens illa commotio, quam nõ improprie fortasse,
placet appellare gestiẽtiam. Cuius ubi metus irrepsit, suspi-
tioque amittẽdi, aut illud iã amisimus, ibi dolor nos occupat,

atq; tristitia, contraria omnino affectio. Affert aliquando casus, tẽpusq́; aut uiuẽdi ratio, graue aliquid ac laboriosum, confestim molestia quædã subtristis & grauis male nos habet. Rursus si apparuit spes aliqua quietis ociũq́;, ac laborũ finiẽdorum, illico afficimur lætitia, reddimurq́; hilariores. Conficimur alias desiderio diutius absentis amici, aut rei, quam iam omnino amisimus, cruciat nos cura eius ac recordatio, angimurq́; dolore. At ubi repente sese amicus ipse nobis offert, redditurq́; ex insperato, aut præter spem amissa restituitur res, exilimus adeo lætitia, ut persæpe etiam gestiamus. Prosequimur odio turbulẽtos ciues, atq; inquietos, & quorum etiam uim timemus, atq; iniurias, quosq́; aduersari rebus nostris aut scimus iam, aut etiam suspicamur. Cõtra beniuolẽtia complectimur, amamusq́; beneficos, bonos, & in quorum confidimus patrociniis, speramusq́; profuturos eos rebus nostris, familiariumq́; nostrorũ. Quoniã autem non est hic locus affectus prosequẽdi singulos, illud in uniuersum dicimus, res actionesq́; quascunq; nostras, rerũ quoq; ipsarũ euenta, habere ubiq; secũ comites, aut uoluptatẽ, quiq́; affectus uoluptarii ipsi sunt, aut dolorẽ, atq; molestiam, quæq́; affectiones graues per se sunt, atq; erumnosæ. Qui igitur affectus sint, & quales etiam, iam uidetis.

Affectus naturales esse moderandos, uirtutesq́; assuescendo comparari.

h Os autem ipsos satis cõstat, quoniam motus quidã ipsi sunt, nũc uehemẽtiores esse, cõtra nũc remissiores, mediocritatẽ etiã quãdoq; retinere, et quoddã quasi mediũ inter parũ et nimium. Mouemur enĩ ipsi, afficimurq́; plus minus´ue, aut ẽt mediocriter, q̃tũ scilicet satis est. Quocirca metiri illos rõne oportet, modũq́; adhibere ac mẽsuram. Hæ enĩ ipsæ cõmotiões ad agendũ nos impellũt,

quæ ſi fuerint ferũentiores, ad iniqua, uiolenta, flagitioſaq́; nos rapient. Violentior eñ ignis atq; æſtuẽtior inflãmat magis, exuritq́;, q̃ calefacit, & pluuiæ intẽperantiores demergunt ſata meſſemq́; ac fruges corrũpũt. Eædẽ cõmotiones ubi puſillæ ipſæ fuerint, remiſſæ, languidæ, & actiones quoq; noſtræ lãguẽtes, infirmæ, inutiles, uanæ, ſæpenumero etiã ridiculæ. At modus ubi acceſſerit, ut neq; aut relanguescant actiones, aut impetu, furoreq́; quaſi quodã præcipitẽtur, tũ gignit̃, exiſtitq́; in agendo mediocritas illa, quæ iure meritoq́; uirtus dicitur, & moralis quidẽ uirtus, q̃m ab aſſueſcendo nomen hoc ſibi cõparauit, nõ aliter fortaſſe q̃ uidemus ĩjs in artibus, quæ manu fiunt, quæq; etiã exercẽdo diſcunt̃. Puer eñ aſſueſcit primo tolerare caſtrenſis labores, poſt iaculari tælũ, exercere arcum, agitare equũ, inde in aciem prodire, conſerere etiã cũ hoſte manũ, atq; his artibus miles euadit. Adoleſcentulus quoq; lignariũ ad fabrum adducitur, ignarus penitus, ducẽdi aut ſerrã, aut aſciã, aut terebellũ, paulatim itaq; diſcit, ac diſcendo aſſueſcit. Aſſueſcendo aũt ac diu multũq; exercendo, iã aliquotĩ ante annos rudis ignarusq́; fabriliũ rerũ omniũ q̃ fuerat ad magiſtrũ deductus, efficitur & ipſe artifex, & quã aſſueſcendo artẽ prius didicerat, ipſe poſt alios docet, inſtituitq́; ad eam. Igit̃ & uirtutes perinde ut artes aſſueſcendo cõparãtur. Vtq; illæ pro ſubiecta quæq́; materia modũ retinent atq; menſurã, moderanturq́; ac dirigũt deſtinatum opus, quibus quidem faciendis ac ſeruandis informant tandem illam, ſic nos affectus ipſos temperantes, modumq́; illis ac menſurã adiungẽtes, recta ratione adhibita, formã eam actionibus indemus noſtris, quæ uirtutes illas eẽ, taliq́; dignas nomine, ſumma etiam cũ laude oſtẽdãt hominumq́; admiratione. Vtq; faber ipſe fingendis à uaſis figulus, ab auro aurifex, lanarius quoq; à lana artifex dicitur, ſic & ipſi ab agendis iuſtis iuſti, à

liberalibus liberales, ab usu fortium consuetudineq́; magnanimorum officiorum forteśq; atq; magnanimi.

Affectus naturales nõ esse uirtutes, sed actiones ipsas.

q Vibus ẽ rebus iudicare ipsi facile quidẽ ac recte potestis, uirtutes, de qbus nũc agimus, perinde ut neq; insunt à natura homini (nõ ut illa tamẽ cõparandis ijs repugnet) sic neq; affectus ipsos nobis inditos uirtutes ullo pacto esse, uerum hominis ipsius actiones atq; effectiones uirtutes eas esse, de quibus nũc disserimus, hominis inquã moderandis atq; dirigendis illis solerti opera, diligẽti atq; assidua cura sese exercentis, ac totis etiã uiribus in id munus incumbentis. Assurgendũ tamen merito est naturæ, gratiæq; illi q̃ maximæ agendæ, quæ ut hominẽ ipsum summa cũ excellentia animalium genuit omniũ, sic eam illi uim ea instrumenta, uigorem illum, illã facilitatẽ, potestatẽ, uersabilitatẽ atq; aptitudinẽ indidit, ut quas ad res natus esset eadem ipsa & genitrix & altrix, illum item sic instruxerit, ut habilis ad eas, accommodatus, appositus, summum etiam in modum aptus inueniatur, ut nihil ei prorsus desit, præterq̃ si ipse sibi deesse uelit, aut tributis sibi à natura muneribus, perperã uti ac peruerse malit.

Virtutes non cõsistere in affectibus, sed in illis recte moderateq́; utendis ac tẽperandis uersari.

p Rofecturum in militiam filiũ atq; in hostem, pater instruit armis ac tælis, quibus & se tueatur, & hostem petat, omnia demũ illi suggerit, quibus cõparare sibi uictoriam ex hoste ualeat. Negociator item missurus filiũ aut nepotem Alexãdrina aut lugdunensia ad negocia, fulcit illum, & quasi subarmat pecunia, per litteras cõmendat amicis ac mercatoribus alijs, demum illis instruit atq; communit omnibus, quæ sint ad negociandum idonea, ac faciendis lucris, multo profecto apparatius, instructiusq;

muniuit nos natura comparandis uirtutibus, quam aut pater ille proficiscentem ad certamen filium, aut hic ipse negociator ad mercaturã exercendã. Cæterũ ut neq; in armis filio traditis, sed in optimo armorũ usu pugnæ euentus ostendit, neq; in pecunia lucrum existit, sed in filij solertia, qui utiliter prudenterq; utetur illa, sic neq; in ijs opibus uiribusq; quibus natura nos instruxit, armauitq;, uerum in actionibus ipsis, & in usu exercitationeq; agendi uirtus cognoscetur nostra. Quocirca perinde ut affectus ipsi uirtutes minime sunt, sic neq; uires facultatesq; nobis à natura concessæ, per quas tamen ac per potestatem ab illa tributam, faciles, apti, appositiq; ad agendum sumus, uirtutemq; comparandam. Per affectus uero ad illã excitamur, excitatiq; progredimur, quo commotio ipsa nos uocat, dirigitq; recta ratio. Nostrum autem est, & naturæ ipsius uti potestate, ac muneribus, & affectus ipsam sequi, intra gyrum rationis illos ut contineamus. Deniq; opus ita informemus nostrum, munusq; impleamus proprium, ut quod pictorũ est, forma quàm maxime pulchra illud honestemus. Qua in re eo quam pictores studiosiores erimus, quod pictura, ut poeta inquit, inanis quædam res est, cum uirtus ipsa humanorum sit animorum uera naturalisq; alimonia, et homine ratiõe utẽti maxĩe digna.

Quales sunt actiones tales fieri habitus.

b Voniam autem artis quæstuosas, militiam quoq; in similitudinem adduximus, quæretis fortasse, quo uocãda sit nomine assuefactio hæc, frequẽsq; agitatio & opa, ẽ qua uirtus quæq; constat. Cũ artes ipsæ singulæ, nomine ornatæ atq; distinctæ sint suo, ut ea quæ in depingẽdis uersatur animalibus ac rebus alijs, pictura, quæ in faciẽdis indumentis, indusiaria, quæ in administrandis pigmentis, pigmentaria. Ad hæc quæ in uẽdendis atq; emẽdis mercibus sese exercet facultas, negociatio, seu mercatura. Quæ

in gerendis bellis militia, seu belligeratio. Ne igitur simili tudine ab ipsa recedamus, consuetudo assidua frequensq; exercitatio humanarum actionum, à recta ratione administrata, temperata, directa, ut puta iusti hominis exercitatio frequensq; & temperata actio uocabitur iure suo iusti hominis habitus, hoc est iustitia, ut pictoris pictura, negociatoris negociatio, magnanimiq; uiri habitus, magnanimitas, fortis uero fortitudo, liberalis quoq; liberalitas. Perinde nã q; ut habitus male uel bene ornatum hominem indicat, dicimusq; purpuratum, sericatum ue, qui uel purpura uestiat, uel serico, sic habitus hic agendi uestitus quasi quidã indicat fortiter agentẽ, fortẽ, liberaliter, liberalem, laudabiliter, laudabilem, turpiter, ignauiter, effœminate, turpẽ, ignauũ, effœminatum. Est enim assuetudinis habitusq; ipsius propriũ indicare, qualis fuerit actio, actionisq; frequẽtatio, qualis etiam exercitator ipse, frequentatorq; actionum. Quinetiam ut artificis cuiusq; exercitatio, id est ars, munus est artificis ipsius, exteraq; quædam opera atq; effectio, hominis tamen ipsius opera non naturæ quidem solius, sic iusti, fortis, magnanimi, liberalis habitus, frequensq; exercitatio, extrinsecus quædam ab homine cõparata res est, minimeq; naturæ ipsi tantum ascribenda, non tamen ut non ipsa nobis uel summã etiam aptitudinem ad ea indiderit, facilitatem, propensionem, appositionem.

Virtutes in habitu cõsistere, nõ in potẽtijs, aut affectibus.

Taq; tria esse in homine cum intelligantur, uis illa habilitasq; à natura tributa, quæ potentia hodie à philosophantibus dicit. Græce inter peripateticos est dynamis, & affectus, de quibus pauca diximus, & item habitus. Priora duo qđ homini à natura insunt, & ipsa quoq; dicuntur naturalia, posterius ipsum ac numero tertiũ, exterior quædã res ẽ, atq; ab ipo homine agẽdo cõparata. Quo

circa & habitus dicitur, quia extrinsecus est adhibitus, & hoiem ipsum qualis sit in actioĩbus suis indicat, ut opa qdẽ ipsa fabrilia fabrilisq; exercitatio fabrum. Effectiones uero ipsæ hominis agẽtis, seq; in actionibus exercẽtis, uel iustũ, uel iniustũ, uel fortẽ, uel timidũ, uel liberalẽ, uel auarũ, uel contra res suas prodigentem apertissime ostendunt. Neq; uis igitur potestasq; à natura insita, habilitasq; illa natura lis et homini indita, neq; affectus ipsi quoq; à natura nobis tributi, sed actiones, assuetudinesq; agendi, quæ diu multũ q; frequẽtatæ in habitum uertũtur, dicũturq; & ipsæ habi tus, uirtutẽ indicãt, uel ipsi potius habitus sũt uirtutes. Re cte igitur appositeq;, atq; é rei natura, ipsaq; de ratiõe à pe ripateticorũ principe diffiniuntur, uirtutes esse animi habi tus in mediocritate cõsistentes, atq; ab electione pfectos, re cta etiã rõne productos atq; tẽperatos in exitũ usq; agendi. Quemadmodũ igitur neq; à natura boni aut mali, neq; im pũ sumus aut pũ, qđq; possimus liberaliter aut auare age re parce, aut prodigẽter, neq; liberales dicimur uel auari, parci seu profusi, neq; item quod ad hæc ipsa afficiamur, sic neq; ab affectibus, neq; à ui potestateq; ad agendũ nobis in sita, agnominari uirtus aut potest, aut debet, cũ ea bonũ sit hominis, nõ qua uita utitur, neq; qua sensibus tãtũ est præ ditus, sed qua ratione utitur, atq; actione ratione ab ipsa tẽ perata, cõparaturq; à nobis ipsis, non quia & uiuimus, & sentimus, quod cõmune quidẽ est etiã cũ bæluis, sed quia so li sumus ad agendũ appositi, mẽtisq; ipsius compotes, quæ extrinsecus dei dono hoĩm generi effunditur, quo fit, ut uir tus etiã extrinsecus comparetur. Et uero principia quibus ad agẽdũ trahimur, ea insunt nobis, suntq; naturalia, cũ ta men actiones sint uolũtariæ. Nã cum aduersum libidinẽ, in temperatasq; sensuũ cupiditates, illecebrosasq; titillationes pugnamus, quæquidẽ nobis insunt, etsi nobiscũ ipsi pugna

mus, hostis tamen extrinsecus est constitutus, causæq; ipsæ pugnãdi. Sũt enim conuiuia, comessationes, fornices, popinæ, ganeæ, magistratus, honores, pretiu;, pecunia, quæ quidẽ externa sunt omnia, pro quibus adipiscẽdis et mouemur ad ea, & actiones ipsas nostras eò dirigimus. Et ueloces quidem & lacertosi, & forma qui præstant: laudantur à natura, deq; bonis corporis, ut ab Homero de pernicitate quidem Achilles, de forma uero Helena. De bonis autem externis, admiramur, suspicimusq;, magisq; laudamus diuites, & in principatibus atq; honoribus constitutos. At de animi bonis, laudamus, aut suspicimus neminẽ, nisi qui laborãdo, exercendo, diu multũq; assuescendo ipsis in actionibus excelluerit, recteq; ac laudabiliter ĩ illis sese gesserit. Neq; uis igitur, neq; affectio homini insita, bonum uel malum hominem turpem uel honestũ constituunt, aut declarãt, uerũ habitus ipse, è bonis honestisq; aut turpibus, malisq; ex actiõibus comparatus. Vt si laus formæ ac roboris tota proficiscatur à natura, quã ad rem non parum fortasse cultus exercitatioq; uideri potest conferre, dexteritas itẽ manuũ. ꝑspicacissimũq; acumẽ oculorũ, sint naturã ad ipsam referẽda, laus tamen uirtutis tota existat, integraq;, ab habitu, diuturnis laboribus, sũmo studio, præclaris difficillimisq; in rebus, cõstantissimo proposito: firmissimo cõsilio, ratione ubiq; & duce & comite, comparato.

Quæ res declarent habitum esse comparatum.

q Vem quidem comparatum omnino esse, suumq; cuiusq; ac proprium iam effectum, inditio illud erit, si agentibus nobis, exercẽtibusq;, quæ uirtutis sũt munera, uoluptas inter agendum aderit, delectabimurq; exercendo, aut minime saltem dolebimus, feremusq; haud grauate, ubi inter negocia, actionesq; grauia contigerint, quæq; per se sunt ipsa molesta & dura, in quibus satis ꝗdẽ

fuerit non dolere, neq; animo confici, id autem est huiusmodi. Abstinet quis ab illis omnino uoluptatibus, quae corporis quidem sunt, aut modum illis suum ac temperamentum adhibet, si abstinentia ipsa, si moderatio ei molesta fuerit ac grauis, sciat temperantis uiri habitum adhuc sese minime induisse, sin & abstinendo delectabitur, & temperatio ipsa ea erit cum iucunditate, ut libenter etiã abstineat, utaturq; temperamento, ipsa prorsus delectatio ostẽdit habitũ ipsum confirmatq; illum iam esse perfectum, assecutumq; temperãtem ipsum aduersum corporeas uoluptates eam uictoriã, cui ob meritum, impositum nomen est tẽperantia. Itaq; qđ uictoriae proprium est, temperatio ipsa abstinentiaq; iucunditatem affert aduersus uoluptates improbas decertãti. Subit quis molestias, labores, pericula illa bellica, inceptu aspera, confectu difficillima, in quibus de uita, de libertate, de honore agitur, & gloria, si male libenter, si pene inuitus accedit, si possit, illa etiam ut defugiat, lõge hic quidem à magnitudine dignitateq; abest uiri fortis. Vbi uero libens uolensq; illa obierit, & si fortasse neq; laetus, neq; ridenti similis (est enim res tũ imprimis difficilis, tum maxime rara) saltem neq; dolens, neq; id molestẽ ferẽs, munus si obeat, dum libens tamen ad illud accedat, de huius iã habitu certissimi quidem sumus. Et qui pecuniam libenter erogauerit, delectabiturq; erogando, ut uultu etiam ipso animi iucũditatem indicet (est enim iucũdum admodum bene facere, sustentareq; de suo q̃pplurimos) habitum hic uiri liberalis est, uel summa etiam cum laude, hominumq; beneuolentia consecutus. Itaq; iucunditas ac delectatio in usu actionibus q; adhibita ac retenta, & illa quam ego fortasse nõ inepte soleo appellare libentiam, signa manifesta sunt habitus iã comparati, atq; omnino perfecti. Qua de re plura à nobis ijs in libris dicta sunt, quos de fortitudine, liberalitateq;

olim scripsimus. Permultis enim immo quàm plurimis cõstituẽdum ad habitum opus est. In primis uero hac ipsa, de qua nunc loquimur, tum libentia, tum delectatione. Atque ubi delectatio uoluptasq; minime fortasse aderit, adsit omnino libentia, comes & uoluntatis certæ confirmatæq;, & electionis diu, pensimq; examinatæ.

De electione.

d E qua dicere etsi non est suscepti laboris, pauca tñ quædam de illa ut dicantur, res ipsa uidetur admonere. Namq; ut commotionum affectuumq; nostrorũ excitatrix est natura, sic electio principiũ est quasi quodda in nobis ipsis constitutum, aut laudis aut uituperationis pro suscepta ad agendũ re atq; materia. Nemo enim inuitus ac nolens siquid ægit, aut etiam fortuitu ægit, à sapiẽtibus tamen uiris laudatur, quàmuis fortasse ab imperitis habeatur in pretio, & pueris insanisq; siquid peccauerint, fraudi nõ datur, quoniam locum in ijs electio nullum habet. Alteri enim propter ætatem ad capiendum consilium parum sunt omnino apti, alteris insania penitus illud cum deliberandi quoq; consultatione abstulit. Ab electione igitur tanquã fonte ab aliquo manant opprobrij commendationisq; riuuli, in suscipiendis actionibus, habituq; in utranq; partem comparando. Est autem electio (quod satis nunc sit) uoluntas non illa quidem peruagata, infinita, maxime audax, nullis obstricta regulis, aut frenis repressa, uerũ quæ sese ipsam moderetur, intelligatq; quid elector ipse præstare possit, quid etiam sit hominis, quid suum sit ipsius qui deliberat, quo aduires sese eius efferant, quid tempora etiam ferant, quid mores urbis, quid ratio ipsa non recti solum atq; honesti memor, uerum etiam loci, temporis, facultatũ, ordinis, fortunæ. Etenĩ uolũtatis ipsius cõmotio atq; propensio penè insatiabilis est, quippe quæ neq; æternitati parcat, neq; deo

ipsi, nullisq; omnino frænis agitatio eius coerceatur. Quotus est enim ex hominum numero, qui nollet esse immortalis? qui procellis imperare, atq; fortunæ? futura quoq; multo ante noscere ac prædicere? Vnusquisq; tamẽ aliquo ingenio præditus, facultatumq; humanarum memor, ea eliget, quæ non homini solum susceptibilia ad agendum sint, uerũ sibi ipsi in primis qui eligit, seq; opesq; suas, tempora, patriam, res ipsas parte ẽ quaq; metienti, & rem præcipue susceptam, suscipientemq; se illam, & quæ contingere etiam inter agendum possunt undiq; exacteq; consideranti. Quãobrem electio ipsa, reiq; electæ susceptio, pro uiribus ipsis erit facultatibusq; eligentis. Et quoniã electio ipsa eorum est q̃ in consultationem ueniunt, sint necne agenda, & qua etiã ratione ac uia agenda, consultatio ipsa talis erit, quæ nec cõsultantẽ dedeceat, nec ruborem afferat eligẽti. Ridẽtur ab imperitis quæ de gigantibus cantantur in scholis, affectasse illos cœlum, inuasisseq; etiam superos, atqui ficta ea sunt irridendis illis, qui supra uires, supraq; ingenium suũ agẽda suscipiunt, attentãtq;, quæ minime sunt audenda. Nãq; ut actionum, sic etiam electionum moderatrix est, & quædã quasi dux prudentia, de qua dicendum suscepimus.

Non electione solum, uerum etiam cognitione atq; scientia opus esse ad recte agendum.

n Ec uero eligenda quæ sint, & qualia etiã sint uidere solum oportet, uerũ etiam scire ea ac nosse, nõ tamen ut cognitione illorum ac sciẽtia contenti tantũ esse debeamus, actionibus enĩ atq; effectionibus constat morum uirtus, nõ cognitione tantũ ac scientia. Quis enĩ quod qua ratione erogãda pecunia sit norit, liberalis uocabitur? Oportet igitur cum ratione delectuq; liberalis uir illam ut eroget, rursus qui quid agat, & quomodo agat, ignoret, laboretq; rerum, temporum, suiq; ipsius ignorantia, is nec re

cte, ullo

cte ullo modo agere, nec cum laude potest. Quippe cũ iusti tiæ exercere munus nequeat, qui iustũ quid sit ignoret, aut quibus etiam artibus iusti nomẽ uendicandũ. Ad hæc igno rantes plærũq; decepti errant, dum pro optimis deterrima, pro honestis turpia, pro modestis improba, ignorata, incõ pertaq; pro cognitis habeant atq; comptis. Bene igitur ex acteq; perspectis atq; perpẽsis iis, quæ tanq̃ ẽ ratiõis rectæ pœnu depromũtur, ut q tñ & pspicere se, & scire ea opor tere ĩtelligat, nõ ut sciat modo, uerũ ut bene pspecteq; uta tur cognitis, illud etiã adiunget, ut suscepta ã se actio care at leuitate, persistatq; ipse in proposito incepti consummã di. Itaq; ut ad agendũ ipsi nascimur, item ad intelligẽdum sciendumq;, sic scientia atq; cognitio tũ rei susceptæ, ac no strum simul, tum facultatũ, temporum, locorũq; comitari debet, uel potius antecedere electionẽ, nunq̃q; ab actiõe re cedere. Ignarus enim atq; insciens, uel potius ignorãs, qd factu dignum suscipere, quid post susceptũ illud cum laude agere, aut recta cum ratione moderari ualeat? Cognitione igitur opus est atq; scientia, & in eligendo, & in persequẽ do, sed nec his tantum contenta uirtus est, nisi accedat etiã firmitas, ut dixi, propositi, constantiaq; progressionis.

Virtutem, uirtutisq; actiones gratuitas esse debere.

e T quoniam habitus perfecta quædam res est, uir tutumq; instar omnium, uel singuli potius habi tus singulæ sunt uirtutes. Illud ppetuo qdem ab electione ipsa ad finẽ usq; susceptæ actiõis tenendum est, ut electio, ut actio, omnisq; animi contentio, sit omnino gratui ta, ut finis deniq; tantum sit propter seipsum expetitus. Virtus enim nihil extra se quod sit, quærit aliud, nihilq; si mulatum patitur aut fictum, nihil etiam aliũde arcessitum, astu uacua, ã fraude auersa, ã precio ĩcorrupta, ã furto pror sus aliena, libera, sui iuris, opibusq; etiam suis contenta.

Histriones in scœna regiam nunc personam referunt, nũc mercatorum, aut militum, cũ tamen nec reges ipsi sint, nec mercatores, aut milites. Itaq; cauendum prorsus est, ne sub iustæ actionis specie lateat malitia, ne sub liberalitatis amictu delitescat captatio atq; largitio, liberarum prorsus ciuitatum pestis, uẽdibiliũq; ciuium corruptela, uitia profecto tota fronte uirtutibus aduersantia. Agenda sunt igitur & fortia & liberalia, quæq; uirtutes ad alias pertinent, non ut ab simulato homine, ciueq; puerso, atq; in libera patria regnum meditãte, uerum ab homine, ut par est, forti ac liberali, atq; ab eo uiro, qui ad uirtutem quãcunq; aliam se instituat. Videtis iam qui sint hominis morales ad uirtutes ꝓgressus, quæ etiam uia. Nam cum ad scientiam simus atq; ad actionem in lucem editi, natura ipsa sic nos instituit atq; conformauit, ut nulla quidem ẽ parte nobis defuerit, siue ad ea, quibus opus esset ad agendum, siue quibus etiam ad sciendũ, cum utrũq; ad munus maxime nos idoneos fecerit, eas etiã uires facultatesq; elargita, tãta cum ingenij excellentia, ut & cœlũ, corpaq; ipã cœlestia homo sibi subiecerit, motus illorũ atq; effectiones contẽplando, mare item ipm, aeraq; submiserit nauigationi, terrasq; cultui, frugũq; ubertati & copiæ. Has ad opes facultatesq;, atq; ad ingenij uires addidit & cõmotiones illas appetitionũ, actionũq; omniũ excitatrices, quo autẽ in ijs excellẽtia enitescere uniuscuiusq; posset, affectus illos reliquit nobis ipsis terminandos. Nullũ eñi certũ illis modũ statuit, liberos eos uagosq; esse permittens, ut & modũ ipsi per cognitionem rationẽq; statuentes, eos tẽparemus, coerceremusq; maiores illorum impetus, & languẽtes, ac tãq; uictos, deq; itinere iam fessos cohortando suscitaremus, ut medium deniq; ubiq; retineremus. Quibus, exercitationibusq; assuescentes, habitũ inde nobis cõpararemus, quo cõparato, qui & qua-

lis quisq; esset, ab actionibus ipsis dignosceretur. Quas ob res recte sapienterq; à moralium uirtutũ institutore & magistro præceptum est, laborandum esse atq; assuescendum homini, comparãdam ad uirtutem, cuius principia essent ipsa in natura collocata, cæterum opera, allaboratio, pgressioq; ad illam, assecutio deniq; atq; adeptio hominis eẽt integra, & solius quidẽ hominis sola. Itaq; uirtus est homĩs unius bonũ, cuiusq; unius possessio atq; patrimonium, cuius habitu ubi adornatus atq; insignitus qs fuerit, p usum atq; exercitationem facultatum ac uirium ipsi à natura tributarum, p affectuum moderationem ac temperamẽtum, per cognitionẽ æqui atq; iniqui, utilis atq; inutilis, recti ac praui, assiduamq; per assuefactionem ac continuum usum, id efficit ac præstat, ut sciens, uolens, eligens, libens, recto cũ iudicio, constantissimoq; proposito, deniq; gratuita etiam opera, ad metam ipsam inde fatigato perueniat cursu, assequaturq; uirtutem, finem uidelicet illum summũ, optimũ, pulcherrimũ, uiuentis in societate hominis, in ipsoq; hominum cœtu, sine qua ultimus ipse humanarum rerum oĩm finis comparari nulla ratione queat.

Per uirtutem comparari fœlicitatem.

n Am si consequendam ad fœlitcitatẽ, tribus omnino est opus, corpis, fortunæ, atq; animi bonis, ad bona corpis à natura data, illud etiã adiunget ad uirtutem contendens uir, ut externis quoq; abũdet cõmodis, & quãtum satis est bonis. Nã si daturus est operã actionibus cõparandã ad uirtutẽ necessarijs, et rebus ẽt illis dabit opa; sine qbus neq; uirtutis cõpari habitus põt, neq; fœlicitas ipã, humanorũq; studiorũ meta cõtigi. Quocirca si futurus ẽ iustus hẽbit utiq; q̃ ad iustitiã exercẽdã necessaria sũt et cõmoda, si liberalis quæ ad liberalitatẽ, si fortis, quæ comparandam ad fortitudinẽ ptinẽt, de reliquis ut taceamus uirtutibus,

quarum omnium eadem est ratio. Quod cum ita sit, uirtus ipsa affatim cuncta sibi sufficiet, eritq; eadẽ ipsa perfectus, & undiq; consummatus finis, cui etiam nihil desit ad bene fœliciterq; uiuẽdum, præsertim ubi post ciuilium humanarumq; actionum defunctionem, tanquam tutissimum in portum delatus, totumq; ad naturæ rerum, cœlitumq; contemplationem conuersus, in hoc ipso portu, rerumq; oĩm tranquillitate conquieuerit, ut non morales solum uirtutes, uerum etiam quæ summa est, diuinaq; iure ipso habenda, mẽtis nostræ uirtus, illam quoq; fuerit consecutus.

Virtutem esse mediocritatẽ, in eaq; constitutam.

e SSet fortasse idoneũ de prudentia ipsa differendi tempus, cum uero dictum sit, uirtutes ipsas morales mediocritates esse quasdam, pars hæc non uidetur sic prætereunda, ut tanquam neglecta parumq; perspecta uideatur à nobis. Quãobrem sic accipite uiri optimi, iidemq; amicissimi, uirtutem quidem ipsam dignitate atq; authoritate sua omnino esse summam, proq; maiestatis amplitudine ac præstantia habendam esse pulcherrimam ac maximam rerum humanarum omnium, eandemq; etiam augustam, cæterum suam sibi sedem ĩ medio quodam in suggestu collocasse. Quo e loco pari authoritate atq; imperio hostibus aduersaretũ suis ac nostris. Habẽt enĩ uirtutes ferè singulæ, immo penè omnes, duos aduersum se constitutos, & quidẽ inter se quoq; dissentientis aduersarios, alterum qui ut uiolentus quidam, atq; superbus, & contumax, imperio nolit eius acqescere, aut audire præscribentem, alterũ qui imperium reformidet, deterreaturq; illius ab aspectu atq; augusta facie. Quas ob res prætoriũ sibi utrosq; inter hostes, aduersantiaq; inter se, ac uirtuti uitia, excessum scilicet ac defectum media in regiõe collocauit. Quo in loco pari cum dignitate ac uiribus æquæ magnis cõsideret. Quã

cõstitutione ac locorũ positu effectum ẽ, ut uirtutẽ dixerint in mediocritate, hoc est medio inter utrunq; uitiũ spatio cõsistere, ibiq; sibi delegisse curulẽ quasi quãdã sedẽ, prætoriũq; suggestum, in quo residens ipsa à dextra, excessum, ut impudentem, ac cõtumacem, sibiq; præsidentem, si reuocare ad imperiũ possit, hortatur uerbis, admonetq; oratione, sin minus, male parentem illũ superbeq; atq; impudẽter agentem repellit, atq; insectatur, perduellemq; tandem iudicat, interdicitq; aqua & igni. A sinistra uero, quæ pars in nobis imbecilla est, defectum, languentem quidem eum maximeque diffidentem, quem etiam blande ad se uocans, ac nihilominus conspectum eius uerentem, uertentemq; subinde terga, retrahere ad se omni arte contendit, quod ubi impetrare parum potest, latitare illum, & tanq; in specum confugiẽtem beluam, degere illic ignobiliter permittit, ipsa uero suo se in statu atq; authoritate retinẽs. Ita quidẽ illis irascitur, ut cupiat melius, illorum utrumq; rebus suis consuluisse. In medio igitur constituta rationem secum in consilium adhibet, quæ recti ordinatiq; illam admonens, aberrare certo suoq; ab itinere nunq; sinit. Est autem rectũ, ut pro subiecta illud materia definiamus, quod neq; in dextrũ neque in sinistrum, sed tractum ipsum suum sequens nullo modo declinat. Cum enim quacunq; in magnitudine plus sit & minus constituere, in ijs quæ ad animorum affectus, atque ad uirtutem pertinent, in dextra quod sit pars ea uiribus prædita maioribus, quod est nimiũ, hoc ẽ excessum collocamus, saneq; uiolentum atq; incompositũ uitiũ. In sinistra defectum, quæ cũ imbecilla sit & frigida, & uitiũ quoque ipsum eiusdem uidetur esse naturæ, ut ob imbecillitatem atque remissionem, aut abstineat omnino homine dignis præclarisq; ab actionibus, aut si agendum aliquid susceperit, uel ignauiter illud exequatur, uel turpissime desti

tuat, deseratq; inceptum. Reformidat igitur defectus, au det, confiditq; plus nimio excessus, illius causa est metus, huius confidẽtia atq; temeritas. Virtus igitur utriusq; na turam animaduertens, & frenum adhibere fiduciæ, mode rariq; eam nititur, impetu coercito, & metui addit stimu los, calefacitq; eius frigiditatẽ, atq; imbecillitatem confir mat. Accõmodatissime igitur dictu; est, uirtutem in medio uersari, neq; ab illo deflectere, quod ratio ipsa medium esse docuerit. Rectum aũt nunc intelligimus, nõ qualis à mathe matico linea consideratur, aut quadrati latus, sed quale ra tio ipsa, quæ humanis uersatur in actiõibus, ac sapiens, ma ximeq; exercitatus uir, agendiq; peritus, ac prudẽs, sciẽsq; rerum humanarũ, uitæq; ipsius ciuilis indicauerit, habita ratione negociorum, locorũ, temporum, meritorũ, ætatum, personarum, quibus ex ipsis sumendum uideatur iudiciũ, modi atq; mensuræ, ne in alterutrum delabatur, in excessũ uidelicet aut defectum, ueluti in erogãda pecunia, neq; em̃ quocunq; tẽpore, cuicunq; homini, aut ex quouis pecuniæ genere, quacunq; ue in urbe, aut in negocio, tantundem idemue est dandum. Cuius rei exempla permulta in iis li bris extant, quos de liberalitate annis superioribus, ut ipsi scitis, edidimus. Iure igitur uirtus præposita est moderan dis affectibus, cum proprium sit eius munus à medio nõ re cedere, illorum uero proprium fluitare atq; diffluere motu atq; exagitatione sua, expectareq; moderatorẽ, nunc q acu at, incendatq; remittentes sese, nunc qui retineat exultan tes. Erunt igitur & actiones quoq; mediocres, ipsum ut as sequantur medium. Nam & in actionibus non aliter q̃ in affectibus ratio eadem est tenẽda, ut medium in illis quoq; retineatur. Quippe cum actiones ipsæ nunc uehemẽtiores, nunc ẽcõtrario remissiores, maximeq; degeneres esse cõtin gat. Itaq; et ꝓpter naturales affectus, in q̃bus moderandis

uirtutes uersantur, & propter actiones quae ipsas constituunt, in quibus utrisq; defectus atq; excessus usu uenitut necessario uirtus in medio cõstituitur, sectaturq;, & dũ afficimur, & dũ agimus omni ẽ parte, mediocritatẽ, quae, ut saepius dictũ est, inter parũ constituitur ac nimiũ. Assequemur igitur mediocritatẽ hãc in agendo, si nos ipsos & cõsideraverimus, & metiemur, si illos quibuscũ agimus, si rem, facultatẽ, personas, tempus, locũ, patriam, urbiũ, gentiũq; instituta, mores, leges, ciuiũ artes, disciplinasq;, hominũ item opiniones ac iudicia, si modi quoq; ac mensurae pensum habuerimus. Ad haec, si bene ipsi intelligimus, quibuscũq; in actiõibus, quid, q̃tũ, quomodo, quãdo, qualiterq; oporteat, sitq; quousq; etiã progrediendũ. Prima eñ actione in omni, delectus suscipienda est cura, primariũq; ad uirtutem contendentis uiri studiũ est atq; obseruantia deligendi. Vbi eñ delectus ratio parũ habebitur ac decori, manca prorsus ipsa etiam erit actio, ineritq; illius in facie, ut dici consueuit, neuus, uel potius maculosa cicatrix ac foeda. Quod igitur mediũ sit & quale, qua etiam uia, et cur etiã quaerendũ sit, ipsi iam uidetis. Est aũt huius ipsius medij, tũ perscrutandi, tũ etiam iudicandi munus atq; officiũ: rationis eius quae ã peripateticis recta dicitur, quo in campo uersatur prudentia, cuius quidem colendi atq; exercendi cura ad uirtutem hãc potissimũ pertinet, uel eius potius est tota, agnominaturq; inde recta, quod quid rectũ sit & quale, omni rimatur atq; perquirit studio, deq; eo iudiciũ suũ profert. Omnino autẽ rectũ ipsum quod in moribus uersatur, hominumq; in actionibus non tam per seipsum, quod antea quoq; dictum est, considerandum uidetur, ac perinde ut qui lineae rectitudinem, aut obliquitatem quaerũt, q̃ pro legibus, ritibus, moribus, cõsuetudinibusq; ciuitatũ, nationum, gentiũ, cũ christiano sit homini ꝑmissus uini usus moderatus scilicet, ue-

titus omnino mahometanis, pœna etiã proposita, nobis uxorem unam lex permittat, illis ẽt plures, adde & cõcubinas, uel ẽt denas. Quærendi igit̃ non solũ medij, uerũ ẽt habendi delectus, magistratus quasi quidã, propriũq; officiũ, rectæ rationis est, cuius ipsius utiq; iudex erit atq; æquus arbiter uir sapiẽs, multo rerũ usu, probatáq; experiẽtia, cuius ẽ iudicio tanq̃ æquis ẽ bilancibus actiones ipsæ examinatæ prodeũt, iustaq; pensitant̃ trutina Ipsius uero delectus ac rationis rectæ pestis corruptelaq; ẽ ignorãtia, quã multa simul grauiaq; circũsistũt mala. Nãq;, ut iã diximus, incõpta ꝓ cõpertis habet, pro bonis mala eligit, pro honestis atq; utilibus turpia sectatur ac dãnosa. Quocirca ignorantes q̃ sunt, ij dem minime sunt capessendas ad uirtutes apti, nec solum nõ apti, uerũ etiã ipsi & uiri sunt improbi, & ciues deterrimi. Nam unde obsecro nisi ab ignorãtia tanta sunt in populo uitia? tã infames abusus, tã ꝑnitiosa exempla ac detestanda? ut in plebe, quæ populi ipsius sordes est uideantur, uitiorum quoq; omnium sordes atq; illuuies desedisse.

Circa uoluptatem & dolorem moderandum uirtutem uersari.

E autem pars illa quæ ad affectus animorũ, aut nostros potius pertinet, atq; ad uirtutes illorũ moderatrices negligentius à nobis tractata uideatur, quod reliquũ est, quodq; omittẽdũ nullo modo duximus, sic habete duos esse affectus, qui nullas prorsus animorũ nostrorum cõmotiones, nullas etiã actiones, nullũ deniq; humanũ inceptum deserãt, in quibus quidẽ sic uersant̃, ut eorũ alteruter comes semꝑ assistat nõ agentibus modo nobis, uerũ etiã de actionibus, deq; rebus ipsis solicitis atq; cogitãtibus. Horũ altera est uoluptas, cuius ancillæ quasi quædã sunt, delectatio, lætitia, gaudiũ, hilaritudo, iucũditas, exultatio, titillatio gestiẽtia (neq; eñ dũ res explicet̃, apte propriéq; deductum

uerbũ ꝗpiuis inusitatũ producere in mediũ uerebimur) Ala-
critas itẽ, promptitudo, expergiscentia, festinatio, sedulitas,
uigilantia, diligentia, elaboratio, studiũ, libẽtia, quæq; aliæ
affectiones, quædãq; quasi famulæ uoluptati sumministrãt.
Parte uero ex altera illiq; aduersa, dolor has adducit secum
siue comites siue ministras, molestiã, tristitiã, mœrorẽ, cessa
tionẽ, languorẽ, recusationẽ, lassitudinẽ, lentitudinẽ, tardi
tatẽ, oscitationẽ, ignauiam, negligentiã, desidiã, remissionẽ,
quæq; cũ primis aduersãt, libentiæ ac promptitudini, recal
citratio, auersio, tergiuersatio, renitentia, cumq; tria sint il
la, quibus assequẽdis appetitiones ubiq; intẽdũt nostræ, uti
le, honestũ, ac iucundũ. Appetũtur eñi utilia propter cõser-
uationẽ, honesta propter laudẽ. Nãq; ut laudatur uirtus, sic
ẽcontrario uitupat̃ uitiũ, iucunda propter uoluptatẽ, quæ ꝗ
dem ipsa nobiscũ & nascitur & coalescit. Ab hac ipsa uolu-
ptate trahimur etiã ad illa, si quidẽ utilia honestaq; admo-
dum etiam sunt iucunda. Itaq; ubi affectus hic ipse minus
erit sedatus, quin potius & uehemens fuerit, & minus, ac
magis magisq; ardens & concitatus, præcipitat, labefactat
q; animum, actionesq; ipsas nostras exagitat adeo, ut ad in-
honesta maximeq; etiã turpia, sub utilitatis, aut delectatio-
nis specie persæpe dilabamur, nõ raro ad ea etiã quæ inutilia
sint, uehementerq; incõmodantia, dũ adipiscendi iucundi
feruentiori studio rapitur animus, obliuisciturq; sui ipsius.
Quid quod nonunꝗ etiã utilitatis species animũ sic corrũ-
pit perturbatq;, ut quasi aciẽ mentis obtundat, obcæcetq;,
quodq; utile ante apparuerat, inueniat̃ tandẽ non dãnosum
modo, uerũ etiã calamitosum atq; exitiabile. Itaq; uolupta-
ria hæc cõmotio, naturalisq; affectus, atq; perturbatio male
temperata ubi fuerit, digredieturq; à signis rationis, medio
q; ab ipso longius, impellet, trudetq; nos sæpenumero ad cõ
traria, hoc est inutilia & turpia, quæq; pro lætitia tristitiã,

pro gaudio mœrorem afferant, pro uoluptate dolorē. Atque
hac quidem uia suscitantur uitia illa, quæ de nimio originē
ducunt, ipsoq; ab excessu, dum motus ille fiduciarius ab ap
petitiōe tractus, impulsusq;, de uia rationisq; ipsius curricu
lo diuertitur ad ea, quæ beluarū potius sunt, q̄ hominum.
Contra qui nos affectus auocat, deterretq; ab iis quæ inuti
lia apparent atque incommoda, molestaq; uident futura ac
laboriosa, estq; suapte natura meticulosus, quoniā à metu ꝓ
hibetur, qui aduersus est fiduciæ, retrahit nos genorosis ab
actionibus, remoraturq; vel auertit potius ab honestis &
præclaris inceptis, quæ sese nobis offerunt, ad ea ne profici
scamur. Itaq; quantū impulsus ille minus nos præcipitat,
tantum & fortasse multo amplius nos auertit, deterretq; à
bene excellenterq; agendo, languida illa deficiensq; atq;
effœminata perturbatio ac perterrefactio, quæ nō modo auo
cat agendis ab honestis, subtrahitq; ac repellit à laudabili
ter susceptis actionibus, uerū eo res ipsæ per metum atque
ignauiam aliquando rediguntur, ut dū timentur laboriosa,
fugiuntur incommodantia, euitantur parū honesta & tur
pia, incurramus in eadem ipsa nostrā ob ignauiā atq; oscita
tionē. Quo fit, non raro ut accidat iis ipsis, qui timore igna
uiaq; deterrentur, idem illud quod de nauigantibus dicūt,
Incidit in Scyllam cupiens uitare Charibdim, efficiturq;
ē defectu, in illa ut incidamus uitia, quæ multo magis sint in
digna homine, q̄ quæ de nimio atq; ab excessu sunt profe
cta. Etenim in dando atq; in audēdo excessisse modū, non ac
cusatur nisi quatenus modus ipse minime retentus est. At
nihil aut dare, aut audere, sed laxis ab utroq; habenis, fuge
re, hoc profecto nullo uidetur pacto esse hominis naturali
ter ad agendum geniti, atq; in ciuitate educati, inq; societa
te hominū instituti. Quocirca non uoluptatis modo gratia
aut utilitatis improba admittimus, uerum fugiēdam ob mo

lestiã, euitandosq; ob labores, omittimus utilia, recusamus honesta, defugimusq; quæ sunt etiã periucunda, quodq; deterrimum est, ob uoluptatem detrudimur interdũ ad teterrima quæq; brutis etiã animalibus omnino indigna. Interdũ uero ob dolorem molestiamq; defugiendã, ita deijcimur de gradu hominis, ut beluis etiã ipsis appareamus inferiores, & tanq̃ in foueis delitescentes hominũ omnino deuitemus ac fugiamus munia. Vtq; illic ardor ille nimius initio cupiẽdi, post etiã cõsequendi, sic metus hic, nimiaq; refrigeratio contrariorũ omnino sunt uitiorum principia & causæ. Satis igitur cõstat horũ affectuum utrũq;, uoluptatem scilicet ac dolorem in animis hominũ maxime dominari, nam à uoluptate impellimur ad ĩproba, nefariaq; admittẽda. At dolor molestiaq; diuertit nos ac retrahit ab itinere bene laudabiliterq; agendi. Vtrũq; autem uitiosum, atq; à laude, cõmendationeq; maxime alienum. His igitur moderandis occupata uirtus erit, dum & in fidendo, & in metuendo, in cupiendo & prosequendo, in eligẽdo atq; agendo mediocritatem illã retinet, quæ media est inter parum & nimiũ constituta. His igitur ab affectibus, ubi recte moderanterq; inter agendum temperati ipsi fuerint, & dicimur, & habemur uiri boni, ijdemq; ciues probi, secus autem, mali, improbi, nefarij, proq; eorundem etiã modo mensuraq; aut laudamur, aut uituperamur, habemur in precio, aut cõtẽnimur, ciuesq; ipsi nostri, alijq; quibuscũ uersamur, & quibus cogniti mores sunt nostri, aut beneuolentia nos prosequunt̃, amoreq;, aut odio, atq; maleuolentia.

f Vimus expliãdis his fortasse longiores, sed, ut ipsi scitis, & senectus loquacior ẽ, et uos ipsi me ad hæc multis etiã precibus atq; admonitionibus ĩuitastis, dũ à priscis hæc latinis intractata esse dicitis, & ab recentioribus philosophis, Aristotelisq; sectatoribus tam inepte, tam etiã

incompoſite, aut explicata, aut perplexe diſputata, ut ipſi illi de ijs qui diſſeruerint, aut parũ ea intellexiſſe uideri poſſint, aut ignoraſſe quibus uerbis, qua etiã uia latine eſſent tradenda. Cui parti etſi ſcimus à nobis exacte nullo modo ſatiſfactum, nec munus hoc qua decet ubertate atq; uerborum dignitate adimpletum, iuuabit tamen & morem geſſiſſe nobis ſtudioſiſſimis uiris, & uiã præmõſtraſſe illis ipſis, qui & cautius, & eruditius, maioreq; cum ornatu hoc ipm philoſophandi munus, poſt nos (quos & quidem non paucos fore arbitramur) etiamq; auſpicatius proſequendum ſuſceperint. Nec uero hæc ipſa omnia nõ eiuſmodi quidẽ ſunt, ut campum eum, in quo prudentia ius exercet ſuum, nõ & qui ſit, & q̃ etiam latus, et quæ ſit rectæ rationis materia, & quibus in perſcrutationibus delectibusq; uerſetur, uel oſtenderimus ipſi, uel ſi hoc minus conſequuti ſumus, ſaltẽ ſi non etiam præfinite, & locos tamen innuerimus, & campi ipſius ſitum atq; naturam. Quocirca reliquis in ſermonibus, quotidianisq; his in conceſſionibus noſtris inſtituite uos ad audiendum de prudentia diſſerentem ſenem, de ætatis quidem uitio loquaciorem, tamen qui ne gratuito quidem uitium in hoc incidat, uerum amicitiæ ut ſatiſfaciat, & ijs præſertim uiris morẽ gerat, quibus propter ſtudiorum dignitatem, atq; authoritatem morũ ac uitæ nihil quod in ſeipſo eſſe ſenſerit, iudicet non uel libentiſſime concedendum. Vtinam autem ĩ ſimus, qui & cupiditati ueſtræ, & quam de me iampridem concepiſtis opinionem, ei parte ſaltem ex aliqua reſpõdeamus. Nã alijs ut ſatiſfaciamus, q̃ hæc ipſa audituri fortaſſe à nobis ſunt, id uero prorſus futurũ diffidimus, et ut ingenue loquamur, etiã deſperamus

LIBER TERTIVS.

c ALENDIS, VT VIDEO, MARTIIS conuenistis me ædiculæ in hac uiri optimi, iidemq; amicissimi, qui dies & è Romuli instituto, & mathematicorũ oĩm initium est anni, mearumq; etiã erumnarum. Eodem enĩ hoc die, his iisdem calendis, nono ante anno Hadrianam amisi coniugẽ, & laborũ sociam meorũ omniũ, & molestiarũ leuatricem. Verũ enim illam nec ego amisi, quæ mecum assidua est, nec ipsa me deseruit, aut ut non æqua laborũ socia, aut parũ fida comes itineris ac uitæ huius, meliorẽ ad uitam contendentis, nec uolens illa quidem sponteq; erumnis his humanis cessit, sed abiit potius, ut uocata, sed discessit, ut arcessita, & tanq; meliore uita digna, emigrauit in cœlũ, beatam illic cum cœlitibus uitã actura. Quocirca abesse tantũ debet, ut lachrymosus mihi dies hic sit habendus, ut & religiosus habeatur & sacer. Nam de meo ut uidetis, instituto, rebus sacris rite ter peractis, quod ex quo, meo illa è sinu in cœlum abiit, pie casteq; seruatum est, seruabiturq; q̃diu illi superstes ero, nõ anniuersaria, ut multi, sacra, sed menstrua in eius memoriam celebro, quæ post illius obitum, non mentiar si dicam maxima, uerumtamen eloquar, si dixerim, unica est mihi uoluptas, atq; leuatio. Nam quotiens calendæ ipsæ expectatæ, desideratæ, dicam uerius, suspiratæ aduenĩũt, uideor mihi illã alloqui, illius ore, oratione, conspectu frui, commẽdare illi rem domesticã, capere cũ ea rerũ familiariũ consilium, in illius deniq; administratione, prudentissimisq; cõsiliis conquiescere, sed cũ ea fœlicissime iam sit actũ, cuius exẽplo admoniti nos quoq;, quæ uia ad fœlicitatẽ est una, & contẽplari uirtutem, et cœlũ ipsum inquirere ne desinamus. Quamnã aũt uirtutibus ex omnibus contemplari & quærere, aut utilius possumus, aut cõuenientius debemus, q̃ eam ipsam, quæ prudẽtia dicitur, quæ uitã & agẽtẽ hac, & ciuilibus humanisq;

occupatam negociis, sic complectitur, tutatur, fouet, ut omni é parte eam & dirigat pariter & componat. De qua dicere hodie nõ pauca eaq; maxime cognitu digna institui, quo promissis parte non exigua satisfaciã meis. Vertor aũt ad uos potissimũ Tristane Caraciole, Francisceq; Puderice, q uel repugnantem me ad laborẽ hũc precibus, adhortationibusq; traxistis uestris, dũ id agitis, diem hunc meis abire inhonoratum studijs ac cogitationibus, ne permittam.

i Gitur cũ ad agendum homines & contemplandum nascantur, alijq; munus utrunq; prosequantur, in altero tantũ sese exerceãt alij, hinc effectũ est, ut duplex esse humanæ uitæ uideatur genus, & eorũ qui in cœtu uiuunt, ciuilia obeũtes munera, & eorũ qui præteritis aut contemptis rerũ ciuilium administrationibus, in ipsarũ tantum rerũ naturæ cognitiõe uersantur, atq; sciẽtia. Vtriusq; autem uitæ moderatrix uel magistra potius est intelligẽtia, quæq; suo nomine est mens, munus siquidẽ est eius atq; officiũ, & actiones ipsas moderari ac regere, & naturæ abditis perscrutandis, intelligẽdisq; sic intendere, ut de recto, prauoq;, de uero itẽ, ac falso sententiam ferat, iudicetq; uniuersim ac per partes, quæ nullius quidem sunt omnino uirtutis officia. Quo fit ut & uirtutũ earum, quæ de moribus nomen habent, curam suscipiat, & ad eam ipsam referãtur cuncta, quæ ad rerũ naturæ, cœliq; ipsius ac rectoris mundi totius cognitionem pertineant, quippe quæ tum morales illas regat, componatq;, rationis rectæ illis uiam aperiens suumq; actionis cuiusq; ac proprium inter administrãdũ ordinẽ distribuens, tũ perscrutationes omnes, cõceptaq; atq; inuenta rerũ maxime abstrusarum sic digerens, componens, statuens, deniq; etiam stabiliens, ut eius tandem opera, industria, beneficioq; sciẽtia constet, comparetur q;, & ea quæ suo nomine sapientia dicitur, quæ diuinarum, humanarũq;

habet rerum cognitionem. Quo fit, ut agendi pariter intelligendiq́; & parẽs ea sit atq; origo, & iure etiã habeatur. Quã é re nomen ei à Cicerone inditũ est intelligentia, quæ apud Aristotelem est Dianoea, alio etiã nomine mẽs, recentiores apud philosophos intellectus, cuius uis ea quæ gerẽdis uersatur in rebus, à nostris appellata est prudentia, græce est phronisis, atq; hãc quidẽ quãuis nullo modo illarũ ipsa sit é numero uirtutũ, quæ temperandis uersentur in animorum affectibus, animi tamen actionem esse quandam putat Aristoteles. Idq́; apertius quo intelligatur, repetenda quædam sunt altius, ducendaq́; natura ab ipsa primordia.

Hominem triplici anima esse præditum.

Insunt igitur, ut scitis, homini partes quædam, quæ stirpibus quoq; sunt cõmunes, ut animæ pars illa quæ alẽdi uim habet atq; augẽdi, quinetiã procreãdi, quæ quidẽ cũctis, quæ anima utũtur, natura ab ipsa sunt insita, exq; hoc naturales esse siue uires siue uirtutes dictæ. Inest pars & illa, cuius ipsius feræ quoq; ac pecudes sunt participes, cuiusmodi sunt quæ à sensu nomen habẽt. Nãq; animæ ipsius cum sit alia quædam uis, cui sensus ipse nomẽ dedit, pars hæc illi ipsi, de qua dictũ est, coniuncta atq; commixta, animal constituit, quod quia ratione caret, brutũ quidem, cæterum neutiq; uti primum illud genus solo fixum sed loco mouetur, & uidet, & audit, & sentit, & instrumẽtis utitur singulis corporis, ad inambulandum atq; ad sentiendũ, inde sentiens animal, atq; ut hodie libentius usurpant, sensibile dictum est. Inest & tertia quædam, eaq́; maxime generosa & nobilis pars, quæq́; diuinitate non careat sua, quã uno omnes ore appellauere rationalem, ab eaq́; & per eam animal ipm̃ perficitur, cuius quia ex ijs quæ anima utũtur oĩbus, solus homo est particeps, iccirco hic ipẽ homo

maxime absolutus ac perfectus animalium existit omnium,
nam & ratione solus utitur, & per eam illa perficit, quæ in
bæluis minus utiq; sunt perfecta. Sentit enim tantũ pecus,
sibi quid siue prosit, siue officiat. At homo unde hæ ipsæ cõ-
trariæ existant uires, qua etiã uia quid uel noceat, uel auxi-
lio sit, intelligit, ac rei eius causas tenet, scitq; etiã ubi opus
fuerit & obsistere, & adhibere ex arte, ac cum ratione re-
medium, comparatq; sibi salutaria, quæ fore ducat, labore
atq; industria propria. Itaq; per gradus quasi quosdam ani
ma ipsa uires ostẽdit atq; ãplificat suas, donec animal ipm̃
perficiat, hoc est hominẽ, cui uis ipsa cum educandi, tũ sen-
tiendi ita quidẽ insunt, ut hac ipsa ratione et adiuuet illas,
& sufficiat, sustentetq;, infirmas quoq; stabiliat, et languẽ
tes confirmet, abscissas etiam partes, ut nares, ut labra re-
stituat, quod inuentũ ætatis fuit nostræ medicorũ. Quocirca
adolescentis naturæ, generisq; animalium consistẽtis, con-
seruator perfectorq;, ac degenerantis quoq; instaurator est
homo, quanq; aliquando (utinamq; non tam sæpe) sui etiã
ipse generis est enector. Namq; ut semina ne degenerẽt, de-
lectu & opera, utq; arborũ generositas conseruetur, insitio
ne & cultu procurat, sic contra in genus uniuersum animã
tium ita sæuit, ut stragem illis ac uastitatem, ui, gladio, in-
cendioq; promiscue afferat, sibi deniq; ipsi, sæculisq; futu-
ris cladem atq; calamitatem. Sed redeamus ad nostra. Ani-
ma igitur hæc ipsa qua uiuimus, qua sentimus, qua ratione
utimur, uiribus ĩstructa est suis, primũ ad alendũ, procreã
dumq;, ne genera ipsa intereãt, deinde ad sentiendũ. Eius
enim est uti oculis, auribusq;, hoc est uidere, audire, olface-
re, gustare, tangere. Quibus utendis suis ipsa instrumẽtis
est perornata. His accedũt appetitiones illæ, quæ partim sen
sus sequuntur ipsos, insuntq; homini pariter ac bæluis (ani
malia enim cũcta appetũt, profutura quæ appareãt, ad eaq;

assequenda

assequenda sponte feruntur, declinant rursus quæ uideãt nocitura) parti uero quæ mentem uimq́; comitãtur rationalẽ & illã ipsam animæ partem, cuius est propriũ intelligere, cõmentari, prospicere, ratiocinari, scire, ac tum de uniuerso, tum de singulis iudicare. Ad hæc appetitioni etiã ei quæ sensus sequitur, moueturq; ad utilia ac iucunda, adiuncta est cõmotio etiã illa, quæ nos hortatur, trahit, impellit, ad ea aut adipiscenda, quæ difficiliora sunt comparatu, aut repellẽda, superandaq́;, quæ uitæ dignitati, cõmodis, impendijsq́; minitentur nostris. Itaq; appetitio illa quæ sensum sequit̃, duplici etiã modo est cõsiderãda, ut altera siue appetitio ea uocetur, siue appetitus, uersetur ijs in animæ cõmotionibus, quibus boni ac iucundi tantũ studiũ est propositũ. Altera in ijs superandis, repellendisq́;, aut adipiscendis, quibus labores, difficultates, periculaq; sunt proposita. Indeq; pars illa generalior ac prior, quæ in appetiscendo, cõcupiscendoq́; uersat̃ tota, concupiscibilis est dicta, posterior uero hæc quæq́; laboriosior ẽ, fertq́; præ se strẽuitatẽ, irascibilis. Itaq; appetiscendi uis illa, quã sensus excitãt, duplex quidẽ est, quæ uero à rationali proficiscitur, mentemq́; sequitur, atq; intelligentiã, simplex est duntaxat atq; una. Eodem em̃ modo sese in cunctis habet, ad quæ quidẽ à mente ipsa, intelligentiaq́; moueatur, studeatq́; assequi. Atq; hæc quidẽ à maioribus nostris appellata est uoluntas, estq́; solius hominis, quoniam hominis etiam unius sola est mens, solus etiam intellectus, à quo uolendi motus ipse proficiscitur. Habetis igitur animæ partes, quot sint numero, quæq́; etiam cuiusque sint uires, hoc est alendi, sentiendi, ratione utendi, ac sentientem illam duplici appetitiõe affici, earumq; appetitionũ alteram concupiscibilem uocari, irascibilem alteram, rationalem uero & dici & esse tertiam, quæ hominem ipsum & statuat et perficiat, cuius etiam unica quidẽ sit appetitio ea, quæ uo

luntas dicitur. Ex his autem concupiscendi, irascendiq; cō motionibus, cum affectus ipsi, ut est ante dictū, ingenerent (mouemur enim uel ad amādum quippiam, uel odio prose quendum, uel sequendum, uel fugiēdum, ad hæc uel aggre diendum fidenter uel extimescendum, abhorrendumq; cō sternāter, præterea uel ad misericordiam, uel ad uindictā, ad lætitiam, uel dolorem siue ad affectus alios, quorum ta men affectuum, appetiscendi uis illa excitatrix est, & cau sa efficitur, ut affectus ipsos, quod moderatione indigeāt) (sunt enī ut diximus, alias remissiores, alias uehementio res) tertia illa pars ratione adhibita prorsus temperet, ut ꝙ iccirco morales uirtutes in moderādis uersentur affecti bus, cōmotionibusq; appetitu ab ipso excitatis, qui tametsi sensum plerumq; quādoq; tamen & intelligentiam sequi tur ac mentem, una uero prudentia intelligētem illam ani mæ uim, atq; excellentiam sequitur in temperandis affecti bus. Quocirca eiusdem munus est atq; officium, temperan dis illis ita sese gerere, ut dirigat, dispēset, cōponatq;, actio nes ipsas nostras præmonstret etiam ueluti dux, quasi quæ dam quocunq; iter intendimus, quæ uitanda sint, quæ etiā sequenda, doceatq; quid rectum, quid prauum, quid utile, quid inutile, quid honestum, quid turpe, quæq; alia uel am plectenda sunt, uel reijcienda, ut non minus fortasse pro prie à moribus agnominari, ꝙ ab intelligendo, his ipsis de causis mereatur. Sola igitur uirtutum omniū ob hāc ipam excellentiam, utrāq; simul tum agnominationē, tum perso nam accipit, quamobrem hinc actiua, hinc intellectiua recē tioribus est à philosophis dicta. Huius itaq; siue mentis si ue intelligētiæ uis ea quæ affectus temperat, uoluntatē cō pescit, electiones moderatur, actiones dirigit, quæq; ad re cte agēdum opportuna sunt, docet, præmōstratq;, gignit ex sese eam, quæ recta ratio in administrandis rebus dici

tur, siue ipsa potius recta est ratio, de cuius mensura, ordi-ne, constitutione, regula, uirtutes ipsæ & finiũtur, & quæ qualesq; sint aperte declaratur. Quod enim rationalis esse animæ aliud siue munus, siue officium, maius excellentius q̃ aut esse, aut dici queat, in uita agenda, rebusq; admini-strandis, quã res ipsas adamussim perpendere, ad normã aptare, metiriq; anteq̃ agendæ suscipiantur, & postq̃ su-sceptæ sunt, ordinare, disponere, dirigere, suaque ratione ac uia destinatum ad locum perducere, hoc est ad finem ab ipo appetendi initio, ipsaque ab electione designatum. Quo fit, ut prudentiæ ipius munus sit atq; propositum de stinatum ad finem progressim iam certoq; ac minime labẽ ti uestigio, seu fallente gradu perducendi, quinetiam uolũ tatem ipam sic continendi, moderandiq; fræno quasi quo-dam adhibito, ut quid, sequendum, rursus quid fugiendũ, aut quibus inhærendum sit, quo etiam itinere progredien dum, & præmoneat & ostendat. Habetis ipsi iam quæ sint indagatiõis huius nostræ principia, quæq; animæ par-tes, quæ etiam uires eius, atq; appetitiones, quodq; appe-titionum ipsarum, duæ quidem sensum omnino sequãtur, tertia uero mentem ipam atq; intelligentiam. Quibus e re bus iudicare facile quidem potestis, moralium uirtutum alias in concupiscibili illa appetitione uersari, ut temperan tiam, alias in irascibili, ut fortitudinem, iustitiam uero eam sequi appetitionem, quæ ab intellectu ꝓficiscitur, estq; no mine suo uoluntas, ipsam autem prudentiam, etsi ad intel-lectum omnino referenda est, omnem tamen curam, cogita tionẽ, operã quoq; eius administrãdis in rebus, actionibus q; ciuilibus patrocinandis uersari, exq; eo usuuenire, ut li cet mentẽ ubiq; sequatr ipam, mores tamen hominũ, et corri gendos suscipiat, & eorũ actiones recto cursu dirigendas,

quippe quæ electione ab ipsa continentur, ad finem conten dat eum, ac metã, quam uirtutes sibi singulæ constituerint Sed progrediamur ad reliqua.

Virtutes uersari in actionibus.

OMnino tria sunt, quæ hominis naturam ac uim po tissimum declarent, sensus, mens, appetitus. Quo ta autem sensus uis sit atq; authoritas agẽdis atq; administrandis rebus, docent pecudes, reliquumq; bæluarum genus, quarum nullæ prorsus existunt actiões, solum enim ad ea, quæ corporis tantum sunt, mouentur. A mente igitur appetituq; agendi, uis impulsusq; omnis proficisci tur, præstãtissimis animæ nostræ partibus. Hæc autem ipã uis animæ mihi quidem bifariam uidetur partienda, & in actiones ipsas nostras, in quibus morales uersantur uirtutes, seu ipsæ potius actiones (quod totiens dictum est) uirtu tes sunt, & in artes quarum præter administrationẽ ipãm exteriora cuiusq; existunt ac particulatim opera, qualia textorum, fabrorum, sutorum, & agere quidẽ eorum est pro prium, qui in actionibus uersantur, contenduntq; ad finem, siue propositum aliquod assequendum, facere uero ar tificum, quiq; manu & opera occupantur, fabrilibusq; in opificijs. Itaq; ut ipsi iam uidetis, ab agendi ui illa quæ innata nobis est, & actiones manant, quæ uirtutes morum constituunt, & factiones, é quibus artes, quæ commodis ac uoluptatibus subseruiunt nostris. Cæterum factiones plærumq; accipiuntur pro partibus ciuitatum, ciuiumq; uolũtatibus, in quibus sæpenumero populi diuiduntur, ut apud Carthaginem factio gracchina, & Romæ syllana ac mariana, alijsq; in urbibus alia atq; alia. Itaq; male libenter uer bo hoc utimur, tametsi & proprium est, & latinum, possemus etiam in loco eius usurpare operationes, quoniam oper ror est ab opere, & opus fere ipsorum proprium est artifi

cum. Cæterum apud priscos uerbum operor ad sacrificia libentius transferebatur. Ad hæc ab ijs qui recentius philosophati sunt, operationes usurpantur pro ipsis etiam actionibus. Itaq; utrumq; cur refugerē satis honesta esse posset causa, tamen in quibusdam cedendū est rerum necessitati, explicationibusq; ipsis, magisq; uerborum consulendū dignitati aut usui. Sint igitur ut uersantiū ciuilibus in administrationibus, rebusq; gerēdis actiones. sic artificū factiones aliqñ pro utraq; etiā re opationes. De quo ueniā ipsi poscimus. Nec tamē uerebimur, pro loco uocare etiam opificia.

De contemplatione,

q Vemadmodū autem agere tantum est hominū nullo modo pecudum, quæ sensu solum feruntur, sic eorundē est ēt contemplari. Atq; hæc quidē cōtemplandi uis ut altera illa agendi ac faciendi, dupliciter est etiam partienda. Animi enim uis hæc aut in cognoscendis ijs uertitur, q̄ certa quidem ipsa sunt, naturaq; constituta, neq; mutationem recipiunt, nec alio atq; alio sese habere modo possunt, quorum é cognitione manat scientia, aut in ijs quæ dubia ipa sunt, ac propter incertitudinem, permutationemq;, consultatio in illis locum habet, quæq; alio nomine est etiam ratiocinatio. Itaq; quotiēs huiusmodi res incertæ, & lubricæ offeruntur animo, incertus ipe ac diutius eas secum agitans, quæritat, disceptatq; agendum necne illud sit sequendum ne an fugiēdū. Qua in re illud quoq; usu uenit, quod in ijs, quorū est certitudo ac scientia, in quibus ipsis animus aut assentitur ueritati, aut dissentit ab eo, quod apparet, agnosciturq; omnino falsum. Itaq; in huiusmodi rerū, negociorūq; suscipiendorū multitudine, ijsq; consultādis, suscipiendū tandem necne sit negociū, & qua etiā uia suscipiendū decernit, eaq; electio dicitur, eligit enim de duobus alterum, aut neutrum, de pluribus quid potissimum sequi,

aut nullum malit, pro facultatibus, ingenio, uiribus, ac rationibus suis. Qua in electione, cõsilioq; capiẽdo, prosequẽdisq; negocijs ad finem usq; locum suum, & quandã quasi prouinciã prudentia obtinet, quæ moralis ni displiceat, hæc in parte à me uocabitur, dirigit enim actiones ipsas, uirtutesq; eas, quæ de exercitatiõe, deq; ipsis moribus sunt uocatæ. Duas esse igitur in animo agẽdi ac faciẽdi partes, totidẽ etiam contemplandi ac speculandi iam uidetis.

Prudentiam neq; scientiam esse, neq; artem, sed in actionibus uersari.

e Efficitur autem ijs è rebus, ut neq; sciẽtia, neq; ars hæc ipsa prudẽtia sit, neq; moraliũ uirtutum ulla, q̃uis moralem eam, hoc est actiuam agnominauerimus, uersariq; solis in actiõibus uelimus, nam cũ eius sit cõsultatio, ac ratiocinatio, uerseturq; in ijs, quæ dubij atq; ancipitis sint consilij, cogaturq; sæpius ob ea quæ repẽte accidunt, mutare agẽdi rationem, quonã pacto erit ipsa sciẽtia? cuius est propriũ demõstrationibus uti, rebusq; inniti maxime certis. Scientia enim ipsa demõstratione cõstat ac certitudine, uersaturq; in necessarijs, quippe quæ ex ijs q̃ aliter se habere nullo modo queant, existit, comparaturq; indagans ipsa rerum naturã, maxime autẽ quæ in uniuersũ spectant, quæq; non ad usum ciuilẽ tantũ aut familiarẽ, uerum etiam ad rerum quarũcunq; & diuinarũ & humanarum cognitionem pertineãt. Quã em̃ dubitationẽ secũ afferet enũciatũ, aut postulatũ illud potius (sic em̃ à maioribus dicebatur) si ab æqualibus demãtur æqualia, q̃ reliqua sunt eadem quoq; esse æqualia, & omnem lineã à centro ductam ad circunferentiã esse parilem. Quænã q̃so oriri dubitatio potest ex propositione illa tam constanti & certa, figurarũ omnium capacissimam esse orbiculatam, aut quod enasci

ambiguum, sole hemisphærium hoc nostrum peragrãte, diẽ nobis esse? At statim ob mentem uersabitur caligatio quasi quædã, sit necne assentiendum, siquis in senatu christiano proposuerit, suscipiendum esse aduersus turcas bellũ, atq; ubi ratio ipsa suscipiendũ docuerit, rursus alia orietur dubitatio, sit ne mari gerendum aut terra, an & maritimis & terrestribus simul copijs administrãdũ, tertio loco dubitabitur nasceturq; deliberatio, qbus ducibus, quo etiã nũero nauium ac militum, ad hæc, qua etiam ratiõe. Itaq; cõsultationes ipsæ in rebus uersantur dubijs, ex ijsq; postea diutius perpensis fiũt electiones, quas inde actiones ipsæ, rerũq; sequũtur administrationes, earumq; ꝓpter euẽta uaria, inopinata, incerta, uix tenor ipse est perpetuus. Cũ sæpissime necesse sit, gerẽdæ rei mutare rationẽ, aliaq; atq; alia proficisci uia. Quocirca deliberãdis rebus ijs, quæ in nostra sunt potestate positæ, quæq; ad futurum spectant tempus, proprias q; commoditates, suum prudentia locum obtinet.

Quæ sit differentia inter scientiam & prudentiam.

Quibus à rebus prorsus aliena est scientia, cuius proprium omnino quidẽ est scire, à quo nomen duxit, cũ huius ipsius prudẽtiæ sit dirigere actiões ipsas, & quid seruãdũ ac sequẽdũ sit monere, qd etiã fugitãdum aut auertẽdũ. Quid qđ, ut paulo est à nobis ante dictũ, cum sciẽtia in ijs uerset, quæ uniuersalia nũc dicunt, ijsq; ipsis indagãdis delectetur, capiaturq; rerũ cognitiõe prudentiæ econtrario munus est ꝓpriũ, singularia quærere, uersariq; in particularibus. Ad hæc scientes à cognitione et scientia, prudentes ab actione laudantur & usu, rectisq; ab administrationibus, quid quod in rebus illi maxime certis, necessariisq; uersantur, exercẽtq; ingenij sui uires in illis potissimũ quæ aut parũ, aut omnino nihil ad rẽ familiarem con-

ferant, & hi in rebus maxime dubijs ac uariantibus, in quibus casus fortunaq; plurimum authoritatis habeãt, quæ nulla quidem est in constituendo sylogismo, ueroq; ac falso, formaq; à materia distinguenda.

Quæ sit differentia intet artem & prudentiam.

PRæterea nec ipsa eadẽ ars est ac prudentia, cum ars opificiorũ quidẽ sit, atq; eorũ quæ manu fiunt, rerũ uero agibiliũ prudentia, sitq; prudentis uiri officium, rebus ubiq; suis prospicere, illisq; ac sibi bene recteq; cõsulere in omnẽ uitæ partẽ, nihilq; aut negligere, aut prætermittere, quin omnia potius excogitare, eaq; acute, perspecte, caute, quæ in rem fore suã duxerit, uiuendi deniq; cursum omnem secundum rectam rationẽ dirigere, eumq; in usum domesticum, familiaresq; cõmoditates, tãq; deriuare, consequendis ijs, quæ bona ducantur, quæq; rebus ipse suis conduxere intellexerit, cũ ẽcõtrario artificis sit hominis, munus suum adimplere in ijs, quæ ad artem, quam susceperit, spectant, quæq; manu fiunt. Quota enim ars, quæ nõ manũ exerceat? quæ non regula nitatur, seq; ad normam redigat? cũ eius omnino ꝓpriũ sit facere, cõtra uero prudentia non modo non faciat, sed ne agat ipsa quidẽ, quin potius dirigat actiones. Ad hæc aristotelica utriusq; definitio, liquido q; inter se differant, ostendit, cum artis definitio habitus quidã sit uera cũ ratione faciendi, prudentiæ uero habitus, qui uera cũ ratione in ijs uersatur agendis, quæ sint aut bona homini aut mala. An non qui artẽ exercet aliquã, arte ab ipsa cognomẽtũ accipit, ut à tõdendo tonsor, atq; à suẽdo sutor, at uero ab agendis fortibus fortis, & ab exercenda liberalitate ac dandi gratia liberalis, quæ quidẽ laudis sunt, illa uero artis nomina, ac nomẽ fortis ab actionibus est, habituq; morali, & laudis gratia inditũ, cum sutoris ac tonsoris ab arte tantũ, utq; artifex ipse eo cognomine inter ciues ipsos

differat, agnoscaturq́;, id quod in exercitu signa, uexillationesq́; indicant, uidelicet quo quisq; sit ex ordine ac uexillatione. Quid qđ faciendi, finis extra quidē est constitutus, proprieq; extrarius dicitur, nā textoris finis est tela, & statuarij statua, cū agendi finis ipsamet sit actio, quæ ubi fuerit honesta ac laude digna, ipsa quidē uirtus erit, ac sibiipsi finis. Itaq; agendi habitus nō idē q & faciendi, quādo ut idē ipse ait Aristoteles in arte sponte qui delinquit, est ipse quidē potior, in usu uero prudētia longe secus, quēadmodū ut in uirtutibus, artifex.n.ipse hac in parte laudari plærūq; solet, saltem aūt excusari, q uero uolens labit̄, ac spōte errat in actionibus, uenia nullo pacto dignus existimat̄. Quocirca nullo modo ars habēda est prudētia sed uirtus quædā potius, eaq́; dux ac magistra, nō ita tamē ut una sit moralibus ē uirtutibus, licet eā paulo ante moralē, quod in agendis agnoscatur rebus, uocauerimus, cū actio ipsa honesta uirtus quidem sit, prudētia uero nō sit ipsa actio, sed actiones ipsas dirigat, itinerisq́; totius uiā mōstret, nec sit ipsa finis, sed dux ad finē progrediēdi, regēdiq; cursus totius magistra, quippe cuius officiū sit, rectā producere in mediū rationem quaq; uia, quibusq́; sequēdis, affectatū quis finem adipiscat̄ ostendere, & quasi manu sequentē illū post se ducere, quē ad locū agens ipse omni cura studioq; cōtendit. Itaq; nec ars, nec scientia, nec moralibus ē uirtutibus una aliqua est prudentia. Nec uero ab re fuerit propter cauillatores hoc in loco meminisse uetustissimorū scriptorū, q & mores, & instituta in utramq; partem, & astutias, dolos, ac frudes, artes uocauere, nunc in laudē, nūc in uituperationem, ut cum ait Salustius, facile imperiū his artibus retinetur, quibus in initio partū est, & Liuius omnium consensu princeps belli pacisq́; artibus, & cum historici aliī dixerūt artes Hannibalis, & comici, seruorum artes ac lenonum. Itaq; ad actiones referri artes ipsas

etiã uidẽtur ac mores, unde in prouerbiũ ſere locũ cõceſſit, artem arte fruſtrãdam. Sed nos hac in parte, hiſq; in diſſertionibus artem intelligi eã uolumus, quæ manu fiat quæq; in opificijs ſeſe exerceat, atq; operibus faciendis. Aliud igit̃ eſſe prudentiam ab arte, atq; ſcientia, moralibuſq; ab uirtutibus, ſatis oſtenſum ſit, quanuis moralis ipſa ſit, uerſeturq; in actionibus.

Quæ differentia ſit inter mentem ac prudentiam.

C ne fortaſſe mentem eſſe prudentiam, quẽq; intellectũ dicũt, arbitremini, ab hac ipſa opinione auertere illud uos præcipue debet, quod à peripateticorum principe intellectus ipſe, cogitatioq;, quæ apud eũ eſt dianoea, in principijs uerſari dicitur, prudentia uero in ijs utiq;, quæ ad finem pertineant, cõtendantq; ad metã. Etenĩ anteq̃ agendum quid ſuſcipiat̃, ac poſteaq̃ ſenſus ipſi multa animo obtulerunt, & mercem quaſi quandam explicauerunt intelligentiæ, mens ipſa diutius cogitando, conſiderãdo, penſitando, multumq; etiam uerſando ſecum, uim tunc illam exercet, cuius proprium eſt ſpeculari, quærere, perſcrutari, inuenire, quæ uirtus, poteſtaſq; ad ingenium omnino refertur, oportet enim rimari cuncta', nihilque quod ad rem faciat, incompertum, inueſtigatum, atque incogitatum relinquere, deinde inuentis, deque compertis ipſis, ac diutius penſitatis ſententiam ferre. Ac quæ & qualia ſint, q̃ etiam ad rem ipſam opportuna, idonea, ualida iudicare, deque illis decernere, quibus in rebus nullum omnino habet locum prudentia, quippe cuius nulla ſit prorſus in ijs, quæ electionem antecedunt authoritas, nullum etiam officium, quãdo nulla etiam exiſtit ratio. At ubi ſatis conſtitit, de inuentis, cogitatis, perſpectis, diuque ac multum penſitatis, ijſq; ubi acceſſit omnibus, diuq; agitata ipſa mentis uis conquieſcit, atq; aſſentitur, mensq; tandẽ ipſa ad agẽdũ

sese conuertit,tũ uero primũ prudentiæ sese ei' officiũ offert, apparetq; ĩdustria eius & opera, quippe quæ docet,monet, instruit,hortatur,cauet,& tanq; dux aciẽ dirigit,atq; ad pugnã copias ordine suo agit,ducitq; Quocirca nõ iniuria fortasse intelligens illa animi uis,in ijs sese omnibus gerere uideat̃,pinde ac in exercitu ante oppugnationẽ aliquã imperator.Ille enĩ prius secũ uersat animo diu multumq;,sit ne suscipienda oppugnatio,omnia simul circunspectans atq; considerans,ab sua,atq; ab hostiũ parte,perquiritq; quibus artibus,qua uia,quoq; etiã genere oppugnationis sit gerẽda res,quibus postmodũ cõsideratis,inspectis,pensitatisq; adhibet rursus mentem,cogitationesq; in consiliũ suas,perpenditq;,& tanq; in trutina cuncta suspendit,atq; examinat,num sit oppugnationis genus probandũ,quibus etiam sit ad oppugnãdũ opus & quãtis.An uiæ ipsæ artesq; excogitatæ sint re ipsa respõsuræ cogitationibus,eaq; ubi ĩ eius animo firma constiterunt,& iã decreuit sequẽdã oppugnationem,tum gerẽdarum à se rerum explicatur ordo,instruuntur machinæ,comparantur necessaria diruẽdis muris ac turribus,opportuna complendis fossis,apta superandis propugnaculis,deniq; ad oppugnandum admouetur exercitus ab ipso duce,ante pugnam etiam præfectis , tribunisq; instructis,quid agere & sequi,& à quo cauere debeant, præmijs etiam propositis,qui murum primi ascẽderint.Videtis hac in cõparatione ac similitudine,imperatorẽ ipsum antea quidẽ partes illas implesse,quæ cogitantis essent,secũq; atq; ĩ aĩo uersãtis plurima,post uero de cogitatis ipsis iudicantis ferẽtisq; de illis sentẽtiã.Vltimo autẽ ubi ad res peruentum est gerẽdas,prudẽter omnia ab illo administrari,seq; ducem præbere omniũ,ac tũ directorem expugnationis,tum faciendi prælij magistrum . Eadem sunt igitur ante susceptas actiones mentis intellectusq; ipsius munera,

iisdemq; ipsa uersatur in principiis, uoco autem principia ea, in quibus considerãdis, perpendendis, examinãdis mẽs ipsa cogitatioq; occupatur ante susceptum cõstitutũq; negocium, & an suscipiendum illud sit & qua etiã uia, quoq; tẽpore suscipiẽdum, rimatur, dubitat, quærit. Post uero iactis fundamẽtis, quoniã ad finem cõtenditur, exurgit, seq; exercet mentis uis ea, quæ mediorum est administratrix, consiliaria, magistra, indeq; quod ꝓspiciat, quod acutissime etiã uideat, quæ ad finẽ sunt comparãdum peridonea ac necessaria, prudentia est dicta, nec uero prospicit modo, ac procul ea uidet, contẽplaturq;, uerũ etiã admonet, hortatur, actionesq; ipsas dirigens, eas explicat ac disponit. Quo fit, ut nequaq; ipsa sit mens, intelligentiaq;, quãdo nullo modo prudentia in negociorum existit principiis, iaciendisq; rerum agendarum fundamentis, nullumq; ante captam electionẽ sit eius utiq; officiũ, sed alia quædã sit potius uis eius eaq; posterior. Quo fit, ut ab intellectu ipsa sit uirtus non à moribus nominata, etsi mores nostros comitatur ubiq;, & hominum actiones ad finem etiã usq; dirigit, ad quem illæ cõtendunt. Qua in re appetitus ipse sic assentitur, obtemperatq; intelligentiæ, ut regulã quoq; ab illa accipiat ac legẽ, atq; ut intelligendi uis quædam est, quæ uersatur in actionibus, sic & appetiscendi, in iis quorum iurisditio ad mentem spectet, referaturq; ad intelligentiam.

Quæ sit differentia inter sapientiam et prudentiam.

d Istat longo etiam interuallo hæc ipsa prudentia ab ea, quæ sapientia dicitur, ac tametsi utraq; honesti inhonestiq; cognitionem habet, uitæq; degendæ, sapientia tamen & illorum, quæ cœli ac dei sunt, rerumq; naturæ perspectionem sequitur, ne dum humanarũ siue rerũ siue opinionum perscrutationem, cum ea solum prudentia curet, illisq; duntaxat sit intẽta, quæ ad utilitatem spectẽt,

eaq; etiam commoda, quæ rem familiarem constituũt, ijsq; uel adipiscendis quæ bona iudicentur, appareantq; utilia et iucunda, uel contra auertendis, quæ mala habeantur & no cua. Itaq; eorum, qui sapientes sunt habiti, non pauci rem familiarem parum oĩo curauere, rebus cœlestibus tantum naturalibusq; occupati, nam & anaxagoras ad uitæ extre mũ fame laborauit, & Democritus à curis sese ciuilibus ab dicauit, adolescentes ipsi Theodorũ Gazam uenerabamur ob summam rerum naturæ cognitionẽ, cum eius tamen ad ministrãdis rebus is captus esset, ut penè inhabilis ad uitæ ciuilis haberetur munia, urbanasq; ad actiones. Vterq; ta men & sapiens & prudens uir, in senatu disputabit de le ge agraria, deq; coercenda tyrãnide. Sed ille ubi ad admi nistrandum, gerendasq; uocatus ad res fuerit, ni multa ui derit, ægerit, expertus fuerit, præpeditus, inexplicatusq;, atq; agendi ignarus inuenietur, qui si grauiter profecto, recteq;, atq; è sententia rem administrauerit, magis id ipse quidem ut expertus præstiterit ac prudens, q̃ ut sapiẽs, cũ prudens ipse in rerum administrationibus, procurandisq; negocijs, ex officio uersetur suo, siquidem prudentis eos di cimus, qui bene, diligenter, utiliter, ꝓspecte, sibiq;, rebusq; suis, & ex toto, & singulis è partibus ubiq; cõsulunt, uitæ q; ipsius uniuerso cursui, nihil eorũ negligẽtes, quæ ad tu tandam rem familiarẽ, ampliãdum censum, ad eaq; quibus ipsi præpositi sunt negocia recte administrãda pertineant, quæq; curæ, administrationisq; suæ esse intellexerint. Ad hæc prudentia in ijs ipsis uertitur, quorum finis aliquis ex humanis ac ciuilibus bonis agendo comparãdis expetitur, proq; eo labor oĩs suscipitur, ad idq; adipiscendum cunctas ipsi curas laboresq; impẽdimus. Etenim quæ agibilia sunt prudentia sequitur, quæq; agẽdo tãtum adipisci ualeamus. Cõtra sapiẽtia humanas uidetur actiones aut deuitare, aut

contemnere, parumque omnino eas curare, quin illis studere solum, atque incumbere, quæ utilitatis familiariumque cõmodorũ, aut nullam prorsus habere rationem, aut minimã uideantur, neque de actionibus ipsis, uerum de cognitione rerum humano ciuilique ab usu remotarũ esse solicita, ut si eos aliquando ad agendum necessitas traxerit aliqua, inertes, præpeditique, non raro etiam ridiculi appareant, aut parum omnino exercitati, cum sæpenumero etiã usuueniat, ut plebeius quispiam atque ex iis, quos idiotas uocant, prudẽtius sese, magisque pro recta ratione gerat, quàm solertissimus ille rerũ naturæ cognitor. Itaque non ab re fortasse à priscis illis spectatissimis uiris usurpatum legitur, nequicquàm sapere sapientem, qui ipsi sibi prodesse nequeat. Quod quod peripatetici & Phidiam & Praxitelem, & excellentissimos quosque suo in genere artifices, sapientes appellare consueuere, prudentes uero nullo modo, ut sapientia ipsa uideatur iis ab actionibus, quæ morales constituunt uirtutes, omnino seiungenda, accommodandaque, qua é parte artibus iis potius, quæ & clariores ipsæ sunt, & fines extra se positos habent, uersanturque in operibus faciendis, ut etsi diuinarum humanarumque rerum cognitionem habeat, moralibus tamẽ ab actionibus sit penitus aliena, quarum sit prudentiæ unius administratio & cura, cuius profecto studium sit utiliũ tantum ac ciuilium, familiariumque bonorum, cum sapiẽtia ea solum curet, sequaturque, quorũ certa sit cognitio ac scientia, quæque natura ipsa sint præstantissima, atque ut maximi pretii, sit maxime quoque suscipienda, quibus etiam humana hæc uel minime comparentur bona, uel illis forte comparata sordescãt. Maiores tamen illi nostri, qui nunc dicuntur iuriscõsulti, eosdẽ iuris quoque uocauere prudentes, & nũc iidẽ uulgo indifferenterque sapientes appellantur, quinetiã & qui bene prudenterque, & publicam & priuatam rem tu

tantur rebusq́ue suis utiliter ac diligenter consulunt, quiq́ue & recte & e sententia cõsulentibus respondẽt, sapiẽtes etiã uocantur. Puer ego audiebã de senioribus & Frãciscũ Fuscarum & Cosmũ, quorum alter Venetorũ rebus praeerat, alter Florẽtinorum, haberi utiq; sapientes, quod rẽ uterq; publicã optime prudentissimeq; administrarẽt. At neq; Ioctiũ, neq; Gentilẽ Fabrianẽsem, aut Ioannẽ Burgũdionem laudatissimos pictores e nostris quisq́ue appellauerit sapientes, licet egregie pinxerint. Itaq; statuendũ est, ut prudentia ad actiones quidem, atq; ad illa de quibus deliberare hoĩes soleãt, referenda sit. Sapientia uero ad cognitionẽ. Vt illius sit bene cõsulere, dispensare, regere, huius uero ĩtelligere, cognoscere, sapere. Ad haec & qui in agendis rebus uersati sunt, & qui in artibus ac facultatibus cũ excellentia et laude, peritos eos nostri proprie dicunt. Nã & Bartholũ et Baldum & Lodouicũ iuris ac ciuiliũ legũ peritos uocãt, & Nicolaum Picininũ ac Franciscũ Sfortiã rei militaris, atq; administrandi belli peritissimos, & Leonardũ Aretinũ, dicẽdi, Ioctium aũt pingendi, Donatellũ uero formãdarum statuarũ maxime peritos fuisse, ut peritiã, q̃ sapientiã Romana in lingua appellare hanc uideri possit, magis idoneũ ac propriũ. Plura tamen usui concedenda sunt, sed ita quidem cõcedenda, ne rei tamen ipsius ratio ignoretur. Statuimus itaq; prudentes proprie appellandos, qui utilibus tãtum bonis cõparandis, cõseruandisq́; cum honestate ac dignitate occupati sunt, iisq́; in actionibus exercentur ac rebus, quae ad uitam ciuilem, censumq́; domesticũ tuendum ac locupletandum ptineãt, quiq́; sequãtur bona tm̃ illa, quae domestica sunt ac ciuilia. Sapientes uero qui cognitionem rerũ tantummodo ipsi quidem habeant, ab usu uero tum domestico tum ciuili omnino auersi, ciuilibusq́; ab actiõibus, ac domesticis cõpendiis, sola cognitiõe, ac coelestium, naturaliumq́;

contemplatione, humanarumq; indagatione rerum conten
ti. Qua ratione contẽplatricem hi quidẽ uitam, ſpeculãdiq;
ſequuntur laudem cum admiratione quoq;, & ciuiũ, & po
pulorum, cuiuſmodi fuiſſe ſapientes illos, de quibus græcia
ſe tantopere iactat, ferunt, prudentes uero agentem dunta-
xat ac negociatricem, etſi nõ pauci in utroq; pariter labora
uerũt uitæ genere, ut Varro Ciceroq; noſtris é græcis Ar-
chitas, qui in adminiſtranda tarentina republica princeps
fuit, quando artifices quãuis exactiſſimos, ſapiẽtes ut dica-
mus, latinus dicendi uſus, grauiſſimusq; ille ſapientiæ re-
ſpectus uix patitur, quos in arte ſua conſummatiſſimos ap-
pellare atq; exactiſſimos ſatis fortaſſe fuerit, ut enim cœlo
naturaq; nihil admirabilius, ſic neq; ſapientia. Quod ſi tã
to hoc tamq; raro cognomine, optimos rerumpublicarũ ad-
miniſtratores, atq; domeſticarum ſtudioſiſſimos utilitatũ,
minime quidẽ dignamur, an dignabimur artifices, fictores
pictores, conflatoresq; ſtatuarũ, aut cælatores? Quaq; igi-
tur in lingua nedũ in diſciplina ſua retinẽda eſt dignitas,
ſuũq; cõſeruandũ loquẽdi ac diſſerẽdi genus. Quis eñ no-
ſtris ex hominibus ſapiẽtis exornabit titulo Cyrũ bellicarũ
machinarũ, obſidionaliumq; munitionũ tẽporis noſtri peri-
tiſſimum architectum, atq; artificẽ? cum Federicũ Vrbina-
tẽ, cuius ille ſub ſtipendiis merebat, ſi latinæ linguæ digni
tatẽ ſequi ac proprietatẽ uoluerit, ſapientẽ appellare nullo
pacto audeat, ſed prudentẽ potius belli ducem, uirumq; ma
xime expertum, ac rerum militariũ eminenter peritum, &
dicet, & his nominibus exornaſſe eum, abunde ſatis putaue
rit. Cuiuſmodi duces, maiores noſtri fortitudinis potiſſimũ
laudibus exornabãt. Siquidẽ in periculis uerſantur ac labo
ribus, nõ in rerũ indagatione ac notitia. Cum igitur quinq;
ſint numero, ut paucis quæ hac in parte dicta ſunt, reſuma
mus, in quibus animus ipſe aſſentiẽdo, diſſentiẽdoq; uerſa

tur, ars,

tur, ars, scientia, sapientia, intellectus, & de qua nũc disserimus prudentia, quantope ab illis hæc ipsa differat iam uidetis, ab arte enim hoc interest, quod cũ homines aut agere dicãtur, aut facere, artificis quidẽ propriũ est facere, idq; artis ipsius omnino peculiare. Versantur enim in ijs & artes & artifices faciendis, é quibus opus existit aliquod, opa aũt ex ipsa opificiũ constituitur, de quo artifex ipse agnominat, ut à statua statuarius. Quo fit, opere ut ab ipso probe improbe ue confecto artifex ipse perinde ut probus consummatusq; in ea, quã exercet, arte laudetur, aut ut parũ peritus accusetur ac rudis. Qui uero agendis rebus dat operã, eius existit ex actionibus opificium omnino nullũ, sed officiũ, actioq; ipa ex eo officiosa dicitur, de qua author ipse agnominat, si ẽm fortit ægerit, fortis, liberalis, si liberaliter, si pie pius, qd qđ faciẽdis ab opificijs, atq; à manuũ fabricis nemo, aut ut bonus uir, aut ut ciuis egregius laudat, cum ab honestis pbatisq; actionibus, & ciues boni, et pbi ẽt cõmẽdẽt uiri, uituperanturq;, atq; afficiantur supplicijs, qui inhonestũ quippiã flagitiosumq; admiserint. Neq; ẽm prætores lege agi in eum iubent, qui Herculis clauã parũ proprie ruditer q; depixerit, uerũ in illũ, qui aut claua, gladio ue, aut uecte ciuem, aduenã, peregrinum ue percusserit. Illud uero nullo modo præteribimus, uerba nostra non ubiq; græcis omni ẽ parte congruere, etsi in multis conueniũt. Siquidẽ uerbi facio apud nostros, usus est ꝗ̃latissimus, dicimus ẽm, & pacẽ fecit & bellũ, & indutias fecit & fœdera, & fortiter fecit ac cõstanter, & filia me auũ fecit, sororq; auũculũ, & uerba fecit in senatu, perinde ut Apelles fecit Alexandri imaginẽ, & æneũ Phalaridi Perilus taurũ. Quocirca intelligi hæc sic uolumus, ut artes operariæ quidem sint, manuũq; ẽt constent opera, actiones uero eiusmodi, quibus moderandis dirigendisq;, aut solum, aut maxime uersetur prudẽtia, &

quorum finis ſit uirtus ipſa cum ſumma etiã commẽdatiõe et gloria. Nec uero ignoramus lignariũ fabrũ & currũ facere & ſcrinium, quo ex illorũ pretio rei domeſticæ utiliter conſulat. Quæ ꝗdem ipſa ratione diſtinguenda ſunt in pluribus, magis ꝙ̃ ẽ uerborũ ipſorum ſignificatione atq; innutu cognoſcenda. Ad hæc quidem ipſa aliaq́; id efficiunt, ut aliud ars ſit, aliud aũt prudentia, quæ à ſciẽtia quoq; uel lõgiſſime diſtat, quando prudentiæ propriũ eſt in ijs uerſari, ſeq; exercere, de ꝗbus ut incertis, dubijsq́;, & utilia ne an inutilia futura ſint, cõſultari ſolet, & in quibus conſiliũ deliberatioq́; locum habeat, ſcientia uero ſcire tantũ ſtudeat. Etenim de dubijs conſultatur, dubia autem atq; ambigua ſunt, quæ habere ſeſe aliter atq; aliter pñt. Cõtra quæ ſciũtur, & quorũ notio certa eſt, habere ſeſe aliter nullo modo queunt. Sunt eñ neceſſaria, neceſſariorũ autem immutabilis eſt natura, eaq; nullo mõ uariat. Quo fit, ut quorũ ẽ ſcientia, ea minime fallant, at decipiãt ſæpenumero, & fruſtrẽtur ea, quæ prudẽtiæ materiã ſubminiſtrant, qđ ſcitur igitur, maxime id certũ eſt, animusq́; in illo prorſus conquieſcit, quod uero dubiũ, egetq́; conſultatione ac conſilio, ut incertum atq; ignoratum angit nos atq; perturbat, ac nũc ad agendũ inuitat, nunc ẽ cõtrario retrahit. At ſcientia confirmat animum, ſiſtitq; cogitationes mentis, contra uero prudentia, mens ipſa ut uacillet, efficit, animuſq; ut parũ ipſe oĩno, inter agẽdum cõquieſcat. Quid quod ſciendi propria eſt demõſtratio, quæ ex cauſis eſt ac rationibus neceſſarijs, cũ prudẽtia ſequat̃ ꝓbabilia, nitaturq́; potiſſimũ coniecturis ac ſignis. Demũ ſcientis propriũ eſt ſcire, ac ꝑ cauſas ꝗdem certas eaſdemq́; neceſſarias, prudentis uero bene conſulere, atq; in ĩs quidem ipſis, quæ utilia uideant̃, atq; appareant bona. Eſt itaq; illius contẽplatio, rerumq́; contemplabiliũ inꝗſitio & cura, huius aũt in totius atq; uniuer

ſæ uitæ curſu boni tum domeſtici, tum ciuilis ſtudiũ, utilita
tiſq; ꝓcuratio, quã & generaliter quidem, & ſpeciatim cu
rat, ac ſequit̃, & q̃d & quãtũ utile aut dãnoſum ſit, & quo
modo etiã & quouſq; cõmonefacit, adhortaturq;, & quid
nobis ip̃is ſequendũ ſit, docet, quid etiã fugiendum, poſtre
mo & bonũ, & cautum, & peritum prudentia efficit, tum
patremfamiliæ, tum reipublicæ adminiſtratorẽ, cũ ab hoc
toto genere prorſus ſit aliena ſcientia. Nec uero prudentes
eoſdem eſſe uolumus, quos & ſapientes, cũ prudẽtiæ ꝓpriæ
ſint actiones, rerumq; plurimarũ uſus, & familiariũ & ci
uilium, ſapientium autem, naturæ magis inquiſitiones, &
diuinarũ, humanarũq; perſcrutationes, ac notitiæ rerũ, &
in quibus par eſt uti etiã demõſtratiõibus, quas ſibi ſciẽtijs
ab ipſis mutuantur, quæq; uel imprimis ip̃orum ſunt fami
liares. Et hæ quidem ſiue notitiæ, ſiue perſcrutatiões ac de
monſtrandi uires nullæ inſunt prudẽtibus. Contra & ſum
ma & exquiſitiſſima ineſt eis agendi uis ac peritia, ſuntq;
maxime ipſi q̃dẽ experiẽtes atq; induſtrij, utq; minime ipſi
rerũ quærunt principia & cauſas, ſic apertiſſime perſpici
unt ea, quæ ad finẽ, in quem incũbunt, pertineant, & quo
ipſi contendunt, perducunt, ſapientes quoq; diuina quæ ui
deantur, potiſſimum quærunt, ut omnium, quæ ipſi intelli
gunt, maxima ac præſtantiſſima. Prudentes uero tantũ hu
mana. Quid quod non pauca modo ſapiẽtes ẽ ſcientijs ſibi
aſſumunt, uerum etiam permulta, cũ eorum mentes tractã
dis ꝑcipiendiſq; cauſis naturalibus, diuiniſq; ꝑueſtigãdis
rebus ſemper occupentur, prudentiũ uero cogitationes hu
manis ſolum commodis ac compendijs ſint intentæ. Quid
quod prudentiæ nomen ipſum bæluis etiam quibuſdam,
quod uitæ ſuæ perſpectiſſime conſulant, accommodari ſo
let, ut formicis, ut apibus, cum ſapientiæ nomen diuinum
quiddã, ſupraq; humanam habeatur conditionem, cui quæ

ſcitu digna ſunt, eademq́; admirationis plena ſeſe tantum
cogitãda ac penſitanda offerãt, huic uero agibilia ſolũ obij-
ciantur, quæq́; hominibus omnibus ſint cõmunia, ac ſapiẽ-
tia quidem, ut Græcis placet authoribus, duplex eſt, et quæ
præclaris ſummisq́; tribuatur artificibus, ut Phidiæ, ut Po
lycleto, & q̃ Thaleti atq; Anaxagoræ, prudẽtia uero una et
ſimplex, qualis in Pericle ac Themiſtocle, qui ea q̃ et ſibi et
alijs utilia eſſent, ꝑſpicerent, in iiſq; tantũ uerſarent̃, q̃ ho
mini aut bona eſſent, aut mala, ac Pericles humana quidẽ
tantũ quærebat, Thales uero q̃ admirationis ac diuinitatis
plena, reiq; familiari nihil prorſus conferẽtia. A mente aũt
atq; intelligentia tantũ abeſt prudẽtia, ut hæc tantũ modo
ad finem properet, dirigatq;, atq; moderetur agẽtes, iusq́;
ſuum ſuſceptã poſt electionẽ omnino exerceat, cũ ante hanc
ipſam electionẽ intelligẽtia, & de principijs ſolicita ſit, &
acutiſſime ſingula examinet, q̃bus examinatis, atq; ꝑpẽſis,
uoluntatẽ hinc ipſam ad eligendũ exhortat̃ & excitat, quo
primũ tempore prudẽtiæ ſeſe offert uis atq; iuriſditio, eaq;
ad finem uſq;, cõſummationẽq; minime deſerit, negocij iã
ſuſcepti. Quæ quod ab intellectu ipſo proficiſcit̃, & quodã
quaſi ẽ fonte ꝓfluit, ex eo agnomiata ẽ intellectiua. Et à mẽ
te quidẽ intellectuq; doctrinæ manãt, ac ſcientiæ, rerumq;
admirãdarum cognitiones, à prudẽtia uero moderãte ac di
rigente, actiões illæ rectæ q̃dem ac laudabiles defluũt, quæ
uirtutes ſunt, agnominant̃q; morales. Atq; ut ſciẽtia, ut ſa
piẽtia maxĩe gaudet cõmuni ea cognitiõe, q̃ uniuerſim qui
dẽ colligit res ac cõprhẽdit, ſic prudẽtiæ induſtria lætat̃ po
tiſſimũ ꝑticularibus, in iiſdẽq; eniteſcit, actiões enĩ pleræq;
omnes rerũ ſunt ſingulariũ. Vtq; initio in oratoria faculta
te, ciuilibuſq; contẽtionibus ac cauſis, intellectus cognitio
nem habet uerborũ, congritq; ea, & quã q̃q; tũ dictio, tum
ꝓpoſitio ſignificationẽ habeat, ac ſenſũ rimat̃, ꝑcipitq; poſt

uero oratoris ipsius industria, & quædam quasi prudẽtia discernit, aptatq; uerba ipsa & collocat, ac q̃d sit utile dictu, & quomodo etiã dicẽdũ, quid etiã quoq; in loco, & quo ordine collocandum monet, docet, instruit. Sic ipsis in rerum actionibus exercet principio uires suas intelligentia ac cogitatio, multa uaria, diuersa, susceptũ ante negociũ, confirmatamq; uoluntatem sciscitando, examinando, expendẽdo, sine ulla prudentiæ opa, post uero agendi uis omnis in manu prudẽtiæ regulaq; est sita. Maxĩe aũt q̃d prudentia ipsa ab ijs, de q̃bus dictũ est, distet oĩbus, & quantũ etiã differat, & qua uia, q̃busq; progressionibus definitio ipsa cũ primis mõstrabit, quocirca Aristotelem secuti, prudentiã esse statuimus animi habitum, qui uera cum ratione in ijs uersetur agendis, quæ ducantur esse homini bona.

Consultationem atq; electionem esse de futuris, ijsdemq; particularibus.

c Vius quia materia quasi quædam cõsultatio est ac deliberatio, quodq; præteritis atq; anteactis de rebus consultat nemo, dicendũ uidetur consultationem oẽm, quæq; illam sequitur electionẽ futuris esse de rebus. Etenĩ futura ne suscipienda sint negocia, dubitatio existit, uertitur itaq; in dubium in italico senatu decernendũ ne sit aduersum turcas bellum, nullo aũt modo sit ne funditus euertenda Carthago, quæ deliberatio locum habuit in senatu Romano, anteq; illa esset à Scipione euersa. Quocirca tum consultatio, tum electio futuris est de rebus ac negocijs, ijsdemq; plerumq; particularibus, nã etsi aduersum turcas, gentemq; omnem turcaicam bellum ne sit decernendum deliberatur, gens tamẽ ipsa uniuersitasq; turcarum omnis hac in deliberatione particularis efficitur causa, ut natio q̃dem uniuersa in tot diuisa populos, prouincias, prĩcipatus, uideatũ omnino una, bellumq; prorsus unum.

Suſcipiendas eſſe actiones pro uiribus ac facultatibus ſuſcipientis.

Et uero res ipſæ inceptaq́;, de q̃bus exiſtit quæſtio
n ac deliberatio, præter uires cõſultãtis, ſupraq; illius captum aut eligentur, aut parum ſuſcipiantur pro facultatibus. Secus enim non prudentiæ in iis, ſed temeritatis potius ludus paleſtraq; quaſi quædã uerſabit. Licuit Orpheo quod matre ſatus dea, quod canoris fretus fidibus, q̃bus & ſiluas traheret & ſaxa, tentare iter herebi, uiuentibus omnino imperuiũ atq; inconceſſum. Euridicenq́; cãtus ſui præmiũ à Plutone petere, q̃ uanũ aũt precium id ipſum fuerit, inceptumq́; quãtopere temerariũ, amor ipſe admodũ q̃ etiam incontinens docuit, ſuiq́; ipſius parum omnino cõpos libido. Itaq; ſeptẽ illum totos perhibent ex ordine menſes, rupe ſub aeria deſerti ad ſtrimonis undã fleuiſſe, licuit & Herculi Iouis ſupremi filio cum præda illa tartarea auras regredi ad ſuperas, totq́; etiam monſtra proſternere, tãtorum tamen laborum exitus, admirabiliumq; facinorum finis quis fuerit, uxoris docuit ira, neſſeoq́; delibutum ueneno, ac decãtatum illud à poetis textum. Erunt igitur, de quibus conſultatur, ſuſcipiendæ res, inceptaq́; pro captu deliberantis, proq; eiuſdem facultatibus ac uiribus.

De prudentis uiri officio, & qualis ipſe eſſe debeat.

Si aũt prudentis uiri propriũ, peculiariſq́; illa eius
e cõmendatio bene utiq; uti cõſulat, bene aũt conſulere nemo poterit, niſi omni ẽ parte res ipſas, negociaq́;, de q̃bus cõſultatio ſuſcepta eſt, perſpecta animo, atq; undiq; animaduerſa habuerit, p̃beq; cõſiderata, niſi ipſius quoq; cõſultãtis nouerit, expenderitq; ingeniũ, uires, facultates, opes. Nam ratione alia conſulere quiſnã bene ac prudenter poterit? Oportet enĩ conſiliũ eſſe bonũ, utq; ipſe tum

sibi tum aliis bene omnino consulat, siquidem prudentem uirum, bonum quoque eundem esse uolumus. Ipsaque cum prudentia uirtus sit, & præcipua quidem uirtus, bonum ea ut sit, præclarum etiam bonum, prorsus necesse est. Nam prædones & sicarij recte quidem consulere, atque è re ipsa flagitijs patrandis consueuere, bene autem consulere nullo modo, sunt enim flagitiosi ac maxime improbi, nam etsi quod bene idem recte, non ubique tamen quod recte, idem quoque & bene. Itaque peruersis in hominibus, deprauatisque ingenijs ad patrandum flagitium rectum inesse atque accommodatum potest consilium, ideo autem rectum, quod facinus ipsum ad exitum, quem sibi in animum induxerant, recta perducant uia. Bonum autem quomodo? cum finis ipse sit maxime turpis, ac summum in modum detestabilis, sintque improborum ac sceleratorum hominum corrupti mores, deprauata mens, impurus atque inquinatus animus, uoluntas à bono honestoque penitus auersa ac detorta. Qualia tyrannorum sunt consilia, cogitationesque à bono honestoque tantopere abhorrentes.

Affectus animi impedire recta consilia & bona.

Vo fit, ut bene consulere nequaquam possit, cuius animus aut dolore teneatur, aut uoluptate præsertim nimia, prudenterque apud Salustium Cæsar, qui de rebus consultent dubijs, ab odio, amicitia, ira, atque misericordia oportere uacuos esse, censet. Etenim affectiones illæ, quæ à bono honestoque consulentem detorqueant, uel à dolore excitantur, uel à uoluptate nimia, pessimis hominum consiliarijs. Itaque non male illi quidem qui temperantiam in castris excubare aiunt debere prudentiæ atque in statione agere, quando ut apud eximium est poetam, dolor iraque mentem præcipitant, uoluptas autem animi uires sic eneruat, ut nihil nisi languidum, muliebre, & tanquam euiratum, aut sentire patiatur, aut consulere, ac mihi quidem bonum atque ho

nestum consilium, dux quasi quidam uidetur, tum suscipien di itineris, tum suscepti, quo etiam comite, ad optatum per ueniatur locum, atq; ad finem nobisipsis propositum tanto etiam studio ac sudore perquisitum.

Quale debeat esse consilium.

t Ria itaq; præcipue cõsiliũ ipsum probãt, quod rectũ quod honestũ, quod bonũ, rectitudinẽ ratio ipsa sub ministrat, nihil em̃ rectũ, nisi ratio illud dirigat, bo nitatem uirtus, quæcunq; em̃ secundũ uirtutẽ sunt, & ipsa quoq; bona sunt, quippe quæ uirtutis naturam sequantur, honestas uero inde manat, quod ubicũq; ratio habet ac uir tus locũ, illic etiã & honestas. Igitur ut quod examinate de lecteq; susceptũ est negociũ, ad finẽ usq; summa etiã cũ pru dentia dirigatur hoc ipsum, & bonũ præstat consilium, & omnino efficit, perĩde ut peritus dux, comes etiã fidelis, ad monitorq;, atq; adhortator minime uanus aut fictus.

De delectu habendo in consulendo.

o Mnino autẽ bonũ qui cõsiliũ aut ipse sibi capturus est, aut alijs daturus, oportet eum plurima circun spicere, loca, tẽpora, personas, rerũ præsentiũ statũ examinare, eorumq; simul omniũ delectum habere, faculta tes, clientelas, opes expẽdere, præterita diu multũq; in ani mo uertere, eaq; præsentibus conferre, & tanq̃ in trutina cõponere, quibus cõpositis, & quod prudentis est extimato ris, omni ẽ parte examinantis, de agendi modo, rationeq; præcipue solicitus erit, totusq; in eo uersabitur, ut non solũ quid sequendũ sit, sed qua illud uia sequendũ, utq; & quid deceat, quid etiã oporteat, & quãtũ quoq;, & quousq; opor teat, in scapulo ipso probe ꝑpensum habeat, nã quia prudẽs qui sit, bonũ quoq; eundẽ uirũ, honestumq; esse ciuẽ statui mus, ad finemq; usq; perfecti negocij sibi undiq; constantẽ nihil prorsus bono uiro indignũ cõmittet, nihil quod hone

sto ciui parum cōgruens iudicetur. Nāq; ut finis eius est ho nestus, & media quoq; per quæ ad finē contenditur hone- sta erunt, qualia & uiro bono cōueniāt, & ei quidē uiro qui ciuilium sit legū, cœtusq; communis maxime studiosus. La- tronum est enim summeq; impudentiū fœneratorū per sce- lus crassari, usuq; per impurissimos cōcupitū progredi ad finē. Quibus in actionibus quis locus potest datus esse pru- dentiæ? cum in ĳs uis regnet, ac fraus simul, expilatioq; falsa item obsignatio, ac simulatū benefaciendi studiū. Itaq; ꝓba tū atq; honestū cōsiliū media eiusmodi sequētur, talesq; pro gressiones, ut finis ipse cū hominū sit approbatione & lau- de, proq; agentis ipsius dignitate, siue finis ipse, cōsiliūq; in priuatū spectet, siue in publicū ac cōmune bonum.

Vsum atq; experientiam plurimum conferre ad bene consulendum.

AD celeritatem aūt cōsiliorum maxime cōfert natura, inditumq; ab illa ingeniū, ad maturitatē uero per- fectionemq; usus ipse rerumq; multimodarū pluri- ma exercitatio, quæq; in ore est hominū experiētia. Itaq; nō temere dictū ē ab Horatio, aut uirtus nomē inane est, aut de cus & precium recte feret experiēs uir. Quid quod proba- tum cōsiliū senile idē dicimus, quod uidelicet plurima senes experti sunt, contra uero quod præceps ac male consultū, iu uenile, quando iuuenes ipsi & parū omnino experti sunt, & ætas illa affectibus intemperantioribus maxime est sub- iecta. Quocirca in consultandis apud Homerū rebus, primæ partes propter ætatem ac rerum usum traduntur Nestori. Igitur si prudentis propriū munus atq; officium est, bene consulere, si prudentiæ ipsius, & comitari actiones, & diri gere eas, atq; ad finem perducere, qubus par est rationibus

& quã oportet uia, quãq; etiam decet moderatione & ordine, nimirum & bonum consilium, ducem, comitem, directoremq; uti existimemus par est cõmodorum utiliumque quorumcunque assequendorum & publicorum & priuatorum, quorum quidem prudentia ipsa estimatrix est pariter ac iudex æquissima.

Quid sit bene consulere.

q Væretis fortasse hoc in loco, hacq; præsertim in parte, ipsum ne bene consulere an sit scire, bonũq; consilium sit scientia, an fortasse bona sit siue cõiectio, siue etiam opinio, ac primum quidem bonum consilium minime esse scientiam illud docet, quod nemo de ijs, aut cogitationem suscipit, aut consultat, quorum ipse scientiam habeat. Est enim consultantis quærere, discutere, ratiocinari, quando consultatio ipsa quæstio quædã est, ac perscrutatio, mẽtisq; in rebus dubijs agitatio. Nã & qui scit qescit, qui dubitat, consultatq;, animi sollicitudine angit̃, mẽtisq; agit̃ inquietudine, parumq; sibi omnino constat. De certis.n.ac cognitis nulla ulterior aut perscrutatio est, aut dubitatio. Ad hæc consultatio agibilium quidem est rerum, earumq; quæ habere sese aliter possunt, & in quibus labi, decipi, atque errare possumus, contra uero rerum scibilium est scientia, quarum causæ cognitæ quidem sint, ac necessariæ, in quibus etiam locum nullũ habeat dubitatio, consultatio ue aut error, nec ex earũ cognitiõe aut ignorãtia uirtus aliqua moralis existat, seu cõparatũ è moribus uitiũ, quarũ ẽt ignorãtiæ nulla proposita est à legum latoribus pœna, queadmodũ uitijs inhonestisq; actionibus decretum est suppliciũ. Quid igitur inter consilium discriminis sit ac scientiam iam uidetis. Quod uero ad coniecturam attinet, sic habete, cõsilium quidem ipsum ratione niti, eiusq; inhærere uestigijs, pluris

mum sibi temporis assumere ad cogitandũ, quærendũ, examinandũ, illudq; potissimum eius esse studiũ, quo permaturescat, & tanq̃ cõcoquatur, cum cõiectura ipsa, uisq; coniecturalis immatura sit ac repentina, quodãq; quasi oblata impetu, quippe quæ uix ulla nitatur ratione, sed tanq̃ errabũda progrediatur uagetur, erret. Quid em̃ cum ratione coniunctum habeat, quod subitaneũ, quod ab impetu, quod nullo modo perquisitum? Itaq; coniectores somniorũ dicuntur, minime uero rerum earum, de quibus agendæ necne sint, & dubitamus & quærimus. Nec uero futurarum esse rerũ coniecturas inficiamur, propter signa, similitudinesq; præteritarũ, esseq; & pluuiarum, & siccitatis, fœcunditatis, sterilitatisq; pronostica, & animorum ac uoluntatum signa quædam. Quo fit, ut agricolatio, militia, nauigatio, medicina, astrologia coniecturales habeantur. Sed nos aliud bonũ consilinm, aliud coniecturam esse dicimus, quoniam bonũ consilium actiones ipsas moderatur, dirigit, componit, regit quod præstare nullo modo est coniecturæ. Etenim medicus per coniecturam præsentit, prædicitque ægrotanti euentu rum præter opinionem, ac morbi fortasse naturam, repentinum aliquid, per consilium autem medetur ægritudini, studetque sanitatem languenti restituere, & coniectura quidem prædictioni obsequitur, bonum uero consilium prudentiæ, actionibusque dirigendis, præterea qui consulit, quærit, ac de coniecturis ipsis cum ratione iudicat, coniector autem minime de consilij aut rectitudine, aut prauitate, neq; enim rationem sequitur, cum cõiectatio extemporalis sit, boni autem consilij susceptio tempore maturescat. Et bene quidem coniectura uti solertis est ingenij, eaq; ipsa uis solertia quædam est, bene autem consulere prudentis, bonorumq; consiliorum directio atq; usus prudentia dicitur, non autẽ solertia, de qua post suo loco uberius.

De differentia scientiæ, opinionis, ac consilij.

Iffert etiam à scientia opinio, ac ne parum quidem,
d quod scientia certitudo quædam est, cum sit opinio
persuasio quædã potius atq; assensio. Itaq; qui opi
natur, uix ipse quærit ulterius, aut amplius dubitat, quan-
do ita illud esse sibi persuasum habet. Aliud quoq; esse opi-
nionem à cõsilio, atq; à scientia illud docet, quod qui cõsul-
tat, bonum quo capiat consilium, & agitat secum plurima,
& ratione in quæritãdo utitur, ac ratiocinãdo, & cum ue-
hementer dubitet, nihil tamen sibi persuadet certi, sed plu
rimum in sciscitando cõsumit tẽporis, ne ab opinione conie
cturis'ue capiatur, & ignorare sese prorsus intelligit. Ad
hæc in agẽdis rebus suus est omnino cõsilio locus, quod qui
dem ipsum nullũ prorsus uersatur in naturæ principijs ex-
quirendis, quorũ ipsorum diuersæ quidẽ opiniones sunt, cõ
silia uero nulla. Itaq; dicimus tũ uarias, tum diuersas atq;
cõtrarias esse disceptantiũ inter se philosophorũ opiniones,
nequaq; autẽ consilia eorum in rebus naturæ perquirẽdis,
aut diuersa esse dicimus, aut uaria. Neq; enim philosophi
de naturis rerum, atq; effectionibus cõsultant, sed quærũt,
ratiocinantur, disputant. At patres familiarum, rerumq;
administratores publicarum, duces item exercituũ, & clas
sium præfecti, de rebus quisq; suis deliberãt, atq; admodũ
soliciti sunt, cum illorũ finis intelligere sit & scire, horum
autem bene utiliterq; agere, ac prudenter administrare res
à se consilio ac ratione susceptas. Quid quod optimum fuis
se naturæ consilium dicimus, cum linguã, qua uoces arti-
culamus, duplici quasi uallo, dentibus muniuit ac labris,
opinionem uero naturæ hanc fuisse, quis omnino nisi deli-
rus dixerit? Itaq; opinio ad ea magis pertinet, quæ scire ipi
arbitramur, & tenere eorum uim nobis persuademus, con
silium uero omnino ad cõsultationem referendum, atq; ad

eos qui cogitãdo, quæritandoq́; id maxime agunt, studẽtq́;
qua potissimum ratione & uia ad eum finem perueniant,
quem sibi consequendum proposuerint, resq́; ut suas utili-
ter perspecteq; administrent, quinetiam de opinionibus ue
ritas tãtum indicat, & qui falso quippiam opinantur, ueri
tas ubiq; eos ut falsos coarguit. Atqui ignorãter cõsulunt,
atq; imprudenter, actiones nimirum ipsæ plerunq; illorum
ignorantiam atq; imprudentiã simul detegunt, ipsiq; im-
primis susceptorum consiliorum atq; negociorũ successus,
diximus autem plerunq;, quoniã sæpenumero bonis consi-
lijs fortuna it obuiam, quæ in opinionibus haud scio uim ne
habeat aliquam, quippe quæ aut aduersatur, aut fauet ijs,
quæ nobis consilio & opera peragenda proposuimus, ne-
quaq; uero ijs quæ opinamur, quid quod & damus alijs cõ
silium, & ab alijs capimus, opinionem uero nemo dat, cum
& qui aut dat consilium, aut capit, ipse aut sibi, aut alteri
consulere dicatur, nullo uero modo opinari.

Quæ differentia sit inter sententiam & cõsilium.

q Voniam autem non solum uariæ, sed quandoq; etiã
diuersæ sibi inuicẽ aduersantes consultantiũ sunt
sententiæ, quid sententiæ intersit consiliũ, uiden-
dũ relinquitur. Nam & bene qui consulit, necesse est bene
etiam ut sentiat, & recta consilia non nisi rectis ex animo-
rum proficiscuntur sententijs. Quocirca sententia postq̃
ipsa in animis sedit nostris, ipsiq; offirmatissime decreui-
mus, re eam persequi, quæ sententia erat, efficitur tunc pro
positum. Hoc ipsum autem propositum ratione ac uia diri-
gendi, actionesq́; ipsas moderandi, pro suscepto negocio, cõ
silij proprium est munus, minime uero aut opinionis, aut
coniecturarũ, aut sententiæ, quando coniectatio signa sequi
tur, & uestigia quasi quædam, ipsaq́; repentina est admo-
dum ac lubrica, opinatio uero in ijs uersatur, quæ ita quidẽ

se habere ipsi nobis persuasimus, nec tam aut quærit, aut dubitat, q̃ sibi ipsi assentitur, quodq; opinatur, & probat illud constanter, & ratiocinando sustentare nititur. At sen tentia quod suscipiendum aut non suscipiendum, sequendũ ue aut contra fugiendum uideatur, iudicat, & cur ita iudi cet & sentiat persuadere ratione atq; oratione nititur, qui campus deliberatiuarum præcipue est causarum. Harum itaq; é numero, regendarum actionum patrocinium nulla suscipit inter administrandum, quoniam animi ea sunt tum lubricis uestigijs signa cõiecturasq; insequentis, atq; inter nebulas obuersantis, tum sibi aut falso, aut parum omnino recte quippiam persuadentis, aut nunc hoc, nunc illud sen tientis, demum etiam iudicium suum ferentis. Secus uero consilium neq; conijcientis est, neq; opinantis, aut senten tiam, iudiciumq; de re ipsa ferentis, uerum actiones sequẽ tis, atq; ad perficiendum quod propositum ac constitutũ est summa etiam contentione laborantis, contendentisq; ad fi nem, nulla non qua possit diligentia, industria, & opera. Quid quod sententia communis est & philosophantium & administrãtium rempublicam, & plebeiorum etiam homi num. Extat enim Platonis Aristotelisq; sua utriusq; ijsdẽ de rebus sententia, uariansq; opinio. Catonis item & Cæ saris, Fabij, ac Scipionis, maximorum in republica uirorũ, popularium etiam hominum, & graues, & re ipsa compro batæ uoces, dictáq; laudatissima, de plurimis ac diuersis re bus. Ast consilium in agendis tantum uersatur rebus, ijsdẽ q; publice priuatim'ue administrandis, ac recta ratione mo derandis, perducendisq; expetitum ad finem. Et quanq̃ di uersis rationibus, quæ sententia est uerti potest in consiliũ, quodq; est consilium in sententiam, tamen sententia ipsa ad iudicium omnino spectat, uimq; decernendi atq; authorita tem. Consilium uero dirigendas ad actiones duntaxat, ne

gociaq; moderanda ordine ac ratione sua, atq; ad consulendi studiū in rebus dubijs ac controuersijs, sequendiq; quæ utiliora uideantur, ac rebus ipsis magis ac magis conferre.

Quod munus atq; officium mentis sit, quod etiam rationis.

Quidem ego eruditissimi uiri in perficienda mente, & tanq; in locupletanda intelligentia, idem indico usuuenire, quod in infantibus anteq; incedere, ac pedibus se ferre ualeant. Cum enim nec erigere se, nec recti queant progredi propter membrorum imbecillitatem ac teneritudinē, nunc manibus quidem simul ac pedibus humi reptant, aut utraq; manu scabello innixi pedes sensim mouent, nunc uero nutricum manibus sustentati, ac blanditijs illecti, passus pedetentim protendunt, donec robustiores facti, soli iā ac sine adminiculis, externoq; adiumēto inambulant, post uero & saltant, & currunt, ac modo lēte incedunt, modo festinanter progrediuntur, estq; eorum pro arbitrio nunc citus, nunc tardus incessus. Eadē ratione mens perficitur ipsa paulatim. Principio enim debilis, plurimumq; imbecilla, anteq; eius confirmata sit uis, maneantq; suo in robore, quæ in illam sensus, obseruationes, animaduersiones, ususq; congesserunt (inde enim uidetur mēs dicta) nititur coniecturis, exemplis, aliorum monitis, institutis, iudicijs, post diu multūq; agendo exercitata, exercendo plurima diuersaq; experta, ac cogitādo, uestigādoq; cōmenta, secūq; eadem ipsa cum ratione uersans, dimetiēsq;, & in uniuersum et p partes circūspecta efficitur. Itaq; consultādis rebus, peragēdisq; negocijs, quæ initio inopia laborabat, copia dein affluēs, summaq; ubertate robusta iā, cogitatiōibusq; per se ualidis, atq; usu diuturno sese offerē

tibus ea explorat consilia, talia perquirit media, cõminisci-
turq́; progressiones, cunctaq́; inter se ita & componit, &
aptat, & ad finẽ agendo dirigit, ut uoti tãdem cõpotẽ agen
tẽ ipsum efficiat, ac decurso recte spatio perducat ad metã.
Etenim intelligentiæ ipsius & plures & diuersæ sunt po-
testates, uiresq́; etiã multiplices, illa uero maxime peculia-
ris, quæ prima quidẽ sese offert, nãq; excitata à sensu, com-
pulsaq́; mens, boniq́; alicuius cupiditate & studio inducta,
illico ad cogitãdũ sese uertit, quæ & lõgius & diutius per
uagata, explorabũdaq́; uestigat, rimat̃, & tanq; ad itineris
exitũ sui festinãs, perquirit aditus ac uias, quibus & libe-
rius & certius iter suũ cõficiat, perueniatq; ad finẽ boni,
cupiditate ab ipsa sibi oblati. Peruestigãdo itaq; ꝓgressim,
ac pedetẽtim, uersandoq́; secũ plurima, inuenit post quæ an
tea perquirebat maxime idonea, accõmodataq́; ad iter faciẽ
dũ. Inde quod peregre proficiscẽtes seruãt, ut interrogent
qui obuiã fiũt, de itinere, de uiarũ errore, de qualitate ꝓfe
ctionis, deq; aliis, quæ susceptũ ad iter facere intelligũt, se-
cũ ipsa quæ offeruntur, cõsiderat, confertq́; inter se, cũcto-
rũq́; & simul & seorsum rationẽ habet, ratiocinaturq́;, &
discutit singula, & perspecte examinat, suspenditq́; tanq;
in trutina, utiturq́; in cũctis publice priuatimq; rõnis ope
ac præsidijs, qua dictãte ꝑ rerũ ipsarũ qualitate ac natura,
easdẽ & in unũ colligit, & collectas secernit, et secretas di
stinctasq́;, quibus modis, qua mẽsura, quo ordine tractãdæ
sint, ac metiẽdæ, qua etiã uia ducendæ sint, deliberat. Demũ
refrigerata inuẽtionis opera, cõpositisq́; disceptationibus,
maturataq; consultatiõe, adhibet sese in consiliũ mens, regu
laq́; rationis comprobata, quod iudicis est propriũ, sentẽtiã
suam profert, deq; singulis & particulatim iudicat, & uni
uersum decernit. Primũ igitur intelligentiæ munus est atq;
cogitationis perscrutatio & inquisitio, et quæ ex inquisitio
ne ipsa

ne ipsa peruestigationeq; manat inuentio. Atq; hæc initia q dem sunt in quibus mens ipsa cũ primum à sensu, bonique specie aliqua titillat, cogitatu sese agitationeq; exercet sua, sola quidẽ, ac sine ullo ratiõis ductu adminiculoq;. Vltimæ quoq; partes ac iura, eiusdẽ quoq; intelligentiæ sunt unius ut eadem ipsa, & primam moderetur & ultimam aciẽ. Nã quæ media est acies in ea ius, imperiũq; ratio exercet suum. Itaq; & dictat quid sequendum sit, quid contra fugiendũ, & docet qua uia sit progrediẽdum, quibus etiam uestigijs inhærendum, & admonet temporis, personæ, decori, quæ rẽ tinenda in singulis sit mensura, quis ordo adhibendus ac modus, & tanq̃ gubernatrix, ac nauis temonem temperãs cursum dirigit in portum, quoq; pluribus etiam oculis utatur ac manibus, prudentiam assumit sociam, eamq; sibi uicariam substituit. Hocq; illud est, quod Aristoteles ait, dianoeam illã suã primorũ esse ultimorumq; terminorum, neq uaq; uero rationem, uidelicet suum intelligentiæ munus esse, explorare initio, & inuenire, ultimo iudicare, ac sentẽtiam suam ferre, rectæ autem rationis ac prudentiæ, ratiocinari, dirigere actiones susceptas, easq; moderari proprium ac certum esse officium. Deniq; prudentiam hominum negocia dirigere secundum rectæ rationis instituta & monita, cæteras uero uirtutes oĩs recta cũ ratione cõstituendas.

Neq; solertiam, neq; sagacitatem, neq; astutiam, esse prudentiam.

OMnino autem homini à natura insunt ad sentiẽdũ semina, quæ post agendo atq; exercẽdo, ad frugẽ, & tanq̃ fructũ peueniũt. Atq; ea quidẽ semina, qđ in tritico, leguminibus atq; arbusculis cõtingit, pro soli natura, cœliq; positura, & hæc ipsa quoq; pro corporis cõstitutione humorũq; fermentatione non raro, ut uarient, usu uenit, præsepe ẽt pro institutione ac doctrina. Inest enim alijs

tarditas quædam ad sentiendũ, aliis celeritas, acumẽ aliis, aliis hebetudo, hi ab ipsis statim incunabulis male instituti sunt, illi recte ac composite. Itaq; quod de canibus ꝓprie dicitur, nonnulli à natura sagaces sunt & cati, quidam obtorpidi, quemadmodum alii iucundi, tristes alii. Quocirca & sagaces, & solertes, & astuti, callidiq;, & uafri. & uersuti, ueteratoresq; magis à natura sunt, q̃ ab institutione, aut usu. Quanq; & hi ab assuetudine uires maiores accipiunt, utq; urticæ in solo pingui & stercorato, ualidiores efficiuntur. Quamobrem nec solertiam nec sagacitatẽ, multominus astutiam, calliditatemq;, quæ ad fraudem declinant, prudentiam esse uolumus, aut eius ancillas ac subministras, quanuis si solertia, si sagacitas, si celeritas illa mẽtis, si tarditas ratione fuerint, atq; inter agendum modo mensuraq; temperatæ, prudentiæ à famulatu uideãtur nullo modo repellendæ. Solertia enim illa naturalis, efficitur actionum diligens, administra, & cauta, tarditas ipsa in cunctationem, celeritas in maturitatem uertitur, sagacitas in prouidentiam, ac bonam illam & maxime paratam, ad præsentiendum, beneq; consulendum, promptitudinẽ. Cultus enim, ut in colendis segetibus expurgat solum, & hinc ad ubertatem concinnat agrum, illinc luxuriem compescit, sic in dirigendis actionibus, susceptisq; negociis usus, ratio, obseruatioq; id præstant, ut quæ à natura inesse uideãtur, ea & compescant & corrigant & componant, & ad maturitatem, fructumq; perducant. Est enim solertia innata quædam uis, qua solertes qui dicũtur, natura ab ipã sic instituti sunt, ut cũ administratiões ad ipsas atq; ad rẽ peruentũ sit, perinde se habeant, gerãtq;, ut qui ipsis in actionibus diutius uersati uideantur, cum ẽcõtrario inertes natura ab ipsa male instituti appareãt, ac parum omnino gerendas ad res apti. Sagacitas uero cum & ipã innata quædam uis sit ad præsentiendum, id præstat, ut sagaces ꝗ ha

bentur, eorum in susceptis negocijs, ipsisq; in consultationibus, ac deliberandis rebus, & ueloces, & catæ, & maxime etiam promptæ sint agitationes, & tanq̃ ipsi augurentur, præsentiscere etiam uideantur. Quodq; catulorum ẽ, paulo ut ante diximus, perinde ut illi naribus, ingenita ab facultate, sic ipsi & præsentiant & prædicãt, quasi diuinẽtur futura, quæq; in causis, de quibus agitur, obuentura sint, unde ijdem ipsi & cati sunt dicti, & ab eadem hac ui præsensiones quædam mentis, præsagia dicta sunt, & præsagi animi, & præsagio deductum uerbum, quo quidem ipso in malis præsertim præsentiendis scriptores frequentissime utũtur comici. At solertia inter agendũ uim magis ostendit suam, cum sagacitas in iudicando ac præsentiendo tantum appareat. Quocirca hoc etiam differt à prudentia, quod ea ipsa prudentia uitæ quidem institutionem habet, estq; munus eius docere, præcipere, dirigere, et quid seu sequendum sit, seu contra fugiendum ostendere, perinde ac uel utile quippiam duxerit, uel inutile, cum sagacitas prõptitudine tantum contenta sit sua, & ad ferendum iudiciũ & ad præsentiendum. Quid autem sit sagire, unde sagacitas dicta, plane quidem intelligitis. Est eñ probe præsagire, quasi probe præsentire, & quæ p̃sentiat iudicio comprobare. Quale illud Ouidij poetæ. Prima malum nutrix animo præsensit anili. Prima mihi nutrix Eoli dixit amas. Nec uero hac in parte non & Cicero audiendus est, inquiens. Sagire enim sentire acute est, ex quo sagæ anus quid multa scire uolunt, & sagaces dicti canes. Igitur qui ante sagit, q̃ oblata res est, dicitur præsagire, id est futura ante sentire Inest igitur in animis præsagitio. Commune tamẽ hoc iter se habet, quod utraq; in ijs uertitur, quæ in consultationẽ cadunt, indigentq; consilio. Ac nihilominus sagaces, nesciã tamen quomodo & habentur & dicũtur prudentes, p̃inde

ut qui rerum cognitioni ac scientiæ dant operam, quod facile à præceptoribus discant, & sapere dicuntur & scire, dum bene discũt, dũ quæ à præceptoribus istitutoribusq; tradita habent, atq; ex illorum hausta fontibus, recte illis uti uidentur, probeque ea reddere. Quod si qua decet circũspectione quæ nobis à natura insunt, intuebimur, nimirum inueniemus in natura quidem ipsa fundamenta actionum nostrarum esse posita, cæterum laudem earum omnem in usu consistere, & qui plurima expertus fuerit, plurimam eũ laudem prudentiæ ferre. Qua è re non dubitauit Aristoteles dicere, oculum esse prudentiæ experientiam, nec minus inhærendum esse eorum qui in actionibus cum laude consenuerint probatis sententijs, dictisq;, q̃ illorum demonstratiõibus, qui procul ab actionibus uixere, ciuilibusq; negocijs remoti à rerum usu. Namq; ut à natura sapiens est nemo, tametsi & sagaces & solertes existunt q̃plurimi, sic nullus etiam natura ab ipsa prudens, quando is habitus exercitatione comparatur, rerumq; humanarum usu. Quo fit, ut prudentiæ laus omnis in senibus consistat q̃maxime exercitatis. Quæ res indicat intelligẽtiam cum ætate simul proficere, hoc est diuturnitate & usu. Atq; ut intelligentia ipsa, mensq;, mentisq; ipsius ratiocinatio principium est, et causa actionum quarumcunq; nostrarum, sic etiam finis eadem est atque comprobatio, quæq; fructuum in arboribus ẽ maturitas, ea in senibus q̃exercitatissimis prudentia est, agendiq; absoluta, maximeq; spectata perfectio. Nam pueritiæ flores quasi quidam sunt, & in adolescentia cruda & acerba omnia, cuius usus sunt nulli, & affectiones ipsæ male temperatæ, atq; ob dolorem, aut uoluptatem plærunq; præcipites, aut nimium omnino remissæ. Itaq; adolescentia docta quidem esse potest, ac multarũ etiam litterarum gnara, quippe cum adolescentulorũ ingeniũ & feruet, & lau-

dum flagret cupiditate, ac litteræ ipsæ, doctrinæq; ingenio tantum comparentur, at prudentia solum usu, qui in illis est nullus, & annis qui in iuuenibus quidem floret, minime uero in ijs maturescũt. Cõmendat ab ætate quoq; eloquentiam Cicero inquiens, cum oratio nostra iam canesceret, quã in ætate illa uiuendi exuberantiorem fuisse quandoq;, senex ipse iam intelligebat. Pensitatio enim ipsa rerũ, quæ iudicium dirigit, quæ consulendi gignit rectitudinẽ, senum atq; experientium hominum est propria. Optimum itaq; in pueris atq; adolescẽtibus futuræ prudẽtiæ signũ, si senum ipsi uestigijs inhæreant, cõsilijsq; innitãtur, atq; in illorum admonitionibus conquiescant.

Prudentiam cum bonitate coniunctã esse.

q Vemadmodum autem semina illa naturalia, de quibus iam diximus, ad fructum ac frugem usu exercitationeq; perueniũt nostra, contra natura inuita incassum nitimur, uaniq; omnino conatus sunt hominum, sic absq; probitate ac bonitate nulla est ad prudẽtiam cæterasq; uirtutes profectio. Nam si uirtutes habitus sunt, aut secundũ rectã rationem, aut nõ absq; illa, prauitatiq; ac malignitati insitũ est, delabi à recto, atq; in obliquum suapte natura ferri, ac deflectere, uir prauus, ac mali studiosus, uirtutem assequi nullo modo potest, cuius rectus est omnino cursus, isq; recta cũ rõne dirigẽdus. Itaq; ut quas à moribus agnominamus uirtutes, eæ existere absq; naturæ beneficio ac uiribus nequeũt (licet enim uis illa à natura insita uirtus minime sit moralis, tamẽ sine ea existere uirtus nequit) sic neq; uirtutes absq; prudentia, quæ recta quidem ratio est, nõ tamen ut unaquæq; uirtus recta sit ratio, sed quod ipsæ sine rectæ rationis esse nequeunt beneficio & munere. Quo fit, ut uirtus nulla sine prudentia sit, ipsaq; prudẽtia absq; probitate, integritate, bonitate nullo modo esse possit, nec

prudens aliquis, nisi maxime integer & bonus. Erunt igitur & prudentissimi quiq; maxime boni, & uirtutes ipsæ morales cunctæ à prudentia tanq̃ duce directæ. Quippe q & lumen cæteris præferat, & uiam præmonstret, qua sit proficiscendum, secus enim quod cæcis idem continget, ut uehementissime offendentibus pedibus è uestigio labantur & corruant, nam & beluæ inde dictæ sunt feræ, quod absq; lumine, id est sine intelligentia ferantur & mente, & pueri propterea prudentes esse nequeunt, quod usum rationis ac mentis in ea ætate, aut omnino nullum habeant, aut perq̃ exiguum. Erunt igitur uiri prudentes iidem & boni, eritq; actionum nostrarum directrix prudentia, & cum morales uirtutes sint eius egentes, ipsa uero rationis eget duntaxat unius, deniq; q̃uis moralis ipsa uirtus non sit, uirtutes tamen morales absq; ea esse minime possunt. Recta autem ratio ex eo dicta, quod cum uirtus bonum sit, & quod adipiscendum suscipimus, bonum quoq; esse ducamus, necesse est, ut bene etiam agẽdo ad illud cõtendamus. Bene autem agere boni est uiri, recta itaq; ratio inde agnominata quod ut uirtute digna (uirtus enim præcipuũ quoddam bonum est) ut uiro etiã bono (quis enim nisi bonus uir ueram ad fœlicitatem contẽdit) recto ad illã nos deducit itinere, nec in dextrũ aut sinistrum declinantes latus, deflectere ad uitia patitur, quod iter mali utiq; uiri sequuntur, atq; in ipso quoq; maliciac uitiorum genere, peruersi homines ratione etiam uti solent, ut fures, prædones, sicarii, uerum hæc ipsa ratio prauitate infecta est, turpibusq; ac facinorosis fœdatur ministeriis. Cum autem uirtus circa honesta uersetur, & iusta, q̃ quidem agere boni tantum est uiri, ipsum rectæ rationis nomen, & iustarum & honestarum nos admonet actionum, efficiturq; ut recta ratio, et bonum uirũ & iustas atq; honestas præseferat actiones, & ad medium

ipsum nos dirigat, à quo qui deflectat, in obliquũ rapidatur, ad turpiaq; atq; flagitiosa. Non modo autem prudẽtia uirtutes ipsas, laudabilesq; hominum actiones condit, & tanq̃ concinnat, sed quæ maxima eius cõmendatio est, id præstat atq; efficit, ut qui cũ ipsi prudentes per se ut sint, natura repugnãte assequi nequeant, prudentes tamen habeantur, ex eo, quod sapientium ac prudentium uirorũ consilijs obtemperant, in illorumq; admonitionibus conquiescunt.

L ODOVICVM SFORTIAM, QVI PUbescentem primo, dein adolescentẽ iam ætatem Ioãnis galeatij fratris filij, mediolanensis ducis, procuratione hactenus ac patrocinio tutatus est suo, ueneno illum ẽ medio sustulisse, ciues, aduenæ, peregrini, passim atq; impune omnes prædicant, neq; est qui hominis impietatem tantam, non quouis etiam maledicentiæ genere, indignanterq; & insectetur & dãnet, facinus uidelicet inauditum, miserabile, & christiano potissimũ in homine abominandum, atq; eo quidem præcipue in homine qui habenas moderationis totius suis ipse haberet in manibus, cunctaq; in eius unius potestate ac uoluntate collocata cõquiescerẽt, ipseq; cum primis adolescens in patrui nutũ perinde ac parentis esset intentus, ignoraretq; omnino ab illius uolũtate deflectere ac consilijs, nec ab institutis eius auderet ullo modo recedere, hic pater, hic rector, hic rei omnis principatusq; uniuersi temperator erat atq; administrator, idem ꝑ uoluntate, suaq; ẽ sententia cuncta moderabatur. Tãtum nos facinus ò uiri optimi, scelusq; tantopere detestandum inuiti hoc in consessu præsertim referremus, ne aut Francisci patris clarissimi uiri, ducisq; fortissimi memoriam labe hac inficeremus, aut Hyppolitæ sororis, cuius nomini et ꝓpter uirtutum eius celebritatem, & propter Alfonsi matrimonium, nihil est quod non ipsi debere fateamur, sed fora,

porticus, plateæ, circuliq; infimorũ cuiuſq generis hominũ nephandi criminis accuſationibus (quid accuſationibus dicam?) imprecationibus etiã maxime diris plena, undiq; circunſonãt. Ego uero Triſtane ac Franciſce perditiſſimũ hoc maximeq; ſceleratum Lodouici cõſiliũ nõ tã accuſo deteſtorq;, q̃ teterrimã miſeror improbitatem, & quo facinus tandem ipſum aliquando prorupturum ſit, quo ue impulſurum ſumme impurum patruũ, omniq́; é parte cõtaminatum hominem, animo mecũ uoluo, futuramq́; eius doleo conditionẽ ac ſortem, ut maxime miſerabilẽ. Ac præſentium quidẽ malorum, quæq; mente ipſe circunſpecto, & tanq̃ auguror futurorũ, quam non aliã rear eſſe cauſam, q̃ ambitionẽ? infœlicẽ inq̃ ambitionẽ, & principatus cupiditatem adeo infrenam & perditam? cum præſertim ille ipſe principatus in manu Lodouici ipſius perinde ut antea, ſic eſſet de cætero permanſurus, in illiusq; conquieturus conſiliis ac temperationibus ſi rationi quidẽ obtemperare, q̃ rapi ab libidine maluiſſet. A recto igitur curſu diſtractus, impulſusq; ad extrema Lodouicus atq; abrupta, quo tandem impetus ipſe præcipitaturus ſit illum, eius ipſius (ut mens quidem præſagit mea) hoſtes uel breui quidem ſunt riſuri, italia certe uniuerſa iure eſt admodũ dolitura. Quid enim uiolentũ qđ nõ idẽ cito ruiturũ? cũ rationis propriũ ſit, donec ad rectũ redeat, nunq̃ cõquieſcere, quãdo & equi abruptis frenis tãdiu diſcurſant, rapiũturq; licentia & impetu, donec capti, cõpreſſiq; à magiſtris, capiſtro innodẽtur ad palũ, illigẽturq; præſepiis. Cũ aũt ambitionis ipſius, omniſq; inordinatæ uoluntatis correptrix ſit, ac temperatrix prudentia. Lodouici hoc immane magis q̃ nefariũ factũ eo uehementius nos hortatur, de prudẽtia ut proſequamur. Nã quo ſcelus ipſum eſt atrocius deteſtabiliusq;, eo libentius ad ea præcipienda nos inſtituimus, quæ rationẽ contineãt ac formulã uoluntatũ moderan-

darum. Peccatū.n. omne, aut à neglecta aut cōtēpta despectaq;, aut ignorata ab ratione proficiscitur, atq; à uoluntate male prorsus impudenterq́; tēperata. Cū præsertim sceleris magnitudine, factiq; atrocitate cōmotos uos ipsos intelligā, atq; ad audiendun etiam auidiores factos. Itaq; qua attentione audire parati estis dicentem, eisdem satis, ut ipse faciam, non dissimili dicendi cōtentiōe conabor, ad idque accinctus assisto.

Tres esse prudentiæ species.

Quæ igitur prudentia sit, quodq; eius officium, qui item prudentes & quales, quæq; etiam recta ratio, iam uidetis. Restat aūt quærendū, una ne tantū ac simplex prudentia sit, ac plures fortasse eius species. Cum autē res ipsæ in quibus prudentia sese exercet, aliæ sint publicæ, aliæ priuatæ, utilitates ipsæ, commodaq́;, quorum curā gerit prudentia, hanc eandē sequent̄ diuisionē. Itaq; prudentes dicemus alios, quod rem quidē suam utiliter ac prudenter tueantur, compendijsq́; suis bene consulant, & hæc quidem prudentiæ species à domus cura domestica nominabitur, reiq; à familiaris studio, alios uero quod rempublicā, ciuiliaq; procurent negocia summa etiam cum industria, cōmunisq́; boni curam habeant, ciuilis prudentiæ titulo exornabimus, quæ cura quod ciuitatis uniuersæ cōmoditatibus ac bonis intenta est, ciuilis non immerito uocabitur, uerū et temporibus suis Cato, Porcius, & cōplures alij in utroq; prudentiæ genere claruerunt, & optimi ijdē senatores & patresfamiliarum sunt habiti, à prudentia uidelicet rerum publice priuatimq; administrandarū. Nec uero ab hac ciuilis prudentiæ laude, bellorū administratores ducesq́; exercituum excludendi uidentur, quam si militarem appllaueri mus, uerendum est, ne suo etiam titulo defraudemus classium præfectos, ducesq́; maritimi belli. Verū ut una domesti

ea est prudentia, & si non una est familiaris rei procuratio sic unam etiam esse uolumus ciuilem prudẽtiam, licet ea cura sit, & ipsa multiplex, ac latius uagetur. Quodq; inuenti etiam sunt, qui uitam ipsam, cogitationesq́; suas oẽs in instituendis ciuitatibus, populisque gubernandis, & contulerint, & consumpserint, summa cum patriæ charitate ciuiũque uniuersorum, qualis Solõ, Lycurgus, Pompilius, hique à statuendis legibus legum sunt latores appellati, alij etiam qui legum ipsarũ iuriumq́; municipalium maxime fuerint studiosi, summamq; earum cognitionem ac peritiam habuerint, unde à maioribus nostris tum iuris periti, tum prudẽtes sunt dicti, hinc efficitur ut tertium quoddam prudentiæ genus adiungendum sit, eaq́; prudentia legalis uocanda, cuiusmodi fuisse traditum est, Sceuolam, Vlpianũ, Paulum, quorum etiam similes in bene constitutis urbibus ac populis, singulis sæculis & singuli reperiuntur, & plures, quos hodie peruulgate quidem sapientes uocant, & quorũ responsa ac sententias sapientium esse dicant. Erit igitur triplex omnino prudentiæ genus, in eorum autem quoq; qui claruerint genere, idem erit omnium officium, ut boni sint uiri, ut honesta sequantur ac iusta, ut recta ratione, & priuatas & publicas administrent res, ac publice priuatimq; utiliter ac bene consulant. Nam mẽbratim uelle de toto ipso corpore disserere, neq; id uos à me exigitis, & laboris esset prorsus infiniti, cum præsertim de singulis etiam uirtutibus dicendum esset, quarum omnium prudentia dux est ac magistra. Quocirca his explicatis, ad alia quæ dictionis hodiernæ uidentur propria, transeamus.

De cogitatione atq; consideratione, & qualis ipsa consideratio sit.

HAec igitur ipsa quæ sint & qualia iã uidetis. Hinc
b uero quæ tanq; administræ prudentiam sequantur,
quæq; uirtutes sint eius comites singulatim expli-
cabo, quo forma ipsa, pspectis quasi corporis totius mẽbris
ac partibus, conspectior appareat, speciesq; eius cernenti
bus magis sit exposita. Itaq; mentis hominum propria cum
sit cogitatio, qua ẽ re sæpenumero Cicero cogitationẽ mẽtẽ
ipsam appellat, prima quidẽ prudentiæ uis, & quædam qua
si comes offertur consideratio, quæ à præstãtissima utiq; re,
hoc est à siderũ cõtemplatione nomen duxit, translatum in-
de ad res item alias, actionesq; ad ipsas hominum contẽplã
das. Est autem consideratio persistens quædam compensio,
assiduaq; cogitatio rebus in ijs, quas mens ipsa sibi perpen
dendas atq; animaduertendas proposuit. Nam cum sint à si
dendo dicta sidera, hoc est perstando, ut à stando stellæ, qđ
Martianus probatissimus author tradit, consideratio ipsa
& assiduam & persistentem præsefert, & à nomine, & à
re ipsa cogitationem. Quocirca ab electione quidem ipsa ad
finem usq; constantissime officium præstat suum, singulas
nõ res modo, negociaq;, uerum loca, tempora, personas, for-
tunã, casus, repentina etiã quæq; perpendens, nihil incogi
tatum relinquens, aut inanimaduersum, quod in re esse du
cat, nullo etiam modo commissura, ut dicendum sit, quod
inconsideratorum est hominum, non putaueram, quo uitio
qui laborant, merito inconsiderati dicuntur. Præstant igit̃
huiusmodi officium, implentq; prudentiæ munus hoc, præ
stantissimi duces, administratoresq; bellorum, qui nec in du
cendo exercitu, nec in mouendis aut ponendis castris, ijsq;
uallo & fossa muniendis, nec in explorandis hostium itine-
ribus, aut cõsilijs, nec in eligẽdo, locis ac temporibus ad res
gerẽdas, in dirigẽda ue acie, aut in metiẽdis casibus, nullo
deniq; imperatorio in munere, aut ĩprudẽtiæ fraudi ue, aut

fortunæ locum non antea consideratum relinquunt. Hæc enim ipsa uirtus pericula dum considerat, uallum excogitauit ac fossã, hæc exploratores, uigilias, signa, speculatores, nec solum cauendi artes adinuenit, uerum etiam suo tempore, suis locis, & commodis hostem adoriũdi. Qui igitur agendis atq; administrandis rebus considerationem ubiq; atq;, ut par est, suã adhibent, hi sunt, quos consideratos nõ modo iure suo dicimus, uerũ etiam admiramur, quosq; labi, errare, decipi posse uix ullo modo existimemus.

De prouidentia siue prospicientia.

p Rospicientiæ munus quæ alio ac maxime noto est nomine prouidentia in aduersis prosperisq; æque uersatur rebus, commodis etiam atq; incommodis prospectandis, iisq; etiam prouidendis, atq; ut auertendis damnis, sic etiam inuitandis cõpendiis. Non solũ em̃ diuersissimas res acutissime dispicit, uerũ etiã et cõsulit, & cõsilio addit operã. Quæ aũt sit eius opera, & quæuis, agriculturæ studium cum primis declarare nobis potest. Prudens enim ac probatus agricola iacto statim semine, fila suspẽdit paxillis, quasi irretiẽs sata, quo auiculas deterreat à pastu, nam & auium noxiam uim anteuidet, & quibus eam artibus propellat, cõfestim prouidet. Idem pecudes quo arceat à pauperie, sepem satis intendit, quod nomen à sepiẽdo, hoc est prouidendo deductum est, quod sepire agros ac uineas sit datum sapientiæ, rei rusticæ studiosis, quoq; imbres ab obducendis lacunis prohibeat, fossas ducit atq; emissaria, nunc manu nunc rastris nocuas euellit herbas, nihil deniq; quod nocere possit, non antecernit, nihil omittit, quod collaturum aliqua ratiõe intelligat. Itaq; uirtutis huius munus est ac laus, cum prospiciendo ante aggrediendam rem, tum remedia adhibendo, ne aut cõsilio ulla sibi è parte desit, aut opera. Atq; hi quidẽ sunt, quos appellare ꝓuidos solemus,

ac prospicientes. Tanta autem prouidentiæ admiratio est, et quædam quasi maiestas, ut non regibus modo, populorũq; rectoribus attribuenda iudicetur, uerũ dijs quoq; immortalibus. Differt aũt à consideratione, quod illa in animi pendendis potissimum rebus uersatur, hæc prouidẽdis potius, & consilio ac re iuuandis, ad hæc illi peculiarior est perpensio atq; excogitatio, huius prouisio & opera.

De apparatione.

OMnino post electionem anteq̃ rem ipsam aggredimur, pro rei suscipiendæ materia ac natura, faciendus est confestim apparatus, cum sit turpissimum imparatum accedere ad agendũ. Quo ẽ uitio declaratur aggredientem ipsum aut nullã aut perexiguã ante curam cogitationemq; adhibuisse, cũq; electio susceptaq; futuris de rebus sit actio, nihil illum aut de futuro cogitasse, aut de necessarijs atq; opportunis fuisse aliquo modo solicitũ. Perinde igitur ut qui domum ædificandam decreuit, calcem, cæmenta, materiamq; aliam priusq̃ fundamẽta iaciat, sibi apparat, sic prudens elector paratus accedet ad agendũ. Est enim non dedecorosum modo, uerum etiam periculosum, imparatum offendi, nihilq; ante præmeditatum. Qualis uero futurus esse debeat apparatus suscepti negocij, natura eius ratioq; mõstrabit. Refert Cicero Galbam oratorem cõsuesse priusq̃ ad agendã proficisceretur causam, solum eum in cubiculo multa diuq; agitare solitum, nam quãtopere paratus Cicero ipse ad dicendum accesserit, q̃ multa etiam meditatus, scripta eius manifesto docent. In expeditionem profecturi, arma, tæla, machinas, commeatum, cæteraq; id genus oĩa summa sibi diligentia comparant. Cæterum nomen ipsum uirtutis huius atq; habitus parũ adhuc quod meminerim proditũ est, ni uoluerimus nouitio quasi nomine uocare apparationem, ut apparatus sit rerum, apparatio animi, qua

qui ornanti sunt, parati, qui ea destituti, imparati à rerum uocãtur scriptoribus. Quid si meditationem uocauerimus? sed tamen differre aliquãtum inter se uidentur, quod meditatio prius ad agendũ instruit, altera uero apparat necessaria. Nam qui anteq̃ ad certamen accedit, exercet sese in armis, instruitq; ad pugnã, is meditari dicitur, atqui arma, tæla, equos comparat, apparatũ facere, utraq; autem necessaria est prudẽti, utraq; plurimũ secũ affert adiumenti ad res prudenter administrãdas. Potest tamen non paucis ĩ negocijs, usus, exercitatio, habitus ipse deniq; nulla prius apparatione aut meditatiõe adhibita satisfacere. Extẽporalitas sed ipsa oĩ est studio fugiẽda, quippe quæ & turbare ingeniũ, & stuporem afferre, ac rebus ipsis confusionem est solita. Nihil enim tãtopere aut exercitũ deterret, aut imperatorẽ ipsum confundit, q̃ ad repẽtinum atq; improuisum hostium aggressum, imparatũ offendi. Huius aũt ipsius uirtutis quæ sint partes, ac munera, ante rerum quidem negociorũq; aggressiones ipsæ ferẽ sese ostendunt.

De perspicacitate.

u Trãq; uero & considerationem & prouidentiã comitatur uirtus etiam illa, quæ à perspiciẽdi acumine uocata est perspicacitas, & qui ea sunt prædìti, perspicaces dicti. Cuius principia quidẽ cum sint in natura collocata (ingenij enim siue dotes, siue dãna natura ab ipsa proueniũt) diuturnior tamen consideratio atq; perspicientia illã perficit. Huius aũt uirtutis est proprium ad abdita penetrare atq; occulta, qua ẽ penetratione & consilia inter agendum capiũtur certiora, & quæ sit rectæ rationis apertius uia cernitur. Perspicax nãq; Ciceronis ingenium atq; cogitatio, acumine suo, summaq; peruestigatione, maxime occulta Catilinæ consilia, intestinosq; in nobilitatẽ ac rẽpublicam apparatus detexit, qua ẽ detectione & inceptis illi-

us prouidenter iit obuiã, & rempublicã saluam fecit, cum patrum ac bonorum omnium incolumitate ac salute.

De circunspectione.

b Is adiuncta est etiã circunspectio, ex eo dicta, quod & ante agendum, & in medijs quoq; actionibus omni e parte circunspicit, metiturq; singula. Circunspectorum enim ꝓprium est hoĩm metiri res, actiõesq;, & quid seruandum, quid fugiendum, quid prodesse, quid obesse, quid commodi exoriri possit, uel incommodi circunspicere, quid siue cõsulto, siue ex inopinato cõtingere. Quaꝗ enim circũ, ac tanq̃ eminenti in specula circũspectus uir positus, & metitur cuncta, & procul aspicit, seq; illis uel accommodat, uel aduersum ire, aut obsequi instituit.

De cunctatione, & celeritate, & obseruatione.

b Ominum autem res omnes, rerumq; ipsarum administrationes fiunt in tempore, & suo quidem tempore, cum tempus sit ipsum rerum gerendarũ non magister solum, uerum etiam administer. Quocirca susceptis negocijs, permulti agẽdi celeritatem adhibent, nõ pauci tarditatem, quæ tamen uacua sit pigritia, eaq; suo nomine est cũctatio, in qua ut excelluisse iudicatus est Quintus Fabius, sic in illa Iulius Cæsar, quem postea rerum gestarum magnitudo inter diuos rettulit. Sunt etiã qui occasionem ipsam inter agendum & expectent & obseruent, neq; punctum, ut dicunt, temporis, elabi patiantur, quinetiam occasiones ipsas summo studio, atq; arte prouocẽt, cuiusmodi agnoscitur fuisse Hannibal, qui intentus ad singula, ne minimas quidẽ occasiones frustra labi passus est unq̃. Atq; ut priores illi tum celeratores dicuntur, tum festinatores, & habitus ipse, cum celeritas, tum festinatio est suo nomine, posteriores autem cũctatores, & habitus ipse cũctatio,

ſic hi non improprie intenti uocari poſſunt, nec minus fortaſſe impigri, quãuis neutra appellatio rem ipſam meo iudicio ſatis impleat, ne ſi obſeruatores quidẽ uocauerimus, habitus autem omnino eſt ignominis, caretq́; uocabulo. Obſeruabat Hannibal mores conſulum Romanorum, qualitates itinerum ac temporum, rerum ſeu inopiam ſeu copiã, regiones, ſitum, loca, & tanq̃ in ſpecula conſtitutus, motus ſingulos proſpectabat, nonnunq̃ etiã prouocabat, ut qui ſaxo canes, aut commotis irritãt flagellis. Contra Fabius ſedendo ac cunctãdo omnem illi conſerẽdæ manus opportunitatẽ adimebat, iudicabat enim durando ac terendo tempus, fruſtrandos dolos eius atq; artes. Cæſar uero non modo tempori occaſionibus non deerat, ſed et tẽpus & occaſiones ipſas ingenio ſimul operaq́; ſibi præſtruebat, ut non tam non deeſſet ipſe tempori, q̃ tempus ſibi accommodaret, uel in ſua potius iura ac poteſtatem traduceret, qua diligentia nõ modo opportunitates ſibi pariebat, ſed quod maius eſt, aduerſariis & conſilia præripiebat & facultates, fuit nõ minus ad omnia intentus Scipio, idem temporum obſeruator, præoccupatorq́; occaſionũ ac præreptor, ubiq; cautus, ubiq; pſpicax, qui tamen neq; cunctator dici poſſit, neq; præproperus, nũq̃ uero non paratus ipſe, ſiue ad auertendũ, ſiue ad fugandũ hoſtem inſtructus & ſobrius. Qui igitur & quales ſint intenti, impigriq́;, qui itẽ cũctatores, rurſus qui celeres, atq; feſtinãtes iam uidetis. Quæ res igitur actiõesq́; uirtutes has conſtituant, eorũ de quibus diximus ducum, mores, artes, geſta uobis indicare apertius, q̃ ulla mea deſcriptio poterũt. Obſeruatio profecto in omni nõ ſolum uitæ artiumq́;, uerũetiã diſciplinarũ genere optima eſt nũc magiſtra, nunc conſiliaria, atq; admonitrix, terra, mariq́;, maioribus, minoribusq́; gerẽdis rebus, ea enim peritiã comitatur atq; experientiam, agendo enim atq; obſeruando periti

euadimus atq; experti. Administrandis autẽ negocijs ac gerendis rebus perficitur ingeniũ, honestatur uis illa cœlitus nobis indita, clarescit animi uigor atq; diuinitas, mensq́; simul ipsa, qua & cõtẽplando cœlitum ac naturæ res, & excellenter, supraq; opinionem agendo hominum, dijs ipsis cognitione, officijsq́; similes permulti iudicati sunt & habiti, uerum de peritis, ijsq́; qui ab antiquis experiẽtes dicti sunt, haud multo post uberius, qñ & actiua & ciuilis sapiẽtia ferè omnis usu ab ipso existit, atq; ab experientia.

De cautis.

Is accedunt qui proprio nomine cauti dicuntur.
b Quorum duplex habenda est ratio, eorum una qui tantũ id uident, ne à recto delabãtur, ipsi de uia digressi, illorũ altera, qui id maxime curare, ab alijs ne decipiantur. Vtrumq; aũt prudentis est propriũ, contra uero nõ in utroq; modo, uerũ in altero q peccauerit, merito ut incautus & accusatur, & despicitur. Cautorũ est igitur non labi nõ errare, nõ decipi, nõ haberi frustra, nolle cõtemni, nullo modo rideri. Itaq; in omnẽ uitæ partẽ, & necessaria est cauendi ratio, & iure suo ab omnibus laudat̃. Quæ res effecit, uti apud maiores nostros dolus duplex haberet̃, & bonus, qui fraudẽ, malasq́; artes repelleret, & malus, per quẽ ad iniqua captiosaq́; qui peruerso sunt ingenio impellerentur. Priorq; ille prudentiæ comes est, sequiturq́; iustitiam, posterior hic fraudis satelles, malarumq́; inter ciues ac peregrinos artium, in emendisq́; atq; uendendis, mutãdis item atq; administrandis rebus tum suasor turpis, tum author nefarius. Itaq; huiusmodi artibus instructi, ut subdoli, fallacesq́; generi hominum maxime habentur incommodi, quippe qui ad suas tantum utilitates omnia referãt, nec summa sine improbitate ac turpitudine.

De uersatilitate.

QVoniam autem pauloante temporis mentionẽ fecimus, neq; res ipsæ modo, uerum etiã tempora, maximam secum uarietatem afferre solent, hac ẽ commutatione efficitur, ut nonnunq́; in medijs actionibus, susceptisq́; in negocijs mutanda sit administrãdi ratio, cuius ipsius proprium quidem est mutare pro tempore propositũ, aliamq́; ingredi semitã, ac diuersum omnino iter insistere, & aliud atq; aliud agendi, administrandiq́; genus sequi, quod uel temporis, uel rei ipsius natura sic ferat, aut q̃d mutati etiã sint illorum animi, quibuscũ antea negociũ administrabamus, uel illi ipsi sunt alij, qui parte ex altera negocium denuo susceperunt. Quocirca prudẽtis est ad omnẽ sese agendi rationẽ, tum flectere, tum mutare, nouamq́; pro rebus, locis, temporibus, proq; ijs quibus cum agẽdum est ꝑsonam induere, quem nos siue habitum, siue uirtutẽ non satis profecto usitate, forte non tamẽ improprie, minimeq́; indecenter appellabimus uersatilitatem, & eiusmodi habitu indutos uersatiles. Quam ad rem plurimum etiam confert natura cuiusq; atq; ingeniũ, itaq; Vlysses ad diuersas sese facile accõmodabat ꝑsonas. At Cato nunq̃ à sua illa discessisset, seueritati atq; constantiæ ubiq; addictus, perpetuoq́; cuidam administrandis rebus, ferendisq́; sententijs tenori. Oportet igitur quem prudentem esse uolumus, quotiens res ac casus ipse tulerit, sine leuitate, sineq; dolo malo, mutare eum agẽdi rationem, taliq́; cũ pensitatiõe ac molestia, ut nec leuitatis det suspitionem aliquam, nec omnino fraudis. Est enim prudentis ac maxime probati ciuis, ab omni improbitatis ac uitij suspitione longius recedere. Vtere me, inquit apud Plautum uersutulus, & nequam ille ꝓ rota figulari, atqui prudentissimus quisq; pro re ac tempore uersatilis est, ut dixi, non tñ ut ab iusti deflectat atq; honesti semita. Ac mihi quidem uidetur cautus atq; exercita-

tus rerũ administrator id præstiturus, quod optimus quisq; atq; artificiosissimus poeta, qui ad quancunq; diuertit materiam, siue seueram & grandem, siue iocosam atq; humilem, siue tristem ac lamentabilem, siue iucundam ac festiuã mutatis tum numeris, tum uocibus, ad illam sese instituit, & cum ubiq; dicendi genus mutet, ubiq; tamen idem ipse est. Nam nec à decoro discedit materiæ ipsius, neq; personæ obliuiscitur, quam subinde suscipit, figularis uero illa rota sic uersanda est, ut artifici seruiat, nõ fortuito quidem, sed cum ratione, consilioq;, atq; etiam ex arte. Hunc ipsum uero habitum diuturnior usus, rerumq; plurimarum administratio, longa ex actionum continuatione, per gradus quasi quosdam adducit.

De uersutia.

u Ersatilitati quoq; huic affinis ẽ, ac maxime cognata uersutia, inde dicta quod plurima secum ipsa uerset, nec idem sentiat animo quod uerbis, aut uultu innuat, quin & cælat, & infirmat sententiam, & interpretatur sua dicta, uariatq; ꝓpositum, nec tam non cõstat sibi, quàm delectatur fraude ac captionibus, unde etiã uersipelles dicti. Quæ igit̃ uersutorum sint artes, mores, ingenia, comici docent serui, quiq; mercatores inducunt̃ in comœdijs Atq; hæc quidem naturæ primum siue applicatio, siue proclinitas, habilitasq; ingenij quædam, quæ ex usu post exercitationeq; habitũ constituit, plerũq; aũt ꝓclinat, uergitq; in dolũ, fraudem, calumniã. Itaq; uersutorum hominũ uerba sunt dubia, nulloq; modo simplicia, ꝓmissa parum fidelia, fucata ꝑsona, solertia malitiosa, sermo anceps, captiosa oratio, consilia haud quaq; recta, fictæ admonitiones, demũ in insidias, deceptiones, illusionesq; omnino spectãt, quibus cum parũ utiq; tutæ sint cõsuetudines, atq; cõmertia. Non solum aũt hoc differt uersutus ab eo quẽ uersatilem uocari uolumus, quod fallax, dolosus, ueterator, malitiæ omnis ar-

tifex, sed quod uersatilis tãtum studet, curatq́; ut norit, intelligat, sciat, usu etiam ipso cõprobet, quid in quaq; rei ac temporis mutatione sequendum, & quem se gerere ubique ac pro suscepto denuo negocio debeat, ille uero ut decipiat, illudat, capiat, ac sub cauti, prudentisq́; persona caluat. Et uersatilis quidẽ uiri laudatur agilitas, quæq́; etiã dexteritas suo est nomine, uersuti uero timetur duplicitas. Ille agẽdi modum ac rationem mutat, quo melius rem gerat, administretq́; negocium cõmodius, hic sententiam inuertit, ut decipiat. Quid quod ille stat promissis, dictisq;, hic omnia uertere suos in usus nititur, atq; ut paucis colligam, uersatiles rationi sese student adiungere, uersutorum studiũ sequitur animorum libidines, habendiq́; cupiditatem, quã ut impleant, mente, cognitionibusq́; suis nihil non uersabunt, proclinare autem in dolum malum, astusq́; fallacissimos uersutorũ cõsilia, Ciceronis uerba hæc indicãt. Quid uis perpetiantur, cuiuis deseruiãt, dum quod uelint consequantur, ut Syllam & Marcum Crassum uidebamus, quo in genere uersutissimum & patientissimum Lisandrum accepimus, ait etiam imprimis uersutum & callidum factũ Solonis, qui quo & tutior eius uita esset, & plus aliquanto reipublicæ ꝓdesset, furere se simulauit, nimirum reipublicæ respectus Solonẽ excusat. Quod uero Cicero uidetũ hac in parte laudare uelle uersutiam, nõ deterrebimur, tamen hoc eius dicto, quo minus asseueremus, cogitationes uersutorum, atq; consilia in id plerunq; intendere, ut fallant, ac per insidias & simulationes quod cupiunt assequãtur, quippe qui magis uersutia & calliditate gaudeant se quippiam adeptos, q̃ simplicitate ac recta ratione. Nam & idem ipse Cicero ait. Qui uersutos homines, & callidos, admirantur, malitiam sapientiam iudicant, alio item loco prudentia sine iusticia nihil ualet ad fidem faciendã. Quo

enim quisque uersutior & callidior, hoc inuisior & suspectior, detracta opinione probitatis.

De simulatione & dissimulatione.

i Dem quoque tẽpus, ac nunc prospera nunc aduersa quæ accidũt, ipsæ quoque rerum mutationes non raro ferunt, ut alibi simulandũ sit, contra alibi dissimulãdũ, qui mores bonis uiris oĩno habẽdi sunt indigni, nãque in uirtute nihil fictum inesse debet, nihil simulatum. Tanta tñ interdũ uis est fortunæ, casuum, rerũque humanarum uarietatis, atque inconstantiæ, ut pro loco ac tempore, non mõ simulare, aut dissimulare, uerũ etiã fictiõibus uti sit necessariũ, idque maxime honestum existimetur ac summa etiã commendatione dignum. Nam & apud Virgiliũ Aeneas spem uultu simulat, altum tamẽ corde dolorem premit. Ferunt Hãnibalem cognita repente Asdrubalis fratris cæde, ac totius clade exercitus, composuisse uultum, risisseque conditionem humanã, magis quàm ut dolorẽ præsetulisse, aut animi cõsternationem uideri uellet, quo uidelicet & militũ ac ducũ suorũ animos cõfirmaret. Populus Romanus quo tempore idẽ Hannibal muris insultabat urbis, iussit classem cũ exercitu in hispaniam à portu soluere. Prudentissime ab utroque & pro tẽpore, ac pro rerũ & fortunæ euentis. Medicus apprime solers atque industrius, cũ ægroto daret operam, qui à phrenesi correptus, cibum nollet capere, quod mortuum se esse diceret, summisit qui sub eiusdem insaniæ specie prope illũ in lecto collocatus diceret se quoque mortuũ, exposceret tamen & cibum & potum dari sibi, qui cum afferretur, & ipse sumeret, tũc alter ille qui uera laborabat insania, quid hoc inquit, an mortui comedunt? Et edunt, subdit alter ille sub ficta persona, & potant mortui omnes, atque hoc dicto, cœpit etiam auentius mãdere, quo exemplo ductus qui ægrotabat, & ego quoque de more mortuorum prãsurus sum, cõ

festim itaq; cibũ sumere cũ cœpisset, ex eo cõtinuauit & eẽ & bibere ẽ medici sentẽtia, nec multos post dies morbo liberatus est, magis prudẽti hac illius solertia, q̃ curãdi ratione aut arte.

De solicitudine & diligentia.

INest autem prudentibus quibusq;, tum usu ab ipo, tum etiam ab ingenio, quædam animorum agitatio, quæ illos assidue solicitos habeat dum uerentur, nequid secus q̃ oportet decetq;, uel admittatur, uel accidat, experti uidelicet humanos casus, ac tum fortũæ inconstantiã, tum hominum leuitatem. Itaq; prudentissimũ quẽq; gerendis in rebus cura hæc maxime uexat, quæ ab animi ipsius cõmotiõe atq; agitatu, dicta est solicitudo, laudabilis sane commotio, dum ne mentẽ perturbet, labefactetq; cõsilia. Ex hac igitur animi solicitudine, quæ actiões plerumq; antecedit atq; operam, etsi easdem comitatur, natura etiam ipsa adiuuante, enascitur postea in agendo diligẽtia illa, quæ cum sit & temporis, & rerum, & actionũ ipsarum obseruatrix, nihil aut omitti patitur, aut prætermitti, minime uero remitti, quod ad rem bene, commode, laudabiliterq; administrandam pertinere intellexerit. Nullo autẽ ipsa modo, aut præcipitat operam, aut relanguescere illam sinit elabi ue occasionem ẽ manibus. Minime uero omnium intempestiuitate utitur, aut interturbat administrationis cursum. Eadem quoq; dum metitur singula, dispensat tempus, actiones temperat, digerit ipsam seriem, nunq̃ deniq; a se ipsa recedit, nullo sibi pacto aut arrogãs, aut plus tribuens, quã quod suæ ipsius partes ferant. Etenim quæ hodie peruulgate quidem est præsumptio, proprio fortasse nomine arrogantia, aut magis arrogatio, ni iurisconsultorum obstet authoritas, non caret elatiõe ac iactantia, uel leuitate potius ea, quæ rerum agẽdarum pernities est quasi quædam. Non solicitari autem nullaq; anteq̃ agere inci

pias, neq; post inter agendum, cura premi uel stupidi est ho minis, uel maxime insolentis, uel penitus ignorantis naturam rerum humanarum, quis maxima interdũ peritia, rerumq; plurimarum usus atq; exercitatio securitatem etiam quandã ingeneret in administrãtium animis. Quibus ẽ uitijs nascitur incuria illa, quæ merito suo mater est negligentiæ appellãda. Quinetiam hæc ipsa cura ubi nulla quidem affuerit, parit & stoliditatem & negligentiã, addo & contemptum. Vbi uero maior fuerit q̃ oportet, & q̃ decet, aut de quibus minime par est, aut in quibus nihil necesse est negocijs, uitium ex se gignit curiositatis, quo qui laborãt dicti sunt curiosi, odiosum sane genus hominum, etsi uitium hoc in inquirẽdis potius ijs uertitur, quæ ad se nihil aut omnino parũ spectẽt, aut multo minus cõferãt negocijs peragẽdis. Ast ubi cura ipsa mediocris quidem fuerit, diligentiam gignit illam, cuius est studiũ, seruare in cunctis modum ac mensuram, meminisse ordinis, ac temporis, rerum, personarum, negociorum. Itaq; prisci illi ut erant actionum humanarum, studiorumq; obseruantes, sicuti curiæ indiderunt nomen, quod in ea agerent de republica, ibidẽq; curarẽtur ciuilia negocia, ita quos diligentes esse cernerent, à magistratu traducentes appellauere curiones, à maiore uidelicet rerum agendarum cogitatione & cura. Ioannes pater tuus Tristane Caraciole, ut erat ipse & grauis in omni actione, & diligens rerũ administrator, hanc ipsam uirtutem affirmare non dubitabat rerum omniũ, ac maxime familiarium esse dispensatricem, eamq; uicem gerere in re domestica administranda, quam sub imperatore aut duce tribuni gererent, aut præfecti.

De æstimatione.

a Dmodum autem uidendum est prudenti, æquabilẽ se uti præbeat æstimatorem, tum rerum temporũq;

tum sui ipsius, & illorum præcipue, quibuscum negocium contrahit, nam & in bene constitutis ciuitatibus, magistratus quidam publici decreti sunt, æquandis ponderibus ac tenendis mensuris. Quid eñ tam secundũ rectam rationẽ, q̃ æqua æstimatio? Licet autem eiusmodi temperamento prædi ti iusti potius dici, q̃ prudentes, populi etiã iudicio debeant nec iustitia tamen esse potest absq; prudentia, nec prudentia sine iustitia, secus enim summa esset malitia, quæ pestis amicitiarum est maxima, humanaq́; societatis, in rebus, negociisq́; quibusq́; administrandis. Ad hæc nihil tam prudẽtiæ consentaneum, q̃ rerum, negociorumq́; discriminatio, & temporum discretio ac personarum.

De discretione ac delectione.

f Vnt huic adiunctæ comites duæ, quarũ alteri nomẽ hodie est discretio, alteri delectio. Ac discretio quidem ipsa uersatur in discernẽdo, ne uidelicet in agẽdo peccetur, dum q̃d agendũ, quid prætereũdum sit, dijudicat, distinguitq́; res, operas, actiões adhibetq́; ordinẽ discernẽs ipsa ac cõsulẽs, q̃d prius, q̃d posterius sit sequendũ, q̃d lenius aut seuerius, quid quadã cũ tẽperatione quasi prætereas, quid cũ asseueratione & quasi pertinacia insistens contendas atq; annitare. Itaq; uirtus hæc discerniculũ est quasi quoddã temporum, operarum, negociorum, personarum, singula prius perpendens, post uero etiam discernens, inde quoq; expendẽs, uerum à discernendo appellata populariter ab illiteratis, magisq; à doctis uiris est discretio, potissima quidem prudentiæ ipsius pars. Habet enim iudiciũ non modo uniuersim quidem per omnẽ actionem, perq; ea cuncta, quæ ad agendum pertinent, uerum etiam partis per singulas, ac munitissima etiã quæq́;. Exclamare solebat Galzerandus Corelia peritissimus rerum humanũ senex, præfuit enim sub Alfonso rege neapolitanæ ciuitati cõplures annos,

exclamare inq; solebat, ubi quid uel ineptius gestum uel intẽperantius administratũ intelligebat, aut confusius pertractatum, aut præter rei, personæ, temporis, qualitatem, dignitatem, naturam. Pro dij boni quonam abijt discretio? ubi ea gentium delitescit? Itaq; hoc uitio qui occupati sunt, maxime sunt inordinati, incompositiq;, ignorantes illi quidem quid quoq; loco sit aut ordine aggrediundum, exequendũ, & quo etiam modo ac uia tentandum, prosequendum, agitandum, ad finem deniq; perducendum, siquidem indiscretio ipsa maxima afferre impedimẽta, plurimãq; confusionem est solita. Videtur igitur discretio ipsa idem esse, quod apud maiores nostros iudicium, cuius munus quale sit innuit Horatius, cum ait de poetica præcipiens. Hoc amet hoc spernat promissi carminis author. Cicero item cum docet, quid quoq; loco sit in oratione collocandum. Verum hæc ipsa discretio habet actionis totius rerumq; omniũ, quæ ad agendum uel pertinent, uel exiguntur, tanq; gubernaculum ac mensuram, nõ modo in discernendo, ac dijudicando, uerum etiã in agendo, ut non minus de agendo sit solicita, q; etiam de iudicando. Itaq; quid inter eam intersit, ac iudicium, facile discernitis. At uero delectio illa huius & soror & socia idẽ ferè ius exercet atq; amplectitur munus, & in iudicando & in agendo, hoc tamen differre inter se uidentur, quod delectio non distinguit ipsa quidem, uerum facta rerum ac temporum distinctione deligit, quod é duobus potius, quod é cõ pluribus ac multis potissimũ uideatur, atq; ex utilibus quæ utiliora, quæ etiam maxime utilia, atq; é pulchris honestisq; uel magis honesta & pulchra, uel quæ honestissima appareant atq; pulcherrima. Habitus igitur hic ipse discretio est qui uero ornati sunt illo à maioribus nostris innominati, ni forte ut ab usu constantiæ ac tẽperantiæ, & constantes & tẽperantes, sic appellare deligentes eos uelimus, perinde ut

ab usu diligentiæ diligentes, & alteros illos ab usu habitu q; discernendi discernentes, & si uulgus eos passim ac per uulgate discretos appellat, rursus qui secus affecti, institutiq; sunt, indiscretos. Sed nos ijs tum inquirendis, tum explicandis nimij fortasse sumus, & attigisse quædam, q̃ disseruisse consultius fuerit.

De experientibus & peritis.

Oratius Flaccus poeta, non minus grauis uirtutũ suasor, q̃ argutus reprehensor uitiorum, cum laudare homines exercitatos, uel hortari eos potius ad agendum cuperet, aut uirtus inquit inane nomẽ est, aut decus & precium recte fert experiens uir. Quo dicto declarare nobis uoluit exercitatissimos quosq; maximisq; in negocijs uersatos, omnium eos maxime esse prudẽtes, quod usus ipse faciat experientiam, hæc ipsa experiẽtia peritiã, imperitum autem neminem posse esse prudentem, quod adolescentia ipsa declarat. Itaq; apud Maronem, quanto cum supercilio dicitur, experto credite? Quæ sententia eum quidem inter philosophos locum obtinet, ut ijdem præcipiãt quaq; in arte, quacunq; in facultate, fidem ei maximam adhibendam, qui in illa diutissime ac diligentissime uersatus fuerit, plurimaq; etiam expertus. Neq; enim alia ratione artes inuentæ ac constitutæ sunt, ab experimentis enim enatæ sunt institutiones ac præcepta, eaq; longissima ab obseruatione sumpta. Itaq; multa qui experti sunt, ijdem quoque habentur periti, inde enim nomen ipsum est deductum. Qui uero aut parum, aut nihil ferẽ experti, imperiti, rudesq;. Nã & primæ ipsæ, ut ita dixerim, initiationes, quacunq; in arte dicuntur rudimenta, & illi quidem in admiratione sunt publice, priuatimq; ciuium omnium, hi ludibrio habentur, atq; contemptui. Ipsi illi igitur periti sunt, quos non multo ante

diximus uocatos ab antiquis iuris prudentes, quibus scili cet ab experto noti essent, atq; ab obseruatiōe ritus patrij, le ges, mores, consuetudines, quinq; memoria tenerent, qua in causa quoq; in negocio uel ancipiti ac maxime dubio, uel op pidoq; difficili, quid à maioribus uel iudicatum esset, uel cō stitutum, uel publice etiam sancitum, unde qui huiusmodi facultati dant operam, legum periti ac iuris dicuntur, eaq; cognitio appellatur à doctis pariter atq; idoctis peritia. Prae terea qm̄ exercenda ab arte, haec ipsa quoq; proficiscitur pe ritia, ex eo solertes dicti, dicta etiam solertia, & in quibus nulla esset artis peritia, inertes, imperitiaq; ipsa inertia. At q; haec ipsa uocabula ab arte primū, ut uidetis traducta, post translata sunt ad actiones, atq; ad agendi usum, quinetiā ad naturam, atq; ingenium. Nam & acri ingenio praeditos quiq; administrandis rebus aptiores sunt, magisq; appositi solertes eos dixere, contra hebeti ingenio, ac parum aptos, minimeq; ad agendum idoneos, inertes, quinetiam à simili tudine manus exercentiū siue ab effodiēdis agris (nāq; agri cultura maximo quondam fuit in pretio) siue à cudenda materia fabrilia ad opificia, quod exercitatione ab ipsa ma nus ducere callū essent solitae, in negocijs artibusq; exercita tos dixere callidos, quodq; usu ab ipso occalluissēt, dicta est etiam calliditas. Sed nescio quomodo paulatim ob maliti am, quod ad eā declinaret calliditas, haberi coepta est uitio, magna etiam peritia, uicta mala cupiditate, fiduciā gignit. Quidam etiam non ab arte, magisq; ingenio ab ipso, insita q; ab ui, animorumq; procliuitate toti propendent in frau dem, dolos, insidias, suppilationes, cuiusmodi Afri esse phi bentur, ex eoq; tū ingenijs, tū moribus praediti eiusmodi à gentis uitio uafri uocitati. Ferūt tamē in pte italiae Vafrias fuisse oppidum, cuius incolas quod uana essent fide, Vafros inde dictos. Erit autem uitium ipsum uafritas. Verum de in

genio post dicemus, deq́; ingeniorum applicationibus atq;
procliuitate. Quocirca ad experientes redeamus, atq; ad eũ
habitum, qui ut à continente continentia, sic ab experiente
experientia nomen traxit. Ea prudenter gestorum recteq;
administratorum testimonium perhibet. Ab hoc igitur ipso
habitu maxime laus ingeneratur, hominumq́; admiratio,
atq́; écontrario uituperatio, itemq; cõtemptio. Quocirca re
cte atq; ex ipsa re est dictum ab Horatio, experientem uirũ,
quiq; agendo atq; administrando susceptis negocijs, tũ pu
blicis, tum priuatis, inceptisq́; alijs, cum dignitate rectitu-
dineq;, ac secundũ rationis ueræ præcepta legemq́; satisfe-
cerit, illum & decus & pretiũ uirtutis ipsius secũ ferre,
quippe qui nõ ipse solum recte ac prudẽter ægerit, sed alios
quoq; ad eiusmodi laudem exẽplo suo inuitauerit. Etenim
in agẽdo exemplũ ipsum, eã uim, id habet robur, quod in fa
ciẽdo ars atq; institutio, & ea ipsa quæ ab artificibus uoca
ta est norma. Nã etsi diuiniora sunt quæ ratiocinando, disse
rendo, inuestigãdo, hoĩes assecuti sunt, tamen sine actioni-
bus constare humanũ genus omnino nequeat. Et hodie quo
q; nationes, nõ paucæ usu, consuetudine, actionibusq́;, atq;
illarum obseruatione, atq; continuatione magis constãt, q̃
aut prospicientia rerũ futurarum, aut præteritarum memo
ria sine scriptis, senatus'ue cõsultis, aut plebiscitis, aut Au
gustorum sanctionibus, ac tabulis.

De ingenio.

i Ngenium, de quo pauloante pauca quædam attigi,
cum sit uis et aptitudo quædam, habilitasq́; animã
tibus à natura indita, atq; homini præsertim, uide-
tur nomen eius ex eo ductũ, quod sit natura ab ipsa nobis in
genitũ. Quanq̃ aũt & loci, & agri, & terræ, et regionis,
ingeniũ apud rerum scriptores persæpe legimus, proprie
tamen de homine dicitur ob excellentiam intelligendi, apti

tudinemq́; ob artis diuersas, diuersaq́; uitæ munera, actio-
nesq́; multimodas. Itaq; quibus in hominibus mens ipsa ui
get, inestq́; naturale acumē ad rerū naturas cognoscēdas.
Atq; ad uitæ tū publicæ, tum priuatæ administrationē, eos
ingeniosos dicimus. Cæterū qui & acute & cito et solerter,
& præter alios disciplinarū, cognitionūq; præcepta facile
hauriūt, penetrātq́; insita à ui, ad secreta tū naturæ, tum ar
tium, facultatūq;, hi sunt, quos summū in modum admira-
mur, & quorū suspicimus intelligentiā, donoq́; deorū im-
mortaliū concessum id eis magna cū excellētia arbitramur.
Ingenio autē mens hoc interest, quod mens diuina res est,
cœlitusq́; delapsa, ingeniū uero existit ex ipsa corporis ani
mæq́; cōpage, & constitutione, atq; ex humorū, è quibus cō
stamus temperatura. Ii enim plurimū ingenio ualent, quo-
rum in corde ac sanguine maior inest atq; agilior calor, tor
pescunt illi contra, quibus sanguis frigore cōcretus subest,
abundeq; multū lentescit. Ad hæc ingeniū præ se quidē fert
insitam tātum à natura siue uim, propensionemq́;, siue ap-
titudinē atq; habilitatē, mens uero imperiū magistratumq;
quasi quendā ad omnem prorsus iudicationē, rectitudinē,
ueritatē, distinctionem, propoer diuersitatem igitur concre
tionis corporeæ, quæ commixtio infinita quidē est, nec omni
no comprehensibilis, eueniūt tam multæ uarietates, appli-
cationesq́; ingeniorū multiplices ipsæ adeo, ut quot hoīes,
tot etiā sint ingenia. Quo fit, ut in utenda etiā prudētia in-
geniū quisq; sequatur suum, celeritatem Cæsar, cūctationē
Fabius, astum & calliditatem Hannibal, tarditatē & taci-
turnitatē Pompeius, animi generositatē Pyrrhus, contētio
nē Alexāder, simplicitatē & lenitatem Marcus Antonius
Augustus, seueritatē Cato, duritiem ac tolerantiam Caius
Marius, ac ne uetusta nobis semper sint in ore, in Ferdinā
do rege Neapolitano, cuius nos secretiora negocia decennio

administrauimus, cuius etiã in imperio nescias plus ne bona fortuna ualuerit an prudentia, inerat summa taciturnitas, incredibilis rei cuiusq; simulatio ac dissimulatio, cõtra in Alfonso eius filio apertissima simplicitas, nuda etiã ueritas. Eodem tempore moderabatur florentinam rempublicã Laurentius Medicorum é familia, cuius sermo admodum erat latebrosus, latebrosiora cõsilia, Mediolanẽsibus imperabat Lodouicus Sfortia, huic autem ipsi dominabatur ambitio, atq; honoris cupiditas liuore infecta. Florebat rebus in bellicis Federicus Vrbinas, nemo ex omni parte agẽdas ad res eo pensitatior erat atq; circũspectior, Sixto Põtifice Maximo uix alius fidentior audentiorq;, Innocentio qui ei successit quis diffidentior? Alexandro Sexto nemo unq̃ cupiẽtior atq; auidior. Itaq; ingenium, ut dici solet, id mercatum quisq; fert suum. Ac tametsi nemo prudens, nisi bonus idẽ et probatus uir, ne nos hac in parte à populari discedamus opinione, qui suo tempore prudentes sunt habiti, ingenium quisq; secutus est suum, ueruntamen prudentia ipsa rectã ubiq; sequitur rationem, ad quam se qui accõmodauerit, ne ille mihi non recte, non fecisse uidebitur, siue hilaritatẽ Lælij familiarem adhibuerit secum in cõsilium, siue amici eius Scipionis ambitionem ac tristitiã, siue popularitatem Augusti, aut Socratis ironiam.

De industria.

M Arcus Cicero non eloquentiæ modo, uerum etiam Romanæ philosophiæ pater gloriatur apud filium, & iure quidem gloriatur, quod industria sua sæpe multis ꝓfuerit, ipsaq; industria nostris ab hominibus ore quasi pleno laudatur, & qui ea sunt præditi, ut industrij cõmendantur, quæ tamẽ ea sit & qualis parum constat, neq; in hunc usq; diem est à quoq̃ traditum. Quamobrem huic ipsi, qui est de prudentia, tractatui, & hoc quoq; accedat,

de ea uti prodamus, quæ ſit noſtra ſententia, ipſa uero ab in
genio hoc differt, quod ingeniū aut acutum dicimus, aut ob
tuſum, neutiq; autem induſtriam, ſed aut magnam aut par
uam, etſi ingeniū quoq; & magnū & paruum dicimus. Ad
hæc mercatores & agricolas induſtrios potius dicimus q̃
ingenioſos, & poetas, oratores, philoſophos, ingenioſos ma
giſq; induſtrios, ingenium quoq; ipſum omnino ineſt à na
tura, īduſtria uero ab exercitatiōe magis atq; ab uſu. Quid
quod hæc ipſa abſq; ingenij bonitate uix eſt aliqua, at inge
nioſi permulti abſq; induſtria, aut ea oīo exigua, præterea
ingeniū in alijs eſt uerſutum & callidum, in alijs lene, mā
ſuetum, aut contra aſperum atq; inſolens, quis unq̃ dixit
aut lenē, aut aſperā, aut uerſutam, ſimplicem'ue induſtriā?
ineſt ingenio celeritas, aut tarditas, induſtriæ expeditio po
tius & explicatio, quaſi quædam ī rebus impeditis atq; per
plexis in inopia, in neceſſitatibus, in difficultatibus, ut ui
deatur induſtria quidē ab ingenio ortum ducere, cæterum
agendo atq; experiendo ali, formari, perfici, nam īgenium
ſi defuerit, quiſnam poteſt eſſe induſtriæ locus? rurſus exer
citatio niſi acceſſerit atq; uſus, ea quoq; nulla eſt futura.
Quocirca nomen ipſum uidetur ab induendo ductum, ut
ſit quidam quaſi habitus uſu exercitationeq; ab ipſa ac diu
multumq; experiendo inductus, nam pueros paſſim inge
nioſos dicimus, nequaq̃ uero induſtrios, at uiros & ſenes
dicimus. Habent igitur hoc induſtrij, ut quod ingenio præ
ſtent, ſolerter atq; acute excogitent, quod autem ſint in ne
gocijs uerſati, ac plura experti, adinueniunt ex ſe etiam nō
pauca, & in ipſis negocijs, cum facile ſeſe, tum multa etiā
arte explicant, atq; in quibus alij laborant, ipſi haud diffi
culter res ſuas expediunt, nouas etiam uias reperiunt, no
uum modum ad negocia tranſigenda, ad emolumēta cōpa
rāda, ad inſolitos etiam quæſtus faciendos, quibus ē rebus

efficitur, ut industrij habeantur maxime prudentes, quod & solertissime intelligunt, & quid expediat, & qua etiam ratione, quod expedire ducunt, sit illud consequendũ. Atq; ut callidorum astutorumq; consortia & societates fugiuntur, sic contra delectat industriorũ, & pleriq; ad illorũ se exẽpla libenter adiũgunt, similesq; eorũ esse student, quorũ profecto hominum maxime amica & peculiaris est solertia, atq; ea quæ extẽporalitas dicitur. Diuturnũ eñ ob usum illi cò atq; extẽpore & capiũt cõsilia, & quid expediat, uidẽt, & pro loco atq; occasiõe modũ statim aut remedia adhibẽt, horũ etiã assidua comes est uigilãtia, cũ sit industria ipsa minime desidiosa. Itaq; uis hæc & natura ab ipsa excita, & usu, exercitationeq; cõfirmata in rebus hominũ plurimum confert, maximaq; est laus eius atq; commendatio, cum eius sit ꝓprium excogitare atq; adinuenire in susceptis aut suscipiẽdis negocijs uiã, modum, ordinem ad ea explicãda atq; perficienda. Atq; ubi alij caligant, aut intepescunt, ipsi & incalescunt abunde, & perspiciũt acute, & explicant se facile, & nouas ineunt rationes, nouaq; consilia, nouas etiã uias ingrediuntur, siue mercibus alienandis, siue lucris excogitandis, siue damnis resarciendis, siue ẽ difficultatibus seipsis explicandis ac liberandis, ut fortasse nõ imperite eã nos in urania nostra ex egestate ac labore prognatam diximus, quoniam industrij homines & laborant ipsi, exercẽturq; permultum, & ad ea contendunt assequenda, quorũ egere sese sentiãt. Habetis igitur quid ipse de industria censeam, ꝙ autem ea sit prudentiæ dedita, ꝗq; illius admiratrix, nedum studiosa, facile quidem noscitis, quamobrem ad alia transeamus.

De uigilantia.

E St curæ illi ac solicitudini, de qua, non multo ante dixi, coniuncta uigilantia, à uigilũ munere & offi

cio dicta,

tio dicta, atq; ut diligentiæ negligētia, incuria uero curæ, sic huic dormitatio aduersatur ac somnolentia, profectum ē pigritia atq; ignauia uitiū. Differt aūt à cura, qđ cura quidem præcedit, uigilantia subsequitur, utq; illius est curare, ita huius est inuigilare, ne capiatur, ne ue dum opus est facto relentescat, atq; obdormiat, à diligentia uero quod hæc agit, totaq; uersatur in actione, at illa obseruat, notat, animaduertit, atq; ut dormitātibus ac somnolentis tēpus frustra labit̄, suntq; ipsi fraudibus expositi atq; insidiis, sic ē contrario uigilantibus nullū frustra labitur tempus, nullūq; momentum relinquit̄ inanimaduersum, minime autē dāt ipsi locum aut deceptioni, insidiis ue aut ocio ac desidiæ, frustraq; elabendo tempori. Videntur autē copiarum duces, rerumq; administratores bellicarum in hac ipsa uigilantia, totius exercitus suamq; ipsorum securitatem nocturno præsertim tēpore collocare. Nā à uigilando & uigiles dicti, & uigiliæ, in uigilum eñ custodia, diligentia, & fide, salus sita est atq; incolumitas exercitus, dum cæteri corpora sub tabernaculis curant, oporteatq; imperatorem ipsum maxime uigilantem esse.

De maturitate.

O Mnino autem prudentis est proprium naturam rerū imitari, quæ frugum ipsarum fructus ad maturitatem tempore suo perducit, quippe ꝗ nisi maturi fuerint, nullo modo probantur, quid eñ acerbū suaue? Eiusmodi itaq; intempestiuæ sunt actiones, ac perq̄ festinata negocia, iidem etiam fructus ubi nimio plus ematurauerint, perputrescunt. Quo fit, ut maior atq; languidior tarditas actiones ipsas corrumpat, reddatq; aut parū eas utiles, aut prorsus inefficaces. Quocirca qui gerendis atq; administrādis rebus tempus idoneum seruant, qui negociorum qualitates, ac rerum ipsarum ita metiuntur, ut eas ipsas tempore

ſuo ſuisq; locis & aggrediantur & proſequãtur, eorumq; omnium, quæ caſus fortunaq; obtulerint, hominum item ac perſonarum quam par eſt rationem habeant, utq; nunc differant remorenturq;, nunc gradu ſuo incedãt, hi ipſi ſunt qui maturi dicuntur, habituſque ipſe maturitas, cuius ea natura eſt, ut hinc agendi acerbitatem matureſcere permittat, illinc opportunitatem elabi minime patiatur, nihilque præter tempus aut tẽtet, aut operam, ubi ea opus eſt, remittat. Quædã tñ negocia, actionesq; nonnullæ à maturitate aliquantulum ſi abfuerint, facilius atq; accõmodãtius adminiſtrantur. Nam & genera quædã uini id uidentur exigere, ut uuæ ipſæ legãtur aliquanto acerbiores, quædam, ut racemi præ maturitate ſicceſcant, quarum diuerſitatum prudentẽ uirum quẽq; maturũ agnominamus, oportet eſſe obſeruãtiſſimum, ſiquidem hæc ipſa maturitas præcipuam prudentiæ laudem ſecum defert.

Quæ ſunt prudentis uiri partes atq; officia.

Ae igitur, de quibus dixi, ſiue adminiſtræ, & tanq; collaterales, ſiue partes & membra quaſi quædã prudentiæ ipſi uel adſunt in agendo & adminiſtrãdo, aſſidentq; ei, uel eam ipſam conſtituũt. Quocirca prudentis uiri partes ſunt ac munera, & anteq; aggrediatur aliquid, & poſtq; eſt aggreſſus, diu multumq; & ſimul omnia conſiderare, & diſcretim etiam ſingula, prudenterq; proſpicere, & quæ neceſſaria uiſa ſunt apparare, ac nunc cũctari, nunc feſtinare, nunc inſiſtere, nũc cedere, modo incaleſcere, modo refrigere, introrſus res ipſas pſpicere, ad ſingula intẽtum eſſe, obſeruare tempora, locum, perſonas, res, negocia, inter ſeq; diſcernere, uertere etiã ſeſe, perinde ut caſus, fortuna, rerum euenta, inopinatiq; exitus tulerint, ac nunc ſimulare, nunc diſſimulare, dũ ne id fiat dolo malo, ſolicitari animo, cauere ad paſſus ſingulos ne conci-

dat, diligẽtiã ubiq; sũmã retinere, cũ primisq; adhibere de
lectũ, nec à se ipso discedere, atq; hæc q̃dẽ cũ dignitate & pẽ
so oĩa. Quæ p̃cepta seruãtẽ, et intra p̃scriptũ rõnis rectæ, se
cohibẽtẽ, licebit prudẽter, publice, priuatimq; cũctis ĩ nego
cijs, actionibus, incœptis sese gerere, atq; administrare sin
gula cõsulẽtẽ ẽ sentẽtia, & rebus ipsis familiaribus, cogna
torum quoq; atq; amicorum, itemq; aliorum, qui curæ eius
temperationiq; subiecti sunt, & publicis atq; cĩbus cum
summa etiam commendatione, tũ ciuiũ, tum peregrinorũ.

Aec habui hodierna in cõsessione de prudentia uo-
h biscum, quæ discuterẽ, & quãq; hæc ipsa satis mul
ta per se quidem sunt, plura tamen sese etiam offe-
runt, quæ haud mentiar, si fortasse dixerim à uobis deside
rari, quibus ut satisfaciam, diem in crastinum dictionẽ hãc
omnem reijcio, quæ ex toto quidem posita erit in commemo
ratione exemplorum, quibus cognitis, perspecteq; conside-
ratis, quoniam in exemplis ualentissima quædam inest effi
cacia, utq; græci dicunt, energia, facile intelligetis, q̃d pru
dentem deceat, & quibus sit ab eo uestigijs inhærendum,
& quousq; etiam progrediendum, & quomodo, ne de ra-
tionis rectæ curriculo discedẽs aberret à uia, ne'ue inter p̃
grediendum concidat, corruatq; sub onere.

ARINVS BRANCATIVS, HOMO
m festiuissimus, atque ẽ conuictoribus nostri tempo-
ris facile quidem primus, hortari alios in cœnis so-
litus est, exemploq; etiam suo inuitare ad pocula, post epu
las uero, poculorumq; suauissimos illos haustus, cum io-
cis aliquãtum facetijsq; esset indultum, uel demulsim blã
dienterq; allectare ad somnum capiẽdum, quo uinum atq;
epulas longiore, ut ipse dicebat, quiete edormiscerent. Salu
bre p̃rsus cõsilium, taliq; imprimis suasore atq; authore dĩ

gnum. Etenim Marinus ſuapte natura iucundus erat, conuiuiorumq; aſſiduitate ita cõfirmatus, uti cõpotores quoq; ſuos ad omne hilaritudinis atq; feſtiuitatis genus exẽplo ſuo induceret, quippe qui paſſus etiam ſit, militari quadam cœna, caſtrenſiq; in conuiuio, inter arma aciesq; ad pugnã paratas declarari ſe p̃toria buccina, regiorumq; tubicinũ acclamatione, in potu propinationibusq; uictorẽ. Suauis ſane uir, ſummatimq; uirorũ conſuetudini ꝓpter tẽpa ip̃a, uel apprime quidem idoneus. Sed abuſus nimirũ ipſe eſt tũ natura, dum ſtomachi nimium eſt potens, tũ regia humanitate, dum iocandũ inter & compotandũ, ea delectandi gratia affert in menſam, quæ ab rege principibusq; per riſum tunc accepta ac iocum, non in mediocris calamitates, ꝑnitioſumq; exitiũ paulopoſt uertere. Verũ enim illos ipſos ad iocos, aulæ diffluentia, tempeſtatisq; illius mores inuitabant eum, tantus ætatis illius luxus fuit, atq; omnis generis licentia, ut populum continentiſſimum, temperãtiæq;, ac caſtimoniæ admodum deditum omni é parte contaminauerint, utq; (ne mihi progrediendum, aut declamandũ ſit ulterius) inter maxime tetricas matronas puellasq; modeſtiſſime educatas, contaminatione hac inuentæ ſint, & quæ tunc matres filiarum pudicitiam ambientes pluris uenderẽt, & quæ etiam uirgines, quo flos ætatis earum maioris ſtaret, omni arte, ſtudioq;, pellicatiõibus intẽtæ eſſent. Sed nos ò uiri optimi, quanq; etiam comitatis atq; urbanitatis amantiſſimi, Marini iucunditatem in conuiuijs magis magisq; commẽdamus, tamen & deſiderio mortui illius finẽ ſtatuemus, & urbanæ continentiæ deplorationem in aliud magis quietum tempus reijciemus. Quãdo autem neq; ut conuiuæ quidem, neq; ut licentius poti, ſanulum in hoc cõuenimus, uerum ſobrij, deq; uirtutibus ac præcipue de prudentia diſſerturi, illud in Marino tantum imitabimur, ut

longas post dissertiones, quod ille post uina præcipiebat, et nos quoq; cõquiescamus, non edormiscendi uini gratia, sed quo paulopost maioribus ad dicendum resumptis uiribus, de alijs quoq; uirtutibus, deq; prudẽtiæ præsertim officijs, & uigilãtius disseramus, & magis ac magis sobrie. Vsi au tem præfatione hac uobiscum sumus, quod licentiosi nũc ce lebrantur dies, qui quadragesima de christiano ritu præce dere soliti sunt ieiunia, in quibus si liberum & nunc est, & ab initio olim fuit, tum iocari & ludere, tum etiam perpo tare, permissum saltem dicenti sit mihi in hoc ipso consessu licẽtiore uti siue authoritate, siue exẽplo hominis maxime festiui & noti. Quocirca ad dicendum ipse quidem, uos aũt ad audiendũ quæ reliqua sunt accingimini, ut post nostrũ utriq; suo, non sine defatigatione tamen functi officio, qe tiore etiã somno uires corpis atq; animi relaxemus.

Esternam post disputationem, quæ à me est habita de prudẽtia Tristane Caraciole, tuq; Frãcisce Pu derice, cũ hoc ẽ sacello domũ me atq; in cubiculum

b

reduceretis, fessum iã de dictione, qđ cõtingere necesse est in sene, & quidẽ septuagenario, incidit inter reducendũ, ut pbe meministis, sermo de Alfonso Secũdo, & ut maio res nostri loquuti sunt minore, uel quæstus potius, qđ Fer dinando patre mortuo, annũ regnans non impleuerit. Cũ tu Tristane iustitiam ac religionẽ in eo mirifice extolleres, nec dubitares asserere omni pietatis genere, cæteris illum oĩbus qui neapolitano imperitassent regno, pculdubio an teferendum, ac diutius si uixisset, seipsum cum primis, ma ioresq; item suos, diuini cultus studijs, sanctimoniaq; ho nestaturũ. Mortuũ aũt eo desiderio neapolitani præsertim populi, ut multos post obitũ mẽses (obijt autẽ Messane in sicilia) creditus sit etiã uiuere, & reditus eius publice pri uatimq; lætissimis animis, apparatissimisq; plausibus, à

bonis præsertim tum ciuibus, tum proceribus expectaretur. Tu uero Francisce simplicitate, rectitudine, ueritate, cūctis illum anteponeres principibus, & dynastis, de quibus aliqua extaret memoria probitatis, præcipue uero popularitate, non inter ciues modo ac subiectos populos, uerum etiam inter milites, quanuis non alius, eo tibi continendis ijs à ui ac rapina, aut solertior uisus esset, aut seuerior puniendis. Sed gallicam illum insolentiam ac rapaces gentis eius animos, italicorumq; fraudes hominum, insitamq; dominandi præter ius fasq; libidinem, quasi de medio ereptum sustulisse, ne uirtutes eæ, de quibus uterq; dixistis, enitescere in eo iam rege illustrius magisq; euidenter possent. Mihi uero uiri optimi in illo & puero, & adolescente, præcipue autem uiro admirationi semper fuit memoria, qua supra omnes ætatis huius reges eminentissime excelluit, & rerum præteritarum, & xēplorum. Itaq; quoniam hodierna disputatio, enumerandis exemplis eorum, qui prudenter aliquid egisse uisi sunt, uniuersa quidem uersabitur, repetam quæ aliquando eum summa cum commendatione referre memini de Roberto Sanseuerino, & uiro & duce fortissimo. Referebat igitur Robertum hūc quo uoto se damnatum absolueret, profectum Hierosolymam, ad Christi sepulchrum, indeq; proficiscenti ad montē sinan, quo in mōte & diuæ Chatarinæ monumentum esset, & deus optimus maximus Moseo se ostendisset, describendis tabulis ac legibus iudeorum generi, factos obuiam latrones assyrios, qui uiā obsedissent, quos cum aliquanto longius harenarum agitatu uenientis animaduerteret, conuersum illum ad eos, qui Soldani sub fide publica eum deducebant, & quinam ij essent percontatum, tum illos metu repentino consternatos, latrones esse arabas respondisse, uagos, palantes, nulla lege cocercitos, ibi Robertum confirmatissimo animo cohortatū familiares

ac comites, iussisse, uti sarcinulas explicarent, prãdium em̄ esse parandum aduentantibus, deq; puluere atq; æstu fatigatis, ac uultu maxime hilari, ut erat statura, totoq; corporis habitu insignis, processisse illis obuiam, & arrisisse uenientibus, et comiter etiam eos accepisse, multaq; per interpretes iucunde, familiariter, ac maxime fidenter locutum. Illos autem, q̄q̄ barbaros, atq; inhospitales, & maiestate uiri commotos, & comitate sermonis, pransi cum fuissent, donatos ab eo, quibus tum delinire ipsos posset muneribus, & gratias Roberto ægisse, quod ab eo tam comiter accepti essent, & ualere hilariter cum iussissent, discessisse q̄ maxime pacatis atq; amicis animis. Sub uesperum autem, cum multum etiam itineris Robertus peruasisset, conspecto prius globo perq; puluerulento, admonitum fuisse, aduentare aliam latronum manum, quare illum & qui aderãt omnes, summo metu perculsos, de salute iam desperare cepisse. Ecce autem eosdem illos adactis circum equis, Robertum capite cum salutassent, rusticana profecto, non ingrata tamen, ante eius pedes posuisse munuscula, in iisq; salitos ex ariete petasunculos, ut gentis eius mos esset. Quibus iucũdissime acceptis, Robertum & metu esse liberatum, & iudicasse, nullam gentem tam barbaram, immanem, feram, quæ nõ et liberalitate caperetur, gratiam referre pro benefactis studeret, quæq; non ægre etiam aliquando ferret uinci se beneficentia ac meritis. Hoc ipse igitur exemplo admonitus, eo libentius hodiernum munus implere contendam. Nam & exemplum lex est quasi quædam, quæ bene institutos homines ad recte agendum inuitet, & ea est efficacia, ut generosissimum queq; excitet adeo, atq; incendat, ut quantum in ipso est, feruntq; facultates, uel superare contentis annitatur uiribus, uel summo saltem studio imitari.

Virtutes morales esse inter se complicatas.

P Rudentia igitur cæterarum ut uirtutum dux est, ac materfamilias omnium, sic ipsa uix unquam sola, sine alicuius earũ adminiculo munus exequitur suũ, quotiens prosequendum aliqd susceperit, etenim actiones ipsæ nostræ eiusmodi sunt, ut plerumq; cõfusæ inter se ac cõplicatæ, rarissime aũt simplices existãt. Perinde ut res ipsæ, negociaq; cõmixta inter se sunt nostra, & arctius inuoluta. Quid eñ utile in re familiari & ciuili (quod quærere proprium est prudentiæ) qđ nõ sit idem ẽt iustũ? dũ recte tamen quæratur. Debet eñ iure naturæ & ciuis, & paterfamilias bonus, sibi, uxori, liberis, ciuibus, atq; notis prodesse quidẽ semper, nullo aũt modo deesse, ad hæc conferre de suo, et erogare de facultatibus ad liberalitatem pertinet. Subit idẽ & ciuis bonus, & paterfamilias etiã uitæ pericula, pro patria, parentibusq;, aris, atq; focis, quod fortis quidẽ est uiri. Atqui iustũ & hoc est, à quibus tam multa acceperis, eisdem quantũ possis, gratum esse, & in referenda gratia propensum ac liberalem. Intemperantes ac parũ modesti homines, & ipsi iniurij erga naturam sunt, quã corrumpunt ac uiolant, & parũ omnino fortes atq; constantes, quippe qui sibi à cupiditate, dolore, ira, fœdissimis etiam uoluptatibus dominari patiantur. Igitur & temperantes, moderatiq; iustitiam amplectunt̃, fortitudinẽ, constãtiã. Itaq; actiones ipsas nostras ubi acutius consideraueritis, ꝓplicatas inter se atq; confusas intelligetis, potiore tamen à parte nomẽ accipiũt, ut cum prudenter aliquid factum dicimus, quod tamen ratione alia iustum sit ac liberale, itemq; liberale ac iustum dicimus, quod aliter consideratum sit etiam prudens. Nos igitur adhibitis ĩmo conquisitis exemplis grauioribus, nec ijs quidem multis quæ ad prudentiam potissimum referantur, reliqua uestris iudicijs existimanda permittimus.

De Alexandro Iudeorum rege.

a Lexander Hierosolymorũ rex ultima pressus ægritudine, scelerum suorũ cõscius, quod auare, crudeliterq; in populos grassatus esset, cũ timeret liberis, ne suum post obitum regno à popularibus pellerentur, uocatam ad se Alexãdram uxorẽ monuit, uti animã cũ ipse ægisset, confestim cadauer in publicum efferendũ curaret, conuocatisq; illico ciuibus, in eum prius inuecta, quod iniustus, rapax, impius, nefarius, perditissimisq; fuisset moribus, inde quasi illorum faueret uindictæ, palam diceret tradere se Alexandri corpus dilaniãdum ciuibus, ut quã in uiuum nequissent, in mortuum saltem irã exercerent, dilacerarent ita ꝗ illud, & hoc uindictæ genere sæuissimũ ulciscerentur tyrannum, eáq; ubi peregisset, cõmẽdaret illis liberos, ut innocentes, impuberes, ac nihil mali meritos. Quod Alexandra summa seueritate ac prudentia executa cum esset, ita ꝗdem uniuersæ multitudinis animũ mouit, ut non solum liberis regnoq; salubriter cõsuluerit, uerũ mariti etiã funeribus siquidem populares hac tanꝗ̃ liberalitate, iustoq; iudicio deliniti, regio more iusta Alexandro persoluere. Prudentissimum sane morientis tyranni consilium, nec minus Alexandræ post coniugis obitũ egregium factum. Qua in re & si sola prudentia uidetur locũ obtinuisse, non caruit tamen oculto iustitiæ præsidio, cum populus ipse iuste secum agi ab Alexandra iudicaret, quæ pro patratis à tyranno sceleribus corpus eius popularium iræ, qui iniuriam acceperant, sponte quoq; permisisset. Inuenit igitur prudentia remedium, quod ratione alia in re admodum perdita adhiberi nullo modo posse uisum esset.

De Laurentio Florentino.

l Aurentius, de quo libro superiore mẽtionẽ fecimus florentinam rempublicam cum moderaretur, & à

Sixto Romano Pontifice, cõiunctis cũ Ferdinando Neapolitanorũ rege copijs, graui bello premeret̃, laboraretq; ipse domi ciuium inuidia, uerereturq́; populi leuitatem, ad hæc uideret res suas in arctum adductas, multa diu secũ, cũq; amicis agitans, cœpit tandẽ consiliũ confugiendi ad Ferdinandum. Itaq; ignorante populo Pisas ꝓfectus, inde mari Neapolim ad regem nauigationis eius insciũ ꝓfectus, ab eo amice accipit̃, q̃ admiratus illius fiduciã, reputãsq́; quid se tali in facinore, quid regia item dignũ esset fide, & pacem, quæ post secuta est, procurauit, & incolumen Laurẽtiũ in patriã ac uoti cõpotem remisit, comiter amiceq; à se nulla non in re habitũ. Laurentius igitur é paucissimis, quæ offerebant̃ remedijs, cœpit quod uisum est saluberrimũ sui ipsius, quanquã hostis, regis tamen fidei commendandi, quæ regum maxime propria uirtus, ab omnibus iudicaretur. Fidentissimũ sane facinus, quodq; ob fiduciã simul atq; prudẽtiã bñ, utiliterq;, ac publice, priuatimq; illi omni quidẽ é ꝑte uerterit.

De Archelao rege.

a Rchelaus Cappadociæ rex, cũ intellexisset ab Herode iudeorum rege captũ ob parricidij suspitionem Alexandrum filiũ, suum quidẽ generũ ac currit ꝓpere é regno suo, adiensq́; Herodem, pro dij immortales inquit, ubi gener ille meus sceleratus, infamis, parricida? Ecquis eius mihi iugulum offerat, his aperiendum manibus, hoc discindendum gladio? Sed quæ nam inq̃, quæ nam patientia est ista tua ó Herodes rex? noluisti rebus tuis consulere, noluisti impijssimis filij consilijs, sceleratissimis ausis, maxime ĩmanibus inceptis, ut par erat, debito supplicio prospicere. Ego uero filiæ meæ, nurui tuæ maritalis impietatis q̃uis nullo pacto consciæ, prouidero tamen, nã quod impijssimi uxor est uiri, satis superq; fœdatam illam esse iudico. Ergo festinans ipse é Cappadocia, frustra quidem Alexan-

drum, dum interim iter facio, & tibi dedisse pœnas meditatus sum excogitati parricidii? & me tua e sententia, quia perditissimi uiri ea coniunx esset, mea de filia capturum esse consilium? Cum autem tete ipsum ô Herodes patrem intuear plus nimio indulgentem liberis, quæso inuicem cõmutemus animos, tuq́; dexteram da mihi tuam, contra meam hanc ipse dexteram accipe, per quam & ego tuas in gnato suscipiam partes, tu uero in filia uicissim iubeas meas. Quibus in hãc sententiam dictis atrocem Herodis animum ita leniit, ut filio Herodes pepercerit, & Archelai filiam quam abducturum se pater nefario ab marito simulauerat, rursus collocari in matrimonium scriptis nouis conditionibus uoluerit. An non uidetis ipsi tanto in negocio, quantum simulatio pariter dissimulatioq́; eodem quoq; tempore, quantum etiam nouæ parumq; opinatæ personæ ualuerit assumptio? etiã apud regem maxime callidum, ac præter cæteros in stirpem cognatosq́; sæuientem.

De Herode rege.

i Dem hic Herodes profligato Antonio, rebusque eius excisis, Rhodum ad Octauium profectus, dum apertissime se Antonii debitorem fatetur, ob beneficiorum illius multitudinem in se ac magnitudinem, dum præsidia aduersus eum Antonio misisse, dum consilia sua, dum Cleopatræ crudeles animos, nefariasq́; cogitatiões refert, nec se etiã fuisse defuturũ, suis si consiliis paruisset, coram obtestatur, dum uenire se tandem ad uictorem prædicat, seseq́; illi dedit, operamq́; & fidem suam, neq; fluxam, neq; ignauam futuram pollicetur, non inuenit modo apud Augustum ueniam, uerum etiam uirtuti suæ locũ maxime illustrẽ, quã de cætero ni fœdasset, tot cædibus filiorũ, cognatorũq;, facile iudeorũ inter prĩcipes et iure habitus et merito iudicatus primus eẽt ĩ oĩ genere laudis, pinde

ut maxime quidem maiorum suorum omnium liberalis fuit atq; magnificus. Hic ipse igitur dum seipsum agnoscit, dū Augustum considerat, dum omnia circunspicit, dum quid tēpora illa ferrent, & quod neq; simulare poterat, neq; dissimulare, aperte loquendo, maximumq; præseferendo animum, atq; in illius se fidem ꝓmittendo liberaliter, fidenterq;, ea prudētia res administrauit suas, uti Octauius, regno eius, & urbes complures maximeq; opportunas adiecerit, & aliquot etiam finitimas regiones.

De Marco Marcello.

Fractis Romanorum ad cannas rebus, cum plebs nolana ad Hannibalem inclinaret, instigāte maxime L. Bancio iuuene impigro & acri, cuius multa in re militari præclara extabant facinora. Cumq; Marco Marcello qui urbi cum præsidio præerat, defectionis indicatio facta esset, & Bancius ipse aut dedendam ē uestigio hosti urbem intelligeret, aut re male tentata, fugiendum ad Pœnū esse, hoc in discrimine tam ancipiti, Marcellus cōsiliū iniit, & duce & senatore maxime prudenti dignum. Nam cum aut pœna cohibendus esset Bancius, aut beneficiis conciliatus in partes retrahendus romanas, quod magis ē re præsenti tū uideretur, benigne ad se uocatū allocutus. Quātopere inquit Bāci uirtuti tuæ uniuersa plebs inuideat, hinc tutemet iudicaueris, quod cum à te fortiter in militia fideliterq; gesta permulta quidem sint, ē popularibus tamē tuis nemo extat, qui indicare mihi uoluerit, qui uir ipse esses. Atqui ne tu falso arbitrere, obscurum quicquā esse posse, aut ignobile, quod præclarū à quoq; in castris geratur. Romani & qui calamitati cannensi ē sociis superfuere, & fama ipsa quæ nihil præter cætera egregie factum occultum patitur, testantur, in ea te strage nō uictum cessisse, aut metu superatum, sed retinentem uirtute tua dignos animos,

non ante à conſerendis manibus deſiiſſe, q̄ exanguem te, cõfectumq; uulneribus, cadentiũ uirorum atq; equorum ruina oppreſſerit, armaq; ac tæla ſeminecem obruerint. Macte igitur uirtute eſto, an cuius eximiæ laudes in re militari extant, non is ſuum apud Marcellum habebit locum? nõ apud populum Romanum gentium omnium gratiſſimum? Quin tu me de cætero frequens adito, mecum eſto aſſiduus, non honos tibi apud me, non pretium defuturum. Atq; his dictis, quo aditus illi liber ad ipſum pateret, lictoribus coram imperat, iubetq; ſtatim eximium adduci equum, quo illum donauit, & numerari à quæſtore præſentem pecuniam. Itaq; & laudibus & muneribus iuuenem abunde cum oneraſſet, ex eo illius opera forti pariter fideliq; uſus eſt. In tãto igitur rerum diſcrimine ſummi uiri prudentia ſociã ſecum adhibuit & comitatem ſermonis & ſtrenue actorũ memoriam ac gratitudinem. Quibus ſocijs uel miniſtris potius, Marcellus rem nolanã ſic ſtabiliuit, ut labẽtis iã Romanas opes humeris ſuis & ſuſtinuiſſe uiſus fuerit, & belli molẽ docuiſſe in Hãnibalem ac Pœnos poſſe aliquando uerti.

De Sempronio Gracco.

S Empronius Graccus nauaturus egregiã aduerſus Annonem, ac Brutios, & Lucanos operam, cum legiones magna ex parte Volonum haberet, qui alterũ iã annum libertatem tacite meruerant, referã autem Liuij ipſius uerba, pronuntiat tempus ueniſſe libertatis, quã diu ſperaſſent, potiundæ, poſtero ſe die collatis cum hoſte ſignis dimicaturum puro ac patenti campo, ubi ſine ullo metu inſidiarũ uera uirtute geri res poſſet. Qui caput hoſtis retuliſſet, eum ſe extemplo liberum iuſſurum eſſe. Itaq; acri coorta pugna quartam poſt horam renuntiatur Gracco à tribunis militum, nullam rem aliam magis impedire, q̄ capita hoſtium pretia libertati facta. Nã ut quiſq; hoſtẽ impi

gre occidisset, primum caput ægre inter turbam tumultumq; abscindendo tereret tempus, deinde occupata dextra, tenendo caput, fortissimus quisq; pugnator eē desisset, segnibus ac timidis tradita pugna esset. Quo cognito, Sempronius signum dari propere iussit, proiicerent capita, inuaderentq; hostem, nec dubiam libertatem futuram strenuis uiris. Itaq; redintegrata acriter utrinq; pugna, ducibus hinc inde acerrime annitentibus, postremo pronuntiat esse nihil, qui de libertate speraret, nisi eo die fusi fugatiq; hostes essent. Ea demum uox ita animos accēdit renouato clamore, ut hostes haud dubie terga uerterint. Cæsi igitur fugatiq;, ac castris exuti sunt hostes, ducis potissimum prudentia, primo dum libertati pretium, qua nihil seruo optabilius, caput hostis allatum proponit. Dein cum mutato ē re consilio proiiciēda edicit capita, neq; dubiam libertatem futuram strenuis uiris, demum libertatis spem nullam prorsus futuram cum pronūtiat, nisi eo die fusis ac fatigatis hostibus. Est igitur prudentis uiri pro re ac tempore mutare consilium, ac rei gerendæ rationem.

De Iulio cæsare.

i Vlius Cæsar in acie illa pharsalica, quam ē militū uiginti duobus millibus constituerat, cum uideret Pompeium id agere, quo dextrum cornu, ubi Cæsar ipse decima cum legione uersabatur, cætero ab exercitu intercluderet (abūdabat enim equitatu Pompeius, duploq; maioribus copiis) legionibus ex omnibus sex eduxit cohortes, easq; post se occulto in loco constituit, ne prospici ab hoste possent. Quibus ita dispositis milites cohortatur, monetq;, ne aduersus irruentes pompeianos equites consueto pugnandi more uterētur. Esse enim illos adolescentes bene cultos, radiantibus instructos armis, equisq; insigniter ornatis, cæterum minime pugnaces, ac præliorū inexpertos,

& infligendi atque accipiendi uulneris insuetos, illud uero maxime ab iisdem timeri, ne ora foedarentur cicatricibus. Quocirca neque confodiendis equis daturos eos operã, neque figendis pectoribus, aut coxis equitum, sed ora tantum oculosque illorũ hastis lanceisque petituros, uibratibusque assiduis obtutum lacessituros. Scirent igitur in hoc solum intentos sese esse debere. Fore enim dum illi ora formamque tuentur à uulneribus, dum oculorum obtutus ea ratione intercipitur, facile ut repulsi in fugam uerterentur. Quod, ut praedictum fuerat à Caesare, contigit. Eo nanque pugnandi genere insolito, improuisoque deterrito equitatu, atque in fugam uerso, reliqua Pompeij acies, facile profligata est, castraque haud multo post capta direptaque. Consilium saneque prudẽs, usuque ab ipso, atque à multa praeliandi consuetudine, summa quoque à consideratione profectum.

De Lucio Lucullo.

a Nte Caesarem hunc Lucius Lucullus cum rege Tigrane cõserturus manum, acies ipsae instructae, atque ad dimicandũ paratae cũ essent, ipse cũ parte equitatus, ac duabus tãtũ cohortibus tumulũ quẽdã pedes ascendit, ac superato tumulo cõtẽplatus & hostiũ ordines, et loci sitũ, exclamauit quanta maxime potuit uoce, vicimus milites, uicimus, conspicatusque cataphractos equites, totius robur exercitus, sub tumulum collocatos, praecepit equitibus suis uti in cataphractos maximis incurrerẽt animis, nihil aliud curaturis, praestitutisque, quam ut gladijs illorum hastas conciderent, quibus concisis ac detruncatis, fore ut illi pugnae inutiles omnino redderentur, conuersus hinc ad milites alios, non pilis hodie aut lanceis opus est inquit, gladijs tantum res agenda. Itaque strictis simul ensibus, suris, femoribusque figendis tantum incumbendum est, qua parte ca

taphracti equites exarmati ſunt, æreisq́; tegmentis nudi. Quod cũ ab equitibus peditibusq́;, ut præceptum erat, ſeruaretur, cataphracti uix prima impreſſione ſuſtentata, terga uertũt, quorum trepidatione reliquus quoq; exercitus in fugam coniectus eſt. Cæſis igitur ſupra centum millibus peditum, cataphractisq́; admodum paucis incolumibus, uictor Lucullus caſtris ac præda omni potitus eſt, tulitq́; hãc prudentiæ laudem, ut diuerſiſſimis artibus ipſe cum parua manu duos potentiſſimos reges Mitridatem ac Tigranem, illum cunctando, hunc celeritate ſumma utendo, breui tamen utrunq; fregerit.

De Cimone Athenienſe.

PVlſis è græcia Perſis, cum præter Athenienſes, reliqui ferè omnes agrorum ſecuritate parta, militiã detrectarẽt, ſeq́; ad uitã quietã, remq́; ad ruſticam transferrẽt, ægerrime id Athenienſium duces ferebant, cũ neq; maritimas neq; terreſtris ad copias, debitus militũ numerus à ſocijs mitteretur. At qua prudentia erat Cimon, ſecus & ſenſit & proſpexit, nam quicunq; pecuniã præſtare, q̃ militiã ſequi mallent, militari eos ab onere ac munere liberauit. Breui igitur arte hac effecit, ut Athenienſis populus efficeretur terra mariq́;, bellicoſiſſimus, atq; in re militari maxime expertus. Quas enĩ pecunias pro liberãdis à militia ſocijs accepiſſet, ĩjs Athenienſis ciues conducebat, cõductosq́; per ordines diſtribuebat. Breui igitur populum ſuũ bellaciſſimum reddidit, præſtititq́;, ut arte & diſciplina hac oĩm græciæ populorũ principes Athenienſes eſſent, facerentq́; uectigalis eos, qui pauloante fuiſſent ſocij. Res profecto longius quidem proſpecta, ſummoq́; examinata cõſilio, quæq́; atheniẽſi reipublicæ utiliter ceſſerit, maximaq́; cum laude ac dignitate.

De Valerio Publicola.

Edificauerat Romæ ædes ea tempestate magnificas
d editoq; in loco Publius ille Valerius, cui post à pu-
blici ac popularis boni studio inditum cognomẽ est
Publicola, iis ex ædibus cum descenderet in forum atq; in curiam Valerius, ut & consulum & primorum urbis uirorum mos erat, magno patrum ac populi comitatu honoris gratia deducebatur, quæ res uisentibus regiæ pompæ similitudinẽ præseferebat. Itaq; cũ ob hoc ipm, quodq; collegam minime suffecisset, in suspitionem uenisset affectati regni, clamq; à quibusdam etiã maledictis discerperetur, rei eius ab amicis admonitus, cõsiliũ é uestigio cœpit diruendæ domus, quæ magna é parte causam suspitioni uidebatur afferre. Nocte igitur nõ exigua manu fabrorũ operariorũq; conducta domũ omnẽ à fundamentis dirui tanta festinatione iussit, ut albescente iam die, ædificium uniuersum æquatum solo iaceret. Hac itaq; é demolitione, nõ suspitionẽ modo aboleuit omnem, uerum in populo patribusq; summam uitæ integritatisq; sibi admirationem peperit, maxima etiã cũ gratia ac beneuolentia, ex eoq; maior indies est habitus.

De Dione Syracusano.

Ion Syracusanus consilium cũ cœpisset liberandæ
d patriæ ab ĩpotente Dionisij dominatu, Athenis ubi
exulabat digressus, zacynthũ uenit. Ibi autẽ conuocatis militibus, patefacto consilio suo, animaduertit illos qui erant circiter octingenti, ac præcipue præfectos fermé omnes improbare inceptum, neq; enim tam exiguis inuadendum copijs maximum atq; opulentissimum regem, siquidẽ Dionisij opum, magnitudinisq; ingens inter græcos per id tempus fama erat atque opinio. Quod animaduertẽs Dion cohortatus eos, iussit bono animo esse, atq; ut peractis die dicta sacris in stadio adessent, secum in Apollinis honorem discubituri. Itaq; præparatis lautissimis epulis, magnam

ex auro argentoq; poculorum ac paterarũ uim, uasculorũ item diuersi generis artificiiq;, in abacis apponendã ac mẽsis curat. Quocirca admirati conuiuæ auri magnitudinem atq; argenti, reputantesq; animo Dionem neq; fortuito, neq; ob desperationem tantas diuitias obiectare casibus, neq; etiam iuueniliter, cum ætate esset iam prouectior, atq; eius grauitas admirationi esset Græciæ uniuersæ, omni terrore discusso, maiora etiam animo conceperũt, coniectãtes ex iis apparatas esse illi in Sicilia res, paratissimos etiam Siculorum animos, copiasq; aduenienti instructas atq; armatas in continẽti statim affuturas. Igitur ẽ timore ac terrore maximam in spem conuersi, prõptissimis ac spei plenis animis naues ascenderunt. Atq; hac quidem arte confirmãdis militibus usus est Dion, & qui frugalitatẽ præ se ubiq; atq; in omni uita tulit, iis in epulis luxum adhibuit, diuitiarumq; ostentationem.

De Romulo raptore mulierum.

Petrus Summuntius & apprime doctus uir, & honesto ciue dignis artibus summe excultus, dubitare est solitus, an raptus ille Hetruscarũ ac Sabinarum uirginum, initumq; ea de re consiliũ sit prudentiæ dãdum Romulo. Quæ enim moderatio eius est atq; itegritas? iudicat facinus illud non dolosum modo, uerum etiam turpitudinis ac perfidiæ plenum, propter uiolata hospitii iura, idq; non temere quidem iudicat. Cæterum ubi in mentem uenit, Romulum missis per Hetruriam Sabinamq; legatiõibus omni prius studio dedisse operam, quo finitimos sibi populos et matrimoniorũ iure deuinciret, et urbis suæ populariumq; propagationi unà consuleret, illos uero utrãq; rem inimice inuidenterq; negasse, quod ægreferrent nouam urbẽ in caput ipsorũ crescere, eaq; ratione conarentur ꝓcreãdis liberis ire obuiam, si artem arte lusit Romulus, non iniuria quidem uidetur excusandus. Itaq; ludos se uo-

uisse Neptuno cum simulasset, ad eos publice celebrandos uicinas inuitauit urbes, spectaculo publice indicto. Igitur plurimi eò cum mortales concurrissent, cum uxoribus, ac nubilibus puellis, ubi tẽpus uisum est, dato signo, iussit Romulus ab ijs, quibus demandatum fuerat, uirgines rapi, quas post coniuncta sibi Hersilia, inter populares distribuit, celebratis solemni more nuptijs. Nam & ante nuptiarũ diem honestime eas habendas curauit, & ipse blande appellando, dum uim excusat, ac prolis cupiditatẽ in causam uocat, prætexitq; honestum culpæ titulum, solari eas omni arte conatus est. Itaq; cũ hæc fuerint Romani imperij principia, maximi omnium quæ unq̃ fuere, eiusmodi consiliũ quis accuset? cũ præsertim Romulus de re uxoria prius cũ finitimis amicissime ægerit, & urbi suæ ut consuleret, necessario cogeretur, aliaq; uia aut ratio nulla esset reliqua, q̃ uero prudenter ab illo excogitatum sit & actum, exitus ipe ac tanti magnitudo imperij declarauit.

De Hostilio rege.

CONserta cum Veiẽtibus ac Fidenatibus, ab Hostilio Romanorum rege pugna, in ipo pugnãdi ardore nuntiatur ei Albanorum præsidia, quibus Metius præesset Suffetius, montẽ capere, nudata ab eo latere Romana acie, quod eo cõsilio faciebat Metius, ut Fidenatibus sese inclinãte Romano adiungeret. Hoc cognito, rex nec animo nec cõsilio destitutus, q̃uis in maximũ discrimẽ adductã rẽ cerneret, uultu q̃maxime cõfirmato, uocem ita extulit, ut ab Fidenate audiretur suo iussu albanum cœpisse montẽ, quo aduersarios adoriretur à tergo. Quibus auditis Romani eo quidẽ audẽtius in hostẽ irrũpũt, aduersarij uero destituti spe q̄d putarẽt se à Metio deceptos, cõsternatissimis animis dedere terga, atq; in fugã uersi, ingẽtẽ eo die cladẽ accepe. Itaq; uox illa prudẽtissimo cõsilio aiocq; uel

maxime confirmato, inter acies iactata, uictoriam Romano peperit. Postq̃ & Metium quadrigis illigatum discerpendum equis rex permisit, & Alba diruta, populum albanũ omnem migrare Romam confestim coegit.

De Fabio Ambusto.

f Abij Ambusti prudens factum minime prætereundũ uidet. Is eñ Anxur cũ oppugnaret ab infima pte qua in paludes prona est, Seruilium Ahalam quattuor cum cohortibus circummisit, qui parte à superiore mœnia ex improuiso inuaderet. Igitur intra muros irruptum cum esset, diuq; anceps in urbe prælium (nulla nanq; cedendi spe relicta, cogebantur oppidani pugnam ob desperationem ipsam eò acrius inire) hoc cognito Fabius pronũciari iussit, atq; edici, neq̃s ex hostibus præter armatos uiolaretur, quo edicto, proiectis statim armis, & cædes desijt, & urbs in potestatẽ Fabij redacta. Quid ultra? iussit ab urbis direptione cessari, donec collegæ Valerius & Cornelius, qui interim Volscos distinuerant, cum exercitibus suis aduenissent. Iudicabat enim ab illis quoq; captum oppidũ, quod Volscos interea à præsidijs auertissent, direptionisq; participes iure quoq; esse debere. Itaq;, ut Liuius inquit, ea primũ benignitas imperatorũ plebem patribus conciliauit. Prudens hoc Fabij cõsiliũ omni è parte consideratum, tum foris animos popularium mirum in modum deuinxit, tum domi turbationes plebisq; tumultuantis animos composuit, mirificeq; patribus ac nobilitati conciliauit.

De senatu Tusculano.

s Enatus Tusculanus, cum intellexisset bellũ aduersum se à populo Romano indictum, ac duce Camillo aduentaret exercitus, clam matureq; inito consilio, id decreuit, edixitq;, ne quis intrantibus Tusculanos fines Rõanis ex agris demigraret, finitimisq; exercitus iti

neri locis, ne'ue agrorum operæ intermitterentur, quin pa tentibus portis urbis, & ciues obuiam togati frequentesq́; processere imperatori, & positis à Camillo ante urbẽ ca stris, cõmeatus in castra comiter ex urbe agrisq́; deuectus. Miratus id Camillus, ac fictũ suspicans, urbẽ ingredi uo luit, cumq; cõperisset quieta ac tranquilla oĩa, opifices intẽ tos, quenq; operi suo, ludos quoq; litterarũ strepere discen tium uocibus, demũ ita oĩa intra urbem geri, ut belli fama uideri eõ perlata uix posset, uictus hac hostiũ patiẽtia, ut Liuius ait, uocato ad se Tusculano senatu, soli adhuc inquit Tusculani ciues uera arma, uerasq; uires, quibus ab ira Ro manorum uestra tutaremini, inuenistis. Ite Romã ad sena tum, apud quem éuestigio profecti, ita uerba fecere, ut pacẽ non modo impetrarent, uerum haud multos post dies etiam ciuitatem. Itaq; aduersus Romanorum indignationẽ ac po tentiam pro re præsenti, neq; sanius consilium, neq; prudẽ tius excogitari potuisset ullũ, nã & imperium iramq; faci le à se auertere, & non inuenere solum pacem ac ueniã, ue rum prudentis etiam facti meritum, cũ ciuitate donarẽtur.

De Spurio Postumio.

a Ambigam constantiore ne animo ac prudẽtiori cõ silio à Spurio Postumio, post caudinam illam pa cem, qua ab ipso consule exercituq́; Romano itũ est sub iugum, prospectum infamiæ suæ fuerit atq; ignominiæ omnium maximæ, quam Romani consules aut duces ad ea tempora subijssent. Is enim à. P. Philone uocatus in senatu ad dicẽdum, ita quidem locutus est, primum ut diceret nõ teneri populum Romanũ sponsione sua, quãdo iniussu eius facta esset, neq; ex ea sponsione præter suum ac collegæ cor pus deberi quicq;. Deinde censuit sese dedẽdos esse, nudos uictosq́; per feciales Sãnitibus, ut ea ratiõe populum Ro manum excluderent, si qua illũ obligassent, ne quid diuini

obstaret humani'ue, quo minus iuste pieq; aduersum Samnites de integro bellum iniretur. Quocirca consules exercitum scriberent pararentq; quæ bello essent necessaria, non prius tamen hostium fines Romanus ingrederetur exercitus, q̃ quæ dedēdis ipsis præstari iusq; fasq; eēt, pfecta eēnt cuncta, quibus in hanc sententiam dictis hæc, ut Liuius refert, subdidit. Vos dij immortales precor quæsoq;, si uobis non fuit cordi Spurium Postumiũ, & Titum Veturium cõsules cum Sãnitibus psperе bellum gerere, at uos satis habeatis uidisse nos sub iugum missos, uidisse sponsioni infami obligatos, uidere nudos, uictosq; hostibus deditos, oēm uestram iram nostris capitibus excipientes, nouos consules legionesque Romanas, ita cum Sãnite gerere bellum uelitis, uti omnia ante nos consules gesta sunt. Qua igitur fortitudine animi hæc dixerit, qua etiam prudentia ad abluendam infamiam, ipse idem testis est Liuius, qui dicit tantam admirationem miserationemque incessisse omnes, hæc ubi Postumius dixit, ut modo non crederent illum eundem esse Spurium Postumium, qui author tam fœdæ pacis fuisset, modo miserarẽtur, quod uir talis, etiam præcipuum apud hostes supplicium passurus esset ob iram diremptæ pacis, quinetiam post hæc dicta cum tribuniplebis tentarent intercedere, ita quidem disseruit, ut ostenderet nihil populo Romano, nihil ipsis tribunis esse cum Samnitibus, cũ quibus nihil ab eis esset actum, neque cum ipso Postumio ac Veturio, quibus nihil ab ijsdem esset mandatum, uerum ipsos qui spopondissent, Samnitibus sponsores esse solos, ob idq; (quod præstare ipsi possent) sua corpora, suas animas præstare Samnitibus, in quæ sæuirent, ferrumq; atque iram acuerent, conuersusq; ad collegam, nos inquit Tite Veturi, uosq; cæteri, uilia hæc capita luendæ sponsio

ni offeramus, & nostro supplicio liberemus romana arma, hisq; in hanc sententiam fortissime dictis, abdicato magistratu, uterq; traditi sunt fecialibus, Claudium ducēdi. Igitur ad locū ducti, ubi & detrahendæ uestes erant, & manus uinciendæ nudis, cū apparitor uerecundia maiestatis tanti uiri laxius deuinxisset, tū Postumius, quin tu inquit lorum adijce, iustaq; fiat deditio. Nec uero prætereūdū censeo, qđ summa etiam admiratione dignum est, cū peruentū ad tribunal esset, ubi Pontius præsidebat Sānitium dux, dixissetq; fecialis, hosce homines uobis dedo, quo populus Romanus scelere impio sit solutus, ibi Postumius quod ob deditionem factus esset iam Samnis, fecialis femur quanta maxima ui potuit perculit sullato genu, quando manibus uinctus erat, clara obtestans uoce. Samnitem se ciuem esse, illum uero legatum fecialem, à se cōtra ius gentium uiolatum, idq; eo cōsilio, quod iudicaret aduersum Samnites populum Romanū iustius bellum esse gesturum, feciale contra ius gentium ab ciue Samnite uiolato. Admirabuntur alij fortitudinem, quæ in hoc miserabili casu, nimirum fuit summe admirabilis. ego uero uel prudentiam magis, qua una omni è parte infamiæ occurrit atq; ignominiæ, non apud Romanos modo, uerum apud quascunq; gentes, ad quas rerum Romanarum fama esset penetratura. Nā persuasum cum haberet, qua magnitudine animi senatus esset populusq; Romanus, se dedēdū hosti, anteq; ea de re in senatu disputatū esset, ipsemet & primus ut diceret, rogatus est, seq; atq; collegam & alios quosdam dedendos censuit, & cū tribunis obstitit intercedētibus, senatūq; in suā traxisset sententiam, de reo seipsum fecit actorē. Et q̄uis ubiq; reū se confiteret, ubiq; tamen perinde ut actor causam ægit, atq; in causa publica ex priuato se ac reo iudicem statuit. Qua è re cū cōstantiæ fortitudinisq; suæ ducem haberet prudentiā, ac fortitudinem prudētiæ

parentem ipsi, quod ad Pontiũ Samnitesq́; attinet, id effecit, uti confestim post deditionẽ cõuersus ad lictorẽ Pontius diceret. L. lictor deme uincula Romanis, moratus sit nemo, qui minus ubi uisum fuerit, abeant. Itaq; in castra inuiolati redierunt. Quod uero ad populum Romanũ ne fides dictis meis abrogetur, ponam Liuij uerba. Hoc senatusconsulto facto lux quædam ciuitati affulsisse uisa est. Postumius in ore omniũ erat, cũ laudibus ad cœlũ ferebant, deuotioni Publij Decij consulis, alijsq́; facinoribus æquabãt. Emersisse ciuitatem obnoxiam paci illius consilio & opera, ipsum se cruciatibus & hostium iræ offerre, piaculaq́; pro populo Romano dare, ut arma ex eo cuncti spectarent & bellum, nunq̃q́; futurum sperarent, ut congredi cum Samnite liceret.

De Papirio Cursore.

u Ersabatur res Romana maximo in discrimine, cogẽtibus quantas maximas possent copias Samnitibus ad Aquiloniam urbẽ, ibiq; peragendis sacris quasi initiatis militibus iureiurando adactis, diro etiam carmine composito in execrationẽ nõ proprij modo capitis, uerũ familiæ stirpisq́;, non recusandi imperatoris imp ij, nõ fugiendi ex acie, quin occidendi, siquem quis ex acie fugientem uidisset. Atq; illud quidẽ militare robur Sãnij totius fuit, utq; proditum est à scriptoribus, ad quadraginta millia lectissimorum militum. Has aduersum copias Romanorũ duces erant, Spurius Caruilius, & Lucius Papirius Cursor. Itaq; partiti copias, eodẽ tẽpore Caruilius Cominiũ Samnitiũ urbẽ oppugnabat. Papirius sese ad pugnã instruebat aduersus exercitũ, qui ad Aquiloniã cõsedisset. Cũ igitur pugnæ tempus aduenisset, Papirius collegam per epistolam rogat, (aberat enim uiginti passuum milibus) ne quid ocij, quietisq́; relinquat obsessis, quo Samnites partem eò copiarũ è castris mitterẽt. Die itaq; pugnæ, cũ Pullarius auspiciũ men-

titus esset, et ipse signũ proposuisset, ac paulopost compisset mendacium, iussit Pullarium inter prima signa constitui, inquiens. Mihi quidem milites tripudium nuntiatum est, egregium & mihi duci, & militibus uobis auspiciũ. Cæterũ auspitio qui affuisset, siquid falsi nuntiauit, in caput illum suum religionem cõcepisse. Cũq; ad primum cõgressum Pullarius pilo ictus occubuisset, bene habet inquit, adsunt dij præliantibus nobis, dedit pœnam noxiũ caput. Cumq; ante initã pugnã iussisset Spuriũ Nautiũ ad hostiũ terga occultis itineribus cũ iumentis ac mulis castrẽsibus, insidẽtibus ijs militibus in medio ardore pugnæ quantum maximũ posset puluerem excitare, Nautiusq; in tempore & affuisset à tergo hostium, & puluerem excitasset, mulis ipsis trahentibus frondentis ad caudã ramos, quis puluerem exagitarẽt multo maximum, hoc uiso Papirius sublata uoce ut hostes quoq; exaudirent, captum est inquit Cominiũ, collega aduẽtat Caruilius, an passuri estis milites gloriam pugnæ huius apud collegæ exercitum fore? Quo dicto ut hostium consternauit animos, sic adauxit suis, incenditq; gloriæ cupiditate confestimq; ascenso equo signum dedit equitibus, uti in aciẽ inferrent se hostium, quacunq; ipsum erectam quatientem cuspidem uidissent, atq; haud multo post artibus his hostiũ exercitus cæsusq;, & in fugam uersus est. Reuersus autem ipse ab ijs insequendis, cũ præter opinionẽ uideret Romanos aliquot milites Aquiloniæ muros iam ascendisse, quando inquit paucorũ temerarijs ausis magna nobis oblata est occasio, utamur ea, & quãq; fessis militibus, signa in urbem inferri iussit, cũq; ea nocte magno cum silentio Sãnites portis egressi, fuga salutem peterẽt, ipse oppido potitus est, ma neq; fugientes acerrime insectatus, ex eoq; debellatus est Samnis non tam militum ac præfectorum uirtute, quã ducis ipsius prudentia atq; consilijs, ut nequaq; tantũ ualuerint

apud hostem initiationes ac sacra, quantum apud Romanos Papirij unius consilium atq; prudentia.

De Eumene rege Pergamorum.

m Agnus ille Antiochus cum immineret Romanis traxissetq; in amicitiam Ptolemæum Philopatrum ægipti regẽ, tradita ei in matrimoniũ Cleopatra filia, eadẽ etiã ratione Ariaratem Cappadociæ regẽ collocata ei altera filia Antiochia, tertiam Eumeni obtulit Pergameno, quo eodem quoq; affinitatis genere illum sibi adiungeret, haberetq; aduersum Romanos firmiorem. At Eumenes Romanorum uires bellicaq; eorũ instituta & artes considerans, decreuit nulla ratione Antiochi partes sequi. Mirantibus autem id Aetalo & Philetero fratribus, nec satis eius consilium probantibus, quod maximi omniũ ea tempestate regis & quidẽ rogantis recusaret filiam. Atqui inquit Eumenes futurum est inter Antiochũ & Romanos bellũ atrox quidem, & quanq; procul ab italia, tamẽ quod ratio ipsa & Romani populi natura monstrat, in initio pares euẽtus propter Antiochi opes atq; potentiã in cõmuneq; fortunam abiturum, cæterum progrediente tempore uictoriam omnino penes Romanos futuram, & propter magnitudinẽ ac firmitatem imperij, reiq; militaris disciplinã, & propter tolerantiã laborum & summã animorum pertinaciã, quod haud multopost successit superato Antiocho, intraq; montem taurum redacto. Eumenes igitur quo erat rex usu, ac tum futurorum prospicientia, tum præsentium perpensione, uictoris Romani iram euasit ac uim, paternumq; sibi regnum & stabiliuit & auxit rem romanam secutus.

De Seleuco rege, & Erasistrato medico.

p Ræbuit Seleucus, qui Alexandro mortuo syriæ præfuit, lateq; plurimis imperauit populis, rarissimum paternæ charitatis in liberos exẽplũ. Is ex Apamea

uxore filium susceperat Antiochum. Ea mortua Stratonicē duxit, cuius amore captus cū esset Antiochus, tacitus mœrensq; hinc pudore, illinc amoris conficiebatur impotentia, qua ē re lethalē contraxit morbum, qui eo erat periculosior quod eiusmodi affectus medicis erat incompertus. Erasistratus igitur inter omnes qui ægroto astabant, & primus & solertissimus medicus, cum adolescentis corpus sincerū uideret, nullisq; illud malignis uexari humoribus, ægritudinis causam ad ægroti animū referre secum cœpit. Decreuit igitur assidere Antiocho, & ad salutationē ingressumq; singulorum intra cubiculū, illius notare commotiunculas. Per multis igitur diuersi generis quottidie eum inuisentibus, cum in illorū siue aditu, siue abitu, non oris, non uenæ spiritualis signum aliquod commotionis appareret, sed iaceret Antiochus mœstus, languensq; ac semitorpidus, nec tamē ipse ab incepto desisteret, cōtinuaq; animaduersione, deprehendit tandē, & dum cubiculum ingrederetur, & dum languenti assisteret Stratonice, intingi rubore Antiochi faciē, uenamq; subsilire, ac corpus ipsum uigorem resumere, confestimq; abeunte illa labascere, spiritumq; ipsum concidere, idq; cū non semel animaduertisset, ut erat naturæ sciēs Erasistratus, hinc amorem morbi esse causam, illinc pudorē, ac paterni thori reuerētiā, atq; infamiæ metū hancq; inter cōtentionem, affectuumq; cōcursationem tacitum illū languētemq; tabescere, atq; occulta cura cōfici, pudore, metu, amore, desperationeq; obluctantibus. Huius igitur rei tā occultæ et raræ deprehēsio, q̄ta in Erasistrato inesset igenij uis, q̄; magna etiā mentis intelligentiæq; eius siue prudentia, siue sagacitas, aut perspiciētia, rarissima quadam cum admiratione omnium declarauit. Sed inuenta morbi causa, longe maior prudentia eius extitit comparandis atq; adhibendis remedijs adeo difficilibus, cum ea quæ amaretur, pa

tris & amantissimi quidem patris esset uxor. Itaq; multa secum animo cum agitasset, tandē his Seleucū est aggressus. Compertā habeo rex morbi causam, amorem .s. muliebrem, uerū quam deamat filius ea est ut desperandum sit illi, posse ea potiri. Ad ea rex, dii inquit boni, quænam hæc est mulier, quam si minus donis, at certe coniugio, & parte regni etiā potissima in dotē tradita traducere ad uoluntatē filii, & eius q̄dē unici nequeamus? quādo nihil est quod nō libētissime pro eius sim salute præstiturus. His auditis Erasistratus, regem cū uidisset, maxime incēsum, atqui inquit, ô rex ne diutius frustrere, mea est uxor, filius quam deperit tuus, addiditq; & uerbis uultum quā aspernacissimum. Tū Antiochus precabūdus, ô amicissime Erasistrate, medicæq; facultatis cum primis experiens, quando ad eximiam rerū cognitionem summam etiam bonitatem adiunxisti, nonne uno tempore, & patris senis miserebere, & unicum filium tali ingenio præditum, tantiq; imperii successorē, arte tua, tuo item beneficio, munereq; in uitam restitues? An passurus es per summam etiā iniustitiā tabescentem illum cōfici, eiusq; rei desiderio quæ in manu tua est, miserabiliter expirare & emori? Ad hæc aliaq; tum precum tum pollicitationum plena, perinde ac indignaretur Erasistratus, num sibi regem afferre uelle, uidelicet ô Seleuce tua tu si eam filius amaret uxorem, esses illi traditurus? Ad ea benigno uultu rex & uxorem inquit & regnum, sed tu iniustior, qui cū & morbum deprehenderis & morbi causam, sitq; penes te unum remedium, tamen & patrem unà & filium, eadem opera uelis perdere peruetus noster cum sis & amicus & medicus. Tū rursus Erasistratus ne tu rex maxime qui me iniustiorem uocites, iureiurando affirmaueris, tuam te uxorē q̄suis & unico & charissimo nato traditurum, si ob eius amorem is iaceret, ut quidem de mea iacet (quod uides) q̄p

grauissime. Hic rex cum & per regiam fidem & per deos immortales iurasset, pro Antiochi salute, quem unicũ haberet, eundemq́; continentissimum pariter ac maxime prudẽtem cognosceret animo q̃ libentissimo, uxorem se illi suam esse concessurum, facturumq́; longe etiã maiora salutis illius ergo, cum Erasistratus, regem cerneret nihil simulãter loqui, uerum ex animi sententia, composito admodũ sermone, & qua opus erat adhibita prudentia, rem omnem patri sic aperuit, ut hoc cognito Seleucus lætatus fuerit mirificũ in modum, quodq; reliquum in authoritate sua intelligeret collocatum, operam primo adhibuit, uti filio uxoriq́; à uiris grauissimis maximæq́; authoritatis connubium persuaderetur. Quo ab utroq; impetrato, conuocatis undiq; amicis, dynastisq́;, ac ducibus exercitus, orationẽ huiusmodi ad illos habuit, senem esse se, suamq́; ætatem indigere nepotum præsidijs, minime uero passurũ, tãtum se imperium sua, præsertim unius culpa Macedonũ è iurisditione ad alias manus ditionemq́; prolabi. Hisq́; atq; alijs in eam sententiã explicatis, de nuptijs filij & parte regni ei permittẽda quid decreuisset aperuit, summaq́; cum lætitia, & amicorum atq; exercitus uoluptate nuptias illorum celebrauit. Hoc igitur Erasistrati factum eiusmodi quidem fuit, ut non ad humanã modo prudentiã uerum ad diuinam quandã potius sapiẽtiam referendum uideatur.

De senatu Romano.

Euicto ac recuperato latio, eiusq́; receptis urbibus à Lucio Furio Camillo & C. Menenio consulibus, senatus populusq́; Romanus, Camilli de summa rerũ relatione laudata, decreuit, rebus ijs pro meritis populi cuiusq; consulere. Censuerat enim Camillus quoniã uirtute exercitus, consulumq́; ipsorum opera, dijs bene iuuantibus, in manu senatus ac populi esset, uellet ne esse latium,

aut de cætero nullum omnino esse, pacemq́; sibi quo ad latinos attineret parare in perpetuũ, aut sæuiendo aut ignoscẽdo posset, uel pœna uel beneficio à senatu præoccupandum matureq; quodcunq; placuisset, statuendum esse, minimeq; tot populos inter spem metumq́; suspensos animi diutius habendos. Habita igit̃ præcipua cũ maturitate populi cuiusq; latini ratione nominatim de singulis, deq; Camilli sentẽtia decreuit, nã Lauinos ciuitate donauit, sacris etiã redditis, Aricinos quoq;, ad hæc Nomentanos Pedanosq́; eodẽ quoq; iure in ciuitatem accepit, quod etiam ius quia Tusculani antea quidem habuissent, iisdem confirmauit. At Tiburtes Prænestiniq́; agro multati sunt. Cæteris uero Latii populis connubia inter se adempta. Quo autem remotiores qui essent populi, beneficiis eos sibi obnoxios faceret, campanos equites quod cũ Latinis minime ad rebellãdũ cõsensissent, Fũdanos item, Formianosq́;, quod suos per fines Romanis exercitibus iter pacatũ dedissent, actutũ etiã ciuitate donauit, pariterq; & Cumanos & Suessanos. Quo quidẽ cõsilio, quibusq́; decretis reipu. prospectũ est securitati, summa cũ prudentia ac maturitate, habita tum urbium ac meritorũ cuiusq; ratione, tum etiam illorum temporum.

De Quinto Fabio.

Quintus Fabius dictator in obsidiõe illa Satricana, cum ipse iam obsideretur, hinc ab oppidanis, illinc à Sãnitibus qui auxilio Satricanis uenerãt. Cũq; cognouisset ab Roma. C. Fabiũ magistrũ equitũ aduentare cum præsidiis, monuit illũ, uti secreto aliquo abditoq́; in loco delitesceret, donec ab ipso signũ accepisset. Quo cũ magistro equitum constituto, cælauit de aduentu illius milites, quo spem in se ipsis modo collocatã scirent, ratus illorũ animos, quos fortis esset expertus, efficacius proposita necessitate incendẽdos. Itaq; pugnæ signũ cũ dedisset, sic allocus

tus est milites, ut diceret sola in eruptione spem esse uiã fer ro patefaciendã, ad cõmeatũ comportãdũ nullũ oĩo aditum, cũ circa oĩa defecissent, ne´ue illos frustraretur, castra ipsa esse relinquẽda atq; ab se mandatũ, uti primũ cũ agmẽ uallo excessisset, ignis inijceretur, iacturã rerũ quæ incẽdio cõ cremarentur, hostiũ ẽ præda resarciendã. Atq; his dictis, et milites uallum egredi confestim iussit, & in hostem despe ratione magisq; ira concitos ferri, & ab altera castrorũ par te ignẽ inijci, quod quidem signũ, ignorante milite, cũ magistro equitum conuenerat, qui in insidijs post hostem delitescebat, Hac itaq; ratione, hinc milite ob desperationẽ acerrime in Samnitem illato, illinc magistro equitum repentino adortu inuecto, uehementiusq; premente à tergo, hostis in medio cæsus est, romanusq; nõ solum obsidione liberatus, uerũ etiã uictor castris Samnitũ potitus est, prudentia ducis arte sua uictoriã apparante. Diuerso idem consilio usus est post traductum ab se trans ciminiam siluam exercitum, cũ Etrusci coniunctis unà finitimis secum Vmbris, maxime ingentibus copijs in eius castra illati essent. Quo tempore & res Etruscorum eleuare admodum annixus est, imbellemq; eum hostẽ ostẽdere, & suas ipse non mõ est cohortatus, uerum etiam ijs uerbis usus, quibus spem milites conciperent, proditionis inter hostes occultæ, curarent igi tur corpora, darentq; se quieti, dum pugnæ tempus afforet, quod ideo fingebat, quo illorum animos hostiũ multitudine deterritos cõfirmaret spe, excitaretq; ad uictoriã, quæ confestim secuta est. Nam pauloante lucem somno grauatis hostibus, negligẽtiusq; circa agentibus, prorupto dolabris nõ una ẽ parte castrorũ suorum uallo, emissisq; uno impetu copijs oĩbus, semisomnes suisq; ĩ cubiculis cecidit, fugiẽtesq; non modo insecutus est, uerũ castris hostiũ potitus. Ita atq;

te hac q;q; diuersa eo die ad sexaginta millia hostium cæsa sunt, aut capta. Quanta itaq; uis sit prudẽtiæ nullũ non uitæ genus ostẽdit, ut nisi ea ipsa aut dux pro tẽpore affuerit, aut comes, fortitudo utiq; temeritas esset, quam nonnunq; uertat in fortitudinem.

De Quinto Seruilio.

ſ Vperatis bis uno anno conserta manu Sãnitibus, militeq; Ro. Capuæ, locisq; finitimis ĩ hibernis collocato, quod campanæ delitiæ militũ animos emollissent, ubertasq; cũ primis soli atq; agrorũ amœnitas, initũ est clam ab illis consiliũ adimendæ cultoribus ipsis Capuæ. Quæ res, magno cũ agitaretur militũ cõsensu et studio, perlata à tribunis est ad. Q. Seruiliũ quartũ tunc consulem. Is, uti erat ætate & rerũ usu doctus, quod intelligeret quanto res in discrimine uersaretur, diuersa cũ agitaret animo, metireturq; grauitatẽ periculi, iudicauit arte tandem occurrẽdum esse. Itaq; clam summisit qui per hiberna rumore, ut Liuius inquit, dissiparent, iisdem in oppidis in sequenti anno hibernandũ esse. Idq; eo faciebat consilio, quo illi patrãdi incepti spem differrent, dum in manu sua positũ esse intelligunt, quandocunq; exequi illud uellent, hacq; ratione aliquandiu militare frustratus est consilium, post uero eductis eadẽ arte ex hibernis militibus, in æstiuis eos collocat, aliamq; ingressus uiam ẽ principibus coniurationis, sensim nũc hunc in patriam remittebat, quod emerito esset stipendio, aut parũ integris uiribus, nunc illum quod diutius abfuisset domo, aliũ sub speciem procurãdi commeatus, modo singulos, modo plures ablegabat ẽ castris, nunc alios atq; alios, queq; tñ sub honestam causam, cõmonefaciebatq; qui Romæ erãt magistratus, ut quos Romam missos sciret, moras nectendo ludificarẽt. Itaq; arte hac, industriaq; peruersis militũ cõsiliis, iit obuiam, rebusq; campanorũ occultissime pariter

me pariter turpissimeq; cõsuluit, nec minus senatus integri tati, consulariq; dignitati ac suæ.

De Gorello Neapolitano.

g Orellus Orilia, cuius familia Neapoli nõ mediocri ter Ladislao sub rege floruit, quæq; nunc pené ex tincta est, cũ Ladislaus uictus fugatusq; ab hoste ex agro casinate, Neapolim cõfugisset, ibiq; de comparanda pecunia ad restituendum exercitum solicitus esset admodũ, decerneretq; suadẽtibus quibusdam magis partiũ studiosis q̃ sapientibus uiris, noua quædam inusitataq; tributa parẽ tibus populis imponere. Ea re cognita, Gorellus q̃q̃ senex, ac pedibus laborans, regem adijt, & qua erat comitate atq; prudentia, q̃ inquit uereor ó rex ne dum hostiũ impedire co natus, ac repellere uim studes, id ipse agas, ut tuos in te po pulos popularesq; noua ob tributa iratos excites, prouoces q; in odiũ ac maleuolentiã. Quid obsecro, q tibi male uolũt, quiq; aduersariorum rebus fauent, quid inquam aut magis cupiant, aut uehementius optent, q̃ id consiliũ ut ineas, qđ auertere à fidelitate atq; in te beneuolentia & studijs, q̃ fa cillime popularis tuos queat? Atqui hæc quidem & una & certissima est ad id ipsum uia, quã ut ineas, q rebus tuis ma le consultum uolũt sub beneuolentiæ speciẽ suadere tuto ha beant. Quocirca consilia hæc ut parum utilia, ut minime sa lubria, atq; ab hostibus tuis magnopere expectata, ex animo tuo prorsus eijce, quodq; summa tibi centum millium opus est, eaq; præsenti, nobis familiaribus tuis atq; administris, quorũ una futura est tecũ fortuna, cogendã inter nos atque enumerandã statue. Atq; his dictis, assumpto confestim ca lamo paucos quosdam regis ex administris designauit, quã ta cuiq; sibiq; imprimis ipsi pecunia irroganda esset nota ta, eaq; é uestigio persoluta est. Prudentissimum sane pro re ac tempore, & datum à Gorello & acceptũ à rege cõsiliũ est

Quo effectum est, ut ex hac subsidiaria paucorum eorumq́; fidelissimorum hominum contributione, peruersis hostium obuiam iretur consilijs, regisq́; necessitudini, & popularium consuleretur beneuolentiæ ac quieti.

De Tito Flaminio.

Itus Quintius Flaminius, repulso ad Hapsum flu
t uium Macedoniæ rege Philippo, cum uideret illu;
in Thessaliam properare, atq; incensis regionis oppidis, quæ infirmiora uidebantur, eius iussu incolas intra montium aspera se conferre, quæq́; secum parum illi asportare possent, ea Macedonibus à militibus diripi, iussit militem Romanum perinde ac per pacata loca iter facere, ac tanquam Romanæ ea ditioni à Philippo permissa essent, ab omni prorsus direptione uiolentiaq́; abstinere, nihilq́; hostilem in modũ agi, quin amice perhumaniterq́; administrari ab suis omnia. Qua é re humanitas cum perspecta esset Quintij, animusq́; longe à superbia auaritiaq́; alienus, id effectum est, ut cum primum in Thessaliam cum exercitu peruenisset, certatim urbes ad sese dedendas sponte oratores mitterent, breuiq́; Græci ut ipsi palam dicerent Romanos non aduersum Græcos, uerum pro Græciæ libertate aduersus Macedonum dominatum bellum gerere. Quod re ipsa paulopost experti sunt, cum Isthmicis in spectaculis, quibus celebrandis omnis ferme Græcia conuenerat, pace parta, superatoq́; publicæ libertatis hoste, Titus ipse Quintius publico edicto per præconem declarauit Græciæ populos senatu populoq́; Ro. seq́; ipso consule id statuente, liberos immunesq́; de cætero fore, eosque sui iuris esse. Res sane non prudentissimo modo imperatore apprime digna, uerum etiam eius uiri propria, qui in litteris atque humanitatis fuisset studijs enutritus.

De Photione Atheniensi.

De prudentia.

a Theniensis Photion cum intelligeret nulla se ratione populum ne aduersum Boetios arma sumerent, continere posse, arte eos industriaq; coercẽdos iudicauit. Edici enim confestim per præconẽ iussit, ab ipsa uti pubertate ad septuagenarium usq; qui ciues essent omnes uti arma caperent, ac quinto post die uti armati instructiq; adessent, sex dierum commeatu assumpto, qui se ducem in Boetiam sequerentur. Quod edictum omnes cum accusarẽt ut iniquum parumq; consideratum, ipse contra obsistens asseuerabat, nullam inesse edicto iniuriam, cum ipẽ octogenarius armatus esset cum cæteris in acie affuturus. Hac igit̃ arte, impetu populi per summam prudentiam compresso, ciuitatem ipsam ad sanitatem reuocauit.

De Marcio Romano.

m Arcius prætorius uir secutus Bruti partes, cũ eẽt in conflictu illo macedonico ab antonianis uictoribus captus, seruum sese esse simulauit, emptusq; sub hasta à Barbula quodam minime impigro homine, eã in ipsa seruitute ingenuitatẽ præsetulit, ut præpositus primo ab hæro seruitijs alijs fuerit, dein uero atq; haud multo post rei etiã pecuniariæ, quodq; Barbula uideret inesse in eo ciuilis atq; urbani hominis magisq; serui studia, ac cogitationes, non semel cohortatus est illum, conditionẽ indicaret ut suã, pollicitus etiam operam impetrandæ ueniæ, etiam si ẽ proscriptorum esset fortasse numero. Ille autem qua erat animi firmitate ætq; prudentia, obsecutus est temporibus, in proposito ubiq; perstitit, seruum sese utiq; professus. Aliquantum autem inde post tempus Barbula cum decreuisset Romam proficisci, percunctatur Marcium, eẽt ne secum ad urbem profecturus, arbitratus si ẽ proscriptis esset haud quaq; secum iturum. At ille libentissime iturũ quo se cunq; uellet, respondit. Quo postq; peruentum est,

eam aduersum Barbulam cõtinuauit operam seruili sub famulatu et habitu, ut proficiscentem etiam hærum in curiã, atq; ad salutandos consules comitaretur, astaretq; habitu sub seruili ante fores. Itaq; cognitus tandẽ ab amicis quibusdam, Barbulæ in aures subdubitanter tamẽ, et maxime considerata opera instillatum est, ne seruulum illũ crederet sed ingenuum esse sciret, ac Romanum ciuẽ. Clam igitur illum si amaret, & operam nauare se dignam uellet, id ageret, ut a proscriptione eximeret. Quod quidem a Barbula cautissime per Marcum Agrippam ẽ procuratum, nec ita multo post in Octauij amicitiam receptus est, & prætor etiam declaratus. Ab ipso igitur initio Marcius pro re quidẽ ac tempore cõsilium id cœpit, ut uitã quo redimeret, uenalium se ẽ grege faceret, cũ ratione alia saluum se fieri posse omnino diffideret. Quod cõsilium ea secutus est opera atq; industria, ut et nobilitatem generis circunspectissime obtegeret, ne qua manifestã in suspitionem ingenuitatis incideret, aut eius fidem faceret, & ut Romæ cum esset pensatis rebus simul ac temporibus, melius ac salubrius capere consilium posset. Quo autem fauore, quaq; benignitate, fortuna quoq; ipsa cõsilio huic aspirauerit, animaduertite quæso Antonij rebus ab Octauio profligatis, captus Barbula qui eius secutus erat partes, cum & ipse seruum se Marcij exẽplo simulasset, uendereturq; sub hasta fortuito est ab ipso quoq; Marcio cum alijs quibusdam emptus, nequaq; tamẽ ꝓpter squalorem statim cognitus. At ubi Barbula seipsum aperuit, non solum Marcij opera ueniam impetrauit, uerũ in Octauij amicitiam ita receptus est, ut militares ad honores atq; ad præturam etiam euectus fuerit.

De Dinocrate architecto.

d Inocrates architectus maxime nobilis, cum aditũ ad Alexandrum impetrare per purpuratos ac fa-

miliares eius, minime etiam multum post tempus posset, iu dicaretq; ab illis se irrisum iri, consilium ac simul etiam au xilium a se ipso petijt, cunq; esset ipse procero admodũ sta tu, nec quadratis tantum membris, uerum forma ac digni tate corporis totius insignis, atq; aspectu ipso præcipue gra tus, nactusq; opportunitatem, quo die Alexãder populo da bat audientiã, præsidebatq; iuri dicendo, nudatis membris oleoq; peruncto corpore, ac populea fronde coronato capite læuo humero leonis pelle amicto, dextra ipse clauã gestans ad tribunal prodijt. Qua nouitate permotus Alexãder, ius sit aditum illi ad se dari, percunctantiq; qui nam esset, aut quid eo habitu sibi uellet, respondit Dinocrates, quæsisse eo se habitu ad illum aditum atq; audientiam, esse autẽ archi tectum, ac genere Macedonem, afferre autẽ se multas q̃dẽ & egregias cogitationes Alexãdri magnanimitate dignas in ijsq; de monte Atho in uirilis statuæ formam redigendo eo quidem artificio ac positu, uti læua manu urbis maxime capacis amplitudinem contineret ac mœnia, dextra uero pa teram, qua fluuiorum omnium qui eo ẽ mõte defluerent, de cursus exciperet. Quibus auditis Alexander ingenio homi nis ac sermone delectatus, cum admiraretur etiam inuenta secum illum esse uoluit, utq; in Aegyptum sequeretur, sta tuit. Cunq; Alexandriam ædificaturus esset, Dinocratis cõ silio & opera usus est in ea ædificanda. Per hanc itaq; ma xime accommodatam uiam Dinocrates aditum sibi ad Ale xandrum comperit, cum alia se ratione inuenturum eã pror sus diffideret, ut uix quicq̃ existat prudẽtiæ ipsi imperiũ.

De Cotione Dacarum duce.

d Acæ, finitimæq; illis gentes cũ intelligerẽt Roma nos inter se arma uertisse, miroq; ob id raperentur ardore belli in eos mouẽdi, Cotioq; illorũ dux alia neq[...] tantum impetũ ratione cõpescere in principũ ipsorũ

conuentũ ac frequẽtia, ferocissimos duos canes emitti ẽ catenis iussit, qui statim in se conuersi atrocissime inuicem sæuiebant, cunq; illorum maxime atrox ac sæuiens certamẽ esset, ex occulto lupum immitti iussit, quo uiso canes quasi pacatis animis ac cõcordi fœdere in lupum ẽuestigio illati sunt pugna inter se dirẽpta. Prudentissime igitur dux Cotio qđ nec rõne, nec orõne psuadere poterat, bœluarum exẽplo persuasit.

De Lucio Antonio.

Lucius Antonius Marci Antonij triumuiri frater, circũsessus Perusiæ ab Octauio, frustraq; nõ semel tentata eruptione, cũ fame iam conficeretur exercitus, cõmunicato prius consilio cum primoribus, nulla impetrata fide publica, ad Octauium decreuit cum paucis admodum proficisci, quem proficiscentẽ cum intueretur Octauius, & ipse obuiam profectus est uenienti. Ibi Lucius Antonius eã orationẽ habuit, omnem in se cõuertens culpam, nihil pro se oĩno depcatus, uerum pro uno tãtum exercitu, ut & pœnam à militibus auerterit, impetrata uenia, & ipse amice acceptus ab Octauio ac maxime liberaliter fuerit. Itaq; dũ extremis in difficultatibus omni ui arteq; incassum tẽtata, eligit fidei se hostis libere permittere, dum quæ à se facta essent liberaliter apud uictorem aperit, dum pro se ipso nullo modo deprecatur, sed pro exercitu tantum supplex loquitur, dum crimen omne, omnemq; in se culpam ac supplicium transfert, & seipsum & exercitum a cæde supplicioque liberauit, inuenta apud uictorem adolescentem arte hac conciliandi animi ueniæq; impetrandæ uia.

Attulimus, ut iam uidetis uiri optimi q̃ uisa sunt opportuna in hoc uirtutis genere exẽpla, eaq; diuerso etiã in gñe rerũ agendarũ. Quocirca finẽ afferẽdis ijs hodiernæq; etiã dictioni statuamus. Verum ne cui uideamur pti dissertiõis huius defuisse, & si parũ qdem necessa

rium iudicari potest, non omittemus tamẽ exempla quædã, eaq; non adeo multa his ipsis adiungere, quæ serendis in sermonibus, dicendisq; in sententijs, magisq; in agendis rebus, negocijs'ue administrandis obseruata, admonere nos prudentiæ ipsius in communi quoq; sermone debeant, quotidianisq; in cõgressionibus ac responsis. Inditio enim sunt quãtopere obeundis in negocijs illi ipsi fuerint prudentiæ studiosi, ad quos dicta ipsa referuntur, quãtumq; & in dicendo & in respondendo, eiusdem ipsius studium præsetulerint, uitæq; circunspectionis, ac rerum gerendarum omnium.

De Numa Pompilio rege.

Ortuo Romulo, accitoq; é Sabinis Numa ad capessendũ impiũ Proculo ac Voleso é patrũ numero ad id à senatu populoq; Romano destinatis, suadẽte ẽt Numæ ipsius patre, quiq; é cognatis in cõsiliũ uocati aderãt suscipiendum esse principatũ, tũ Numa in hãc quidem sententiã exorsus dicitur. Quãcunq; anteactæ uitæ mutationẽ nec uacare eã periculis, & solicitudinis esse plenã, cõpluraq; secum afferre, dubia quæ sint, ancipitia, incerta, trepida. Itaq; cui agendam ad uitã nihil deesset, neq; esset cur præsentis eum uitæ status pœniteret, à consueto illum uitæ genere uelle quasi desciscere, in quo et p dignitate sua, et p rei familiaris necessitudine, ac suppeditatione uersatus esset honeste ac copiose, amẽtis id uideri magis q̃ sani esse hominis, qua in cõmutatione ut aliud nihil omnino molesti, illud certe inesset, quod incertis certa commutãda essent. Hisq; summa cũ grauitate explicatis, & illud statim subdidit ad sententiam confirmandã. Romulũ qui imperiũ cõstituisset romanum, deo fuisse genitũ, deumq; ipsum infantulo illi astitisse deorum quoq; ope ac beneficijs altum, educatũ, ad imperiũ q; diuinam ob indolem maturrime euectum, se uero mortalibus ortũ parentibus, educatũq; atq; institutũ ab illis uiris,

quos pater ipse, quiq; adessent cognati probe quidē nossent ex omni itaq; parte uitæ mutationem tātam iure sibi uerendam esse. Declarauit igitur Numa susceptum ante imperiū & qualis ipse in illo futurus eēt administrando, & in mutādo uitæ genere, q multa quoq; sint circunspicienda. Idem hic Numa, Proculo ac Voleso omni studio conantibus eū ad habenas regni capessendas perducere, huiusmodi ad eos oratione usus dicitur. Mihi inquit oratores Romani quem ad regnū inuitatis, longe à Romuli ingenio moribusq; aliud est ingeniū, aliaq; institutio, quippe qui cognitionis studijs ipse deditus, pacem colam, pacisq; ipsius ocia, cū ille plijs assuetus ciues suos & bellicosiores reddiderit, & grauissimos etiam moriens, populo Romano hostes reliquerit, utrāq; ut ob causam bellicoso uobis rege opus sit, & ad hostiles comprimendos impetus, & quā populus Romanus ob præliorū fœlicitatem cōcepit imperandi spē bellicoso duce usus, ut ne frustretur ab ea. Itaq; talibus uiris parū ipse imperio idoneus iudicabor, ac tanq ridiculus iure ab illis habebor, ubi apud eos deorū cultus, humanitatisq; ac quietis studia docere annitar, q imperare finitimis, armis contendāt, nec illis sacrificulo opus ē rege, qbus arma tātū placeāt, ac bello partæ diuitiæ. Videtis quāta cū moderatiōe ac sapiētia īdicaret illis, quales sub se ciues Romanos futuros eē oporteret.

De Theopompo rege Spartanorum.

Passus est Theopompus Spartanorum rex, ephororum eligi magistratū aduersus Oligarchiam à Lycurgo constitutam. Qua ē re non nihil regia potestas cum uideretur imminuta, eamq; ipse ob causam ab uxore accusaret, quod regnū liberis esset multo imbecillius traditurus, q ipse à maioribus accepisset suis, quin inquit & stabilius & magis magisq; diuturnum, quo ē dicto diuturnitatem se eius ostendit longe etiam præferre magnitudini,

inesse enim in licentiosa magnitudine periculum, atque ex periculo breuitatem, contra uero in ea potestate quæ ratione legibusq; innixa esset, atq; ab ijsdem temperata, diuturnitatem uel etiam certissimam.

De Alexandro imperatore romano.

a Lexander quoq; Augustus matre Mamea parũ probante, uxore etiã grauius ferente, quod popularitate uel nimia uteret̃, præcipue uero quod ab amicis se atq; familiaribus corrigi tã facile pateret̃, ac si q̃d parum pro dignitate ab eo factũ argueret̃, illud cõfestim emẽdaret ad arguentis sententiã, quã é re impatoriã maiestatẽ nõ imminueret modo, uerũ cõtemptibilẽ eã concessione illæ sua redderet, quin me Hercule inquit securiorem, magisq; ac magis stabilem, ac longe amplius gentibus acceptam.

De Ioanne Caraciolo Neapolitano.

i Oannes Caraciolus, qui sub Ioanna secunda Neapolitanorum regina regnum ipsum administrauit & in cuius moderatione res illius omnes conquiescebant, cũ ab ea Capuæ principatu donatus esset, amiciq; ac cognati cohortarentur ad insignia, ut moris esset principatus publice accipienda, detestatus est illorum animũ, cohortationes, atq; consilia, cum diceret principatũ cum à regum filijs solitũ administrari, titulũq; principatus eius esse illius solũ, qui in regno esset post regis obitum statim successurus, sese igitur minime esse amplissimum reginæ donum per summam etiam impudentiam, perq; maxime inconsideratam ambitionem fœdaturum, quin potius seruaturum titulũ ipsum illi ipsi, qui futurus esset rex, interimq; principatũ resq; eius probe temperanterq; moderaturum, ut cum rex ipse, quicunq; futurus esset, declararetur, principatu illi liberaliter tradito, tituloq; adeo insigni in illũ liberos'ue eius reseruato, hac apud illum ratione, & sibi, & suis, &

amicorum atq; cognatorum rebus æque consuleret.

De Lycurgo rege Lacedæmoniorum.

a Ccusabatur Lycurgus quod non parum modo magnificus, uerũ etiã tenuior fuisset in supplicijs deorum, sacrisq; instituendis. Quocirca palã profiteri est ausus eo id à se factum consilio, ut cultus ipse erga deos, quo erat paratior constitutus pro cuiusq; facultatibus, ob id ipsum futurus esset longe etiam continuatior, magisq; frequens. Iudicabat enim, propositis sacrificiorum sumptibus, & qui pecuniæ darent operam, dũ lucris aut parsimoniæ student, fore uti à sacrificijs abstinerent propter auaritiam, & qui paupertate premerentur arctius, quod parum ijs esset unde necessaria ad sacrificandum suppeterent, sacra ut ob inopiam prætermitterent. Habita est igitur à prudentissimo uiro quæ necessaria tum uisa est diuini cultus ratio, ne illius continuationi aut inopia obsisteret, aut auaritia. Quocirca Ioannem patrem tuum Tristane dicentem non semel audiui, qui Franciscum sequerentur religiosi, eos expeditissimos esse christi milites, semperq; ad pugnãdũ instructos, quod tela clypeiq; ipsa esset paupertas, & animus cœlestis tantum patriæ studiosus.

De Demaratho Lacedæmonio.

d Emarathus multi usus uir, & in qua uersabatur republica, senator imprimis & moderatus & prudẽs cũ uideret ab improbo quodã circunuentum se, atq; importune insolenterq; efflagitante, ut qui infestanter scire id etiã contenderet, quem è Spartiatis optimũ iudicaret ciuem, idq; sæpius iudicaturum recusasset, expugnatus tandem ab illius importuna improbitate, illum inquit optimũ nostris è ciuibus iudicauerim, q tui sit ipse q; dissimillimus. Quo responso & importunitatẽ illius repressit, & dignitati non minus ciuium consuluit omnium q; suæ.

De Fimbria senatore romano.

r Efert Cicero Fimbriam consularem uirum iudicem datum in causa sponsionis, in qua ferendum esset iudiciũ de uiro bono. Cũ igitur sponsor Fimbriã urgeret ad ferendã sententiã respondisse, eam se rem nunq̃ iudicaturum, ne aut spoliaret fama probatum hominem, si contra iudicasset, aut statuisse uideretur uirum bonum aliquẽ esse, cum ea res innumerabilibus officijs contineretur, ijsq́; summe laudabilibus, potest ex una hac sententia facile iudicari quanta esset Fimbriæ ipsius in agendis rebus prudentia, quantus esset in eo ciuilium rerum usus.

De Mutio Sceuola.

m Vtius is cui postea Sceuolæ inditũ fuit cognomen quasi relaturus Porsenæ regi gratiã, quod humanius ab illo agereť, quodq; iuuentus etiã apud hostem uirtuti esset honos, quod inquit ò rex nullo expugnatus supplicio indicassem, id tibi nũc spõte indicaturus sum, ne nõ aliqua saltẽ parte referẽdæ gratiæ memor tibi ac gratus uidear. Neq; enim fortunæ ipsi succensurus sum, quippe quæ id præstiterit, uti meo ex errore uir maxime probus seruaretur, dignusq́; qui amicus populi Ro. habeať potius q̃ hostis. Trecẽti unà iuuenes cõiurauimus, quibus idẽ est cõsilium tui cõficiendi, eadẽ quærẽdi decoris cupiditas, idẽ gloriæ studiũ. Sors mihi patrandi negocij prima obtigit, cæteri suo quisq; tẽpore, rẽ aggressuri sunt. Soli tibi cũ trecẽtis romanæ iuuentutis principibus futurũ certamen est, qui tibi bellũ indicunt, quibus cũ horis singulis tuo de capite dimicãdum esse scito. His igitur dictis Etruscus rex fidẽ cũ adhiberet, non pacem modo cum Romanis fecit, uerum etiam humanitate ac liberalitate non mediocri erga populum Ro. est usus. In re igiť maxime calamitosa Mutius minime à prudẽtia destitutus, ita regẽ allocutus est, ut quã pa

cem regis morte de gladio conſequi haud quaq; potuiſſet, eam uerbis pro tempore compoſitis procurauerit.

De Hannibale Carthaginenſe.

Annibal ante pugnam illam cannenſem, tumulum cum aſcendiſſet paulo editiorem, ẽ quo & multitudinem intueretur Romanorũ, & ordines, quiq́; illi aſtabat Giſcon quaſi obſtupefactus cum dixiſſet, mirari tantam ſe multitudinem, tum ipſe qui obſtupefactum illum de numero intelligeret, ne qui adeſſent ſimili terrore caperentur, conuerſus ad illum, contracta admodum fronte, quãto maius inquit mirum tibi uideatur Giſcon, illud ſi cogitaueris in tanta illa hominum multitudine, qui Giſcon appelletur omnino eſſe neminem. Quod dictum cum ſtatim inter acies emanaſſet, ad riſumq́; conuerterentur omnes, eã uim habuit, ut ſinguli exiſtimarent, ijs dictis propterea iocari Hannibalem, quod de romano exercitu putaret iam actum. Effecit igitur maxime cautus imperator ac prudens ex hoc dicto milites ad capeſſendam pugnã tum promptiores detracto metu, tum de uictoria penẽ certos, qui uiderent tãto in diſcrimine imperatorem iocari ſuum.

De Pericle Athenienſi.

Ccuſabatur Pericles et quidem acerrime, quod nimis magnam pecuniam profudiſſet in illa, ut Cicero ait, propilea. Itaq; urgente Thucydide cõuerſus ad populũ, qui et ipſe de profuſione querebatur, quando inquit ſumptibus his grauamini, ſit mihi ipſi expẽſum, haud Atheniẽſi populo, meumq́; operibus nomen inſcribã. Quo quidẽ dicto populus ſiue animi eius magnitudinẽ admiratus, ſiue quod cũ de gloria ageretur, nollet ciuẽ ad unũ trãſferri eam magnificentiæ laudem, quæ totius eſſet ciuitatis, uno ſtatim cõſenſu ſucclamauit, pergeret iã, neq; ullis parceret ſumptibus. Itaq; prudẽti hoc dicto Pericles, eoq́; ſum

mā animi eius magnitudinem indicante, uicit non aduersariorum modo improbitatem, uerū etiā Atheniensem populum in sententiā suam traxit uniuersum. Qua uero prudentia, quaq; secundis rebus moderatiōe usus hic idem fuerit, docuit et illud quoq; eiusdem ipsius dictum, morbo enim laborātem eum multi cum circunsisterent, uictoriasq; eius in cœlum tollerent, enumerarentq; trophæa, maximasq; ab illo res gestas, neq; sua ipsorum dicta morbo iā aggrauante exaudire ab illo existimarent, tum Pericles illis obstupescentibus, ea inquit laudari à uobis sentio, quorū non exiguam sibi partem fortuna uendicat, quæq; multorum ac maximorum ducum sunt propria, illud uero quod meum est unius omitti à uobis non iniuria miror, an nescitis, aut parum meministis é tanta ciuium multitudine, qui propter Periclem pullam induerit uestē fuisse neminem? id uidelicet pulcherrimum ac maxime gloriosum ducens in tanta sua potentia neq; inuidiæ neq; iracundiæ, minime uero superbiæ sese locum dedisse ullum.

De Antisthene.

n On caruit sua etiā prudētia Antisthenis dictū illud, nā laudari cū audisset Ismeniā quendā tibicinē ut optimū, quin illū ego inquā improbū necessario esse iudicē, quippe qui probus si uir esset, nequaq; tibicen esset.

De Philippo rege.

p Ersimile et huius illud Philippi regis aduersus Alexandrū filiū, & quāq; tacita illa quidē, prudētiæ tñ plena obiurgatio. Nā cū à multis cōmendaretur Alexāder filius quod suauiter admodum cecinisset, an nō pudet te inquit fili ad eū conuersus, qui tā scite cantites? ac si non satis sit regē si quādo ocium tulerit, dare operam canētibus, per multum nāq; regē ipsum impartiri musis, si quādo certātibus aliis musicis de rebus, spectatorem se illis præbuisset.

De Fabio Maximo.

Fabius Maximus qua erat prudentia, & gerendis in rebus circunspectione & usu non urbium modo, populorumq́; defectiones ac tumultuantis motus, uerũ etiã singulorum militum agitationes siue suspectas, siue parũ laudabiles leniendas mitioribus uerbis, mãsuetaq́; admodum oratione ducebat. Militem igitur Marsum fortẽ quidem ac notum in militia hominem, cum suspectus is rebellionis esset, nec deessent qui criminarentur, nulla in initio animaduersione prosecutus, sed libere agere eũ sinẽs, dissimulata etiam suspitione, post uero comiter illum allocutus, quid inquit Marse, nulla tua in re officiũ requiris meum? nulla mea uteris opera, ne autem dum quid petas expectem, en tibi equum maxime acrem, ac uirtute tua dignum, aderunt munera quoq; alia fortitudini tuæ accommodata. Qua è comitate dictator ex eo usus est illius opera fortissima pariter ac fidelissima. Atq; hæc quidem ipsa etsi uidentur ad comitatẽ potius referenda, atq; ad ipsum rerũ usum, illud uero sapientissimum est Fabij dictum, familiariterq; usurpatum, canes equosq́; deponere feritatem ob magistrorum mansuetudinẽ, leniorémq́; tractabilitatem, magis quã ob catenas ac uerbera. Eadem itaq; ratione & uia debere qui imperarent, mansuetudine ac lenitate, populorum animos, ciuiumq́; male pacatas uoluntates, & conciliare & delinire. Idem quoq; aduersum militem Lucanum, ne à se ipso discederet, strenuum quidem & acrem hominem, eadem lenitate orationis adhibita, illum sibi maxime deuinxit, nãq; accusatus hic ipse quod noctu è castris subinde præter tribuni præscriptum discederet, ubi comperisset Fabius absentis mulierculæ amorem esse eius rei causam, ad quam ille clanculum noctu intraret, clam mulierculam ad se deduci, abdiq́; in tabernaculo iussit, moxq́; accitum ad se Lucanum

allocutus est perhumaniter. Tutemet scis inquit quã pœna sis dignus, qui præter iura militaria legesq; castrensis sæpius è castris contẽpto imperio discesseris, nec ego ipse ignoro quæ multa à te fideliter sint fortiterq; administrata, quæq; opera in obeundis militaribus laboribus ac periculis fuerit ubiq; tua. Itaq; fiat horũ inter se cõpensatio, tu posthac ne quid tale admittas caueto, quoq; præstare id per me quidem possis, en illã tibi quæ tuo est cordi, eductæq; è tabernaculo mulierculæ, dextram nec opinanti in manũ dedit, quæ in castris penes ipsum ex eo futura esset. Tu igitur talem te de cætero præstiteris, & appareat quam amas, & cuius causa è castris furtim discedebas, eam adesse. Fabij igitur prudentia quæ & quanta fuerit, non facta modo, uerum etiam dicta declararũt, licet hæc ipsa dicta factis etiã cõiũcta eẽnt, quæ tanto maiorem illius circunspectionem fuisse testãtur.

De Antigone.

a Ntigon naualis belli præfectus, cũ hostilis classis ab ijs, qui in consilio admissi essent, numero nauiũ præstare diceretur, quo metum audientibus adimeret, eleuaretq; aduersariorum uires, en me inquit belli ducẽ, quot hostium nauibus opponetis? ducis prudentiã ostendit, q̃ exercitus multitudinem pluris faciendam.

De Pelopida.

p Elopidas ad bellum proficiscens adhortãte uxore, seipsum ut ab hoste saluum redderet, atqui uxor inquit imperatoris est alios saluos facere. Ostẽdit aliud priuati hominis, aliud imperantis officium esse debere.

De Marcello.

m Arcellus deprecantibus militibus cũ ab ipso decusaretur, q̃d parũ pro dignitate romani pugnassent exercitus, diceretq; romana sese et corpora uidere,

& arma, romanum autem uidere neminem, respondit non uictis ipsis, sed si uicissent, uenidm sese daturũ, proindeq; die crastino sese ad pugnam pararẽt, quibus quidem dictis id effectum est summa ducis ipsius arte et prudentia, die ut insequenti prioris diei ignominiam cæsis octo millibus ex Hannibalis exercitu, fugatis intra castra reliquis, maxima cum uirtute & laude abluerent.

De Catone.

e Xtant Catonis illius maioris non facta modo pluri ma, uerũ etiã dicta, quæ prudentiam eius ac sapien tiã notam faciant, ut cum ad quirites conuersus di xit, difficilem sane rem esse ad uẽtrem uerba facere auribus qui careret, et rempublicam saluam esse diutius haud quaq̃ illã posse, in qua pisciculus q̃ bos pluris ueniret, item popu lum Ro. pecudum maxime esse similem, illas enim nemini parere singulas, uniuersas autem uni, quẽ ducem sequeren tur, & illud stultos prudentibus uiris emolumenti plus af ferre, q̃ qui prudentiores essent, stultis. Ad hæc adolescen tulos magis à se probari eos, qui rubore uultus, q̃ qui pal lore potius inficerentur, fugiendã item illorum familiarita tem ac consuetudines, qui palato q̃ corde sentirẽt acutius.

De Arato Sicionio.

Ciscitanti Arato, auidiusq; percunctati Democra tem Lacedæmonium, qui nam & qualis esset Cleo menes, quem ephori cum exercitu misissent ad præ occupandum Palladis in Veluina templum, quod eo ẽ loco in agrũ Lacedæmonium facile pateret ingressus, ab illo ita responsum accepimus. Quod tibi Arate aduersum Lacedæ monios tentãdum est, id ante tentato, q̃ pullus hic per ætas tem aculeo uti possit.

[redacted]

[redacted]

dominãdas permittunt, uel maxime spectabilẽ sese reddat.

De Gordiano imperatore.

n On dubitauit Gordianus socerum per epistolã commonefaciens, dicere miserum imperatorem eũ esse, ã cuius auribus ueritas exterminata esset.

De Marco Antonino.

m Arcus Antoninus q̃uis adolescens, tamen cũ interrogaretur ã domesticis non parum mirãtibus, quod in adoptione sua tristitiam præseferret, nescitis inquit quæ mala imperium secum ferat.

De Marco Antonio.

a Ntonius Antonini Pij maternus auus, quiq; bis cõsul fuisset, renuntiatum ei cum esset, Neruam imperatorem creatum, heu senex inquit, quibus te miseriis implicasti? Obiurgantibus amicis, grauioribusq; quibusdã uiris Marcum Antoninum adolescentem, quod educatoris sui mortem deploraret indulgentius, tum Antoninus uehementius illos increpans, quin inquit hominẽ esse Marcum permittitis? num aut imperium uultis, aut philosophiã humanos penitus affectus eripere? Idem hic Marcus in imperio constitutus, cum incusaretur quod amicorum cõsiliis ac sententiis nimio plus tribueret, quãto inquit æquius est, ut ego tot amicorum ac uirorum talium secutus consilia, in eorum conquiescam sententijs, q̃ ut illi ipsi ad meam unius se comparent uoluntatem? Iudices quoq; reprehendere est solitus, qui ad ferendam de uita sententiã nimis festinarẽt. Nunq̃ enim satis cũctari, qui de hominis capite iudicarẽt. Itaq; pater eius Pius Scipionis illud Aphricani frequentissime maximeq; prudenter usurpabat, malle se ciuem unum seruare, q̃ mille ex hostibus cædere, idem hic deprehensis parum pudicis Faustinæ uxoris mor[ibus], cum ab amicis repudij admoneretur, an ignoratis inquit, uxorem si dimittis

mus, & dotem reddendam? imperium significans. Iudicabat enim quædam potius ferenda dissimulanter, quã palã ob iram uindicanda.

De Marco Catone.

m Arcus Cato is qui Vticæ manum sibi consciuit, siciliæ cum præesset, ubi intellexit. Cn. Pompeiũ metu Cæsaris & urbẽ simul & italiã deseruisse, proh dij immortales exclamauit, consilia uestra ut latebrosa sunt, ut etiam decreta, & diuersis & multis complicationibus inuoluta, quippe qui olim Põpeio in ijs affueritis, in quibus fortasse iusti parum omnino inesset, at nunc in tuenda communi libertate, in patriæ causa maxime iusta & pia illum deserueritis. O´ uocem Catone dignam. Cæterum dei optimi maximi sententiæ latebrosæ & abditæ communi quadã opinione iudicari possunt, siquis tamen præteritas res omnis haberet animo comprehensas, si mores, actiones, uitas hominum, si peccata, si uoluntarios errores, si inordinatas appetitiones, si corruptissimas uolũtates, si secretiores potẽtiorum ac principum hominum curas cogitationesq́;, atq; animorum cõmotiones nefarias maximeq; coinquinatas secum ipse uersauerit, illasq́; sub rationẽ simul coegerit, nimirum exclamandũ ei neutiq; fuerit aut dijs ipsis irascendum sed confitendum potius ab erratis nos nostris in ruinam & trahi simul & impelli, quarum quidem rerũ qui iustus esse & consideratus existimator atq; expẽsor uoluerit, inueniet profecto non nisi é re ipsa salustianum illud in ore uesari hominum, regibus bonos, quã malos suspectiores esse, alienamq́; illis uirtutem formidolosam, qđ non de regibus modo dictũ putandum est, uerum de rerum quoq; publicarum gubernatoribus ac temperatoribus populorum. Declarauit id modo Lodouici Sfortiæ Mediolanẽsis dynastæ honoris appetitio

insatiabilis, ambitioq; maxime insolẽs, ne de uitæ eius actio nibus alijs, moribusq; non omnino temperatis dicam. Is ob insolentiam animi moresq; peruersissimos, non sese ipsum modo in ruinã, carcerem, postremamq; immersit miseriam, uerum italiam uniuersam pene in seruitutem coniecit, dum Ioannem Galeatium fratris filium innocẽtissimum adolescẽ tem ueneno effert ob dominãdi libidinem, Carolumq; octa uum gallorum regem ingenti conductum pecunia, quamq; dissuadẽtibus galliæ primoribus ferme omnibus, maximis cum copijs in italiam trahit, quo neapolitano e regno Alfon sum eijceret sororis suæ uirum, à quo paucis ante annis de fensus armis fuerat, atque in administratione mediolanen sis dominatus confirmatus, donec Ioannes Galeatius ado lesceret, dum etiam cum populo Florentino initam à Fran cisco patre amicitiam, multisq; ac maximis tempestatibus seruatam, fidei atque honestatis immemor non superbe mo do, uerum etiam amenter proterit conculatq;, pacemq; cum Venetis à patre primum, post à Galeatio fratre compluri bus annis summa integritate seruatam, ita nullam ducit, christianæq; religionis adeo obliuiscitur, ut turcas, gentem christiano nomini infestissimam, inito clam cum illis fœde re, omni arte studioq; ab asia, græciaq; in italiam euocare conatus sit, ingenti classe, innumerabilibus copijs ab ijsdẽ aduersum Venetos comparatis, sensissetq; italia lethale hoc uulnus, ni uictus ipse à Lodouico q̃ nũc Gallis impat, amen tiæ suæ pœnas miserabili captiuitate dedisset. Quia uero ad uesperascit iam, lenitis meridianis caloribus, tẽpus nos ad monet reddendæ rei familiari, domesticisq; negocijs operæ, cum promissis præsertim meis abunde uideri possit satisfa ctum. Audiuistis igitur uiri optimi his in cõsessionibus quæ sint à nobis principio de fœlicitate disputata, deq; moraliũ uirtutũ initijs atq; progressionibus, post uero quæ de prudẽ

tia, deq; iis quæ prudentiæ essent propria, quæq; ad illam uel spectarent omnino, uel eam ipsam potius constituerent, deniq; nequa in parte oratio desideraretur à uobis nostra, exempla quoq; attulimus, idq; quãq; parcius ex tanta copia, quãtum tamen satis uisum est pro natura rei, proq; suscepta materia. Neq; enim propositum aut id meum fuit, aut à uobis ita efflagitatum, uti græcas, latinasq;, barbaras item historias simul omnis excuterem. Itaq; quo in sacello iureiurando pene me adegistis ad hæc ipsa disserenda, in eodem ipso, diisq; iisdem testibus, promisso me absoluo. Cæterum quæ à me dicta sunt omnia, sic accipite, hominũ quidem operam, industriã, labores, offirmationem illã animi cunctorũ expugnatricem, tum ad uirtutem comparandam, eaq; quæ animi dicuntur bona, tũ ad fœlicitatem adipiscendã, de qua primo in consessu est dissertũ, momentum quidem ferè omne secum eas ferre, mirificumq; in modũ conferre, nihil deniq; esse quod nõ pertinax expugnet opera indefessaq; ac nunquã à ratione aliena uoluntas. In eo tamen summã ipsam uerti, uti dei optimi maximi fauor adsit, illucescatq; benignitas, cuius absq; beneficentia & munere, quid est obsecro quod uenire in hominum possessionem queat, uel illorũ quoq; quæ in nostra uideantur potestate constituta? Deum igitur ad ipsum bona sunt cuncta, eaq; in primis quæ dicũtur animi referenda, illi diuitias, honores, magistratus, imperia, illi scientiam, sapientiam, fœlicitatem deniq; acceptã referamus. Nã etsi in manu hominis, uoluntateq; positum uidetur ad uirtutẽ cõtendere, honestisq; clarescere in actionibus, tamen eius ipsius dono uel hoc ipsum præcipue homini conceditur, uel humanæ gratitudinis primũ est potissimumq; officiũ deo id acceptum referre, in cuius beneuolentia ac benignitate ualere nos uolumus.

FINIS.



